Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

+ *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.

+ *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.

+ *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.

+ *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertati di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da `http://books.google.com`

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования
Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе
Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу `http://books.google.com`.

7866

II a / 120

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Momchilov, Iv. N
135 293

ГРАММАТИКА

ЗА

НОВОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

ОТЪ

Ив. М. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Книгопродавница *Момчилова* и *Сие.*
ВЪ ТЪРНОВО.

1873.

Digitized by Google

PG581
M64
1873

Въ Вѣнѣ у Книгопечат. Л. Сомеръ и С-ie.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

стран.

Прѣдисловіе 1
Въведеніе 5

ЧАСТЬ ПЬРВА.

За словопроизводството.

Глава пьрва. За сѫществителното име 15
„ втора. За члена 28
„ третя. За прилагателното име 31
„ четвьрта. За мѣстоименіето 40
„ пета. За глагола 49
„ шеста. За причастіето 93
„ седма. За нарѣчіето 95
„ осма. За прѣдлога 96
„ девета. За съюза 97
„ десета. За междуметіето 98
Притурки на пьрвата часть . . . . . —
Образованье на думытѣ въ състава имъ . . . . . —

ЧАСТЬ ВТОРА.

За словосъчиненіето.

Глава пьрва. Прѣдложеніе и неговытѣ части 102
„ втора. Употрѣбеніе на думытѣ въ прѣдложеніето 114
„ третя. За періодытѣ 121
„ четвьрта. Распорежданье на думытѣ 127

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

За правописаніето.

Глава пьрва. Употрѣбеніе на буквытѣ по произношенію имъ 132
„ втора. Употрѣбеніе на буквытѣ по начьртаніето имъ 139
„ третя. Раздѣленіе на думытѣ на слогове . . . 142
„ четвьрта. Съкратяванье на думытѣ 143
„ пета. Употрѣбеніе на прѣпьвателнытѣ знакове 144

Digitized by Google

ИЗЪЯСНЕНІЕ.

На съкратенытѣ думы, употрѣбены въ Грамматиката.

Съкратеніе.	*Изъясненіе.*
вм.	вмѣсто
виннт. или В.	винителенъ падежь
дат. или Д.	дателенъ падежь
дѣйст.	дѣйствителенъ, а, о
един. ч.	единственно число
зват. или З.	звателенъ падежь
и др. нѣк.	и другы нѣкои
и др. так.	и другы таквызи
изъявит. наклон.	изъявително наклоненіе
именит. или И.	именителенъ падежь
и проч.	и прочая
мжж. р.	мжжкый родъ
множ. ч.	множествено число
напр.	напримѣръ
наст.	настояще врѣме
пад.	падежь
повел.	повелително наклоненіе
прим.	примѣръ
прич.	причастіе
прим. опрѣд.	прѣминжло опрѣдѣлено врѣме
родит. или Р.	родителенъ падежь
склон.	склоненіе
спрѣж.	спрѣженіе
страд.	страдателенъ, а, о
т. е.	тоесть
услов. наклон.	условно наклоненіе
1-й, 1-ва, 1-во	пьрвый, -ва, -во
2-ѥ, 2-ра, 2-ро	вторый, -ра, -ро
3-й, 3-тя, 3-тье	третіѥ. -тя, -тье

Тъй и другытѣ редовны числителны.

Digitized by Google

ПРѢДИСЛОВІЕ.

Отъ възражданіето на нашата българска книжевность до сега, споредь както е напрѣдвалъ полека-лека писмовныятъ ни езыкъ, и издаванытѣ за него грамматическы учебницы единъ слѣдъ другый сѫ были колко-годѣ по методическы и по точны въ издырваніята на свойщинытѣ му. Таквызи учебницы ный имамы до сега списаны именно: пьрвый отъ Отца Неофита Котленца, вторый отъ Хр. Павловича, третій отъ Отца Неофита Рылца, четвьртый отъ Ив. Богоева, петый отъ Іоакима Груева, шестый отъ Доктора Г. Мърковича и седмый (ако и кратъкъ и само пьрвата му часть) отъ Д. Войникова.

Сѣкый отъ тѣзи учебницы въ врѣмето си послужилъ е доста за потыкъ въ напрѣдваніето и въ обрабощаніето на нашата писменность. Но при сичко туй писмовныятъ ни езыкъ се още е далечь отъ да

Digitized by Google

са сдобые съ Грамматика, която да бы излагала точно и напълно свойщинытѣ му.

Наистина, да стане точна Грамматика за единъ възражданъ езыкъ споредъ свойщинытѣ му, то не е работа на едного, че и не става наскоро. Тукъ са изисква споразумѣнието на доста учены главы, които съ дълговрѣменныя си опытъ въ езыка да са разгледали добрѣ и да са придырили точно свойщинытѣ му.

За таквызи общеполезны разискванія, извѣстно е, че просвѣтенытѣ народы си иматъ комисіи отъ учены мѫжье. А ный, Българе, като нѣмамы, нито можемъ да си настанимъ учены комисіи, трѣба ли да ожидамы за да дойде нѣкой чужденецъ да стори намъ тъзи добрина? Досегашнитѣ нашы списатели и издатели ако бѣхѫ ожидали туй добро да капне намъ нѣкакъ си отъ невидѣлица, че тогази да издаватъ труда си, то въ училищата ни и до сега щѣше да ечи екътъ на Наустницы и Псалтыри. Но благодареніе на тѣхъ списатели, че, при сичкытѣ си прѣчкы и мѫчнотіи въ матеріялно отношеніе, тѣ наврат наглава трудихѫ са и сѣкый споредъ силата си принесе що-годѣ полза на общыя книжевенъ българскый жертвенникъ. Защото ако не бы былъ написанъ и издаденъ най пьрвыятъ ни грамматическый или койда-е другый учебникъ то вторыятъ не быималъ поводъ за да стане що-годѣ по точенъ и по методическый отъ пьрвытѣ два и проч. Тъзи сѫщата заслуга, мыслѫ, бы

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Momchilov, Iv. N
135 293

ГРАММАТИКА

ЗА

НОВОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

ОТЪ

Ив. М. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Книгопродавница *Момчилова* и *Сие*.

ВЪ ТЪРНОВО.

1873.

Digitized by Google

PG8831
M64
1873

Въ Віенѣ у Книгопечатн. Л. Соммеръ и С-ie.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

		стран.
Прѣдисловіе		1
Въведеніе		5

ЧАСТЬ ПЬРВА.

За словопроизводството.

Глава пьрва.	За сѫществителното име	15
„ втора.	За члена	28
„ третя.	За прилагателното име	31
„ четвьрта.	За мѣстоименіето	40
„ пета.	За глагола	49
„ шеста.	За причастіето	93
„ седма.	За нарѣчіето	95
„ осма.	За прѣдлога	96
„ девета.	За съюза	97
„ десета.	За междуметіето	98
Притурки на пьрвата часть		—
Образованье на думытѣ въ състава имъ		—

ЧАСТЬ ВТОРА.

За словосъчиненіето.

Глава пьрва.	Прѣдложеніе и неговытѣ части	102
„ втора.	Употрѣбеніе на думытѣ въ прѣдложеніето	114
„ третя.	За періодытѣ	121
„ четвьрта.	Распорежданье на думытѣ	127

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

За правописаніето.

Глава пьрва.	Употрѣбеніе на буквытѣ по произношеніето имъ	132
„ втора.	Употрѣбеніе на буквытѣ по начьртаніето имъ	139
„ третя.	Раздѣленіе на думытѣ на слогове	142
„ четвьрта.	Съкратяванье на думытѣ	143
„ пета.	Употрѣбеніе на прѣпьвателнытѣ знакове	144

Digitized by Google

ИЗЪЯСНЕНІЕ.

На съкратенытѣ думы, употрѣбены въ Грамматиката.

Съкратеніе.	*Изъясненіе.*
вм.	вмѣсто
виннт. или В.	виннтеленъ падежь
дат. или Д.	дателенъ падежь
дѣйст.	дѣйствителенъ, а, о
един. ч.	единственно число
зват. или З.	звателенъ падежь
и др. нѣк.	и другы нѣкои
и др. так.	и другы таквызи
изъявит. наклон.	изъявително наклоненіе
именит. или И.	именителенъ падежь
и проч.	и прочая
мжж. р.	мжжкый родъ
множ. ч.	множественно число
напр.	напримѣръ
наст.	настоящє врѣме
пад.	падежь
повел.	повелително наклоненіе
прим.	примѣръ
прич.	причастіе
прим. опрѣд.	прѣминжло опрѣдѣлено врѣме
родит. или Р.	родителенъ падежь
склон.	склоненіе
спрѣж.	спрѣженіе
страд.	страдателенъ, а, о
т. е.	тоесть
услов. наклон.	условно наклоненіе
1-й, 1-ва, 1-во	пьрвый, -ва, -во
2-й, 2-ра, 2-ро	вторый, -ра, -ро
3-й, 3-тя, 3-тье	третій. -тя, -тье

Тъй и другытѣ редовны числителны.

Digitized by Google

ПРѢДИСЛОВІЕ.

Отъ възражданіето на нашата българска книжевность до сега, споредь както е напрѣдвалъ полека-лека писмовнятъ ни езыкъ, и издаванытѣ за него грамматическы учебницы единъ слѣдъ другый сѫ были колко-годѣ по методическы и по точны въ издырваніята на свойщинытѣ му. Таквызи учебницы ный имамы до сега списаны именно: пьрвый отъ Отца Неофита Котленца, вторый отъ Хр. Павловича, третій отъ Отца Неофита Рылца, четвьртый отъ Ив. Богоева, петый отъ Іоакима Груева, шестый отъ Доктора Г. Мѵрковича и седмый (ако и кратъкъ и само пьрвата му часть) отъ Д. Войникова.

Сѣкый отъ тѣзи учебницы въ врѣмето си послужилъ е доста за потыкъ въ напрѣдваніето и въ обрабощаніето на нашата писменность. Но при сичко туй писмовнятъ ни езыкъ се още е далечь отъ да

Digitized by Google

са сдобые съ Грамматика, която да бы излагала точно и напълно свойщинытѣ му.

Наистина, да стане точна Грамматика за единъ възражданъ езыкъ споредъ свойщинытѣ му, то не е работа на едного, че и не става наскоро. Тукъ са изисква споразумѣнієто на доста учены главы, които съ дълговрѣменныя си опытъ въ езыка да са разгледали добрѣ и да са придырили точно свойщинытѣ му.

За таквызи общеполезны разискванія, извѣстно е, че просвѣтенытѣ народы си иматъ комисіи отъ учены мѫжье. А ный, Българе, като нѣмамы, нито можемъ да си настанимъ учены комисіи, трѣба ли да ожидамы за да дойде нѣкой чужденецъ да стори намъ тъзи добрина? Досегашнитѣ нашы списатели и издатели ако бѣхѫ ожидали туй добро да капне намъ нѣкакъ си отъ невидѣлица, че тогази да издаватъ труда си, то въ училищата ни и до сега щѣше да ечи екътъ на Наустницы и Псалтыри. Но благодареніе на тѣхъ списатели, че, при сичкытѣ си прѣчкы и мѫчнотіи въ матеріялно отношеніе, тѣ наврат наглава трудихѫ са и сѣкый споредъ силата си принесе що-годѣ полза на общыя книжевенъ българскый жертвенникъ. Защото ако не бы былъ написанъ и издаденъ най пьрвыятъ ни грамматическый или койда-е другый учебникъ то вторыятъ не быималъ поводъ за да стане що-годѣ по точенъ и по методическый отъ пьрвытѣ два и проч. Тъзи сѫщата заслуга, мыслѭ, бы

Digitized by Google

принесли на писменностьта ни и колкото още учебницы бы са списали и издали отъ сега нататъкъ.

Отъ таквази мысьль воденъ, сторихъ намѣреніе да издамъ и азъ тъзи си Грамматика, въ която надѣмъ са нашытѣ учены да видѣтъ за езыка ни нѣщо по пълно и по свойственно изложено отъ колкото е казано въ поменѣтытѣ до сега издадены учебницы.

Този мой трудецъ азъ прѣдварително прѣдложихъ за пригледваніе на нѣколко отъ по знатнытѣ нашы учены, и по тѣхно вышегласіе, вече като одобренъ, издавамъ го на свѣтъ. А при туй, който още отъ нашытѣ учены са е трудилъ по този прѣдметъ, и има издырено нѣщо повече и по свойственно за езыка ни, или пѣкъ който въ този учебникъ намѣри нѣщо излишно или не свойственно изложено, нека сѣкый изволи да искаже мнѣніето си чрѣзъ вѣстницытѣ. Туй, мыслѣ, много ще спомогне, щото нашата писменность по скоро да са сдобые съ грамматическый учебникъ, какъвто изискватъ свойщинытѣ на езыка ни. Защото четыре очи по добрѣ виждатъ отъ двѣ, и двѣ учены и здравомыслящы главы по зрѣло и по право разсѣжданіе направятъ нежели сама сдна. А кога тѣ сѣ повече, то и работата имъ безъ съмнѣніе ще бѣде по добра.

Ив. Н. Момчиловъ.

Забелѣжка. Въ дирнѣ време, нѣкои отъ нашытѣ учены исхвьрлихѣ, изъ азбуквата ны, буквытѣ *щ*,

Digitized by Google

ы, ю, и въ срѣдата на̀ думытѣ не употрѣбяватъ вече **ъ** и **ь** а на мѣсто тяхъ гуждатъ **ѫ**; нъ, защото туй правописаніе — тѫй да го кажемъ не са е пріело отъ сичкы, а на противъ навредъ по насъ, туку рѣчи ся употрѣбява правописанѣто на покойный Момчиловъ, за туй и ный оставихмы за сега учебникътъ му безъ никъквы поправкы.

Digitized by Google

ВЪВЕДЕНІЕ.

ЕЗЫКЪ И НЕГОВЫТѢ ЗНАКОВЕ.

1. — Все що докача нашытѣ чувства и доставя на ума ни нѣкаквы впечатлѣнія за себе си, то са нарича *прѣдметъ*, а впечатлѣнията, що оставатъ въ ума за него, зовѫтъ са *идеи*, *понятія*. Когато умътъ придырва понятія за нѣкой предметъ за да узнае що дѣйствува, или що страда, или що е и какъвъ е прѣдметътъ, който докача чувствата: тогазь са казва, че умътъ мысли и разсѫжда за него прѣдметъ. Тъви таквазь сила на ума са зове *разумъ*, а дѣйствіето — *мысъль*, *размышленіе*, *разсѫжданіе* или *вѫтрѣшнье слово*.

2. — Когато искамы да изъявимъ другыму що мыслимъ ный, тогазь употрѣбявамы-къмъ него нѣкои членораздѣлны чутны гласове, които са наричатъ *думы*. Тъзи таквазь наша дарба нарича са *даръ на вънкашньето слово*, а дѣйствіето и произведено казва са *изговоръ* или *прѣдложеніе* или *рѣчь*.

3. — Въ свѣта сѫществуватъ безбройны различны прѣдмѣты, и въ человѣческыя умъ постепенно по възраста му добыватъ са безбройны различны идеи, и са пораждатъ безбройны различны мысли за прѣдметытѣ. За туй и между хората за съобщеніето

Digitized by Google

на различнытѣ имъ идеи и мысли на единъ къмъ другыго употрѣбяватъ са и безбройны различны думы. Но за изъявяванието на едно и туй понятіе, на една и тъзи мысьль, у сѣкый единъ народъ не са употрѣбяватъ едны и тѣзи думы, но у единъ народъ — едны, а у другый — другы. У единъ кой-да-е народъ събранието на сичкытѣ му думы, които той употрѣбява за съобщеніе на мыслитѣ си, нарича са неговъ *говоримъ езыкъ*. И тъй различны говоримы езыцы по свѣта има толкози, колкото и народы сѫ на земята.

4. — Но съ говоримыя езыкъ изъявяванието на мыслитѣ става само къмъ присѫтствующытѣ, а къмъ далечь отсѫтствующытѣ туй е невъзможно. За улесненіе на тъзи невъзможность нѣкои даровиты человѣцы съ врѣме още пригодили та изнамѣрили нѣкои знакове начьртаваны изъ отгорѣ на нѣщо и представителны на изговарванытѣ гласове, и съ туй срѣдство тѣ направили съобщението на мыслитѣ лесно и възможно и къмъ отсѫтствующытѣ. Тѣзи представителны на изговарванытѣ гласове знакове наричатъ са *буквы* или *писма*, а сичкытѣ изъедно, колкото трѣбатъ да са пише съ тѣхъ единъ езыкъ, зовѫтъ са *азбука*. Разны азбукы по свѣта има доста.

5. — У единъ и този народъ разнытѣ му отдѣленія не употрѣбяватъ единъ и този способъ въ изговора си: но често едны са изговарятъ по единъ начинъ, а другы — по другый, като образоватъ и различно-образны обращанія въ изричанието си. Слѣдователно тѣзи особенности въ езыка на единъ и този народъ правятъ неговытѣ *діялекты*, или *нарѣчія*. Но ученытѣ въ кой-да-е народъ сичкытѣ съгласно употрѣбяватъ общъ езыкъ, по който говорѫтъ и пи-

Digitized by Google

пѫтъ. Този езыкъ, са зове *писмовенъ* или *ученъ езыкъ*.

6. — Сичкытѣ думы, които Българскыятъ народъ употрѣбява въ говора и въ писмото си, съставятъ негова езыкъ. Този езыкъ е единъ отъ многобройнытѣ славенскы езыцы, и не е друго освѣнь порожденіе отъ старобългарскыя езыкъ, що сѫ говорили нашытѣ прадѣды и на който слѣдъ покрьстяньето имъ най напрѣдъ были прѣведены църковнытѣ ни книгы.

7. — Науката, която изслѣдова правилното свойственно устройство на кой-да-е езыкъ съ сичкытѣ му формы, нарича са *Грамматика*. И Българската Грамматика излага туй сѫщо за българскыя езыкъ. Тя са дѣли на три части: *I. Словопроизводство, II. Словосъчиненіе, III. Правописаніе*.

ЧАСТЬ ПЬРВА.

ЗА СЛОВОПРОИЗВОДСТВОТО.

8. — Въ словопроизводството са изслѣдова съставътъ на думытѣ на сѣка отдѣлно, разглѣдватъ са съставнытѣ имъ части и разнытѣ имъ измѣненія, и са распрѣдѣлятъ сичкытѣ думы на части.

ПРѢДВАРИТЕЛНЫ ПОНЯТІЯ.

А. АЗБУКА И НЕЙНО РАЗДѢЛЕНІЕ.

9. — Буквытѣ, съ които са пишѫтъ съставнытѣ части на думытѣ въ българскыя езыкъ сѫ 35: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ, ѳ. Тѣ са дѣлѫтъ на *гласны*, и *съгласны*.

Digitized by Google

а) *Гласны* сѫ, които въ произношението имъ самы по себе си прѣдставятъ просты гласове. Таквызи сѫ 14: а, е, и, і, о, у, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ. Тѣ са подраздѣлятъ на *твърды*: а, о, у, ъ, ы, ѫ, и *меки*: е, и, і, ь, ѣ, ю, я, ѭ.

Забѣл. 1. Буквытѣ: ъ, ь, ѫ, ѭ поради тѫпото си произношение може да са пріемнѫтъ за *полугласны*. А буквытѣ: ы, ѣ, ю, я, ѭ, като що сѫ слѣны. ы отъ ъ, і, — ѣ отъ і, а или отъ і, е, — ю отъ і, у, — я отъ і, а, — ѭ отъ і, ѫ, може да са нарекѫтъ *двугласны*.

Забѣл. 2. Полугласнытѣ ъ, ь защото нѣкога въ срѣдата на думытѣ ту са вмѣтатъ, ту са исхвърлятъ, зовѫтъ са *вмѣтнѫты*.

б) *Съгласны* сѫ, които безъ съединението имъ съ нѣкоя гласна, не могѫтъ да прѣдставѭтъ никакъвъ гласъ въ произношението си. Таквызи сѫ 21: б, в, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ, ѳ. Тѣ са подраздѣлятъ на *устнены: б, в, м, п, ф; зѫбны: д, т; езычны: з, ж, с, ч, ш, щ, ѳ; небны: г, к, х,* и *меки: л, н, р.*

В. ИЗМѢНЕНІЕ НА НѢКОИ БУКВЫ ВЪ СЛОВОПРОИЗВОДСТВОТО.

10. — Небнытѣ: *г, к, х,* измѣнуватъ са часто въ *ж, ч, ш* и въ *з, ц, с: бѣлѣгъ, бѣлѣже, бѣлѣзы*; *могѫ, можешь; юнакъ, юначе, юнацы; пекѫ, печешь*; *влахъ, влашкы, власы; върхѫ, върошешь*. Наопако *ж, ч, ш* измѣнуватъ са въ *г, к, х: лъжа, лъганъ; плачъ, плаканъ*; *дышѫ, дыхамъ*. Още *з, ц, с* измѣнуватъ са въ *ж, ч, ш: близо, ближній*; *лице, личенъ; жица, жичка; кѫсъ, кѫшей*, и наопако *ж, ч, ш* измѣнуватъ

Digitized by Google

са въ *з*, *ц*, *с*: *лижѫ*, *лизахъ*; *грачѫ*, *грацахъ*; *пишѫ*, *писахъ*. — *Щ* са измѣнува въ *ск*: *лъщѫ*, *лъскавъ*.

11. — Зѫбната *д* за омекотяванье пріема *ж*: *предѫ*, *прежда*; *видѫ*, *виждамъ*; сѫщо за омекотяванье *т* и *ст* измѣнуватъ са въ *щ*: *свѣтъ*, *свѣщъ*; *злато*, *позлащамъ*; *гостъ*, *гощавамъ*.

Г. СЛОГЪ, ДУМА, УДАРЕНІЕ И КОРЕНЬ НА ДУМАТА.

12. — Гласна буква сама или съединена съ една или двѣ съгласны прави слогъ: *и*, *да*, *при*. Единъ или повече слогове, изричаны изъедно и прѣдставителны на едно понятіе, съставятъ *дума*: *зѫбъ*, *вода*, *книга*, *желѣзо*, *радость*, *ученикъ*.

13. — Думытѣ по числото на слоговетѣ си бываатъ: *едносложны*, *двусложны* или *многосложны*: *ты*, *азъ*, *Богъ*, *братъ*; *ни-ва*, *рож-ба*, *ра-дость*; *у-чи-тель*, *про-по-вѣд никъ*.

Забѣл. Има и таквызи думы, конто не правѧтъ самы пълненъ слогъ: *въ*, *съ*: тѣ са изричать заедно съ другы думы: *въ село*, *съ мене*.

14. — Въ двусложны и многосложны думы единъ слогъ са изрича по высоко и по напрѣгнѫто отъ другытѣ. Туй по силно изричанье на единъ слогъ въ думата зове са *удареніе* (или *тонъ*) на думата: *книга писана*. Тукъ ударенієто е надъ слоговетѣ *кни*, *пи*.

15. — Въ сѣка дума онъзи нейна часть, която най напрѣдъ е пріета въ езыка за означаванье на нѣкое понятіе, самостоятелно и безъ относително къмъ друго, нарича са *корень* на думата: *дух*, *бѣл*, *свѣт*, а

Digitized by Google

притурнѧтытѣ въ края на кореня буквы или слогове, за да покажѧтъ понятіето му въ отношеніе къмъ друго, или за да са образова отъ кореня друга дума. наричатъ са *спомагателны буквы* и *слогове* или *окончанія*: *дух(ъ)*, *дух(у)*, *дух(ове)*, *дух(овень)*, *дух(овникъ)*, *дух(овитъ)*, *дух(амъ)*, *дух(нѧ)*, *дух(нѧтъ)*, *дух(ало)*; *бѣл(ь)*, *бѣл(а)*, *бѣл(о)*, *бѣл(ы)*, *бѣл(ина)*, *бѣл(ило)*, *бѣл(изнявъ)*, *бѣл(ѣѧ)*; *свѣт(ъ)*, *свѣт(ове)*, *свѣт(ило)*, *свѣт(илникъ)*, *свѣ(ш)т(ь)*, *свѣт(ливь)*, *свѣт(ѣѧ)*. И тъй думытѣ споредъ кореня си бываръ *коренны*, или *производны*.

Забѣлѣж. Често кореньтъ на една и тъзи дума поради размѣстяньето или измѣненіето на буквытѣ му явява са въ двоенъ видъ: *мр(ѧ)*, *мр(ѣхъ)*, *мор(ѣѧ)*, *смьр(ть)*, *мьр(тьвъ)*; *мел(ѣѧ)*, *мл(ѣхъ)*; *кол(ѣѧ)*, *кл(ахъ)*; *бер(ѧ)*, *бр(ахъ)*.

16. — Двѣ отдѣлны думы слѣны въ една, за да изрекѧтъ двѣ понятія слѣны въ едно, правѧтъ дума наричвана *сложна*: *земедѣлецъ*, *кръстоносецъ*, *скорописецъ*.

Д. ВИДОВЕ НА ДУМЫТѢ ИЛИ ЧАСТИ НА РѢЧЬТА.

17. — Изговоръть или рѣчьта (Вижь № 2.), съ която изричамы другыму мыслитѣ си, състои отъ думы. Когато нашытѣ мысли сѧ малко, тогазь съ малко думы гы изричамы, и то е *изговоръ*. А когато нашытѣ мысли сѧ доста, тогази много думы и доста изричанія употрѣбявамы, и то е *рѣчь* или *слово*. Слѣдователно сичкытѣ употрѣбяваны въ рѣчьта думы сѧ *части* на *рѣчьта*.

Digitized by Google

18. — Врьхъ нашытѣ чувства дѣйствуватъ различнытѣ вънъ отъ тѣхъ прѣдметы, които са зовѫтъ *сѫщества*, а думытѣ въ рѣчьта, съ които изричамы другыму сѫществата, наричатъ са *сѫществителны имена*: *человѣкъ*, *умъ*, *книга*, *душа*, *перо*, *градъ*, *пѣсень*, *ученіе*.

19. — Когато искамы да изъявимъ, че единъ прѣдметъ е намъ прѣдъупознатъ и вече извѣстенъ и опредѣленъ, тогази въ края на думата която означява прѣдмета употрѣбявамы единъ отъ тѣзи слогове: *а* или *тъ*, *та*, *то*, *тѣ*, *та*, които са наричатъ *членове*: *орача* или *орачьтъ прѣора нивата*; *рѣката залѣ пѣсъка* и *брѣговетѣ*; *дѣтето изъѣло яйцата*.

20. — Сѣко отъ сѫществата има свое си нѣкакво качество, или друго нѣкаква си свойщина. Когато искамы да изрѣчемъ на нѣкое сѫщество и качеството му или свойщината му, тогази употрѣбявамы при сѫществителното име и друга дума значителна на качеството му или на свойщината му. Таквызи думы са наричатъ *прилагателны имена: добъръ человѣкъ*; *Ивановъ сынъ*; *расланскый ревъ*; *днешня буря*; *меко перо*; *единъ*, *два*, *петь хлѣба*, *третій день*.

21. — Нѣкога, като поменемъ имената на нѣкои прѣдметы или имената на нѣкои тѣхны качества, и послѣ тѣ като дойдѫтъ въ изговора да са повторѣтъ: тогазь вмѣсто упоменѫтытѣ имена ный употрѣбявамы другы думы, които са зовѫтъ *мѣстоименія*. *Азъ и ты видѣхмы Петка*, *но той не ны позна*. *Стоянъ проводи сына си на нива*; *заржча му да я прѣоре*. *Моятъ братъ е такъвзи*, *какъвто и твоятъ*. Думытѣ: *азъ*, *ты*, *той*, *ны*, *си*, *му*, *я*, *мой*, *твой*, *такъвзи*, *какъвто*, сѫ *мѣстоименія*.

Digitized by Google

22. — За да изъявимъ, че еди-кой прѣдметъ има таквози или онъквози качество, ный свързвамы сѫществителното име съ прилагателното чрѣзъ думата *е*, която за туй са нарича повече *свръзка*: *облакътъ е свѣтелъ*; *ябълката е кисѣла*; *дървото е зелено*. Но защото прѣдметытѣ не оставатъ за вынѣгы въ сѫщытѣ си качества, а часто гы измѣнуватъ и прѣминуватъ отъ едно въ друго: затуй мѣжду прѣдмета и качеството му има и друга свръзка *става*, *быва*: *облакътъ става тьменъ*, *ябълката става сладка*, *дървото са зеленѣе*, *съхне*. Думытѣ: *тьмнѣе*, *кисѣлѣе сладни*, *зеленѣе*, *съхне*, зовѫтъ са *глаголы*. Съ глаголытѣ ный изъявамы не само що е и що става нѣкой прѣдметъ, но още дѣйствова ли той или страда, или какъ са нахожда: *ученикътъ чете*, *пише*, *спи*; *нивата са пожънѫ*. Свръскытѣ: *е*, *быва*, *става* зовѫтъ са *сѫществителны глаголы*, защото изъявяватъ — що е, какъ быва и какъ става единъ прѣдметъ, а другытѣ глаголы са наричатъ *прилагателны* или *категорическы*, защото обнематъ въ тѣхъ си и прилагателнытѣ имена, сирѣчь състоянѣето или дѣйствѣето или страданѣето на прѣдмета.

23. — За да са изъяви състоянѣето или дѣйствѣето или страданѣето наложено на нѣкой прѣдметъ сѫщо и врѣмето въ което е наложено, употрѣбявамы глаголытѣ съ окончаніе на прилагателнытѣ имена. Таквызи думы са зовѫтъ *причастія*, като що участвоватъ и отъ глаголъ и отъ прилагателно име: *легнѫлыятъ конь*; *челъ*, *чела*, *чело*, *съдраната риза*.

24. — За да са опрѣдѣли качеството на глаголытѣ или на сѫществителнытѣ имена, или количество изобщо, или мѣсто, врѣме, обстоятелство, или способъ (какъ?), тѣзи признацы само окончанията и

Digitized by Google

другытѣ измѣненія на глаголытѣ и на имената като не сѫ достаточны да гы изъявьѫтъ, тогазь са употрѣбяватъ при тѣхъ и другы думы, които изричатъ тѣзи разны значенія. Таквызи думы са наричатъ *нарѣчія: твърдѣ добъръ человѣкъ*; *той много бърже бѣга, скоро пише*; *дойде тукъ сега*; *отиде тамь снощи.*

25. — За да са покаже отношеніето на единъ прѣдметъ къмъ другый, прѣдъ името на една прѣдметъ прѣдлагамы отдѣлно дума, знаменующа туй отношеніе, която и за туй са зове *прѣдлогъ: вода отъ кладенеца*; *слугата отишьлъ на нива*; *Иванъ дойде съ перото въ ржка.* Прѣдлогытъ са прѣдлага още сложно въ началото на глаголытѣ за да покаже нѣкаква посока на дѣйствіето имъ: *влекѫ, привличамъ, завличамъ, отвличамъ, довличамъ, повличамъ, прѣвличамъ, въвличамъ, развличамъ.*

26. — За да свьржемъ една дума съ друга или едно изричаніе съ друго, или напротивъ за да гы раздѣлимъ едно отъ друго, употрѣбявамы нѣкои думы които са зовѫтъ *съюзы: Стоянъ и Никола четѫтъ, а ты пишешь. Ты ли отиде или братъ ти?*

27. — За да изъявимъ нѣкои внезапны и силны чувствованія, подбудены отъ силны душевны страсти, като отъ радость, скърбь, гнѣвъ, отъ ужасъ и проч., тогазь изговарямы нѣкои краткы звукове или и цѣлы думы прѣдставителны на внезапнытѣ ни чувствованія. Таквызи думы са зовѫтъ *междуметія: о! увы! охъ! ахъ! ту! ей! леле! тешко му! блазѣ ти!*

28. — Отъ горѣреченото за думытѣ става явно, че частитѣ на рѣчьта сѫ 10, именно: *сѫществително име, членъ, прилагателно име, мѣстоименіе, глаголъ, причастіе, нарѣчіе, прѣдлогъ, съюзъ и мѣждуметіе.*

Digitized by Google

Е. ИЗМѢНЕНІЕ НА ДУМЫТѢ.

29. Прѣдметътъ, който са прѣдставя на чувствата ни, и става подлежаще на вѫтрѣшньето и вънкашньето слово (№ 1.) първо быва или единъ или два или повече (то са показва *съ число*); второ той има нѣкакво отношеніе къмъ другый прѣдметъ (то са означава *съ падежъ*); третье той быва или отъ мѫжкый полъ или отъ женскый, или нитѳ отъ една нито отъ другыя (различіе *по родъ*); четвьрто той дѣйствова, или страда, или са нахожда въ нѣкакво състояніе (тъзи разлика са зове *залогъ*); и пето той има сега, или е ималъ, или ще има такъвзи или онъкъвзи залогъ (туй са нарича *врѣме*). Думытѣ, които са съпроваждатъ съ тѣзи си свойства подлежѫтъ подъ нѣкаквы измѣненія, т. е. измѣнуватъ са въ състава си и въ окончаніята си и са наричатъ *измѣняемы*. А думытѣ, които опрѣдѣляватъ качествата (24), които показватъ отношеніе на единъ прѣдметъ къмъ другый (25), които свързватъ дума съ дума (26), и които изъявяватъ внезапны чувствовонія (27), тѣ нѣматъ нужда отъ никакво измѣненіе, и са наричатъ *неизмѣняемы*. И тъй измѣняемы части сѫ: *сѫществителното име, членътъ, прилагателното име, мѣстоименіето; глаголътъ и причастіето*, а неизмѣняемы сѫ: *нарѣчіето, прѣдлогътъ, съюзътъ и междуметіето*.

30. — Сичкытѣ измѣняемы части иматъ общы отъ свойствата си *число* и *родъ*; сѫществителното име, членътъ, прилагателното име, мѣстоименіето и причастіето иматъ общо и *падежъ;* мѣстоименіето и глаголътъ иматъ общо и *лице*; глаголътъ и причастіето иматъ общы: *залогъ, врѣме и видъ*.

31, — Споредъ раздѣленіето на думытѣ на 10

Digitized by Google

части, и словопроизводството са дѣли на 10 главы, отъ които въ сѣка ще са изслѣдова сѣка часть отдѣлно.

ГЛАВА ПЬРВА.

ЗА СѢЩЕСТВИТЕЛНОТО ИМЕ.

32. — Сѣществата или прѣдметытѣ, що са изричатъ съ *сѣществителнытѣ имена* (18), бываtъ:

1) *одушевены* като: *человѣкъ, овца, дѣте*;

2) *неодушевены* като: *домъ, риза, дърво*;

3) *отвлечены* като: *умъ, душа, радость*.

33. — Сѣществителното име или са отдава само на единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазъ са зове *собственно: Иванъ, Рада, Търново, Дунавъ*; или пѣкъ съ него са нарича сѣкый единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазъ са зове *нарицателно: человѣкъ, градъ, жена, пѣсень, цвѣтье, село*.

34. — Нарицателно име, което означава много едновидны прѣдмѣты събраны въ едно цѣло, нарича са *събирателно*: *народъ, войска, чеша, стадо, трънакъ, буренакъ*.

35. — Доста отъ нарицателнытѣ имена изричатъ са въ три вида:

1) *въ обыкновенъ видъ: мѫжъ, славей, жена, дѣте, ножь, глава, брада, перо*;

2) *въ умалителенъ: мѫжецъ, славейче, женица, дѣтенце, ножче* или *ножченце, главица* или *главичка, перце, брадица*;

3) *въ увеличителенъ: мѫжага, женище, дѣтище, ножага, главяга* или *главиндра, перище, брадяга* или *брадура*.

Digitized by Google

36. — Сѫществителнытѣ имена разглеждатъ са въ тритѣ си свойства: *родъ*, *число* и *падежъ*.

37 — Родове сѫ три: *мѫжкый*, *женскый*, и *срѣдній*. Сѣко сѫществително име има единъ отъ тѣзи три рода, който са распознава въ имена на одушевены прѣдметы по значеніето имъ, а въ имена на неодушевены прѣдмѣты по окончаніята имъ. И тъй:

1) *Мѫжкый родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ мѫжкый полъ и на неодошевены и отвлечены прѣдмѣты имена, които са окончаватъ на *ъ*, *й*, и нѣкои си на *ь*: *баща*, *юнакъ*, *волъ*, *плетъ*, *умъ*, *орачь*, *корень*, *славей*, *рой*.

2) *Женскый* родъ сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ женскый полъ и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *а*, *я*, и нѣкои си на *ь*: *майка*, *княгыня*, *овца*, *свиня*, *вода*, *слава*, *земя*, *светыня*, *радость*.

3) *Срѣдень родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы, въ които не са показва различіе на пола и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *е*, *о*: *чедо*, *лѣто*, *агне*, *поле*, *име*, *сѣме*, *цвѣтье*.

Забѣл. 1. Отъ мѫжкый родъ нѣкои имена на одушевены прѣдметы, що знаватъ чинъ, званіе или служба и сродство, употрѣбяватъ са и въ женскый родъ, нѣкои си и въ срѣденъ, като си промѣнятъ окончаніето: *князь*, *княгыня*, *князче*; *гостянинъ*, *гостянка*, *гостянче*; *кумецъ*, *кумица*, *кумче*; *сватъ*, *сватя*, *сватче*; *овчарь*, *овчарка*, *овчарче*; *учитель*, *учителка*. Тъй сѫщо и народнытѣ: *Българинъ*, *Българка*, *Българче*; *Гъркъ*, *Гъркыня*, *Гърче*; *Турчинъ*, *Туркыня*, *Турче*.

Забѣл. 2. Нѣколко имена на одушевены прѣдметы употрѣбяватъ са съ едно окончаніе и за мѫжкый и за жен-

Digitized by Google

скый родъ: *піеница, убійца.* Таквызи може да са нарекѫтъ отъ *общый родъ.*

38. *Числа* сѫ двѣ: а) *единственно*, което показва само единъ прѣдметъ; *столъ, книга, перо.* б) *множественно*, което показва много едноименны прѣдметы: *столове, книгы, пера.*

Забѣл. *Двойственно число*, що показва два прѣдмета, изговаря са въ езыка само въ тѣзи имена: *рѫцѣ, нозѣ, колѣнѣ, крылѣ, лактѣ, рога, крака,* (остатъкъ отъ древностьта).

39. — *Падежи* (29) съ разны окончанія въ езыка ни не останѫли, защото древнитѣ падежи излѣзли отъ употрѣбеніе (освѣнь нѣкои архаизмы), и са замѣнили съ прѣдлозы, които притурваны при имената на прѣдметытѣ показватъ разнытѣ имъ отношенія на единъ прѣдметъ къмъ другый. Но за по лесно опрѣдѣленіе на отношеніята полагатъ са петь падежи: *именителенъ, родителенъ, дателенъ, винителенъ и звателенъ.*

40. — Значеніето на падежитѣ опрѣдѣлява са логыческы съ въпросытѣ: *кой? на кого? кому? кого?* (кога са говори за лице), и—*що? на що? на що? що?* (кога са говори за неличенъ прѣдметъ). Именно:

1) *Именителныятъ падежъ* отговаря на въпроса: *кой? що?* — *Кой пише?* — *Ученикътъ. Що реве?* — *Волътъ. Що е тамъ?* — *Перо.*

2) *Родителныятъ* отговаря на въпроса: *на кого?* или *отъ кого? на що?* или *отъ що?* — *На кого е тъзи кѫща?* — *На Петра. Отъ кого имашъ туй перо?* — *Отъ Ивана. На що* или *отъ що е този рогъ?* — *На коза* или *отъ коза.*

3) *Дателныятъ* отговаря на въпроса: *кому?*

Digitized by Google

или *на кого*? *на що*? — *Кому* или *на кого даде хлѣбъ*? — *На дѣтето. На що са надѣвашь*? — *На силата си.*

4) *Винителныятъ* отговаря на въпроса: *кого*? *що*? — *Кого мыѭтъ*? — *Петка. Що донесохѫ*? — *Брашно. Що заклахѫ*? — *Агне, коза, волъ.*

5) *Съ звателныятъ* падежъ са призоваватъ прѣдметытѣ, къмъ които са отправя рѣчьта: *Стоене! донеси ми дрехата.*

Забѣл. Именителныятъ и звателныятъ пад. са наричатъ *правы*, а другытѣ *косвенны*.

41. — Измѣненіето на сѫществителнытѣ имена, и въ двѣтѣ числа, по сичкытѣ падежи, излага са споредъ тритѣ имъ рода въ три разны отдѣла или *склоненія*, за имена отъ сѣкый родъ по едно склоненіе.

ПЬРВО СКЛОНЕНІЕ.

42. — Тукъ са скланятъ отъ мѫжкый родъ сѫществивелны имена, които иматъ едно или отъ твьрдытѣ окончанія: *а, ъ, о,* или отъ мекытѣ: *ь, й, ю*. У тѣхъ, въ множественното число, за съотвѣтствіе срѣщо твьрдото единственно окончаніе трѣба да стои пакъ твьрдо *ы*, или *ове*, а срѣщо мекото пакъ меко *и*, или *ье* или *еве*. По тъзи тѣхна свойщина излагатъ са и примѣры за тѣхъ.

Digitized by Google

А. СЪ ТВЪРДЫ ОКОНЧАНІЯ.

1. Примѣръ на *а*.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	войвода	войводы
Р.	на войвода [1])	на войводы [1])
Д.	на войвода	на войводы
В.	войвода	войводы
З.	войводо	войводы.

Тъй са скланятъ: *слуга*, *паша*, *убійца*, *пѣница* и другы. *Баща и вуйка* иматъ зват. единн. *тейко* или *тате*, *вуйко* или *вуйчо*; *владыка* има множ. ч. *владыцы*.

2. Примѣръ на *ъ*.

Въ множ. ч. на *ы* безъ никаква прѣмѣна въ кореня.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	соколъ	соколы
Р.	на соколъ	на соколы
Д.	на соколъ	на соколы
В.	соколъ	соколы
З.	соколо	соколы.

Тъй и *гарванъ*, *бурянъ*, *иоставъ*, *погребъ*, *народъ*, *прѣдѣлъ*, *зжбъ*, *мѣсецъ*, *поясъ*, *островъ*, *прѣстолъ* и другы. *Мжжъ* има множ. ч. *мжжы* и *мжжье* по мекото окончаніе.

Забѣл. Въ другытѣ примѣры, що слѣдоватъ, излагатъ са падежи само за различнытѣ окончанія, а другытѣ за мѣстно спистяваніе са изоставятъ, като що могжтъ ученицытѣ да изричатъ и тѣхъ лесно наслѣдъ горнитѣ два примѣра.

3. Примѣръ на *ъ*.

Въ множ. ч. на *ы*, прѣдъ което кореннытѣ небны: *г*, *к*, *х* измѣнуватъ са въ *з*, *ц*, *с*, (10), а въ

---

[1]) Родителныятъ падежъ са изрича и съ прѣдлога *отъ*, който за мѣстно спистяванье не са полага въ склоненіята, а въ упражненіята трѣба да са изговаря отъ ученицытѣ.

Digitized by Google

единств. зват. над. прѣдъ окончаніето *е* измѣнуватъ са въ *ж*, *ч*, *ш*.

Единственно число.

И.	залогъ	вълкъ	влахъ
З.	залого,-же	вълко,-че	влахо,-ше.

Множественно число.

И.	залозы.	вълцы.	власы.

Като *залогъ* са скланять: *бѣлѣгъ*, *прѣдлогъ*, и другы. Като *вълкъ*—*пророкъ*, *порокъ*, *ученикъ*, *духовникъ*, *берникъ*, *мѣрникъ*, *зѣлникъ*, *кошникъ*, *конникъ*, *ячмыкъ*, *просякъ*, *Гъркъ*, и другы. *Ракъ* има множ. ч. *ракы* и *рацы*; *лѣшникъ* *лѣшникы* и *лѣшницы*.

Като *влахъ*—*сирмахъ*, *женихъ*, *орѣхъ*, *търбухъ*, *кожухъ*, и другы, но тѣ повечето иматъ множ. ч. на *хи*: *женихы*, *орѣхы*, *търбухы*, *кожухы*.

4. Примѣръ на *инъ*.

Въ множ. ч. на *е*, прѣдъ което са исхвьрля слогътъ *инъ*.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	селянинъ	селяне
З.	селянино	селяне.

Тъй и—*гражданинъ*, *болѣринъ*, *Българинъ*, *Римлянинъ*, *Сърбинъ*, *Циганинъ* и друг. *Турчинъ* има множ. ч. *Турцы*.

5. Примѣръ на ъ, въ множ. ч. на *ове*.

Единственно число.

И.	волъ	прагъ	лжкъ	духъ
З.	воло	праго,-же	лжко,-че	духо,-ше.

Множественно число.

И.	волове.	прагове.	лжкове.	духове.

Digitized by Google

По *волъ* са скланятъ: *столъ*, *дворъ*, *градъ*, *родъ*, *ледъ*, *дымъ*, *плетъ*, *листъ* и другы.

По *прагъ*—*Богъ*, *глогъ*, *снѣгъ*, *бѣгъ* и другы.

По *лѫкъ*—*вѣкъ*, *пекъ*, *лѣкъ* и другы.

По *духъ*—*слухъ*, *грахъ*, *мѣхъ*, *смѣхъ*, *блѣхъ*, *грѣхъ* и другы.

6. Примѣръ на ъ съ вмѣтнѫта гласна въ кореня си.

Тѣ исхвьрлятъ вмѣтнѫтата *е* или *ь* или *ъ* въ зват. един. пад. прѣдъ окончанѣето *е*, и въ множ. число.

Единственно число.

И.	кумецъ	орелъ	одъръ
З.	кумецо,-мче	орело,-рле	одъро,-дре.

Множественно число.

И.	кумцы.	орлы.	одрове.

По *кумецъ* са скланятъ: *търговецъ*, *старецъ*, *светецъ*, *конецъ*, *молецъ*, *скурецъ* и умалителнытѣ: *хлѣбецъ*, *градецъ*, *столецъ*, *конецъ*, *волецъ*, множ. ч. *воловцы*. и другы. *Братецъ* има зват. един. пад. *братко*; *злодѣецъ*, и *заецъ* иматъ зват. един. пад. *злодѣйцо*,-*йче*, *зайцо*. а множ. ч. *злодѣйцы*, *зайцы*.

По *орелъ*—*пѣтелъ*, *сврѣделъ*, *овенъ*, *кушенъ*, *ръженъ* *устенъ* и другы.

По *одъръ*—*вѣтъръ* и другы: *момъкъ* има зват. ед. пад. *момко* и *момъко*. а множ. ч. *момцы*: *львь и пьсъ* иматъ зват. един. пад. *лве*, *псе* и *пьсо*, а множ. ч. *лвы* и *львове*, *псы* и *пьсове*.

Б. СЪ МЕКЫ ОКОНЧАНІЯ.

1. примѣръ на ь.

Единственно число.

И.	житель	царь
З.	жителю	царю.

Digitized by Google

Множественно число.

И.	жители.	церье, царьеве.

По *житель* са скланятъ: *учитель*, *спасителъ*, *орачь*, *копачь*, *овчарь*, *рыбарь*, *деверь*, *падежъ*, *грабежъ*, *гребенъ*, *прьстенъ*, *степенъ*, *лепенъ*, *въглень*, и другы.

По *царь*—*врачь*, *бичь*, *ежъ*, *пънь*, *рѣзень*, *глѣзень*, *огънь*, *конь* множ. ч. *конье* и другы. *Князь* има звят. ед. пад. *княже*.

2. примѣръ на *й*.

Единственно число.

И.	славей	край
З.	славее	крае.

Множественно число.

И.	славеи.	краеве.

По *славей* са скланятъ: *ратай*, *случай*, *гвоздей*, *грѣздей*, *прищей*, *рѣпей*, *улей*, *порой* и другы.

По *край*—*рай*, *змѣй*, *рой*, *гной*, *брой*, *бой* и другы.

В. СОБСТВЕННЫ ИМЕНА НА ЛИЦА.

1. Примѣръ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	Драганъ	Драгановцы
Р.	на Драгана	на Драгановцы
Д.	на Драгана,-ну	на Драгановцы
В.	Драгана	Драгановцы
З.	Драгане	Драгановцы.

Тъй и *Иванъ*, *Стоянъ*, *Първанъ*, *Проданъ*, *Миланъ*, и другы, а *Петъръ*, *Дититъръ* исхвърлятъ вметнжтата ъ.

Сжщо са скланятъ и отъ притежателнытѣ прилагателны имена (48. 2.), конто означаватъ *прѣзъиме: Поповъ*, *Гроздановъ*, *Петковъ*, ощс и *Петровичь*, *Золотовичь*, и др. так.

Digitized by Google

2. Примѣръ.

Единств. число.	Множест. число.
И. Радой	Радоювцы
Р. на Радоя	на Радоювцы
Д. на Радоя,-ою	на Радоювцы
В. Радоя	Радоювцы
З. Радое	Радоювцы.

Тъй и *Благой*, *Матѳей*, *Георгій* и другы.

3. Примѣръ.

Единст. число.	Множест. число.
И. Петко	Петковцы
Р. на Петка	на Петковцы
Д. на Петка,-ку	на Петковцы
В. Петка	Петковцы
З. Петко	Петковцы.

Тъй и *Райко*, *Стайко*, *Нейко*, *Марко*, *Вичо*, *Минчо* и другы. Още и нѣкои нарицателны имена употрѣбяемы съ окончаніе *о*: *овчарко*, *босилко*, *орачко*, *рѣпейко* и другы.

4. Примѣръ.

Единст. число.	Множест. число.
И. Пею	Пеювцы
Р. на Пея	на Пеювцы
Д. на Пея	на Пеювцы
В. Пея	Пеювцы
З. Пее	Пеювцы.

Тъй и *Баю*, *Бою*, *Стою*, *Недю*, *Радню*, *Златю*, *Тотю*, *Митю*, *Матьо* и другы. Още нѣкои нарицателны имена употрѣбяемы съ окончаніе *ю*: *петлю*, *скѫплю*, *ревлю*, *шюдрю*, *дриплю* и другы. Тоже и *батю*, *тату*.

Забѣл. 1. Множественното число на собственнытѣ имена означава или много лица называемы съ сѫщото име, или много лица сходны между си по нѣкое прѣимущество:

Digitized by Google

Въ наше село има много Ивановцы, а Петковцы твърдѣ малко. Между забѣлѣжителныштѣ въ Исторіята полководцы малцына Ханнибаловцы са виждатъ. Тоесть като Ханнибала.

Забѣл. 2. Собственнытѣ имена на градове и села едны иматъ само един. ч., а другы само множественно: *Цариградъ, Търново, Елена, Авины, Тетювены.*

ВТОРО СКЛОНЕНІЕ.

43. — Тукъ са скланятъ отъ женскый родъ сѫществителны имена, които имѫтъ или твърдо окончаніе *а*, или меко *я*, или *ь*. Срѣщо твърдото *а* въ множ. *ч.* стои *ы*, а срѣщо мекытѣ *я*, *ь* стои *и*.

1. Примѣръ на *а*.

Единственно число.

И.	гора	риза
Р.	на гора	на риза
Д.	на гора	на риза
В.	гора	риза
З.	горо	ризо

Множественно число.

И.	горы	ризы
Р.	на горы	на ризы
Д.	на горы	на ризы
В.	горы	ризы
З.	горы.	ризы.

По *гора* са скланятъ: *вода, звѣзда, глава, жена, роса, снага, рѣка, снъха, троха, муха, овца, душа* и другы.

По *риза* — *вила, нива, книга, мѫка, прилика, ружа, кѫща, чаша, плоча, мышца* и другы. *Мома* има зват. един. пад. *моме* и *момне*.

Digitized by Google

2. Примѣръ на *я*. 3. Примѣръ на *ь*.

1. Примѣръ. 2. Примѣръ.

Единственно число.

И.	диня	хытрость
З.	дыне	хытросте

Множественно число.

И.	дини.	хытрости.

По *дыня* са скланятъ: *пустыня*, *милостыня*, *Гъркыня*, *княгыня*, *богыня*, *дуля*, *каделя*, *воля*, *земя*, *свиня* и другы. И *шуря* множ. ч. *шури*, ако и да е мѫжкый родъ.

По *хытрость*—*радость*, *милость*, *слабость*, *кость*, *проповѣдь*, *нощь*, *пещь*, *власть*, *кръвь*, *пълть* и другы.

СОБСТВЕННЫ ИМЕНА.

1. Примѣръ. 2. Примѣръ.

Единственно число.

И.	Неда	Марія
Р.	на Неда	на Марія
Д.	на Неда, Неди	на Марія
В.	Неда	Марія
З.	Недо	Маріе

Множественно число.

И.	Недины.	Маріины.

По 1-ыя примѣръ са скланятъ: *Стана*, *Пена*, *Елена*, *Рада*, *Герга*, *Мома*, *Кера*, *Велика*, *Анна*, *стрина*, *вуйна*, и другы. Тъй и *Райка*, *Стойка*, *Пѣйка*, които въ зват. един. над. ималъ *е*: *Райке*, *Стойке*, *Пейке*. По 2-рыя — *Недѣля*, *леля* и другы.

ТРЕТЬЕ СКЛОНЕНІЕ.

44. — Тукъ са скланятъ отъ срѣдень родъ сѫществителны имена, които имѫтъ окончаніе *е* или

Digitized by Google

о; тѣ въ множ. ч. имать *а* или *ета* или *ья* или *ена* и рѣдко *еса*.

1. Прим.	2. Прим.	3. Прим.	4. Прим.
	Единственно число.		
И. В. З. лице	поле	лозье, (іе)	име
Р. на лице	на поле	на лозье	на име
Д. на лице	на поле	на лозье	на име
	Множественно число.		
И. В. З. лица	полета	лозья, (ія)	имена
Р. на лица	на полета	на лозья	на имена
Д. на лица.	на полета.	на лозья.	на имена.

По 1-ыя прьмѣръ са скланять: *слънце, сърце, яйце, училище, огнище* и другы.

По 2-ыя — *море, пиле, агне, яре, конче, момче, момиче, теле, либе, псе, куче, пуле,* и другы.

По 3-ія — *цвѣтье, ястье, питье, четенье, моленье, ученіе, писаніе* и другы.

По 4-ыя — *сѣме, врѣме, племе, брѣме, тѣме, име* и другы.

5. Примѣръ.	6. Примѣръ.
Единственно число.	
И. В. З. перо	чудо
Р. Д. на перо	на чудо
Множественно число.	
И. В. З. пера	чудеса
Р. Д. на пера	на чудеса.

По 5-ыя примѣръ са скланять: *гребло, ребро, чърво, рало, чедо, стадо, блюдо* и другы.

По 6-тыя — *слово, небо* и *небе*; множ. ч. *слова* и *словеса, небета* и *небеса.*

Око и *ухо* въ множ. ч. имать *очи, уши; рамо* има

Digitized by Google

рамена; дѣте има множ. ч. *дѣца; дърво* (за горенье) множ. ч. *дърва*, (за строенье) *дръвье*, (въ земята съ кореня) *дървета и дръвья.*

Забѣл. 1. Умалителны имена, що означавать младичкы животны: *пиле, теле, прасе, агне*, въ множ. ч. са употрѣбявать и съ окончаніе *цы: пилцы, телцы, прасцы, агьнцы.*

Забѣл. 2. На 3-тія примѣръ са относять нѣкои отъ мжж. р. еднословны нарицателны имена съ единственно окончаніе *ье*, а съ значеніе множественно: *трънье, колье, пръстье, снопье, листье* и другы.

НЕПРАВИЛНЫ СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

45. — *Неправилны съществителны имена* съ, които въ склоненіето си иматъ нѣкоя неправилность по число или по окончаніе. Таквызи съ:

1) Нѣкои имена въ употрѣбеніе само въ един. ч.: *животъ, пѣсъкъ, пепель, варъ, бобъ, лой, лукъ*, и друг. нѣк. (отъ 1-то склон.); *леща, любовь, соль*, (отъ 2-то склон.); *здравье* (отъ 3-то склон.). Нѣкои си употрѣбяемы само въ един. ч. съ окончаніе *акъ*, а иматъ значеніе събирателно: *орѣшакъ, габракъ, буренакъ, черничакъ, трънакъ* и др.

2) Имена употребяемы само въ множ. ч.: *мощы, плещы, гащы, клещы, ножицы, нъщовы, трицы, заговѣзны, третины, деветины, сажды, захлупцы* (по 2-то склон.); *уста, хора, врата, кола, обуща* (по 3-то склон.).

Нѣкои отъ 1-то склон. въ множ. ч. освѣнь съ обыкновеннытѣ си окончанія: *ы, ове, и, ье, еве*, въ употрѣбеніе съ и съ окончаніето *ища* (по 3-то склон.): *плетъ плетища, ръть рътища, брѣгъ брѣжища, градъ градища; пѫть* има само *пѫтища, вѫглень вѫглени* и *вѫглеща, край краища, гной гноеве* и *гноища* и друг.

4) Нѣкои отъ 2-то склон. въ множ. ч. освѣнь съ обыкновенното си окончаніе *ь*, въ употрѣбеніе съ и съ окончаніето *ья* (по 3-то склон.): *нива—вы* и *нивья, кѫща кѫщья, книга книжья* и друг. Тъй и *овца овцы* и *овцье, свиня свини* и *свинье* съ окончаніето *ье.*

5) *Камъкъ* и *камыкъ, ремъкъ* и *ремыкъ, пламъкъ* и

Digitized by Google

пламыкъ, въ множ. ч. *камъцы* и *камъни-нье*, *ремъцы* и *ремъни-нье*, *пламъцы* и *пламени-нье*. *Братъ* въ множ. ч. *братья* (по 3-то склон.).

ПАДЕЖНЫ АРХАИЗМЫ.

46. — *Падежны архаизмы* отъ старобългарскыя езыкъ опазены въ езыка ни до сега въ стары пѣсни и въ нѣкои изричанія сѫ:

1) Родителенъ падежъ: *изъ Будима града; засбиралъ отъ мокра пѫпа*; *излѣзе изъ кѫщи*; нарѣчіята: *снощи, довечера, удома; срѫкы, отрѫкы; три вола, петь хлѣба, осемь стотинъ* (родит. множ. отъ *стотина*) и другы нѣкои.

2) Дателенъ: *Моли са Богу*; *Мама Стояну думаше*; *Стоянъ мами си думаше; Петко Ради прьстень даде* и другы нѣкои.

3) Творителенъ: *редомъ, даромъ, тихомъ, мълкомъ, денемъ, нощемъ* или *нощья* и другы нѣкои. Тѣ са употрѣбявать сега за нарѣчія.

Употрѣбнемытѣ архаизмы въ прилагателнытѣ имена и въ мѣстоименіята забѣлѣжватъ са сѣкый на мѣстото му.

ГЛАВА ВТОРА.

ЗА ЧЛЕНА.

47. — *Членъ* (19) въ един. ч. за мѫж. р. е *а* (слѣна съ окончаніето на името) или *тъ*, за женскыя родъ *та*, за срѣднія — *то;* въ множ. ч. за мѫж. и жен. родъ е *тѣ*, за срѣднія — *та: Хлѣбътъ* или *хлѣба е сухъ*; *нарѣзахѫ хлѣба*; *водата е быстра*; *перото е меко*; *воловетѣ пасѫтъ*; *птичкытѣ цьркатъ*; *дѣцата играѫтъ*.

Забѣл. За мѫжкыя родъ въ един. ч. ный имамы въ употрѣбеніе членъ двѣ формы: *а* или *тъ*, които происхож-

Digitized by Google

дать отъ едно и туй начяло. Първата форма *а* води началото си отъ най старото третьелично мѣстоименіе и, което са употрѣбявало въ старобългарскыя езыкъ за членъ въ края на прилагателнытѣ имена (вижь старобълг. Грам. §. 125. Забѣл.). Туй мѣстоименіе въ винит. ед. над. съдружаемо съ прѣдлогъ става и=ѣ ИАНѣ. Слѣдователно тжпыятъ звукъ на *а*, който звучи въ езыка ни слѣдъ имена отъ мжж. р. въ опрѣдѣлено значеніе не е друго освѣнь тъзи буква ѣ. Но тя въ края на думытѣ сега като не са пронзнося, замѣстя са съ буквата *а*. Втората форма *тъ* води началото си отъ старото опрѣдѣлително мѣстоименіе тъ, което въ древностьта още занело мѣстото на третьеличното мѣстоименіе и, както и сега са употрѣбява въ езыка ни *той*, *тя*, *то*. И тъй първата форма има началото си отъ най старото третьелично мѣстоименіе и, а втората — отъ негова намѣстникъ — тъ.

Разликата въ употрѣбеніе на тѣзи двѣ формы е, че първата сама употрѣбяема достаточно изрича члениата идея, а втората безъ първата употрѣбяема, защото въ нѣкой случай докарва доста затрудненіе въ произношеніето, по необходимость тя дава мѣсто прѣдъ себе си и на първата. Слѣдователно въ дирнія случай са употрѣбяватъ два члена, напр: *Славей-а* (слѣно) *славѣя пѣе*, и — *славейтъ* (а и двѣтѣ формы) *славеятъ пѣе*. Въ таквозъ положеніе на развытіето си като е нашата писменность, въ употрѣбеніето на тѣзи двѣ формы азъ прѣдпочетохъ да дьржж срѣднія пжть, що го слѣдватъ доста отъ нашытѣ учены. Тоесть — въ имен. един. над. колкото за съотвѣтствіе на жен. р. *та* и срѣд. *то* употрѣбихъ втората форма *тъ*, която, въ трудныя за произношеніе случяй, придружава са и отъ първата форма *а*, че става *ятъ*, а въ сичкытѣ косвенны падежи употрѣбихъ само първата форма *а*, напр.: *Волътъ си искърни рога. Славеятъ исхврькнж изъ кафеза.* А коя отъ тѣзи двѣ формы е по свойственна на езыка ни за да са употрѣби изобщо въ нашата писменность, туй зависи отъ общото споразумѣніе на нашытѣ учены, като са земне въ вниманіе и гладкостьта на произношеніето, и по правото кое е, два ли члена да са пишжтъ или само еднъ.

Digitized by Google

ИМЕНА СЪДРУЖЕНЫ СЪ ЧЛЕНЪ.

Единст. число.		Множест. число.
	Мѫжкый родъ.	
И.	поясътъ или пояса	поясытѣ
Р. на	пояса	на поясытѣ
Д. на	пояса	на поясытѣ
В.	пояса	поясытѣ
З.	поясо	поясы.
	Женскый родъ.	
И. В.	главата	главытѣ
Р. на	главата	на главытѣ
Д. на	главата	на главытѣ
З.	главо	главы.
	Срѣдній родъ.	
И. В.	лицето	лицата
Р. на	лицето	на лицата
Д. на	лицето	на лицата
З.	лице	лица.

Забѣлѣжкы.

1) Звателныятъ падежь и въ двѣтѣ числа не пріема членъ.

2) Собственнытѣ имена, като извѣстны и упознаты употрѣбяватъ са безъ членъ: *Иванъ*, *Неда*, *Европа*, *Българія*, *Търново*, *Стара планина*.

3) Въ нѣкои имена членътъ са употрѣбява не по смысла на рода имъ но по окончаніето имъ: *войводата*, *мѫжьето*, *кольето*, *пѫтищата*, *нивьята*.

4) Имена отъ мѫж. родъ въ множ. ч. съ окончаніе *ье*. които означаватъ личны прѣдметы употрѣбяватъ са съ членъ *тѣ* или *то: царьетѣ* и *царьето*, *мѫжьетѣ* и *мѫжьето*; които означаватъ одушевены не личны прѣдметы пріематъ самo *тѣ: коньетѣ*, *свиньетѣ*, а които означа-

Digitized by Google

вать неодушевены прѣдметы пріематъ само *то: клоньето, камъньето.*

ГЛАВА ТРЕТЯ.

ЗА ПРИЛАГАТЕЛНОТО ИМЕ.

48. — *Прилагателното име* (20) быва:

1) *Качественно*, което. означава *качество* на прѣдметъ: *силенъ вѣтъръ, бѣла книга, меко перо.*

2) *Притежателно*, което показва *принадлежность* на прѣдметъ къмъ другый или *родъ*, отъ който происхожда прѣдметътъ: *Петровъ конь, Иванова риза, Радино дѣте*; *козій рогъ, слонова кость, леняно сѣме.*

3) *Относително*, което показва *зависимость* на прѣдметъ отъ другый: *человѣческый гласъ, селска работа, людско говедо.*

4) *Обстоятелственно*, което показва нѣкое *случайно обстоятелство* на прѣдметъ: *днешень хлѣбъ, вчерашня буря, тукашнье жито.*

5) *Числително*, което показва нѣкакво *изброяванье* на прѣдметъ: *единъ, два, три . . . пьрвый, вторый . . . двойный, тройный . . . и проч.*

Забѣл. При туй раздѣленіе са прилага и *причастіето* като *дѣйственно прилагателно*: защото и неговото измѣненіе по родъ, число и падежь тукъ са относи: *паднѫлъ, паднѫла, паднѫло; роденъ, родена, родено.*

49. — Прилагателнытѣ имена са разглеждатъ по свойствата си: *родъ*, *число* и *падежъ*; само качественнытѣ иматъ и *степень на сравненіето.*

50. — Сѣко Прилагателно има тритѣ рода и въ двѣтѣ числа, и са съгласува съ съществителното, при което е приложено, по родъ, число и падежь.

Digitized by Google

51. — Прилагателнытѣ имена въ един. ч. сѫ прѣдставятъ съ едно отъ тѣзи двѣ окончанія: *ъ* или *ь* за мѫж. родъ, *а* или *я* за женскыя, *о* или *ье* за срѣднія: *правъ*, *синъ*; *права*, *синя*; *право*, *синье*. Пьрвытѣ окончанія сѫ *твьрды*, а другытѣ *мекы*. Въ множ. ч. срѣщо твьрдытѣ: *ъ*, *а*, *о* стои твьрда *ы*, а срѣщо мекытѣ: *ь*, *я*, *е* стои мека *и*: *правы*, *сини*.

Забѣл. Тѣзи окончанія: *ъ*, *а*, *о* и *ь*, *е*, *я*, нарічатъ сѫ *усѣчены*, защото въ старобългарскыя езыкъ прилагателнытѣ сѫ употрѣбяватъ и сѫ *пълны* окончанія, конто сѫ образовали съ притурката на третьеличното мѣстоименіе и, ы, є, при усѣченытѣ окончанія: правыи, правыа, правое; синии, синыа, синее (употрѣбяемы съ значеніе на членъ. (Старобълг. Грам. § 30 забѣл. 1). Но отъ пълнытѣ окончанія останѫли сега въ употрѣбеніе въ нѣкои изричанія като архаизмы само тѣзи: 1) *ый*, и *ій* за мѫж. р. въ имен. и зват. пад. *ветый, новый завѣтъ, днешній урокъ, царю честитый! отче светый! любезный сыне! ая, яя* за жен. р. само въ зват. пад. *сестро милая! главо дебелая! драгая майко! Вышняя сило!* А сичкытѣ другы пълны окончанія и въ двѣтѣ числа и въ тритѣ рода замѣнены сѫ сега съ членоветѣ. Сѫщо и употрѣбяемото въ им. пад. окончаніе *ый*, *ій* замѣнува сѫ съ членъ, като що има членно значеніе: *ветыятъ* и *новыятъ завѣтъ, днешніятъ урокъ*, вмѣсто *ветый* и *новый, днешній*. Туй е *плеоназмъ*, излишнье повтореніе на двѣтѣ членны формы: *а, тъ* (Старобълг. Грамм. § 125. Забѣл.).

Забѣл. Относителнытѣ прилагателны на *скый* или *кый* и родовытѣ притежателны на *ій* въ един. ч. отъ мѫж. р. въ употрѣбеніе сѫ само съ пълно окончаніе: *селскый человѣкъ*, *мѫжкый родъ*, *мечешкый ревъ*, *Божій сынъ*, *овчій, козій рогъ*.

52. — Отъ усѣченытѣ на *ъ* или *ь* прилагателны, конто въ прѣдпослѣднія си слогъ за по лесно произношеніе пріематъ вмѣтнѫта *ъ* или *ь* или *е*, тѣ исхвьрлятъ тъзи буква въ жен. и срѣд. родъ. сѫщо

Digitized by Google

и въ множ. ч. и на тритѣ рода, и още при употрѣбяванъето имъ съ пълно окончаніе или съ членъ въ мѫж. родъ въ един. ч.: *мѫдъръ, мѫдра, мѫдро, мѫдры, мѫдрый, мѫдрыятъ; тежькъ, тежка, тежко, тежкы, тежкый, тежкыятъ*; *силенъ, силна, силно, силны, силный, силныятъ*; *днешенъ, днешня, днешньо. днешни, днешній, днешніятъ.* — *Достоенъ* и *таенъ* съкратяватъ *е* въ *й: достоенъ, достойна, достойно, достойны, достойный*; *таенъ, тайна, тайно, тайны, тайныятъ.*

Забѣл. Качественнытѣ прилагателны са употрѣбяватъ и въ умалителенъ видъ съ окончаніе *ичькъ, ичка, ичко: бѣличькъ, бѣличка, бѣличко.*

53. — Едно и туй качество може да принадлежи на нѣколко прѣдметы не въ еднаква мѣра. На каква степень са намѣрва качеството у сѣкый отъ прѣдметытѣ, туй са изрича чрѣзъ *сравненіе. Степени за сравненіе* на качественнытѣ прилагателны сѫ три:

1) *Положителна*, която само съ обыкновенното окончаніе на качественното прилагателно изрича качеството самостоятелно колкото си е на прѣдмета безъ сравненіе къмъ друго: *бѣлъ варъ, лекъ товаръ, уменъ человѣкъ.*

2) *Сравнителна*, която съ притурката на частицата *по* прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ по голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели у другый: *Снѣгътъ е по бѣлъ отъ вара. Иванъ е по уменъ отъ Никола.*

3) *Прѣвъсходителна*, която съ притурката на частицата *най* прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ най голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели у сичкытѣ другы: *Никола е най*

Digitized by Google

прилѣжателенъ отъ сичкытѣ ученицы. Златото е най тежко отъ сичкытѣ металлы.

Забѣл. Качественно прилагателно отъ положителна степень, сложено съ прѣдлогъ *прѣ* или съ прилагателно *все*, добыва прѣвъсходителна степень самостоятелна: *прѣ-добъръ, всесилень.*

СКЛОНЕНІЕ

НА ПРИЛАГАТЕЛНЫТѢ ИМЕНА.

54. — Тукъ са полагатъ два примѣра съдружены съ сѫществителны имена: пьрвыятъ за прилагателны съ твьрдо окончаніе *ъ, а, о*, вторыятъ за прилагателны съ меко окончаніе *ь, я, е.*

1. Примѣръ, *а*) безъ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новъ поясъ	новы поясы
Р.	на новъ поясъ	на новы поясы
Д.	на новъ поясъ	на новы поясы
В.	новъ поясъ	новы поясы
З.	новъ поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	нова риза	новы ризы
Р.	на нова риза	на новы ризы
Д.	на нова риза	на новы ризы
В.	нова риза	новы ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Digitized by Google

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	ново село	новы села
Р.	на ново село	на новы села
Д.	на ново село	на новы села
В.	ново село	новы села
З.	ново село	новы села.

б) Съдруженъ съ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множ. число.
И.	новыятъ поясъ	новытѣ поясы
Р.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
Д.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
В.	новыя поясъ	новытѣ поясы
З.	новый поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новата риза	новытѣ ризы
Р.	на новата риза	на новытѣ ризы
Д.	на новата риза	на новытѣ ризы
В.	новата риза	новытѣ ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множост. число.
И.	новото село	новытѣ села
Р.	на новото село	на новытѣ села
Д.	на новото село	на новытѣ села
В.	новото село	новытѣ села
З.	ново село	новы села.

Тъй са скланятъ: *правъ, здравъ, младъ, зълъ, зла, зло, драгъ, богатъ, бѣлъ, сладъкъ, миренъ* и другы.

Digitized by Google

2. Примѣръ. *а*) безъ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синь месаль	сини месали
Р. на	синь месаль	на сини месали
Д. на	синь месаль	на сини месали
В.	синь месаль	сини месали
З.	синь месале	сини месали.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синя книга	сини книгы
Р. на	синя книга	на сини книгы
Д. на	синя книга	на сини книгы
В.	синя книга	сини книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
Р. на	синье цвѣтье	на сини цвѣтья
Д. на	синье цвѣтье	на сини цвѣтья
В.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

б) Съдруженъ съ членъ.

Мѫжскый родъ.

	Единст. число.	Множ. число.
И.	синіятъ месаль	синитѣ месали
Р. на	синія месаль	на синитѣ месали
Д. на	синія месаль	на синитѣ месали
В.	синія месаль	синитѣ месали
З.	синій месале	сини месали.

Digitized by Google

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синята книга	синитѣ книгы
Р.	на синята книга	на синитѣ книгы
Д.	на синята книга	на синитѣ книгы
В.	синята книга	синитѣ книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синьето цвѣтье	синитѣ цвѣтья
Р.	на синьето цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
Д.	на синьето цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
В.	синьето цвѣтье	синитѣ цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

Тъй са скланятъ: *древній, днешній, долній, горній, овчій, козій, мечій, Божій* и другы.

Забѣл. 1. Въ срѣднія родъ въ множ. ч. и въ двата примѣра членътъ *тѣ* са употрѣбява не по смысла на рода, но по окончанієто на прилагателното име, макаръ и да са говори: *селата сѫ нови* и *цвѣтьята сѫ сини.*

Забѣл. 2 Собственнытѣ имена на лица, съдружены съ прилагателны имена, употрѣбявать са въ косвеннытѣ падежи съ старытѣ окончанія: И. *Светый Иванъ.* Р. *на Светого Ивана.* Д. *на Светого Ивана* или *Светому Ивану.* В. *Светого Ивана.* З. *Светый Иване.* Обыкновенно още са изговаря въ езыка: *Покани дъртыго дяда. Бихѫ піеныго Петка* (Вин. п.). *Поклони са злому като светому* (Дат. п.).

Забѣл. 3. Прилагателнытѣ *малко* и *много* употрѣбявать са при сѫществителны имена и въ двѣтѣ числа отъ сѣкый родъ: *малко, много хлѣбъ, вода, ястье; малко, много камънье, ябълкы, пера.*

Digitized by Google

55. — Числителнытѣ имена бываѣ:

1). *Количественны*, които точно опрѣдѣлятъ съ число за колко прѣдметы са говори: *единъ, два, три, петь, десеть* и проч.

2). *Редовны*, които показватъ редъ на наредены прѣдметы: *пьрвый, вторый, третій* и проч.

3). *Умножителны*, които изричатъ умноженіе на прѣдметъ: *двоенъ, троенъ, четворенъ* и проч.

4). *Дробны*, които показватъ опрѣдѣлена нѣкоя часть отъ цѣло: *половина, третина* и проч.

5). *Отвлечены*: *единица, десетица, стотица.*

56. — Количественны числителны сѫ:

1.	единъ, а, о	60.	шейсеть
2.	два, двѣ	70.	седемдесеть
3.	три	80.	осемдесеть
4.	четыре	90.	девендесеть
5.	петь	100.	сто
6.	шесть	200.	двѣстѣ
7.	седемь	300.	триста
8.	осемь	400.	четыре стотинъ
9.	деветь	500.	петь стотинъ
10.	десеть	600.	шесть стотинъ
11.	еденайсеть	700.	седемь стотинъ
12.	дванайсеть	800.	осемь стотинъ
19.	деветнайсеть	900.	деветь стотинъ
20.	двайсеть	1,000.	хиляда, тысеща
30.	трійсеть	10,000.	десеть хиляды
40.	четыресеть	100,000.	сто хиляды
50.	пендесеть	1,000,000.	миліонъ.

Тѣ са скланятъ тъй:

1. *Единъ, една, едно,* съ членъ — *единътъ, едната, едното, едныѣ* скланятъ са по 1-выя прим. *новъ, нова, ново,* на прилагателнытѣ имена. То нѣкога са употрѣбява вмѣсто неопрѣдѣленъ членъ, и,

Digitized by Google

ако са отнася на лице, въ косвеннытѣ падежи пріема старытѣ окончянія: *го, му: на едного, едному, едного.* Нѣкога стои срѣщо мѣстоименіето *другый*: *Единъ плаче, другый са смѣе.* Въ този случай *единъ* и *другый* въ косвеннытѣ падежи въ един. ч. пріиматъ членъ *то*: *едногото, другыгото*, на лице като са относятъ въ опрѣдѣленъ смысьлъ. — *Едны* множ. ч. нѣкога има значеніе на думата *чиятъ*: *едны волове, едны ботушы.*

2. *Два, двама* (за лица) мѫж. родъ; *двѣ* жен. и срѣд. р. склоня са безъ членъ: И. *два, двама, двѣ.* Р. *на два, на двама, на двѣ.* Д. *на два, на двама, на двѣ.* В. *два, двама, двѣ.*

А членъ пріема за мѫж. р. *та*, за жен. и срѣдн. р. *тѣ*: *двата, двамата, двѣтѣ.*

И. В. двата,	двамата	двѣтѣ
Р. на двата,	на двамата	на двѣтѣ
Д. на двата,	на двамата	на двѣтѣ
З. два,	двама	двѣ.

3. *Три* за тритѣ рода, *трима* за лица отъ мѫж. родъ. И. В. З. *три, трима.* Р. *на три, нх трима.* Д. *на три, на трима.* Съ членъ: И. В. *тритѣ, тримата.* Р. *на тритѣ, на тримата.* Д. *на тритѣ, на тримата.* З. *три, трима.*

4. Като *три, трима* са кланя и *четыре, четырма* (за лица), но *четыре* пріема членъ *тѣ* и *тѣхъ.*

Забѣл. *Единъ, два, двама, три, трима, четыре* и редовното *пьрвый* употрѣбяватъ са и въ умалителенъ видъ: *едничькъ, едничка, едничко, двамца, двѣчкы, тримца, тричкы, четыркы, пьрвичькъ, пьрвичка, пьрвичко.*

5. *Петь, шестъ, седемь, осемь, деветь* а за лица *петима, шестима, седмина, осмина, деветима, де-*

Digitized by Google

сетима пріематъ членъ пьрзытѣ — *тѣ* и *тѣхъ* (старъ родит. над.) а дирнитѣ — *та: петытѣ*, *шестытѣ* и *петытѣхъ*, *шестытѣхъ*, *петимата*, *шестимата* и пр. Другытѣ количественны до *сто* употрѣбяватъ са и тѣ и съ членъ *тѣ* или *тѣхъ*, и безъ членъ. — *Двоица*, *троица*, *четворица* въ употрѣбеніе сѫ за лица съ членъ *та*.

6. *Сто* пріема членъ *тѣ* или *тѣхъ*; *двѣстѣ*, *двѣстѣта*; *триста*, *тристата*; а *четыре стотинъ* (старъ родит. над.), *петь стотинъ* ... *деветь стотинъ* пріематъ членъ *тѣ* или *тѣхъ* слѣдъ пьрвата дума: *петытѣ* или *петытѣхъ стотинъ*.

7. *Тысеща* или *хиляда* са скланя по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*. Тъй и *милiонъ* по 1-то склон. на *ъ*.

57. — Редовнытѣ: *пьрвый*, *вторый*, *четвьртый*, *петый* ... и умножителнытѣ: *двоенъ*, *троенъ*, *четворенъ*, *петократенъ* скланятъ са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, а *третiй* по 2-ыя прим. *синiй*.

58. — Дробнытѣ: *половина*, *третина*, *четвьртина* и отвлеченытѣ: *единица*, *десетица*, *стотица* скланятъ са по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*.

Забѣл. Неопрѣдѣлителнытѣ количествены: *малцына*, *мнозина*, *нѣколцына* употрѣбяватъ са при сѫществителны имена въ множ. ч. що означаватъ лица: *малцына рыбари*, *мнозина орачи*, *нѣколцына овчари*.

ГЛАВА ЧЕТВЬРТА.

ЗА МѢСТОИМЕНIЕТО.

59. — *Мѣстоименiята* (21) по значенiето си бываватъ: 1) *личны*, 2) *възвратно*, 3) *притежател-*

Digitized by Google

ны, 4) *указателны*, 5) *въпросителны*, 6) *относителны*, 7) *опрѣдѣлителны*, 8) *неопрѣдѣлителны*.

60. — *Лица* показваны съ личнытѣ мѣстоименія сѫ три: *първо*, *второ* и *третье*. Първото *азъ*, *ный* вынѫгы въ разговора говори: второто *ты*, *вый*, е — комуто са говори, а третьето *той*, *тя*, *то*, е — за което са говори и го нѣма въ разговора.

СКЛОНЕНІЕ НА ЛИЧНЫТѢ МѢСТОИМЕНІЯ.

За тритѣ рода.

	Първо лице.	Второ лице.
	Единственно число.	
И.	азъ	ты
Р.	на мене	на тебе
Д.	на мене, менѣ, ми	на тебе, тебѣ, ти
В.	мене, ма	тебе, та
	Множественно число.	
И.	ный, ные	вый, вые
Р.	на насъ	на васъ
Д.	на насъ, намъ, ни	на васъ, вамъ, ви
В.	насъ, ны, на.	васъ, вы, ва.

Забѣлѣж. *Азъ* са употрѣбява нѣкога и съ частицата *ка* за усилванье: *азъка* или *азика*.

Третье лице.

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	той, онъ	тя, она	то, оно
Р.	на него	на нея	на него
Д.	на него, нему, му	на нея, ней, ѝ	на него, нему, му
В.	него, го	нея, я	него, го

Digitized by Google

Множеств. число.

И.	тѣ, оны	за тритѣ рода.
Р. на тѣхъ, на нихъ		
Д. на тѣхъ, тѣмъ, имъ.		
В.	тѣхъ, гы	

Забѣл. Старытѣ окончанія: *го*, *му* въ един. ч. употрѣбявать са у повечето мѣстоименія, кога са отдавать на личны прѣдметы.

61. — Възвратното *себе си* употрѣбява са за тритѣ рода и лица и за двѣтѣ числа само въ косвеннытѣ падежи: Р. *на себе си*. Д. *на себе си, си*. В. *себе си, са*.

Забѣл. 1. Кратыятъ винителный типъ на личнытѣ мѣстоименія и на възвратното въ един. ч. — *ма, та, са* — днесь повечето нашы учены пишжтъ го *мя, тя, са:* но то не е по свойственното произношеніе на езыка ни. Защото тука не са чува звукъ ѧ, но *а* тжпо, или ь; а буквата *я* е равна съ ѧ, а не съсъ старата носова ѧ,= *ен*, съ която са пише въ древностьта този типъ (Старобълг. Грам. §. 143. Забѣл. 1.). Слѣдователно най право бы было да са пише този типъ тъй *мь, ть, сь* отъ старото мѧ, тѧ, сѧ=*мен, тен, сен* или *мьн, тьн, сьн*, безъ носовата *н*=*мь, ть, сь*. Но защото буквата *ь* въобщо въ края на думытѣ не са произнося, затуй по добрѣ е да са пише съ *а* споредъ свойственното произношеніе на езыка безъ никакво затрудненіе.

Забѣл. 2. Дателныятъ кратъкъ типъ *си* употрѣбява са слѣдъ сичкытѣ косвенны падежи на личнытѣ мѣстоименія, и тогази тѣ иматъ значеніе на възвратното: *хранѧтъ мене си= себе си; обличате васъ си = себе си; обичатъ тѣхъ си = себе си.*

Забѣл. 3. Личныгѣ и възвратното мѣстоименіе са счи-

Digitized by Google

тать като сѫществителны, а сичкытѣ другы — като прилагателны.

62. — Притежателнытѣ мѣстоименія са произвождатъ отъ личнытѣ и означаватъ принадлежность на лице, отъ което сѫ произведены. Тѣ сѫ въ употрѣбеніе и съ членъ и безъ членъ.

Склоненіето имъ съ членъ.

1. За пьрвото лице.

а) За единъ стопанъ.

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Слѣд.
И.	моятъ	моята	моето
Р.	на моя	на моята	на моето
Д.	на моя	на моята	на моето
В.	моя	моята	моето
З.	мой	моя	мое

Множественно число.

И.	моитѣ	за тритѣ рода.
Р.	на моитѣ	
Д.	на моитѣ	
В.	моитѣ	
З.	мои	

б) За много стопаны.

Единетвенно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	нашыятъ	нашата	нашето
Р.	на нашыя	на нашата	на нашето
Д.	на нашыя	на нашата	на нашето
В.	нашыя	нашата	нашето
З.	нашъ	наша	наше

Digitized by Google

Множественно число.

И.	нашытѣ	за тритѣ рода.
Р. на	нашытѣ	
Д. на	нашытѣ	
В.	нашытѣ	
З.	нашы	

2. За второто лице.

а) За единъ стопанъ.

Един.	твоятъ	твоята	твоето
Множ.	твоитѣ	за тритѣ рода.	

б) За много стопаны.

Един.	вашыятъ	вашата	вашето
Множ.	вашытѣ	за тритѣ рода.	

3. За третьето лице.

а) За единъ стопанъ отъ мѫж. или срѣд. родъ.

Един.	неговыятъ	неговата	неговото
Множ.	неговытѣ	за тритѣ рода.	

б) За единъ стопанъ отъ жен. родъ.

Един.	нейныятъ	нейната	нейното
Множ.	нейнытѣ	за тритѣ рода.	

в) За много стопаны.

Единст. тѣхныятъ, тѣхната, тѣхното
нихныятъ, нихната, нихното.
Множ. тѣхнытѣ за тритѣ рода.
нихнытѣ.

Сичкытѣ третьеличны притежателны скланятъ са по 1-ыя примѣръ *нов*ъ на прилагателнытѣ имена.

Digitized by Google

4. *Възвратното притежателно* е общо и за тритѣ лица, и за единъ, и за много стопаны.

Единст. своятъ, своята, свосто

Множ. своитѣ за тритѣ рода.

Забѣл. 1. *Свой* употрѣбява са вмѣсто сѣко отъ първытѣ притежателны, когато са означава стопанътъ заедно съ притежаніето си: *азъ четѫ своѭ книга = моя книга; ты ѣдешь свое ястье = твое: той, тя има свой кожухъ = неговъ, неинъ; ный ѣздимъ свой конъ = нашъ; вый ѣдете свой хлѣбъ = вашъ; тѣ орѫтъ свои нивья = тѣхны.*

Забѣл. 2. Сичкытѣ притежателны мѣстоименія замѣнуватъ са въ езыка съ съкратеныя дат. типъ на личнытѣ си мѣстоименія: *мой=ми, нашъ=ни, твой-ти, вашъ=ви, му=неговъ, ѝ=неинъ, имъ=тѣхенъ, си=свой: той продаде ножа ми=(моя ножъ), коня ни=(нашыя конь), книгата ти=(твоята книга), кѫщата ви =(вашата кѫща), перото му (ѝ)= (неговото, нейното перо), лозьето имъ=(тѣхното лозье), учѫ брата си=(своя братъ), вый обичате роднинытѣ си=(своитѣ роднины), той знай урока си=(своя урокъ).*

Забѣл. 3. Краткынтъ типъ *си* на възвратното мѣстоименіе употрѣбява са нѣкога при сѣко отъ притежателнытѣ мѣстоименія, които тогазн иматъ значеніе на възвратното притежателно *свой: азъ имамъ мой си конъ=(свой), ты ѣздишъ твой си конь=(свой);* тъй и *нашъ си, вашъ си, неговъ си, нейнъ си, тѣхенъ си.* — Доро и *свой* пріема тозн си типъ: *ный ѣдемъ свой си хлѣбъ.*

63. — *Въпросителнытѣ* мѣстоименія сѫ: *кой? чій? що? какъвъ? колькъ?* Тѣ служѫтъ за въпросы.

Digitized by Google

СКЛОНЕНІЕТО ИМЪ.

1. Кой? коя? кое?

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	кой?	коя?	кое?
Р.	на кой? на кого?	на коя?	на кое?
Д.	на кой? кому?	на коя?	на кое?
В.	кой? кого?	коя?	кое?

Множественно число.

И.	кои?
Р.	на кои?
Д.	на кои?
В.	кои?

} за тритѣ рода.

2. Чій? чія? чіе?

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	чій?	чія?	чіе?
Р.	на чій?	на чія?	на чіе?
Д.	на чій?	на чія?	на чіе?
В.	чій?	чія?	чіе?

Множественно число.

И.	чіи?
Р.	на чіи?
Д.	на чіи?
В.	чіи?

} за тритѣ рода.

3. Що? само въ един. ч. срѣденъ родъ. И. *що?* Р. *на що?* Д. *на що?* В. *що?*

4. *Какъвъ? каква? какво?* и *колькъ? колка? колко?* скланятъ са безъ членъ по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена.

Digitized by Google

64. — *Указателнытѣ* мѣстоименія служѫтъ за посочванье на прѣдметытѣ слѣдъ въпросъ или и безъ въпросъ; тѣ сѫ: *този, онзи, такъвзи, онъкъвзи, инакъвъ, толкзи.*

СКЛОНЕНІЕТО ИМЪ.

1. този, тозь; тъзи, тъзь; туй.

Единственно число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	този	тъзи	туй
Р.	на този, на тогози	на тъзи	на туй
Д.	на този, томузи	на тъзи	на туй
В.	този, тогози	тъзи	туй.

Множественно число.

И. тѣзи	За тритѣ рода.
Р. на тѣзи	
Д. на тѣзи	
В. тѣзи	

Тъй са скланя и *онзи, онъзи, онуй.*

2. *Такъвзи, таквази, таквози, онъкъвзи, онъквази, онъквози*; *толкзи, толкази, толкози* склонятъ са сѫщо като *какъвъ* по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, само имъ са отмахва окончаніето ъ въ мѫж. р. и имъ са прибавя частицата *зи.* Тъй и *инакъвъ, инаква, инакво* по сѫщыя прим. *новъ.*

65. — *Относителнытѣ* мѣстоименія показватъ идея на прѣдпоказанъ прѣдметъ, на който тѣ са и относятъ. Тѣ сѫ: *който, чійто, щото, какъвто, колкто.*

Digitized by Google

СКЛОНЕНІЕТО ИМЪ.

1. *Който, която, което,* множ. *които; чийто, чиято, чието,* множ. *чиито; що* — скланятъ са по въпросителнытѣ *кой? чій? що?* само са прилага и частицата *то* при сѣкый падежь.

2. *Какъвто, каквато, каквото,* множ. *каквито*; *колкто, колкато, колкото,* (то служи и за множ. число: *колко пары*) скланятъ са сѫщо като въпросителното *какъвъ?* само са прилага частицата *то* при сѣкый падежь, а на мѫж. р. въ имен. един. пад. са исхвьрля окончаніето ъ.

66. — *Опрѣдѣтелнытѣ* мѣстоименія опрѣдѣлятъ нѣкакъ си по изблизо прѣдметытѣ, или тѣхно качество или количество. Тѣ сѫ: *самъ, сѣкый* или *сѣкой, другый, еди-кой, сѣкакъвъ, нѣкакъвъ, сичкый, все, нѣколко.*

СКЛОНЕНІЕТО ИМЪ.

1. *Самый, сама, само,* (въ умалителенъ видъ *самичькъ,-чка-чко*), множ. ч. *самы*; *сѣкакъвъ, сѣкаква, сѣкакво,* множ. ч. *сѣкаквы*; *нѣкакъвъ, нѣкаква, нѣкакво,* множ, ч. *нѣкаквы* скланятъ са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена. Тъй и *сичкыятъ, сичката, сичкото* множ. ч. *сичкытѣ.*

2. Сѣкый, сѣкой, сѣка, сѣко.

Само единст. число.

	Мѫж.	Жен.	Срѣд.
И.	сѣкый	сѣка	сѣко
Р.	на сѣкый, на сѣкыго	на сѣка	на сѣко
Д.	на сѣкый, сѣкыму	на сѣка	на сѣко
В.	сѣкый, сѣкыго	сѣка	сѣко.

Digitized by Google

Тъй са склања и *другый, друга, друго:* но то има и множ. ч. *другы, на другы* и пр.; *другый* пріема и членъ: *другыятъ, другата, другото, другытѣ, а сѣкый* не пріема никога членъ.

3. *Еди-кой, еди-коя, еди-кое,* множ. ч. *еди-кои,* скланя са по въпросителното *кой*? само са прѣдлага и дума та *еди.*

4. *Все* (отъ старото *вьсь*) е срѣденъ родъ само въ един. ч. за сичкытѣ падежи.

5. Нѣколко (отъ старото *нѣколикый*) употрѣбява са при прѣдметы повечето въ множ. число: *нѣколко время, нѣколко вѫглеща,* за сичкытѣ падежи.

67. — *Неопрѣдѣлителнытѣ* мѣстоименія заниматъ мѣсто на сѫществителны имена или на прилагателны нѣкакъ си въ неопрѣдѣленъ смысьлъ. Тѣ сѫ: *нѣкой, никой, нѣщо, нищо, кой-годѣ, що-годѣ, кой-да-е, що-да-е, какъвъ-годѣ, какъвъ-да-е.*

Склоненіето имъ.

1. *Нѣкой, нѣкоя, нѣкое,* множест. *нѣкои; никой, никоя, никое,* множ. ч. *никои* скланятъ са като въпросителното *кой*? само са прѣдлага и частицата *нѣ* или *ни.* Тъй и *кой-годѣ, коя-годѣ, кое-годѣ,* множ. ч. *кои-годѣ,* като са прибавя и думата *годѣ;* тоже и *кой-да-е,* множ. ч. *кои-да-сѫ.*

2. *Нѣщо, нищо, що-годѣ, що-да-е* скланятъ са като въпросителното *що?* съ прибавка на частицытѣ: *нѣ, ни, годѣ, да-е.*

ГЛАВА ПЕТА.

ЗА ГЛАГОЛА.

68. — *Глаголытѣ,* споредъ каквото означаватъ *състояніе или дѣйствіе, или страданіе* на прѣдметъ

Digitized by Google

(22), дѣлѧтъ са на три залога (29): *срѣдень, дѣйствителенъ* и *страдателенъ*.

1. Глаголытѣ отъ *срѣдень залогъ* показватъ *състояніе, почивка* на прѣдметъ, или нѣкакво негово мърданье, което си стои въ него и не прѣминува на другый прѣдметъ: *стоѧ, лежѧ, ходѧ, тичамъ, скачамъ*.

2. Глаголытѣ отъ *дѣйствителень залогъ* показватъ на прѣдметъ дѣйствіе, що го отправя той на другый прѣдметъ, и то са опрѣдѣля съ въпросытѣ: *кой?* и *кого?* или *що?* — *Петко учи Ивана. Слугата сѣче дърва.*

3. Глаголытѣ отъ *страдателенъ залогъ* означаватъ страдателно състояніе на прѣдметъ или че той подлежи подъ дѣйствіето на другый прѣдметъ: *Хлѣбъ са ѣде, вино са піе, пары са трошѧтъ. Человѣкъ са обра.*

Забѣл. 1. Срѣднитѣ и дѣйствителнытѣ глаголы иматъ едны и тѣзи началны окончанія: *ѫ, ѣѫ, мъ*, а страдателнытѣ са образоватъ отъ дѣйствителнытѣ съ прибавка на възвратното мѣстоименіе *са*.

Забѣл. 2. Възвратното мѣстоименіе — *са* кога е приложено при дѣйствителенъ глаголъ, за да покаже дѣйствіе възвръщано на сѫщыя дѣйствующъ прѣдметъ, или че дѣйствіето прѣминува взаимно между дѣйствующытѣ прѣдметы отъ единъ на другый; то и въ тѣзи случаи глаголътъ е пакъ дѣйствителенъ: *обличамъ са (себе си); мыешь са (себе си); дѣцата са біѣѫтъ (едно друго); овнытѣ са ручкатъ (единъ другый).*

Забѣл. 3. Нѣкои глаголы употрѣбяваны съ възаратното мѣстоименіе — *са* по значеніето си относятъ са на срѣднія залогъ: *надѣѫ са, радвамъ са, смѣѫ са* или *смѣмъ са.*

Digitized by Google

Тъй — и *тычамъ, скачамъ. зѣѫ, бывамъ*, употрѣбяваны съсъ —*са* пакъ отъ срѣдень залогъ сѫ: *зашичамъ са, надскачамъ са, провѣвамъ са, сбыва са, сбѫжда са.*

69. — Глаголытѣ въ състава и въ окончанието си пріематъ разны измѣненія за да означаватъ слѣдующытѣ си свойщины:

1) *врѣме* на състоянието или на дѣйствието си,

2) *число, лице* и *родъ* на дѣйствующытѣ прѣдметы,

3) *начинъ* въ изричаньето на състоянието или на дѣйствието си, що са нарича *наклоненіе* на глагола,

4) *продължаванье* или *повтарянье*, или пѫкъ *свършанье* на състоянието или на дѣйствието, що сѫ зове *видъ* на глагола.

70. — *Врѣмето* споредъ минутата, въ която са говори, дѣли са на три: *настояще*; *минѫло* и *бѫдуще.*

1. *Настощето* показва, че дѣйствіето става въ минутата, когато са говори: *лежѫ. четѫ, пѣѫ.*

2. *Минѫлото* прѣдставя дѣйствіето ставало или станѫло прѣдъ минутата, когато са говори. То има петь разны отдѣла:

а) *Минавало* врѣме, което показва дѣйствіето продължавано въ минѫло нѣколко врѣме съврѣменно съ друго станѫло дѣйствіе: *ты като лежѣше, азъ четѣхъ. Азъ като додохъ, той пѣѣше.*

б) *Прѣминѫло опрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло въ опрѣдѣлено врѣме: *четохъ, пѣхъ.*

в) *Прѣминѫло неопрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло въ неопрѣдѣлено прѣминѫло врѣме: *челъ съмь, пѣлъ си.*

Digitized by Google

г) *Прѣминѫло прѣдварително*, което прѣдставя дѣйствіето станѫло прѣдъ друго: (*Ты като са събуди*), *азъ бѣхъ легнѫлъ. Челъ бѣхъ, пѣлъ бѣхъ*, (*когато ты влѣзе*).

д) *Отдавна-прѣминѫло*, което прѣдставя дѣйствіето отдавна станѫло въ неопрѣдѣлено прѣминѫло врѣме: *челъ съмь былъ, пѣлъ съмь былъ.*

3. *Бѫдѫщето* има три разны отдѣла:

а) *Бѫдуще опрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане въ опрѣдѣлено врѣме: *ще пѣмъ, ще четѫ.*

б) *Бѫдуще неопрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане, но неопрѣдѣлено кога: *пѣ щѫ, чете щѫ.*

в) *Бѫдуще прѣдварително*, което показва, че дѣйствіето ще е или ще бѫде станѫло прѣдъ друго дѣйствіе, което ще бѫде: *докато са завърнешь, азъ ще съмь вечерялъ и ще бѫдѫ заспалъ.*

71. — *Числа* у глаголытѣ сѫ двѣ: единственно и множественно, а *лица* — три: *първо*, *второ* и *третье*.

Единст. число.	Множест. число.
азъ пѣѫ, пѣмъ	ный пѣемъ
ты пѣешь	вый пѣете
той пѣе	тѣ пѣѫтъ.

72. — Глаголытѣ изричатъ врѣмената си въ двѣтѣ числа и въ тритѣ лица или самичкы съ една дума, или съставено, сирѣчь съ помощьта и на другы думы. Отъ туй едны отъ врѣмената сѫ *просты*, а другы *съставены*. *Просты* сѫ: настоящето, минавалото и прѣминѫло опрѣдѣленото. *Съставены* сѫ: прѣминѫло неопрѣдѣленото, прѣминѫло прѣдварителното, отдавна-прѣминѫлото и тритѣ бѫдущы.

Digitized by Google

За съставянье на съставенытѣ врѣмена спомагатъ сѫществителныятъ (22) глаголъ *сьмь* и глаголътъ *щѫ*, и затуй тѣ са зовѫтъ *спомагателны*. Пьрвыятъ (отъ което врѣме ся изъисква) прибавя са при причастіето на глагола за съставяньето на преминѫлытѣ; за съставяньето на прѣдварителното бѫдуще спомагатъ и двата глаголы *сьмь* и *щѫ* прибавяны при причастіето на глагола, а за другытѣ двѣ бѫдущы спомага само глаголътъ *щѫ*.

73. — *Родътъ* у глáголытѣ са различава само въ съставенытѣ врѣмена отъ причастіе и спомагателенъ глаголъ, като: *пѣлъ, пѣла, пѣло сьмь*.

74. — *Наклоненія* сѫ четыре: *изъявително, повелително, условно* и *подчинително*.

1. *Изъявителното* изрича дѣйствіето *положително* и *независимо*: *четѫ, четѣхъ, четохъ, чела сьмь, ще четѫ*.

2. *Повелителното* изрича *повелѣніе, побужданьe*, или *моленіе*, за да стане едно дѣйствіе: *Пѣй! Чети! Дайте!*

3. *Условното* изъявява *желаніе* или *възможность* по нѣкакво условіе: *Сѣдвамъ*, (ако ма поканишь). *Ѣдвамъ гроздье*, (ако има).

4. *Подчинителното* изрича дѣйствіето зависимо отъ друго, на което быва подчинено. То вынѫгы быва придружено съ нѣкой подчинителенъ съюзъ: *(Дай ми воля), да ти кажѫ*. (*Щеше да са разгнѣви другарътъ ти), ако сѣднѣхъ до тебе. Рѣкѫ*, (*дума не ми са хваща*). Тукъ са подразумѣва *като* или *ако рѣкѫ*.

Забѣл. Въ старобългарскыя езыкъ има и *неопрѣдѣлително наклоненіе* съ окончаніе ти (Старобълг. Грам. § 73), което неопрѣдѣля ни врѣме, ни лице, нито число и

Digitized by Google

родъ на дѣйствующыя прѣдметъ. Отъ него наклоненіе сега има въ езыка ни остаткы безъ окончаніето ти въ употрѣбеніе: 1) У сичкытѣ глаголы изобщо неопрѣдѣленото бждуще, що е съставено отъ него и отъ спомагателныя глаголъ щѫ, като: Пѣ *щѫ, писа щешь, игра ще;* 2) Слѣдъ глаголытѣ: *могѫ, смѣѫ, недѣй, недѣйте*, като: *могѫ стори. Смѣешъ ли каза? Не дѣй ходи. Не дѣйте игра.* А съ окончаніето ти (измѣнена) и въ ѣ) въ употрѣбеніе имамы: *Познать го е по гласа. Не е видѣть нищо.*

75. — *Главны видове* глаголытѣ иматъ два: *несвьршенъ* и *свьршенъ.*

1. *Несвьршеныятъ видъ* изрича дѣйствіето непзвьршено до край, но съпроваждано за доста врѣме съ нѣкакво продължаванье или съ много кратно повтарянье: *четѫ, четѣхъ, четохъ, ще четѫ, чити! піѫ, піѣхъ, лежѫ, лѣгамъ, зѣѫ, зѣпамъ, копаѫ, мижѫ* или *жумыѫ, мигамъ.*

2. *Свьршеныятъ видъ* изрича дѣйствіето извьршено до край или въ твьрдѣ малко врѣме или въ едно мигванье съ едно мръдванье: *ще исчетѫ, прочетохъ, прочети! ще испіѫ, испихъ, испій!* или *ще срьбнѫ, срьбнѫхъ, срьбни! ще изъѣмъ, изъѣдохъ* или *ще хапнѫ, хапнѫхъ*; *ще легнѫ, легнѫхъ*; *ще зѣпнѫ, зѣпнѫхъ*; *ще копнѫ, копнѫхъ*; *ще зажумыѫ, зажумѣхъ*; *ще мигнѫ, мигнѫхъ.*

Несвьршеныятъ видъ, кога изрича дѣйствіето съпроваждано съ многократно повтарянье, обыкновенно са зове *многократенъ: лѣгамъ, чукамъ, зѣпамъ, мигамъ, мърдамъ, валямъ, стрѣлямъ.*

Тъй и свьршеныятъ видъ, кога изрича дѣйствіето извьршено до край съ едно мръдванье, обыкновенно са зове *еднократенъ*: *ще копнѫ, рытнѫхъ, ще*

Digitized by Google

чукнѫ, *мигнѫхъ*. Тѣзи два вида сѫ свойственны у глаголы, които изричатъ мърданье или дѣйствіе извършено съ нѣкой тѣлесенъ членъ, и иматъ характеристика първиятъ *мъ*, вторыятъ *нѫ*.

Забѣл. Сѣкый глаголъ има двата главны видове *несвършенъ* и *свършенъ* по кое-да-е отъ реченытѣ значенія. Но има и нѣкои глаголы въ употрѣбеніе само въ несвършенъ видъ: *чакамъ*, *надѣѭ са*, *живѣѭ*, *желаѭ*, *траѭ*, *маѭ са*, *крѣѭ*, *баѭ*.

76. — За образованьето на видоветѣ служѫтъ: 1) разнытѣ прѣдлозы, 2) окончаніето *мъ* придружено съ свързката *а* или *я* (79), 3) слогътъ *нѫ*, 4) употрѣбеніето на другы еднозначущы глаголы.

1) По голѣмата часть отъ глаголытѣ образоватъ свършеныя си видъ отъ несвършеныя, като пріемнѫтъ въ началото си нѣкой прѣдлогъ, който тогази показва и посоката на дѣйствіето (25): *четѫ*, *четохъ*, *ще прочетѫ*, *прочетохъ*; *орѫ*, *орахъ*, *ще съорѫ*, *съорахъ*.

2) Сѣкый отъ глаголытѣ, що иматъ окончаніе *ѫ* или *ѭ* и означаватъ мърданье или дѣйствіе извършено съ нѣкой тѣлесенъ членъ, ако замѣни окончаніето си *ѫ* или *ѭ* съ окончаніето *амъ* или *ямъ* тогази този глаголъ пріема многократенъ видъ, като: *лежѫ*, *лѣгамъ*; *текѫ*, *тичамъ*; *стрѣлѭ*, *стрѣлямъ*; *сѣдѭ*, *сѣдамъ*; *мижѫ (миг.) мигамъ*

3) Слогътъ *нѫ*, прибавянъ при кореня на глагола отъ несвършенъ видъ направя еднократныя му свършенъ видъ: *ревѫ*, *ще ревнѫ*, *ревнѫхъ*; *бодѫ*, *ще боднѫ*, *боднѫхъ*; *копаѭ*, *ще копнѫ*, *копнѫхъ*; *выкамъ*, *ще выкнѫ*, *выкнѫхъ*.

4) Нѣкои глаголы свършеныя си видъ заематъ отъ другый еднозначущъ глаголъ: *піѭ*, *ще срѣбнѫ*;

Digitized by Google

ѣмъ, ще хапнѫ; ловѭ, ще хванѫ; видѭ, ще зарнѫ; зовѫ го, ще го викнѫ.

Забѣл. Безъ прѣдлогъ отъ свьршенъ видъ глаголы сѫ: *ще дамъ, дадохъ; ще рекѫ, рекохъ; ще кажѫ, казахъ; ще купѭ, купихъ; ще платѭ, платихъ; ще родѭ, родихъ; ще хвьрлѭ, хвьрлихъ; ще крьстѭ, крьстихъ; ще рѣшѫ, рѣшихъ.*

77. — Несвьршеныятъ видъ е въ употрѣбеніе у сичкытѣ врѣмена; свьршеныятъ не са употрѣбява въ настоящето и въ минавалото, а въ сичкытѣ другы врѣмена е въ употрѣбеніе.

78. — Съставътъ на глаголытѣ и измѣненіето на окончаніята имъ по врѣмената, лицата, числата, наклоненіята и по видоветѣ нарича са *спрѣженіе*.

79. — Въ спрѣганьето на сѣкый глаголъ забѣлѣжителны сѫ три нѣща: 1) *корень* на глагола, 2) *окончаніе* и 3) *свързка* между кореня и окончаніето му (ако у нѣкои глаголы туй дирьето и да го нѣма), напр.: *мот-а-ѭ, мот-а-ѣхъ, мот-а-хъ, мот-а-й.* Тукъ *мот* е корень, *а* — свързка, другытѣ сѫ окончанія. Споредъ туй забѣлѣжванье, глаголытѣ по разликата на окончаніята си на настоящето врѣме въ изъявителното наклоненіе дѣлѭтъ са на три спрѣженія, а по разликата на свързката си подраздѣлятъ са на 10 класса, за конто подробно ще са каже слѣдъ сѣко спрѣженіе, кой классъ на кое спрѣженіе са относя.

80. — Глаголытѣ въ спрѣганьето си още бываватъ: *правилны, неправилны* и *безличны* или *третьеличны.*

Правилны сѫ конто правилно са спрѣгатъ по спрѣженіята.

Digitized by Google

Неправилны сѫ които въ спрѣганьето си отстѫпатъ отъ общытѣ правила. Но отъ дирнитѣ едва ли има въ езыка ни нѣколко глагола.

Безличны или *третьеличны* сѫ които сѫ въ употрѣбеніе само въ 3-то единст. лице, като: *трѣба, гърми, свѣтка са.*

81. — Окончанія на тритѣ спрѣженія:

Изъявително наклоненіе.

Настояще и опрѣдѣлено бѫдуще.

За първото спрѣженіе.

Единст. число.	Множест. число.
ѭ, ѫ	еме (ймы)
ешь (шь)	ете (йте)
е (й)	ѭтъ, ѫтъ.

За второто спрѣженіе.

Единст. число.	Множест. число.
ѭ. ѫ	имъ
ишь	ите
и	ѭтъ, ѫтъ.

За третьето спрѣженіе.

Единст. число.	Множест. число.
мъ	мы
шь	те
—	тъ.

Digitized by Google

За тритѣ спрѣженія.

Врѣме минавало.

Единст. число.	Множест. число.
(ѣ)хъ=яхъ (вижь Н° 206)	(ѣ)хмы=яхмы
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хте=ехте
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хѫ=яхѫ.

Забѣл. Гласната *ѣ* е карактеристика на туй врѣме само въ 1-то и 2-то спрѣженіе, а въ 3-то спрѣженіе окончанията сѫ безъ нея.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Единст. число.	Множест. число.
хъ	хмы
—	хте
—	хѫ

За тритѣ спрѣженія.

Повелително наклоненіе.

Единст. число.	Множест. число.
2-ро лице й, и, (ь)	йте, ѣте, (ьте).

УСЛОВНО НАКЛОНЕНІЕ.

Настояще.

Единст. число.	Множест. число.
вамъ	вамы
вашь	вате
ва	ватъ.

Минавало.

Единст. число.	Множест. число.
вахъ	вахмы
ваше	вахте
ваше	вахѫ

Digitized by Google

ПРИЧАСТІЯ.

Дѣйствително: лъ, ла, ло.

Страдателно: тъ, та, то; нъ, на, но.

82. — Прѣдъ примѣрытѣ на тритѣ спрѣженія излага са спрѣженіето на спомагателныя глаголъ *сьмь*, като потрѣбенъ за сѣко спрѣженіе.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Единст. число.	Множест. число.
сьмь	смы (сме)
си	сте
е	сѫ.

Врѣме минавало.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣше (ты)	бѣхте
бѣше (той, тя, то)	бѣхѫ.

Прѣминало опрѣделено.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣ (ты)	бѣхте
бѣ (той, тя, то)	бѣхѫ.

Прѣминѣло неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
былъ, а, о	сьмь	были	смы
	си		сте
	е		сѫ.

Digitized by Google

Прѣминѫло прѣдварително.

Единст. число.		Множест. число.	
былъ, а, о	бѣхъ	были	бѣхмы
	бѣ (ты)		бѣхте
	бѣ (той, тя, то)		бѣхѫ.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
ще	сьмь	ще	смы
	си		сте
	е		сѫ

или

ще	бѫдѫ	ще	бѫдемъ
	бѫдешь		бѫдете
	бѫде		бѫдѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
бы	щѫ	бы	щемъ
	щешь		щете
	ще		щѫтъ.

Бѫдуше прѣдварително.

ще { сьмь / си / е } былъ, а, ло ще { смы / сте / сѫ } были.

или

ще { бѫдѫ / бѫдешь / бѫдешь } былъ; а, ло ще { бѫдемъ / бѫдете / бѫдѫтъ } были.

Digitized by Google

Повелително наклоненіе.

—	нека бѫдемъ
бѫди	бѫдѣте
нека бѫде	нека бѫдѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

(перифрастически)

Единст. число.	Множест. число.
могѫ да сьмь	можемъ да смы
можешь да си	можете да сте
може да е	могѫтъ да сѫ.

Минавало.

Единст. число.	Мьожест. число.
можѣхъ да сьмь	можѣхмы да смы
можѣше да си	можѣхте да сте
можѣше да е	можѣхѫ да сѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единст. число.		Множест. число.	
былъ, а, о	быхъ	были	быхмы
	бы (ты)		быхте
	бы (той, тя, то)		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

За туй наклоненіе езыкътъ ни като нѣма особита форма, то са изрича съ изъявителното наклоненіе по сичкытѣ му врѣмена, придружаваны съ нѣкой отъ подчинителнытѣ съюзы: *ако*, *да*, *като*, *щомъ* и пр. освѣнь въ прѣдварителното бѫдуще и неопрѣдѣленото бѫдуще. Още. Опрѣдѣленото бѫдуще отмахва спомогателныя глаголъ *ще*. Туй быва сѫщо тъй и въ тритѣ спрѣженія на глаголытѣ, у които отъ свьршеныя видъ на опрѣдѣленото бѫдуще образова са миналало врѣме, що го има въ употрѣбеніе езыкътъ ни. И тъй въ примѣрытѣ ще са излага само туй минавало врѣме,

Digitized by Google

що става отъ бѫдущето, а другытѣ врѣмена са изъоставятъ, като лесно спрѣгаемы по изъявителното наклоѣніе тъй: *ако сьмь, ако бѣхъ, ако бѣше, ако бѣхъ, ако бѣ, ако сьмь былъ, ако бѣхъ былъ, ако бѫдѫ* и отъ него

врѣме минавало.

Единст. число.	Множест. число.
ако бѫдѣхъ	ако бѫдѣхмы
ако бѫдѣше (ты)	ако бѫдѣхте
ако бѫдѣше (той, тя, то)	ако бѫдѣхѫ.

Причастія.

Настояще: сѫщый сѫщъ, сѫща, сѫщо.
Прѣминѫло: былъ, была, было.
Бѫдуще: бѫдущый-щъ, бѫдуща, бѫдуще.

ПЬРВО СПРѢЖЕНІЕ.

83. — Пьрвото спрѣженіе има четыри примѣра:

1. *Мыѭ.* 2. *Орѫ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	мыѫ	орѫ
	мыешь, (мышь)	орешь
	мые, (мый)	оре
Мн. ч.	мыемъ, (мыймы)	оремъ
	мыете, (мыйте)	орете
	мыѭтъ.	орѫтъ.

Digitized by Google

Минавало.

Ед. ч.	мыѣхъ	орѣхъ
	мыѣше (ты)	орѣше (ты)
	мыѣше (той, тя, то)	орѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыѣхмы	орѣхмы
	мыѣхте	орѣхте
	мыѣхѫ	орѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

(*) Ед. ч.	(о)мыхъ	(*) (съ)орахъ
	(о)мы (ты)	(съ)ора (ты)
	(о)мы (той, тя, то)	(съ)ора (той тя, то)
Мн. ч.	(о)мыхмы	(съ)орахмы
	(о)мыхте	(съ)орахте
	(о)мыхѫ.	(съ)орахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч. (о)мылъ а, о	сьмь	(съ)оралъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е
Мн. ч. (о)мыли	смы	(съ)орали	смы
	сте		сте
	сѫ		сѫ.

Забѣл. На минавалото врѣме и на прѣминѫло неопрѣдѣленото дѣйствителното причастіе само безъ спомагателенъ глаголъ употрѣбява са въ третьето един. и множ. лице въ историческый видъ (Старобълг. Грам. §. 173. в. Забѣл.), като: *Авинянетѣ расказвали за Перикла, че, кога говорѣлъ, като че гръмъ гърмѣлъ на езыка му. — Адамъ и Ева живѣли най напрѣдъ въ рай.*

(*) Тѣзи врѣмена безъ прѣдлогъ сѫ отъ несвършенъ видъ а съ прѣдлогъ — отъ свършенъ видъ (76. 1.).

Digitized by Google

Прѣминѫло прѣдварително.

Единствено число.

(о)мылъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)	(съ)оралъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.	(съ)орали	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.

Отдавна-прѣминѫло.

Единствено число.

(о)мылъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	(съ)оралъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о

Множественно число.

(о)мыли	смы сте сѫ	были.	(съ)орали	смы сте сѫ	были.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (о)мыѫ	ще (съ)орѫ
	ще (о)мыешь-(мышь)	ще (съ)орешь
	ще (о)мые,-(мый)	ще (съ)оре
Мн. ч.	ще (о)мыемъ,-(ймы)	ще (съ)оремъ
	ще (о)мыете,-(йте)	ще (съ)орете
	ще (о(мыѫтъ.	ще (съ)орѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(о)мы щѫ	(съ)ора щѫ
	(о)мы щешь	(съ)ора щешь
	(о)мы ще	(съ)ора ще
Мн. ч.	(о)мы щемъ	(съ)ора щемъ
	(о)мы щете	(съ)ора щете
	(о)мы щѫтъ.	(съ)ора щѫтъ.

Digitized by Google

Бѣдуще прѣдварително.

Ед. ч	ще сьмь ще си ще е	(о)мылъ, а, о		ще сьмь ще си ще е	(съ)оралъ, а, о
Мн. ч.	ще смы ще сте ще сѫ	(о)мыли.		ще смы ще сте ще сѫ	(съ)орали.

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(о)милъ а, о		ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(съ)-орал, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще будете ще бѫдѫтъ	(о)мыли.		ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(съ)орали.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	— (о)мый нека (о)мые,-(й)	— (съ)ори нека (съ)оре
Мн. ч.	нека (о)мыемъ,-(ймы) (о)мыйте нека (о)мыѫтъ.	нека (съ)оремъ (съ)орѣте нека (съ)оржтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	мыйвамъ мыйвашь мыйва	оравамъ оравашь орава
Мн. ч.	мыйвамы мыйвате мыйватъ.	оравамы оравате оравать.

Digitized by Google

Минавало.

Ед. ч.	мыйвахъ	оравахъ
	мыйваше (ты)	ораваше (ты)
	мыйваше (той, тя, то)	ораваше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыйвахмы	оравахмы
	мыйвахте	оравахте
	мыйвахѫ.	оравахѫ.

Прѣминѣло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(о)мылъ, а, о	быхъ	(съ)оралъ, а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	быхмы	(съ)орали	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

По изъявителното тъй: *ако мыѣѫ*, *ако мыѣхъ*, *ако (о)мыхъ*, *ако съмь (о)мылъ*, (*ако бѣхъ (о)мылъ*, *ако съмь былъ (о)мылъ*, *ако омыѫ* и отъ него минавало врѣме.

— *Ако орѫ*, *ако орѣхъ*, *ако (съ)орахъ*, *ако съмь (съ)оралъ*, *ако бѣхъ (съ)оралъ*, *ако съмь быль (съ)оралъ*. *ако съорѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало врѣме.

Единственно число.

ако омыѣхъ	ако съорѣхъ
ако омыѣше (ты)	ако съорѣше (ты)
ако омыѣше (той, тя, то)	ако съорѣше (той, тя, то)

Мн. ч.	ако омыѣхмы	ако съорѣхмы
	ако омыѣхте	ако съорѣхте
	ако омыѣхѫ.	ако съорѣхѫ.

Digitized by Google

Причастія.

Дѣйст.: мыѣлъ, а, о; (о)мылъ, а, о; орѣлъ, а, о; (съ)оралъ, а о.

Страд.: (о)мытъ, а, о; (съ)оранъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ:

1) Глаголытѣ отъ 1-ый классъ, що иматъ гласна на края въ кореня си, и безъ никаква свързка присъединятъ окончаніята си при кореня, освѣнь въ услов. наклоненіе, дѣто посрѣдствува свързка *й*, *като*: *ші-ѣхъ*, *ші-ѣхъ*. *(о)ши-хъ*, ще *(о)ші-ѣхъ*, повелит. *(о)ші-й*, *(о)ші-йте*; услов. *ші-й-вамъ*, *ші-й-вахъ*; прич. *ші-ѣлъ*. *(о)ши-лъ*. *(о)ши-тъ*. Таквызи сж: *піѣхъ*, *віѣхъ*, *гніѣхъ*, *крыѣхъ*, *знаѣхъ*, *плюѣхъ*; *пѣхъ* (страд. прич. *пѣнъ*, *лѣнъ*) и другы так

2) Глаголытѣ отъ 2-ый классъ, на конто кореньтъ са окончава на гласна, и що иматъ свързка *я* между кореня и окончаніята си само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастія. У тѣхъ глаголы въ услов. наклоненіе свързката *я* измѣнува са въ *й*: страд. причастіе пріема окончаніето *нъ*; още, въ окончаніята на минавалото врѣме характеристика *ѣ* (81) прѣминува въ *я* слѣна съсъ свързката, като: *ба-ѣхъ*, *ба-ялъ*, *ба-яше*, *ба-я-хъ*, *ба-я*, *ба-йъ*, *ба-йте*, *ба-й-вамъ*, *ба-й-вахъ*, *ба-я-лъ*, *ба-я-нъ*. Таквызи сж: *траѣхъ*, *лаѣхъ*, *маѣхъ*, *каѣхъ са*, *блѣѣхъ*, *вѣѣхъ*, *сѣѣхъ*, *крѣѣхъ* и др. так.

3) Глаголытѣ отъ 3-ій классъ, на конто кореньтъ са окончава на съгласна, и що иматъ между кореня и окончаніята си свързка *а* или *ѣ* по сичкытѣ врѣмена. У тѣхъ на минавалото врѣме въ окончаніята характеристиката *ѣ* прѣминува въ *я*. страд. причастіе пріема окончаніето *нъ*, като: *люл-ѣ-хъ*, *люл-ѣ-ялъ*, *(за) люл-ѣ-хъ*, *ще (за)люл-ѣ-хъ*; *(за)люл-ѣ-йъ*, *(за)люл-ѣ-йте*; *люл-ѣ-вамъ*, *люл-ѣ-вахъ*; *люл-ѣ-ялъ*, *(за)люл-ѣ-лъ*, *(за)люл-ѣ-нъ*. Таквызи сж: *желаѣхъ*, *мотаѣхъ*, *играѣхъ*, *ругаѣхъ*, *копаѣхъ*, *буздаѣхъ*, *грѣѣхъ*, *жавѣѣхъ*, *желѣѣхъ*, *умѣѣхъ*, *бѣлѣѣхъ*, *жълтѣѣхъ*, *чьрнѣѣхъ*, *бѣбелѣѣхъ*, *пилѣѣхъ*, *здрѣѣхъ* и др. так.

Digitized by Google

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ:

1) Глаголытѣ отъ 4-ый классъ, що имать свръзка *а* само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята, а въ услов. наклоненіе едны я задържатъ, а другы я исхвърлятъ, като: *ков-ѫ, ков-ѣхъ, (за)ков-а-хъ; (за)ков-и, (за)ков-ѣте; кова-вамъ, ков-а-вахъ; ков-ѣлъ, ков-а-лъ, ков-а-нъ.* Таквызи сѫ: *кълвѫ, зовѫ, ревѫ, кѫпѫ, дрѣмѫ; лижѫ, мажѫ, рѫжѫ, лъжѫ, кажѫ, пишѫ, чешѫ, плачѫ, грачѫ, ищѫ, дращѫ*; прѣм. опрѣд. врѣме: *лизахъ, мазахъ, рѫзахъ, лъгахъ, казахъ, писахъ, чесахъ, плакахъ, грацахъ, искахъ, драскахъ* (10) и др. так. *Кълнѫ* отъ старото КЛѦТИ = *клети*, (*е* въ ь=*кльнти*) и тъй *кльнѫ* или *кълнѫ, кълнѣхъ, (про)клехъ* (отъ старото КЛѦѮЪ = *клехъ* безъ носовата *н*=*клехъ*); *(про)кълни, (про)кълнѣте; клевамъ, (про)клелъ, (про)клетъ* относя са на 1-ыя классъ, като що нѣма никаква свръзка, а спрѣга са по 2-ыя примѣръ.

2) Глаголытѣ отъ 5-ый классъ, които имать корень на *ер* или *ел* или *ор*, и слѣдъ него свръзка *а* или *ѣ* само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята, у които исхвърлятъ коренната си *о* или *е*=ь, като: *бер-ѫ, бер-ѣхъ, (о)бр-а-хъ ще (о)бер-ѫ; (о)бер-и, (о)бер-ѣте, бер-вамъ, бер-вахъ, бер-ѣлъ, (о)бр-а-лъ. (о)бр-а-нъ.* Таквызи сѫ: *держ, порѫ, перѫ; мелѫ, мелѣхъ, (съ)млѣхъ, (съ)мели, мелвамъ, (съ)млѣлъ, (съ)млѣнъ; колѫ, колѣхъ, (за)клахъ...; мрѫ, (мер=мьр), мрѣхъ, мрѣше, (у)мрѣхъ, (у)мрѣ: (у)мри, (у)мрѣте*; услов. *могѫ да мрѫ*; *(у)мрѣлъ.*

3. *Бодѫ.* 4. *Гънѫ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	бодѫ	гънѫ
	бодешь	гънешь
	боде	гъне
Мн. ч.	бодемъ	гънемъ
	бодете	гънете
	бодѫтъ.	гънѫтъ.

Digitized by Google

Минавало.

Ед ч.	бодѣхъ	гънѣхъ
	бодѣше (ты)	гънѣше (ты)
	бодѣше (тоя, тя, то)	гънѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодѣхмы	гънѣхмы
	бодѣхте	гънѣхте
	бодѣхѫ.	гънѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)бодохъ	(с)гънѫхъ
	(у)боде (ты)	(с)гънѫ (ты)
	(у)боде (той, тя, то)	(с)гънѫ (той, тя, то)
Мн. ч.	(у)бодохмы	(с)гънѫхмы
	(у)бодохте	(с)гънѫхте
	(у)бодохѫ.	(с)гънѫхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч. (у)болъ, а, о	сьмь	(с)гънѫлъ, а, о сьмь
	си	си
	е	е
Мн. ч. (у)боли	смы	(с)гънѫли смы
	сте	сте
	сѫ.	сѫ.

Прѣминало прѣдварително.

Единствено число.

(у)болъ, а, о	бѣхъ	(с)гънѫлъ, а, о бѣхъ
	бѣ (ты)	бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)	бѣ(той, тя, то)

Множествено число.

(у)боли	бѣхмы	(с)гънѫли бѣхмы
	бѣхте	бѣхте
	бѣхѫ.	бѣхѫ.

Digitized by Google

Отдавна-прѣминѫло.

Единственно число.

(у)болъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ, а, о }

(с)гънѫлъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ, а, о }

Множественно число.

(у)боли { смы / сте / сѫ. } были.

(с)гънѫли { смы / сте / сѫ } были.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (у)бодѫ	ще (с)гънѫ
	ще (у)бодешь	ще (с)гънешь
	ще (у)боде	ще (с)гъне
Мн. ч.	ще (у)бодемъ	ще (с)гънемъ
	ще (у)бодете	ще (с)гънѣте
	ще (у)бодѫтъ.	ще (с)гънѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)боде щѫ	(с)гънѫ щѫ
	(у)боде щешь	(с)гънѫ щешь
	(у)боде ще	(с)гънѫ ще
Мн. ч.	(у)боде щемъ	(с)гънѫ щемъ
	(у)боде щете	(с)гънѫ щете
	(у)боде щѫтъ.	(с)гънѫ щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч. { ще сьмь / ще си / ще е } (у)болъ, а, о { ще сьмь / ще си / ще е } (с)гънѫлъ, а, о

Мн. ч. { ще смы / ще сте / ще сѫ } (у)боли. { ще смы / ще сте / ще сѫ } (с)гънѫли.

Digitized by Google

или

Ед. ч.	ще бждж ще бждешь ще бжде	(у)боль, а, о		ще бждж ще бждешь ще бжде	(с)гънжл, а, о
Мн. ч.	ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(у)боли.		ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(с)гънжли.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	(у)боди нека (у)боде	(с)гъни нека (с)гъне
Мн. ч.	нека (у)бодемъ (у)бодѣте нека (у)боджтъ.	нека (с)гънемъ (с)гънѣте нека (с)гънжтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	бодвамъ бодвашь бодва	гънвамъ гънвашь гънва
Мн. ч.	бодвамы бодвате бодватъ.	гънвамы гънвате гънватъ.

Минавало.

Ед. ч.	бодвахъ бодваше (ты) бодваше (той, тя, то)	гънвахъ гънваше (ты) гънваше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодвахмы бодвахте бодвахж.	гънвахмы гънвахте гънвахж.

Digitized by Google

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(у) болъ, а, о	быхъ бы (ты) бы (той, тя, то)	(с) гънѫлъ, а, о	быхъ бы (ты) бы (той, тя, то)

Множественно число.

(у)боли	быхмы быхте быхѫ.	(с)гънѫли	быхмы быхте быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

Ако бодѫ, ако бодѣхъ, ако (у)бодохъ, ако сьмь (у)болъ, ако бѣхъ (у)болъ, ако сьмь былъ (у)болъ, ако (у)бодѫ и отъ него минавало врѣме. — *Ако гънѫ, ако гънѣхъ, ако (с)гънѫхъ, ако сьмь (с)гънѫлъ, ако бѣхъ (с)гънѫлъ, ако сьмь былъ (с)гънѫлъ, ако сгънѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

ако убодѣхъ	ако сгънѣхъ
ако убодѣше (ты)	ако сгънѣше (ты)
ако убодѣше (той, тя, то)	ако сгънѣше (той, тя, то)

Множественно число.

ако убодѣхмы	ако сгънѣхмы
ако убодѣхте	ако сгънѣхте
ако убодѣхѫ.	ако сгънѣхѫ.

Причастіе.

Дѣйств.	:	бодѣлъ, а, о; (у)болъ, а, о;
—		гънѣлъ, а, о; (с)гънѫлъ, а, о.
Страд.	:	(у)боденъ а, о; (с)гънѫтъ, а, о.

Digitized by Google

Забѣл. *Бодѫ* понеже има и еднократенъ свършенъ видъ *ще боднѫ*, *боднѫхъ*, то и въ услов. наклоненіе опрѣдѣленото бѫдуще: *ако боднѫ*, *ако боднешь* . . . и отъ него минавалото: *ако боднѣхъ*, *ако боднѣше* . . . по примѣра *гънѫ*; тъй и причастіята му: *боднѫлъ*, *а*, *о*, *боднѫтъ*, *та*, *то*.

По 3-ія примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 6-ый классъ. Тѣхнытъ корень са окончава: 1) на зжбна *д* или *т*,—2) на устнена *б*,—3) на небна *г* или *к* или *х*, —4) на езычна *з* или *с*; още, тѣ иматъ само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ страд. причастіе свързка *о*=*ъ*. Тъзи гласна са измѣнува въ *е* въ 2-то и 3-то лице на туй врѣме и въ страд. причастіе, което пріема окончаніето *нъ*. Въ дѣйст. причастіе свръзката *ъ* са задържа слѣдъ устнената *б*, слѣдъ небнытѣ *г*, *к*, *х*, и слѣдъ езычнытѣ *з*, *с*, а слѣдъ зжбната *д* или *т* тя заедно съ нея са исхвърля, и тогази окончаніето *лъ* са присъединява направо при корена, като: *мет-ѫ*, *мет-ѣхъ*, *мет-о-хъ*, *мет-е*; *мет-и*, *мет-ѣте*; *мет-вамъ*, *мет-вахъ*; *ме-лъ*, *мет-е-нъ*; — *гре-бѫ*, *греб-ѣхъ*, *греб-о-хъ*, *греб-е*; *греб-и*, *греб-ѣте*; *греб-вамъ*, *греб-вахъ*; *греб-ъ-лъ*, *греб-е-нъ*; — *пек-ѫ*, *печешь* (10), *печ-ѣхъ*, *печ-ѣше*, *пек-о-хъ*, *печ-е*; *печ-и*, *печ-ѣте*; *пек-вамъ*, *пек-вахъ*; *пек-ъ-лъ*, *печ-е-нъ*; — *върх-ѫ*, *върш-ешь* (10), *върх-о-хъ*, *върш-е*; *върш-и*, *върш-ѣте*; *врьх-вамъ*, *врьх-вахъ*; *върх-ъ-лъ*, *върш-е-нъ*; — *вез-ѫ*, *вез-ѣхъ*, *вез-о-хъ*; *вез-и*, *вез-ѣте*, *вез-вамъ*, *вез-вахъ*, *вез-ъ-лъ*, *вез-е-нъ*. Тъй и — *ведѫ*; *плетѫ*, *могѫ*, *стригѫ*, *текѫ*, *влѣкѫ*, *лѣзѫ*, *несѫ* и др. так.

По 4-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 7-ый классъ. Тѣ иматъ свръзка *нѫ*, която въ настоящето врѣме и въ минавалото, тоже и въ повел. наклоненіе, и въ условното остава само *н*, като: *ры-н-ѫ*, *ры-н-ѣхъ*, (*по*)*ры-нѫ-хъ*; (*по*)*ры-н-и*, (*по*)*ры-н-ѣте*; *ры-н-вамъ*, *ры-н-вахъ*, (*по*)*ры-нѫ-лъ*, (*по*)*ры-нѫ-тъ*. Таквызи сѫ: *стенѫ*, *мънѫ*, *гънѫ*, *вѣнѫ*, *тънѫ*, *гаснѫ* и *пънѫ*, *жънѫ* или *женѫ* (ако и да сѫ отъ старытѣ **ПАТИ**=*пенти*=*пън*(*ти*) и **ЖАТИ**=*жен*(*ти*) и др. так. Сѫщо и отъ свършенъ еднократенъ видъ глаголытѣ: *ще зинѫ*, *зинѫхъ*; *ще минѫ*, *минѫхъ*;

Digitized by Google

ще станѫ, станѫхъ; ще сѣднѫ, ще легнѫ, ще мигнѫ, ще дигнѫ, ще грабнѫ, ще мрѣднѫ, ще чукнѫ, ще копнѫ и пр. спрѣгатъ са по този примѣръ, освѣнъ въ настоящето врѣме и въ минавалото.

ВТОРО СПРѢЖЕНІЕ.

84. — Второто спрѣженіе има два примѣра:

1. *Учѫ, ѭ.* 2. *Вьртѣѫ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	учѫ, ѭ	вьртѣѫ
	учишь	вьртишь
	учи	вьрти
Мн. ч.	учимъ	вьртимъ
	учите	вьртите
	учѫтъ,-ѭтъ,	вьртѣѫтъ.

Минавало.

Ед. ч.	учѣхъ	вьртѣхъ
	учѣше (ты)	вьртѣше (ты)
	учѣше (той, тя, то)	вьртѣше (той, тя, то)
Мв. ч.	учѣхмы	вьртѣхмы
	учѣхте	вьртѣхте
	учѣхѫ.	вьртѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед. ч.	(на)учихъ	(за)вьртѣхъ
	(на)учи (ты)	(за)вьртѣ (ты)
	(на)учи (той, тя, то)	(за)вьртѣ (той, тя, то)
Мн. ч.	(на)учихмы	(за)вьртѣхмы
	(на)учихте	(за)вьртѣхте
	(на)учихѫ.	(за)вьртѣхѫ.

Digitized by Google

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(на)училъ, а, о { сьмь / си / е } (за)вьртѣлъ, а, о { сьмь / си / е }

Множественно число.

(най)учили { смы / сте / сѫ. } (за)вьртѣли { смы / сте / сѫ. }

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число.

(на)-училъ, а, о { бѣхъ / бѣ (ты) / бѣ (той тя, то) } (за)-вьртѣлъ а, о { бѣхъ / бѣ (ты) / бѣ (той, тя, то) }

Множественно число.

(на)учили { бѣхмы / бѣхте / бѣхѫ. } (за)вьртѣли { бѣхмы / бѣхте / бѣхѫ. }

Отдавна-прѣминѫло.

Единственно число.

(на)училъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ а, о } (за)вьртѣлъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ, а, о }

Множественно число.

(на)учили { смы / сте / сѫ } были. (за)вьртѣли { смы / сте / сѫ } были.

Digitized by Google

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (на)учѫ, ѭ	ще (за)вьртѭ
	ще (на)учишь	ще (за)вьртишь
	ще (на)учи	ще (за)вьрти
Мн. ч.	ще (на)учимъ	ще (за)вьртимъ
	ще (на)учите	ще (за)вьртите
	ще (на)учѫтъ.	ще (за)вьртѭтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(на)учи щѫ	(за)вьртѣ щѫ
	(на)учи щешь	(завьртѣ щешь
	(на)учи ще	(за)вьртѣ ще
Мн. ч.	(на)учи щемъ	(за)вьртѣ щемъ
	(на)учи щете	(за)вьртѣ щете
	(на)учи щѫтъ.	(за)вьртѣ щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь	(на)-училъ, а, о		ще сьмь	(за)-вьртѣлъ а, о
	ще си			ще си	
	ще е			ще е	
Мн. ч.	ще смы	(на)учили.		ще смы	(за)вьртѣли.
	ще сте			ще сте	
	ще сѫ			ще сѫ	

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ	(на)-училъ, а, о		ще бѫдѫ	(за)-вьртѣлъ а, о
	ше бѫдешь			ще бѫдешь	
	ще бѫде			ще бѫде	
Мн. ч.	ще бѫдемъ	(на)-учили.		ще бѫдемъ	(за)-вьртѣли.
	ще бѫдете			ще бѫдете	
	ще бѫдѫтъ			ще бѫдѫлъ	

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	—	—
	(на)учи	(за)вьрти
	нека (на)учи	нека (за)вьрти

Digitized by Google

Мн. ч.	нека (на)учимъ	нека (за)вьртимъ
	(на)учѣте	(за)вьртѣте
	нека (на)учѫтъ.	нека (за)вьртѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	учвамъ	вьртѣвамъ
	учвашь	вьртѣвашь
	учва	вьртѣва
Мн. ч.	учвамы	вьртѣвамы
	учвате	вьртѣвате
	учватъ.	вьртѣватъ.

Минавало.

Ед. ч.	учвахъ	вьртѣвахъ
	учваше (ты)	вьртѣваше (ты)
	учваше (той, тя, то)	вьртѣваше (той, тя, то)
Мн. ч.	учвахмы	вьртѣвахмы
	учвахте	вьртѣвахте
	учвахѫ.	вьртѣвахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(на)-училъ, а, о	быхъ	(за)-вьртѣлъ а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(на)учили	быхмы	(за)вьртѣли	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Digitized by Google

Подчинително наклоненіе.

Ако учѫ, ако учѣхъ, ако (на)учихъ, ако сьмь (на)училъ, ако бѣхъ (на)училъ, ако сьмь былъ (на)училъ, ако научѫ и отъ него минавало врѣме. — *Ако вьртѫ, ако вьртѣхъ, ако (за)вьртѣхъ, ако сьмь (за)вьртѣлъ, ако бѣхъ (за)вьртѣлъ, ако сьмь былъ (за)вьртѣлъ, ако завьртѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

ако научѣхъ		ако завьртѣхъ
ако научѣше (ты)		ако завьртѣше (ты)
ако научѣше (той, тя, то)		ако завьртѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	ако научѣхмы	ако завьртѣхмы
	ако научѣхте	ако завьртѣхте
	ако научѣхѫ.	ако завьртѣхѫ.

Причастія.

Дѣйст.: учѣлъ, а, о; (на)училъ, а, о; (за)вьртѣлъ, а, о.

Страд.: (на)ученъ, а, о; (за)вьртѣнъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 8-ый классъ, що иматъ само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята свръзка *и*, която въ страд. причастіе са измѣнува въ *е*. Отъ тѣхъ които иматъ окончавіето *ѫ*, или *ѣѫ* ударяемо, тѣ въ услов. наклоненіе иматъ свръзка *я* или *а*, като: *сѫд-ѣѫ, сѫд-бхъ, (о)сѫд-и-хъ, ще (о)сѫд-ѣѫ; (о)сѫд-и, (о)сѫд-бте; сѫд-вамъ, сѫд-вахъ; (о)сѫд-и-лъ, (о)сѫд-е-нъ;* — *вар-ѣѫ, вар-бхъ, (с)вар-и-хъ, ще (с)вар-ѣѫ; (с)вар-и, (с)вир-бте; вар-я-вамъ, вар-я-вахъ, (с)вар-и-лъ, (с)вар-е-нъ.* Таквызи сѫ: *служѫ, точѫ, рачѫ, вѫчѫ, мѫчѫ, лѫчѫ, вършѫ, губѣѫ, готвѣѫ, правѣѫ, молѣѫ, мыслѣѫ, водѣѫ, гонѣѫ, хранѣѫ, борѣѫ (са), носѣѫ, свѣтѣѫ, мѫтѣѫ.* Още. *Ловѣѫ* (услов. *лов-я-вамъ*), *садѣѫ, клонѣѫ, мирѣѫ, корѣѫ. горихъ, гасѣѫ, грѣшѫ, душѫ, глушѫ, доѣѫ, броѣѫ,*

Digitized by Google

крокъ, *купъкъ*, *платъкъ*, *хвърлѧкъ*, *родъкъ*, *рѣшѧкъ*, (свършенъ видъ на многократнытѣ: *купувамъ*, *плащамъ*, *хвърлямъ*, *раждамъ*. *рѣшавамъ*) и другы таквызи.

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 9-ый классъ, що иматъ въ прѣм. опрѣд. врѣме, въ услов. наклоненіе и въ причастіята свързка *ѣ* или *а* или *я*, която у нѣкои въ услов. наклоненіе са изъоставя. Въ изъяв. наклоненіе въ минавалото врѣме свързката *ѣ* са слива съ характеристиката му, и тъй формата на туй врѣме съвпада съ формата на прѣм. опрѣд. врѣме, а различава са по 2-то и 3-то един. лице, като : *лѣт-ѣкъ*, *лѣт-ѣхъ*, *лѣт-ѣше*, *лѣт-ѣх-ъ*, *лѣт-ѣ*; *лѣт-и*, *лѣт-ѣт-е*; *лѣт-ѣ-вамъ*, *лѣт-ѣ-вахъ*; *лѣт-ѣ-лъ*, (свършенытъ му видъ — *ще хвъркнѧкъ*, *хвъркнѧкъхъ*). Таквызи сѫ: *горѣкъ*, *горѣхъ*, *търпѣкъ*, *врѣщѣкъ*, *пищѣкъ*, *лѣщѣкъ*, *врѣкъ*, *врѣхъ*, *видѣкъ*, *сѣдѣкъ* (услов.) *вид-вамъ*, *сѣд-вамъ*, *мижѧкъ* или *жумѣкъ*, *мълчѧкъ*, *гълчѧкъ*, *лежѧкъ*, *стоѧкъ* и др. так.

ТРЕТЬЕ СПРѢЖЕНІЕ.

85. — Третьето спрѣженіе има два примѣра:

1. *Выкамъ*. 2. *Валямъ*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	выкамъ	валямъ
	выкашь	валяшь
	выка	валя
Мн. ч.	выкамы	валямы
	выкате	валяте
	выкатъ.	валятъ.

Минавало.

Ед. ч.	выкахъ	валяхъ
	выкаше (ты)	валяше (ты)
	выкаше (той. тя, то)	валяше (той, ты, то)

Digitized by Google

Мн. ч.	выкахмы	валяхмы
	выкахте	валяхте
	выкахѫ.	валяхѫ.

Прѣминѣло опрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выкахъ	(о)валяхъ
	(по)выка (ты)	(о)валя (ты)
	(по)выка (той, тя, то)	(о)валя (той, тя, то)
Мн. ч.	(по)выкахмы	(о)валяхмы
	(по)выкахте	(о)валяхте
	(по)выкахѫ.	(о)валяхѫ.

Прѣминѣло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	сьмь	(о)валялъ, а, о	сьмъ
	си		си
	е		е

Множественно число.

(по)выкали	смы	(о)валяли	смы
	сте		сте
	сѫ.		сѫ.

Прѣминѣло прѣдварително.

Единственно число.

(по)-выкалъ, а, о	бѣхъ	(о)-валялъ, а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(по)выкали	бѣхмы	(о)валяли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Digitized by Google

Отдавна-прѣминѣло.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ, а, о } (о)валялъ, а, о { сьмь / си / е } { былъ, а, о }

Множественно число.

(по) выкали { смы / сте / сж } были. (о)валяли { смы / сте / сж } были.

Бѣдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (по)выкамъ	ще (о)валямъ
	ще (по)выкашь	ще (о)валяшь
	ще (по)выка	ще (о)валя)
Мн. ч.	ще (по)выкамы	ще (о)валямы
	ще (по)выкате	ще (о)валяте
	ще (по)выкатъ.	ще (о)валятъ.

Бѣдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выка щж	(о)валя щж
	(по)выка щешь	(о)валя щешь
	(по)выка ще	(о)валя ще
Мн. ч.	(по)выка щемъ	(о)валя щемъ
	(по)выка щете	(о)валя щете
	(по)выка щжтъ.	(о)валя щжтъ.

Бѣдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь / ще си / ще е { (по)-выкалъ, а, о }	ще сьмь / ще си / ще е { (о)-валялъ, а, о }
Мн. ч.	ще смы / ще сте (по)выкали. / ще сж	ще смы / ще сте / ще сж (о)валяли.

Digitized by Google

или

Ед. ч.	ще бждж ще бждешь ще бжде	(по)-выкалъ, а, о
	ще бждж ще бждешь ще бжде	(о)-валялъ, а, о
Мн. ч.	ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(по)-выкали.
	ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(о)-валяли.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	— (по)выкай нека (по)выка	— (о)валяй нека (о)вала
Мн. ч.	нека (по)выкамы (по)выкайте нека (по)выкатъ.	нека (о)валямы (о)валяйте нека (о)валятъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	выквамъ выквашь выква	валвамъ валвашь валва
Мн. ч.	выквамы выквате выкватъ.	валвамы валвате валватъ.

Минавало.

Ед. ч.	выквахъ выкваше (ты) выкваше (той, тя, то)	валвахъ валваше (ты) валваше (той, тя, то)
Мн. ч.	выквахмы выквахте выквахж.	валвахмы валвахте валвахж.

Digitized by Google

Преминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	быхъ бы (ты) бы(той, тя, то)	(о)валялъ, а, о	быхъ бы (ты) бы(той, тя, то)

Множественно число.

(по)выкали	быхмы быхте быхѫ.	(о)валяли	быхмы быхте быхѫ.

Забѣл. Въ условното наклоненіе прѣдъ окончаніето *вамъ* у нѣкои глаголы съвпада още едно *в* и става трудно произношеніето. За отбѣгванье на туй затрудненіе таквызи глаголы може да образоватъ настоящето и минавалото въ туй наклоненіе перифрастическы (съ другы думы), като: *могѫ вѣрва, можѣхъ вѣрва*, вм. *вѣрвамъ, вѣрвахъ*.

Подчинително наклоненіе.

Ако выкамъ, ако выкахъ -аше, ако (по)выкахъ, ако сьмь (по)выкалъ, ако бѣхъ (по)выкалъ, ако сьмь былъ (по)выкалъ, ако повыкамъ и отъ него минавало врѣме.

Ако валямъ, ако валяхъ-яше, ако (о)валяхъ . . . . ако оваляхъ и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

ако повыкахъ	ако оваляхъ
ако повыкаше (ты)	ако оваляше (ты)
ако повыкаше (той, тя, то)	ако оваляше (той, тя, то

Мн. ч.	ако повыкахмы	ако оваляхмы
	ако повыкахте	ако оваляхте
	ако повыкахѫ.	ако оваляхѫ.

Выкамъ има свьршенъ видъ и—*ще выкнѫ, выкнѫхъ* по примѣра *гънѫ*; слѣдователно и въ услов.

Digitized by Google

наклоненіе бѣдущето *ако выкнѫ ако выкнешь*. . . и отъ него минавало врѣме *ако выкнѣхъ, ако выкнѣше*... по примѣра *гънѫ*.

ПРИЧАСТІЯ.

Дѣйст.:	(по)выкалъ, а, о;	(о)валялъ, а, о.
Страд.:	(по)выканъ, а, о;	(о)валянъ, а, о.

По третьето спрѣженіе са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 10-ый классъ прости и сложны съ прѣдлогъ, що иматъ начално окончаніе *мъ*. Тѣ иматъ свръзка въ 1-ыя примѣръ *а*, въ 2-ыя *я*; чрѣзъ свръзката са присъединяватъ окончаніята съ кореня имъ, освѣнь въ услов. наклоненіе. У тѣхъ миналото врѣме въ изъяв. наклоненіе съвпада съ прѣм. опрѣд. врѣме, а различава са отъ него по 2-то и 3-то си един. лице. Съ тъзи форма глаголы сж най развитытѣ въ езыка ни.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ: *чукамъ, рытамъ, бутамъ, бѣгамъ, бѣгай* и *бѣжь* (повел. наклон.), *лѣгамъ, сѣдамъ, падамъ, давамъ, мърдамъ, тичамъ, сърбамъ, имамъ*, бывамъ, *думамъ, дѣламъ, купувамъ* и др. так. Тъй и сложены съ прѣдлогъ: *испивамъ, заливамъ, написвамъ, прѣоравамъ, проливамъ, поучавамъ, наскърбявамъ* и др. так.

По 3-ыя примѣръ: *калямъ, стрѣлямъ, хвърлямъ, кланямъ* (*са*), *търкалямъ* и сложены съ прѣдлогъ: *нахранямъ, забранямъ, намыслямъ, затварямъ, изгарямъ* и др. так.

СВЪРШЕНЫЯТЪ ВИДЪ НА ТУЙ СПРѢЖЕНІЕ.

86. — Простытѣ глаголы едны иматъ свършеныя си видъ еднократенъ по 4-ыя примѣръ *гънѫ* на 1-то спрѣженіе, като: *лѣгамъ, ще легнѫ, легнѫхъ*; *падамъ, ще паднѫ, паднѫхъ*; *дѣламъ, ще дѣлнѫ, дѣлнѫхъ*; *стрѣлямъ, ще стрѣлнѫ, стрѣлнѫхъ*; *търкалямъ, ще търкулнѫ, търкулнѫхъ*; а другы го образоватъ съ прѣдлогъ или по сѫщото спрѣженіе,

Digitized by Google

или по едното отъ първытѣ двѣ спрѣженія, по което може да има и простъ глаголъ отъ свършенъ видъ отъ сѫщыя корень или отъ другый, като: *чукамъ, ще чукнѫ, чукнѫхъ* или *ще почукамъ, почукахъ* (по сѫщото спрѣженіе); *бѣгамъ, ще побѣгнѫ, побѣгнѫхъ* (по 4-ыя примѣръ на 1-то спрѣж.); *думамъ, ще продумамъ, продумахъ* (по сѫщото спрѣж.) или *ще рекѫ, рекохъ*; *копувамъ, ще купѫ, купихъ* (по 1-ыя примѣръ на 2-то спрѣж.); *калямъ, ще окалямъ, окаляхъ* (по сѫщото спрѣж.); *хвърлямъ, ще хвърлѭ, хвърлихъ* (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.); *кланямъ* (са), *ще са поклонѭ, поклонихъ са* (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.).

Сложнытѣ глаголы правятъ свършеныя си видъ съ прѣдлозы сѫщо като простытѣ имъ глаголы по тѣхното спрѣженіе, като: *омывамъ, ще омыѭ, омыхъ*; *прѣоравамъ, ще прѣорѫ, прѣорахъ*; *приковавамъ, ще приковѫ, приковахъ*; *оплитамъ, ще оплетѫ, оплетохъ*; *загъвамъ, ще загънѫ, загънѫхъ*; *поучавамъ, ще поучѫ, поучихъ*; *прѣтърпѣвамъ, ще прѣтърпѭ, прѣтърпѣхъ*.

87. — Има нѣкои глаголы отъ 1-ыя, 2-ыя и отъ 6-ыя классъ, които, освѣнь съ обыкновенното си начялно окончаніе *ѫ* или *ѭ*, въ употрѣбеніе сѫ само въ 1-то лице и съ окончанието *мъ*, безъ никаква свръзка, като: *пѣѭ* и *пѣмъ, знаѭ* и *знамъ, смѣѭ са* и *смѣмъ са, лѣѭ* и *лѣмъ, крадѫ* и *крамъ, кладѫ* и *кламъ*. Туй е единъ остатъкъ отъ най-околѣшня древность въ езыка ни (Старобълг. Грам. § 8. 1. г.).

— Таквызи сѫ и глаголытѣ: *ѣмъ, ще ѣмъ*, и *ще дамъ, дадохъ* (свърш. видъ на *давамъ*) отъ *ѣдѫ*, и *дадѫ*, които излѣзли отъ употрѣбеніето си. Тѣзи

Digitized by Google

два глагола, освѣнь тъзи форма, относятъ са на 6-тыя классъ и безъ никаква неправилность спрѣгатъ са по примѣра *бодѫ*; повелително иматъ *бѫ, бѫте*; *дай, дайте.*

ОБРАЗОВАНІЕ НА СЛОЖНЫТѢ СЪ ПРѢДЛОГЪ ГЛАГОЛЫ СЪ ОКОНЧАНІЕ *мѫ*.

88. — Сложнытѣ съ прѣдлогъ глаголы, употрѣбяемы съ многократната характеристика *амъ* или *ямъ*, образоватъ са: а) едны, като прилагатъ тъзи характеристика направо при кореня си; б) другы, като присъединяватъ характеристиката при кореня си чрѣзъ посрѣдствованіето на съгласната *в*; в) другы—и прѣдъ *в* като прибавятъ и свръзката на простыя си глаголъ, *а*, или *ѣ*, или *и* измѣнена въ *я*. И тъй у тѣзи глаголы характеристиката быва: 1) *амъ*, 2) *ямъ*, 3) *вамъ*, 4) *вамъ* съсъ свръзка *а*, или *ѣ*, или *я*.

1. *амъ* прилагатъ на право при кореня си:

а) Отъ 5-ыя классъ сичкытѣ глаголы, у конто коренытѣ *е*, *о* измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *бер-ѫ, обир-амъ*; *мелѫ, домил-амъ*; *пор-ѫ, распар-амъ*; *кол-ѫ, закал-амъ.*

б) Отъ 6-ыя классъ нѣкои глаголы, у конто коренытѣ, *е*, *о* измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *плет-ѫ, заплит-амъ*; *влек-ѫ, завлич-амъ* (10); *бод-ѫ, забад-амъ*; *мог-ѫ, помаг-амъ*; *стриг-ѫ, остриж-амъ* (10) и др. так.

в) Отъ 8-ыя классъ глаголы на *чѫ* и *шѫ* съ удареніе на прѣдпослѣднія слогъ: *точ-ѫ, затач-амъ*; *вѫчѫ, навѫч-амъ*; *лѫч-ѫ, разлѫч-амъ*; *мѫч-ѫ, замѫч-амъ*; *муш-ѫ, промуш-амъ* и другы освѣнь *учѫ*. И още нѣкои глаголы, като: *сѫд-ѫ, осѫжд-амъ* (11); *род-ѫ, приражд-амъ*: *плат-ѫ, заплащ-амъ* (11).

г) Отъ 9-тыя классъ нѣкои глаголы, у конто коренытѣ *е*=*ь*, *ѣ* измѣнуватъ са въ *и*: *вр-ѫ* (*вър*), *завир-амъ*; *лѣт-ѫ, прѣлит-амъ*, тъй *и вид-ѫ, завижд-амъ.*

Digitized by Google

д) Отъ 10-тыя классъ нѣкои глаголы оставать си съ сѫщата характеристика: *падамъ*, *припадамъ*; *лѣгамъ*, *налѣгамъ*; *скачамъ*, *подскачамъ*.

2. *ямъ* прилагатъ направо при кореня си:

а) Отъ 8-мыя классъ доста глаголы, като: *губ-ѣкъ*, *загуб-ямъ*; *готв-ѣкъ*, *приготв-ямъ*, *лов-ѣкъ*, *улав-ямъ* (*о* въ *а*); *мол-ѣкъ*, *примал-ямъ* (*са*); *клон-ѣкъ*, *поклан-ямъ* (*са*); *нос-ѣкъ*, *принос-ямъ* и *принас-ямъ*; *прав-ѣкъ направ-ямъ*; *хран-ѣкъ*, *нахран-ямъ*; *гас-ѣкъ*. *угас-ямъ*; *мысл-ѣкъ*, *намысл-ямъ*; *кърм-ѣкъ*, *накърм-ямъ* и др. так.

б) Отъ 9-ыя классъ нѣколко, като: *гор-ѣкъ*, *изгарямъ*; *търп-ѣкъ*, *претърп-ямъ* и *претърп-ѣ-вамъ*.

в) Отъ 10-ыя классъ нѣкои оставать си съ сѫщата характеристика *ямъ*: *хвърлямъ*, *захвърлямъ*; *кланямъ са*, *покланямъ са*.

3. *вамъ* пріематъ направо при кореня си:

а) Отъ 1-ыя классъ сичкытѣ глаголы: *пі-ѣкъ*, *испивамъ*; *пѣ-ѣкъ*, *опѣ-вамъ*, *кры-ѣкъ*, *покры-вамъ*; *лѣ-ѣкъ излѣ-вамъ* (отъ старото лити). Тъй и *кълн-ѫ*, *закле-вамъ*.

б) Отъ 2-ыя классъ нѣкои, като: *вѣ-ѣкъ*, *превѣвамъ*; *сѣ-ѣкъ*, *засѣ-вамъ*; *блѣ-ѣкъ*, *поблѣ-вамъ*.

в) Отъ 4-ыя классъ нѣкои, като: *пиш-ѫ*, *написвамъ* (10); *чеш-ѫ*, *почесвамъ*; *рѣж-ѫ*, *разрѣз-вамъ* (10); *плач-ѫ*, *заплак-вамъ* (10); *лъ-жѫ*, *излъг-вамъ* (10); *ищѫ*. *поиск-вамъ* (10); *дрем-ѣкъ*, *задрѣм-вамъ* и др. так.

г) Отъ 7-ыя классъ сичкытѣ глаголы (освѣнъ еднократнытѣ): *пъ-н-ѫ*, *прѣпъ-вамъ*; *гъ-н-ѫ*, *загъ-вамъ*. тъй и *тъпѫ*, *потъвамъ*.

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои съ характеристика *амъ*: *бѣг-амъ*, *прибѣг-вамъ*; *рыт-амъ*, *подрыт-вамъ*; *бутамъ подбут-вамъ*, *чук-амъ*, *зачук-вамъ*.

4. *вамъ* пріематъ при кореня си посрѣдствомъ свръзката на простыя глаголъ:

а) Отъ 3-ыя классъ сичкытѣ глаголы, посрѣдствомъ свръзката си *а* или *ѣ*: *ум-ѣ-ѣкъ*, *проум-ѣ-вамъ*; *бѣл-ѣ-ѣкъ*, *побѣл-ѣ-вамъ*; *игр-а-ѣкъ*, *заигр-а-вамъ*; *бузд-а-ѣкъ*, *обуздава-мъ*.

б) Отъ 4-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ свръзката си *а*: *ор-ѫ*, *прѣор-а-вамъ*; *тък-ѫ*, *дотък-а-*

Digitized by Google

вамъ; *рев-ѫ*, *рев-а-хъ*, *поревѣ-а-вамъ*: *кълв-ѫ*, *прокълв-а-вамъ*. Тъй и *държ-ѫ*, *държ-а-хъ*, *задърж-а-вамъ* и *задърж-амъ*; *леж-ѫ*, *залеж-а-вамъ са*; *мълч-ѫ*, *замълч-а-вамъ*; *гълч-ѫ*, *погълч-а-вамъ*; *сп-ѣ*, *засп-а-вамъ*.

в) Отъ 8-ыя классъ нѣкои — посрѣдствомъ свръзката *си* и измѣнямa въ *а* или *я*: *уч-ѫ*, *уч-и-хъ*, *поуч-а-вамъ*; *грѣш-ѫ*, *грѣш-и-хъ*, *прѣгрѣш-а-вамъ*; *глуш-ѫ глуш-и-хъ*, *заглуш-а-вамъ*; *мир-ѣ*, *мир-и-хъ*. *умир-я-вамъ*; *кор-ѣ*, *укор-я-вамъ*; *мол-ѣ*, *умоляваме*; *варѣ*, *сваряваме*, *гор-ѣ*, *гор-и-хъ*, *изгор-я-вамъ*; *свѣт-ѣ*, *просвѣт-я-вамъ* и *просвѣщ-а-вамъ* (11); *до-ѣ*, *до-и-хъ*, *издо-я-мъ*; *броѣ*, *бро-и-хъ* и *избро-я-вамъ*.

г) Отъ 9-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ свръзката *си* *ѣ*: *сѣд-ѣ*, *сѣд-ѣ-хъ*, *прѣсѣд-ѣ-вамъ*; *пищ-ѣ*, *пищ-ѣ-хъ*, *запищ-ѣ-вамъ*; *врѣщ-ѣ*, *врѣщ-ѣ-хъ*, *приврѣщ-ѣ-вамъ*.

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои, посрѣдствомъ свръзката *си* *я* или безъ нея; *стрѣл-я-мъ*, *застрѣл-я-вамъ*; *кал-я-мъ*, *укал-вамъ*.

89. — Прѣдлогътъ *по*, сложенъ съ нѣкои глаголы, показва дѣйствието имъ ограничено въ малко количество: *похапнѫхъ*, *посрьбнѫхъ*, *полежахъ*, *ще поиграѫ*, А прѣдлогътъ *на*, сложенъ съ нѣкои глаголы придружаемы и съ възвратното мѣстоименіе *са*, придава особито значеніе на дѣйствието имъ, като че то быва въ доволно количество: *надѣдохъ са*. *напихъ са*, *належахъ са*, *ще са наиграѫ*.

ГЛАГОЛЫ УПОТРѢБЯЕМЫ СЪ ВЪЗВРАТНОТО МѢСТОИМЕНІЕ *са*.

90. — Дѣйствителнытѣ и срѣднитѣ глаголы употрѣбяемы съ възвратното мѣстоименіе *са*, споредъ показанытѣ имъ значенія (68. з). Забѣл. 2. и 3.), спрѣгатъ са сѫщо по изложенытѣ примѣры въ спрѣженіята; само са прибавя туй мѣстоименіе при

Digitized by Google

сѣко лице по сичкытѣ врѣмена: *мыѭ са, мыешь са, мые са, мыхъ са* . . и проч.

91. — Страдателнытѣ глаголы рѣдко ся употрѣбяватъ въ езыка ни съ възвратното мѣстоименіе *са*, и то само въ третьето лице: *Гласъ са чува*; *запали са кѫща*; *обрали са търговцы*. А повечто свойственно е на езыка да образова тѣзи глаголы съставно отъ страдателното имъ причастіе и отъ спомагателныя глаголъ *сьмь*. Въ спрѣганьето имъ само спомагателныятъ глаголъ са измѣнува, а причастіето са прибавя при сѣко лице у употрѣбяемытѣ врѣмена, които сѫ: въ изъяв. наклоненіе — минавало, прѣминѫло неопрѣдѣлено, прѣминѫло прѣдварително, отдавна-прѣминѫло и бѫдуще прѣдварително, и въ подчинително — сѫщытѣ врѣмена, но придружаемы съ подчинителенъ съюзъ.

Колкото за обученье ето единъ примѣръ.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме минавало.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	бѣхъ бѣше (ты) бѣше (той, тя, то)	мыты	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	сьмь си е	мыты	смы сте сѫ.

Digitized by Google

Прѣминало прѣдварително.

	Един. число.		Множ. число.	
мыть, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)		мыты	бѣхмы бѣхте бѣхж.

Отдавна-прѣминѫло.

	Един. число.			Множ. число.		
мыть, а, о	сьмь си е	}	былъ, а, о	мыты	смы сте сж	} былн.

Бѫдуще прѣдварително.

Един. число.		Множ. число.	
ще сьмь ще си ще е	мыть, а, о	ще смы ще сте ще сж	мыты.

или

ще бѫдж ще бѫдешь ще бѫде	мыть, а, о	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫть	мыты

Подчинително наклоненіе.

Ако бѣхъ, ако бѣше (ты) мытъ, а, о . . ., ако сьмь мытъ, а, о . . ., ако бѣхъ, ако бѣ (ты) мытъ, а, о . . ., ако сьмь былъ мытъ, а, о . . ., ако бѫдѫ мытъ, а, о . . ., ако бѫдѣхъ мытъ, а, о, ако бѫдѣше (ты) мытъ, а, о . . .

92. — На възвратното мѣстоименіе краткыятъ дат. типъ — *си,* употрѣбяемъ при дѣйствителенъ или при срѣдень глаголъ, придава му значеніе, какъ дѣйствіето или състоянієто му става въ удоволствіе

Digitized by Google

на дѣйствующето лице: *играѫ си, мыслѭ си, четѫ си.* А на нѣкои глаголы придава значеніе, какъ дѣйствующето лице вьрше дѣйствіето чрѣзъ другыго въ своя полза: *правѭ си кѫща*; *скроихъ си, ошихъ си дрехы.*

НЕПРАВИЛНЫ ГЛАГОЛЫ.

93. — *Неправилны* глаголы въ българскыя езыкъ сѫ само тѣзи:

1. *Идѫ*; сичката му неправилность е въ причастіето му *ишьлъ*, а въ несъставенытѣ си врѣмена относя са на 6-ыя классъ и са спрѣга по 3-ыя примѣръ *бѫдѫ* на 1-то спрѣженіе: *идѫ, идѣхъ, (от)идохъ* (*от*)*ишьлъ сьмь* . . . и проч.

2. *Емьѫ* (отъ старыя ı-ѧти=*енти*, ı-ѧмлькъ, ı-ѧхъ). Тозъ глаголъ простъ е въ употрѣбеніе (у лозаритѣ само съсъ значеніе: *емьѫ лозьето си*) *емьѫ, емѣхь, емѣше* . . ., *ще емьѫ*; повелит. *еми*; условно *емвамъ, емвахъ*; подчинит. *ако емьѫ, ако емѣхъ*; причаст. *емено* вм. *ето* по 1-ыя примѣръ *мыѭ* на 1-то спрѣж. А сложенъ съ прѣдлогъ въ употрѣбеніе е съ многократната характеристика: *пріемамъ, заемамъ, и отнемамъ* по 3-то спрѣженіе; свьршенныя си видъ образова съ прѣдлогъ и отъ простыя *емьѫ* по 1-то спрѣж.: *ще пріемьѫ, пріехь, ще заемьѫ, заехъ*; *ще отнемьѫ, отнехъ.*

3. *Дѣкъ.* Той отъ тъзи форма има въ употрѣбеніе само повел. наклоненіе: *дѣй (дѣ!), дѣйте (дѣте!), не дѣй! не дѣйте!* Несвьршенъ многокр. видъ има по 3-то спрѣж: *дѣвамъ, дѣвахъ*, . . ., а свьршенъ еднокр. видъ — по 1-то спрѣж. по прим. *ѣнѫ: ще дѣнѫ, дѣнѫхъ.*

Digitized by Google

БЕЗЛИЧНЫ ИЛИ ТРЕТЬЕЛИЧНЫ ГЛАГОЛЫ.

94. — *Безличнытѣ* глаголы са спрѣгатъ само въ третье един. лице у сичкытѣ врѣмена по прѣдъизложенытѣ спрѣженія, освѣнь въ услов. наклонение.

Примѣръ *гърми.*

Изъявително наклоненіе.

Настояще.	гърми.	
Минавало.	гърмѣше.	*Свърш. еднокр. видъ.*
Прѣм. опрѣд.	(по)гърмѣ,	гръмнж.
Прѣм. неопрѣд.	(по)гърмѣло е,	гръмнжло е.
Прѣм. прѣдв.	(по)гърмѣло бѣ,	гръмнжло бѣ.
Отдав.-прѣм.	(по)гърмѣло е било	гръмнжло е било.
Бжд. опрѣд.	ще (по)гърми,	ще гръмне.
Бжд. неопр.	(по)гърмѣ ще,	гръмнж ще.
Бжд. прѣдв.	(ще е(по)гърмѣло,	ще е гръмнжло.
или	ще бжде (по)гърмѣло.	ще бжде гръмнжло.

Повелително наклоненіе.

нека (по)гърми. нека гръмне.

Подчинително наклоненіе.

Ако гърми, ако гърмѣше, ако (по)гърмѣ, ако е (по)гърмѣло, ако бѣ (по)гърмѣло, ако е било (по)гърмѣло, ако (по)гърми. ако (по)гърмѣше. Еднократенъ: *ако гръмне, ако гръмнѣше.*

Таквызи сж: *трѣщи, вали, чини, стои са* по 2-то спрѣж.: *съмва, мръква, трѣбва, быва, прилича, става, пада са, блѣска са, свѣтка са* по 3-то спрѣженіе, и др. таквызи.

— За безличны глаголы са пріематъ още:

1) Отъ дѣйствителенъ и срѣденъ залогъ глаголы, на конто са употрѣбява по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице, придружаемо отъ възвратното мѣстоименіе —*са*—,

Digitized by Google

и отъ краткыя дател. типъ на личнытѣ мѣстоименія. Тогазн тѣ глаголы означаватъ, че прилагаемото при глагола лице има наклонность къмъ дѣйствіето или състояніето на глагола, като: *плаче ми са, спи ми са, играе ти са, ѣде ви са, піе имъ са* и др. так.

2) На нѣкон глаголы по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице употрѣбяемо и придружаемо отъ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія — *ма, та, го, ны, вы, гы*, като: *мързи ма, боли ма, сърби ма* и др. так.

3) Сѫществителныятъ глаголъ — *сѫмь* —, употрѣбяемъ по сичкытѣ врѣмена само въ 3-то един. лице, и придружаемъ или съ едно качественно прилагателно име отъ срѣдень родъ, като: *нужно е, потрѣбно е, приличо е, полезно е, вредно е, лесно е, мжчно е, срамно е* и др. так.; или съ едно като тѣзи сѫществителны имена — *срамота, грѣхота*, — като: *срамота е, грѣхота е*; или пжкъ съ едно като тѣзи — *срамъ, страхъ, гнѣвъ, грѣхъ, смѣхъ*, и съ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія, като: *срамъ ма е, страхъ ма е* и проч.

Забѣл. Въ образованіето на врѣмената и наклоненіята у глаголытѣ ученикътъ не ще срѣщне никакво затрудненіе, ако той научи добрѣ окончанията на глаголытѣ, ако запамети разнытѣ имъ свръзкы споредъ 10-тѣхъ классове, и ако навыкне точно да отдѣля кореня на сѣкый глаголъ, споредъ както обстоятелно са прѣдъизложи. За туй особны правила за образованіето на врѣмената и наклоненіята нѣма да са излагатъ, като излишны що сж.

ГЛАВА ШЕСТА.

ЗА ПРИЧАСТІЕТО.

95. — *Причастія* (23) въ българскыя езыкъ има за минаволото врѣме двѣ: *дѣйствително* и *страдателно*. Пьрвото има окончанія *лъ, ла, ло*, а второто — *тъ, та, то* или *нъ, на, но: крыѣлъ, крыѣла*,

Digitized by Google

крыѣло; крылъ, крыла, крыло; крытъ, крыта, крыто; метенъ, метена, метено.

Забѣл. *Сѫщый, бѫдущый, горѣщый, вонѣщый, настоящый, слѣдующый* и другы нѣкои сѫ причастія настояще врѣме, но вече въ езыка тѣ сѫ пріели употрѣбеніе като за прилагателны само имена, прилаганы при сѫществителнытѣ и съ членъ и безъ членъ.

Тъй и отъ страдателенъ залогъ, наст. врѣме има въ употрѣбеніе: *говоримъ,-ма,-мо*; *видимъ,-ма,-мо*; *измѣняемъ,-ма,-мо*; *нарицаемъ,-ма,-мо* **и др. так.**

96. — Страдателнытѣ причастія и дѣйствителнытѣ на срѣднитѣ глаголы, освѣнь дѣто сѫ въ употрѣбеніе за спомаганье на съставенытѣ врѣмена (72) въ спрѣженіята на глаголытѣ, още тѣ са употрѣбяватъ и като сѫщы прилагателны имена приложены при сѫществителны, и съ членъ, и безъ членъ, въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа: *битъ* и *битыятъ человѣкъ*, *бита* и *битата жена*, *бито* и *битото дѣте*; *легнѫлъ* и *легнѫлыятъ конь*; *умрѣла* и *умрѣлата овца*; *изгнило* и *изгнилото дърво*. А чисто дѣйствителнытѣ причастія сѫ въ употрѣбеніе само за спомаганье на съставенытѣ врѣмена въ спрѣженіята въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа, а като прилагателны никога не придружаватъ сѫществителны имена нит о съ членъ, нито безъ членъ.

97. — Причастіята, като производимы отъ глаголъ разгледватъ са въ петьтѣхъ си общы съ глагола свойства: *залогъ*, *видъ*, *врѣме*, *число* и *родъ*, а отъ тѣхъ употрѣбяемытѣ като прилагателны съ членъ и безъ членъ пригледватъ са и по падежь.

Забѣл. Отъ разнытѣ глаголы причастіята съ кое отъ окончаніята си са употрѣбяватъ и какъ го пріематъ, туй са каза обстоятелно въ сѣко спрѣженіе, въ сѣкый отъ 10 тѣхъ класса; за туй не е нужда да са повтаря и тукъ.

Digitized by Google

ГЛАВА СЕДМА.

ЗА НАРѢЧІЕТО.

98. — *Нарѣчіята* (24) са употрѣбяватъ при глаголъ, при прилагателно име и при сѫщо пакъ нарѣчіе, за да имъ означаватъ и опрѣдѣляватъ:

1. *обстоятелство*, споредъ въпросытѣ: *какъ*? *колко пѫти*? *кога*? *дѣ*?

2. *точность*, споредъ въпроса *тъй ли*? *наистина ли*?

3. *мѣра* на качеството имъ, споредъ въпроса *колко*? *въ каква мѣра*?

99. — *Обстоятелства* що показватъ:

1. *Качество*, споредъ въпроса *какъ*? или *съ какъвъ начинъ*? — *Тъй*, *инакъ*, *какъ-годѣ*, *добрѣ*, *злѣ*, *по добрѣ*, *по злѣ*, *силно*, *слабо*, *умно*, *скоро*, *полека*, *тупакси*, *прилично*, *грозно*, *нарочно*, *сирмашкы*, *пріятелскы*, *еднакво*, *дружно*, *напразно*, *наопако* и др. так.

2. *Количество*, споредъ въпроса *колко*? *колко пѫти*? или *често ли*? — *еднѫжь*, *дважь*, *трижь*, *четырежь*, *петь пѫти*, *многократно* или *много пѫти*, *често*, *рѣдко*, *ни еднѫжь*, *много*, *малко*, *нѣколко*, *толкози*, *колкото*, *колко-годѣ* и др. так.

3. *Врѣме*, споредъ въпросытѣ:

а) *Кога*? — *Сега* или *нынѣ*, *дочасъ*, *днесъ*, *утрѣ*, *завчера*, *отнѣкынъ*, *прѣди*, *деня*, *нощя*, *снощи*, *сутренъ*, *вечеръ*, *довечера*, *попладнѣ*, *въ срѣдъ-нощь*, *отдавна*, *лѣтѣ*, *зимѣ*, *вынѫгы*, *нѣкога*, *никога*, *прѣди*, *сѣтнѣ*, *послѣ*, *отъзъ-година*, *тъзъ-година* и друг.

б) *Отъ кога*? — *Отсега*, *отдевѣ*, *отначал* , *отдѣтство* и друг.

в) *До кога*? — *До сега*, *до тогазъ*, *до когато*, *до като* и проч.

Тукъ при врѣменнытѣ нарѣчія са относятъ и думы що показватъ: *начало* на дѣйствіето — *вече*, *продължѫвніе* —

Digitized by Google

още, всѣ, повтаряньe — пакъ, изново, и *ускореніе — щомъ, като-току.*

4. *Мѣсто* по въпросытѣ:

а) *Дѣ? — Тукъ, тамъ, тадѣзи, татакъ, сѣкждѣ, дѣгодѣ, насѣкждѣ, нѣйдѣ, нійдѣ, вънъ, вжтрѣ, близо, около, далечь, горѣ, долу, другадѣ, посрѣдъ* и проч.

б) *Отъ-дѣ? — Оттукъ, отдѣ-годѣ, отвънъ, отвжтрѣ, отдалечь, отпрѣдъ, отзадъ* и проч.

в) *Кждѣ? — Тука, тамѣ, кждѣ-годѣ, удома, нагорѣ, надолу, никадѣ, кждѣто* и проч.

100. — Що опрѣдѣлятъ *точность:*

1. *Въпросителны: мигаръ? нема? дали?*

2. *Утвьрдителны: тъй, точно, наистина, наздраво.*

3. *Прѣдположителны: може-да-е, невѣмъ, надали, ужъ.*

4. *Отрицателны: не, ни.*

5. *Ограничителны: само, садѣ, только, освѣнъ.*

101. — Що опрѣдѣлятъ *мѣра* на качеството:

1. Що усилватъ *подтвьрденіе:*

а) *Въ положителна степень: доста, весма, твьрдѣ, много, малко, крайно, доволно.*

б) *Въ сравнителна: по, повечь, помного, помалко.*

в) *Въ прѣвъсходителна: най, прѣ.*

2. Що усилватъ *отрицаніе: вовсе, съвсѣмъ, николко.*

3. Що ослабятъ *утвьрденіе* или *отрицаніе, едвамъ, еле, почти, комахай, не толкозъ.*

Забѣл. Има и нарѣчія произведены отъ глаголъ: *жумишкомъ* и *жумишката, тропишкомъ, припущецъ* и др. так.

ГЛАВА ОСМА.

ЗА ПРѢДЛОГА.

102. — *Прѣдлозы* (25) по употрѣбителны сѫ: *отъ, на, въ* или *во, у, съ, (съсъ), изъ, възъ, надъ, по, подъ, задъ, прѣдъ, о, (объ) до, за, при, прѣ, безъ, къмъ,*

Digitized by Google

пра (праотецъ), про, раз, прѣзъ или *чрѣзъ, слѣдъ, срѣщо, между, низъ, ради* или *поради.*

103. — Прѣдлозытѣ: *пра, прѣ, про, раз* употрѣбяватъ са само сложны съ другы думы; *прѣзъ* или *чрѣзъ, низъ, слѣдъ, къмъ, срѣщо, мѣжду, ради* употрѣбяватъ са само отдѣлно, а пѫкъ другытѣ и отдѣлно и сложно са употрѣбяватъ.

104. — Като прѣдлозы са употрѣбяватъ и нарѣчіята: *прѣди, споредъ, спротивъ, откамъ, покрай, върху, около, вмѣсто, послѣ, посрѣдъ.*

Забѣл. 1. *Въ* и *съ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума нѣкога задьржатъ буквата *ъ: въспирамъ, съдирамъ*, а нѣкога я исхвьрлятъ: *вливамъ, смирявамъ.*

Забѣл. 2. *Изъ, възъ, разъ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума, конто са начина отъ: *п, т, к, х, ч, ш, щ*, измѣнуватъ буквата си *з* на *с*: *испытъ, истокъ, раскѫсвамъ, расхвьрлямъ, исчистенъ, расширочавамъ.*

ГЛАВА ДЕВЕТА.

СА СЪЮЗА.

105. — *Съюзы* (26) по употрѣбителны сѫ: *и, а, ли, но, или, ни, то, че, та, па, ако, да, обаче, пѫкъ, инди.* Освѣнь тѣхъ още двѣ или и три думы (нарѣчія, прѣдлозы, мѣстоименія), употрѣбяемы за свьрзванье на едно понятіе съ друго или на едно изричанье съ друго, и тѣ са считатъ за съюзы: *затуй, защото, не само но и, тъй щото, ако бы, ако да, ако ли, ако и, и тъй, ту ту, такъвзи какъвто, този който, толкози колкото, тогази когато, тамъ дѣто,* и др. так.

Digitized by Google

ГЛАВА ДЕСЕТА.

ЗА МЕЖДУМЕТІЕТО.

106. — *Междуметія* (27) по употрѣбителны сѫ:

1) *Отъ извыкванія*, принуждаемы отъ нѣкаква силно радостно или скърбно осѣщаніе: *ай! о! ахъ! вхъ! олеле! пу! ха-ха-ха! хи-хи-хи! хо-хо-хо!*

2) *За посока*: *На! ето! ей!*

3) *За повыкваніе: Хей!*

4) *При отвръщаніе: Ухъ! уха?*

5) *При учудваніе*: *Бе-е! бей!*

ПРИТУРКА.

НА ПЪРВАТА ЧАСТЬ.

За образованіето на думытѣ въ състава имъ.

107. — Образованіето на думытѣ въ състава имъ съдържава: А) производството имъ отъ тѣхнытѣ корени, Б) слаганіето имъ отъ двѣ отдѣлны думы. И тъй споредъ първото думытѣ бывать: *корены* или *първообразны* и *производны* (15), а споредъ второто — *прости* и *слѣжны* (16).

А. Производство на думытѣ.

108. — Производна дума са образова отъ кореннata си, като са отнеме окончаніето отъ кореннata или като са отдѣли само кореньтъ ѝ, че са приложи при него друго окончаніе, което може да е и отъ нѣколко слогове *спомагателны* наричваны (15). Тъй произведенata съ друго окончаніе дума промѣнува и значеніето на кореннata си по друга нѣкаква посока, като: *свѣт(ъ), свѣт(лина), свѣщ(ь), свѣт(ило), свѣт-*

Digitized by Google

(илникъ), *свдт(лиѣ)*, *свдт(ѣк)*. Таквозь промѣняванье отъ разны окончанія при корена повечето играе въ намѣняемытѣ части на рѣчьта: за туй ще са каже особито за сѣка часть, придружаема съ по общеупотрѣбителныгѣ окончанія.

а) СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА ПРОИЗВОДИМЫ ОТЪ СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ.

109. — Въ производството на съществителны имена пакъ отъ съществителны по общеупотрѣбителны при корена имѣ окончанія съ различны промѣненія на тѣхныгѣ начални значенія съ:

1. Окончаніята, що са употрѣбяватъ въ образованьето на умалителныя и увеличителныя имъ видъ (35).

2. Окончаніята, що са употрѣбяватъ за образованьето на жен. и срѣд родъ у имена на одушевены прѣдметы (37. Забѣл. 1.).

3. Окончавіето *арь*, *арка*, *арче*, що показва лице, което са занимава съ изричаното отъ корена понятіе: *рыбарь*, *рыбарка*, *рыбарче*; тъй и *овчарь*, *дърварь*, *лозарь* и другы.

4. *Никъ*, *(а)нинъ* що показва прѣдметъ принадлежащъ на изричаното отъ корена понятіе, или който са упражнява съ коренното понятіе: *войникъ*, *дух(ов)никъ*, *чърковникъ*, *конникъ*, *з'лникъ*, *крѣпникъ*, *гражданинъ*, *селянинъ*.

5. *Ство*, *щина*, що показва отвлечено свойщината на изричаното отъ корена понятіе: *человѣчество*, *братство*, *царство*, *человѣщина*, *сватовщина*, *царщина*.

6. *Ница*, *ище*, що показва мѣсто дѣто са държи или са работи изричаното отъ корена понятіе: *гробница*, *ледница*, *грънчарница*, *огнище*, *гнѣздище*, *овчарница*.

7. *Ецъ*, *ка*, *че* или *чанинъ*, *чанка*, *чанче*, които, прибавяны при корена на имена собственны на градове, села и страны, означаватъ тѣхенъ жителъ: *Сищовецъ* или *Сищовчанинъ*, *Габровецъ* или *Габровчанинъ*, *Македонецъ*. Тъй и народныгѣ имена съ окончанія: *инъ* или *ецъ*, *ка*, *че*: *Българинъ*, *Българка*, *Българче*; *Арменецъ*, *Арменка*, *Армен-*

Digitized by Google

че. А *Грькъ* и *Влахъ* иматъ *Гьркыня*, *Влахыня*, *Гърче*, *Влаше*; тъй и *Нѣмецъ*, *Сърбинъ* — *Нѣмкыня*, *Сърбкыня*, *Нѣмче*, *Сърбче*.

8. *Акъ* прибавяно при кореня на нѣкои нарицателны имена направя гы събирателны (34): *черничакъ*, *габракъ*, *камънакъ*, *гроходакъ*.

СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ ОТЪ ПРИЛАГАТЕЛНЫ.

110. — Съществителны имена, производимы отъ прилагателны съ отвлечено значеніе на качеството на дирнитѣ, иматъ слѣдующытѣ окончанія:

ость: *хытрость*, *якость*, *мѫдрость*, *лудость*;
ина: *хытрина*, *лудина*, *цѣлина*, *дължина*, *злина*;
щина и *ыня*: *глупавщина*, *лукавщина*, *светыня*;
ота или *ія*: *простота* и *простотія*, *мокрота* и *мокротія*;
ство, *іе*: *сирмашество*, *лукавство*, *здравіе*.

в) ПРИЛАГАТЕЛНЫ ОТЪ СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ.

111. — За прилагателны имена, производимы отъ съществителны, по употрѣбителны окончанія съ различны значенія съ:

1. *овъ*, *евъ*, *инъ*, които, прилаганы при кореня на собственны имена на лица, образоватъ отъ тѣхъ притежателнытѣ: *Ивановъ*, *Георгіевъ*, *Недѣлинъ*.

2. *ій*, *скый*, *шкый*, *яный*, които показватъ илн зависимость отъ коренното понятіе или происхожданье отънего: *Божій*, *овчій*, *братскый*, *юнашкый*, *леняный*, *вълняный*.

2. *авъ*, *ливъ*, *ѣстъ*, *истъ*, които показватъ изобилность отъ коренното понятіе: *шудравъ*, *пъргавъ*, *страхливъ*, *пѣсеклив*ъ, *мързеливъ*, *клонѣстъ*, *снажѣсть*, *свѣчѣстъ*, *зѫбѣстъ*, *гористъ*, *блатистъ*.

4. *атъ*, което показва свойство на коренното понятіе: *брадатъ*, *расохатъ*, *рогатъ*.

Digitized by Google

г) ПРИЛАГАТЕЛНЫ ИМЕНА ОТЪ НАРѢЧІЯ.

112. — Прилагателны имена, наричвани обстоятелственны, произвождатъ са отъ нарѣчія, що означаватъ мѣсто или врѣме, и иматъ окончанието *шній: тукашній, тамкашній, тадѣшній, днешній, утрѣшній, вчерашній.*

д) СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ ОТЪ ГЛАГОЛЫ.

113. — За съществителны имена, произведены отъ глаголы, но употрѣбителны окончанія съ различны значенія съ:

1. *(а)(я)(и)тель, ачь, ецъ*, конто показватъ дѣйствующето лице: *списатель, настоятель, учитель, орачь, сѣкачь, пѣвецъ.* У нѣкои и *никъ* значи същото: *работникъ, проповѣдникъ.*

2. *іе=ье, ба, ва*, конто показватъ дѣствіето на глагола отвлечено: *моленіе, ученье, смиреніе, сѫдба, кражба, жетва.* Тъй и окончанието *ня: изляня, сплетня.*

3. *мо, нь*, конто показватъ дѣйствіето на глагола произведено: *писмо, валмо, орань, копань.*

4. *ло, но, ла, лка*, конто показватъ орѫдіе, чрѣзъ което са върше дѣйствіето на глагола: *рало, чукало, сѣкало, врътено, тесла, метла, буталка, писалка.*

5. *ь, ка, а*, употрѣбяемы при имена произведены отъ сложены глаголы, означаватъ дѣйствіето на глагола произведено: *расписъ, прѣписка, расадъ, разноска, заплата.*

е) ГЛАГОЛЫ ОТЪ ИМЕНА СЪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИЛИ ОТЪ ПРИЛАГАТЕЛНЫ.

114 — Производимытѣ глаголы отъ имена съществителны или отъ прилагателны съ:

1. Отъ съществителни: *царь, робъ, гладъ, попъ, свѣтъ* и проч. — *царувамъ, робувамъ, гладувамъ, попувамъ, свѣтувамъ.* или *вѣцарявамъ, робѣхъ, упопямъ,*

Digitized by Google

2. Отъ прилагателны: *младъръ*, *чистъ*, *свѣтъ*, *бѣлъ*, *жълтъ*, *живъ* и проч. — *младрувамъ*, *чистък*, *светък*, и *светявамъ*, *бѣлвък*, *жълтвък*, *живвък* и проч.

Б) СЛАГАНЬЕ НА ДУМЫТѢ.

115. — Двѣ отдѣлны думы слагатъ са и образоватъ една наричвана сложна дума (16) чрѣзъ съединителната гласна *о* или *е*: *дрьводѣлецъ*, *моренлаватель*.

116. — Слаганьето на думытѣ по отношеніето имъ на една къмъ друга быва: а) *опрѣдѣлително*, когато едната отъ тѣхъ са относя къмъ другата като опрѣдѣленіе (125): *доброволецъ*, *злонравенъ*, и б) *допълнително*, когато едната са относя къмто другата като допълненіе (125): *родолюбецъ*, *честолюбивъ*, *богомоліе*. Въ опрѣдѣлителното слаганье опрѣдѣленіето т. е. прилагателното име вынѫгы стои напрѣдъ. Тъй и въ допълнителното слаганье допълненіето вынѫгы напрѣдъ са полага, освѣнь у нѣкои имена сложены отъ повел. наклоненіе на глагола и отъ сѫществително име: *скови-свекърва*, *раздѣли-братья*, *дери-мечка* и др. нѣкои.

ЧАСТЬ ВТОРА.

ЗА СЛОВОСЪЧИНЕНІЕТО.

ГЛАВА ПЬРВА.

Прѣдложеніе и неговытѣ части.

117. — *Словосъчиненіето* излага правила, какъ и дѣ трѣба да са употрѣбяватъ и распорежда̀тъ думытѣ въ изговора и въ рѣчьта (17), т. е. подъ кои

Digitized by Google

измѣненія или устройства и на кое мѣсто трѣба тѣ тамъ да са располагатъ.

118. — Изговоръ (17) само на една мысьль, на едно разсѫжданіе нарича са *прѣдложеніе*. Кога казвамъ; *Богъ е праведенъ*, тукъ е едно прѣдложеніе; защото азъ разсѫждамъ, че качеството *праведенъ* приличя и са отдава на *Бога*.

119. — *Прѣдложеніето*, разглѣдвано граматическы, има толкози части, колкото думы обѣема; разглеждано логычески, то съдьржа само три главны части: *подлежаще*, *сказуемо* и *свръзка*.

120. — *Подлежаще* е името на прѣдмета (29), за който са разсѫжда, и то е главната идея. *Сказуемо* е начинътъ или името на качеството или на свойството, което въ разсѫжданьето са отдава на подлежащето (22). Туй е идея притурвана. Свръзка е думата, която свързва сказуемото съ подлежащето (22). Свръзката подтвърдява, че изричаното отъ сказуемото качество принадлежи или не принадлежи на подлежащето. Въ изговора: *Богъ е праведенъ*, *Богъ* изрича ѣществото, което е прѣдметъ на изричаното разсѫжданіе, — ето подлежащето; *праведенъ* изрича качеството, което азъ разумѣвамъ присъединено у Бога, — ето сказуемото; думата — *е* изрича присъединеніето на сказуемото съ подлежащето съгласяваньето на едното съ другото, ето свръзката.

121. — Подлежащето вынѣгы са изрича или съ ѣществително име (*пролѣтьта е весела*), или съ мѣстоименіе (*азъ съмъ добъръ*, *ты си хытъръ*, *той стана зълъ*, *никой не е кривъ*), или съ цѣло прѣдложеніе (*да стои человѣкъ правенъ е вредно*).

122. — Сказуемото са изрича или съ прилагателно име (*Надѣждата е обща*), или съ причастіе

Digitized by Google

(*Слънцето бѣ изгрѣяло. Дрѣхата е ошита*), или съ мѣстоименіе прилагателно (*Кѫщата е моя. Стоянъ е такъвзи. Петъръ е никакъвъ.*), или съ сѫществително име (*Лѣностьта е порокъ*).

123. — Свръзка бывать сѫществителнытѣ глаголы: *съмь, бывамъ, ставамъ* (22): *Мѣсецѣтъ е свѣтелъ. Ябълката быва сладка Дървото става сухо.*

Забѣл. Безличнытѣ глаголы изобщо нѣматъ явно подлежаще нѣкое лице, като: *съмва, мръква, гърми, мързи ма, боли ма, спи ми са, полезно е, грѣхота е, гнѣвъ ма е.* Въ дирнитѣ три сказуемето е — *полезно, грѣхота, гнѣвъ.*

124. — Сказуемото и свръзката слѣны въ една дума (22) правятъ глаголъ наричванъ *прилагателенъ* или *категорическый: Мѣсецѣтъ свѣти. Ябълката сладни. Дървото съхне.* Слѣдователно категоритескытѣ глаголы обѣматъ въ себе си и сказуемото и свръзката. Съ туй значеніе тѣ ще са казватъ само глаголы.

125. — Въ прѣдложеніето, когато тритѣ му главны логычески части самы по себи си не изричатъ точенъ и пъленъ смысьлъ, тогази тѣ иматъ при тѣхъ си и другы думы притурнѫты за да улеснѫтъ точното и пълното изричанье на мысльта имъ. Таквызи думы сѫ *опрѣдѣленія* и *допълненія*.

126. — *Логыческото опрѣдѣленіе* и *логыческото допълненіе* изричатъ сичко що служи за опрѣдѣленіе и допълненіе на подлежащето или на сказуемото, тъй и на глагола. Кога са каже: *Лъжливъ человѣкъ е сѫщество безчестно*; тукъ *человѣкъ* е подлежаще, *сѫщество* сказуемо, и свръзка —*е*. Но под-

Digitized by Google

лежащето и сказуемото самы безъ думытѣ *лъжливъ и безчестно* не прѣдставятъ мысьль съ точно значеніе; тѣ иматъ нужда да са опрѣдѣли мысьлта имъ съ точно значеніе, като имъ са притури при пьрвото прилагателното *лъжливъ* и при второто прилагателното *безчестно.* И тъй *лъжливъ и безчестно* опрѣдѣляватъ подлежащето и сказуемото, слѣдователно тѣ сѫ тѣхны *опрѣдѣленія.*

— Въ изговора: *Изучваніето на наукытѣ възвышава человѣка,* подлежаще е *изучваніето,* глаголъ (сказуемо и свръзка слѣны) е *възвышава.* Но подлежащето и глаголътъ самы безъ думытѣ *на наукытѣ* и *человѣка* не изричатъ мысьль съ пълно значеніе; тѣ иматъ нужда да са допълни значеніето на мысьлта имъ. *Изучваніето* на що? *на наукытѣ*; тѣзи думы допълнятъ изричаната отъ подлежащето идея, и сѫ негово допълненіе. *Възвышава* кого? *человѣка;* тъзи дума допълня изричаната отъ глагола идея, и е негово допълненіе.

127. — Опрѣдѣленія на подлежащето и на сказуемото бываатъ; прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія, причастія и нарѣчія. Допълненіята на подлежащето и на сказуемото или на глагола бываатъ: сѫществителны имена и мѣстоименія, употрѣбяемы въ косвенны падежи или непосрѣдственно чрѣзъ нѣкой прѣдлогъ. Но и самытѣ опрѣдѣленія и допълненія нѣкога иматъ свои си опрѣдѣленія и допълненія. Още. Опрѣдѣленіе нѣкога быва едно прѣдложеніе опрѣдѣлително или изъяснително (143. 144. 145.); тъй и допълненіе нѣкога быва едно прѣдложеніе допълнително (146).

Забѣл. Нѣкога опрѣдѣленія, прилагателны имена, занимаватъ мѣстото на опрѣдѣляемытѣ си сѫществителны:

Digitized by Google

Силнытѣ трѣва да спомагатъ на слабытѣ. т. е. силнытѣ хора на слабытѣ хора.

138. — Съществително име поставено слѣдъ друго съществително за негово поясненіе нарича са *пояснителна дума* или *поясненіе: Небеснытъ отецъ вынагы са грижи за бреннытѣ свои чада, за человѣцытѣ.* Тукъ подлежаще е *отецъ*, глаголъ *грижи са*, *небеснытъ* е опрѣдѣленіе на подлежащето, *вынагы* опрѣдѣленіе на глагола, *за чада* допълненіе на глагола, *бреннытѣ свои*, опрѣдѣленіе на допълненіето *за чада*, а *за человѣцытѣ* е поясненіе на допълненіето *за чада*.

ПРИМѢРЫ.

Слабытъ человѣкъ вынагы има нужда отъ чужда помощь. Добродѣтелнытъ человѣкъ прѣдпочита честно сиромашество отъ неправедно богатство. Най добрытъ наставникъ за сѣкыго въ предпріятіето му е опытътъ.

120. — Сичкытѣ думы, що са относятъ на опрѣдѣленіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія, правятъ негова часть. Тъй и сичкытѣ думы, що са относятъ на допълненіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія, и тѣ правятъ негова часть. Слѣдователно въ изговора: *Постоянныятъ въ своитѣ начала человѣкъ добыва уваженіето на почтенныятѣ хора*, логыческо опрѣдѣленіе на подлежащето *человѣкъ* е *постоянныятъ въ своитѣ начала*, а логыческо допълненіе на глагола *добыва* е *уваженіето на почтенныятѣ хора*.

130. — Отъ прѣдъизложеното става явно, че сичкытѣ думы, които са приспособяватъ въ едно

Digitized by Google

прѣдложеніе, и които въ него не сѫ ни подлежаще, нито сказуемо или глаголъ, колкото и многобройны да бы были, и каквыто и да бѫ были, относятъ са сичкытѣ на подлежащето или на сказуемото както и на глагола, за да имъ опрѣдѣлятъ или допълнятъ значеніето на мысьлта.

121. — Съществителныятъ глаголъ *сьмь* не може да има никакъвъ видъ опрѣдѣленіе или допълненіе, защото той отъ само-себе си има пълно и точно значеніе на мысьлта си. Въ изговорытѣ; *Ты си за смѣхъ*; *азъ сьмь на ваша работа*; *вый сте въ търговія*; *за смѣхъ* не е допълненіе на *ты си*, нито *на ваша работа* е допълненіе на *азъ сьмь*, нито *търговія* е допълненіе на *вый сте*. Но *за смѣхъ* зависи отъ *станѫлъ* или *достоенъ*, сказуемо подразумѣвано въ пьрвото прѣдложеніе; *на ваша работа* зависи отъ *вдаденъ* или *поставенъ*, сказуемо подразумѣвано въ второто прѣдложеніе; *въ търговія* зависи отъ *занеты* или *вдадены*, сказуемо подразумѣвано въ третьето прѣдложеніе.

132. — Подлежащето и сказуемото сѫ *просты* или *сложны*, *съставены* или *несъставены*.

133. — Подлежащето е просто, кога изрича само едно сѫщество или нѣколко сѫщества отъ единъ и този видъ пріеты събрано изъедно: *Небеше е ясно. Звѣздытѣ сѫ свѣтливы.*

134. — Подлежащето е сложно, кога изрича нѣколко сѫщества отъ разны видове: *Богатството, славата и почестьта сѫ привѣменны.*

135. — Сказуемото е просто, кога изрича единъ начинъ, едно качество на сѫществото на подлежащето: *Надѣждата е обща. Слѫнцето грѣе. Въздържаніето е полезно.*

Digitized by Google

136. — Сказуемото е сложно, кога изрича много начини, много качества на сѫществото на подлежащето: *Славата е непостоянна и привр҃менна, Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Богатството, славата и почестьта сѫ непостоянны и привр҃менны.*

137. — Подлежащето и сказуемото сѫ несъставены, когато тѣ самы по себе си иматъ пълно значеніе, т. е. кога тѣ нѣматъ никакъвъ видъ ни опрѣдѣленіе, ни допълненіе: *Истината е проста. Земята са върти.*

138. — Подлежащето и сказуемото сѫ съставены, кога тѣ самы по себе си не прѣдставятъ значеніе точно и пълно освѣнь чрѣзъ помощьта на едно или повечь опрѣдѣленія или допълненія: *Совѣстьта на злодѣца никога не е спокойна. Трудолюбивыятъ человѣкъ никога не испада въ сиромашество. Да почитамы Бога, и да обичамы ближнія си е първата отъ нашытѣ длъжности.*

139. — Сичкытѣ опрѣдѣленія и допълненія, които са относятъ на подлежащето и на сказуемото правятъ часть на подлежащето и на сказуемото. Тъй въ този изговоръ: *Единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство бѣше донесълъ вчера много нѣща за продаванье*, логическото подлежаще е *единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство* и логическото сказуемо е *донесълъ вчера много нѣща за продаванье*, а свръска — *бѣше.*

Забѣл. Безличнытѣ глаголы: *трѣба, быва, прилича, нужно е*, и др. так. иматъ нѣкога логическо подлежаще не лице, но приставено прѣдложеніе съ съюза *да: Трѣба да четемъ. Быва да отидете. Нужно е да смы съгласны* и проч.

Digitized by Google

140. — Въ единъ изговоръ нѣкога са изричатъ и повече мысли, повечь разсѫжданія. Въ такъвзи изговоръ съдържатъ са толкози прѣдложенія, колкото глаголы има въ него. Прѣдложеніята въ изговора изобщо бываатъ два вида: *главно* и *приставено*,

141. — Главното прѣдложеніе изрича главна мысьль самостоятелна; то не зависи отъ друго прѣдложеніе, но отъ него зависѧтъ другы. То быва *главно основно* и *главно второстепенно*. Основното главно съдържа основна главна мысьль, която е основаніето въ изговора, а второстепенното главно изрича второстепенна главна мысьль, която са извлича отъ основната мысьль, и служи за нейно подтвьрдяванье и обьясняванье. Въ изговора: „*Истинното благополучіе състои въ добродѣтельта, която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины*; *человѣкъ, който не живѣе добродѣтелно, не быва наздраво благополученъ*,“ има четыре прѣдложенія: отъ които двѣтѣ сѫ главны. Едно, *истинното благополучіе състои въ добродѣтельта* е главно основно, отъ което зависи прѣдложеніето, *която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины*; другото *человѣкъ не быва наздраво благополученъ* е главно второстепенно, което има подъ своя зависимость другото прѣдложеніе *който не живѣе добродѣтелно*.

Забѣл. Въ изговора при основното главно може да има и двѣ или три второстепенны главны извлечены отъ основното, и служѫтъ за подтвьрдяванье и обьясняванье на мысьльта му.

142. — Приставено прѣдложеніе въ изговора е туй, което е притурнѧто при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за да ѝ опрѣдѣли или допълне значені-

Digitized by Google

ето. Въ прѣдъидущыя изговоръ има двѣ приставены прѣдложенія: едното е *което е прѣдпочетена отъ сичкыйѣ добрины*, прѣдложеніе, което изъяснява думата *добродѣтель*; другото е *който не живѣе добродѣтелно* прѣдложеніе, което опрѣдѣля подлежащето *человѣкъ*.

143. — Приставены прѣдложенія има три вида: *приставено опрѣдѣлително, прѣставено изъяснително* и *приставено допълнително*.

144. — Опрѣдѣлителното приставено е притурнѣто при нѣкоя частъ на друго прѣдложеніе за да я опрѣдѣли, да ѝ изрѣче нѣкое необходимо обстоятелство, което не може да ѝ са отнеме, безъ да са повреди или да са измѣни смысьлътъ на прѣдложеніето, на което са относя приставеното. Въ изговора: *Страсти, които причиняватъ най̀ много повреда сѫ славолюбіето и срѣболюбіето*, прѣдложеніето, *които причиняватъ най̀ много повреда*, е опрѣдѣлително приставено; защото ако то са изъостави, другото прѣдложеніе, *страсти сѫ славолюбіето и срѣболюбіето*, щѣше да прѣдставя съвсѣмъ другый смысьлъ, или по добрѣ да са каже, то не щѣше вече да е смысьлъ.

145. — Изъяснителното приставено са прилага при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за нейно изъясненіе, за да ѝ придаде нѣкои развитія, които не сѫ толкози необходимы, тъй щото приставеното може да са изъостави безъ да са повреди нито доро да са измѣни смысьлътъ на другото прѣдложеніе. Въ изговора: *Моятъ пріятель, който е вамъ упознатъ, замина за Цари-градъ*, прѣдложеніето, *който е вамъ упознатъ*, е приставено изъяснително; ако то са изъ-

Digitized by Google

остави, прѣдложеніето, *моятъ пріятель замина̀ за Цари-градъ*, нама се изрича пъленъ смисълъ, удовлетворителенъ за ума и самостоятелно приличенъ на онзи смисълъ, що го имаше прѣдъ изоставянѣто на приставеното.

146. — Допълнителното приставено е притурнѣто при глагола на друго прѣдложеніе за да му допълне значеніето. Въ изговорытѣ: *Азъ знамъ, що работишь; ты като замина̀, азъ та потърсихъ*, прѣдложеніето, *що работишь*, е допълнително приставено при глагола *знамъ*, а прѣдложеніето, *ты като замина̀*, е допълнително приставено при глагола *потърсихъ*.

147. — Опрѣдѣлителнытѣ и изъяснителнытѣ приставены свързватъ са съ прѣдложенія̀та отъ конто тѣ зависѣтъ, или чрѣзъ относителнытѣ мѣстоименія: *който, щото, чій̀то, какъвто, колкто*, или чрѣзъ относителнытѣ нарѣчія: *както, колкото*.

148. — Допълнителнытѣ приставены са свързватъ съ глагола, отъ който тѣ зависятъ, чрѣзъ съюзытѣ: *че, пакъ, какво, защо, ако, да, за да, щото* или чрѣзъ нарѣчія̀та: *дѣто, когато, кѫдѣто*. Когато допълнителното приставено е косвенъ въпросъ, тогазъ то логическы са свързва съ прѣдложеніето, отъ което зависи, като: *Видѣхъ що работишь. Знамъ що мыслите. Азъ познахъ кой зелъ книгата.*

Забѣл. Въ изговоръ отъ нѣколко прѣдложенія нѣкога са нахожда и таквозъ прѣдложеніе, което нѣма никаква связь съ друго прѣдложеніе не грамматическы не логическы, и може да са изхвърле безъ да са повреди мысьлта въ изговора. Таквозъ прѣдложеніе са зове *вмѣтнѫто*: *Въ Измиръ, пише братъ ми, станѫло страшно земетресеніе.* Тукъ *пише братъ ми* е вмѣтнѫто прѣдложеніе.

Digitized by Google

149. Нѣкои опрѣдѣлителны приставены прѣдложенія въ изговора може да са замѣнѣтъ съ опрѣдѣлителна дума, като: *Человѣкъ, който е трудолюбивъ не осирмашава = трудолюбивиятъ человѣкъ не осирмашава.* Сѫщо и нѣкои допълнителны приставены може да са замѣнѣтъ съ допълненія непосрѣдственны (127), като: *Азъ знамъ, че ты си добъръ = азъ знамъ твоята добрина. Видѣхъ що работишь = видѣхъ твоята работа. Ты като изучи урока си, не си започевалъ другый = ты слѣдъ изучаванѣто на урока си не си започевалъ другый.*

150. — Сѣко прѣдложеніе споредъ цѣлостьта на съставнытѣ си части быва или *пълно* или *непълно.*

151. — Прѣдложенѣето е пълно, когато сичкытѣ му съставны части са изричатъ, тъй щото нѣма нужда да му са добавя нѣщо за разчленяваньето му: *Въздържанѣето е полезно.*

152. — Прѣдложенѣето е непълно, когато нѣкои отъ съставнытѣ му части сѫ изъоставены и лесно са подразумѣватъ, напр.: *Нека смы внимателны. Бѫдѣте вѣрны. Ризата е на парцалы. Кога ще дойдете?* — *Утрѣ.* Въ пьрвото и второто прѣдложеніе подразумѣва са подлежащето *ный, вый*; въ третьето са подразумѣва сказуемото *надрана*; въ четвьртото са подразумѣва подлежащето *вый*; въ петото са подразумѣва подлежащето *азъ* и глаголътъ *ще дойдѫ.*

1) Когато въ прѣдложенія на разговоръ то е лично мѣстоименіе отъ пьрво и второ лице, като що сѫ извѣстны едно на друго, като: *Пріятелю! давамъ ви туй писмо, да го вручите на брата ми. — Да му искамъ ли отговоръ? — Искайте му, и ми го испроводѣте.* Напротивъ пьрвото и второто лице не са изъоставя, когато въ прѣдложенѣето е нужда за указванье или за разлика: *Азъ ви направихъ туй добро, но вый не го познавате.*

Digitized by Google

2) Когато подлежащето е третьелично мѣстоимение, помѣнято наблизо въ предъидущето предложение; още когато е явно въ предложението отъ кой предмѣтъ са върше дѣйствіето на глагола: *Никола е способенъ, но не са труди. Дойде ли си Иванъ? — дойде си и легнѫ да спи.— Сега орѫтъ, жънѫтъ, върхатъ* (хората). Или *сега са оре, жъне ва* (нивата); *върше са* (снопьето). *Говорѫтъ, казватъ, думатъ (хората).*

3) При два и повечь глаголы, що изричатъ дѣйствіе на едно и туй лице, първо было, второ было, третье было; туй лице тогазь не са повтаря при сѣкый глаголъ: *Азъ обичамъ брата си. Вый цѣлъ день стоите, спите, расхождате са, а работа не похващате. Животнытѣ стоѫтъ, лежѫтъ, спѣѫтъ, ѣдѫтъ, піѫтъ, но нѣматъ способность да мислѫтъ и да разсѫждатъ.*

4) Третьето лице *той, тя, то*, нѣкога е изъоставено въ предложението, когато при него има опрѣдѣлително приставено предложение съ свое подлежаще относително мѣстоимение: *Който са труди, не става осѫденъ.*

154. — Сврьзката само въ третье лице нѣкога и сказуемото заедно, още и глаголътъ (сказуемо и сврьзка слѣны) изъоставени сѫ, когато наблизо сѫ поменѫты въ предъидущето прѣдложение и лесно са подразумѣватъ: *Тѣлото е смьртно, а душата — безсмьртна. Добрынтѣ сѫ достойны за похвала, а зминтѣ — за укоряванье, Азъ четѫ Исторія, а вый — Грамматика. Вый работите у васъ а ный — у дома.*

155. — Въ предложенія, що служѫтъ за отвѣтъ, изъоставены сѫ сичкитѣ думы, що сѫ поменѫты въ въпроса, като: *Кой направи свѣта?—Богъ.* вм. *Богъ направи свѣта. Въ колко дни го направи? —Въ шестъ,* вм. *въ шесть дни го направи.*

156. — Още треба да имамы прѣдъ очи, че и самъ съюзъ изрича приставено прѣдложеніе, като:

Digitized by Google

той живѣе като сирмахъ; *проси като просякъ*; *граби като вълкъ*. *Тѣ сѫ таквызи каквыто и вый*. Въ сѣкый отъ тѣзи изговори има до двѣ прѣдложенія пьрвото главно, дирьѣто приставено, именно: *Той живѣе тъй, както живѣе сирмахъ*; *проси тъй, както проси просякъ*; *граби тъй, както граби вълкъ*. *Тѣ сѫ таквызи, каквыто сте ц вый*. Приставеното нѣкога може да са замѣни съ нарѣчіе качественно: *като сирмахъ=сирмашкы*, *като просякъ=просяшкы*, *като вълкъ=вълчешкы*.

157. — Междуметіята понеже изричатъ съ една само дума силны душевны страсти, то тѣ объематъ въ себеси цѣло прѣдложеніе: *охъ*! или *олеле*! вм. *боли ма*; *хо-хо-хо*, вм. *драго ми е*; *на*! вм. *вижъ го*, и проч. *Да* и *не* сѫщо изричатъ по едно прѣдложеніе: *Четете* ли? — *Да*. Тоесть *четѫ*. — *Ще ли отидешь*? — *Не*. Тоесть *не щѫ да отидѫ*.

ГЛАВА ВТОРА.

УПОТРЕБЕНІЕ НА ДУМЫТѢ ВЪ ПРѢДЛОЖЕНІЕТО.

158. — Кога какъ са употрѣбяватъ думытѣ въ прѣдложеніето, туй са показва: А) чрѣзъ съгласуваніето на една дума съсъ друга по общитѣ имъ свойщины, Б) чрѣзъ управяніето на една дума къмъ друга по падежъ споредъ отношеніето на еднатa къмъ другата.

А. СЪГЛАСУВАНІЕТО НА ДУМЫТѢ.

159. — Съгласуваніето на една дума съсъ друга приспособява са: I. на главнытѣ части на прѣ-

Digitized by Google

дложеніето, II. на опрѣдѣлителнытѣ думы съ опрѣдѣляемытѣ имъ.

1. СЪГЛАСУВАНІЕ НА ГЛАВНЫТѢ ЧАСТИ ВЪ ПРѢДЛОЖЕНІЕТО.

160. — Просто подлежаще съгласува са съсъ свръзката или съ глагола по *число* и *лице*, а сказуемото просто или сложно, кога е прилагателно или причастіе, по *родъ*, *число* и *падежъ*: *Трудътъ е полезенъ. Азъ четѫ. Вый пишите. Душата е безсмъртна и невещественна.* Тукъ въ пьрвото прѣдложеніе, подлежащето *трудътъ* е число един. лице третье, и свръзката —*е*—са употрѣбява въ един. ч. и въ третье лице; подлежащето *трудътъ* е родъ мѫж, ч. един., падежъ именит., и сказуемото *полезенъ* са употрѣбява въ мѫж. родъ, един. ч., пад. именителенъ. Тъй става съгласуваніето и въ другытѣ прѣдложенія.

Исключеніе. На безличнытѣ глаголы причастіята, като сѫ сказуемы, въ употрѣбеніе сѫ въ срѣд. родъ; *Градъ хваньло. Дъжд валяло* и проч.

161. — Сказуемо съществително име нѣкога не са съгласува съ подлежащето по *родъ* и *число* а по *падежъ* вынѫгы сѫ съгласува: *лѫжството е порокъ. Стадото е волове.*

162. — Сложно подлежаще отъ имена на два или повечь прѣдметы, употрѣбены въ един. ч. и свързаны съ съюза *и* пріема сказуемото и свръзката си или глагола си въ множ. число: *Кирилъ и Меѳодій сѫ пьрвытѣ българскы просвѣтители. Римъ и Картагенъ доста врѣме съперничествували за всемирната власть.*

Digitized by Google

Отъ туй правило има исключенія:

1) Кога при сѣка отъ частитѣ на сложното подлежаще са повтаря нѣкой отъ съюзытѣ: *и, ни, нито, или, ту*: *И Иванъ, и Никола е добъръ. Ни богатството, ни славата, нито почестьта съдружява человѣка на онзи свѣтъ.*

2) Кога частитѣ на сложното подлежаще съ прилагателны имена, употрѣбены въ срѣд. родъ, то свързката и сказуемото или глаголътъ са съгласувать съ подразумѣваното подлежаще въ един. число: *Доброто и правото вынѫгы помага.* Тоесть *доброто и правото нѣщо* или *дѣло.*

163. — При подлежаще отъ двѣ имена собственно и нарицателно отъ различенъ родъ, а отдаваны на единъ и този прѣдметъ, сказуемото са съгласува съ нарицателното, като що е то сѫщото подлежаще, а собственното — негово поясненіе: *Гората Везувій е огнедышуща. Село Елена е прочуто.*

164. — Сложно подлежаще отъ думы пьрво, второ и третье лице, употрѣбены въ един. число има въ употрѣбеніе сказуемото и свързката си или глагола си въ множ. число, тъй щото пьрвото лице са прѣдпочита отъ второто и третьето, а второто отъ третьето: *Азъ, ты и братъ ми смы работны. Ты и Петко пишете.*

165. — Дробнытѣ числителны: *половина, четвьртина*, неопрѣдѣлителнытѣ: *нѣколцына, малцына, мнозина*, и нарѣчіята: *много, малко, повече*, употрѣбяемы нѣкога за подлежаще, пріематъ сказуемо и свързка или глаголъ въ множ. число: *Четвьртината отъ работницытѣ извѣгахѫ. У насъ малцина оцѣняватъ достойнството. Отъ ученицытѣ повечето четѫтъ, а малко пишѫтъ.*

166. — Глаголытѣ на сложно сказуемо, кога означаватъ дѣйствіе на едно и туй подлежаще, упо-

Digitized by Google

трѣбяватъ са въ едно наклоненіе, врѣме, число и лице: *Той работи, труди са, тича насамъ нататъкъ и спечеля.*

II. СЪГЛАСУВАНІЕ НА ОПРѢДѢЛИТЕЛНЫТѢ ДУМЫ СЪ ОПРѢДѢЛЯЕМЫТѢ ИМЪ.

167. — Опрѣдѣлителнытѣ думы (прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія) съгласуватъ са съ опрѣдѣляемытѣ си по *родъ*, *число* и *падежъ*; *Вѣрныятъ пріятель са уповнава въ сѣка нужда.* Тука опрѣдѣленіето *вѣрныятъ* употрѣбено е въ сѫщія родъ, число и падежъ, въ които е и опрѣдѣляемото *пріятель*, и опрѣдѣленіето *сѣка* употрѣбено е то въ сѫщыя родъ, число и падежъ, въ които е и опрѣдѣляемото *нужда.*

Забѣл. Поясненіето само по падежъ са съгласува вынѫгы съ поясняемата си дума, а по родъ и число нѣкога са съгласува, нѣкога е различно: *Дневныятъ царь — слънцето — сѣка сутрена изгрѣва великолѣпно. Нощната царица — луната — гордо разлива нощья блѣскавата си свѣтлина.*

168. — На двѣ или повечь сѫществителны имена отъ различенъ родъ опрѣдѣленіето кога е относително прилагателно, то са съгласува съ по близкото до него сѫществително: *Человѣческый гласъ и пѣнье са чува.*

169. — Кога нѣколко съ различны свойщины прилагателны сѫ опрѣдѣленія на едно туй сѫществително име, отдавано въ особенность на неличны прѣдметы едноименны а различны по свойщината на прилагателното: тогази името на прѣдметытѣ, вмѣ-

Digitized by Google

сто да са повтаря при сѣко прилагателно, употребява са веднъжь въ един. ч. слѣдъ най дирнѣто прилагателно: *Привлекателната и отталкателната сила на земята*, вм. *привлекателната сила и отталкателната сила на землята. Черно и Бѣло море*, вм. *Черно море и Бѣло море. Мѫжскый и женскый гласъ са чува* вм. *мѫжскый гласъ и женскый гласъ.* Но кога прилагателнытѣ са относятъ на личны прѣдметы, или на прѣдметы, които дѣйствуватъ по вліянѣето на личны, то името на прѣдметытѣ са употрѣбява въ множ. число: *Французскыятъ, русскыятъ и австрійскыятъ Императоры имать прѣговоры. Турската, русската и нѣмската пощы въ единъ часъ дойдохѫ.*

170. — Относителнытѣ мѣстоименія: *който, що, чій, какъвто, колкто*, съгласуватъ са съ сѫществителното, на което са относятъ по *родъ* и *число*, а *падежъ* имать какъвто са изисква въ приставеното прѣдложеніе, на което тѣ правятъ часть. *Пріятелтъ, когото заведохъ у дома, бѣлъ вашъ братъ. У чій слугы са издыри крадѣното, господарытъ имъ ще е кривдъ.*

Забѣл. Относителното мѣстоименіе *що* и нарѣчіето *дѣто* употрѣбявать са нѣкога вм. относителното мѣстоименіе *който, която, което* и за тритѣ рода, и въ двѣтѣ числа: *жената, що* (или) *дѣто доведохѫ, е твоя сестра. Человѣцытѣ, що* (или) *дѣто сѫ дошли, не ми сѫ познаты.*

171. — Относително мѣстоименіе кога са относя на два или повечь прѣдметы, употрѣбены въ един. число, то са употрѣбява въ множ. число: *Вѣра, надѣжда и любовь, които сѫ главнытѣ богословскы добродѣтели, нарицаватъ са отъ сѣкый Христіенинъ.*

Digitized by Google

Б. УПРАВЯНІЕ НА ДУМЫТѢ.

172. — Управянѣето на една дума къмъ друга по падежъ споредъ отношенѣето на еднаѧта къмъ другата приспособява са на подлежащето и на допълненіята. Чрезъ назначенытѣ въ 40-ый Н° въпросы, логическы лесно са опрѣдѣля употрѣбенѣето на сѣкый падежъ, както надолу са излага.

173. — Въ именителенъ падежъ са употрѣбява подлежащето по въпроса *кой*? или *що*? слѣдователно и сказуемото, като съгласуемо съ него (160): *Богъ е праведенъ. Ледѫтъ е студенъ. Дрѣхытѣ сѫ скроены.* Споредъ туй и глаголытѣ: *наричамъ са, казвамъ са, зовѫ са, именувамъ са, думамъ са* иматъ като второ сказуемо именителенъ падежъ: *Азъ са казвамъ учитель. Ты са зовешь търговецъ.*

174. — Въ звателенъ падежъ са употрѣбява прѣдметътъ, що са призовава: *Иване*? *дай мы книгата*

175. — Въ винителенъ падежъ са употрѣбяватъ:

1) Непосрѣдственны допълненія при дѣйствителны глаголы по въпроса *кого*? или *що*? — *Обичамъ* (*кого?*) *брата си. Почиташь* (*кого?*) *майка си. Той дѫржи* (*що?*) *перо.*

2) Непосрѣдственны допълненія, що означаватъ при глаголъ опрѣдѣлено врѣменно пространство: *Цѣлъ день писахъ. Единъ часъ постояхъ. Миѫлата срѣда ты видѣ брата си.*

3) Посрѣдственны (съ предлогъ) допълненія при глаголы съ разны значенія: *Рѣжѫ хлѣбъ* (*съ какво?*) *съ ножа. Ты ходи* (*при кого?*) *при баща си. Той го проводи* (*за що?*) *за вода. Учишь брата си* (*що?*) *книга* (*или на що?*) *на книга.*

Digitized by Google

4) При глаголы сложены съ прѣдлогъ винителныятъ са употрѣбява нѣкога съсъ сѫщія прѣдлогъ: *Приближавамъ при него. Одари са о камѣкъ; влѣзохѫ въ село*, а нѣкога и безъ прѣдлогъ: *захващамъ работа; дочитатъ книгата; заора нивата; прѣсече дървото.*

Забѣл. 1. Нѣкога кратнытѣ типове на личнытѣ мѣстоименія въ винит. пад. повтарятъ са при сѫщый глаголъ: *Мене ма милватъ, тебе та біѣктъ, а него го мѣмрѫтъ,*

Забѣл. 2. Глаголытѣ *зовѫ са, наричамъ са* и проч. обърнѫты въ дѣйствителны, при непосрѣдственныя си винителенъ, задържатъ и второто си сказуемо именителныя падежъ: *Нарѣкохѫ го войвода; зовѫтъ го учитель.*

176. — Въ родителенъ падежъ са употрѣбяватъ посрѣдственны допълненія съ предлозитѣ: *отъ, изъ, на*, що означаватъ *отдѣленіе, произхожданье, принадлежность* и проч. по въпроситѣ: *отъ кого? изъ кого? на кого?* или *отъ що? изъ що? на що?* — *Братья отъ една майка. Излѣзе изъ града. Сынъ на единъ баща и на една майка. На сърна рогата сѫ расохаты. Вы искате отъ мене помощь.*

Забѣл. При количественнытѣ числителны имена допълненіята повечьто са употрѣбяватъ непосрѣдственне въ старыя родит. падежъ: *два стола, петь вола, десеть реда*; тъй и *осемъ стотинъ* (46). — *День* са употрѣбява или *два дни, три дни*, или *два деня, три деня.*

177. — Дателныятъ падежъ означава приближаванье по въпроса *кому?* или *на кого?* Слѣдователно въ дат. падежъ са употрѣбяватъ непосрѣдственны допълненія рѣдко, а повечьто посрѣдственны съ прѣдлога *на* или *къмъ*, що означаватъ приближа-

Digitized by Google

ванье къмъ прѣдметъ за да му са даде или да му са стори нѣщо: *Ты даде милостыня* (кому?) на *сирмасытѣ. Струва добро (на кого?) на брата си. Азъ ти помагамъ. Моли са Богу. Ты ми направи пакость.*

Споредъ туй и нѣкои думы, що означаватъ близость къмъ прѣдметъ, като: *приличенъ, ближенъ, подобенъ, пріятель, сродникъ*, пріематъ допълнението си въ дат. пад.: *приличенъ на Петка, ближенъ на брата ми, подобенъ на тебѣ.*

176. — Два или повече глаголы, поставены единъ слѣдъ другый, като пріематъ допълненіе отъ единъ и този падежъ, то допълнението са употрѣбява само веднъжъ слѣдъ най дирнія глаголъ. *Той обича, почита и уважава баща си.* Ако ли глаголытѣ изискватъ равны падежи, то при сѣкый са поставя неговото допълненіе: *Моятъ братъ ма обича и ми са покорява. Азъ на Бога са надѣвамъ и отъ него просѧ сичко.*

ГЛАВА ТРЕТЯ.

ЗА ПЕРІОДЫТѢ.

179. — *Періодъ* е пъленъ изговоръ на една главна основна мысьль или само съ едно главно основно прѣдложеніе, распространено съ своитѣ опрѣдѣленія, или пѫкъ основната мысьль са и подвърдява, обяснява съ едно или двѣ главны второстепенны, распространены и тѣ съ своитѣ опрѣдѣленія, допълненія, даже и съ приставены прѣдложенія, колкото са изисква.

180. — Основното главно е темата, основаніето на періода, а второстепенното (едно или двѣ были)

Digitized by Google

са извлича отъ основното, и служи за подтвърдяванье и обясняванье на неговата мысль.

181.—Въ періода ако е само едно главно основно прѣдложеніе, той са нарича *простъ*; ако ли има и едно или двѣ главны второстепенны, той са зове *сложенъ*. Въ сложныя періодъ главнытѣ прѣдложенія (основны были или второстепенны) наричатъ са неговы членове, които отъ четыре повече не бываръ: *двочленны, трочленны, четыречленны.*

182. Сложныятъ періодъ, отъ колкото члена и да състои, выняѣгы има двѣ части наричаны *прѣдидуще* и *послѣдующе*. Основното главно (едно было или двѣ) быва въ едната часть или въ пьрвата или въ дырнята, а второстепенното главно (едно было или двѣ) быва въ другата часть.

183. — Сложнытѣ періоды, по съотвѣтствіето на разнытѣ второстепенны главны къмъ основното, иматъ и различны названія, споредъ които и частитѣ имъ са свьрзватъ съ разны съюзы, що показватъ сѫщытѣ значенія. А именно сложнытѣ періоды бываръ:

1) *Сравнителенъ*, за който частитѣ са свьрзватъ съюзытѣ: *както — тъй, какъвто — такъвзи; колкото — толкози, тъй, подобно, съ такъвзи начинъ.*

2) *Противителенъ* — съ съюзитѣ: *но, а, обаче, напротивъ.*

3) *Съединителенъ* — съ съюзытѣ: *и, не само — но и.*

4) *Изъяснителенъ* — съ съюзытѣ: *тъй — щото толкози — щото, тъй, съ такъвзи начинъ.*

5) *Относителенъ* — съ съюзытѣ: *този—който, тамъ — дѣто.*

Digitized by Google

6) *Заключителенъ* — съ съюзытѣ: *и тъй, споредъ туй, слѣдователно, инди.*

7) *Условенъ* — съ съюзытѣ: *ако, ако бы, ако да бы — то, то бы.*

8) *Причиненъ* — съ съюзытѣ: *защото, затуй, затуй — защото, понеже — то.*

9) *Устжпителенъ* — съ съюзытѣ: *ако и да, нека и да — но, обаче при сичко туй*

10) *Раздѣлителенъ* — съ съюза *или.*

11) *Постепененъ* — съ съюзытѣ: *най напрѣдъ, слѣдъ туй, слѣдъ него, най послѣ.*

12) *Послѣдователенъ* — съ съюзытѣ: *когато — тогави, мѣжду туй като.*

Забѣл. Въ предныть шесть періода, конто имать началото си отъ умозаключенія безъусловны, предъидущето и послѣдующето може нѣкога да са нахождать мѣжду си въ просто съотвѣтствіе, безъ да са свързватъ съ никакъвъ съюзъ, както са видн по долу въ 4-й и 9-й примѣръ. Тогази періодътъ по съотвѣтствіето на частитѣ му логыческы са познава какъвъ е.

ПРИМѢРЫ.

I. Просты періоды.

1) Нашето отечество, Българія, е богато и изобилно отъ земедѣлны произведенія, като: разны храны, разны воняны, гроздье и още отъ разны животны.

2) Градъ Търново, конто лежи въ срѣдата на Българія, расположенъ на мѣстоположеніе природноукрѣпено, былъ е нѣкога столица на Българія.

II. Сложны двочленны.

3) „Както кремъть съсъ своя благовоненъ, но слабъ и нѣженъ дѫхъ, съсъ своя бѣлъ, но не свѣтлявъ и като че

Digitized by Google

срамежливъ цвѣтъ, служи за украшеніе на градинытѣ (1-*й членъ прѣдъидуще*): тъй нравственната чистота, непорочностьта на помышленіята, простотата и искренностьта на сърцето съставятъ прѣкрасната страна въ живота на юнаша. (2-*й членъ и послѣдующе*).

4) „Момъкъ, който са вълнува отъ тъмны желанія, който са безпокои отъ излишностьта на своитѣ силы, съ небрѣженіе тъпчи цвѣтоветѣ, съ конто природата и сждбата украсявать неговытѣ пѫтеки въ свѣта (1-*й членъ и прѣдъидуще*): человѣкъ, който е прѣтърпѣлъ безбройны теглила, въ най голѣмытѣ си горчевены обыча да благодари Небето съсъ сълзы за най малкото си отдыханье.“ (2-*й членъ и послѣдующе*).

5) „Сърца, конто сѫ дарены съ глъбока или раздразнена чувствителность, часто не знаятъ срѣднье нѣщо (1-*й членъ и прѣдъидуще*), и тъй сичко на тѣхъ быва или добро или зло.“ (2-*й членъ и послѣдующе*).

6) „Сумнѣніето въ юношескыя възрастъ не сѫществува и не може да существува (1-*й членъ и прѣдъидуще*): защото то вече е слѣдствіе отъ сравненіе, за което сѫ нужны понятія, цѣлъ сборъ отъ опыты и въспомнинанія.“ (2-*й членъ и послѣдующе*).

III. Трећленны.

7) „Силната мысьль, истинната, красотата на образа, изразителното слово, щомъ блѣсне въ ума, оживява душата (1-*й членъ*), и я напълня съ чисто, пълно, сродно ней удоволствіе (2-*й членъ и прѣдъидуще*): тъй щото тя въ тѣзи честиты мнуты съвсѣмъ забравя другытѣ земны добрыны“. (3-*й членъ и послѣдующе*).

8) „Ты си человѣкъ, сѫщество слабо по тѣло и по умъ (1-*й членъ*), подложенъ си на враждебнытѣ дѣйствія на стихіитѣ и още на най лошавытѣ врагове, душевнытѣ страсти (2-*й членъ и прѣдъидуще*): слѣдователно имашъ нужда въ помощь отъ ближнитѣ си и отъ Бога.“ (3- *членъ и послѣдующе*).

Digitized by Google

IV. Четиречленны.

9) „Истинният мъдрецъ благослъвя своята мъдрость затуй, че може да я съобщи на ближнитѣ си (1-*й членъ*), инакъ, смѣя да кажа, тя ще бъде брѣме за неговата человѣческа душа (2-*й членъ и прѣдъидуще*): Александъръ не рачилъ съ принесената нему вода да погаси своята жедность тогазъ, когато сичката му войска гаснѣла (3-*й членъ*); въ тъзи минута той былъ наздраво Великый Александъръ.“ (4-*й членъ и послѣдующе*).

10) „Самата природа, като спазва разнобразіе и постепенность, най напрѣдъ оживява земята съ появяванъето на пролѣтьта (1-*й членъ*); слѣдъ туй позлатява нивьята съ горѣщото лѣтнье слънце (2-*й членъ и прѣдъидуще*): по нататъкъ, като обрѣменн дърветата съ плодове, истощава дѣятелностьта си въ бурнытѣ есенны вѣтрове (3-*й членъ*), а най послѣ успокоява земята подъ снѣжната покрывка на зимата.“ (4-*й членъ и послѣдующе.*)

11) „Здравіето, косто тъй малко са тачи на млады годины, става въ зрѣлыя възрастъ истинната добрина (1-*й членъ*) самото чувство на живота быва най мило тогазъ, когато вечь е прѣминѫла пъргавата му половина (2-*й членъ и прѣдъидуще*): тъй остаткытѣ отъ яснытѣ есенны денье располагатъ ны по живо да осѣщамы прѣлъстьта на природата (3-*й членъ*); като мыслимъ, че скоро сичко ще увѣне, боимъ са да пропуснемъ минута безъ наслажденіе.“ (4-*й членъ и послѣдующе*).

УПРАЖНЕНІЕ.

Грамматическый разборъ.

„*Когато прѣминѫтъ на младостьта бурнытѣ годины, коитo лъстѧтъ съ мечты и съ играта на въображеніето (1-й членъ и прѣдъидуще): тогазъ настава на мѫжеството възрастъ, който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето.*“ (2-*й членъ и послѣдующе*).

Този изговоръ е единъ періодъ послѣдователенъ, двочленен, споредъ както явно са видѣтъ бѣлѣжены частитѣ

Digitized by Google

и членоветѣ му. Въ него има четыре прѣдложенія, отъ конто двѣтѣ сж въ прѣдъндущето и двѣтѣ въ послѣдующето. Отъ тѣхъ двѣтѣ сж главны и двѣтѣ приставены. Едното главно е въ послѣдующето основно главно *настава на мжжеството възрастътъ*, конто има подъ свои зависимость изъяснителното приставено *който ище храна и наслаждения въ трайны удоволствія на ума и на сърцето*, що изъиснява на основното главно подлежащето *възрастътъ*. Другото главно е въ прѣдъндущето второстепенно главно *прѣминжтъ бурнытѣ на младостьта годины*, отъ което зависи другото изъяснително приставено *които лъстьктъ съ мечты и съ играта на въображеніето*, що изъиснява на второстепенното главно подлежащето *годины*.

На основното главно *настава на мжжеството възрастътъ* подлежащето е *възрастътъ*, негово посрѣдственно допълненіе е *на мжжеството*, родителенъ притежателенъ свързка и сказуемо или глаголътъ е *настава*. На изъяснителното приставенно *който ище храна и наслаждения въ трайны удоволствія на ума и на сърцето* подлежащето е *който*, глаголътъ е *ище*, неговы двѣ непосрѣдственны пълненія сж *храна и наслаждения*, свързаны съ съюза *и*, хно посрѣдственно допълненіе *въ удоволствія*, негово опрѣдѣленіе е *трайны*, а на посрѣдственното допълненіе *въ удоволствія* двѣ посрѣдственны допълненія сж *на ума и на сърцето*, свързаны съ съюза *и*.

На второстепенното главно *прѣминжтъ на младостьта бурнытѣ годины* подлежащето е *годины*, негово опрѣдѣленіе е *бурнытѣ*, а посрѣдственно негово допълненіе е *на младостьта*, глаголътъ е *прѣминжтъ*. На изъяснителното приставено *които лъстьктъ съ мечты и съ играта на въображеніето* подлежащето е *които*, глаголътъ е *лъстьктъ*, неговы двѣ посрѣдственны допълненія сж *съ мечты и съ играта*, свързаны съ съюза *и*, на дирьето посрѣдственно допълненіе съ *играта* посрѣдственно допълненіе е *на въображеніето*

Отъ двѣтѣ изъяснителны приставены прѣдложенія едното са подчинява на основното главно чрѣзъ относителното мѣстоимение *който*, а другото — на второстепенното главно чрѣзъ *които*. Още, прѣдъндущето въ послѣдующего са

Digitized by Google

свързватъ съ нарѣчіята *когато — тогази*, които имать сила на съюзъ.

Логическый разборъ.

Въ прѣдъндущыя разчленень грамматическы періодъ, на основното главно прѣдложеніе логическото подлежаще е *на мѫжеството възрастътъ, който ище храна и наслаждения въ трайны удоволствія на ума и на сърцето* свръзка и сказуемо или глаголътъ е *настава*. А на второстепенното главно прѣдложеніе логическото подлежаще е *на младостьта бурныть години, които льстѣтъ въ мечты и съ играта на въображеніето*, свръзка и сказуемо или глаголътъ е *прѣминѫтъ*. (Вижъ Н-ро 139).

Забѣл. Въ грамматическыя разборъ добрѣ е ученицытѣ да пригледватъ прѣдложеніята пълны ли сѫ или непълны, още, подлежащето и сказуемото просты ли сѫ или сложны, съставены ли сѫ или несъставены, че да гы казватъ какъвто сѫ.

184. — Нѣкога рѣчьта състои отъ краткы прѣдложенія, които логическы по смысьла си зависѧтъ едно отъ друго, и не сѫ свързаны съ никакъвъ съюзъ. Таквази рѣчь са зове *отрывиста*, напр.: *Небето бѣше ясно, въздухътъ тихъ, слънцето грѣяше, отъ лошо врѣме нѣмахмы страхъ.*

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

РАСПОРЕЖДАНІЕ НА ДУМЫТѢ ВЪ ПРѢДЛОЖЕНІЕТО И НА ПРѢДЛОЖЕНІЯТА ВЪ ПЕРІОДА.

185. — Думытѣ въ прѣдложеніето не стоѧтъ вынѫгы по единъ редъ, т. е. подлежащето, свръзката че сказуемото или глаголътъ и проч. Но тѣ са распорежда тъй, споредъ както гы изисква сво-

Digitized by Google

бодныятъ естественный ходъ на изричаната мысьль по свойството на езыка. Въобщо най напрѣдъ са поставя онъзи дума, на която идеята повече привлича вниманіето на читателя. Тъй на примѣръ:

1. Въ повѣствователны прѣдложенія: *Богъ е праведенъ. Праведенъ е Богъ. Най напрѣдъ направи Богъ свѣтлината. Съсъ словото Си Богъ сичкытѣ твари произведе освѣнь человѣка. Сичкытѣ твари Богъ гы произведе. Днесь работѣхъ, а утрѣ ще почивамъ.* Тука ясно са види, че най първата дума въ сѣко отъ тѣзи прѣдложенія привлича повече вниманіето.

1. Въ въпросителны: *Кой направи свѣта? Вый ли четете? Иванъ ли пѣе? Гладенъ ли си? Работите ли днесь? Ябълка ли ядете? Дѣ живѣйте? Кадѣ ходихте? Тука ли стоите? Сега ли отхождате?* И тука въ сѣко прѣдложеніе най първата дума повече привлича вниманіето, т. е. за нея са изиска отвѣтъ.

186. — Опрѣдѣленія — прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія поставятъ са прѣдъ съществителнытѣ, що гы опрѣдѣляватъ: *Доброто и смиреното дѣте сѫкый го обича. Тѣзи клеты сирмасы просѣкътъ милостыня.*

Исключеніе. Когато опрѣдѣленіето има свое допълненіе и когато е като титла при собственно име, тогазъ то са поставя слѣдъ опрѣдѣляемата си дума: *Той е человѣкъ постояненъ и въ дѣлата си и въ намѣреніята си. Александръ Македонскый. Мохамедъ вторый.*

187. — Когато нѣколко прилагателны едно слѣдъ друго трѣба да стоѣтъ при едно съществително, тогазъ тѣ са распорѣждатъ сѣко по важность-

Digitized by Google

та си тъй, щото най близо до сѫществителното да бѫде туй, което означава сѫщественното качество на прѣдмета: *Нова тънка копринена риза.*

188. — Прилагателно кога опрѣдѣлява нарицателно име извѣстно и прѣдъупознато, членътъ са поставя веднъжь при прилагателното: *Прилѣжателнытъ ученикъ лесно научава урока си.* Ако нарицателното име е придружено съ нѣколко прилагателны отъ еднакво значеніе, то членътъ са полага при сѣко прилагателно: *Добрытѣ, смиренытѣ и добронравнытѣ дѣца вынѫгы сѫ похвалены.* Ако ли името е придружено съ прилагателны отъ разны значенія, то членътъ са поставя само веднъжь слѣдъ най пьрвото прилагателно: *Вчерашнiятъ буренъ вѣтръ. Страшныятъ расланскый ревъ.*

189. — Опрѣдѣленія — нарѣчія — вынѫгы трѣба да сѫ близо до опрѣдѣляемытѣ си — до глагола, до прилагателното или пакъ до нарѣчіе: *Твърдѣ добъръ человѣкъ. Той добрѣ са учи, а злѣ са обхожда. Днесь много рано станѫхъ.*

190. — Двѣ нарѣчія качественно и обстоятелственно като опрѣдѣлявать единъ и този глаголъ, обстоятелственното са полага понапрѣдъ, а слѣдъ него качественното близо до глагола: *Вый днесь много са трудихте.*

191. — Допълненіята са поставятъ близо до допълняемата си дума: *Ты вървашь сѣкыго. Вый почитате брата си. Той са моли Богу. Авъ са грижѫ за прихраната си. Надѣжда на Бога. Цѣръ за очи.*

192. — Непосрѣдственното допълненіе въ винит. падежъ, що означава прѣдмета на дѣйствіето, кога са изисква да са постави най-напрѣдъ въ прѣдложеніето, тогази слѣдъ туй допълненіе до глагола

Digitized by Google

са полага и краткыятъ винителенъ типъ на лично мѣстоименіе, що означава сѫщыя прѣдметъ: *Меня ма обичатъ. Тебя та мъмрѫтъ. Нивата ѫ прѣорахѫ. Никола го мыѭтъ.* Но кога трѣба да са покаже разлика, т. е. че дѣйствіето на глагола прѣминува на допълненіето а не на другый прѣдметъ, и кога въ прѣдложеніето най напрѣдъ стои подлежащето, а слѣдъ него е допълненіето прѣдъ глагола, тогази личното мѣстоименіе не са полага: *Тебя выкатъ, а не Петка. Исторія четете, а не Географія. Орачьтъ нивата прѣора.*

193. — На личнытѣ мѣстоименія и на възвратното краткытѣ типове на дател. и вин. падежь и въ двѣтѣ числа, именно: *ми, ма, ни, ны, ти, та, ви, вы, му, ѝ, го, я, имъ, си, са,* употрѣбяемы за допълненія на глаголъ, поставятъ са:

1) Слѣдъ подлежащето и прѣдъ глагола, кога подлежащето е наблизо прѣдъ глагола: *Ты ма обичашь като себе си. Петко сега та вижда. Богатытѣ са надѣватъ на имота си.*

2) Слѣдъ глагола, кога подлежащето е отдалечено прѣдъ глагола или са подразумѣва: *Ты, който си единичькъ мой пріятель, обичашь ма като себеси. Помагамъ му, колкото могѫ. Моятъ пріятель, който ожида брата си, надѣе му са утрѣ да си дойде.*

3) Кога прѣдъ туй мѣстоименіе има нѣкой съюзъ, или когато е допълненіе на глаголъ отъ бѫдѫще опрѣдѣлено, тогази то вынѫгы са полага прѣдъ глагола: *Ако го повыкашь. Стоянъ като ти каза. Щомъ са появи и... Той и лиса мые, или са облича. — Ще имъ кажѫ. Ще с апонадѣвате.*

4) Тѣ никога не са употрѣбяватъ въ началото

Digitized by Google

или въ края на прѣдложеніето, освѣнь въ твьрдѣ малко случаи.

194. — Когато при единъ глаголъ са изискватъ двѣ допълненія едното въ дат. а другото въ вин. падежь, тогази тѣ са поставятъ:

1) По напрѣдъ дат. падежь, а винителныятъ слѣдъ него, когато тѣзи падежи сѫ отъ краткытѣ типове на реченытѣ мѣстоименія, дат. падежь отъ кое-да-е лице, а вин. само отъ третье (или съществ. име): *давамъ ти го. Струваш ми го. Тѣ ѥмѫ го обадихѫ. Ще ѝ го кажѫ. Правѣ му честь.*

2) Кога винителныятъ падежь е отъ пьрво или отъ второ лице, тогази той са поставя напрѣдъ, а дателныятъ не отъ краткыя типъ полага са слѣдъ винителныя, и то кога сѫ слѣдъ глагола; ако ли сѫ прѣдъ глагола, то пакъ дателныятъ е напрѣдъ: *Прѣдадохѫ та на мене. На тебе ма повѣрихѫ.*

3) Кога и двата падежи сѫ съществителны имена, или винителныятъ е кратъкъ типъ отъ личнытѣ мѣстоименія, тогази тѣ са поставятъ споредъ както гы изисква ходътъ на мысьлта: *Дадохъ на Никола книгата*, или *книгата дадохъ на Никола*, или *на Никола дадохъ книгата. Повѣрихъ го на Никола*, или *на Никола го повѣрихъ.*

195. — Кога при глагола освѣнь непосрѣдственното допълненіе има и посрѣдственно, тогазь непосрѣдственното са полага понапрѣдъ, а посрѣдственното послѣ: *Той сѣче дьрвото съ брадва. Зехъ перото отъ Петка. Турихъ книгата на стола.*

196. — Въ прѣдложеніето кога глаголътъ е отъ съставено врѣме, ако подлежащето му е наблизо, то причастіето са полага слѣдъ спомогателныя глаголъ; ако ли подлежащето е отдалечено, или сѫ под-

Digitized by Google

разумѣва, то причастіето са полага прѣдъ спомагателныя глаголъ: *Азъ съмъ писалъ. Вый, които сте много трудолюбивы, свършили сте вече работата си. Говорило са е много за васъ.*

197. — Приставенытѣ прѣдложенія са поставятъ колкото е възможно по близо до думата, която тѣ опрѣдѣляватъ, изъясняватъ или допълняватъ; при туй тѣ вынѫгы са начеватъ съ нѣкой подчинителенъ съюзъ или съ относително мѣстоименіе. (Примѣры вижъ у Н° отъ 143 до 148 и въ періодытѣ.).

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

ЗА ПРАВОПИСАНІЕТО.

198. — *Правописаніето* показва, какъ да са пишѫтъ думытѣ правилно по свойството на езыка, т. е. дѣ кои и каквы буквы и знакове да са употрѣбяватъ за вразумително изобразяванье на думытѣ.

199. — Тѫзи часть съдържа:

I. употрѣбеніето на буквытѣ по произношеніето имъ,

II. употрѣбеніето на буквытѣ по начьртаніето имъ,

III. раздѣленіето на думытѣ на слогове,

IV. съкратяваніето на думытѣ,

V. употрѣбеніето на прѣпьвателнытѣ знакове.

ГЛАВА ПЬРВА.

УПОТРѢБЕНІЕТО НА БУКВЫТѢ ПО ПРОИЗНОШЕНІЕТО ИМЪ.

200. — Въобще употрѣбеніето на буквытѣ въ окончаніята на думытѣ зависи повече отъ произно-

Digitized by Google

шенієто, а въ кореня на думытѣ повечь зависи отъ етимологіята, т. е. отъ издырванієто на началныя корень на думата.

I. УПОТРѢБЕНІЕ НА ГЛАСНЫТѢ БУКВЫ.

201. — Гласната *а* съ удареніе, освѣнь въ края на думата, произнося са отворено, а безъ удареніе и на края съ удареніе произнося са малко тѫпо: *вада, вода, махамъ.*

202. — Е съ удареніе слѣдъ съгласна произнося са малко твьрдо: *село, мрежа, дѣте;* безъ удареніе произнося са като *и: перо=пиро, земя=зимя, име=ими, ревѫ=ривѫ,* (освѣнь въ окончаніята *енень, есень* у прилагателны имена: *врѣменень, тѣлесень*). А слѣдъ гласна и въ началото на думытѣ произнося са остро, като че е съдружено напрѣди си съ *і: ере, единъ, ученіе.* Въ дирнія случай въ древностьта писало са *ѥ* (Вижъ Старобъл. Грам. §. 135.).

Забѣл. Гласната *е* трѣба да занимава мѣстото и на старытѣ носовы: ѧ=*ен*, і-ѧ=*ен*, на конто старото носово произношеніе са изгубило въ сегашнія ни езыкъ, а са опазило само основното (Старобъл. Грам. § 8. 1. в. г, и § 143. Бѣл. 1.). Напр. въ думытѣ: *име, племе, врѣме, месо, петь, деветь, проклетъ, езыкъ, пріехъ* отъ старытѣ: имѧ, плѣмѧ, врѣмѧ, сѣмѧ, мѧсо, пѧть, дѣвѧть, проклѧть, і-ѧзыкъ, при-ѧхъ=*имен, племен, врѣмен, сѣмен, менсо, пенть, девенть, проклентъ, ензыкъ, пріенхъ.* Отъ туй произношеніе сега са чува въ езыка ни само въ думытѣ: *пен(т)десеть, девен(т)десеть.*

203. — О съ удареніе има обыкновенното си произношеніе: *лозье, рой, конь*; безъ удареніе произ-

Digitized by Google

нося са като *у*: *лоза=луза*, *море=муре*, *ловѣ* = *лувѣ*.

204. — *У* има обыкновенното си произношеніе: *муха*, *буря*, *куковица*.

205. — *Я* има меко йотировано произношеніе като *іа* слѣно; съ удареніе са произнося отворено освѣнь на края въ думытѣ, а безъ удареніе — малко тѣпо: *умоляваѫ*, *прѣстояваѫ*, *свиня*, *моя*, *тиня*.

206. — Гласната *ѣ* има двояко произношеніе:

1) като *я* са произнося кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои твърда гласна, и въ края на думытѣ: *вѣра*, *мѣра*, *желѣзо*, *грѣхъ*, *млѣко́*, *бѣлъ*, *сѣкѫ*, *бодѣхъ*, *живѣхъ*, *прѣдъ*, *менѣ*, *тебѣ*, *горѣ*, *кѫдѣ* и проч.

2) Като *е* йотировано са произнося, кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои мека гласна или твърда съчетана съ нѣкоя отъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, *щ*: *вѣре нъ*, *мѣрникъ*, *желѣзенъ*, *грѣшенъ*, *живѣѭ*, *грѣшѭ*, *грѣшка*, *млѣченъ*, *млѣчокъ*, *млѣчна*, *бѣлина*, *сѣченъ*, *бодѣше*.

207. — Старата носова *ѫ* сега има тѣпото произношеніе на *а* съсъ едвамъ осѣщано носово произношеніе (Старобъл. Грам. § 8. 1. а): *гѫба*, *мѫжъ*, *рѫка*, *жгълъ*, *бѫдѫ*.

208. — Старата носова *ѭ* са произнося като тѣпо *я* съ едвамъ забѣлѣжително носово произношеніе (Старобъл. грам. § 8. 1. б.): *крыѭ*, *броѭтъ*.

ГЛАСНЫТѢ *а*, *я*.

209. — Тѣзи гласны по близкото имъ произношеніе слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш* и слѣдъ гласната *і* употрѣбяватъ са:

1) Слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, на които мекотата

Digitized by Google

стои въ тѣхъ си, а не въ гласната, вынѫгы са пише *а: кожа, луча, душа.*

2) Слѣдъ *і* у имена на *ія* и у произведены отъ тѣхъ вынѫгы са пише *я: търговія, Исторія, Азія, Азіятецъ, Българія.*

ГЛАСНЫТѢ *а. ѫ.*

210. — На гласната *а* (съ тѫпото ѝ произношеніе) и на носовата *ѫ* употрѣбеніето зависи въ окончаніята отъ точното тѣхно запомняніе, а въ кореня на думытѣ — отъ етимологіята: *ковѫ, метѫтъ, лѫчѫ, здпняхъ, ще здпнѫ, писахъ, писа, писахѫ, махамъ, махахъ, маха, тѣ сѫ са замаяли; гълѫбъ, сѫдба, брада, гѫба* и проч.

ГЛАСНЫТѢ *ы, и, і.*

211. — Произношеніето на тѣзи гласны е едно и туй безъ никаква разлика: но за съотвѣтствіе на твьрдытѣ и мекы окончанія у сѫществителнытѣ и прилагателнытѣ имена и у мѣстоименіята употрѣбеніето имъ е слѣдующето:

1) *ы* (като твьрда въ древностьта, слѣна отъ ъ і = ъі) трѣба да стои въ множ. ч. срѣщо твьрдытѣ единст. окончанія, сѫщо и въ пълното единст. твьрдо окончаніе на мѫж. р. у прилагателны имена и мѣстоименія прѣдъ *й: вѫбъ, вѫбы, прѣлѣзъ, прѣлѣвы, сирмахъ, сирмасы. выла, былы, кожа, кожы, душа, душы, ветый ветъ вета ветo веты, глухый глухъ глуха глухо глухы, самый самъ сама само самы.* Употрѣбява са още у сѫществителны имена на *ыня*: *светыня* (освѣнь свиня).

2) *и*, като мека, трѣба да стои въ множ. ч. срѣ-

Digitized by Google

що мекытѣ единст. окончанія: *пастырь пастыри, рѣпей рѣпеи, кадѣля кадѣли, часть части, синь синя синье сини, мой моя мое мои.*

3) *й* съсъ знака кратка ˘ надъ нея употрѣбява са слѣдъ гласна, когато съ нея заедно са произнося кратко: *рой, гвоздей, знаймы, вторый, твой.*

4) *і* са употрѣбява прѣдъ *й* въ пълното единст. меко окончаніе на мѫж. родъ у прилагателны имена и мѣстоименія и въ окончанѣто *іе* на имена отъ срѣденъ родъ: *днешній, божій, чій, строеніе, моленіе.*

5) Въ кореня на думытѣ употрѣбенѣто и на трытѣ зависи отъ етимологіята: *рыба, быкъ, бытіе, бѣѫ, битъ, рынѫ, шіѭ, шило, корыто, гніѭ, гнилъ* и проч.

ГЛАСНЫТѢ *е, ѣ* ПО БЛИЗКОТО ИМЪ ПРОИЗНОШЕНІЕ.

212. — Въ думытѣ дѣ трѣба да са пише *е*, и *ѣ*, познава са по етимологіята. Пригледва са етимологическы въ кореня на думата този звукъ ако са измѣнува въ *я* въ друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ № 205 правило, то трѣба той да са пише съ *ѣ*; ако ли не са измѣнува, то трѣба да са пише съ *е*: *снѣжень отъ снѣгъ=снягъ, бѣсень* оть *бѣсъ=бясъ, срѣдень* отъ *срѣда=сряда, ѣденье* отъ *ѣмъ=ямъ; милѣѫ милѣхъ=милях, дрѣмѫ дрѣмахъ дрѣмка=дрямка; дрехы дреха, прѣдрешамъ са, прѣдрешихъ са; метенье, сметъ, метѫ метохъ; наредень, редъ* отъ старото ꙗдъ=*рендъ*.

Digitized by Google

ГЛАСНЫТѢ *ѣ*, *я* ПО ЕДНАКВОТО ИМЪ ПРОИЗНОШЕНІЕ.

213. — Звукътъ *я* дѣ трѣба да са пише съ *ѣ*, дѣ съсъ *я*, чрѣзъ етимологіята са познава. Пригледва са този звукъ *я* измѣнува ли са въ *е* у друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ Н° 205 правило или не. Ако той са измѣнува, то трѣба да са пише съ *ѣ*, ако ли не, то трѣба да са пише съ *я*; напр. *дѣдо дѣднина=дѣдина, пѣна пѣнливъ=пенливъ, мѣхъ мѣшастъ=мешастъ, гнѣвъ гнѣвенъ=гневенъ, прѣсна прѣсно прѣсенъ=пресенъ, дѣлъ дѣлба дѣленъ=делен*; *постоянъ 'състояніе, ярость разъярень* и проч.

ГЛАСНЫТѢ *я*, *ѣ* ПО БЛИЗКОТО ИМЪ ПРОИЗНОШЕНІЕ.

214. — Употрѣбеніето на тѣзи гласны въ окончанията на глаголытѣ зависи отъ точното тѣхно запомняніе: *знаѣ, кроѣ, корѣ, крыѣтъ, стоѣ, стояхъ, стоя ты* и проч.

ПОЛУГЛАСНЫТѢ. *ъ*, *ь*.

215. — Тѣхното употрѣбеніе, въ отношеніе къмъ буквыте *а*, *ѣ*, въ корена на думытѣ зависи отъ етимологіята въ отношеніе къмъ старобългарскыя езыкъ. Тѣ са употрѣбяватъ:

1) На края въ думытѣ слѣдъ окончателната съгласна, дѣто нѣматъ никакво произношеніе, само служѣтъ да опрѣдѣлятъ твьрдото или меко произношеніе на крайната съгласна: *плетъ, пѣтъ, медъ, мѣдь*.

2) Въ срѣдата на думытѣ най повечь съдружены

Digitized by Google

отпрѣдѣ си или издырѣ си съ една отъ мекытѣ съгласны *л*, *р*, и са произносятъ като тѫпо *а*: *пѣлть* или *плѣть*, *крѣвь*, *кѫрвавъ*, *смьрть*, *мьртьвъ*, *съгласіе*, *въскрѣпямъ*, *гълчѫ*, *глъчка*, *мълчѫ*, *млъкнѫхъ*.

3) У прѣдлозытѣ: *въ*, *съ*, *изъ*, *надъ*, *подъ*, *объ* сложены съ дума, която начева отъ гласна, полугласната *ъ* рѣдко са произнося като тѫпа *а (съизволеніе)*, повече има нѣкакво придыхателно произношеніе, като: *съорахъ*, *съѣдохъ*, *въѣдеса*, *изъомыхъ*, *надъиграваmъ*, *подъигравка*, *обяснявамъ*.

4) Мекаta *ь* са употрѣбява още съдружена съ окончанѣето *е* въ имена прилагателны и сѫществителны и служи за омекотяванье на крайната имъ съгласна: *трьнье*, *колье*, *царье*, *цвѣтье*, *третье*, *днешнье* и пр. Въ имена женс. р. на *ь* съдружаемы съ членъ тъзи буква не са произнося, само опрѣдѣля мекото произношеніе на съгласната: *радостьта*, *властьта* и проч.

II. УПОТРѢБЕНІЕ НА СЪГЛАСНЫТѢ.

216. — Въобще съгласнытѣ буквы пріематъ слѣдъ себе си кога твърда, кога мека гласна споредъ твърдыя или мекыя звукъ, който гы съпроважда: *рътъ*, *зетъ*, *редъ*, *мѣдъ*, *устенъ*, *устны*, *прьстенъ*, *прьстени*, *мѫжъ мѫжо мѫжы*, *падежь падежи*, *гредa*, *градѫ*, *душа душо душы*, *шіѭ*, *широкъ*, *пърчь пърчо*, *мечь*, *чаша*, *пещь*, *сѫщъ*, *леща*, *жалба*, *божій*, *учѫ*, *учихъ*, *душѫ душихъ*, *мирѫ*, *миренъ*, *миръ*, *пастыръ* и проч. Само небнытѣ *г*, *к*, *х* въ окончанѣята пріематъ слѣдъ себе си твърда гласна, а кога дойде слѣдъ тѣхъ мека, тѣ са измѣнуватъ въ езычна (10), освѣнь собственнытѣ: *Райке*, *Стойке*, *Марійке* и проч.

Digitized by Google

217. — Има нѣколко съгласны, отъ които сѣка, като е на края въ думытѣ прѣдъ тѣпата ъ или ь, пріема произношеніето на друга съгласна близка и сходна ней по произношеніето. Таквызи сѫ:

1) *б* произнося са като *п*: *бобъ=бопъ, дребъ=дрепъ.*

2) *в* произнося са като *ф*: *ловъ=лофъ, кръвь=кръфь.* Сѫщо и въ началото на думата като е съчетана съ друга съгласна *вторый=фторый, вльвзамъ=фльвзамъ.*

3) *г* произнося са като *к*: *глогъ=глокъ, снѣгъ=снѣкъ, рогъ=рокъ.*

4) *д* като *т*: *плодъ=плотъ, ледъ=летъ, мѣдь=мѣтъ.*

5) *ж* като *ш*: *ножъ=ношъ, мѫжъ=мѫшъ, вижь=вишь.*

6) *з* като *с*: *бъзъ=бъсъ, язъ=ясъ, возъ=восъ.*

218. — *хв* въ сѣко положеніе произнося са като *ф*: *хвала=фала, хвърлямъ=фърлямъ, прихващамъ=прифащамъ.*

219. — Буквата *ѳ* са употрѣбява само въ грѣцкы думы: *Миѳологія, Ѳома, Ѳеодоръ, Аѳины, Ѳивы* и проч.

ГЛАВА ВТОРА.

УПОТРѢБКНІЕ НА БУКВЫТѢ ПО НАЧЬРТАНІЕТО ИМЪ.

220. — Буквытѣ по начьртаніето си въ думытѣ сѫ *редовны* (каквыто редомъ са пишатъ въ думытѣ и въ редоветѣ), *началны* или *голѣмы* и *полегаты.*

221. — Начална или голѣма буква са пише:

Digitized by Google

1) Въ началото на сѣкый періодъ, слѣдъ точка въ началото на сѣко прѣдложеніе слѣдъ въпросителнытѣ и удивителнытѣ знакове, употрѣбяемы вмѣсто точка.

2) Въ началото на сѣкый стихъ, напр.:

„Слънцето изгрѣва
Горъ надъ планины,
Редомъ осѣтява
Полскы равнины
Водопадъ са пѣни
Въ буйны стрьмнини,
Водны искры пуща
Въ сини глѫбины.“ П. Р. Сл.

3) Въ собственны имена на лица отъ каквыто думы и да състоѧтъ, въ собственны имена на градове, села, страны, морета, рѣкы, горы и въ имена на извѣстны прѣзъ годината праздницы: *Александръ Македонскый, Іоаннъ Крьститель, Търново, Софія, Габрово, Европа, Турція, Мермерно-Море, Дунавъ, Стара-Планина, Ивановъ-день, Сурвакы, Великъдень* и проч.

4) Нарицателны сѫществителны и прилагателны имена са пишѫтъ съ начална буква слѣдующытѣ:

а) Които са отдаватъ съ почитаніе на Истиннаго Бога, на светцытѣ и на добрытѣ духове: *Богъ, Господь, Създатель, Спаситель, Приснодѣва, Ангелъ, Апостолъ, Всевышній, Небесното Провидѣніе, Неговото Всевидяще Око* и проч.

б) Които означаватъ титли, чинове или службы, употрѣбяемы при името на лицето: *Царь Петьръ*,

Digitized by Google

Патріархъ Игнатій, Игуменъ Серафимъ, Стоянъ Войвода, Етемъ Паша и проч.

в) Думытѣ *Господинъ* и *Госпожа*, употрѣбнемы прѣдъ име на лице или прѣдъ дума що означава прѣзъиме, чинъ или служба: *Господинъ Петко, Госпожа Стана, Господинъ Поповъ, Господинъ Директоръ.* Сѫщо и думытѣ *Отецъ, Пастырь*, отдаваны на духовны лица: *Отецъ, Протопопъ, Пастырь Църковный.*

г) Въобщо думы що означаватъ въздиганье, величіе и привѣтствіе, отдаваны на высоки лица отъ разны чинове: *Негово Царско Величество, Дьржавный нашъ Царь, Султанъ Абд-ул-Азисъ Ханъ*; *Негово Прѣвъсходителство, Вилаетскый нашъ Управитель, Хамди Паша*; *Негово Благородіе, Господство Му, Тѣхна Милость, Светыня Му* и проч.

д) Народны и вѣроисповѣдны имена: *Бѣлгаринъ, Сърбинъ, Турчинъ, Христіенинъ, Мюсюлманинъ* и проч.

е) Имена на науки и искусства, нѣкога и съ прилагателны придружены: *Географія, Бѣлгарска Грамматика.* Сѫщо и заглавіе на книга: *Очерки изъ Историята.*

ж) Нѣкои имена за разлика по значеніето имъ: *Богъ* (Истинный), *богъ* (баснословный); *Небо* (Най Върховнята Сила), *небо* (въздушното пространство); *Вѣра (религія), вѣра* (вѣрность); *Църква* (сичкытѣ вѣрны въ едно пріеты), *църква* (зданіе Богомолно).

з) Мѣстоименията: *Вы, Васъ, Вамъ, Вашъ*, употрѣбяемы въ писма къмъ по горны лица.

222. — Съ полегаты буквы са пишѫтъ цѣлы думы, които служѫтъ за термины, или опрѣдѣленія на нѣкои названія въ наукытѣ, като: отъ морето

Digitized by Google

часть вдадена въ сушата зове са *валѝвъ*. Още са пишѫтъ съ таквызи буквы думы или цѣлъ изговоръ, що служѫтъ за примѣръ на нѣкое показано правило. Примѣры изъ Грамматиката доста.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

РАЗДѢЛЕНІЕ НА ДУМЫТѢ НА СЛОГОВЕ.

223. — Сѣка отдѣлна дума са пише изъедно освѣнь — кога тя дойде на края въ реда тъй щото да не може цѣла да са смѣсти тамъ. Тогазь една часть отъ нея са пише на края въ реда и слѣдъ нея къса пръчеца (-) наричана съединителенъ бѣлѣгъ, а другата часть са прѣнася въ началото на другыя редъ. Какъ са дѣлѫтъ думытѣ на слогове въ такъвзи случай, показва са отъ слѣдующытѣ правила:

1) Едносложны думы не са раздѣлятъ, че да са прѣнася отъ тѣхъ часть на другыя редъ, като: *братъ, честь* а не *бра-тъ че-сть*. Още, буквы, които не правятъ слогъ не са дѣлѫтъ.

2) Въ просты думы кога между слоговитѣ, които трѣбя да са раздѣлѫтъ, стои една съгласна, то тя са зема съ послѣднія слогъ: *свѣ-тель, ми-лость*.

3) Въ просты думы кога между раздѣляемытѣ слогове стоѫтъ двѣ съгласны, ако са нахожда въ езыка дума проста наченвана съ тѣзи съгласны, тогазь тѣ и двѣтѣ съгласны са зематъ съ послѣднія слогъ; ако ли нѣма таквази дума, тогазь едната съгласна са зема съ прѣднія слогъ, а другата съ послѣднія, като: *чуде-сно, мѫ-дрость* (защото има въ езыка *снага, снаха*; *друѕый, драгый*); *прав-да, сѫд-*

Digitized by Google

ба (защото нѣма въ езыка проста дума да са наченва съ *вд, дб*).

4) На окончанията: *ство, ствіе, ный, скый, ственный*, буквытѣ не са раздѣлятъ, но окончанието цѣло са отдѣля, като: *цар-ство, ца-ствіе, правед-ный, бѣлгар-скый, есте-ственный.*

5) Думы сложены съ прѣдлогъ или съ друга дума раздѣлятъ са на частитѣ си: *без-рядіе, раз-боръ, ис-ходъ, леко-уміе* и проч.

224. — Съединителныятъ бѣлѣгъ са употрѣбява още между двѣ думы съединяемы въ една безъ измѣненіе на окончанието на пьрвата, кога и двѣтѣ означаватъ названіе на единъ и този прѣдметъ, като: *дери-быволъ, Вице-Краль, Георгіевъ-день.*

224. — Частицытѣ: *еди, годѣ, да* и съществителныятъ глаголъ *е, сѫ*, притурваны при нѣкои мѣстоименія или нарѣчія, за да имъ придадѣтъ неопрѣдѣлено значеніе, отдѣлятъ са чрѣзъ съединителныя знакъ като: *еди-кой, кой-годѣ, що-годѣ, кой-да-е, кои-да-сѫ, що-да-е, какъ -годѣ, колко-годѣ, кѫдѣ-годѣ.* Тъй и думытѣ: *туко-речи, като-току.*

226. — Частицата *то*, притурвана при относителны мѣстоименія и при нарѣчія, не трѣба да са отдѣля, но са пише изъедно: *който, щото, чійто, какъвто, колъкто, както* и проч.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

СЪКРАТЯВАНЬЕ НА ДУМЫТѢ.

227. — Нѣкои извѣстны и часто въ редоветѣ срѣщаны думы, за спистявянье на врѣмето и мѣстото, пишатъ са съкратено. На таквыви съкратены думы

Digitized by Google

изъясненіето е притурнѫто въ началото на Грамматиката.

228 — Въ съкратяваніето си думытѣ обыкновенно са прѣсичатъ до съгласна буква, и до прѣсичаньето са поставя точка, като: *напр.* (напримѣръ), *и проч.* (и прочая).

229. — Нѣкога на съкратяванытѣ думы само пьрвытѣ буквы са употрѣбяватъ, като: *Н. Ц. В.* (Негово Царско Величество), Г. (Господинъ), Г. г. (Господарье). А нѣкога при пьрвытѣ имъ буквы притурятъ са и послѣднитѣ: *Г-нъ* (Господинъ), *Г-жа* (госпожа), *Н-во П-во* (Негово Превъсходителство).

230. — Редовнытѣ числителны имена прѣдставятъ са съкратены чрѣзъ числителнытѣ си цыфры, слѣдъ които са поставятъ послѣднитѣ буквы на тѣхъ имена тъй: 1-*ый*, 1-*ва*, 1-*во* (пьрвый, пьрва, пьрво), 2-*ый*, 3-*ій*, 4-*ый* (вторый, третій, четвьртый) и проч.

ГЛАВА ПЕТА.

УПОТРѢБЕНІЕ НА ПРѢПЬВАТЕЛНЫТѢ ЗНАКОВЕ.

231. — Въ изговора на мыслитѣ си ный карамы гласа си не все еднакво. Нейдѣ са въспирамы малко, нейдѣ повече, нейдѣ извыквамы съ учудваніе, нейдѣ пытамы, нейдѣ си снишамы гласа и си отпочивамы, а пѫкъ нейдѣ си прѣсичамы говора безъ да го доизрѣчемъ. Тови различенъ ходъ на гласа и въ изговора прѣдставя са съ особиты знакове, наричваны *прѣпьвателны знакове*, които въ четеньето показватъ, дѣ да са запирамы и какъ да си карамы гласа.

Digitized by Google

232. — Таквы знакове сѫ:

Запетая	(,)
Точка съ запетая	(;)
Двоеточіе	(:)
Точка	(.)
Въпросителна	(?)
Удивителна	(!)
Чърта	(—)
Многоточіе	(.....)
Вмѣстителна	( )
Вносны или кукечкы	(„ “)

233. — Запетая са поставя:

1) Мѣжду двѣ или повече еднаквы подлежаща, мѣжду двѣ или повечь еднаквы сказуемы или глаголы, тъй и мѣжду двѣ или повече опрѣдѣленія или допълненія; поставены едно слѣдъ друго въ прѣдложеніето безъ да са свързаны съ съединителныя съюзъ *и*, като: *Зрѣніето, слушаніето, обоняніето, вкусътъ и осязаніето сѫ петьтѣ чувства на человѣка. Пролѣтьта е радостна, весела и съживителна. Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Добрытѣ, смиренытѣ и прилѣжателнытѣ ученицы бывать похвалены. Никола изъучи Грамматика, Аритметика, Географія и Исторія.*

Забѣл. Опрѣдѣленія, прилагателны имена не отъ еднакво значеніе, не са отдѣлять съ запетая: *Прѣсенъ ръжанъ хлѣбъ; вчерашнье студено ѣстье.*

2) Мѣжду свързаны съ съюза *и* еднаквы думы, когато прѣдъ съюза и слѣдъ прѣднята дума стоѩтъ и другы думы, като: *Той си научи урока добрѣ, и е готовъ* да *го каже.*

3) Прѣдъ съюзытѣ: *и, ни, нито, ту*, кога тѣ са повтарятъ при еднаквы думы, и прѣдъ съюза *а*; като:

Digitized by Google

И родители, и братья, и сестры, и роднины го обичатъ. Ни отъ съвѣтъ, ни отъ заплашваніе, нито отъ бой зема. Малкытѣ дѣца ту плачатъ, ту са смѣѫтъ, ту играѫтъ. Деня е видѣло, а нощя—тьмно.

4) прѣдъ съюза *или,* когато той раздѣля не двѣ думы, а повече; когато са повтаря и когато слѣдъ него стои дума изъяснителна на пьрвата: *Казахъ му, да си научи урока, или да испише прѣвода си. Или работи добрѣ, или почивай. Аритметика, или Числителница.* А когато този съюзъ раздѣля само двѣ думы, между които стои, тогазъ запетая прѣдъ него не са поставя: *Дайте му хлѣбъ или брашно.*

5) Приставены прѣдложенія отдѣлятъ са съ запетая отъ частитѣ на другытѣ прѣдложенія: *Человѣкъ, който постоянно са труди въ занятіето си, не осирмашава.* Сѫщо и вмѣтнѫты прѣдложенія, вмѣтнѫты думы и пояснителны думы отдѣлятъ са и тѣ съ запетая: Въ *Цариградъ, пише братъ ми, цѣната на храната испаднѫла. Помните ли, пріятелю, що ви заряѫчахъ? Праздностьта, майката на много пороцы, е вредителна.*

234. — Точка съ запетая са поставя:

1) Между членоветѣ на сложныя періодъ, когато тѣ са распространены доста, освѣнь ако послѣдныятъ членъ са начева съ съюзъ *и, а*; тогазъ прѣдъ него са поставя запетая. (Примѣры вижь въ періодитѣ.).

2) Въ отрывиста рѣчь между краткытѣ и прѣдложенія, що сѫ съединены по смысьлъ, особито, когато тѣ съдьржатъ не расказъ, а разсѫжданіе или описаніе: *Врѣмето е драгоцѣнно; то съ нищо не са замѣнува; скоро прѣминува; лошаво е да са не спи-*

Digitized by Google

ствa; да са употрѣбява въ зло—още по лошаво. Ако ли краткытѣ прѣдложенія съдьржатъ расказъ, то тѣ са отдѣлятъ съ запетая. (Примѣръ вижь въ Н° 184.).

3) Между исчисляемы идеи относваны на една цѣла, когато тѣ сѫ распространены. (Примѣры вижь въ Н° 32, 35 и 88.).

235. — Двоеточіе са поставя:

1) Между двѣтѣ половыны на сложныя періодъ, кога тѣ съдьржатъ по нѣколко членове раздѣлены съ точка съ запетая или съ запетая. (Примѣры вижь въ сложнытѣ періоды.).

2) Въ прѣдложеніе прѣдъ исчисляемы въ него части или подробности, прѣдъ названія и прѣдъ привожданы чужды думы: *Душевны силы сѫ: умътъ, памеmьта и волята. Вый учите отъ словосъчиненіето третята глава: за періодытѣ.* Пословицата казва: *който копае яма другыму, той самъ си пади въ нея.*

236. — Точка са поставя тамъ, дѣто са свьрша пълныять смысьлъ на изговора. Слѣдователно тя са поставя въ края на періодъ, на отдѣлно прѣдложеніе и на отдѣлна дума, която служи за заглавіе.

Забѣл. Употрѣбеніето на точка въ съкратяваніето на думытѣ, трѣба да са различава отъ туй употрѣбеніе.

237. — Нѣколко точкы поставены редомъ означаватъ прѣкъсванье на мысьльта, която не са доизрича: *Азъ ще ти кажѫ за. . . . . , можешъ ли позна за кого?*

238. — Въпросителна са поставя вмѣсто запетая или точка въ края на сѣко въпросително прѣдложеніе: *Кой иде? Що носите? Тука ли сте?* Но слѣдъ косвенъ въпросъ този знакъ не са употрѣбява:

Digitized by Google

Азъ знамъ, кой дойде. Той видѣ, що носите. Познахъ, кѫдѣ сте ходили.

139. — Удивителна са употрѣбява вмѣсто запетая, точка съ запетая, двоеточіе и точка, слѣдъ отдѣлна дума или слѣдъ прѣдложеніе, що изрича учудваніе, повелѣніе или выканіе: *Охъ! що ми дойде до главата! Ей! чакай! Пріятелю! върни са!* Слѣдъ звателна дума, като е въ срѣдата на прѣдложеніето, поставя са запетая, а не удивителна: *Почакай, братко, да си свършѫ писмото.*

240. Чърта са поставя:

1) Между въпросы и отвѣты на лица неспоменуваны въ разговора: *Кой ви даде тъзи книга? — Учителѭтъ. — Кѫдѣ я заносяте? — У дома.*

2) Вмѣсто изоставена дума: *Той отъ една страна вы мъмри, а отъ друга — вы съжалѣва.*

3) Прѣдъ неожидано промѣнуванье на мысьлта въ изговора: *Тѣ са свадихѫ, псуваxѫ са, бихѫ са до кръвь, и — са помирихѫ.*

241. — Съсъ вмѣстителна, или съсъ скобкы са отдѣлятъ вмѣтнѫты прѣдложенія или думы, поставены слѣдъ друга дума за нейно изъясненіе: *Когато Римлянетѣ намисляли да разсыпѭтъ нѣкой градъ, консолѭтъ имъ скрышно молѣлъ пенатытѣ му (дѣдны и прадѣдны богове), да са отдалечѫтъ отъ него и да си изберѫтъ за живѣлище Римъ.*

242. — Съсъ вносны, или кукечкы са означаватъ чужды думы привожданы въ рѣчьта. Въ началото имъ са поставятъ кукечкытѣ отгорѣ надолу, а въ края имъ — отдолу нагорѣ: *Цезарь, като видѣлъ между убійцытѣ и Брута, промълвилъ: „и ты ли сыне мой, Бруте!“*

КРАЙ.

Digitized by Google

Мутафов Пъ...
292

СБОРНИКЪ

ОТЪ ОБРАЗЦИ

ЗА ИЗУЧВАНЬЕ-ТО НА СТАРОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ ПО СИЧКО-ТО МУ РАЗВИТІЕ,

ПРЕВЕДЕНЪ И СЪБРАНЪ

ОТЪ

Ив. Н. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

ИЗДАВА.
Книгопродавница-та на
Петра С. Джамджіева.
въ
ТЪРНОВО.
1881.

Digitized by Google

Типографія-та на J. Н. Вернаи въ Вѣнѣ.

Digitized by Google

ПРЕДИСЛОВІЄ.

Старобългарскый-тъ ѥзыкъ, като що има въ писменность-та си двѣ азбукы: кирилицѫ и глаголицѫ, различны между-си по начьртаніе-то, по време-то на происхожданье-то си, по обширность-та на употребеніе-то си, и по свои-тѣ сетнины, и понеже той сѫщо има опазены паметници написаны, както съ кирилица-та, тъй и съ глаголица-та, ѥднакво интересны за новобългарска-та ни писменность: за туй въ настоящія Сборникъ, за да са-представѭтъ, колкото ѥ възможно, по-пълны познанія на старобългарска-та писменность, излагатъ-са: I. колкото извѣстны старобългарскы паметници има написаны съ кирилица-та, съдружены съ краткы за тѣхъ историческы упознанія и съ забѣлѣжкы за нѣкои особенности въ правописаніе-то имъ; II. образци отъ древня-та

Digitized by Google

кирилица; III. образци отъ нова-та кирилица; IV. глаголица съ краткы историческы упознанія за нея и за паметници-тѣ ѝ; V. образци отъ глаголица-та.

И. Н. М.

Digitized by Google

I. ДРЕВНИ ИЗВѢСТНЫ СТАРОБЪЛГАРСКЫ ПАМЕТНИЦИ, НАПИСАНЫ СЪ КИРИЛИЦА-ТА.

§ 1. Древни извѣстни старобългарскы паметници, написаны съ кирилица-та сѫ слѣдующи-тѣ:

I. *Остромирово Евангеліе*, писано въ 1056—57 г. на пергаменъ отъ діякона Григорія за новогородскыя посадникъ Остромира. То са-спазва въ руска-та Императорска Публична Библіотека, напечатано было пьрвый пѫть отъ Въстокова въ 1843 год., вторый пѫть — въ 1853 год. отъ Ганга въ Прага.

II. *Реймско Евангеліе*, писано нѣкадѣ съ кириловскы, нѣкадѣ съ глаголскы буквы, както полагатъ, въ XII. в.; то са-спазва въ Реймсъ, и е то сѫщо-то, на което присягали да са-кьлнѫтъ французскы-тѣ кралье во време-то на коронованье-то си.

III. *Харатейно Евангеліе*, писано въ XIII. вѣкъ.

IV. *Полоцко Евангеліе*, писано въ XIV. вѣкъ.

V. *Харатейно Евангеліе*, писано въ XV. вѣкъ.

VI. *Супрасльска ржкопись*, която съдържава житія на светіи и слова на св. Іоанна Златоуста, св. Епифанія и Фотія, писана съвременно съ Остр. еван. Тя е издадена напълно отъ Миклошича на 1851 год.

Digitized by Google

въ Віена подъ заглавіе: „Monumenta lingvae palaeoslovenicae codice supraslienzi“ — а нѣколко статьи изъ нея сѫ препечатаны въ „*Паметн. Старослав. языка.*“

VII. *Огласителны поученія Кирилла Іерусалимскаго,* именно край-тъ на третье-то и начало-то на четвърто-то поученіе. Два листовци намѣрены отъ професора Григоровича въ Хилендарскыя мънастырь въ башня-та на Св. Савва. Тѣ два пѫти (въ 1851 год. и 1852 год.) сѫ напечатаны отъ проф. Григоровича и влѣзли напълно въ състава на „Памятн. Старослав. языка.“

VIII. *Тълкуваный псалтырь.* Листовци отъ Тълкуваныя псалтырь, на брой 20, по почърка и правописаніе-то относеваны отъ Въстокова къмъ XI-ыя в., принадлежели на кіевскыя митрополитъ Евгенія Болховитянова. Отъ тѣхъ два листовци подарены были отъ митрополита, йоще въ живота му, на академика П. И. Кеппена, а другытѣ 16-ть, слѣдъ Евгеніева-та смьрть, предадены были на М. П. Погодина и са-нахождали въ негово-то древлехранилище. Сега тъзи драгоцѣнна ржкопись ѥ между съкровища-та на руска-та Императорска публична библіотека.

Тълкуванье-то на псалмы-тѣ написано ѥ отъ св. Аѳанасія, патріарха александрійскаго (1296—1373г.) а не отъ Ѳеодорита, както говори Григоровичь; защото дрьвни списъци на псалтыря съ Ѳеодоритово тълкуванье до сега не сѫ извѣстны, а извѣстый-тъ на Въстокова списъкъ на Теодоритова тълкуванъ псалтырь, що са-нахожда въ Румянцевскыя музей, относя-са къмъ края на XV-я вѣкъ.

Digitized by Google

Отъ строчны-тѣ знакове употребѣватъ-са само точка и четыри на́крьстъ точки (·:·) — знакове упознаваны намъ отъ Остромирово-то Евангеліе. Тѣхното-употребеніе е еднакво съ употребеніе-то въ Остромирово-то Евангеліе.

Отъ надстрочны-тѣ знакове ясно може да са-различи само гѫсто-то придыханье; а другый знак̀ъ, отъ него по рѣдко срѣщванъ, види-са приличенъ на тънко-то придыханье.

Гѫсто-то придыханье има мѣсто надъ гласны, повечто йотированы, въ начало-то на думы, като словоотдѣлителенъ знакъ (оѥлакъ и мракъ окрѣстъ ѥго), въ срѣда-та и въ края, като слогоотдѣлителенъ знакъ (тѣнхъ-всѥленнѣѭ).

Сѫщій-тъ знакъ са-срѣща надъ йотированы-тѣ ѥ, ѭ, слѣдъ л и надъ нейотировано-то є, кога то замѣнявало йотировано-то: испрaвлѥньѥ, попалѭ, ѥсть, ѥго. Приличный-тъ на тънко-то придыханіе знакъ, забѣлѣжва-са въ думы съ — л, м, н, ако и не сѣкадѣ: зѣмлѧ, добль, огнь, кладѫньѥ; но трудно е да са-опредѣли, къмъ каква буква особито са-относялъ този знакъ, къмъ съгласна ли или къмъ гласна.

IX. *Листовци отъ житіе-то на Св. Кондрата.* Тъзи рѫкопись, що е писана съ среднье уставно писмо *) въ два стълпа на пергаменъ, принадлежи

*) Древня-та кирилица, като была пренесена у Руссы-тѣ заедно съсъ въвожданье-то на христіенска-та вѣра, была имъ за азбука до Петра Великаго; само отъ време на време начьртанія-та на буквы тѣ и подлагали-са на

Digitized by Google

сега на русска-та Имп. Публична библіотека, дѣто влѣзла изъ древлехранилище-то на Погодина заедно съ другы стары драгоцѣнности. Отъ нея са-спазили само два листовци. Въ разсѫжданье-то на писмо-то ржкопись-та представа нѣкои отличія въ буквы-тѣ: Ѯ, Ѫ, Ѝ, Ы, Ѣ, Ѫ, Ѣ; ѿ не са-срѣща; колкото отъ кадѣ словосъкратяванье-то, отъ кадѣ строчны-тѣ знакове, съгласна ѥ съ другы-тѣ старобългарскы ржкописи. Но отъ надстрочны-тѣ знакове не савижда ни гѫсто, ни тънко придыханія; вмѣсто ѥдното и друго-то нахожда-са точка надъ съгласны-тѣ, кога при тѣхъ ѥ отпуснѫтъ ъ или ь: кто, сткори, ѵто. Йотированы ѩ, ѥ нѣма, и по нѣкадѣ са-срѣщатъ грамматическы погрѣшкы: тъй 1-то лице на наст. въ изъявител. накл. писано ѥ съ ю вм. ѭ-молю; дател. ѥдин. падежь на мѫж. сѫществ. на ъ писанъ ѥ съ ѫ вм. оѵ: єдиномоѵ крьстиѫ жити.

X. *Листовци отъ житіе-то на св. Великомѫченица Θекла.* Тъзи ржкопись сега са-спазва въ русската Имп. П. библіотека, и отъ нея останѫли само два листа, писаны съ хубаво среднье уставно писмо. Тя

различны измѣненія. Отъ XI-ыя вѣкъ до половина-та на XIV-ыя сичкы-тѣ пергаменны ржкописи были писаны уставно, или съ почьркъ на заглавны праволинейны буквы съ притурка на нѣколко кржглы буквы. Таквози писмо са-зове уставно или писано съ уставъ; отъ XIV-ыя до XV-ыя вѣкъ са-употребява полуустав, който състои повечь отъ кржглы, нежели отъ праволинейны буквы; а отъ XV-ыя в. са-наченѫла скоропись-та.

Digitized by Google

ѥ твьрдѣ много вета; буквы-тѣ и тъй сѫ истрыты, щото въ нѣкои мѣста не ѥ възможно да са-разберѫтъ. Отъ пълно-то житіе на светица-та, на уцѣлѣлы-тѣ листове отъ тъзи рѫкопись нахожда-са: a. край-тъ на пьрво-то чудо, b. начало-то на второ-то чудо, c. край-тъ на 29-то, и d. начало-то на тридесето-то.

Надъ нѣкои думы са-виждатъ титлы, а отъ другы-тѣ надстрочны знакове, по-нѣкадѣ твьрдѣ рѣдко може да са-види знакъ, приличенъ на тънко придыханіе: — пьрвыихъ.

Въ словосъкратенія-та нѣма особенности споредъ другы-тѣ древни паметници; но забѣлѣжително ѥ съкратяванье-то на дума-та апостолица въ апло.

XI. 13 *Слова Григорія Богослова, Епископа Назіанзина.* Тъзи рѫкопись са-нахожда въ русска-та Имп. П. Б. Пьрвый пѫть тя кратко бѣ описана въ 1852 год. отъ А. Хр. Въстокова (Библ. Листове стр. 86—91, препечатаны У. З. Ак. Кн. II. въ. II. 75—80); вторый пѫть станѫ подробно описаніе на нейно-то съдьржаніе отъ Н. Г. Чернышевскый (Изв. Ак. т. II. 247—256). Откръшлекъ отъ нея, доста голѣмъ, има помѣстенъ въ III-ія т. *Извѣстій Академ.*, а цѣла-та бесѣда „о взбіеніи града“ напечатана ѥ пакъ тамъ (т. IV.—Стр. 2 3—313) отъ Академика Изм. И. Срезневскы.

XII. *Изборникъ Святославовъ* отъ 1073 год., който ѥ намѣренъ отъ К. Калайдовича 10-й іюнія 1817 год. въ вьскрьсенска-та новоіерусалимска библіотека, въ Россія, и са-спазва сега въ москов. синодальна библіотека. Вънкашній-тъ видъ и съдър-

Digitized by Google

жаніе-то на този драгоцѣненъ паметникъ сѫ описаны отъ К. Калайдовича и Вѣстокова.

Рѫкопись-та на Изборьника обѣема 266 листа, писана отъ дѣякона Іоанна на тънькъ, чистъ пергаменъ въ цѣлъ листъ, въ два стѣлпа, съ прекрасно уставно писмо и раздѣлена на двѣ части. Заглавныть буквы, както и предисловіе-то, що ѥ написано въ четверорѫгъльникъ, украсенъ съ птици и съ другы изображенія, пьрвы-тѣ страници и въ двѣ-тѣ части, числа-та на помѣстены-тѣ въ 2-ра-та книга статьи, сичко туй ѥ начьртано съ злато. На втора-та страница на пьрвыя листъ ѥ исписанъ в. князь Святославъ († 1076) съ жена-та си и петь-тѣхъ си сынове; надъ имена-та имъ са-нахожда надпись: ·:· желанїа сръдца моѥго гн непрѣзьри мъ приими ны вьса и помилоуи ·:· . На обръщанье на вторыя листъ ѥ слѣдующе-то предисловіе, въ коѥто са-исказва причина-та за съставянье-то на Изборьника:

вєликый въ кнаѯнѣхь кнаѯь сто
славъ. въждєланнємь ѯѣло въж
дєлавъ. дьржалнвын вдка обавї
тн. покрывєныя раѯоумы въ г
лъбинѣ. многостръпътьныхъ
снхъ книгъ. прємждраго васнлї
а въ раѯжмѣхъ. повєлѣ мнѣ нєм
дроувѣдню. прѣмѣноу сътворити
рѣун инако. набъдаща тожьство
раѯжмъ єго ижє акы бъуєла лю

Digitized by Google

бодѣльма. съ всакого цвѣта ѳамн
ю. сьбьравъ акы въ єдинъ съсъ. вѣс
льмысльное сръце свое. проливаѣть
акы съсъ сладъкъ. нѯъ оустъ свой
хъ прѣдъ болары. на въ разоумѣ
ннѣ тѣхъ мыслымъ. мѣлѧшса й
ѯъ новый птоломѣй. нѣ вѣрою нъ
желанне паує. й събора дѣлѧ мно
гоуѣстьныйхъ. бѫствьныхъ къ
нигъ всѣхъ. йыи же й свои клѣти
йспълнь. вѣуьноую сн памать съ
творн. єже памати внноу въ спрйати:

бѫди Христолюбивѣи дши твоиѣи въ отъмьште ·:·
нніѣ вѣньцемъ въ непрѣбьдомый вѣкъ вѣко ·:·
мъ аминъ ·:·

А сѫщый-тъ текстъ на Изборьника са-наченва само отъ 4-ыя листъ, съ слѣдующи-тѣ думы, които може да са-прiемнѧтъ за общо заглавiе на сичка-та книга: съборъ отъ многъ оць . тълкованнѧ о нєразоумнѣныхъ словєсьхъ . въ єѵаггелии и въ аплѣ и въ инѣхъ книгахъ въкратъцѣ съложено на памать й на готовъ отъвѣтъ.

Слѣдъ туй общо заглавiе идѧтъ самы-тѣ статьи на Исборьника. сѣка съсъ свою особито оглавленiе. напр. 1. стат. сѧлаго каснана отъ того єже на єѵномна о стѣмь доусѣ (S. Basilii ex libro contra Eunomium de Trinitate). — Статьи-тѣ на тъзи рѧ-

Digitized by Google

копись сѣ, комахай сичкы-тѣ, отъ духовно съдьржаніе, и събраны въ ѥдно не отъ Славенинъ (разбира-са, Старобългаринъ), но преведены отъ готовъ грьцкый сборникъ; — защото между ржкописи-тѣ на Коаленова-та библіотека, що ѥ описана отъ Монфокона (1655 † 1741), има сѫщи такъвзи сборникъ грьцкый съ немного разлика. Тъзи разлика доказва, че, този Исборьникъ ималъ разны списъцы, и че преводъ-тъ ѥ направенъ не отъ този списъкъ (на X-ыя в.), който изъ Аѳонска-та лавра св. Аѳанасія ѥ преминѣлъ въ Коаленова-та библіотека.

А колкото до ѥзыка на тъзи ржкопиѣ, положително може да са-каже, че вліяніе-то на ѥзыка на родныя писецъ (що былъ Руссинъ) доста забѣлѣжително ѥ въ фонетика-та а не въ устройство-то. Носовы-тѣ звукове ако и постоянно са-срѣщатъ въ ржкопись-та, но повечто неправилно сѣ положены: види-са, діяконъ Іоаннъ, като Руссинъ що былъ, не знаялъ да гы различава отъ просты-тѣ гласны: той пише мѫростиѫ и мѫдростїю (тв. пад.) рекоуть и слоушаѫть: има примѣры на русско-то пълногласіе и на омекотяваныя-то — д въ ж вм. жд: полонъ, полоньникъ, золоба, сребра, сребрьныѥ, поросате, — прѣже роженїа нхъ, дажь, не ѣжь, не жаждь, въ одежахъ обоуахъ. Отъ тукъ става явно, какъ са-започенѣлъ йоще отъ тогази да са-прерабоща старобългарскый-тъ ѥзыкъ по свойства-та-на русскыя.

XIII. При сичкы-тѣ поменѣты старобългарскы паметници, които днесь са-нахождатъ сé въ чуже-

Digitized by Google

странны библіотекы (трѣба отъ сърце да благодаримъ тѣзи просвѣтенѣ мѫжье, които издырили и прибрали между свои-тѣ и наши тѣ тѣзи драгоцѣнны древности, а то инакъ отдавна тѣ щѣхѫ да сѫ предадены на вѣчно забвеніе). не ще да ѥ излишно и съобщеніе-то йоще на три старобългарскы рѫкописи, които са-нахождатъ въ отечество-то ми Елéна, градецъ въ Търновско окрѫжіе.

Тѣ сѫ *двѣ Четвероѥвангелія* и ѥдинъ *Дамаскинъ*, и може да гы наречемъ *Елéнскы паметници*.

Четвероѥвангелія-та са-нахождатъ въ реченыя градецъ у г-на Никифора П. Константинова, останѫлы нему въ наслѣдство отъ дѣды и прáдѣды, сé свещенници *). Тѣ и двѣ-тѣ сѫ писаны на пергаменъ, въ форматъ октавъ — ѥдно-то въ по-голѣмъ съ по-едро уставно писмо, нѣкадѣ по хубаво а нѣкадѣ по-долнье, като по-бърже писано, — а другото въ по-малакъ форматъ съ по-дребно уставно

*) До предъ ѥдинъ поясъ време, въ отечество-то ми Елéна (може и въ другы села и градовце да ѥ было) свещенническый-тъ чинъ преминувалъ по наслѣдство на сынове и внуцы, и не было дозволено да въспріеме нѣкой този чинъ, ако той не произлѣзвалъ отъ попско колѣно. И до днесь въ Елéна има нѣколко таквызи попскы по наслѣдство порѣкла. На г-на Никифора покойный-тъ дѣдо Попъ Марко бѣше и той отъ попско порѣкло; той и йоще нѣкои неговы връсници, стари свещенници, като що были са учили по стары рѫкописны книгы, четяхѫ въ цѫрква по чисто старобългарско произношеніе; въ четенье-то имъ доро и на носевы-тѣ: Ѫ, Ѭ, Ѧ, Ѩ са-чуваше нѣкакво носово произношеніе — *да свѣщится имéн твоѥ... да бѫдетъ волѧ твоѧ...*

Digitized by Google

писмо и по-уредно. По отличителны-тѣ особенности вь почерка си, види-са, и двѣ-тѣ да принадлежѫтъ къмъ края на XIII-ыя вѣкъ, или къмъ начало-то на среднія періодъ на езыка. Отъ тѣхъ едно-то, съ по-голѣмыя форматъ, ако и да са види по-ново, по пергамена и по писмо-то; но то има бѣлѣзы, които показватъ, че то трѣба да е преписано отъ оригиналъ много по-древенъ отъ оригинала, отъ който было преписано по-напредъ друго-то, що е съ по-малкыя форматъ и що са-види за по древнье отъ първо-то. Тѣзи отличителны бѣлѣзы сѫ: 1) първо-то носи почьркъ на буквы-тѣ си по-древенъ, доро и на дѫлбока древность, на прим. на буквы-тѣ: ш, щ, ц, ч, к, и другы до като въ друго-то тъзи отличетелность не са-види; 2) въ първо-то нѣкои думы са-срѣщатъ писаны напълно съ буквы, до като въ друго-то тѣзи сѫщи думы стоѫтъ съ тиглы; 3) въ първо-то много нарѣдко са-срѣща предлогъ-тъ отъ писанъ ѿ, тъй и гласна-та ѡ вмѣсто, о, а въ друго-то по-часто са-срѣщатъ ѿ, ѡ.

Тѣзи четвероевангелія и двѣ-тѣ съдьржаватъ избранны-тѣ чтенія отъ четыри-тѣ евангелисты за прѣзъ цѣла година отъ сѣкый евангелистъ отдѣлно. На едно-то, що, е въ по-голѣмъ форматъ, чьтенія-та са-наченватъ отъ недѣля предъ Рождество Христово и слѣдоватъ за презъ цѣла година до сѫща-та недѣля; но то има и избранны чьтенія за светіи-тѣ за презъ година-та. Надъ сѣко чьтеніе има назначено съ киноварь — день-тъ, въ който трѣба то да са-чете, евангелистъ-тъ, отъ когото е, и

Digitized by Google

зачало-то на чьтеніе-то (назначено и съ число отъ страна). А на друго-то, що е въ по-малькъ форматъ, чьтенія-та за презъ цѣла година са-начеватъ отъ пасха и свьршали, както са-види, до Велика-та Сѫббота, споредъ реда на грьцкыя типикъ за седмичны-тѣ дни и по старо-то Евсевіево раздѣленіе текста на главы.

На свьршанье на четвероевангеліе-то, що е въ по-голѣмъ форматъ, стои съ киноварь писано:

Хѣ

и конецъ

за

Доксасн ѡ тєѡсь єдва мко нѫ глоу

вины морскыѫ нзлѣзох.

По-нататъкъ слѣдова скара или таблица, въ която стоѫтъ назначены зачала-та на чьтенія-та за лесно-то имъ намѣрванье. Слѣдъ туй стои календарь, или счетъ на светіи-тѣ по сичкы-тѣ мѣсецп, и назначено кога коє чьтеніе да са-чете. Въ Февруарій мѣсецъ на 14-ый день стои: — стго оца ншго євьксентна, и сѫмомка фнмона. и оуспенніе стго оца ншго кирила филофа оучитєлѣ словѣньскоу ѫзыкоу створшомо писмена и прѣложьша ѡ грьчка вєтахаго и новаго ѯавѣта вь лѣтѣ сьѯанна вьсего мнра ·s. тнсащное . тѯѯ . вьєндикто . к .

Най послѣ въ края на листа стои: — Вьсєвндцоу прѣблагомоу богоу слава даѫщомоу конецъ

Digitized by Google

всѣкомоу дѣлоу. нанинаємомоу нже о немь исписаса сиа книга въ мѣстѣ рекомѣмь банници (село Баница въ Разложско въ Тракія) оу стаго николы-иноѫ грѣшнымь рабомь хѵомь. и мтрє іего. бцѫ. попомь иоанномь. да ѿцы и братиє. ласѫ вашемоу побиою. утоуціе сиа словеса исправлѣнтє и блгвитє. отн брьѕописахъ ради изѵода да ащє и грѣшнхъ. а вы напалнѣтє. и млѣтє и омнѣ прѣлативаго ба. да проститма. и да оулоууа сѣмин жнво вѣунын. амнь амнь амнь.

Туй четвероєвангеліе є цѣло, освень нѣколко листа, които тукъ тамѣ има изгубены.

Друго-то четвероєвангеліе, що є съ помалькъ форматъ, въ начало-то види-са да нѣма около 8 до 10 листа и вь края до 15 или до 20 листа, а опазено-то състои сичко-то отъ 14 тетради по 8 листа. На пьрва-та страница отъ упазено-то са-наченва: тъ ємоу дѣла. да вы уюдитеса. ѩкоже бо ѿць вьскрша-ѣть мртвыѫ и жнвитъ.... По низко на сѫща-та страница стои: — вь ує. .к. нє. ієуа. ѿїѡа.:. Рє гъ въ пришєшнмъ кънємоу нюдєѡмъ. амнь амнь гла вамъ ѩко слоушаѫ словесы міего... На края отъ упазено то слѣдова до євангеліе-то на великыя Четвьртъкъ отъ Матѳея; — Рє гъ своимъ оученикомъ. вѣстє ѩко по двою дню пака бждѣть...

Digitized by Google

Въ правописаніе-то на тѣзи двѣ четвероєвангелія по-отличителны особенности сѫ:

1) отъ тъпы-тѣ гласны ъ, ь дырня-та ѥ редомъ употребена и вмѣсто пьрва-та въ четвероєвангеліе-то, що ѥ въ по-голѣмыя форматъ, а въ друго-то — по нѣкадѣ са-различава твьрда-та ъ на свои-тѣ си мѣста съ твьрдѣ малка отличителна разница, напр. **идѣшє симонь и нжє бѣхѫ сь нимь . . .**;

2) гласна-та ы стои и въ двѣ-тѣ по новыя си почьркъ ы а не по старыя ъı и са-нахожда въ слогъ съчетана съ ѹ;

3) отъ надстрочны-тѣ знакове титлы-тѣ са-срѣщатъ малко по-рѣдко въ ѥдно-то, що ѥ въ по-голѣмыя форматъ, а по-често въ друго-то, — и надъ нѣкои гласны стоѫтъ знакове нѣкадѣ като гѫсто придыханіе, а нѣкадѣ точкы, въ по-голѣмыя форматъ — по-вечьто по ѥдинъ знакъ и рѣдко по два, а въ по-малкыя — рѣдомъ по ѥдинъ. Гласны тѣ, надъ кои-то стоѫтъ тѣзи знакове сѫ: *а)* йотированы-тѣ ѥ, ѧ, ю; *б)* носовы-тѣ ѫ, ѧ, кога стоѫтъ вмѣсто йотированы-тѣ си ѭ, ѩ; *в)* о или ѡ и оѹ въ начало-то на думы-тѣ; *г)* и, ѧ въ начяло-то на думы-тѣ, и кога стоѫтъ слѣдъ друга гласна. Нахожда-са понѣкадѣ и ерчикъ᾽.

4) Строчны знакове и двѣ-тѣ иматъ точка, поставяна на срѣдь въ реда за отдѣлянье на предложенія-та. Въ по-малкыя форматъ са-срѣщатъ и четыре точкы на́крьстъ ·:·, поставены въ края на сѣко чьтеніе и предъ сѣко чьтеніе слѣдъ назначанье-то му — кога да са-чете то, отъ кои Евангелистъ ѥ и коя глава —, наприм.: ѧє. .в. по. ѥѹлѥ ѡ Мкѳ. гла. .к·:·

Digitized by Google

При сичко туй и въ двѣ-тѣ са-срѣщатъ понѣкадѣ грѣшкы на преписачи-тѣ.

Дамаскинъ са-нахожда въ книгохранителница-та на цьрква-та — Успеніе Пресв. Богородицы въ поменѫтыя градецъ, ржкопись, писана на книга съ чисто хубаво полууставно писмо. По древность-та си види-са да принадлежи къмъ края на среднія періодъ на ѣзыка. Тя ѣ преводъ отъ грьцкія Дамаскинъ и съдьржа поучителны слова за господскы-тѣ презъ година-та празници, за нѣкои по-важны отъ недѣлитѣ, слѣдъ тѣхъ житія на нѣкои по-важны светіи и най послѣ: „сѣдемь же таинства православные вѣры нашее сѫть сїа, отъ коѣ-то край-тъ ѣ изгубенъ.

Сичка-та ржкопись има 355 листа въ форматъ цѣлъ листъ и ѣ подвьрвана. Въ нея предъ сѣко слово стои украшеніе, исписано съ злато, съ киноварь и съ другы краскы: тъй сѫщо и пьрвы-тѣ нѣколко думы отъ заглавія-та на слова-та, както и заглавната буква въ начало-то на сѣко слово писаны сѫ и украсены съ злато и съ другы краскы, наприм. предъ най-пьрво-то слово стои най-горѣ на листа турнѫто: „мц҃а мр҃та к҃е,“ подъ него — украшеніе-то съ злато и краскы, подъ него съ ѣдры завьрзаны писма — „слово изобразително же“ и слѣдъ него слѣдова съ по-дребны писма — „коупно и повѣствователно на божественное благовѣщеніе преблагословенныя владыце нашее... Йоще въ заглавіе-то на сѣко слово и житіе стои съ ѣдро киноваряно или и златно писмо и име-то на списателя „дамаскина инока иподіакона и стоудита.“

Digitized by Google

По нѣкои отличителности въ езыка на ржкопись та, види-са, че или преводитель-тъ му ю былъ сърбинъ, или че преводъ-тъ послѣ ю преминѫлъ презъ сръбска рецензія. По-главны отъ тѣзи отличителности сѫ: *а)* употребеніе-то на ѧ вмѣсто йотированата ѩ и ѭ: кѧа, мнѡгаа ѩмѣніа, сіа кнїга; *б)* по сръбскы лежаще-то въ нѣкои думы ударение: законъ, Мѡусн ѡнъ рекомыи, принести, не сътвори ащє сътворишн царѹ сїю храминѣ; *в)* носова-та ѫ и ѭ появява-са само въ основныя си звукъ ѹ, а носовый-тъ ѩ звукъ ѧ съвсѣмъ са-изгубва, което, види-са, и у насъ преминѫло: племѧ, чедо, пѣть, начело, езыкъ, въспіѣти вмѣсто древнье-то — племѫ, чѫдо, начѫло, ѩзъıкъ, въспрıѩти; *г)* носова-та ѫ и ѭ, на която у насъ сега ю упазенъ само основный-тъ звукъ, тукъ стои редомъ замѣнена съ ѹ и ю.

Отъ древнье-то правописаніе са-види упазено: *а)* употребеніе-то на ъı, ако и по новыя ѩ почъркъ, слѣдъ гърляны-тѣ г, к, х: сїѣ кнїгы, ѩ пѫкы; *б)* употребеніе-то на тъпы-тѣ гласны ъ, ь въ срѣда-та на думы-тѣ, дѣто образоватъ слогъ: вьсточны, ѩ въ х х
окрѫстны вѣсть; *в)* употребеніе-то на йотированата ѭ и твърдѣ рѣдко на ѥ само слѣдъ мека-та л: послаше ѭ глѣть.

Надстрочны знакове, освень ударенія-та и придыханія-та, има и ерчикъ ̀ и надъ нѣкои гласны по двѣ найскось чьртицы ̏: сѝ рѣчь, ѩ тѫ, вѣ, ѩмѣю ѭ, ѣврѣнскы ̏. Йоще камора-та не стои както въ сегашнія періодъ на прим: что, ащє бѫ, мѡусѣа, ѣврѣѣ, ѩ ктомѫ,

Digitized by Google

нъ, Єлмавѳ. А препьвателны знакове стоѭтъ комахай сѫщо, както и въ новыя періодъ на ѥзыка, освень двоеточіе-то, на коѥто мѣсто-то занимава намѣстѣ точка, а намѣстѣ запетая. Но и на много мѣста сарѣщатъ неправилно употребены. При сичко туй въ края на текста стои точка съ прекарана презъ нея чьртица, а въ края на періоды-тѣ на много мѣста точка-та стои съ киноварь писана.

II. ОБРАЗЦИ ОТЪ ДРЕВНЯ-ТА КИРИЛИЦА.

1. Изъ Остромирево-то Ѭвангеліе.

Іоан. I. 1—28, 35—52. *)

ав Исконн бѣ слово, и слово бѣ отъ бѫ, и бъ бѣ слово.
г сѥ бѣ исконн оу бѫ. и тѣмь в' сѭ бъıша и без нѥго нıчьд тоже нѥбысть, ıѥже бысть. въ томь животъ бѣ, и жиѥ вотъ бѣ свѣтъ уловѣкомъ. и свѣтъ въ тьмѣ свѣтитьса, s и тьма ıего нѥобатъ. бысть улвкъ посъланъ отъ бѫ, з нма ıемоу ноанъ. тъ придѥ въ съвѣдѣтельство, да свѣи дѣтельствоуѥть о свѣтѣ, да вьсн вѣрѫ нмѫть нмь. нѥ ѳ бѣ тъ свѣтъ, нъ да съвѣдѣтельѣтвоуѥть о свѣтѣ. бѣ свѣтъ истиньıн, ıже просвѣщаѥть всякого улка і градѫща въ мнръ. въ мнрѣ бѣ, и мнръ тѣмь бысть, аі и мнръ ıего нѥпозна. въ своıа придѣ, и свон ıего нѥ ві прııмша. ıелнко же нхъ прııмъ и дасть нмъ область

*) Раздѣленіе-то на стихове не са-нахожда въ ръкописъта, но тукъ ѥ турнѫто споръдъ послѣднье-то то-изданіе на новыя завѣтъ.

Digitized by Google

ѹдомъ бжиемъ быти, вѣроующемъ въ имя его,
иже ни отъ крѣви, ни отъ похоти плътьскыя, ни отъ гі
похоти мужьскы, нъ отъ ба роднишася. и слово плъть ді
бысть, и вселисѧ въ ны, и видѣхомъ славу его, сла-
ву ꙗко единоѹдалаго отъ оца, испълнь благодати и
истины, иоанъ свѣдѣтельствова о немь, и възъва єі
гла: сь бѣ, егоже рѣхъ, градыи по мънѣ, прѣдъ
мъною бысть: ꙗко пьрвѣи мене бѣ. и отъ испълне- sі
ниꙗ его мы вьси приахомъ благодать въз благодать:
ꙗко закономъ мосеомь данъ бысть: благодать и истина зі
іс хмь бысть.

Ба никътоже никъдеже невидѣ: тъкъмо единo- ні
ѹдыи снъ сы въ лонѣ отьчи, тъи исповѣда. и се оі
есть свѣдѣтельство иоаново, егда послаша июдеи
отъ иероусалима иереа и левъгиты, да въпросать
его: ты къто еси; и исповѣда. и неотъвьржеса: и к
исповѣда, ꙗко нѣсмь азъ хсъ и въпросиша же и: къто ка
оубо ты еси; илиа ли еси; и гла, нѣсмь. прркъ ли
еси ты; и отъвѣщаша: ни. рѣша же емоу: къто еси; кі
да отъвѣтъ дамъ посълавъшимъ ны: чьто глаголіе-
ши: о тебѣ самомь; реѹе же: азъ гласъ въпиꙗщаго кг
въ поустыни: испрамите пѫть гнь. ꙗкоже реѹе исаиа
пророкъ. и посълании бяхѫ отъ фарисеи: и въпро- кд
сиша и, и рѣша емоу: чьто оубо крьщаеши, аще ты ке
нѣси хсъ, ни илиа, ни прркъ; отъвѣщаа имъ иоанъ, ks
гла: азъ крьщаю въ водѣ: посрѣдѣ же васъ стоить,

Digitized by Google

кз ѥгоже невѣсте. тъ ѥсть градъıн по мънѣ, ѩко пьрвѣıи
мене бѣ: ѥмоуже нѣсмь достоинъ, да отрѣшѫ ремєнь
кн сапогоу ѥго. си въ внѳании бъıша обонъполъ нордана ндєже бѣ нѡанъ крьста.

лє Къ оно врѣма стоѩше нѡанъ, и отъ оуученикъ
лѕ ѥго дъва. и оузрѣ ісъ ндѫща, и гла: сє агньць бжии.
лз и слъıшаста и оба оуученика глѫщь. и по ісѣ ндоста.
ли обращь же са іс. и виджвъ ѩ по себѣ ндѫща, гла ѩма:
уьсо ищєта; она же рѣста ѥмоу: равви, ѥже глаєтьса
лѳ съказаѥмо, оучитєлю, къдє живєши; гла ѩма: прндѣта и видита. прндоста же и видѣста, къдє живѣше: и
м пребъıста оу ѥго дьнь тъ: година же бѣ ѩко десатаѩ. бѣ же андреа братъ симона петра, єдинъ отъ
обою слъıшавъшоую отъ нѡана, и по ѥмь шьдъ-
ма шоую. обрѣтє сь прѣжде брата своєго симона, и гла
ѥмоу: обрѣтохомъ месиѫ, ѥже єсть съказаємъıи
мв хсъ: и приведе и къ ісви. възьрѣвъ же на нь іс рєуе:
тъı ѥси симонъ снъ ионинъ: тъı нарєуєшиса кифа,
ѥже съказаєтьса петръ.

мг Къ оутрѣи же въсхотѣ іс ıѯити въ галилєѩ: и
мд обрѣтє филиппа и гла ѥмоу: градн по мънѣ, бѣ же филиппъ отъ вѳѣсандьска града андреова и петрова. и
ме обрѣтє филиппъ наѳанаила, и гла ѥмоу: ѥгоже писа
моиси къ закоиѣ и пророци, обрѣтохомъ іса сна но-
мѕ сифова, ѥже отъ назарѳа. и гла ѥмоу наѳанаилъ: отъ
назарѳа можеть ли уьто добро бъıти; гла ѥмоу фи-

Digitized by Google

лнпъ прнди и внждь. видѣвъ же іс наѳаналла градж- из
ща къ нємоу. и гла о немь: се въ истнимъ нзлнтѣннимъ,
въ немьже льсти нѣсть. гла ємоу наѳаналъ: ка- ми
ко ма знаєшн; отвѣщавъ же іс рєує ємоу: прѣже да-
же невъзгласн тебє фнлнпъ. сѫща подъ смоковьни-
цєѭ видѣхъ та. отъвѣща наѳаналъ и гла ємоу: рав- мѳ
ви. ты єси снъ божнн, ты єси црь нзлвъ отъвѣща и
іс и рєує ємоу: зане рѣхъ тн, яко видѣхъ та подъ
смоковьницєѭ, вѣроуєшн: больша снхъ оуздрншн. и на
гла ємоу: амнпъ амнпъ глѭ вамъ. отъселѣ оуздрнте
нбо отъвьрсто, и ангелы божня въсходаща и нпзъхо-
даща надъ сна уловѣуьскаго.

Іоан. гл. XI. 1—45.

Къ врѣма оно бѣ єдннъ болн лазарь отъ внѳа- а
нна градьца марнина и марѳы сестры ея. бѣ же ма- в
рнм помазавъшнма гда мурѣмь, и отьрѣшн ноздѣ єго
власы своимн. єнажє братъ лазарь болѣашє. посъ-
ластѣ же сестрѣ єго къ нємоу глѭщи: гн се єгоже г
лыбншн, болнть. слышавъ же нїс рєує: сн болѣзнь д
нѣсть къ съмрьти, нъ о славѣ бжнн, да прославнть
са снъ бжнн єѭ любимаше же нїс марѳѫ и сестрѫ є
ея и лазарл. єгда же слыша, яко болнть, тогда ѕ
прѣбысть на нємьже бѣ мѣстѣ дъва дьнн. потомь
же гла оученикомъ: ндѣмъ въ ноудєѭ пакы. глашa з
ємоу оученнцн єго: равви. нынѣ нскалахѫ тебє ка- и
менмємь побнтн ноудєн, и пакы ли ндєшн тамо;

Digitized by Google

ѳ отъвѣщл нїс: не дъвѣлинадєсатє годинѣ єстѣ въ
і днни: ащє кто ходитъ въ днє, непотъкнєть са, ако
свѣтъ мира сего виднть. ащє ан кто ходитъ нощнѫ,
аі потъкнєть са, ако свѣта нєсть о немь. си рекъ, и по-
кі семь гла имъ: лазарь дроугъ нашь оусъпє: нъ ндѫ, да
къзбоуждѫ и. рекоша же оученици єго: гн, ащє оусъ-
гі пє, спсенъ бѫдєть. реує же нїс о съмьрти єго: они
ді же мьнѣша, ако о оусъпєнии съноу глѣть. тогда ре-
єі ує имъ нїс нєобинноуѭ са: лазарь оумрє: и радоуѫ са
васъ ради, да вѣрѫ имєтє, ако не бѣхъ тоу: нъ ндѣмъ
si къ нємоу. реує же ѳома, нарицаємыи блнзньць, къ
зі оученикомъ. ндѣмъ и мы, да оумьремъ съ нимь.
пришьдъ же нїс въ виѳанїѭ, обрѣтє и четыри дьни
ні оуже имѫща въ гробѣ. бѣ же виѳанїа блнзъ нероу-
ѳі салима, ако .є. попьрищь: мъноzи же отъ ноудєн
бѣахѫ пришьли къ марѳѣ и марии, да оутѣшать и о
к братѣ ею. марѳа же єгда оуслъша, ако нїс грѧ-
ка дєть, сърѣтє и: а марна дома сѣдѣашє. реує же мар-
ѳа къ нїсови: гн, ащє бы сьдє былъ, не бы братъ
кв мои оумьрлъ. нъ и нынѣ вѣмь, ако єгоже колнжьдо
кг просиши отъ ба, дасть тебѣ бъ. гла ен нїс: въскрь-
кд снєть братъ твои. гла имоу марѳа: вѣмь ако въскрь-
снєть въ въскрѣшєнїє въ послѣдьнии дьнь. реує же
кє нїс: азъ єсмь животь и въскрѣшєнїє: вѣроуѧи въ
мѧ, ащє оумьрєть, оживєть: и вьсякъ живын и вѣ-
ks роуѧ въ мѧ, нєоумьрєть въ вѣкъ: имєши ли вѣрѫ сє-

Digitized by Google

моу; гла емоу: ен гн, аѕъ вѣроую, ако ты есн хсъ кз
сн бжнн, градын въ мнръ. и се рекъшн, нде н прн-
ѕва марнѣ сестрѫ своѭ отан рекъшн: оучнтель се кн
есть, и ѕоветь та. она же ако оуслъша, въста ско-
ро, и нде къ немоу. не оуже бѣ пришьлъ нс въ вьсь, ко
нъ бѣ на мѣстѣ ещѣ, ндеже сърѣтѣ н марѳа. ноудея- л
же сѫщен съ неѭ въ домоу н оутѣшающе ѭ, вн- ла
дѣвъше марнѭ, ако скоро въста н нѕнде, по нен
идоша, глѭще: ако ндеть на гробъ. да плауеть са
тоу. марнѣ же ако прнде. ндеже бѣ нс, вндѣвъшн н, ав
паде емоу на ногоу, глѭщн емоу: гн, аще бы былъ
сьде, не бы мон братъ оумьрлъ. нс же ако вндѣ ѭ лг
плауѫща са, н пришьдъшаѧ съ неѭ ноудеа пла-
уѫща са, ѕапрѣтн дхоу, н възмѫтн са самъ. н реуе лд
къде положнсте н; глаша емоу: гн, прндн, н внждь.
н просльзн са нсъ, глаахѫ же ноудеи: внждь како ле
любляше н нѣцнже отъ нихъ рекоша: немоѫаше ls
ли сь отъврьѕын оун слѣпоуоумоу, сътворнтн, да н лз
сь неоумьреть; нс же пакы прѣта въ себѣ, прнде лн
къ гробоу. бѣ же пещера, н камень лежаше на нен,
гла же нс: въземѣте камень. гла емоу сестра оумь- ло
ръшаго марѳа: гн, оуже смрьдить: уетвьрѣдьневьнъ
бо есть, гла ен нс: не рекохъ ли тн, ако аще вѣроу- м
ешн, оуѕьрншн славѫ бжнѭ; въземаша же камень,
ндеже бѣ оумьрын лежа, нс же възведъ оун горѣ, н ма
реуе: оуе, хвалѫ тебѣ въздаѫ, ако оуслъша ма.

Digitized by Google

мѣ азъ же вѣдѣахъ, яко вьсегда мене послоушаеши;
нъ народа ради стоѧщаго окрьстъ рѣхъ, да вѣрѫ
мг имѫть, яко ты ма посъла. и се рекъ, гласъмь вели-
мд къмь възъва: лазаре, гради вънъ. и абие изиде
оумьрын, обѣзанъ ногама и рѫкама оукроимь, и ли-
це его оуброусъмь обазано. и гла имъ іс: раздрѣ-
мѕ шите и, и недѣте его итн. мъноѕи же отъ ноудеи
пришьдъше къ маріи, и видѣвъше еже сътвори
іс, вѣроваша въ него.

Мате. гл. VI. 1—16.

а Реѵе гь: вънемлѣте, милостыня вашеа нетво-
рити прѣдъ оумы, да видими бѫдете имн: аще ли же
нн. мьздъı неимаате отъ оца вашего, иже есть на
в небсехъ. егда оубо творишн милостыню, невъстрѫ-
би прѣдъ собою, яко лицемѣри творать въ съборн-
цинхъ и въ стыгнахъ, да прославаться отъ оумъ.
амин глѫ вамъ, яко въспріемлѫть мьздѫ свою.
г тебѣ же творѧщоу милостыню, да неуоуеть шоун-
д ца твоа, оьто творить десница твоа. да бѫдеть ми-
лостыни твоа въ таинѣ: и оць твон видан въ таинѣ,
є въздасть тебѣ явѣ. и егда молишисѧ, небѫди яко
лицемѣри, яко любать на съборицинхъ и въ стыгнахъ
и на расьпѫтинхъ стоѧще молити сѧ, да явятьса
оумомъ. амин глѫ вамъ, яко въспріемлѫть мьздѫ
ѕ свою. ты же егда молишисѧ, вънидн въ клѣть твою
и затвори двьри твоа, и молисѧ оцоу твоемоу въ

танимѣ: и оць твои видан въ танимѣ, въздасть тебѣ явѣ.
молащіе же са не лихо глѣте, якоже лъзъюьници: з
мьнать бо са, яко въ мъногѣ гланнии своюемь оуслъ- и
шании бждть. неподобитеса оубо имъ: вѣсть бо
оць вашь, ихъже трѣбоуіете, прѣжде прошенїа ва-
шіего, тако оубо молите вы са. оуе нашъ, иже існ ѳ
на нбсехъ, да ститьса има твоюе, да придеть цртвиіе і
твоюе, да бждеть волѧ твоѧ, яко на нбси и на зємли:
хлѣбъ нашь насѫщьнъын даждь намъ дьнсь: и остави аі
намъ длъгы наша, яко и мы оставлаемъ длъжьни- ві
комъ нашимъ: и не въведи насъ въ напасть, нъ ѩ- гі
бави насъ отъ неприлзни. яко твоюе есть цртвиіе и
сила, и слава въ вѣкы амнн.

Аще отъпоустите улкомъ съгрѣшенїа ихъ, отъ- ді
поустить и вамъ оце вашь нбсныи. аще ли неотъ- еі
поущаете улкомъ съгрѣшенїи ихъ, ни оць вашь
отъпоустить вамъ съгрѣшенїи вашихъ егда же по- іѕ
ститеса, небждете яко лицемѣрн, свтоуѫщіе про-
смражаѫть бо лица своѧ, да са бъіша явили улкомъ
постащіе, амнинь глѫ вамъ, яко въспрнемлѫть мьздѫ
своѭ.

Марк. гл. IX. 17.

Къ врѣмя оно. улкъ єдинъ придє къ нісови. кла-
нлъса емоу и глѧ оучителю. привєдохъ снъ мон къ ні
тебѣ. имѫщь дхъ нѣмъ иже идеже колнѫдо имѣть и.
и пѣны тѣщить. и скрьжѫщеть зѫбы своими. и оцѣ-

Digitized by Google

пѣнѣѥть. и рекохъ оученикомъ твоимъ. да иждєнѫтъ
ѳі и. и невъзмогоша. онъ же отъвѣщавъ гла: ѡ родє
невѣрьнъ доколѣ въ васъ бѫдѫ доколѣ трьпѣѭ въı
к принесѣте и къ мънѣ и принесоша и къ нємоу и вн-
дѣвъ и дхъ. абіе сътрасе и и падъ на ѕємлн. валѣ-
ка ашє са пѣнъı тѣща и въпроси нїс оца єго колико лѣтъ
єсть. отъ нєлиже сє бысть ємоу. онъ же рєує иѕъ
кв отроуниъı и мъногашьдъı єго. и въ огнь въвьрже. и
въ водѫ да бъı погоубилъ и нъ ащє уьто можеши
кг помоѕи намъ милосрьдовавъ о насъ. нїс же рєує ємоу
кд иже ащє можеши вѣровати вьсѣ възможьна вѣроу-
щоуоумоу. и абіе възъпивъ оць отроуате. съ сльза-
кє ми глашє вѣроую гн. помози моємоу невѣрьствнѫ
видѣвъ же нїс. ако сърнщетьса народъ. запрѣти дхоу
неунстоуоумоу. гла ємоу нѣмъı и глоухъı дше. азъ
ти вєлѣ. иѕити иѕъ нєго и къ томоу невънити въ
кѕ нь и възъпивъ и мъного пржавъ са иѕнде. и бысть
ако мьртвъ ако мъногнмъ глати. ако оумре. нїс же
кѕ нмъ єго за ржкѫ, възднже и. и въста и вшьдъшоу
кн ємоу въ домъ оученици єго къпрошлахѫ єго єди-
ного. ако мъı невъзмогохомъ иѕгънати єго. и рєує
ко нмъ. тъ родъ ни унмь же неможеть изити тъкъмо
л молитвоѭ и постъмь. и оть тждоу ишьдъше идѣахѫ
сквозѣ галилеѭ и нехотѣаше да кто оувѣсть. оучлашє
бо оученикъı своѭ и глашє нмъ. ако сн улуьскын
прѣданъ бѫдєть въ ржцѣ уловѣуьствєи. и оубиєнъ
бывъ. въ трєтин дьнь въскрьснєть ·:·

Марк. гл. VIII. 27.

Въ врѣмА оно изиде їс и оучєници єго. въ вьси
кєсариа филипови. и на пѫти въпрошалше оучєнікы
свои глА имъ. кого мА глѧть уловѣци быти. они же
отъвѣщашА. ови иоанА крьстителА. ини илиѭ. а дру-
зіи. єдиного отъ прркъ. и тъ гла имъ. вы же кого
мА глєтє быти. отъвѣщавъ же петръ гла ємоу. ты
єси хс. и запрѣти имъ. да ни комоуже нєглѧть о
нємь. и нАатъ оучити и. ꙗко подобаєтъ сыноу уло-
вѣуьскѣоуоумоу мъного пострадати. и искоушєноу бы-
ти отъ старьць. и архиєрєи. и кънижьникъ и оубє-
ноу быти. и по трьхъ дьньхъ въскрьснѫти ·:·

Марк. гл. X. 32.

Въ врѣмА оно. понмъ їс обанадєсатє оучєнікА
свои нАА имъ глати їєже хотѣаше быти. ꙗко сє въс-
ходимъ въ иєроусалимъ и сынъ уловѣуьскын прѣ-
данъ бѫдєть архиєрєомъ и кънижьникомъ и осѫдатъ
и на съмьрть. и прѣдадатъ и ꙗзыкомъ. и порѫгаютъ-
сА ємоу. и оутєпѫть и. и оплюютъ и. и оубиютъ и.
и трєтии дьнь въскрьснєть. и прѣдъндѣаста ємоу
иꙗковъ и иоанъ. сна зєвєдєова. глѧщи ємоу. оучитє-
лю хощєвѣ да єгоже ащє проснвѣ оу тебє. сътвориши
нАма. їс же рєує имА. ѣто хощєта. да сътворю вАма.
она же рєкоста ємоу даждъ нАма, да єдинъ одє-
снѫю тебє. и єдинъ олѣвѫю тебє. садєвѣ въ славѣ
твоєи. їсъ же рєує имА. невѣста сА ѣсо просаща.

Digitized by Google

можета ли пити чашж. ижє азъ пиж ими крьщєнниємь.
лѳ имь же азъ крьщюсѧ. она же рекоста ємоу. можевѣ.
ніс же рєує има. чашж оубо. ижє азъ пиж испиєта и
крьщєнниємь. имьже азъ крьщаса. крьститаса. а ижє
сѣсти одесноужж мєнє и олѣвожж. нєсть мънѣ дати нъ имъ
м же оуготовано єсть. и слышавше десать. начаша него-
довати. о иаковѣ и иоанѣ. ніс же призъвавъ ѩ гла
мд имъ. ако мьнящєнсѧ власти языкы. оустоѧть имъ
мв и велиции ихъ. обладаѭть ими. нє тако же єсть въ
мг васъ. нъ иже аще хощєть въ васъ быти вашии. да
мд бждєть вамъ слоуга. и иже аще хощєть. въ васъ быти
мє старѣи. да бждєть вьсѣмъ рабъ. ако сиъ чловѣчьскыи.
неприде да послоужать ємоу. нъ да послоужить. и
дати дшж свож. избавлєнніє за мъногы ·:·

Лук. гл. II. 20—21.

Къ врѣма оно. възвратишаса пастоуси славяще
и хвалящє ба о вьсѣхъ ижє слышаша и видѣша . ако
же глано бысть къ нимъ . и єгда напльнися осмь
дьнии да и обрѣжать . нарєчєно бысть има ємоу ніс.
нарєчєноє отъ ангела прѣжде даже незачатьса въ
чрѣвѣ.

Там 25—32.

Бѣ чакъ въ иерсалимѣ . ємоужє има сумєонъ и
чакъ сь правьдьнъ и чьстивъ . чаа оутѣхы изаиєвы.
и дхъ бѣ стъ въ нємь и бѣ ємоу отъвѣщано дхъмь
стыимь невидѣти съмьрти прѣжде даже видить ха

Digitized by Google

гна . и прнде дхъмь въ црквь и егда къведоста родителн отроуа ніса . сътворити нма по обычаю законьноуоумоу о немь . и тъ прнатъ е на ржкоу своею и благословн сумеонъ ба и рече. Нынѣ отъпоустиши раба твоего вако . по глоу твоемоу съ мирѣмь ако видѣсте оун мон спсенніе твое еже есн оуготовалъ предъ лицьмь вьсѣхъ людии свѣтъ въ отъкръвенніе языкомъ и славж людии твонхъ нзлм.

2. Изъ Реймско-то Евангеліе.

Лук. гл. II. 20—21.

Въ вызвратишаса пастоуси . славащіе и хвалащіе ба . о вьсѣхь аже видѣша и слышаша . ако же глано бысть къ нимь . и егда напльнишаса осмь днии да обрѣжжть отроуа . и нарекоша нма емоу . іс . нареченно англмь . прѣже даже незачатьса въ уревѣ.

Тамъ 25—32.

Бѣ чавкь въ ерслмѣ емоуже нма сьмьонь и чавкь съ правьдьнь и чьстивь . чаа оутѣхы нзлвы . и доухь бѣ стын въ немь. и бѣ ему ѡвѣщано дхъмь стынмь. невидѣти смрьти и прѣже даже видить ха гна . и придѣ дхмь въ црквь . егда введосте родителя отроуа іса . сътворити нма по обычаж законьноуоу о немь. и ть прнать е на роукоу на своеж . и благсви сьмень ба и рече . нынѣ поустиши раба твоего вадко . по глж твоемоу съ мирьмь . ако видѣсте оун мон спсенніе твое.

Digitized by Google

єжє єси оуготовалъ . прѣ лицѣмь вьсѣхь лоудии . свѣтъ вь отькрьвєнїє ꙗзыкь . и вь славоу лоудии твоихь нзла.

3. Изъ Харатейно-то Евангеліе.
Лук. гл. II. 20—21.

Въ оно . възвратишаса пастоуси славаще и хвалаще ба о всѣхъ . ꙗже слышаша и видѣша . якоже глано бѣ к нимъ . и єгда исполнишаса осмь днии . да обрѣжють отроуа. и нарекоша има ємоу іс . нарєєнїи ємь англа прєже да нже не зауаса въ уресѣ.

Тамъ 25—32.

Бѣ улкъ въ нерлмѣ . ємоуже има соумєѡнъ и улкъ сь правѣдьнъ . и утикъ уаша оутѣхы нзлвы . и дхъ бѣ стъ в немь . и бѣ ємоу ѡвѣщано дхмь стынмь не видѣти смрти . прєже даж видиь ха гна . и приде дхмь въ цркви . и єгда вѣведоста родителa отроуа іса . створити имъ по ѡбыуаю законьномоу о немь. и тъ приатъ є на роукоу своєю . и благи соумєѡнъ ба и рує . Нынѣ ѡпоущаєши раба своєго влко . по глоу твоємоу с миромь . яко видѣсте оуи мои спсєнїє твоє єже єси оуготовалъ предъ лицємъ всѣхъ людии . свѣтъ въ ѡкровєнїє ꙗзыкомъ и славоу людии твоихъ нзла

4. Изъ Полоцко-то ювангеліе.

Лук. гл. II. 20—41.

Въ оно. възвратишаса пастуси славаще и хвалаще ба о всѣхъ яже слышаша и видѣша якоже глано бы имъ и егда исполнисѧ осми дн да обрѣжють и и нарекоша имѧ ему іс нареченое англомь прежде да иже незачатса въ чревѣ.

Тамъ 25—32.

Бѣ члвкъ въ иерлмѣ емуже имѧ семеонъ. члвкъ сь праведенъ и чтивъ чаѧ оутѣхы изавы и дхъ бѣ стын в немь. и бѣ ему обѣщано дхмь стымъ не видѣти смерти прежде да иже видить крта гна. и приде дхмь въ церковь. и егда къведоста родителѧ отроча іса; створити имѧ по обычаю законному о немь. и тъ прия на руку своею и благи семеонъ ба и рѣ. нынѣ опущаеши раба своего яко по глу твоему с миромъ. яко видѣста оци мои спиніе твое иже иси оуготовалъ пред лицемъ всихъ людеи. свѣтъ въ откровленіе языкомъ славѧ людии твоихъ изла.

5. Изъ Харатейно-то ювангеліе.

Лук. гл. II. 20—21.

Въ вре оно. Къзвратиша пастырніе славаще и хваляще ба о всѣхъ яже слышаша и видѣша. яже глано бы к нимъ. и егда исполнишаса осмь днии да

Digitized by Google

ѡбрѣѯѡть іего и нарекоша имѧ іемѹ нсъ . нареченоіе англамъ прежє даже не ѕаѵатісѫ во ѵрекѣ.

Тамъ 25—32.

Бѣ ѵлѣкъ въ іерлмѣ . іемѹже имѧ снмеѡнъ . и ѵлѣкъ сь правєдємъ и благоговѣннъ . ѵлѧ оутѣхи нѯлєвы и дхъ б стъ в немь. и бѣ іему ѡбѣщано дхомь стымь не видѣти съмєрти . прежє даже не видить ха гнѧ . и прндє дхмь въ цркѣь. и єгда ввєдоста родителѧ ѡтроѵа нсѧ створнти имѧ по ѡбыѵаю ѕаконному ѡ немь . и тъ прнємъ іего на рѹкѹ своюю . и благи ба и реѵе. нѣнѧ ѿпѹщаєшн раба своєго влко по глѹ твоємѹ с миромь. ако видѣста оуи мои спные твоє. єже єси оуготоѵалъ прє лицємь всѣхъ людни. свѣтъ въ ѡкровєнніє ѧѕыкомъ . и славѹ людни твонхъ нѯлѫ.

6. Изъ Супрасльска-та рѫкопись.

Мжка сватоѹю Терентнѧ и Афрнкана. Мѣсаца марта . к.

Повелѣ безаконѣнын кназъ Терентнѧ и Фрнкана прнвєсти и глаголѧ к нимѧ. пожьрѣта богомъ, аште ли нн, то зьлѣ ва погѹбьк, и мѣсть бога нже ва нздржкѹ моюю нзбавнтъ. сватаа же рекоста, глаголаховѣ тн многашдн, ако крѣстнмана ѣсвѣ, и въ Христоса нмавѣ надєждѫ, бѣсомъ же неѵнстынмъ не поклоннвѣ са, нн богомъ твонмъ слоѹжнвѣ, и о мжкахъ твонхъ не брѣжевѣ. да оубо прнмышлѧи о наю, єлнко хоштєшн мжкъ, вѣрѹєвѣ бо богоѹ, ако побѣжденъ

Digitized by Google

бѫдеши намн рабы іего, якоже побѣжденъ бысть и отьць твон дяволъ. слышавъ же то князъ повелѣ въсадити и въ темницѫ и вериѕы наложити нма на въиѕ и на рѫцѣ и на нозѣ, и тако блюсти ію, и сътвориша слоугы, якоже нмъ повелѣно быст'. повелѣже и тръжьбцѫ желѣзны подъстѣлати нма, и не дати никомоуже отъ крьстнанъ въходити к нма, ни пнща нма дати. въ полоуношти же молаштема са сватыма просвѣтѣ са свѣтъ велнкъ въ темници о ію, и аггелъ господьнь ста прѣдъ нма глаголѧ. въстанѣта и поуканта, и прнстѫпивъ аггелъ прнкосна са ериѕах' облежаштнихъ о въи ію, и абие отъпадоша ериѕы отъ тѣлесе ію, и бѣаше прѣдь нма трепеза оуготована вьсѣуьскыимн брашны добрыимн, и реуе к нма аггелъ. прнимѣта отъ прѣдълежаштнихъ прѣдъ вама брашънъ, иже посъла вама господь богъ. сватаѫ же благословнста господа, и тако прнаста брашъна, якоже и тьмнуьнымъ стражемъ видѣвъшемъ свѣтъ въскоуити вьнѫтрь и истиньнѣе видѣти свѣтъ. къшедъшемъ же нмъ обрѣтоша сватаѫ веселашта са и нзлѣзъше съ страхомъ вьзвѣстиша князоу, иже видѣша, и въ третни дьнь повелѣ прнвести и на сѫдиште. ставъшема же сватынма прѣдъ княземъ реуе къ нма. тако ли наказаша ва мѫкы, ѡ зълобѣсънаѫ, покаявъше са пожрьти богомъ; сватын реуе Терентни. мѫка си мьнѣ бѫди и любаштнимъ Христоса, жроднкою бо богомѫдростьнѣю уловѣкомъ ѥстъ, мѫдрость бо уловѣуъска жродьство оу бога ѥстъ. безоумь же и бѣса са бѫдѫ подобьнъ тебѣ, аште бога оставивъ бѣсомъ поклонѫ са

Digitized by Google

кназъ же разгнѣвавъ са повелѣ дърати м. сватаа же строужема молѣста са глаголѫшта. Їсоус Христосе, сыне бога живаго, въ вѣкы прѣбываан свѣте кръстианъскын, вѣро неразорнмаа, ѩви са и помози нама и не осрами нлю отъ лица твоѥго. слоугамъ же держштамъ м и Христосоу обльгъчавлѫштоу мѫкы не чоущста сватам болѣзнии. разгнѣвакъ же са кназъ повелѣ сьнъмъше м съ дрѣва вести въ тьмницѫ и призъкавъ вьса чародѣа звѣрнныа повелѣ прнвести, ѥлико нмѫтъ звѣрни лютъ и зълъ, аспидъ и ѥхид'ны и керастъ, и къметакъше затворнти съ сватынма, и бѣахѫ звѣрнѥ плѣжѫште и прѣдъ ногама ѥю сѣдаштемъ и не прнкоснѫша са ѥю никакоже. сватам же бѣ'ста пощта и хваланта бога, прѣбыша же звѣрнѥ затворѣнн съ нима трн дьнн и трн ношти, въ четкръ-тын же дьнь посъла кназъ ноштнѫ, да видатъ, аште ѥста оуморена сватам звѣрьми· прншъдъше же посъ-ланн къ двьремъ тьмнчьнынмъ послоушатъ оуслы-шаша м пощта и хваланта бога. хоташте же нзвѣ-стынѣѥ видѣти възлѣзоша на храмнѫ тьмнчьнѫѫ, и двьрьцами съмоштралахѫ долоу и видѣша сватам сѣдашта и аггела господнѫ стоѫшта прѣдъ звѣрьми и не дашта прнближнти са нмн. и текъше къзвѣстиша кназоу, ѥже видѣша, и въстакъ за оутра рано кназъ сѣдъ на сѫдиштн повелѣ чародѣѫмъ отъвести звѣрн и прнвести сватам на сѫдиште. шъдъше же чародѣн и прнближнти са хоташте къ двьремъ прити к нимъ звѣремъ чародѣн своимн призъкашште а не послоу-шалахѫ нхъ, отвръзъше же двьрн тьмницн нздоша

Digitized by Google

коупѣно вьсн звѣрие и изморишѧ вьса уловѣкы, аже обрѣтоша тоу стоашта, и тако идоша въ поуста места. и шѣдъше стражие тьмнчьнии поашѧ сватам и ведоша къ кназоу. мжунтель же видѣвъ сватам не прнимъша врѣда никакогоже възбѣсивъ са дастъ о нею отъвѣтъ меуемъ оуморити к. сватам же идоста радоуѭшта са и пожшта и глаголажшта. съпасе насъ и отъ ненавндаштніхъ нас прѣможе. вонии же на то оустановьенни възъмеше меуъ отъсѣкоша главѣ сватоую, и съконьчаста са въ исповѣданнн христосовѣ. мжжи же крьстнани пришедъше възаша тѣесѣ сватоую и добрѣ съпратавъже положишѧ намѣстѣ нароунтѣ, дъкою пъпьриштоу въ дала отъ рнмъска града.

7. Из Тълкуваныя псалтырь.

Псамъ. ys.

Гь къцрнса да радоуѣтьса земла. да възвесе- а
лятьса отроцн мъноzн. облакъ и мракъ окрьстъ ѥго. к
правьда и сѫдъ испрамленые прѣстола ѥго. огнь г
прѣдъ нимь прѣдъндеть. и попалнть окрьстъ врагы д
ѥго. освѣтнша (а) малнна ѥго вьселенѫ. видѣ и є
подвнжеса земла. горы ѩко воскъ расталашаса отъ ѕ
лнца гна (и). отъ лнца гна вьсеа земла. възвѣстнша з
нбса правдѫ ѥго. и видѣша вьсн людние славѫ и
ѥго. да постыдатьса вьсн кланѫштнниса истоу- ѳ
каньнъмъ. хвалашѧтѣнса о идолѣхъ своихъ. покло- і
нитеса ємоу вьсн анган ѥго. оуслъша и възвесс- аі

Digitized by Google

вѣ лнса сионъ. и въздрадовашаса дъштери нюдѣискы.
гі сждьбъ твонхъ ради гн. ако ты гн вышьніе и повьсеи
ді земли. зѣло превъзнесеса надъ вьсѣми бгы. люба-
еі штен га ненавидите зла. хранитъ гь вьса прѣпо-
si добьныя его. ноздроукы грѣшьнимъ нзбавить и.
зі свѣтъ вѣсна правьдьникоу и правънмь срдцемь весе-
ні лніе. възвеселитеса праведьнни о гн. исповѣдайте па-
оі мать стыни его.

Псамъ . уз.

а Въспоите гоу пѣ нова, ако дивьна сътвори гь :
спаснье емоу десница его и мышьца ста его. съказа
в гь спсеньє свое, предъ нзыкы отъкры правьдж свои.
г поманж милость свои нъковови, и істнни своі до-
моу нзлевоу; видѣша вьси коньци земля (и) спсеньє
д ба нашего. въскликнѣте боу вся земля, въспоите, и
є радоуитеса, и поите. поите боу нашемоу въ гслехъ,
въ гслехъ и въ гласѣ псалъмьсцѣ, въ трбахъ окова-
s нахъ, и гласомь (съмь) трбы рожаны въскликнѣте
з предъ црмь и гмь. да подвижиться море, исплъние-
ньє, вьселенаа и вьси жнкшитни на нен. рѣкы въ
н сплешътжть ржками въкоупѣ, горы въздрадоужться
ѳ отъ лица гна (и), ако градѣть, ако придѣть сждити
земли, сждити вьселенѣи правьдож и людемъ пра-
востны.

Digitized by Google

Псамъ .ѵн.

Гь вѣцрися, гнѣваѭтьсѧ людіе: сѣдѧ на хе- а
роувимѣ подвижитьсѧ земліа. гь сионѣ велеи и высокъ в
єсть надъ вьсѣми людьми. да исповѣдаться имени г
твоємоу велікоуоумоу: ꙗко страшьно: и сто єсть. и
уєсть цра (ѧ) сѧдъ любить: ты оуготова правьиою (ѭ), д
сѧдъ и правьдѫ въ ꙗковѣ ты сътвори. възносите га є
ба нашего и клањитєсѧ подъножию ногоу его, ꙗко
стъ єсть.

Псамъ .рг.

Блгви дше моа га. гди бе мои, възвеличьлъсѧ а
єси зѣло: вьсповѣданьє и вълѣпотоу облѣчєсѧ, одѣи- в
сѧ свѣтомь ꙗко ризоѭ, пропиналъ нбо ꙗко и кожѫ: г
покрывалъ водами прѣвьспрьнлаго, полагаи облакы въ
късхожденье своє, ходи на крилоу кѣтрѣнюю, тво- д
раи англы своа доухы и слоугы своа огнь палашть,
оснѣваи земліѫ на твьрди своіѣи: не прѣклонитьсѧ є
къ вѣкъ вѣка. бездьна ꙗко ризѫ одѣаньє ега. на горахъ s
станѫть водъı: отъ запрѣщенья твоєго побѣгнѫть, з
отъ гласа грома твоєго оустрашатьсѧ. възходать горы и
низъходать поля къ мѣста, ѩже єси основалъ имъ, о
предѣлъ положилъ єгоже не прѣиджть, ни обратать- п
сѧ покрытъ земліѫ. посылаѭ истоуникы въ дебрехъ, і
посредѣ горъ пройдѫть водъı, напоать вьса звѣри л
сельныѭ, жидѫть анагри въ жаждѫ своѭ.

Digitized by Google

8. Изъ житіе-то на пьрвомжченица Θекла.

.к. уоудообѣсьнжщинмьса отроуатє.

Отроуа єтера отъ пьрѣнихъ града того мжунмо бѣваашє дємонѣмь неустѣнмь, и бѣ пнтомо женож єтероѫ, жїѣжштеѫ близъ мурьсенєонькѣа горы. ѫндѣѣъши же жена мьнога нсцѣлєнна, бѣваѫщиа стоѫ апло Θєклоѫ, донесє отроуа то, мжунмоє бѣсѣмь. стажже, прнимъши отроуа н оѫоумъши є, сътворъши заменнѣ, повелѣ ємоу тѣло... (четыре) реда не са-разбиратъ) прнимъши же отроуа пнтаѫщнм є, донесє є скоро къ матерн. оужасъшнжеса матн отроуатє о дивьнѣмь ѫндѣнні, понмъши вьсн отъ рода своєго, несє отроуа къ стѣн дѣѣ. стам же апло благовѣстн нмъ єуглиє, єже пріатъ отъ стааго навьаа. приключнло же са бѣ оцоу отраѫатє нцѣлѣѣъшоуоумоу къ антнохнн бѣтн. єгда стам апло Θєкла вѣвьржена бысть къ звѣремъ. жена же єго, напьсавъши боукъви съ тъщанниємь. прнзъва н, н довєдє н къ стѣн Θєклѣ. онъ же, ѫндѣѣъ ѫ, позна н рєує: нѣси ан тъı вѣвьржена....

9. Изь житіе-то на св. Кондрата.

Кондратъ рєує: моє дрьзновєннє нн ты, нн црь ткон, нн нн кто отънатн отъ мєнє можетъ. тогда аноѫпатъ, раѯгнѣваѣъса, повелѣ єго съѣлєщи н по дъскѣ распатн н бнтн н жналмн, гла: рьцн своє нма.

Digitized by Google

ономоуже не отъвѣщающоу, въпрашаашє анѳупатъ
слоугы: уто са нарицаєть; они же рѣша Кондратъ,
иъ и велика рода єсть. анѳупатъ рєує: пошадите его,
въставите его отъ дрѣва, и рєує къ немоу: уто се
створи намъ и оукоризнж сътвори о себѣ. и, призъ-
вавъ его ближе, рєує къ немоу: уєсо ради сана сво-
єги и рода ни въ утоже положик, къ соуєтьнѣи вѣрѣ
крстнаньстѣ пондє. блаженын же Кондратъ рєує:
изволихъ прнметатнса въ домоу ба моєго нан жити
въ жилищихъ грѣшьникъ. анѳупатъ рєує: покори ни
са и жри бмъ. да не акы нѯлодѣи оумъреши нли нѣси
сышалъ заповѣди црѧ и стынхъ болшръ; и колико
отъ мжь добрынхъ и уоудныхъ въставиша — ни
единомоу крстианж жити. Кондратъ рєує: блаженъ
єстъ мжь, иже не шьствова въ съвѣтъ неуьстивы-
нхъ, нна пѫти грѣшьникъ неста и на сѣдалищи гоу-
бителъ несѣдє, нъ въ законѣ гни волѧ єго. перенни
анѳупа рєує: непрѣльщан себе Кондратє. на вьса
бо крстианы заповѣдь црѣ лежить любо оубогъ єсть,
любо сановитъ любо богатъ, любо рждьникъ, того,
не щждит сждище. Кондратъ рєує: ен стоє его ѣанне
глетъ: нєсть рабъ, ни свободь, нєсть богатъ ни оу-
богъ, ни варваръ, ни скѳъ, ни елинъ, ни ждовинъ.
вьси бо єдино єсмь. тѣмь молю (ж) ти са заповѣди
црь твонхъ и болшръ вьскорѣ съконьуан о мнѣ азъ
бо крстианъ єсмь, родъ бо мон и санъ съ стыми єсть,

Digitized by Google

иже въ свѣтълости. анѳупатъ рече: покорися и наслади-
ся житиа и свѣта сего. и се гла анѳупатъ прослъ-
зися съ въздыханиемь великомъ, и оувроусомь отри-
ралше лице свое. крѣпъкыи же мжуьникъ Кондратъ
рече къ немоу. не мни прилагаи (ы) змиинаго лжкавь-
ства и проливаи сльꙁы пьсен въсхышиичє. не имаши
мене въсхытити раба бжиа. маѳиимъ же воєвода рече.
непразиивыи увуе. гь мои великолѣпьнъ и милоу-
єт та. а ты досаждаєши.... блаженыи же Кондратъ
рече. игралъ єси съ мною маками своими и. разгнѣ-
вавъся анѳупатъ. повелѣ распати єго. и подъпрѣти
рацѣ ємоу и нозѣ и тиими бити єго прилѣжнѣ по вь
сему тѣлоу.

Блаженыи же вием славлмаше ба гла. многаци
брашася съ мноѭ отъ юности моеа. ибо не прѣмо-
гоша мене на хрьбьтѣ моемь ковалахѫ грѣшьници. за-
даъжиша безаконие свое. да якоже коиуа ѫалъма.
анѳупатъ рече. бнатє прилѣжьнѣ. не уоуєть мжкы.
крѣпъкыи же Кондратъ рече. бии. бии. съмѣреиааго
моего мѣха, плъть бо вредиши. дша же не имаши
вредити. анѳупатъ рече. окаанє зълоу бѣсоу облада-
єши. Кондратъ рече. тако ми га моего іса. злоу дѣлоу
и не тъуью единомоу. нъ и вьсемоу єго конньствоу.
гь бъıхъ га моего ради іса хса. емоуже слава въ вѣкы
амиь.

Разгнѣвавъ же са анѳупатъ зѣло. повелѣ ати два

Digitized by Google

кла отъ народа и привести предъ нь. атома же имъ бывъшема. повелѣ обѣснѣвше стьгати и оставивъ блаженаго Кондрата. о блаженѣамь саторинѣ и роуфинѣ праздьновааша. тако бо бѣста именѣ. обѣшеному же имъ бывъшема. толико и повелѣ стьгати ногѣты. дондеже ѹрѣва имъ хотѣахѫ испасти на землю (ж). блаженнаѫ же мжма молиста стаго Кондрата и вѣсю прѣстоѫщѭю братню молити за нѭ. и възъпивъ стын Кондратъ реѹе. гн ісу хрѣ сне невиднмаго оца. съпоустн помощь свою на нѭ. ен бже съмѣренынмъ. помилоуи раба своѭ и даждь имъ трьпѣние и побѣдоу (ж) до конца. многоуже ѹасоу миноувшоу. нищесоже не отъвѣщаѫщема имъ. отъ многынхъ бо мжкъ не можаста глати. тогда повелѣ анѳупатъ сняти и съ древа того и предати мжтелемъ, да ведъше оусткнѫтн и. снма же тако блаженѣ съконьчавъшемаса. мжжи болюбьци и холюбьци. шедьше въслѣдъ нхъ. възмша ѹьстьнѣи имъ тѣлесѣ. дакъше злато много мжтелемъ и въ сконхъ градѣхъ положиша ѹьстьнѣ.

10. ИЗЪ ЕЛЕНСКЫ-ТѢ ЧЕТВЕРОЕВАНГЕЛИЯ

1.) Изъ по-голѣмыя форматъ.

Бѣ же нѣкто болан лазарь ѳвнѣнна. градьца марнна. и марьты сестры ѥѫ. бѣже марна помазавшн гѫ мн-

Digitized by Google

ромь. и отьрши ноꙁѣ его власы своими. иѭже бра лаꙁарь
болѣше. посластѣѭе сестрѣ его. къ їсоу глаꙗ. гн.
сьн его же любиши болить. слышавже їсь рє. сна бо-
лѣꙁынь несть къ сьмрти . нь о славѣ бжиѣ . да просла-
вится снь бжиѣ иѭ . любѣшеже їсь марьѳѭ и сестрѣ
иѭ и лаꙁарѣ . и егдаже оуслыша ꙗко болить. тьга
прѣбы на немже бѣ мѣстѣ два дни . потомьже гла оу-
ченикомъ . идемь къ нюдеѭ пакы . глашѭ же емоу
оученицы равви нынѣ искаха тебє нюдеиє камениемь
побити . и пакы ли идеши тамо . ѿвѣща їсь. недвѣнна-
десате годинѣ естѣ въ дни . и аще кто ходить въ дни
непотыкнетса. ꙗко свѣть мира сего видить. аще ли
кто ходить въ ношнѭ потыкнетса. ꙗко свѣта нѣсть
вынєн . сн рекь гла имь . лаꙁарь дроуть нашь оуспє.
нь идѭ да въꙁбоуѭ и. рекоша же оученицы его глще.
аще оуспє спенѣ бѫдеть. їсь же рє о сьмрти его они
же мнѣша ꙗко ѿ оуспении сна глеть. тьга рє имь їсь
не обиноуѭса. лаꙁарь оумрѣть. и раѫса вась ради ꙗко
небѣхь тоу. нь идемь къ немоу. рє же ѳома нарица-
емыи блиꙁнець. къ оученикомь. идемь и мы да оу-
мрємь съ нимь. прише же їсь въ внѳаниѭ. обрѣтє и. д
дни имѫщь юже въ гробѣ. бѣ же витанна блиꙁь иерлима
ꙗко патнадесате стадии. и миоꙁы же ѿ нюден бѣха
пришли. къ марьѳѣ и марии . да оутѣшѫть и о брат
ею. марьта же ега оуслыша . ꙗко їсь градеть. срѣт

Digitized by Google

и. а марїа ѥдома сѣдѣше. и рѣ марта къ їсоу. гн аще
би зѣ бѣлъ некїи братъ мои оумрьлъ. нинѣ вѣмь ако его-
же колижо просиши ѿ ба дастъ тебѣ бь. гла ѥи їсъ
вьскрѣснетъ братъ твои . гла емоу марта. къ ако вьс-
крнетъ въ вьскрѣшенніе . въ послѣднии днь. рѣ же ѥи
їсъ. азъ ѥсьмь вьскрѣшеннїе и животь. вѣроуѭи въ мѫ.
аще оумретъ оживѣетъ. и вьсѣкъ живы вѣроуѭи въ мѧ
неоумретъ въ вѣкы. имѣши ли сїе семоу. гла емоу
ѥи гн. азъ вѣровахъ ако ты ѥси хъ снь бжїи. градѣи
въ весь мирь. и се рекши иде и призва марїѫ сестрѫ
своѭ таи. рекши ѥи. оучитель се ѥсть и зоветъ та. она
же ако слъша вьста скоро. и иде къ немоу. не бѣ бо и ѥ-
ще пришель їсъ въ весь. нъ бѣ на мѣстѣ и ѥще. идеже
срѣте и марта. нюденже сѫщи съ неѭ въ домѹ ѥѭ.
оутѣшаѭщи ѫ. видѣвше ѫ ако скоро вьста. и изъидо-
шѫ по ѥи. и идошѫ глаще. ако идетъ на гробь да
плауетса тоу. маріа же ако прнде идеже бѣ їсъ. ви-
дѣвши и . паде емоу на ногоу. глащи гн аще би зе
бъль. не би бра мои оумрьль. їсъ же видѣвъ ѫ плаа-
уащѫса. и пришешѫа съ неѭ нюдеѭ плауащѫса. и
запрѣти дхоу. и вьзмѫтиса самь и рѣ. где положисте и,
глашѫ емѹ. гн гради и внѭь. и просльзиса їсъ глахѫже
нюден внѭь како люблѣше и. нѣцы же ѿ нихъ рѣшѫ.
неможаше ли сьи ѿкрьзын оуи слѣпомѹ . створити да
и сьи не оумретъ. їсъ же пакы прѣта къ себѣ принде
гробоу. бѣ же пещера велика. и камень лежаше на

Digitized by Google

нєн. гла їсь вьзмѣтє камень. гла ємоу сєстра оумєршаго марта. гн южє смрьдитъ оутвородневєнь бо єсть. гла ємоу їсь. нєрѣхлитн аще вѣроуєшн. оуздрнши славѫ бжнѫ. ѡжшѫ же камень нвєже бѣ мртвын лєжѫн . їсь же вьзвєдь оун свон горѣ нрє. оує хвалѫ тебѣ вьздаѫ. ѩко оуслъша мл азъ же вѣдѣ ѩко вьсєгда мл послоушаєшн. нь народа ради стожщаго окрть рєкохъ. да вѣрѫ нмѫть ѩко ты мл посла. нсе рєкъ гласомъ вєлнємь вьзва. лазарю градн вьнь. н абнє. нзыдє оумєрьін. обязанъ рѫкама н ногама оукроємь. н лнце єго оубрусомь обязано . н гла нмь разрѣжнте и н недѣнте єго жтн. мнозьіже ѡ нюдєн прншєшн кь мартѣ н марнн. ндѣвшє єже створи їсь. н вѣровашѫ вь него нєцы же ѡ нихъ. ндошѫ кь фарнсєомь н рѣша нмь єже створи їсь.

2. Изъ по-малкыя форматъ.

Кь врѣ ѡ бѣ єтєрь болѧ лазарь. ѡ вытаныѫ гра. н марнина. мрнѧ же н марта сєстры єго. бѣ же мрнѧ помазавшн мнромь гл. н ѡтєршн власы своннн ногъ єго. жже бра лазарь болѣшє. посластѣ же сєстрѣ єго. сь немоу глщє гн сє єгоже люблѣшє болнть. слышавже іс рє. снѧ болѣзнь нѣ кь сьмрти. нь ѡ славѣ бнн. люблѣшєже іс мрнѫ н сєстрѫ єѧ н лазарѣ єга оуслыша ѩко болнть. тога прѣбы на немже бѣ мєстѣ два днн. н по томь рє оучєнкомь ндѣмь вь юдєѫ пакы. н глаша ємоу оучєницн равві ннѣ нскахѧ тебє каменнє-

Digitized by Google

мь побити июдеи. ипакы ли идеши тамо. ѿвѣща іс
ис. кі тели годинѣ естѣ въ дни. аще кто ходитъ въ дни
непотѫкнетса. ако свѣть мирови витъ. аще ли кто
ходить ношиа потъкнетса. ако свѣта нѣ ѡ немъ. и
посемь гла. лазарь бра нашъ оуспе. се ндж и възбоуѫж
и рѣши же оученицы его. гн аще оуспе спень бжде. іс
же ре о сьмрти его. они же мнѣхѫ ако ѡ оуспенѣ
сна глеть. тога ре имь іс не ѡбиноуѫса лазарь оу-
мрѣть. и раѫса вась ради. да вѣрѫ имете небѣхь тоу
ѣ идемъ кь немоу. ре ѳома нарицаемыи блиꙁнець. къ
оученикомь идемь и мы да умремь съ нимь. при-
шед'бо іс кь виѳаниѫ и ѡбрѣте уетыри дни юже има-
ща въ гробѣ бѣже въѳаниа блиꙁь ерлима. ако .е. ста-
дыи. множаншѫ ѿюден бѣхѫ пришли кь марѳѣ и
мрии да оутѣшѫть ѡбратѣ ею. марѳа иега оуслыша
ако ісь градеть и срѣте и. мрим дома сѣдѣше реже
марѳа къ ісоу. гн аще бы ꙁе быль не бы бра мои оу-
мрьль. иніе вѣмь ако егоже колиѫо просиши оу ба. да
тебѣ бъ. гла ен гь. вьскренеть бра твои. гла емоу
марѳа вѣмь ако вьскрснетъ въ послѣднии дньь. гла
ен іс ази есмь вьскршение и животь. вѣроуѫи къ ма
аще оумреть и ѡживеть. ксѣкь живы вѣроуѫи вь мѫ
не оумреть въ вкы. имешии ли вѣрѫ семоу. гла емоу
ен гн ази вѣровахь. ако ты есн хь снь бен. грады въ
инрь. и се ре и ишедь и пригласы сестрѫ свою тан рек-
шии· оучитель сь е. и глашает та она же ако услыша въ-

Digitized by Google

ставь скоро и иде къ немоу. и не бѣ оуже пришель іс въ весь. нъ бѣ на мѣстѣ идеже и ещѣ срѣте и марѳа. юденіе же сыщии съ неж въ домоу и оутѣшающеж. видѣвше мрнж. яко скоро въста. изыдж по нен глще. яко иде на гробь да плачетса тѵ. мрнѳ же яко приде идеже бѣ іс. видѣвши и паде на ногоу его. глще емоу. гн аще бы зе былъ не бы бра мон оумрьлъ. іс же яко видѣвь ж плачащжса. и пришешдж къ немоу. запрѣти дхоу и възмѧтиса самь и рѣ где положисте и. глашж емоу гн градъ и вижь и прослъзыса іс. глашж же нюденіе. вижь колнко любляше. иетеры же ѿ нихъ рѣшж. неможаше ли сьи ѿкрьсты оуи слѣпомоу сьткорити да сьи неоумреть. іс же пакы прѣта въ себѣ приде къ гробоу бѣ же камень при гробѣ лежащъ. и рѣ іс възмѣте камень гла емоу сестра его. гн оже смрьдить. д. дни оже бо имать. гла ен іс нерѣхли ти. яко аще вѣроуѣши оуздрьши славж бижь. и възаса камень идеже лежаше мртвын. іс же възвѣ ѡуи свон на нбо нре. оуѣ хвалж тебѣ възаж яко всега мене послоушаеши. нь народа ради стожщаго рѣхъ. да вѣрж имѧть яко ты ма посла. и се рекь гласомь велнемь вьзгласи. лазаре градъ вынь. набне се изыде оумерын обазань ржкама и ногама и ѡкроемь. и лице его оуброусомь ѡказано. гла имь іс разрѣшите и. и недѣите жти и. иноземъ же ѿ юден пришеше къ мрни. и видѣвше еже сьтворн іс и вѣроваша вынь.

Digitized by Google

3) Изъ Дамаскина — отъ слово-то на Срѣтеніе.

Прѣжде плъ́тьскаго съмотре́нїа хва, до п лѣ́тъ. бѣ́ нѣ́кыи ца́рь птоломе́и и́мене. є́лли́нь, ро́до, и оу́чи́тель sѣло̀. гла́ютже нѣ́цїи, а̀ко въ́схо́тѣ нѣ́когда сътвори́ти и́зре́дну нѣ́кую ве́щь въ свое цр҃твїи. ѡ̀же несъ твори́въ и́нъ ца́рь никогда, сѝ ре́чь, ѿсе́го да пока́жетъ а̀ко мно҃гаа и́мѣ́нїа оу́же и́мать. е́же сътвори́ти храми́ну ѿкрꙋ́ста́ль ка́мень. И ре́коше е́му нѣ́цїи филосо́фи. а̃ще бы сътвори́лъ цр҃ь е́ди́но дѣ́ло е́го́же ти пока́же. то̀ о̀ста́лоби ти и́ и́ме добро̀ по тебѣ́, и́чтнѣ́и́шїи боу́деши на́че въ́сѣ́ ца́реи земльны. и ктѡ́му и́нъ ца́рь не бы о̀брѣ́тисе мо́гль е́же пости́гнѫти тѐ въ́семь дѣ́лѣ. Гла́голетъ ца́рь къни́мъ. что̀ ѐ ве́щь е́же гла́голете филосо́фи. Гла́голетъ е́му ѿны. ро́ждь о̀брѣта́етсе въ ѐрли́мѣ́ и́мено́уемы ѐвре́е. про́чее ѿны цр҃ь, и́мѣ́ахѫ нѣ́коего мѫ́жа ѐма̀ и́мене, въ мѣ́сто оу́чителѧ и́мъ ѝ цр҃а въ дре́вны врѣ́мень. и́мать же ѿто́лѣ тысоу́ща и ѿсмь сто̀ лѣ́тъ досе́ле. мѫ́жи же о̃ны ре́комыи, прѣда́стъ и́мъ пѣ́ть кни́гы. а̀коже гла́голетъ ѿны. ѝ прьвы́ нари́чютъ врисїдь; ре́коше бы́тїе. повѣствꙋе́тъ же та̀ кни́га ка́ко бы́сть ѝспрьва̀ чл҃къ, ѝ ми́ръ въ́сь. вто́рꙋю же гла́голетъ ѐлидїмо́дъ. ре́коше ѝсходъ. ѝ повѣствꙋе́тъ кни́га о̃на, ка́ко̀ ѝзыдо́ше ѿны ѐвре́е ѝзъ ѐгꙋпта. тре́тїюже гла́голетъ оу́дїе́кра, ре́коше левитї́ко̀. ѐже сказꙋе́тъ о̀сцѣ́нствѣ́. четвръ́тꙋю же на-

Digitized by Google

рѝчютъ оу҃давѝрь, рекше числ҃. и̑ повѣ҆ствоуетъ сѝа кни҃га, ꙗ҆ко мѡ́и҃си о҃нь, ка҆ко подво҃и лѣ҃тѣхъ по и̑зшьствѝи и̑хъ ѿ҃е҆гѵ́пта. и̑счѝслы, рекше и̑счѣ҃те въ҆сако племе и̑до́мь въ҆е҆вре҃е. ¶ Пѣ҃тюже гл҃ютъ е҆лева́рѝмь ре́вше вторыи̑ зако́нь. ꙗ҆ко въ҆сѧ е҆ли́ка напи́са и̑ е҆ли́ка и̑зре́че мѡ́и҃си о҃нь, па́кы вьсѣ҃и кни҃sѣ, ѡ҃на второ́е пи́ше и̑гл҃ѣть. Сі҃е кни҃гы ца́рь, и̑ и̑ны҃ до д҃і̑ и̑мать рѡ́дь съ҃. ѡ҃бачє е҆вре́нскы҃. е҆зы҃ко҃ соу́ть, и̑ писа́нїа е҆вре́нскаа. да а҃ще бг҃ъ повелѣ҃ль прине́сти и̑хъ вѣ҃бѣ҃. ꙗ҆ко да и̑маши тѝне въпола́тѣ҃ своеи̑ сътвори́л би дѣ҃ло ди́вно и̑ достосло́вно, е҆го́же несъ҃твори ни́кто́же ѡ҃създа́нїа ми́рь, та́ковое вели́ко добро́. Зане҃ а҃ще сътво́риши ца́рь сі҃ю храми́нь ѥ҃же вели́ши сътвори́ти. нъ҃ є҃ ве́ци тлѣ҃нна́, и̑ въ҃ ма́ло вр҃ѣмени погы҃бноути и̑мать и̑ нѝ что́же ѡ҃сего неприо́кр҃ѣщеши. нъ҃ а҃ще сътво́риши сі҃е и̑же ти гл҃ємь ра́бы твои̑, и̑мѣ҃ши вѣ҃чно и̑ въ҃сегда́шнее и̑ме добро́. ꙗ҆ко оу҃слы́шавь ца́рь сі҃а, възра҆до́васе sѣ҃кло҃. и̑ посѝхъ а҃вїе, посила́ѣть моу́же ца́рскы҃ въ҃ і҃ е҆рлимѣ҃, и̑ въ҃ о҆кръ҃стны҃ бе́сѣ҃ е҆го́ съ ца́рскъıми. писа́нми. пишоу҃щи сѝце.

Пто҃ломе́и вели́кыи ца́рь в҃ и҆сточны҃ и̑ за́паднии. ва́мь оу҃ченикѡ҃ пр҃ка мѡ́и҃се҆а гл҃имы е҆вре́е, гл҃ю радова́тисе ка́мь. слы́ша и̑ разоумѣ҃хъ о҃ва ꙗ҆ко по пр҃ѣмно҃го рѡ́дь бл҃гочъ҃стивь и̑ сѣ҃ть є҃. и̑ ꙗ҆ко ѡ҃бр҃ѣтошесе ѿ҃ ро́да ва́шего вели́кы и̑ кни҃жны чл҃ци. се́го ра́ди радоую҃се слы́шеци о҃ васъ ꙗ҆ко та́ковы ѥ҃сте. и̑ бл҃годаръ҃

великы бо́гъ, сподоблшéе мѣ вѣцр҃итисѧ на вáми и̂ вѣвьсѣ́ мирѣ. Є́дино нѣ́кое дѣ́ло добро̀ вѣсхо́тѣ́ сътвори́ти и̂ а̃зъ. своѥмѹ́сѣ́ ро́дѹ є̂лли́нскомѹ. ѥ̃же да́ти и̂мь о̃чи зрѣ́ти. сѝ ре́чь, кни́гы мнѡ̂гы стежа́тн ми. ѥ̃же разоумѣ́ти на́мь ми́рь вѣсь, и̂ а̃же вьми́рѣ вѣсѣ̀ ѥ̆лмацáрь е̃смь, ѡ̃баче мл҃ю́сѧ вáмь. посла́ти мнѣ́ нѣ́кыѥ кни́гы и̂ѵ́же и̂мѣ́ѥте. нехо́щѹбо̀ нѝчтоже тоу́не, нѣсѣискѹплюнїѥмь и̂хъ. сѐ о̂ставлю́ вáмь є̂ди́но го́дище да́нь къвьсѣ́. и̂ въ са́кон кни́sѣ ѥ̀нже є̂ цѣ́нà послю̀ въ вáмь. и̂ сътвори́тнми оу́бо подоба́ѥтъ вáмь, ѩкоже въписа́хвы. и̂а́збо̀ не нѣблгодарьстьѣ́нь е̃́смь, нѣ́ пакы вьсѣ̀ вѣздáмь вáмь. и̂зра́вствоуи́тѥ. Сі́а писа́вь ца́рь, и̂ посла́вь къни́мь. є̂врѣ́ѥже а̃ко видѣ́вше писа́нїѥ ца́рское, ре́ше въ себѣ́. Кàа на́мь ноу́жда, да́ти є̂ди́номѹ и̂ноплеме́нникѹ и̂ тоу́ждѹ вѣ́ры на́шее; кни́гы на́ше. Нъ ѿпи́шѐ къ нѥмѹ слwвеса съмири́тела́нàа, кни́гыже непосли́. и̂пи́шѹ̀ си́це. є̀врѣ́ѥ ра́бы твоѝ, покланѣ́емтисѧ ца́рѹ птоломѣ́е. писа́нїа ца́рствїю ти пр҃їѣ́хѡ̀. и̂ а̃коже подоба́ше поклони́хѡмсѧ́ вѣсѝ. и̂ о̂хвѣ́хѡ̀ а̃ко въписа́ль є̂сѝна́мь ра̀ди кни́гы на́ше. и̂ мы мнѡ̂голѣ́тныи ца́рѹ, клѣ́твѹ и̂мамы ѿпр҃рькь на́ши. неда́ти ѝхъ и̂номѹ ро́ѡ̀дѹ. сѐго ра̀ди некоу́ди тн тѣ́жко а̃ко непосила́ѥ и̂хъ. и̂зра́вствѹи. Ца́рже а̃ко ви́дѣ́ вьписа́нїѥ посла́нное ѿ є̀врѣ́ехъ. а̃вїе призвавь филосо́фѣ. и̂ показа́вь и̂мь писанїѥ. Глю́ть вънїе́мѹ филосо́фы.

Digitized by Google

жи́выи цр҃ь вѣ҃кы. съ ро́ждь є҃ сѣло́ мно́го завѣ́-
стивь. и҆ ѡ҃мно́гыѧ за́висты, нехо́тѣть посла́ти и҆́хъ
кн҃а. и҆ и҃нопа́кы. вид҃ѣ́ше те мо́лещасѧ и҃мь. и҆се́го ра́ди
и҃щоу́ть вѣ́цьше ѡ҃ставити и҃мь что́. н҃ъ посли кн҃и
писа́нїа оу҃страша́ющаа и҆́хъ. и҆ посла́ и҆ не хо́тѣщи
т҃ко́мь, по́слють и҆́хъ кна́мь. а҃вїе па́кы пи́шеть ца́рь
къ҃нимь сице. Птоломе́и вели́кыи ца́рь въ҃сточныи
и҆за́падныи. къва́мь мѡ҃ѷсе́а пр҃рка оу҃чениковѡ, ре́комы
є҃вре́е. гл҃ю ва́мь радова́тисѧ, мн҃ѣ́хъ оу҃бо а҃ко рабы
мои́ е҃сте и҆стинны́ и҃вѣ́рны, се́го ра́ди над҃ѣ́сѧ писа́хъ
къва́мь. невѣ́дыи а҃ко завѝстливь и҆зль҃ ро́ждь е҃сте
и҃грьд҃ли́вь. ѡ҃баче нетвори́темѣ е҃же разгнѣва́тимисѧ
заньє. та́ко ми си́лѫ вели́кы бѡ́говь. а҃ще не по́слѣте
мѝ кни́гы ва́ше въскорѣ́, бра́нь великѫ̀ сътво́рѫ наны.
и҆ гра́дь ва́шь ѡ҃гнє́ сьжегѫ̀. важе въс҃ѣ́ помьче поло-
жѫ̀. тьчі҃ю съ мотри́те сътвори́ти поль҆зное ва́мь. Да
а҃ко видѡ́вше оу҃бо є҃вре́е ца́рево посла́нїе прещи́нїемь
стра́шеще. а҃вїе и҆ нехо́тѣще посла́ше и҃. Ца́рже а҃ко ви́д҃ѣ
кни́гы ра́досте́нь бы́вь. ѡ҃баче є҃вре́искаа бѣ́хѫ и҆ пи-
сани́а и҆ словесѣ. и҆ о҆ се́мь тьчі҃ю съмышли́ѥ бѣ́҃ ца́рь
что́ сътво́ритъ. Гл҃ютъ е҃мѫ̀ фнлосѡ́фы. повели́ ца́рь
да по́слють на́мь и҆ оу҃чи́телѥ и҃ны́хъ е҃же и҆́зтлькова-
ти кни́гы наѳллі҃нскыи е҃зыкъ. да разоумѣ́емь что́
гл҃ютъ сі҃е кни́гы. Та҆же па́кы посила́етъ ца́рь и҃на
писа́нїа и҃моу́ще сѝце. Птоломе́и вели́кыи ца́рь къ

Digitized by Google

стокѹ и̑ западѹ. вамь оу҃ченикѡ҃ пр҃рка мшисѣл, гаѥмы е҃врѣе гла҃ю радоватисѧ. о҃бо҃щникъ красн҃ затво҃рень. и̑ и̑сточникъ стоудѣнь покрꙗвѣнь. кою по҃л҃зѹ и̑мѣютъ ѡ҃бои, сице и̑ кни҃гы и̑хже посласт҃е мнѣ. а҃ко затво҃рень и̑съ крꙗвѣни и̑мѣю а҃. нъ а҃ще хо҃щете съвръшѣнѣ добро҃е сътвори҃ти. послѣте на члкы протлъкова҃ти и̑хъ. ѡ҃бач҃е знаа҃ти и̑мь ѡ҃ба е҃зы҃ка. и̑ сказова҃ти е҃врѣиски". а҃зѣ и̑зверѹ свои҂ чл҃кь е҃лли҃нѡ҃ соу҃ще пр҃писова҃ти та". Сътвори҃те оу҃бо добро҃ сїе съвръшѣнѣ. а҃ко да при҃ѥмете да҃рова҃нїе ѥ҃же о҃бѣщахъ вамь, и̑зра҃ѧвствоу҃ите. Е҃врѣе же то҃г да и̑нехо҃тещ҃е. посила҃ютъ сѣ҃дмьдесѣ҃тъ о҃у҃чи҃тель, и̑зтлъкова҃ти кни҃гы и̑хны. Ца҃р же а҃ко ви҃дѣвьшѧ, ра҃достїю прі҃ѣмшѧ и̑ почѣ҃тъ. та҃же поставѣ҃тъ и̑хъ къ сѣ҃дмьдѣ҃тъ келі҃е. сто҃и̑ четы҃ридесѣ҃тъ о҃у҃чи҃тель. подва҃ къкоѣ҃нждо келі҃н, ѣ҃дино҃го е҃врѣина а҃ дроу҃гаго е҃лли҃на. и̑ човелѣ҃кы дава҃ти и̑мь ца҃скыѥ сънѣ҃ды. и̑ поро҃чи҃вь, ѣ҃дино҃ дроу҃гаго о҃у҃чи҃телі҃е невидѣ҃ти, доне҃лиже и̑зта҃кують и̑ пр҃кпи҃шѧ вьсѣ кни҃гы. Сътвори҃вше оу҃бо та҃мо вре҃ме дово҃лно. до҃ндеже пр҃писа҃вше на е҃лли҃нскы ѣ҃зы҃къ. ѣ҃дино҃ дроу҃гаго неоу҃зре҃вь ни҃же повѣс҃ дова҃вь. и̑ благоволе҃нїемь ѥ҃жѣмь кни҃гы вьсѣ, ѣ҃дина ѿ҃дроу҃гїе неразьи҃ствова҃ше. нъ вьса҃ вы҃ше съгла҃сна. Т҃огда да҃сть и̑мь ца҃рь мно҃гы да҃ры и̑да҃рова҃нїа. и̑ та҃ко ѿ҃поусти҃вь и̑хъ па҃кы поити вьсвоа҃, ре҃кше къ і҃ерлимь.

Digitized by Google

11. Изъ Сборника 1076 год. За четенье-то на светы-тѣ книгы.

Добро ѥсть, братиѥ почитаньѥ книжьноѥ. паче вьсѧкомоу хрьстьяноу: блажени во, рече, испытаѭштии съвѣдѣниꙗ ѥго, вьсѣмь сьрдцьмь вьзиштѭть ѥго. чьто бо репе: испытаѭштен съвѣдѣниꙗ ѥго; Ꙗгда чьтеши книгы, не тъштисѧ бързо иштисти до дроугъıꙗ главизнъ, нъ поразоумѣи, что глѭть книгы и словеса та, и тришьдъı обраштаѭѧ о ѥдинон главизнѣ рече бо: въ сьрдьци моѥмь съкръıхъ словеса твоꙗ, да не съгрѣшѫ тебѣ. Не рече: оустъı тъчьѭ изглаахъ, нъ и въ сьрдьци съкръıхъ, да не съгрѣшѫ тебѣ. и поразоумѣваѭ оубо истиньнѣ писанию, правимъ ѥсть ими. рекѫ же книгы Не съставитъ бо сѫ корабль безгвоздни, ни правьдьникъ беспочитанию книжьнааго: и ꙗко же плѣньникомъ оумъ стоитъ оу родителъ своихъ, тако и правьдьникоу о почитании книжьнѣмь. красота воиноу оружию. и корабль (ю) вѣтрила: тако и правьдьникоу почитанию книжьноѥ. отъкръıи бо, рече, очи мои да разоумѣѭ чюдеса отъ закона твоѥго. очи бо глеть размъıслъ сьрдчьныи, и прочеѥ.

Не съкръıи отъ мене заповѣдни твоихъ, разоумѣи, ꙗко не отъ очию съкръıи, нъ отъ разоума и сьрдца. тѣмь же и похоули не пооучаѭштаѭѧ,

Digitized by Google

гл҃а: проклати оукланѧѣштенсѧ отъ заповѣдии твоихъ. тѣмь же и самъ сѧ похвали, гл҃а: Коль сладъка словеса твоѧ, паче меда оустомъ моимъ, и законъ оустъ твоихъ паче тысѧштъ злата, и сребра, и въсчѣтъ, гл҃а: Въздрадоуѥмсѧ азъ о словесѣхъ твоихъ, ꙗко обрѣтаѧ користь мъногоу. користь бо нарече словеса бж҃ия, гл҃а: Ꙗко обрѣтохъ, недостоинъ сы, такъ даръ ѥже ми сѧ поучати словесьмъ твоимъ дьнь и ношть.

То мы, братиѥ поразоумѣкимъ и послоушанмъ разоумьнъıма оушима, и поразоумѣкимъ силѫ и пооучение с҃тъıхъ книгъ. Послоушли тъı житиꙗ с҃таго василиꙗ и с҃таго ѡ҃ш҃а. златооуста҃таго и с҃таго кирила фїлософа и инѣхъ многъ с҃тъıихъ, како и ти съпьрва, повѣдаѭтъ о нихъ рекѫште, измладаприлежаахѫ с҃тъıхъ книгъ, тоже и на добраи дѣла подвигноушасѧ. вижь, како ти начатъкъ добръıимъ дѣломъ пооучение с҃тъıихъ книгъ! да тѣмн, братиѥ, и симн подвигнѣмъ сѧ на пѫть житиꙗ ихъ и на дѣла ихъ, и пооучанмъсѧ вънноу книжьнъıмъ словесьмъ, творѫще волѭ ихъ ꙗкоже велѧтъ, да и вѣчьнъıꙗ жизни достоини бѫдемъ, въ вѣкъı амин҃ь.

Digitized by Google

III. ОБРАЗЦИ ОТЪ НОВА-ТА КИРИЛИЦА.

I. Изъ острожска-та Библія, що не напечатана въ XVI-ыя вѣкъ *)

Лук. гл. II. (20—21)

Възвратѝшасѧ пастырїе, славѧще и хвалѧще бг̃а о всѣхъ ѩ̃же слы̀шаша и видѣ̀ша, ѩ̃коже гл҃ано бы̀сть к нимъ. И ѓгда и҃сполнишасѧ осмь дн҃ей, да ѻ҃брѣзаютъ его, и҆ нарекоша и҃мѧ є҃мꙋ і҃с, нареченное а҃ггеломъ прежде даже не зачасѧ въ чревѣ.

Тамъ. — 25 — 32.

Бѣ чл҃къ въ і҃ерлимѣ, є҃мꙋже и҃мѧ симеѡ́нъ, и чл҃къ сей пра҃веденъ и҆ бл҃гочестѝвъ, чаѧ ѹ҃тѣхы и҃левы, и҆ дх҃ъ бѣ с҃тъ в немъ. и҆ бѣ є҃мꙋ ѿ҃вѣщанно дх҃омъ с҃тымъ, невидѣ́ти см҃рти, прежде даже не видитъ хр҃а гн҃а. И҆ пр҃їиде дх҃омъ в҃ цр҃ковь. И҆ ѓгда введо́ста роди́теля отроча і҃са, сътворити и҃мѧ по ѻ҃бы́чаю зако́нномꙋ ѿ немъ. и҆ то́й пр҃іе́мъ его на рꙋкꙋ свою и҆ бл҃ви бг̃а, и҆ рє. нн҃ѣ ѿ҃пꙋщаѥ́ши раба́ твоего влко, по гл҃ꙋ твоемꙋ с мі́ромъ. ѩ̃ко видѣ́сте҆ ѻ҃чи мои спсе́нїе твое, ѥ҃же є҃си ѹ҃гото́валъ пре҆ лицемъ всѣхъ людїи. свѣ҆т҃ъ въ ѿ҃ткрове́нїе ꙗ҃зыкомъ, и҆ сла́вꙋ людїи твои҃хъ і҃и҃лм҃.

*) Пълна библія староблъгарскый езыкъ напечатана была въ Россія пьрвый пѫть въ градъ Острогъ, на Волына, въ 1581 год.

Digitized by Google

2. Изъ Московска-та Библія, що е напечатана въ XVII-ыя вѣкъ *)

Лук. гл. II. 20—21.

Возвратѝшасѧ пастырїе, славѧще и хвалѧще бг̃а ѡ̃ всѣ́хъ ѩ́же слы́шаша и ви́дѣша, ѩ́коже глано бы́сть к̃ ни́мъ. И ѥ̃гда и̃спо́лнишасѧ о̃смь дне́й, да ѡ̃брѣ́жетъ ѥ̃го, и нарекоша и̃мѧ ѥ̃мꙋ̀ і̃с̃ъ, нарече́нное а̃г̃ломъ пре́жде да́же не зача́тсѧ во чре́вѣ.

Тамъ 25—32.

Бѣ́ чл̃вкъ во і̃ерли́мѣ, ѥ̃мꙋ́же и̃мѧ сумеѡ̃нъ, и чл̃вкъ сей̀ пра́веденъ и бл̃гочести́вкъ, ча́ѧ ѹ̑тѣ́хи і̃и̃левы, и дх̃ъ бѣ́ сты́ѩ в̀ ни́мъ. и бѣ́ ѥ̃мꙋ̀ ѡ̃вѣщаѥ́нно дх̃о́мъ сты́мъ, не ви́дѣти смерти, пре́жде да́же не ви́дитъ хр̃та̀ г̃дня. И прїи́де дх̃о́мъ въ цр̃ковь. И ѥ̃гда введо́ста роди́теля о̑троча̀ і̃и̃са, сотвори́ти и̑мѧ по о̑бы́чаю зако́нному ѡ̃ не́мъ. и то́й прїе́мъ ѥ̃го на рꙋ́кꙋ̀ свою̀, и бл̃гословѝ бг̃а, и рече́:ны́нѣ ѿпꙋщаѥ́ши раба̀ твоего̀ вл̃ко, по глаго́лꙋ твоемꙋ́ с̀ ми́ромъ. ѩ́кѡ ви́дѣсте́ о̑чи моѝ спсе́нїе твоѐ, е̃же е̑сѝ ꙋ̑гото́валъ пре́д̀ лице́мъ всѣ́хъ лю́дїй. свѣ́тъ во ѡ̃кровене́нїе ꙗ̃зы́кѡмъ, и сла́вꙋ люде́й твои́хъ і̃и̃лѧ.

3. Изъ най-нова-та Библія, що е напечатана въ XIX-ыя вѣкъ.

Еванг. Лук. II. 20—21.

Возвратѝшасѧ пастырїе, славѧще и хвалѧще Бг̃а ѡ̃ всѣ́хъ, ѩ́же слы́шаша и ви́дѣша, ѩ́коже глаго́лано

*) Пѣлна Библія напечатана въ Москва ѣрвый пѫть въ 1663 год. — вече въ исправенъ видъ — по начьртаніе-то на Патріарха Никона, който пріѣлъ за ржководство грьцка-та и Острожска-та Библія.

Digitized by Google

бысть к нимъ. И єгда исполнишася осмь днїй, да обрѣзютъ єго, и нарекоша имя ємў Іисъ, нареченое Англомъ прежде даже не зачатся во чревѣ.

Тамъ — 25—32.

Бѣ человѣкъ во Іерлимѣ ємуже имя Сумеонъ, и человѣкъ сей праведенъ и благочестивъ, чая утѣхи Ізлевы, и Дхъ бѣ стъ въ немъ: и бѣ ємў обѣщанно Дхомъ стымъ, не видѣти смерти, прежде даже не видитъ Хрта Гдня. Ипрійде дхомъ вцрковь; и єгда введоста родителя отроча Іиса, сотворити имя по обычаю законному ѡ немъ, и той пріемъ го на рўкў своею, и благословй Бга, и рече: Нынѣ ѿпўщаеши раба твоего, Влко, по глаголў твоемў, съ миромъ. Ижкw видѣстѣ очи мои спасенїе твое еже єси оуготовалъ пред лицемъ всѣхъ людей: свѣтъ во ѿкровенїе языкомъ и славў людей твоихъ Ізилм.

Матѳ. гл. XI. 1.

Глаголаше же ко оученикомъ своимъ: человѣкъ нѣкїй бѣ богатъ, имже имяше приставника; и той ѡклеветанъ бысть къ немў, якw расточаетъ имѣнїя єгѡ. И пригласивъ єго рече ємў: что се слышў ѡ тебѣ; воздаждь ѿвѣтъ ѡ приставленїи домовнѣмъ: не возможеши бо ктомў домў строити. Рече же въ себѣ, приставникъ домў: что сотворю, якw гдь мой ѿемлетъ строенїе домў ѿ мене; копати не могў, просити стыжўся. Разумѣхъ что сотворю: да єгда ѿставленъ бўдў ѿ строенїа домў, пріймўтъ мя въ домы

Digitized by Google

своѧ. И призвавъ єдинаго когождо ѿ должникъ
гдина своегѡ, глаголаше первомѹ: колицѣмъ долженъ
єсѝ гдинѹ моемѹ; Онъ же рече: стѡ мѣръ масла. И
рече емѹ: пріимѝ писанїе твоє, и сѣдъ скоро напишѝ
пятьдесатъ. Потомъ же рече другомѹ: ты же коли-
цѣмъ долженъ єсѝ: Онъ же рече: стѡ мѣръ пше-
ницы. И глаголa емѹ пріимѝ писанїе твоє, и на-
пишѝ осмьдесатъ. И похвалѝ гдь домѹ строителя
неправеднаго, ѩкш мѹдрѣ сотвори, ѩкш синове вѣка
сегѡ мѹдрѣйши паче синѡвъ свѣта въ родѣ своемъ
сѹть. И азъ вамъ глаголю: сотворите себѣ дрѹги ѿ
мамѡны неправды да, єгда ѡскѹдѣете, пріимѹтъ вы
въ вѣчныѧ кровы.

Вѣрный въ малѣ, и во мнозѣ вѣренъ єсть и не-
правединый въ малѣ, иво мнозѣ неправеденъ єсть. Аще
оубѡ въ неправеднѣмъ имѣнїи вѣрни не бысте, во
истиннѣмъ кто вамъ вѣрѹ иметь; И ащє въ чѹжемъ
вѣрны не бысте, ваше кто вамъ дастъ; Никій жравъ
можетъ двѣма гдинома работати: ибо или єдинаго
возненавидитъ, а дрѹгаго возлюбитъ: или єдинагѡ
держитсѧ, ѡ дрѹзѣмъ же нерадѣти начнетъ: не
можете Бгѹ работати и мамѡнѣ. Слышахѹ же сїѧ
всѧ и Фарїсеє сребролюбцы сѹще, рѹгахѹсѧ емѹ.

Члвѣкъ же нѣкїй бѣ богатъ, и ѡблачашесѧ въ
порфирѹ и виссонъ, веселѧсѧ на всѧ днь свѣтлѡ.
Нищь же бѣ нѣкто именемъ Лазаръ, иже лежаше
предъ враты єгѡ гноенъ. И желаше насытитисѧ ѿ
крѹпицъ падающихъ ѿ трапезы богатагѡ: ибо и пси

приходящіе ѡ҃лизáхѫ гноѝ егѡ̀. Бы́сть же оу҃мрéти нѝщемѹ̀, и҆ несéмѹ̀ бы́ти а҃гг҃лы на лóно Авраáмле: оу҃мре же и҆ богáтый, и҆ погребѝша е҆гѡ̀. Й во ádѣ возведѣ́ о҃чи свои, сы́й въ мѹ́кахъ, оу҃зрѣ́ Авраáма и҆здалéча, и҆ Лáзаря на лонѣ́ е҆гѡ̀: Й тóй возглáшѣ, рече́: о҃ч҃е Авраáме, поми́лѹй мѧ, и҆ посли́ Лáзаря да ѡ҃мо́читъ конéцъ пéреста своегѡ̀ въ водѣ́, и҆ оу҃стѹдúтъ ꙗ҆зы́къ мóй, я҆кѡ стражда́во плáмени сéмъ. Рече́ же Авраáмъ: чáдо. помáнѝ, я҆кѡвоспрїáлъ е҆сѝ блага́ѧ твоѧ́ въ животѣ́ твоéмъ, и҆ Лазáрь, тáкожде злáа: нынѣ́ же здѣ́ оу҃тѣшáется, ты́ же стрáждеши. Й надъ всѣ́ми сúми междѹ̀ нáми и҆ вáми прóпасть велúка оу҃твердúсѧ, я҆кѡ да хотя́щїи прейти́ ѿсю́дѹ къ вáмъ, не возмóгѹтъ, ни йже ѿтѹ́дѹ къ нáмъ прехóдятъ. Рече́ же: молю́ тѧ оу҃бѡ́че, да пóслеши е҆гó въ дóмъ о҃ц҃á моегѡ̀: Ймамъ бо пя́ть брáтїй: я҆кѡ да засвидѣ́тельствѹетъ имъ, да не и҆ тíи прїúдѹтъ на мѣ́сто сïе́ мѹчéнїа. Глаго́ла емѹ̀ Авраáмъ: ймѹ́тъ Мѡ҃ѷсе́а и҆ прр҃о́ки: да послы́шаютъ и҆́хъ. Óнъ же рече: нѝ, о҃ч҃е Авраáме: но áще кто́ ѿ мéртвыхъ йдетъ въ нѝмъ, покáются. Рече́ же емѹ̀ áще Мѡ҃ѷсе́а и҆ прр҃о́кѡвъ не послы́шаютъ, и҆ áще кто́ ѿ мéртвыхъ воскрéснетъ, не ймѹ́тъ вѣ́ры.

Мѳ. гл. XI. 2—11.

Ѡ҃ѡа́ннъ слы́шавъ во оу҃зúлищи дѣла́ Хр҃то́ва, посла́ два́ ѿ оу҃ченúкъ своúхъ, рече́ емѹ̀: ты́ ли сóй гряды́й, и҆ли и҆но́гѡ чáемъ; Й ѿвѣщáвъ Ї҃с҃ъ рече́ и҆мъ: ше́дше возвѣсти́те Ѡ҃ѡа́ннѡви, я҆́же слы́шите и҆ ви́дите: слѣпи́и прозирáютъ, и хромїи́ хо́дятъ, прока-

Digitized by Google

женніи ѡчищаю́тсѧ, и̑ гл҃сі҃и слы́шатъ, мє́ртвіи востаю́тъ, и̑ ни́щіи бл҃говѣ́ствую́тъ: и̑ бл҃же́нъ є́сть и̑же а̑ще не соблазни́тсѧ ѡ̑ мнѣ̀. Тѣ́мъ же и̑сходя́щимъ, нача́тъ І҃и҃съ глаго́лати наро́дшмъ ѡ̑ І҃ѡа́ннѣ: чесо́ и̑зыдо́сте в̀ пⷭ҇тыню ви́дѣти; тро́сть ли вѣ́тромъ колє́блемꙋ; Но чесо́ и̑зыдо́сте ви́дѣти; человѣ́ка ли въ мя́гки ри́зы ѡ̑блече́нна; сє̀, и̑же мя́гкаѧ нося́щіи, въ домѣ́хъ ца́рскихъ сꙋ́ть. Но чесо́ и̑зыдо́сте ви́дѣти; пр҃ро́ка ли; є́й глаго́лю ва́мъ, и̑ ли́шше пророка́. Сє́й бо є́сть, ѡ̑нє́мже є́сть пи́сано: сє̀ а́зъ посыла́ю а̑г҃гла моегѡ̀ пред҃ лицє́мъ твои́мъ, и̑же ѡ̑гото́витъ пꙋ́ть твоѝ пред҃ тобо́ю. А̑мі́нь глаго́лю ва́мъ, не воста̀ въ рожде́нныхъ жена́ми бо́лій І҃ѡа́нна кр҃тѝтєла: мніи же во цр҃твіи нб҃нѣ́мъ бо́лій є̑гѡ̀ є́сть

Тамъ XIII 2—39.

На Мѡѷсе́овѣ сѣда́лищи сѣдо́ша кни́жницы и̑ фарісе́є. Всѧ̑ ѹ̑бо є̑ли́ка а̑ще реку́тъ ва́мъ блюсти́, соблюда́йте и̑ твори́те: по дѣ́лѡ́мъ же и̑̀хъ не твори́те, глаго́лютъ во, и̑ не твора́тъ. Свазꙋ́ютъ во времена́ тя́жка и̑ нєудо́бна носи́ма, и̑ возлага́ютъ на илеща́ человѣ́ческа: пе́рстомъ же свои́мъ не хотя́тъ дви́гнꙋти и̑̀хъ. Вся же дѣ́ла своѧ̀ творя́тъ, да ви́дими бꙋдꙋ́тъ человѣ́ки: разпира́ютъ же храни́лища своѧ̀, и̑ величаю́тъ воскри́лія ри́зъ свои́хъ. Лю́бятъ же преждевозлега́нія на ве́черѧхъ, и̑ преждесѣда́нія на со́нмищахъ, и цѣлова́нія на то́ржищахъ, и звя́тисѧ ѹ̑ человѣ́къ: ѹ̑чи́тлю, ѹ̑чи́тлю. Вы̑ же не нарица́йтесѧ ѹ̑ чи́телѣх: є̑ди́нъ бо є̑сть ва́шъ Ѹ̑чи́тель, Хр҃то́съ:

Digitized by Google

всѣ же вы̀ бра́тїа е̑стѣ. И̑ о҃ц҃а̀ не зовѝте себѣ̀ на землѝ: е̑ди́нъ бо е̑сть О҃ц҃ъ ва́шъ, и̑же на нб҃сѣ́хъ. Нижѐ нарица́йтеся наста́вницы: е̑ди́нъ бо е̑сть Наста́вникъ ва́шъ Хр҃то́съ. Бо́лїй же въ ва́съ, да бу́детъ вамъ слу́га̀. И̑же бо возне́сетсѧ, смири́тсѧ: и̑ смира́йсѧ, возне́сетсѧ.

Го́ре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, а̑кѡ затвора́ете ц҃рт҃вїе нб҃ное пре́д челове́ки: вы̀ бо не вхо́дите, ни входа́щихъ ѡ҃ставля́ете внитѝ. Го́ре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́ри, а̑кѡ снѣда́ете до́мы вдови́цъ, и̑ вино́ю дале́че моли́твы твора́ще: сегѡ̀ ра́ди ли́тшее прїи́мете ѡ҃сужде́нїе. Го́ре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́ри, а̑кѡ прехо́дите мо́ре и̑ сѹ́шѹ, сотвори́ти е̑ди́наго прише́лца, и̑ е̑гда̀ бу́детъ, творитѐ е̑го̀ сы́на гее́нны сугу́бѣйша ва́съ. Го́ре ва́мъ, вождѝ слѣпїи, глю́щїи, и̑же а̑ще клене́тсѧ ц҃рковїю, ничесо́же е̑стъ: а̑ и̑же клене́тсѧ зла́томъ ц҃рковымъ до́лженъ е̑сть. Бу́їи и̑ слѣпїи, что́ бо бо́лѣе е̑сть, зла́то ли, и̑лѝ ц҃рковь ст҃а́щаа зла́то; И̑ и̑же а̑ще клене́тсѧ о̑лтаре́мъ, ничесо́же е̑сть: а̀ и̑же клене́тсѧ да́ромъ и̑же верху̀ е̑гѡ̀, долженъ е̑сть. Бу́їи и̑ слѣпїи, что́ бо бо́лѣе, да́ръ ли, и̑лѝ о̑лта́рь, ст҃а́й да́ръ; И̑жеу҃бшклене́тсѧ о̑лтаре́мъ клене́тсѧ и̑мъ, и̑ сѹ́щимъ верху̀ е̑гѡ̀: и̑ и̑же клене́тсѧ це́рковїю, клене́тсѧ е̑ю, и̑ живу́щимъ въ не́й: и̑ клены́йсѧ нб҃се́мъ, клене́тсѧ престо́ломъ Бж҃їимъ и̑ сѣда́щимъ на не́мъ.

Го́ре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́ри, а̑кѡ ѡ҃десѧ́тствуете мя́тву, и̑ ко́пръ, и̑ ки́мїнъ, и̑ ѡ҃ста́ви-

Digitized by Google

сте вѧщшлѧ закóна, сѹдъ и̑ милость и̑ вѣ́рѹ: сїѧ̀ же подобáше творúти, и̑ о҃нѣ́хъ не ѿставлѧ̀ти. Вождѝ слѣпíи, ѿцѣ́ждающїи комарú, вельблю́ды же пожирáюще. Гóре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́рни, ꙗ̆кѡ ѹ̑чнцáете внѣ́шнее стклѧ́ницы и̑блю́да, внѹ́трь ѹ́бо же сѹ́ть по́лни хищéнїѧ и̑ непрáвды. Фарїсе́е слѣпы́й, ѹ̑чúсти пре́жде внѹ́треннее стклѧ́ницы и̑ блю́да, да бу́детъ и̑ внѣ́шнее ꙗ̆хъ чúсто. Гóре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́рни, ꙗ̆кѡ подóбитеся гробѡ́мъ повáпленымъ, и̑же внѣ́шѹ ѹ̑бѡ ꙗ̆вля́ютсѧ красны́, внѹ́трь ѹ́бо же по́лни сѹ́ть костéй мéртвыхъ и̑ всѧ́кïѧ нечúстоты́. Та́кѡ и̑ вы́, внѣ́шѹ ѹ̑бѡ ꙗ̆вля́етеся человѣ́кѡмъ прáведни, внѹ́трь ѹ́бо же є҆стѐ по́лни лицемѣ́рïѧ и̑ беззакóнïѧ.

Гóре ва́мъ, кни́жницы и̑ фарїсе́е, лицемѣ́рни, ꙗ̆кѡ зи̑ждете гробы́ пророческïѧ, и̑ кра́сите рáки прáведныхъ, и̑ глете́, а҃ще бы́хомъ бы́ли во дни́ о҆ц҃ъ на́шихъ, не бы́хомъ ѹ̑бѡ о҃бщницы и̑мъ бы́ли въ кро́ви пр҃ро́къ. Тѣ́мже са́ми свидѣ́тельствуете себѣ́, ꙗ̆кѡ сы́нове є҆стѐ и̑збившихъ пр҃роки. И̑ вы̀ и̑спóлните мѣ́рѹ о҆ц҃ъ ва́шихъ. Sмїѧ̀ порождéнїѧ е҆хи́днова, ка́кѡ ѹ̑бѣ́житѐ ѿ сѹ́дà о҃гнѧ̀ гéенскагѡ; Сегѡ̀ ра́ди сѐ а҃зъ послю̀ къ ва́мъ пророки и̑ премѹ́дры и̑ кни́жники: и̑ ѿ ни́хъ ѹ̑бїе́те и̑ ра́спнете, и̑ ѿ ни́хъ бїе́те на со́нмищахъ ва́шихъ, и̑ и̑зженете́, ѿ гра́да во гра́дъ, ꙗ̆ко да прїи́детъ на вы̀ всѧ́ка кро́вь прáведна, проливáемаѧ на землѝ, ѿ кро́ве А҃вела прáведнагѡ, до кро́ве Захáрïи сы́на Варахи́на, є҆гóже ѹ̑бисте междѹ̀ ц҃рко-

Digitized by Google

ѥ҆ю и҆ ѻ҆лгарѣ́мъ. А҆ми́нь глаго́лю ва́мъ, ѩ҆кѡ вїи́дѹтъ всѣ́ сі́и на ро́дъ сей. І҆ерли́ме, І҆ерли́ме, и҆зби́вый проро́ки и҆ ка́мениемъ побива́й посла́нныя къ тебѣ́, ко́ль кра́ты восхотѣ́хъ собра́ти ча́да твоа́ ѩ҆коже собира́етъ ко́кошь пти́цы своа́ подъ кри́лѣ, и҆ не восхотѣ́сте; Се́ ѡ҆ставля́ется ва́мъ, до́мъ ва́шъ пѹ́стъ. Глаго́лю бо ва́мъ, ѩ҆кѡ не и҆ма́те мене́ ви́дѣти ѡ҆ттоле́, до́ндеже рече́те: бл҃гословѣ́нъ гряды́й во и҆мя Гдне.

Дѣян. Апостолс. IX. 1—15.

Са́улъ же е҆щѐ дыха́я пречи́ѥмъ и҆ ѹ҆бі́йствомъ на ѹ҆чн҃ки Гдни, приста́пль ко а҆рхіере́ю и҆спроси́ ѿ негѡ̀ посла́нїя въ Дама́скъ къ собо́рищемъ, ѩ҆кѡ да а҃ще нѣ́кія ѡ҆бря́щетъ того̀ пѹ́ти сѹ́щыя, мѹ́жы же и҆ жены́, связа́ны приведе́тъ во І҆ерли́мъ.

Внегда́ же и҆ти́, бы́сть е҆мѹ̀ приближи́тися къ Дамаскѹ́, и҆ внеза́пѹ ѡ҆блисти́ его̀ свѣ́тъ ѿ нб҃сѐ: и҆ па́дъ на зе́млю, слы́ша гла́съ глаго́лющъ е҆мѹ̀: Са́уле, Са́уле, что́ мѧ го́нищи; Рече́ же, кто̀ е҆сѝ Гди; Гдь же рече́: а҃зъ е҆смь І҆и́съ, его́же ты́ го́нишн: жестоко́ ти е҆́сть проти́вѹ рожна́ пра́ти. Трепе́ща же и҆ ѹ҆жаса́ѧся, глаго́ла! Гди, что́ мѧ хо́щеши твори́ти; и҆ Гдь рече́ къ немѹ́! востани и҆ вни́ди во гра́дъ и҆ рече́тся ти. что̀ ти подоба́етъ твори́ти. Мѹ́жіе же и҆дѹ́щіи съ ни́мъ стоя́хѹ чюдя́щеся, гла́съ ѹ҆бѡ слы́шаще, но никогóже ви́дяще.

Воста́же Са́улъ ѿ земли́! и҆ ѿверстыма о҆чи́ма свои́ма ни е҆ди́наго ви́дѣ́ше, ведѹ́щіе же его̀ за рѹ́кѹ введо́ша

въ Дамáскъ. И бѣ́ дни три не ви́дѧ, и́ ни ꙗ́дѣ, нижѐ пїѧ́ше. Бѣ́ же нѣ́кто оу҃ченикъ въ Дамáсцѣ, и́менемъ Ана́нїа, и́ рече́, къ немꙋ̀ Гдь̀ въ видѣ́нїи: Ана́нїе, о́нъ же рече́, сѐ а҃зъ Гдн̀. Гдь̀ же къ немꙋ̀: вост҃а́въ поидѝ на сто́гнꙋ, нарица́емꙋю пра́вꙋю, и́ взыщи́ въ домꙋ̀ Іꙋ́довѣ Са́ꙋла и́менемъ, Тарсани́на, сѐ во мо҃лтвѣ̀ дѣ́етъ. И ви́дѣ въ видѣ́нїи мꙋ́жа, и́менемъ Ана́нїю, вше́дша и́ возло́жша на́нь рꙋ́кꙋ, ꙗ́кѡ да про́зритъ. Ѿвѣщ҃а́ же Ана́нїа, Гдн̀, слы́шахъ ѿ мно́гихъ ѡ҃ мꙋ́жи сѣ́мъ, колѝка зла̀ сотвори́ сто҃ы́мъ твои́мъ во Іерли́мѣ; и́ здѣ́ и́мать вла́сть ѿ а҃рхїере́й, свза́ти всѣ̀ нарица́ющыѧ и́мѧ твоѐ. Рече́ же къ немꙋ̀ Гдь̀: и́дѝ, ꙗ́кѡ сосꙋ́дъ и́збра́нъ мѝ е́сть сей̀: пронести́ и́мѧ мое́ пре́дъ ꙁы́ки и́ царѝ, и́ сынѝ Ізра́илевыми.

Тамъ XVII. 15—32.

Провожда́ющїи Па́ꙋла, ведо́ша е҃гѡ̀ да́же до А҃ѳинъ; и́ прїе́мше за́повѣдь въ Сі́лѣ и́ Тимоѳе́ю, да ꙗ́кѡ скорѣ́е прїи́дꙋтъ к немꙋ̀, и́зыдо́ша. Ко А҃ѳи́нѣхъ же жда́ꙋщꙋ и́хъ Па́ꙋлꙋ, раздража́шесѧ дꙋ́хъ е҃гѡ̀ въ не́мъ, зрѧ́щемъ і҆до́лъ по́лнъ сꙋ́щъ гра́дъ. Стаза́шесѧ же оу҃бѡ на со́нмищи со Ізде́н и́ съ чести́выми, и́ на то́ржищи по всѣ̀ днѝ съ приключа́ющимисѧ.

Нѣ́цыи же ѿ е҃пїкꙋ́ръ и́ ѿ стѡ́ї҃къ фїлосѡ́фъ стаза́хꙋсѧ съ ни́мъ: и́ нѣ́цыи гла́хꙋ, что҃ оу҃бѡ хо́щетъ сѧ̀слове́нивый сей̀ глаго́лати; и́нїи же, чꙋ́ждихъ бг҃ѡ́въ мни́тсѧ проповѣ́дникъ бы́ти: ꙗ́кѡ Іи҃са и́ воскресе́нїе благовѣ́ствова́ше и́мъ, Поѧ́мше же е҃гѡ̀, ведо-

Digitized by Google

ша на Ѳреопáгъ, глю҃ще мóжемъ ли разумѣ́ти, что́ нóвое сїѐ глагóлемое тобóю оу҃чéнїе: стрáнна бо нѣ́кая влагáеши во оу҃шесá нáша: хощемъ оу҃бw разумѣ́ти, что́ хотя́тъ сїѧ́ бы́ти. Ѳдинéи же вси́ и҆ приходя́щїи стрáннїи. нивочтóже и҆но оу҃пражня́хсѧ, рáзвѣ́ глагóлати что́ и҆лѝ слы́шати нóвое.

Стáвъ же Пáвелъ посредѣ́ Ѳреопáга, рече́: мꙋ́жїе Ѳдинéйстїи. по всемꙋ́ зрю́ вы́ а҃ки бл҃гочестúвыѧ. Проходя́ бо и҆ соглядáя чествованїѧ вáша, w҃брѣто́хъ и҆ кáпище, на нéмже бѣ́ напúсано, невѣ́домомꙋ Бг҃ꙋ. Сегѡ́же оу҃бw не вѣ́дꙋ́ще (бл҃голѣ́пнѣ) чтéте, сегó а҃зъ проповѣ́дꙋю вáмъ. Бг҃ъ сотворúвый мíръ и҆ всѧ́, и҆́же въ нéмъ, сéй нб҃сѐ и҆ земли́ Гдь сы́й, не въ рꙋ́котворéныхъ хрáмѣхъ живéтъ, не w҃ рꙋ́къ члвѣ́ческихъ оу҃гожде́нїѧ прїéмлетъ, трéбꙋѧ что́, сáмъ даѧ́ всѣ́мъ живо́тъ и҆ дыха́нїе и҆ всѧ́. Сотворúлъ же е҆́сть w҃ е҆ди́ныѧ крóве вéсь ꙗ҃зы́къ чл҃чь жúти по всемꙋ́ лицꙋ́ земно́мꙋ, оу҃ста́вивъ пре́дꙋчине́наѧ времена́ и҆ предѣ́лы селе́нїѧ и́хъ, взыска́ти Гда, да поне́ wс҃а́жꙋтъ е҆гó и҆ w҃бря́щꙋтъ, и҆́кw не далéче w҃ е҆ди́наго коегẃждо на́съ сꙋ́ща. Ѡ҃ нéмъ во живéмъ и҆ дви́жемсѧ и҆ е҆смы́: ꙗ҃коже и҆ нѣ́цыи w҃ ва́шихъ кнúжникъ рекóша, сегѡ́ во и҆ ро́дъ е҆смы́. Ро҃дъ оу҃бw сꙋ́ще Бж҃їй, не дóлжни е҆смы́ непщева́ти подóбно бы́ти Бж҃ество́ злáтꙋ, и҆лѝ срéбꙋ, и҆лѝ ка́мению хꙋдожнѣ́ начертáнꙋ и҆ смышлéнїю человѣ́чꙋ. Лѣ́та оу҃бw невѣ́дѣнїѧ презира́я Бг҃ъ, нынѣ́ повелѣва́етъ человѣ́кwмъ всѣ́мъ всю́дꙋ покáятисѧ: занѐ оу҃ста́вилъе҆́сть дéнь въ о҆́нь же хощетъ сꙋ́дити вселéннѣ́й

Digitized by Google

въ правдѣ, ѡ мужѣ егоже предъставивъ вѣрѣ подалъ всѣмъ, воскресивъ его ѿ мертвыхъ.

Слышавше же воскресенїе мертвыхъ, овїи оубѡ рѣгахѫсѧ: овїи же рѣша, да слышимъ тѧ паки ѡ семъ. И такѡ Пагелъ изыде ѿ среды ихъ. Нѣцыи же мужїе прилѣпившесѧ емѹ, вѣроваша: въ нихже бѣ и Дїонусїй Ареопагитскїй, и жена именемъ Дамарь, и друзїи съ ними.

Послан. Іакова — III. 2 — 12.

Ѥще кто въ словѣ не согрѣшаетъ, сей совершенъ мужъ, силенъ ѡбуздати и всѣ тѣло. Се бо и конемъ оузды во оустѣ влагаемъ, да повинуютсѧ намъ, и всѣ тѣло ихъ ѡбращаемъ. Се и корабли велицы сущіе, и ѿ жестокыихъ вѣтрѡвъ заточаеми, ѡбращаютсѧ малымъ кормильцемъ, аможе стремленїе правящаго хощетъ: такожде же и азыкъ малъ оудъ есть, и велми хвалитсѧ. Се малъ огнь, и коль велики вещи сожигаетъ: и азыкъ огнь, лѣпота неправды, сице и азыкъ водворѧетсѧ во оудѣхъ нашихъ, скверна всѣ тѣло, и палѧ коло рождениѧ нашего, и ѡпалѧемсѧ ѿ геенны.

Всѧко бо естество звѣрей же и птицъ, гадъ же и рыбъ, оукрощаетсѧ и оукротитсѧ естествомъ чавѣческимъ: азыка же никтоже можетъ ѿ человѣкъ оукротити, не оудержимо бо зло, испълнь ѣда смертоносна. Тѣмъ благословлѧемъ Бга и Оца и тѣмъ кленемъ человѣки бывшыѧ по подобїю Божїю. Ѿ тѣхже оустъ исходитъ благословенїе и клѧтва, не

Digitized by Google

подобáетъ, брáтіе моѝ возлюбленнаѧ, сѝмъ тáкш бывáти. Ѣдá ли ѝстóчникъ ѿ ѐдѝнагш оу҃стїѧ ѝсточáетъ слáдкое ѝ гóрькое; Ѣдá мóжетъ' брáтіе моѝ, смоковѝница мáслины творѝти, ѝлѝ вїноградѝнаѧ лозá смѝквы; Тáкоже ни ѐдѝнъ ѝстóчникъ слáнъ ѝ слáдкъ творѝтъ вóдъ.

Послан. 1 къ Коринѳ. I. 18—29.

Слóво крéстное погибáющымъ, оу҃бш ю҃рóдство ѥсть, а҆ спасáемымъ нáмъ сѝла Бж҃їа ѥ҃сть. Пѝсано бо ѥ҃сть погѹблю премѹ́дрость премѹ́дрыхъ, ѝ рáзѹмъ разѹ́мныхъ ѿвéргѹ. Гдѣ̀ премѹ́дръ; гдѣ̀ кнѝжникъ; гдѣ̀ совопрóсникъ вѣ́ка сегѡ̀; не ѡ҃бѹ́ѝ ли Бг҃ъ премѹ́дрость мíра сéгѡ; Понéже бо въ премѹ́дрости Бж҃їей не разѹмѣ́ мíръ премѹ́дростїю Бг҃а, бл҃говоизвóлилъ Бг҃ъ бѹ́йствомъ прóповѣди спастѝ вѣ́рующихъ. Понéже ѝ Ію҃дéє знáменїа прóсятъ, ѝ Ѥ҃ллини премѹ́дрости ѝщѹ́тъ: мы́ же проповѣ́дуемъ Хр҃тà рáспата, Ію҃дéємъ оу҃бш соблáзнь, Ѥ҃ллинѡмъ жевезмїе, самѣ́мъ же звáннымъ Ію҃дéємъ же ѝ Ѥ҃ллинѡмъ Хр҃тà Бж҃їю сѝлѹ ѝ Бж҃їю премѹ́дрость. Занѐ бѹ́е Бж҃їе премѹ́дрѣе человѣ́къ ѥ҃сть: ѝ немощнóе Бж҃їе, крѣ́пчае человѣ́къ ѥ҃сть.

Вѝдите бо звáнїе ваше, брáтіе, ѩ҃кш не мнóзи ли премѹ́дри по плóти, не мнóзи ли сѝлни, не мнóзи ли благорóдни: но бѹ́ѧ мíра ѝзбрà Бг҃ъ, да премѹ́дрыѧ посрамѝтъ: ѝ немощнàѧ мíра ѝзбрà Бг҃ъ, да посрамѝтъ крѣ́пкаѧ: ѝ хѹ́дорѡ́днаѧ мíра ѝ оу҃ничижѐннаѧ ѝзбрà Бг҃ъ, ѝ не сѹ́щаѧ, да сѹ́щаѧ ѹ҃праздни́тъ: ѩ҃кш да не похвáлитсѧ всѧ́ка плóть прéд Бг҃омъ.

Digitized by Google

Тамъ XIII. 1—7.

Ѩще а҃зыки человѣческими глаго́лю и҃ Ѩ҃ггльскими, любве́ же не ѩмамъ. е́ыхъ (ꙗкѡ) мѣдь звеня́щи и҃ли кѵ́мвалъ звоцаю́щ. И҃ а҃ще ѩмамъ проро́чество, и҃ вѣ́мъ та́йны всѧ҃ и҃ вѣ́сь ра́зумъ, и҃ а҃ще ѩмамъ всю вѣ́ру, ꙗкѡ и҃ го́ры преставля́ти, любве́ же не ѩмамъ, ничто́же е҃смь. И҃ а҃ще раздамъ всѧ҃ и҃мѣ́нїа моѧ҃, а҃ще преда́мъ тѣ́ло моѐ во е҃же сжещи҃ ѥ҃, любве́ же не ѩмамъ, ника́ по́льза мн҃ѣ е҃сть. Любы҄ долготерпи́тъ, мл҃дствѵ́етъ: любы҄ не зави́дитъ: любы҄ не превозно́ситсѧ, не гордѝтсѧ, ни безчи́нствѵ́етъ, не ѩщетъ свои́хъ сѝ, не раздража́етсѧ, не мы́слитъ зла́, не ра́дѵ́етсѧ и҃̂ непра́вдѣ, ра́дѵ́етсѧ же и҃̂ и҃́стинѣ. Всѧ҃ лю́битъ, всемѵ́ вѣ́рѵ́ е҃́млетъ, всѧ҃ оу҃пова́етъ, всѧ҃ терпи́тъ. Любы҄ николи́же ѿпада́етъ.

Послан. къ Колосс. III. 18—25.

Жены҄ повинѵ́йтесѧ своимъ мѵ́жемъ, ꙗкоже подоба́етъ, и҃̂ Гд҃ѣ. Мѵ́жїе, люби́те жены҄ ва́ша, и҃ не и҃̂горча́йтесѧ къ ни́мъ. Ча́да, послѵ́шайте роди́телей свои́хъ во всемъ҃: сїе́ бо оу҃го́дно е҃сть Гд҃еви. О҃тцы, не раздража́йте ча́дъ ва́шихъ, да не оу҃ныва́ютъ. Раби́, послѵ́шайте по всемѵ́ плотски́хъ господ҃і́й ва́шихъ, не пред҆ о҃чи́ма то́чїю рабо́тлюще а҃ки человѣкоѵго́дницы, но въ простотѣ́ се́рдца, бо́ѧщесѧ Бг҃а. И҃ всѧко, е҃же а҃ще что҃ творите́, ѿ дѵ́шн҃ѣ дѣ́лайте, ꙗкоже Гд҃ѵ́, а҆ не человѣ́кѡмъ, вѣ́дѧще, ꙗкѡ ѿ Гд҃а прі҃и́мете воздаѧ́нїе достоѧ́нїа: Гд҃ѵ́ бо Хр҃тѵ́ рабо́таете. Й҃ и҃̂вѝдай воспрі҃и́метъ, е҃же и҃̂вѝде, и҃ нѣ́сть лица҆ и҃̂ви-

Digitized by Google

новéнїа. Господїе, правдȣ и оу҃равнéнїе рабȣ́мъ подавáйте, вѣ́дяще, ꙗ́кω и мы́ и́мате Гда̀ на нб҃сѣ́хъ.

Послан. къ Евреемъ — I.

Многочáстнѣ и многообрáзнѣ дрéвле Бг҃ъ глаго́лавый о҃цéмъ во пророцѣ́хъ, въ послѣ́докъ днiй сѝхъ глагóла нáмъ въ Сн҃ѣ, ег҃óже положи́ наслѣ́дника всѣ́мъ, и́мже и вѣ́ки сотвори́. И́же сы́й сїáнїе слáвы и о҃бразъ ѵ҃постáси ег҃ѡ̀, нося́ же вся́ческая глагóломъ сúлы своея́, собóю ѡ҃чищéнїе сотвори́въ грѣхѡ́въ нáшихъ, сѣ́де ѡ҃десны́ю престóла величествїѫ́ на высóкихъ. Толи́кω лу́чшїй бы́вь а҃гг҃лωвъ, елúкω преслáвнѣе пáче и́хъ наслѣ́дствова и́ма. Кому́ бо рече́ когдá ѡ҃ а҃гг҃лъ: Сн҃ъ мóй е҃сѝ ты́, а҃зъ днéсь родúхъ тя́; и пáки: а҃зъ бу́дȣ ем҃ȣ́ во о҃ц҃á и то́й бу́детъ мнѣ́ въ Сн҃а; Е҃гдá же пáки введúтъ первороднаго во вселéннȣю, глагóлетъ: Ѝ да поклóнятся ем҃ȣ́ всѝ а҃гг҃ли Бж҃їи. Ѝ ко а҃гг҃лωмъ оу҃бω глаго́летъ: творя́й а҃гг҃лы своя́ дхѝ и слȣ́ги своя́ о҃гнь паля́щъ: къ Сн҃ȣ́ же: престóлъ твóй, Бж҃е, въ вѣ́къ вѣ́ка: жéзлъ прáвости, жéзлъ ц҃рствїя́ твоегѡ̀. Возлюби́лъ е҃сѝ прáвдȣ, и возненави́дѣлъ е҃сѝ беззакóнїе: сегѡ̀ рáди помáза тя́, Бж҃е, Бг҃ъ твóй елéемъ рáдости пáче причáстникъ твои́хъ. Ѝ пáки: Въ начáлѣ ты́, Гдѝ, зéмлю ѡ҃снова́лъ е҃сѝ и дѣла́ рȣ́къ твоéю сȣ́ть нб҃сá. Тá погúбнȣтъ, ты́ же пребыва́еши: и вся́ ꙗ́коже ри́за ѡ҃ветша́ютъ, и ꙗ́кω о҃дéждȣ свїе́ши мѧ̀, и и҃змѣня́тся: ты́ же то́йжде е҃сѝ, и лѣ́та твоя́ не ѡ҃скȣдѣ́ютъ. Кому́ же ѡ҃ а҃гг҃лъ рече когдá: сѣ́дѝ ѡ-

Digitized by Google

десну́ю мене́ до́ндеже положу́ врагы́ твоя́ подно́жіе но́гъ твои́хъ; Не вси́ ли су́ть слу́жебніи ду́си, въ слу́женіе посыла́еми за хотя́щихъ наслѣ́довати спасе́ніе;

Тамъ — XI. 17—40.

Вѣ́рою приведе́ Авраа́мъ Ісаа́ка, искуша́емь, и̑ є̑ диноро́днаго приноша́ше, ѡ̑бѣ́това́нїа прїе́мый. Къ нему́же гла́но бы́сть: я̆́ко ѡ̑ Ісаа́цѣ наре́чется тебѣ́ сѣ́мя. Помы́сливъ, я̆́бо и̑ и̑з' ме́ртвыхъ воскреси́ти си́ленъ е̑́сть Бгъ, тѣ́мже того́ и̑ въ при́тчи прїя́тъ. Вѣ́рою ѡ̑ гряду́щихъ благослови́ Ісаа́къ Я̆́кова и̑ Иса́ва. Вѣ́рою Я̆́ковъ, оу̑мира́я, кождо́ дне́ Іѡсифова бла́гослови́, и̑ поклони́ся на ве́рхъ жезла́ его́ѡ. Вѣ́рою Іѡсифъ, оу̑мира́я, ѡ̑ и̑схожде́нїи сыно́въ Ї̑и̑левыхъ па́мятствова, и̑ ѡ̑ косте́хъ свои́хъ заповѣ́да.

Вѣ́рою Моу̑се́й, ро́ди́вся, сокрове́нъ бы́сть три̑ мцы ѡ̑ о̑тцу́ свои́хъ, зане́ ви́дѣша красно̀ о̑троча́: и̑ не оу̑боя́шася повелѣ́нїа царе́ва. Вѣ́рою Мшу̑се́й, вели́къ бы́въ, ѡ̑ве́ржеся нарица́тися сы́нъ дще́ре фараѡ́новы. Па́че ше и̑зво́ли страда́ти съ людьми́ Бжї̑ими, не́жели и̑мѣ́ти вре́менную грѣ́ха сла́дость. Бо́лшее бога́тство вмѣни́въ Е̑гу́петскихъ сокро́вищъ поноше́нїе Хр̑то́во: взира́ше бо на мздовозоля́нїе. Вѣ́рою ѡ̑ста́ви Е̑гу́петъ, не оу̑боя́вся я̆́рости царе́вы; невиди́маго бо я̆́ко ви́дя терпѣ́ше. Вѣ́рою сотвори̑ па́сху и̑ проли́тїе кро́ве, да не погубля́й первороженна́я косне́тся и̑хъ. Вѣ́рою прендо́ша чермно́е мо́-

Digitized by Google

ре а҃ки по сѹсѣ землѝ: є҃гѡ́же и҆скѹше́нїе прїе́мше Є҃гѵптѧне и҆стопи́шасѧ. Вѣ́рою стѣ́ны І҆ерїхѡ́нскїѧ падо́ша, ѡ҃бхожде́нїемъ седми́хъ дне́й. Вѣ́рою Раа́въ блѹдни́ца не поги́бе съ сопроти́вльшимисѧ, прїи́мши сходникы съ ми́ромъ, (и҆ и҃ны́мъ пѧ́тѣмъ и҆зве́дши).

И҆ что́ є҆щѐ гл҃ю, не доста́нетъ бо мѝ повѣ́ствѹющѹ вре́менѝ ѡ҃ Гедеѡ́нѣ, Бараа́цѣ же и҆ Самѱѡ́нѣ, и҆ Іе҃фда́и, ѡ҃ Дв҃дѣ же и҆ Самѹи́лѣ, и҆ ѡ҃ (дрѹги́хъ) проро́цѣхъ, и҃же вѣ́рою побѣди́ша цр҃тво҆́ѧ, содѣ́ѧша пра́вдѹ, получи́ша ѡ҃бѣтова́нїѧ, загради́ша ѹ҆̀стà лвѡ́въ ѹ҆̀гласи́ша си́лѹ о҆́гненнѹю, и҆збѣго́ша о҆́стрем мечà, возмого́ша ѿ не́мощи, бы́ша кр҃пцы во вране́хъ, ѡ҃врати́ша въ бѣ́гство полкы́ чѹждихъ. Прїѧ́ша жены ѿ воскресе́нїѧ мр҃твыхъ свои́хъ: и҃нїи же и҆звїе́ни бы́ша не прїе́мше и҆збавле́нїѧ, да лу́чшее воскресе́нїе ѹ҆̀получа́тъ. Дрѹзїи же рѹга́нїемъ и҆ ра́нами и҆скѹше́нїе прїѧ́ша, є҆щѐ же и҆ ѹ҆̀зами и҆ темни́цею. Ка́менїемъ побїе́ни бы́ша, претре́ни бы́ша, и҆скѹше́ни бы́ша, ѹ҆̀бі́йствомъ мечà ѹ҆̀мро́ша. Прондо́ша въ мѝлотехъ и҆ въ ко́зїихъ кожахъ, лише́ни, скорбѧ́щіе, ѡ҃злоблени. И҆́хже не бѣ́ досто́инъ (вѣ́сь) мі́ръ, въ пѹстыня́хъ скита́ющесѧ и҆ въ гора́хъ, и҆ въ вертепа́хъ, и҆ в҃ пропастехъ земны́хъ. И҆ сі́и вси́ послѹ́шествовани бы́вше вѣ́рою, не прїѧ́ша ѡ҃бѣтова́нїѧ, Бг҃ъ лу́чшее что҆́ѡ҃ на́съ предзрѣ́вшѹ, да не без на́съ соверше́нство прїи́мѹтъ.

Digitized by Google

Притч. Соломон. VI. — 4 - 11.

Не да́ждь сна̀ твои́ма о́чи́ма, нижѐ да воздре́млеши твои́ма вѣ́ждома: да спасе́шисѧ а̀ки се́рна ѿ тене́тъ, и̂ а̀кѡ пти́ца ѿ сѣ́ти. Йдѝ ко мра́вїю, ѡ̆ лѣни́ве, и̂ чорев̀ни́й ви́дѣвъ пѫ́ти̂ е̂гѡ̀, и̂ бу́ди о̀нагѡ мудрѣ́йшїй. О̀нъ бо, не сѫщѫ̀ е̂мѫ̀ земледѣ́лцѫ, нижѐ нѫ́дящаго е̂гѡ̀ и̂мѫ́щїй, нижѐ под' влкою сы́й, гото́витъ вѣ́ жа́твѫ пи́щѫ, и̂ мно́гое въ лѣ́то твори́тъ ѹ̆готова́нїе. И̂ли и̂дѝ ко пчелѣ́, и̂ ѹ̆вѣ́ждь, ко́ль дѣ́лателница ӗ́сть, дѣ́ланїе же ко́ль честно́е твори́тъ: е̂́мже трѫдѡ́въ ца́рїе и̂ простѣ́ни во здра́вїе ѹ̆потребля́ютъ, люби́ма же ӗ́сть всѣ́ми и̂ сла́вна: ӑ́ще си́лою и̂ немощна̀ сѫ́щи, (но) премѫ́дростїю почтена̀ произведе́ся.

Доко́лѣ, ѡ̆ лѣни́ве, лежи́ши, когда́ же ѿ сна̀ веста́неши; Ма́лѡ ѹ̆́сѣ спи́ши, ма́лѡ же сѣ́ди́ши, ма́лѥ же дре́млеши, ма́лѡ же ѡ̂'бе́млеши пе́рси рѫка́ма: пото́мъ же на́йдетъ тебѣ́ ӑ́ки со́лъ пѫ́тникъ ѹ̆бо́жество: скѫ́дость же ӑ́ки благі́й тече́цъ. Ӑ́ще же не лѣни́въ бу́деши, прїи́детъ а̀́кѡ и̂сто́чникъ жа́тва твоа̀, скѫ́дость же ӑ́ки злы́й тече́цъ (ѿ тебѐ) ѿбѣжи́тъ.

Тамъ — X — XV.

Сы́нъ премѫ́дръ весели́тъ о̂́цà: сы́нъ же безѫ́менъ печа́ль ма́тери. Не по́льзѫ́ютъ сокрѡ́вища беззако́нныхъ: пра́вда же и̂збавитъ ѿ смерти. Нищета̀ мужа смири́тъ: рѫцѣ́ же мужественныхъ ѡ̂богаща́ютсѧ. Сы́нъ нака́занъ премръ̀ бу́детъ: безу́мный же сла́гою ѹ̆потреби́тсѧ. Йже хо́дитъ

Digitized by Google

прóстw, хóдитъ надѣ́мсѧ: развращáѧ же пѫ́тїѧ своѧ́, познáнъ бѫ́детъ. Намизáѧй о҃комъ съ лéстїю, собирáетъ мѫ́жéмъ печáли: ѡ҃бличáѧй же со дерзновенїéмъ, миротвори́тъ. Нéнависть воздвизáетъ рáспрю: всѣ́хъ же нелюбопри́телныхъ покрывáетъ любóвь. Ѝже ѿ оу҃стéнъ произноси́тъ премѫ́дрость, жезлóмъ бїéтъ мѫ́жа безсердéчна. Пѫ́тїѧ жи́зни храни́тъ наказáнїе: наказáнїемъ же не ѡ҃личéнный, заблѫ́ждáетъ. Покрывáютъ враждѫ́ оу҃стнѣ́ прáвыѧ: ѝзносѧщїи же оу҃кори́знѫ, безѫ́мнѣйшїи сѫ́ть. ѻ҃ многослóвїѧ не ѝзбѣ́жéши грѣ́хà: цадѧ́й же оу҃стнѣ́, разѫ́менъ бѫ́деши. Смѣ́хомъ безѫ́мный твори́тъ злáѧ: премýдрость же мѫ́жеви раждáетъ рáзумъ. Преходѧ́щей бѫ́ри, нечести́вый ѝсчезáетъ: пра҃вный же, оу҃клони́всѧ, спасáетсѧ во вѣ́ки. Ѩкоже гróздїе зелéно врéдъ зѫ́бомъ, и҃ дымъ о҃чи́ма: тáкѡ законопрестѫплéнїе творѧ́щымъ ѥ̀. Стрáхъ Гдн҃ь прилагáетъ днѝ: лѣ́та же нечести́выхъ оу҃мáлѧтсѧ. Пребывáетъ съ прáведными весéлїе: оу҃повáнїе же нечести́выхъ погибáетъ. Оу҃стà пра҃внагѡ кáплютъ премѫ́дрость: ѩ҆зы́къ же непрáведнагѡ погúбнетъ. Мѣ́рила льсти́вàѧ мѣ́рзость пред' Гдн҃емъ: вѣ́съ же прáведный прїѧ́тенъ ѥ̂мѫ́. Не оу҃пóльзуютъ и҃мѣ́нїѧ въ дéнь ѩ҆рости: прáвда же ѝзбáвитъ ѿ смéрти. Прáвда непорóчнагѡ и҃справлѧ́етъ пѫ́тѝ. нечéстїе же впáдаетъ въ непрáвдѫ. Скончáвшѫсѧ мѫ́жѫ прáведнѫ, не погúбнетъ надéжда: похвалà же нечести́выхъ

Digitized by Google

погúбнетъ. Прáведный ѿ лóва оу҃бѣгнетъ: въ нем҃же мѣ́сто предаéтсѧ нечестúвый. Бо оу҃стѣ́хъ нечестúвыхъ сѣ́ть грáжданѡмъ: чꙋ́вство же прáведныхъ благоспѣ́шно. Въ благословéнїи прáвыхъ возвы́ситсѧ грáдъ: оу҃сты́ же нечестúвыхъ раскопáетсѧ. Жена́ благодáтна возно́ситъ мꙋ́жꙋ слáвꙋ: престóлъ же безчéстїѧ жена́ ненавúдѧщаѧ прáвды. Богáтства лѣ́нúвïи скꙋ́дни бывáютъ: крѣ́пцыи же оу҃тверждáютсѧ богáтствомъ. Ие сматрáй своегѡ до́мꙋ, наслѣ́дитъ вѣ́тры: порабо́таетъ же безꙋ́мный разꙋ́мномꙋ. ѽ плодá прáвды дрéво жúзни прозябáетъ: ѿемлю́тсѧ же безврéменно дꙋ́шы беззако́нныхъ. Ѣ́ще прáведный є҆двá спасáетсѧ, нечестúвый же и҆ грѣ́шный гдѣ́ ꙗ҆вúтсѧ: Жена́ мꙋ́жественнаѧ вѣ́нéцъ мꙋ́жꙋ своемꙋ: ꙗ҆коже въ дрéвѣ чéрвь, та́кѡ мꙋ́жа погꙋбля́етъ жена́ злотвóрнаѧ. Прáведникъ мúлꙋетъ дꙋ́шы скотѡ́въ свои́хъ: оу҃тро́бы же нечестúвыхъ немúлостивны. Пѧтïѣ безꙋ́мныхъ прáви пред' нúми: послꙋ́шаетъ совѣ́товъ мꙋ́дрый. Сꙋ́ть, и҆́же глаго́люще оу҃язвля́ютъ ꙗ҆ки мечú: ꙗ҆зы́цы же премꙋ́дрыхъ и҆́сцѣля́ютъ. Сы́нъ благоразꙋ́мный послꙋ́шливъ о҆́цꙋ: сы́нъ же непокорлúвый въ погúбель. Въ по́хотехъ є҆́сть всѧ́къ прáздный: рꙋ́ки же мꙋ́жественныхъ въ прилѣжáнїи. Словесѣ́ непрáведна ненавúдитъ прáведникъ: нечестúвый же стыдúтсѧ, и҆ не воз'имѣ́етъ дерзновéнїѧ. Свѣ́тъ прáведнымъ всегдá: свѣ́тъ же нечестúвыхъ оу҃гасáетъ. Ймѣ́нїе, поспѣ́шаемо съ беззакóнїемъ, оу҃мáлено бываетъ: собирáй же

Digitized by Google

себѣ со благочéстїемъ, ѝзобúлствовати бу́детъ. Лу́чше начинáющій помогáти сéрдцемъ ѡ̑бѣщáющагѡ, и̑ въ надéждѣ вед у́щагѡ. Всѧ́къ хúтрый твори́тъ съ рáзумомъ: безу́мный же прострéтъ свою́ злóбу. Ницетý и̑ безчéстїе ѡ̑ёмлетъ наказáнїе, хранѧ́й же ѡ̑бличéнїѧ, прослáвитсѧ. Желáнїѧ благочести́выхъ наслаждáютъ дýшу: дѣлá же нечести́выхъ далéче ѿ рáзума. Ходѧ́й съ премýдрыми премýдръ бу́детъ: ходя́й же съ безу́мными познáнъ бу́детъ. Прáведнїи наслаждáтсѧ въ богáтствѣ лѣта мнúга: непрáведнїи же погúбнутъ вскóрѣ. Мýдрыѧ жены̀ создáша дóмы: безу́миѧ же раскопà рукáма своúма. Взы́щеши премýдрости оу̑ злы́хъ, и̑ не ѡ̑брѧ́щеши: чу́вство же оу̑ мýдрыхъ оу̑дóбно. Дóмове беззакóнныхъ трéбують ѡ̑чищéнїѧ: дóмове же прáведныхъ прїѧ́тни. Дóмове нечести́выхъ и̑счéзнутъ: селéнїѧ же прáвѡ творя́щихъ преб у́дутъ. Ёсть пу́ть, и̑же мни́тсѧ человѣ́кѡмъ прáвъ бы́ти, послѣ́днѧѧ же ёгѡ прихóдятъ во днó а̑́да. Премýдръ оу̑бои́всѧ оу̑клони́тсѧ ѿ злà: безу́мный же на себѣ́ надѣ́ѥтсѧ смѣ́шиваéтсѧ со беззакóннымъ. Дру́зи возненави́дятъ дрýгѡвъ оу̑бóгихъ: дру́зи же богáтыхъ мнóзи. Безчéстїй оу̑бѡ́гїѧ, согрѣ́шáетъ: мúлуѧй же ни́щыѧ, блаженъ. Во всѧ́комъ пекýщемсѧ ёсть и̑зобúлїе: любослáстный же и̑ безпечáлный в' скýдости бу́детъ. Кѣне́цъ премýдрыхъ богáтство и̑хъ; житїе́ же безу́мныхъ злó. Долготерпѣ́ливъ мýжъ мнóгъ въ рáзумѣ: малодýшный же крѣ́пкѡ безу́-

Digitized by Google

мнъ. Гнѣвъ гꙋбитъ и разꙋмныя: ѿвѣтъ же смиренъ ѿвращаетъ ꙗрость, а слово жестоко воздвизаетъ гнѣвы. Жертвы нечестивыхъ мерзость Гдви: обѣты же правоходящихъ прїятны емꙋ, И возлюбитъ ненаказанный ѡставляющихъ его, съ мрꙋми же не побесѣдꙋетъ. Сердцꙋ веселящꙋся, лице цвѣтетъ: въ печалехъ же сѣтꙋетъ, сѣтꙋетъ. Лꙋчше частица малая со страхомъ Гднимъ, нежели сокрꙋвища велїа безъ бомзни. Лꙋчше оученреждёнїе ѿ мїй съ любовїю и благодатїю, нежели предсталенїе телцевъ со враждою. Мꙋжъ ꙗрый оустроитъ брани: долготерпѣливый же и бꙋдꙋщꙋю оуспрощаетъ. Терпѣливый мꙋжъ оугаситъ сꙋды: нечестивый же воздвизаетъ паче. Пѣтїе праздныхъ постлани тернїемъ: мꙋжественныхъ же оуглаждени. Домы досадителей разорметъ Гдь: оутвердитъ же предѣлъ вдовицы. Гꙋбитъ себѣ мздоимецъ: ненавидай же дарꙋвъ прїятїя спасется. Видящее око дꙋбрам веселитъ сердце, слава же благам оутѣшаетъ кꙋсти.

Екклесіаста — I. 2 — 11.

Сꙋета сꙋетствїй, рече Еккллесїастъ: сꙋета сꙋтствїй, всмческам сꙋета. Кое ꙗзобилїе чловѣкꙋ во всемъ трꙋдѣ егѡ, ймже трꙋдится подъ солнцемъ; Родъ преходитъ, и родъ приходитъ, а земла во вѣкъ стоитъ. И восходитъ слнце, и захо́дитъ слнце, и въ мѣсто своѣ влечется: сїѣ возсїявам тамѡ, йдетъ къ югꙋ, и ѡбходитъ окрестъ: йдетъ дꙋхъ,

Digitized by Google

и на кр҃ги своѧ ѡбращáется дх҃ъ. Всѝ потóцы йдýтъ въ мóре, и мóре нѣ́сть насыщáемо: на мѣ́сто, áможе потóцы йдýтъ, тáмѡ тíи козвращáются йти. Всѧ словесá трýдна, не возмóжетъ мýжъ глáти: и не насы́тится óко зрѣ́ти, ни и҃сплóнится оу҃хо слы́шанїѧ. Что̀ было̀, тóжде ѥ́сть, ѥ́же бýдетъ: и что̀ было̀ сотворе́ное тóжде йматъ сотвори́тисѧ: и ничтóже нóво под' сл҃нцемъ. Йже возглаго́летъ и речéтъ: сѐ сїѐ нóво ѥ́сть, оу҃жѐ бы́сть въ вѣ́цѣхъ бы́вшихъ пре́жде нáсъ. Нѣ́сть пáмать пе́рвыхъ и послѣ́днимъ бы́вшимъ не бýдетъ йхъ пáмать съ бýдущими напослѣ́докъ.

Тамъ — II. 4 — 11.

Возвели́чихъ творе́нїе моѐ: сóздáхъ мѝ дóмы, насади́хъ мѝ вїногра́ды. Сотвори́хъ мѝ вертогра́ды и насади́хъ въ ни́хъ древе́съ всѧ́каго плодà. Сотвори́хъ ми́ кѹ҃пѣ́ли водны́ѧ, ѥ́же напáсти ѿ ни́хъ прозя́бе́нїе древе́съ. Притѧжáхъ рабы́ и рабы́ни, и домочáдцы бы́ша мѝ: и стѧжáнїе скотà и стáдъ мно́го мѝ бы́сть, пáче всѣ́хъ бы́вшихъ пре́жде менѐ во і҃ерли́мѣ. Собрáхъ мѝ злáто и сребрò, и҃мѣ́нїѧ ц҃рéй и странъ: сотвори́хъ мѝ поющихъ и поющыѧ, и оу҃слажде́нїѧ сыно́въ человѣ́ческихъ, вїночéрпцы и виночéрпицы. И возвели́чихсѧ, и приложи́хсѧ мýдрости пáче всѣ́хъ бы́вшихъ пре́жде менѐ во і҃ерли́мѣ: и мýдрость моѧ̀ пребы́сть со мно́ю И всѐ, ѥ́гѡже проси́ста о҃чи мои́, не ѿмáхъ ѿ ни́хъ. и не возбрани́хъ сéрдцꙋ моемꙋ̀ ѿ всѧ́каго весе́-

Digitized by Google

лїа моегѡ, ѩкѡ сéрдце моé возвеселúтсѧ во всѧкомъ трудѣ́ моéмъ: и сїé бы́сть ча́сть моѧ̀ ѿ всегѡ̀ труда̀ моегѡ. И призрѣ́хъ а҃зъ на всѧ̀ творе́нїа моѧ̀, ѩ́же сотвори́ста рꙋ́цѣ мои́, и на тру́дъ, и́мже трудúхсѧ твори́ти: и сѐ всѧ̀ суетà, и произволе́нїе дꙋ́ха, и нѣ́стъ и҃зобилїе подъ̀ со́лнцемъ.

Премудрости — V. 6 — 14.

Заблꙋди́хомъ ѿ пꙋ́ти и́стиннагѡ, и пра́вды свѣ́тъ не ѡ҃блистà на́мъ, и со́лнце не возсїѧ̀ на́мъ. Беззако́нныхъ и҃спо́лнихомсѧ сте́зь и погúбели, и ходúхомъ въ пꙋ́стыни непроходи́мыѧ, пꙋ́ти же Гдн҃а не оу҃вѣдѣ́хомъ. Что́ по́льзова на́мъ горды́нна; и бога́тство съ велича́нїемъ что́ воздаде́ на́мъ; Преидо́ша всѧ̀ ѻ҃на ѩкѡ сѣ́нь и ѩкѡ вѣ́стпретека́ющаѧ. Ѩкѡ кора́бль преходя́й волнꙋ́ющꙋюсѧ во́дꙋ, е҃гѡ́же прохо́дꙋ нѣ́сть стопы̀ ѡ҃брѣсти́, ниже́ стези́ ше́ствїа е҃гѡ̀ въ волна́хъ, и́ли ѩкѡ пти́цы прелета́ющыѧ по а҃ерꙋ ни е҃ди́но ѡ҃брѣта́етсѧ зна́менїе пꙋ́ти... и́ли ѩкѡ стрѣлóю и҃спꙋще́ною на намѣ́реное мѣ́сто разсѣ́ченный а҃еръ внеза́пꙋ въ себѣ́ само́мъ заключе́нъ бы́сть, ѩкѡ не позна́тисѧ проходꙋ́ е҃ма́: та́кѡ и мы̀ рожде́ни ѡ҃скꙋдѣ́хомъ, и добродѣ́тели оу҃бѡ ни е҃ди́нагѡ зна́менїа мо́жемъ показа́ти, во зло́бѣ́ же на́шей скончáхомсѧ. Ѩ́бо оу҃пова́нїе нечести́ваго ѩкѡ пра́хъ ѿ вѣ́тра подъ̀е́млемый, и ѩкѡ пѣ́на мáгка ѿ бꙋ́ри растóргнена, и ѩкѡ ды́мъ ѿ вѣ́тра разлива́етсѧ, и ѩкѡ па́мать прише́лца е҃ди́нагѡ днѐ прéйде.

Digitized by Google

Тамъ — VII. 7 — 14, 22 — 30.

Помоли́хся, и̂ да́нъ бы́стъ мнѣ̀ ра́зумъ: и̂ призва́хъ, прїи́де на мѧ̀ Дх̃ъ прему́дрости. Предсѣди́хъ ю̀ па́че ски́птрωвъ и̂ престо́лωвъ, и̂ богатство ничто́же вмѣни́хъ къ сравне́нїю тоѧ̀. Нижѐ оу̃подо́бихъ е̂ѧ̀ ка́мению драгоцѣ́нному: ѩ̆кω всѐ зла́то пред' не́ю песо́къ ма́лый, и̂ ѩ̆кω бре́нїе вмѣни́тся пред' не́ю сребро̀. Па́че здра́вїѧ и̂ красоты̀ возлюби́хъ ю̀, и̂ пред'избра́хъ ю̀ вмѣ́сто свѣ́та и̂мѣ́ти, ѩ̆кω не оу̃гаса́емо е̃́сть блиста́нїе е̂ѧ̀. Прїидо́ша же мнѣ̀ блага́ѧ всѧ̀ вкупѣ̀ съ не́ю, и̂ безчи́слено богатство рѹка́ма е̂ѧ̀. И̂ возвесели́хся ѿ всѣ́хъ. ѩ̆кω и̃ми ѡ̂владаѣ́тъ прему́дрость: не вѣ́дѣхъ же ю̀ роди́телницꙋ бы́ти си́хъ. Нелѝстнѣ̀ навчи́хся, безъ' за́висти преподаю́, и̂ богатства е̂ѧ̀ не сокрыва́ю: не ѡ̂скꙋ́дно бо е̃́сть сокро́вище чл҃вѣ́кωмъ.

Е̃́сть бо въ то́й Дх̃ъ ра́зума сѧ̃тъ, е̂диноро́дный, многочастный, то́нкій, благодви́жный, свѣ́тлый, нескве́рный, ѩ̆сный, невреди́тельный, благолюби́вый, о̃́стръ, невозбра́ненъ, благодѣ́лателенъ, человѣколюби́въ, и̂звѣ́стный, крѣ́пкїй, безпеча́льный, всесѝльный, всевидащїй и̂ сквозѣ̀ всѧ̀ проходя́й дꙋхи́ разꙋми́чныѧ, чи́стыѧ, тончайшыѧ. Всѧкагѡ бо движе́нїѧ подви́жнѣйша е̃́сть прему́дрость: достизаѣ́тъ же и̂ проницаѣ́тъ сквозѣ̀ всѧ́ческаѧ ра́ди (своеѧ́) чистоты̀. Па́ра бо е̃́сть си́лы Бж̃їѧ, и̂ и̂злїа́нїе Вседержи́телѧ сла́вы чи́стое: сегѡ̀ ра́ди ничто́же ѡ̂скверне́но на ню̀ напада́етъ. Сїа́нїе бо е̃́сть свѣ́та прнсносꙋщнагѡ, и̂ зерца́ло непоро́чно Бж̃їа

Digitized by Google

дѣйствїа, и образъ благостыни его. Единa же сущи всѧческаѧ можетъ, и пребывающи въ себѣ всѧ обновлѧетъ, и по родомъ въ душы преподобныхъ преходѧщи, другы Божїа и пророки оустроѧетъ. Никогоже бо любитъ Богъ, токмо сего, йже съ премудростїю пребываетъ. Есть бо сїа благолѣпнѣше слнца, и паче всѧкагw расположенїа звѣздъ, свѣтъ сравнѧема обрѣтаетсѧ первaѧ: сего во преемлетъ ночь, премудрости же не одолѣетъ злова.

Премудр. Iис. сына Сирах. — VI. 7—17.

Аще стажеши другa, во искушенїи стажи его. и не скорw оувѣрисѧ емu. Есть бо другъ во времѧ своe, и не пребудетъ во времѧ скорби твоеѧ. И есть другъ премѣнѧйсѧ во врагà, и сваръ поношенїѧ твоегw окрыетъ. И есть другъ обѣщникъ трапезамъ, и не пребудетъ во времѧ скорби твоеѧ: и во благихъ твоихъ будетъ ѩкоже ты, и на рабы твоѧ дерзнетъ. Аще смиренъ будеши, будетъ на тѧ, и w лица твоегw скрыетсѧ.

W врагwвъ твонхъ wлучйсѧ, и w другwвъ: твоихъ внимай. Другъ вѣренъ, кровъ крѣпокъ: обрѣтыйй же его, обрѣте сокровище. Другu вѣрнu нѣсть йзмѣны, и нѣсть мѣрила добротѣ егw. Другъ вѣренъ, врачевaнїе житїю, и бомщїисѧ Гда обрѧщутъ его. Бомщїйсѧ Гда оуправлѧетъ дружбu свою: ѩкоже бо самъ, такw и йскренній егw.

Digitized by Google

Тамъ XXXVII. 7—19.

Всѧкъ совѣтникъ возносится совѣтъ: но ѥсть совѣщаѧй ѿ себѣ самомъ. ☧ совѣтника храни дꙋшꙋ твою, и развмѣй пѣрвѣе, что ѥмꙋ потрѣба: самъ во себѣ совѣщаваетъ. Да не когда возложитъ на тѧ жрѣбїй, и рече́тъ ти: доброъ пꙋть твой: и станетъ врѧмш, видѣти, что сбꙋдется тебѣ. Не совѣщаваи съ подзираюцимъ тѧ, и ѿ завидѧщихъ ти скрыи совѣтъ. Со женою ѿ ревнꙋюцеи ѣй, и со страшливымъ ѿ брани, съ кꙋпцемъ ѿ мѣнѣ, и со кꙋпꙋюцимъ ѿ продажѣ, со завидливымъ ѿ блгодарѣнїи, и съ немилостивымъ ѿ помилованїи, съ лѣнивымъ ѿ всѧкомъ дѣлѣ, и съ наемникомъ годовыимъ ѿ совершенїи, съ ракомъ лѣнивымъ ѿ мнозѣ дѣланїи: не внемли симъ ѿ всѧкомъ совѣщанїи.

Но токмш съ мꙋжемъ блгоговѣйнымъ присни бꙋди, ѥгоже аще познаеши соблюдающа запшвѣди Гдне. Йже дꙋшею своею по дꙋшѝ твоеи, и аще согрѣшиши, споволитъ съ тобою. И совѣтъ сердца оустави, нѣсть во ти вѣрнѣе ѥгѡ: дꙋша бо мꙋжа возвѣщати нѣкогда болѣе ѡбычѣ, нежели седмь влюстители высоцѣ сѣдѧщїи на стражи. И ѿ всѣхъ сихъ помолисѧ Вышнемꙋ, да оуправитъ во йстинѣ пꙋть твой.

Іова — XXXIX 19—29,

Йли ты ѡбложилъ ѥси коня силою, и ѡблекъ же ли ѥси выю ѥгѡ въ страхъ; ѡбложилъ ли ѥси ѥгѡ всеорꙋжїемъ, славꙋ же персеи ѥгѡ дерзостїю; Копы-

Digitized by Google

томъ копа́м на по́ли йгра́етъ, и йсхо́дитъ на по́ле съ кр҃по́стїю. Сре́тма́ стре́лы посмѣва́етсѧ, и не ѿврати́тсѧ ѿ желѣза. Над' ни́мъ йгра́етъ лу́къ и ме́чь, и гнѣ́вомъ потребитъ зе́млю: и не йматъ вѣ́ры йти, до́ндеже востру́битъ тру́ба. Тру́бѣ́ же востру́бившей, гла́етъ: бла́гоже: йздале́ча же ѡбоня́етъ ра́ть со скака́нїемъ и ржа́нїемъ.

Й твое́ю ли хи́тростїю стои́тъ йстребъ, распосте́ръ крилѣ́, недви́жимь, зрѧ на ю́гъ; Твоймъ же ли повелѣ́нїемъ возно́ситсѧ ѻре́лъ; нема́сыть же на гнѣ́здѣ́ свое́мъ сѣ́дѧ вселя́етсѧ на версѣ́ ка́мене и въ сокрове́нѣ; Та́мѡ же сы́й йщетъ бра́шна, йздале́ча о҃чи е҆гѡ̀ наблюда́ютъ.

Тамъ — XLI. 4—25.

Йзвлече́ши ли sмі́ѧ оу҃дицею, йли́ ѡбложи́ши оу҃здѣ́ ѿ ноздрѣ́хъ е҆гѡ̀; йли́ вдѣ́жеши колцѣ́ въ но́здри е҆гѡ̀; ши́ломъ же проверти́ши ли оу҃стнѣ́ е҆гѡ̀; Возглетъ же ли ти́ съ моле́нїемь, (йли́) съ проше́нїемъ кро́ткѡ; сотвори́тъ же ли завѣ́тъ съ тобо́ю по́ймеши же ли е҆го́ раба́ вѣ́чна; поигра́еши же ли съ ни́мъ, йкоже со пти́цею, йли́ свя́жеши е҆го́ йкѡ враїѧ дѣ́тищѣ;... Всѧ́ плава́ющаѧ собра́вшесѧ, не под'и́мѹтъ ко́жи е҆ди́ныѧ о҃шива е҆гѡ̀, и корави́ рыба́рей главы́ е҆гѡ̀.

Кто́ ѿкры́етъ лицѣ́ ѡблече́нїѧ е҆гѡ̀; въ согбе́нїе же пе́рсей е҆гѡ̀ кто́ вни́детъ; Две́ри лица́ е҆гѡ̀ кто́ ѿве́рзетъ; о҃кре́стъ зубо́въ е҆гѡ̀ стра́хъ. Оу҃тро́ба е҆гѡ̀ щиты́ мѣ́дяны, сою́зъ же е҆гѡ̀ йкоже смѹ́ри́тъ

Digitized by Google

ка́мень .... Въ чха́нїи е́гѡ возблиста́етъ свѣ́тъ: о́чи же е́гѡ вндѣ́нїе денни́цы. Из' оу́стъ е́гѡ и́схо́дятъ а́ки свѣщы горя́щыя, и́ разме́щятся а́ки и́скры о́гненнїа: и́з' ноздре́й е́гѡ и́схо́дитъ дымъ пе́щи горя́щїа о́гне́мъ оу́глїа: дша́ же е́гѡ я́кѡ пла́мы и́з' оу́стъ е́гѡ и́схо́дятъ. На вы́ же е́гѡ водворя́ется си́ла, пред ни́мъ тече́тъ па́гва.... Се́рдце е́гѡ ѡ-жесточѣ́ а́ки ка́мень, стои́тъ же а́ки на́ковалня неподви́жна. Ѡбра́щшуся же е́мѹ, стра́хъ свѣре́мъ четверонѡ́гимъ по земли́ скачю́щымъ. Е́ще ся́щѹтъ е́гѡ кѹпї́ѧ, ничто́же сотворя́тъ е́мѹ, копї́е вонзе́но и́ броня́: вмѣня́етъ бо желѣ́зо а́ки плевы, мѣ́дь же а́ки дре́во гни́ло... Ло́же е́гѡ о́стни о́стрїи, всмо́ко же зла́то морско́е под ни́мъ, я́коже бре́нїе безчи́слено. Вожижа́етъ бе́здну, я́коже пе́щь мѣ́дню:.... вмѣни́лъ бе́здну въ прохожде́нїе. Ничто́же е́сть на земли́ подо́бню е́мѹ сотворе́но... Всѣ́ высо́кое зритъ: са́мъ же ца́рь всѣ́мъ сы́нмъ въ водаѧ́хъ.

Прор. Даніила — II. 31—35.

И́ се́ тѣ́ло е́дино, ве́лїе тѣ́ло о́но, и́ ѡбли́чїе е́гѡ высо́ко, стоя́щее пред лице́мъ твои́мъ, и́ о́бразъ е́гѡ стра́шенъ. Тѣ́ло, е́гѡже глава́ ѿ зла́та, рѹ́цѣ и́ пе́рси и́ мы́шцы е́гѡ сре́бряны, чре́во и́ сте́гна мѣ́дяны, го́лени желѣ́зны, но́зѣ, ча́сть оу́бѡ нѣ́кая желѣ́зна и́ ча́сть нѣ́кая скѹде́льна. И́дѣ́лъ е́сѝ до́ндеже ѿторже́ся ка́мень ѿ горы́ без' рѹ́къ, и́ оу́дари тѣ́ло въ но́зѣ желѣ́зны, и́ и́стни и́хъ до конца́. Тогда́ сотро́шася вкѹпѣ́ скѹде́ль, желѣ́зо, мѣ́дь, сребро́ и́

злáто, и́ бы́сть ꙗкω прáхъ ѿ гѹ́мнà лѣ́тнà: и́ взятъ а҃ премногóïй вѣ́тръ, и́ мѣ́сто не ѡ҆брѣ́тесѧ и́мъ. Камень же порази́вый тѣ́ло бы́сть горá вели́ка, и́ напóлни всю́ землю.

Самъ IV. 7—11.

И́ сѣ́ дрéво средѣ́ земли́, и́ высотà е҃гѡ̀ вели́ка. И́ возвели́чисѧ дрéво тò, и́ оу҆крѣпи́сѧ, и́ высотà е҃гѡ̀ досѧзáше до нб҃сѣ́, и́ величинà е҃гѡ до конéцъ земли́ всѣ́мъ Ли́ствїе е҃гѡ̀ прекрáсное, и́ плóдъ е҃гѡ̀ мнóгъ, и́ пи́ща всѣ́хъ въ нéмъ, и́ под ни́мъ вселя́хѹ́сѧ всѝ звѣ́рїе ди́вїи, и́ въ вѣ́твехъ е҃гѡ̀ живя́хѹ́ (всѧ́) пти́цы небéсныѧ, и́ ѿ него̀ пыта́шесѧ всѧ́ка плóть... И́ сѣ́ Бóдрый и́ Сты́й ѿ нб҃сѣ́ сни́де, и́ возгласи́ крѣ́пцѣ, и́ та́кω рече: посѣцы́те дрéво, и́ ѡ҆бі́йте вѣ́тви е҃гѡ̀, и́ ѿтрасѝте ли́ствїе е҃гѡ̀, и́ разсы́плите плóдъ е҃гѡ̀ да позы́блютсѧ звѣ́рїе под ни́мъ, и́ пти́цы съ вѣ́твей е҃гѡ̀.

Прор. Исаіи — I. 2—26.

Слы́ши нб҃о, и́ вни́ши земле́, я҆кω Гдь̀ возгла́: сы́ны роди́хъ и́ возвы́сихъ, тíи же ѿвергóшасѧ менѣ́, Позна́ во́лъ стяжа́вшаго и́, и́ ѡ҆сéлъ я҆слн гди́на своегѡ̀. Ї҆и́ль же менѣ́, не позна́, и́ лю́дїе мои́ не разѹ́мѣ́ша. Оу҆вы́, ꙗ҆зы́къ грѣ́шный, лю́дїе и҆спóлненн грѣхѡ́въ, сѣ́мѧ лѹ́ка́вое, сы́нове беззако́нни, ѡ҆ста́висте Гда̀, и́ разгнѣ́васте Стáго Ї҆и́лева: ѿвратúстесѧ вспя́ть. Что́ е҃щѐ оу҆мазвлѧ́етесѧ, прилага́юще беззако́нїе: Всѧ́каѧ глава́ в' болѣ́знь, и́ всѧ́кое сэ҃рце в' печа́ль. Ѡ҆ но́гъ да́же́ до главы́ нѣ́сть въ нéмъ цѣ́лости: ни стрyпъ, ни ꙗ҆звлени рáна пала́ццаѧ плáстыремъ прилощи́ти, ниже́ е҃ле́а,

Digitized by Google

нижѣ ѡбразанїа. Землѧ ваша пѹста, гради ваши ѻгнемъ пожжени, страны вашѹ предъ вами иноплеменницы поядаютъ. и ѡпѹстѣ низвращенна ѿ людей чюждихъ. Ѻставится дщерь Сїѡнѧ, ꙗкѡ кѹща въ виноградѣ, и ꙗкѡ ѡвощное храниліще въ вертоградѣ, ꙗкѡ градъ воюемый. И ѧще не бы Гдь Саваѡдъ ѡставилъ намъ сѣмене, ꙗкѡ Содома оубѡ были быхомъ, и ꙗкѡ Гомѡрра оуподобилися быхомъ.

Оуслышите слово Гдне, князи Содомстїи, внемлите закѡнѹ Бжїю, людїе Гомѡрреетїи. Что ми множество жертвъ вашихъ, глетъ Гдь; исполненъ есмь всесожженїй овнихъ, и тѹка агнцовъ, и крове юнцевъ, и козлѡвъ не хощѹ. Нижѣ приходите явитися ми: кто во изыскѧ сїѧ из рѹкъ вашихъ; ходити по дворѹ моемѹ не приложите. И ѧще принесете ми семїдалъ, всѹе: кадило, мерзость ми есть. Новомѣсячїй вашихъ, и сѹббѡтъ, и днѣ великаго не потерплю: поста, и праздности, и новомѣсячїй вашихъ, и праздновавшихъ вашихъ ненавидитъ дша моѧ: бысте ми въ сытость, ктомѹ не стерплю грѣховъ вашихъ. Егда прострете рѹки (ваша) во мнѣ, ѿтвращѹ очи мои ѿ васъ: и ѧще оумножите молѣнїе, не оуслышѹ васъ: рѹки во ваша испѡлнены крове.

Измыйтеся, (и) чисти бѹдите, ѿимите лѹкавства ѿ дшъ вашихъ. предъ очима моима, престаните ѿ лѹкавствъ вашихъ. Навчитеся добрѡ творити, взыщите сѹда, избавите ѡбидимаго, сѹдите сирѹ, и ѡправдите вдовицѹ, и пріидите, и истѧжимся,

Digitized by Google

глетъ Гдь. Й а҃ще бꙋдꙋтъ грѣси ваши ꙗкѡ багрѧно, ꙗкѡ снѣгъ оубѣлю: а҃ще же бꙋдꙋтъ ꙗкѡ червлено, ꙗкѡ волнꙋ оубѣлю. Й а҃ще хощете, и послꙋшаете мене, бл҃га҃ма҃ земли снѣсте: а҃ще же не хощете, нижѣ послꙋшаете мене, мечь вы пожретъ: ѹста бо Гдня глаша сїа҃.

Какѡ бысть блꙋдница градъ вѣрный, Сїѡнъ полнъ сꙋда; въ немже правда почиваше, нынѣ же въ немъ) оубійцы. Сребро ваше неискꙋшено, корчемницы твои мѣшаютъ вїно съ водою. Кнази твои не покараютсѧ, ѻбщницы татемъ, любѧще дары, гонѧще воздаянїе, сирымъ не сꙋдѧщїи, и сꙋдꙋ вдовицъ не внимающїи. Сегѡ ради такѡ глетъ Влка҃ Гдь Саваѡдъ: горе крѣпкимъ во Ілли: престанетъ бо ꙗрость моѧ на противныѧ, и сꙋдъ врагѡмъ моимъ сотворю. Й наведꙋ рꙋкꙋ мою на тѧ, и разжегꙋ въ чистотꙋ, непокарающихсѧ же погꙋблю, и ѿимꙋ всѣхъ беззаконныхъ ѿ тебе, и всѣхъ гордыхъ смирю. Й пристáвлю сꙋдїи твои ꙗкоже прежде, и совѣтники твоѧ ꙗкѡ ѿ нача҃ла: и по сихъ наречешисѧ градъ правды, мати градовѡмъ вѣрный Сїѡнъ.

Тамъ — XIV. 3—27.

Й бꙋдетъ въ тои день, ѹпокоитъ тѧ Гдь ѿ болѣзни и ꙗрости твоеѧ, и ѿ работы жестокїѧ, ѥюже работалъ ѥсѝ имъ. И прїимеши плачь сей на цр҃ѧ Вавилѡнска, и речеши въ тои день: какѡ престà йстазꙋй, и престà понꙋждай; Сокрꙋшилъ Бг҃ъ ꙗремъ грѣшникѡвъ,

Digitized by Google

ѩремъ князей, поразивъ ѩзыкъ ѩростію, ѩзвою менсцѣлною, поражамй ѩзыкъ ѩзвою ѩрости, ѥюже непощадѣ почи, оуповающи. Вса земла вопіетъ съ весе-лїемъ, и древа Ліванова возвеселишася ѿ тебѣ, и кедръ Ліванскій: ѿнелѣже ты оусну́лъ е́си, не взыде посѣкамй на́съ. Ѧдъ до́лѣ ѿгорчи́ся, срѣтъ та: воста́ша съ тобо́ю вси́ йсполи́ни ѡбладавшіи земле́ю, подвиза́вшіи ѿ прто́лшкъ свои́хъ всѣ́хъ цре́й ѩзы́ческихъ. Вси́ ѿвѣщаютъ, и рекуу́тъ тебѣ: и ты плѣне́нъ е́си, ѩкоже и мы: и въ на́съ вмѣне́нъ е́си. Сни́де сла́ва твоа во а́дъ, мно́гое весе́лїе твое: подъ тобо́ю посте́лютъ гни́лость, и покро́въ твой че́рвь. Ка́кш спаде́ съ не́се́ денни́ца восходя́щая заутра; сокрушйся на земли посыла́мй ко всѣ́мъ ѩзы́кшмъ.

Ты́ же ре́клъ е́си во оумѣ твое́мъ: на не́бо взы́ду, вы́ше звѣ́здъ не́бныхъ поста́влю прето́лъ мо́й, са́ду на горѣ высо́цѣ, на гора́хъ высо́кихъ, ѩже къ сѣверу: взы́ду вы́ше о́блакъ, бу́ду подо́бенъ Вы́шнемў. Нынѣ же во а́дъ сни́деши, и во ѡсновані́а земли́. Ви́дѣвшіи та оудивя́тся ѿ тебѣ, и рекуу́тъ: се́й чл҃къ раздража́мй зе́млю, потрса́мй цари́, положи́вый вселе́ннюю всю пу́сту, и гра́ды е́а разсыпа, плѣне́нныхъ не разрѣши́. Вси цр҃іе ѩзы́кшвъ оуспо́ша въ че́сти, кійждо въ домў свое́мъ: ты́ же пове́ржен҃ъ бу́деши въ гора́хъ ѩкш мертве́цъ ме́рзскій со мно́гими ме́ртвецы йзсѣ́чеными мече́мъ, сходя́щими во а́дъ. Ѩкшже ри́за въ кро́ви намоче́на не бу́детъ чиста́, та́кожде и ты не бу́деши чи́стъ: зане зе́млю

Digitized by Google

мою погубилъ есй, и люди моа избилъ есй: не пребудеши въ вѣчное время, сѣмя злое. Оуготови чада твоа на оубіеніе грѣхами отца твоегѡ, да не востанѹтъ, и наслѣдятъ землю, и напълнятъ землю ратми.

И востанѹ на на глетъ Гдь Саваѡдъ, и погублю имя ихъ, и ѡстанокъ, и сѣмя, сіа глетъ Гдь. И положѹ Вавилѡна пѹста, ѩкѡ вогнѣздитися ежемъ, и бѹдетъ нивочтоже: положѹ и брені пропасть въ пагубѹ. Сіа глетъ Гдь Саваѡдъ: ѩкоже глахъ, такѡ бѹдетъ, и ѩкоже совѣщахъ, такѡ пребѹдетъ, еже погубити Ассѵріанъ на земли моей, и на горахъ моихъ: и бѹдѹтъ въ попраніе, и ѡймется ѿ них варемъ ихъ, и слава ихъ ѿ рамень ихъ ѡймется. Сей совѣтъ, егоже совѣщ Гдь на всю вселенѹю, и сіа рѹка на вся ѩзыки вселенныя. Иже бо Бгъ Стыій совѣщ, кто разоритъ; и рѹкѹ егѡ высокѹю кто ѡвратитъ;

Прор. Іеремія — XLVI. 3—12.

Возмите орѹжіе и щиты, и идите на брань, Ѡседлайте кони, и всѣдайте всадники, и станите въ шлемѣхъ вашихъ: оустависте кѵпіа, и ѡблецыітеся въ брона ваша. Что оубѡ видѣхъ ихъ страшливыхъ; и хребты ѡвращающихъ; крѣпцыи ихъ избиты, побѣгоша скорѡ, и не ѡзрѣшася вспять: ѿвсюдѹ страхъ, глаголетъ Гдь. Не оутечетъ легкіи, ниже возможетъ ѩзбавитися крѣпкіи на полѹнощь: близ рѣки Евфрата побѣжденій сѹть, и падоша. Кто ѣсть тои, иже ѩкѡ рѣка

Digitized by Google

восхо́дитъ, и́ ꙗ҆кш рѣ́ки воздвижу́тсѧ во́лны е҆гѡ̀; Во́ды е҆гу́пта ꙗ҆кш рѣ́ка взы́дутъ. и́ ꙗ҆кш рѣ́ка восколе́блютсѧ во́ды е҆гѡ̀. И́ рече́: взы́ду, и́ покры́ю зе́млю, и́ погу́блю гра́дъ, и́ живу́щыѧ въ не́мъ. Возсѣ́дите на ко́ни, и́ ѹ҆стро́йте колесни́цы, и́зыди́те, си́лнїи мужи́стїи, и́ Лі́вѵане воорꙋже́ннїи цинта́ми, и́ Лѵ́дане, взы́дите налмцаю́ще лу́къ. Де́нь сі́й Гдⷭ҇а Бг҃а Вседержи́теля, де́нь ѿмще́нїѧ, да ѿмсти́тъ враго́мъ свои́мъ, и́ пожретъ м҃ечь Гдⷭ҇нь, и́ насы́титсѧ, и́ ѹ҆пїе́тсѧ кро́вїю и҆́хъ, ꙗ҆кш же́ртва Гдⷭ҇ Вседержи́телю въ земли́ полу́ночнѣ́й, близ҃ рѣ́кы е҆вфра́та. Взы́ди въ Галаа́дъ, и́ возми́ ритїнꙋ, дѣ́во дщи́ е҆ги́петска: всу́е ѹ҆мно́жила е҆сѝ врачева́нїѧ твоѧ́, и́ цѣ́лбы нѣ́сть тебѣ́. Ѹ҆слы́шаша ꙗ҆зы́цы гла́съ, и́ пла́чь твои́ напо́лни зе́млю: ꙗ҆кш си́лный срѣ́тесѧ съ си́лнымъ, и́ о҆́ба вку́пѣ и҆знемого́ста и́ падо́ста.

Плача Прор. Іереміи — I. 1, 2, 4, 6, 20, и II. 1—13, 15.

Ка́кш сѣ́де е҆ди́нъ гра́дъ ѹ҆мно́женный людьмі́; Бы́сть ꙗ҆кш вдови́ца, ѹ҆мно́женный во ꙗ҆зы́цѣхъ, влады́й страна́ми, бы́сть под҃ да́нїю. Пла́ча пла́каса въ ночи́, и́ сле́зы е҆гѡ̀ на лани́тѣхъ е҆гѡ̀, и́ нѣ́сть ѹ҆тѣ́шаю́щаго е҆гѡ̀ ѿ всѣ́хъ лю́бящихъ е҆гѡ̀: вси́ дрꙋжа́щїисѧ съ ни́мъ ѿвергошасѧ е҆гѡ̀, бы́ша е҆мꙋ̀ вразі́и.

Пу́тїе Сі҃ѡ́ни рыда́ютъ, ꙗ҆кш нѣ́сть ходя́щихъ по ни́хъ въ пра́здникъ: всѧ̀ врата́ е҆гѡ̀ разоре́на, жерцы́ е҆гѡ̀ воздыха́ютъ, дѣ́вицы е҆гѡ̀ ведо́мы, и́ сама́ ѹ҆́горчева́емы въ себѣ́. И́ ѿ҆́дса ѿ дщере́ Сі҃ѡ́ни

Digitized by Google

всѧ лѣпота ѥѧ: бы́ша кнѧ́зи ѥ̀ѧ ѩ̆кѡ о҃вни не и҃мꙋ́щїи па́жити, и҆ хожда́хꙋ не съ крѣ́постїю пред҆ лице́мъ гонѧ́щагѡ. Ви́ждь, Гди, ѩ̆кѡ скорблю́, оу҆тро́ба моѧ̀ смѧте́ся во мнѣ̀, и҆ превра́тѝся сре҆це моѐ, ѩ̆кѡ го́рести и҆спо́лнихсѧ: ѿ внѣ̀ ѡ҆безча́ди менѐ ме́чь, а҃ки смє̀рть въ домꙋ̀.

Ка́кѡ ѡ҆мрачѝ во гнѣ́вѣ своє́мъ Гд҃ь дщє́рь Сі҃ѡ́ню, све́рже съ нб҃сѐ на зе́млю сла́вꙋ І҃и́левꙋ, и҆ не помѧнѣ̀ подно́жїѧ ногꙋ̀ свое́ю въ де́нь гнѣ́ва и҆ ѩ̆рости своѥ́ѧ Погрꙋзи́ Гд҃ь, и҆ не пощадѣ́: всѧ́ кра́сила І҃а́кѡвлѧ разорѝ ѩ̆росїю свое́ю, твердыѧ̀ни дщє́ре І҃ꙋ́дины и҆зве́рже на зе́млю, ѡ҆скверни́ кнѧ́зи ѥ́ѧ Сокрꙋши́ во гнѣ́вѣ ѩ̆рости своѥ́ѧ вѣ́сь ро́гъ І҃и́левъ, ѡ҆бра́ти вспѧ́ть десни́цꙋ ѥ̀гѡ ѿ лица̀ врага̀, разжжѐ во І҃а́кѡвѣ ѩ̆кѡ о҆́гнь пла́мы, и҆ потребѝ всѧ́ о҆́крестъ. Напрѧже́ лꙋ́къ свои́ ѩ̆кѡ ра́тникъ проти́вный, оу҆тверди́ десницꙋ свою̀ ѩ̆кѡ сѵпоста́тъ, и҆ и҆зби́ всѧ́ кра́сила о҆́чїю мое́ю въ селе́нїихъ дщє́ре Сі҃ѡ́ни, и҆злїѧ́ ѩ̆кѡ о҆́гнь ѩ̆ростꙋ свою̀. Бы́сть Гд҃ь а҃ки вра́гъ погꙋзи́ І҃и́ла, погꙋзи́ всѧ́ до́мы ѥ̀гѡ̀, разсы́па всѧ́ ст҃ѣ́ны ѥ̀гѡ̀, и҆ оу҆мно́жи дщє́ри І҃ꙋ́динѣ смире́на и҆ смире́нꙋ. И҆ разве́рзе а҃ки ві҃ногра́дъ селе́нїе своѐ, разы́па пра́здники ѥ̀гѡ̀: забы́ Гд҃ь, ѩ̆же сотвори́ въ Сі҃ѡ́нѣ пра́здники и҆ сꙋббѡ́ты, и҆ ѡ҆зло́би прещенїе́мъ гнѣ́ва своегѡ̀ цр҃ѧ̀ и҆ кнѧ́за и҆ жерца̀. Ѿри́не Гд҃ь жє́ртвенникъ свои́, ѿтрѧсѐ ст҃ы́ню свою̀: сокрꙋши́ рꙋко́ю вра́жїею ст҃ѣ́нꙋ забра́лвъ ѥ̀гѡ̀: гла́съ да́ша въ домꙋ̀ Гд҃ни, ѩ̆кѡ въ де́нь пра́здника.

И҆ ст҃о́ва пред҆гра́дїе, и҆ ѡ҆гра́да вкꙋпѣ́ и҆знемо́же.

Digitized by Google

Крастóша въ зéмлю врата êѧ, погубѝ и̑ сокрушѝ верéи êѧ, царя́, êѧ и̑ кня́зи êѧ во и̑зы́цѣхъ: нѣ́сть зако́на, и̑ проро́цы êѧ не ви́дѣша видѣ́нїа ѿ Гда. Сѣдóша на земли́, оу̑молкóша старѣ́йшины дще́ре Сїѡ́ни, посы́паша пе́рсть на главы́ своя́, препоя́сашася во кре́тица, низведóша въ зéмлю старѣ́йшинъ дѣ́въ Іерусали́мскихъ. Ѡскудѣ́ша о̑чи мои̑ въ слезáхъ, смути́ся сéрдце мое́, и̑злїя́ся на зéмлю слáва моя́, ѡ сокрушéнїи дще́ре людéй мои́хъ, внегдá ѡскудѣ́ младéнецъ и̑ сосцїи на стóгнахъ грáдскихъ. Мáтеремъ свои́мъ рекóша: гдѣ́ пшени́ца и̑ ви́но; внегдá разслáбленымъ бы́ти ꙗ̑кѡ ꙗ̑звенымъ на стóгнахъ грáдскихъ, êгдá и̑зливáхуся дýшы и̑хъ въ лóно мáтерей и̑хъ. Что́ ти засвидѣ́тельствую; и̑ли́ что̀ оу̑подóблю тебѣ́, дщи́ Іерли́мля; кто́ тя оу̑тѣ́шитъ, дѣ́вице дщи́ Сїѡ́ня; ꙗ̑кѡ возвели́чися чáша сокрушéнїя твоегѡ̀, кто̀ тя̀ и̑сцѣли́тъ; Восплéскаша рукáма ѡ̑ тебѣ́ вси̑ минующїи пути́, позвиздáша и̑ покивáша главóю своéю ѡ̑ дще́ри Іерли́мли, рекýше: сей ли грáдъ, вѣнéцъ слáвы, весéлїе всéмъ зéмли.

Кн. 1. Царствъ — II. 1—10.

И̑ помоли́ся А̑нна и̑ рече́: оу̑твердѝся сéрдце мое́ въ Гдѣ́, возне́сеся ро́гъ мóй въ Бзѣ́ моéмъ: разшири́шася оу̑ста́ моя́ на враги́ моя́, возвесели́хся ѡ̑ спасéнїи твоéмъ. Ꙗ̑кѡ нѣ́сть сты́й, ꙗ̑кѡ Гдь, и̑ нѣ́сть прáведенъ, ꙗ̑кѡ Бгъ на́шъ, и̑ нѣ́сть сты́й пáче тебе́. Не хвали́теся, и̑ не глагóлите высо́кая въ гордынѝ: ниже́ да и̑зы́детъ велерѣ́чїе и̑з' оу̑стъ ва́шихъ, ꙗ̑кѡ

Digitized by Google

Бг҃ъ разумѣвъ Гдь, и Бг҃ъ оуготовлаѧй начинанїѧ своѧ. Лѹкъ силныхъ ѩзнеможе, и немощствѹющїи препоѧсашасѧ солою: ѩспольненїи хлѣба лишїшасѧ, и алчѹщїи пришелствовашавъ землю: ѩкш неплоды роди седмь, и мнѡгаѧ в' чадѣхъ ѩзнеможе. Гдь мертвитъ и живитъ, низводитъ во адъ, и возводитъ: Гдь оубожитъ и богатитъ, смиряетъ и выситъ: возставляетъ ѿ земли оубога, и ѿ гноища воздвизаетъ нища, посадити ег҃о съ могѹщими людей, и прѡтолъ славы даѧ въ наслѣдїе имъ. Даѧй мл҃тв молѧщемѹсѧ, и бл҃гословѝ лѣта праведнагш, ѩкш не въ крѣпости силенъ мѹжъ. Гдь немощна сотвори сопостата егѡ: Гдь ст҃ъ. Да не хвалитсѧ премѹдрый премѹдростїю своею, и да не хвалитсѧ силный силою своею, и дане хвалитсѧ богатый богатствомъ своимъ: но ѿ семъ да хвалитсѧ хвалѧйсѧ, ѥже разумѣти и знати Гда, и творити сѹдъ и правдѹ посредѣ земли. Гдь взыде на нб҃са, и возремѣ: той сѹдитъ концемъ земли, праведенъ сыи. И дастъ крѣпостъ царемъ нашимъ, и вознесетъ рогъ хр҃ста своегѡ.

Кн. 2 Царствъ — I. 19—27 *)

Воздвигни столпъ, Ил҃ю, надъ оумершими, на высокихъ твоихъ ѩзвеными! Какш падоша силнїи; Не возвѣщайте въ Гедѣ, нижѐ повѣдайте на ѩсходищахъ Ѩскалѡнихъ, да не возвеселятсѧ дщери иноплеменничи, ни да возрадѹютсѧ дщери неѡбрѣзан-

*) Туй ѥ образцова Елегія, нъ която Давидъ оплаква Саула и Іонаѳана.

Digitized by Google

ныхъ. Го́ры Гелвуйскія, да не сни́детъ роса́, ниже́ до́ждь на васъ! я́кw та́мw пове́ренъ бы́сть щи́тъ си́лныхъ: щи́тъ Сау́ловъ не бы́сть пома́занъ е́ле́емъ. Ѡ кро́ве и́звеныхъ, и ѿ тукá си́лныхъ лу́къ Ионада́новъ не возврати́ся то́щъ вспя́ть и ме́чь Сау́ловъ не возврати́ся то́щъ. Сау́лъ и Ионада́нъ, возлю́бленніи и прекра́снїи, неразлу́чни, бго́лѣпни въ живото́ѣ свое́мъ, и въ сме́рти свое́й не разлу́чи́шася! Пла́че, о́рлwвъ ле́гцы, и пла́че львwвъ кро́пцы. Пла́чите по Сау́лѣ, дще́ри Ионе́вы, йже васъ wблача́ше въ червленицы со оу́краше́нїемъ ва́шимъ, и возлага́ше оу́краше́нїе зла́то на ри́зы ва́ша. Ка́кw падо́ша си́лнїи посредѣ бра́ни; Ионада́не, до сме́рти на высо́кихъ твои́хъ я́звенъ е́си. Болѣзнію wѣ тебѣ, бра́те мо́й Ионада́не, кра́сный мн зѣлwѣ: оу́диви́ся любо́вь твоя́ ѿ мене́ па́че любве́ же́нскїя. Ка́кw падо́ша си́лнїи, и погибо́ша о́рѫ́жїя бра́нная;

Псалт. Псаломъ XCVII.

Воспо́йте Гдеви пѣ́снь но́вѫ, я́кw ди́вна сотвори́ Гдь: спасе́ е́гѡ десни́ца е́гѡ и мы́шца ст҃а́я е́гѡ. Сказа́ Гдь спасе́нїе свое́, пред языки wкры́ пра́вдѫ свою. Помяну́ ми́лость свою́ Иа́кwвѫ, и и́стинѫ свою́ до́мѫ Исра́илевѫ: ви́дѣша вси́ концы́ земли́ спасе́нїе Бга на́шегѡ. Воскли́кните Бгови вся земля́, воспо́йте, и ра́дуйтеся, и по́йте. По́йте Гдеви въ гу́слехъ и гла́сѣ псало́мстѣ. Въ труба́хъ ко́ваныхъ и гла́сомъ трубы́ ро́жаны: воструби́те пред цре́мъ Где́мъ. Да подви́жится мо́ре и и́сполне́нїе е́гѡ, вселе́нная и вси́

Digitized by Google

живу́щіи на ней. Рѣки восплещу́тъ рукою вкупѣ, го́ры возра́дуются ѿ лица̀ Гдня, я́кш гряде́тъ, я́кш йдетъ суди́ти земли́: суди́ти вселе́нную в' пра́вдѣ, и́ лю́демъ пра́востію.

Псалм. Псаломъ — XIV.

Гди, кто̀ ѡби́тае́тъ в' жили́ще твое́мъ; и́ли кто̀ всели́тся костію го́ре твою̀; Ходя́й непороченъ, и́ дѣлаю́й пра́вдѣ, глаго́лай и́стинѣ въ сердцѣ свое́мъ. И́же не оу́лести́ языко́мъ свои́мъ, и́ не сотвори́ и́скреннемѹ своемѹ̀ зла̀, и́ поноше́нїа не прїя́тъ на бли́жнїа своя̀: оу́ничиже́нъ е́сть пре́дъ ни́мъ лука́внѹю, бою́щыяжеся Гда славитъ: клены́йся и́скреннемѹ своемѹ̀, и́ не ѡмста́ся: сребра̀ своегѡ̀ не дадѐ въ ли́хвѹ, и́ мзды̀ на неповѣ́нныхъ не прїя́тъ. Творя́й сїя̀ не подви́жится во вѣ́къ.

Псаломъ — XVIII.

Нб̃са повѣ́даютъ сла́вѹ Бж̃ію, твореніе же рукѹ̀ его̀ возвѣщаетъ тве́рдь. Де́нь днѝ ѡрыга́етъ глаго́лъ. и́ но́щь но́щи возвѣщаетъ ра́зумъ. Не сѹ́ть рѣ́чи, нижѐ словеса̀, и́хже не слы́шатся гласи́ и́хъ. Во всю̀ зе́млю и́зы́де вѣщаніе и́хъ, и́ въ концы̀ вселе́нныя глаго́лы и́хъ. Въ со́лнцѣ положи́ селе́ніе своѐ: и́ то́й я́кш жени́хъ и́сходя́й ѿ черто́га своегѡ̀, возра́дуется я́кш и́споли́нъ тещи́ пу́ть. ѲС̃ кра́й нб̃сѐ и́схо́дъ е́гѡ, и́ сръ́теніе е́гѡ̀ до кра́й нб̃сѐ: и́ нѣ́сть и́же оу́кры́ется теплоты̀ его̀. Зако́нъ Гдне непоро́ченъ, ѡвраща́й дѹ́шы: свидѣ́тельство Гдне вѣ́рно, оумѹдря́ющее

младе́нцы. Ѡ правда́нїа Гд҃на пра́ва, весели́тъ ср҃це: запове́дь Гд҃нж свѣтла́, просвѣща́ющая о́чи. Стра́хъ Гд҃нь чи́ст, пребыва́й въ вѣ́къ вѣ́ка: су́дьбы Гд҃ни. и́стинны, ѡправда́нны вку́пѣ, вожделѣ́нны па́че зла́та и ка́мене честна́ мно́га, и сла́ждша па́че ме́да и со́та. И́ко ра́къ твои́ храни́тъ а҃: внегда́ сохрани́ти а҃, воздаа́нїе мно́го. Грѣхопаде́нїа кто́ разумѣ́етъ; ѿ та́йныхъ мои́хъ ѡчи́сти ма́, и ѿ чужди́хъ пощади́ раба́ твоего́. И́ще не ѡвладаю́тъ мно́ю, тогда́ непоро́ченъ бу́ду, и ѡчи́щуся ѿ грѣха́ вели́ка. И бу́дутъ во бл҃говоле́нїе словеса́ оу҃ста́ моих҃ъ, и повче́нїе ср҃ца моего́ пред҃ тобо́ю выну́, Гд҃и помо́щниче мо́й и и҃зба́вителю мо́й.

Псаломъ — XXXII. 1—12.

Ра́дуйтеся, пра́ведніи, ѡ Гд҃ѣ: пра́вымъ подоба́етъ похвала́. И҃сповѣ́дайтеся Гд҃еви къ гу́слехъ, во Ѱалти́ри десятостру́нѣмъ по́йте ем҃у. Воспо́йте ем҃у пѣ́снь но́ву, до́брѣ по́йте ем҃у со восклица́нїемъ. И҃ко пра́во сло́во Гд҃не, и вся́ дѣла́ его́ въ вѣ́рѣ: лю́битъ мл҃тыню и су́дъ Гд҃ь: ми́лости Гд҃ни и҃спо́лнь земля́. Сло́вомъ Гд҃нимъ небеса́ оу҃тверди́шася, и ду́хомъ оу҃стъ его́ вся́ сила и҃хъ. Собира́й я҃ко мѣ́хъ во́ды морскі́а, полага́й в҃ сокро́вищахъ бе́здны. Да оу҃боится Гд҃а вся́ земля́, ѿ него́же да подви́жутся вси́ живу́щіи по вселе́ннѣй: я҃ко то́й рече́, и бы́ша: то́й повелѣ́, и создаша́ся. Гд҃ь разори́тъ сове́ты и҃зы́ковъ, ѿмета́етъ сове́ты кнази́й: сове́тъ же Гд҃нь во вѣ́къ

Digitized by Google

пребыва́етъ, помышле́нїа ср҃ца є҆гѡ̀ въ ро́дъ и҆ ро́дъ. Блже́нъ ѩ҆зы́къ, є҆мꙋ́же е҆́сть Гдⷭ҇ь Бг҃ъ є҆гѡ̀, лю́ди, и҆́же и҆збра̀ въ насле́дїе себѣ̀.

Псаломъ — XLV.

Бг҃ъ на́мъ прибѣ́жище и҆ си́ла, помо́щникъ въ ско́рбехъ ѡ҆брѣ́тшихъ ны́ зѣлѡ̀. Сегѡ̀ ра́ди не оу҆бои́мсѧ, внегда̀ смꙋща́ется земл҃а̀, и҆ прелага́ются го́ры въ ср҃ца̀ морска́а. Возшꙋмѣ́ша, и҆ смяте́шасѧ во́ды и҆́хъ, смяте́шасѧ го́ры крѣ́постїю є҆гѡ̀. Рѣ́чнаѧ оу҆стремле́нїа весели́тъ гра́дъ Бж҃їй: ѡ҆сти́лъ е҆́сть селе́нїе свое́ Вы́шнїй. Бг҃ъ посредѣ̀ є҆гѡ̀, и҆ не подви́жится: помо́жетъ є҆мꙋ̀ Бг҃ъ оу҆тро̀ зарꙋ́тра. Смяте́шасѧ ѩ҆зы́цы, оу҆клони́шасѧ цр҃твїа́; дадѣ́ гла́съ свои́ Вы́шнїй, подви́жеся земл҃а̀. Гдⷭ҇ь си́лъ с҃ на́ми, засто́пникъ на́шъ Бг҃ъ Ꙗ҆кѡвле҃. Прїи́дите, и҆ ви́дите дѣла̀ Бж҃їа, и҆́же положи́ чꙋ́деса̀ на земли́: ѡ҆́млаѧ бра́ни до конецъ земли́, лꙋ́къ сокрꙋши́тъ, и҆ сло́митъ ѻ҆рꙋ́жїе, и҆ щиты́ сожже́тъ ѻ҆гне́мъ. Оу҆праздни́тесѧ, и҆ разꙋмѣ́йте, ꙗ҆кѡ а҆́зъ е҆́смь Бг҃ъ: вознесу́сѧ на земли́. Гдⷭ҇ь си́лъ съ на́ми, засто́пникъ на́шъ Бг҃ъ Ꙗ҆кѡвле҃.

Псаломъ — LXXXI.

Бг҃ъ ста̀ въ со́нмѣ богѡвъ, посредѣ̀ же бо́ги разсꙋ́дитъ: докол҃ѣ̀ сꙋ́дите непра́вдꙋ, и҆ ли́ца грѣ́шниковꙋ прїе́млете: Сꙋди́те сиро́ и҆ оу҆бо́гꙋ, смире́на и҆ ни́ща ѡ҆правдаи́те: и҆змите́ ни́ща и҆ оу҆бо́га, и҆з рꙋкѝ грѣ́шничи и҆збави́те є҆гѡ̀. Не позна́ша, нижѐ оу҆разꙋмѣ́ша, во тмѣ̀ хо́дятъ: да подви́жатсѧ всѧ̀ ѡ҆снова́нїа земли́. А҆зъ рѣ́хъ: бо́зи е҆́сте, и҆ сы́нове Вы́-

Digitized by Google

шнагѡ всѝ: вы́ же ꙗ҆кѡ чл҃вѣ́цы оу҆мнра́ете, и҆ ꙗ҆кѡ ѐди́нъ ѿ кнази́й па́дасте. Воскр҃ни, Бж҃е, сѯди́ земли́: ꙗ҆кѡ ты́ наслѣ́диши во всѣ́хъ ꙗ҆зы́цѣ́хъ.

Псаломъ — CIII.

Бг҃ослови́, дꙋше́ моа́, Гд҃а: Гд҃и Бж҃е мо́й, возвели́чился ѐси́ зѣлѡ̀: во и҆спов҃да́нїе и҆ въ велелѣ́потꙋ ѡ҆блѣ́кася ѐси́. Ѻдѣ́ва́йся свѣ́томъ ꙗ҆кѡ ри́зою, простира́й нѣ́бо ꙗ҆кѡ ко́жꙋ. Покрыва́й вода́ми превы́спреннмѧ своа́, полага́й о҆́блаки на косхожде́нїе свое́, ходя́й на крилꙋ̀ вѣ́тренюю. Твора́й а҆́гг҃лы своа́ дꙋ́хи, и слꙋги́, своа́ пла́мень о҆́гненный. Ѻснова́й зе́млю на тве́рди ѐа́: не преклони́тся въ вѣ́къ вѣ́ка. Бе́здна, ꙗ҆кѡ ри́за, ѡ҆дѣ́ва́нїе ѐа́: на гора́хъ ста́нꙋтъ во́ды. Ѻ҆ запреще́нїа твоегѡ̀ повѣ́гнꙋтъ, ѿ гла́са гро́ма твоегѡ̀ оу҆бо́ятся. Восхо́дятъ го́ры, и҆ низхо́дятъ поля́ въ мѣ́сто, ѐже ѡ҆нова́лъ ѐси́ и҃мъ. Предѣ́лъ положи́лъ ѐси́, ѐгѡ́же не пре́йдꙋтъ нижѐ ѡ҆врата́тся покры́ти зе́млю. Посыла́й и҆сто́чники въ де́брехъ, посредѣ́ го́ръ про́йдꙋтъ во́ды. Напа́ю́тъ всѧ́ звѣ́ри се́лныа: жда́ꙋтъ о҆на́гри въ жа́ждꙋ свою́. На тѣ́хъ пти́цы нѐбныа привита́ютъ: ѿ средѣ́ ка́менїа дада́тъ гла́съ. Напа́ва́й го́ры ѿ превы́спреннихъ свои́хъ: ѿ плода́ дѣ́лъ твои́хъ насы́тится земля́. Прозжба́й трава́ скотꙋ́мъ, и҆ зла́къ на слꙋ́жбꙋ человѣ́кꙋмъ, и҆звести́ хлѣ́бъ ѿ земли́: и҆ вино́ весели́тъ се́рдце человѣ́ка, оу҆ма́стити лице́ ѐле́емъ: и҆ хлѣ́бъ се́рдце че́ловѣ́ка оу҆крѣпи́тъ. Насы́тятся древа́ пшьска́я,

Digitized by Google

кѣдри Ліванстіи, йхже ѣсй насадилъ. Тамѡ птицы когнѣздатсѧ: Ѥродіево жилище предводителствуетъ имъ. Горы высѡкіѧ ѣленемъ, камень прибѣжище замцемъ. Сотворилъ ѣсть лунѣ во времена: солнце позна западъ свой. Положилъ ѣсй тмѣ, и бысть нощь, въ нейже пройдутъ вси звѣріе дубравніи: скумни рыкающіи восхитити, и взыскати ѿ Бга пищу себѣ. Возсіа́ солнце, и собрашлсѧ, и въ ложахъ своихъ лягутъ: йзыдетъ человѣкъ на дѣло своѥ, и на дѣланіе своѥ до вечера.

Ѩкѡ возвеличишасѧ дѣла твоѧ, Гдн: всѧ премудростію сотворилъ ѣсй: йсполнисѧ земля твари твоеѧ. Сіѥ море великое и пространное: тамѡ гади йхже нѣсть числа, живѡтнаѧ малаѧ съ великими. Тамѡ корабли преплаваютъ..... Вси въ тебѣ чаютъ, дати пищу имъ во блго времѧ. Давшу тебѣ имъ, соберутъ: ѿверзшу тебѣ руку, всѧческаѧ йсполнатсѧ блгости: ѿвращшу же тебѣ лицѥ, возмятутсѧ. Ѿимеши духъ йхъ, и йсчезнутъ, и въ персть свою возвратятсѧ: послеши дха твоегѡ, и созиждутсѧ: и ѡбновиши лицѥ земли. Бѹди слава Гдня во вѣки: возвеселитсѧ Гдь ѡ дѣлѣхъ своихъ. Призираѧй на землю, и творяй ю трастисѧ: прикасаймсѧ горамъ, и дымятсѧ. Воспою Гдеви въ животѣ моемъ, пою Бгу моемѹ дондеже ѣсмь. Да оуслади́тсѧ ѥмѹ бесѣда моѧ. Азъ же возвеселюсѧ ѡ Гдѣ. Да йсчезнутъ грѣшницы ѿ земли, и беззакѡнніцы, ѩкоже не быти имъ: блгви, дше моѧ, Гдл.

Digitized by Google

Псаломъ — CXXXVI.

На рѣкáхъ Вавѵ̑лѡ́нскихъ, тáмѡ сѣдóхомъ и̑ плáкахомъ, внегдá помянýти нáмъ Сі̑ѡ́на. На вéрвїихъ посредѣ́ е̑гѡ̀ ѡ̑бѣсúхомъ о̑ргáны нáшѧ. Ꙗ̑кѡ тáмѡ вопроси́ша нꙑ̀ плѣ́ншїи нáсъ ѡ̑ словесѣ́хъ пѣ́сней, и̑ вéдшїи нáсъ ѡ̑ пѣ́нїи; воспóйте нáмъ ѿ пѣ́сней Сі̑ѡ́нскихъ. Кáкѡ воспоéмъ пѣ́снь Гд҃ню на земли́ чꙋ́ждéй: Ꙗ̑ще забýдꙋ тебѣ́, І̑ерꙋсалѝме, забвéна бꙋ́ди десни́ца моѧ̀. Прилпни̑ ѧ̀зы́къ мóй гортáни моемꙋ̀ а̑ще не помянꙋ̀ тебѣ́, а̑ще не предложꙋ̀ І̑ерꙋсалѝма ꙗ̑кѡ въ начáлѣ весéлїа моегѡ̀. Помани̑, Гд҃и, сы́ны Є̑дѡ́мскїѧ въ дéнь І̑ерꙋсали́мль, глаго́лющыѧ: и̑стощáйте, и̑стощáйте до ѡ̑снованїѝ е̑гѡ̀. Дщи̑ Вавѵ̑лѡ́ня, ѡ̑каáннаѧ, блаже́нъ и̑же воздáстъ тебѣ́ воздаáнїе твоé, е̑же воздала̀ е̑сѝ нáмъ: блаже́нъ и̑же и̑метъ и̑ разбї́етъ младéнцы твоѧ̀ ѡ̑ кáмень.

Псаломъ — CXLIII. 1 — 10.

Блгослове́нъ Гд҃ь Бг҃ъ мóй, навчáй рꙋ́цѣ мои на ѡ̑полче́нїе, пéрсты моѧ̀ на бráнь. Мл҃ть моѧ̀ и̑ прибѣ́жище моé, застꙋ́пникъ мóй и̑ и̑збáвитель мóй, защи́титель мóй, и̑ на негò оу҃повáхъ: повинꙋ́ѧй лю́ди моѧ̀ подъ мѧ̀. Гд҃и, что̀ е̑́сть чл҃вѣ́къ, ꙗ̑кѡ познáлсѧ е̑сѝ е̑мꙋ̀; и̑ли сн҃ъ чл҃вѣ́чь, ꙗ̑кѡ вмѣнáеши е̑гò; Чл҃вѣ́къ сꙋетѣ̀ оу҃подóбисѧ: днíе е̑гѡ̀ ꙗ̑кѡ сѣ́нь прехóдятъ. Гд҃и, преклони̑ нб҃сà, и̑ сни́ди: коснúсѧ горáмъ, и̑ воздымáтсѧ: блесни̑ мóлнїю, и̑ разженéши ѧ̀: послѝ стрѣ́лы твоѧ̀, и̑ смя-

Digitized by Google

тѣши м҃. Послѝ рꙋкѹ твою съ высоты: ѝзмѝ мѧ ѝ ѝзбáви мѧ ѿ водъ мнóгихъ, ѝз' рꙋкѝ сынѡ́въ чꙋждúхъ, ѝхже оу҃стá глаго́лаша сꙋетꙋ́, ѝ десни́ца ѝхъ, десни́ца непрáвды. Бж҃е, пѣ́снь нóвꙋ воспою́ тебѣ́, во Ѱалти́ри десмтострꙋ́ннѣмъ пою́ тебѣ́, даю́щемꙋ спасéнїе царéмъ, ѝзбавлáющемꙋ Дв҃да рабá своегѡ̀ ѿ мечá лю́та.

Кн. Исходъ — XV. 1 — 19.

Поймъ Гд҃еви, слáвнѡ бо прослáвисѧ: конѧ ѝ всáдника ввéрже въ мóре. Помóщникъ ѝ покрови́тель бы́сть мнѣ́ во спасéнїе: сéй мóй Бг҃ъ, ѝ прослáвлю ег̀ѡ: Бг҃ъ о҃ц҃á моегѡ̀, ѝ вознесꙋ̀ ег̀ѡ. Гд҃ь сокрꙋшáй брáни, Гд҃ь и҃мѧ ем̀ꙋ. Колесни́цы Фарáѡновы, ѝ сúлꙋ ег̀ѡ ввéрже въ мóре: ѝзбранны́ѧ всáдники трїстáты потопѝ въ чермнѣ́мъ мóри. Пꙋчúною покры́ ѝхъ: погрязóша во глꙋбúннѣ ꙗ҆кѡ ка́мень. Десни́ца твоѧ́, Гд҃и, прослáвисѧ въ крѣ́пости: десна́ твоѧ́ рꙋкá, Гд҃и, сокрꙋшѝ врагѝ: ѝ мнóжествомъ слáвы твоéѧ стéрлъ е҆сѝ сопротúвныхъ. Послáлъ е҆сѝ гнѣ́въ твóй, пожр҃е ѧ҆ ꙗ҆кѡ стéбліе. Ѝ дꙋ́хомъ ꙗ҆ростѝ твоéѧ разстꙋпúсѧ вода: ѿгꙋстѣ́ша ꙗ҆кѡ стѣ́на вóды, ѿгꙋстѣ́ша ѝ вóлны посредѣ́ мóря. Рече́ врáгъ: гнáвъ, постúгнꙋ, раздѣлю́ боры́сть, ѝспóлню дꙋ́шꙋ мою́, оу҃бїю́ мечéмъ моúмъ, госпóдствовати бꙋ́детъ рꙋкá моѧ́. Послáлъ е҆сѝ дх҃а твоегѡ̀, покры́ ѧ҆ мóре: погрязóша ꙗ҆кѡ ѻ҆лово в' водѣ́ сѣ́лнѣй. Кто̀ подóбенъ тебѣ́ в' бозѣ́хъ Гд҃и, кто̀ подóбенъ тебѣ́; прослáвленъ во сты́хъ, дúвенъ въ слáвѣ, творя́й чꙋдеса̀;

Digitized by Google

Простерлъ есй десницѫ твою пожрѣ ѧ земла. Наставилъ есй правдою твоею люди твоѧ сїѧ, ѩже йзкавилъ есй: оутѣшилъ есй крѣпостїю твоею во обителе стѫю твою. Слышаша ѩзыцы, й прогнѣвашасѧ, болѣзни прїѧша живѫщїи въ Филїстимѣ. Тогда потщашасѧ вълки Едѡмстїи, й кнази Моавїтстїи, прїѧтъ ѧ трепетъ: растаѧша вси живѫщїи въ Хананѣ. Да нападетъ на нѫ страхъ й трепетъ: величїемъ мышцы твоеѧ да ѡкаменѫтсѧ, дондеже пройдѫтъ людїе твои, Гди, дондеже пройдѫтъ людїе твои сїи, ѩже стяжалъ есй. Введъ насади ѧ въ горѫ достоянїѧ твоегѡ, въ готовое жилище твое, ѥже содѣлалъ есй, Гди, стыню, ѭже оуготовастѣ рѫцѣ твои. Гдь царствѫй вѣки, й на вѣкъ, й ещѐ. Ѥгда вниде конница Фараѡнова съ колесницами й всадники в' море, й наведѐ на нихъ Гдь водѫ морскѫю: сынове же Ѿилевы прондоша сѫшею посредѣ мора.

4. Изъ цьрковны-тѣ книгы, що сѧ напечатаны въ XIX-ыя вѣкъ.

Покаянїѧ ѿвѣрзи мн двери, Жизнодавче: оутренюетъ бо дхъ мой ко храмѫ стомѫ твоемѫ, храмъ носѧй тѣлесный весь ѡскверненъ: но ѩкѡ щедръ ѡчисти благоѫтробною твоею милостїю.

Чертогъ твой вижду, спасе мой, оукрашенный, и одежды не ймамъ, да внидѫ конь: просвѣти ѡдѣянїе дшй моеѧ, свѣтодавче, й спаси мѧ.

Digitized by Google

Плотїю оусну́въ я́кw мёртвъ, царю̀ и̂ Гди, тридне́венъ воскре́слъ е̂сѝ, а̂да́ма воздви́гъ ѿ тли́, и̂ оупразднивъ смёрть, па́сха неглѣ́нїа, ми́ра спасе́нїе.

Хр҃то́съ рождаетсѧ, сла́вите, Хр҃тосъ съ нб҃съ, срѧщите, Хр҃то́съ на земли́, возноси́тесѧ: по́йте Гд҃еви всѧ̀ земля̀ и̂ весе́лїемъ воспо́йте лю́дїе: я́кw просла́висѧ.

Бг҃ъ сы́й ми́ра, о҃ц҃ъ щедро́тъ, вели́каго совѣ́та твоего̀ Йг҃гла, ми́ръ подава́ющаго, посла́лъ е̂сѝ на́мъ. Тѣ́мъ богоразу́мїемъ къ свѣ́тѣ наста́вльшесѧ, ѿ но́щи оу҃тренюще славосло́вимъ тѧ̀ чл҃колюбче.

Та́инство стра́нное ви́жѫ и̂ пресла́вное: неко вертепъ, престо́лъ херувимскїи дв҃ы, я́слы вмѣсти́лище: въ ни́хже возлежѣ́ невмѣсти́мый хр҃то́съ бг҃ъ, ёго́же воспѣва́юще величаемъ.

Глубины̀ ѿткы́лъ е̑сть дно̀, и̂ сушею своѧ̀ влечётъ: въ не́й покры́въ противны́ѧ крѣпкїй во бранѣ́хъ гд҃ь, я́кw просла́висѧ.

Сушѫ глубороди́тельнюю зе́млю со́лнце нашествова и̂ногда̀: я́кw стѣна́ бо ѿгѫстѣ́ о́ба по́лы вода̀ лю́демъ, мо́ре пѣшеходи́мымъ и̂ бг҃оно́сно поющымъ, пои́мъ гд҃еви, сла́вw во просла́висѧ.

Воскресе́нїа де́нь, просвѣти́мсѧ лю́дїе, па́сха гд҃ня па́сха: ѿ смёрти бо къ жи́зни, и̂ ѿ землѝ въ небе́ю Хр҃то́съ Бг҃ъ на́съ приведѐ, побѣ́дную поющымъ.

Снизше́лъ е̂сѝ въ преиспо́дняѧ землѝ, и̂ сокрушѝлъ е̂сѝ вере́и вѣ́чныѧ, содержа́щыѧ ска́занныѧ, Хр҃тѣ́, и̂ тридне́венъ, я́кw ѿ ки́та Ію́на, воскре́слъ е̂сѝ ѿ гро́ба.

Digitized by Google

Воскресе́нїе твоѐ Хр҃тѐ спа́се, а҃гг҃ли поютъ на небесѣ́хъ, и́ на́съ на земли́ сподо́би чи́стымъ ср҃цемъ Тебѣ́ сла́вити.

Во́зведи́ о҃кресть о҃чи твои́, сїѡ́не и́ ви́жди: се́ во прїи́ндо́ша къ тебѣ́, я҃кѡ бг҃освѣ́тла́м свѣ́тїла сѵ҃ѡ́ за́пада, и́ сѣ́вера, и́ мо́ре́м, и́ вое́сто́ка ча́да твоя́ къ тебѣ́ благословя́щаѧ хр҃та́ во вѣ́ки.

Житейское мо́ре, воздвизаемое зре́ напа́стей кѵ҃рею къ ти́хомѵ҃ приста́нищѵ҃ твоемѵ҃ притѣ́къ, копїю́ти: возведи́ сѵ҃ѡ́ тли́ живо́тъ мо́й Многомилостиве.

О҃бразъ е҃смь неизрече́нныѧ твоея́ сла́вы, а҃ще и́ я҃звы ношѵ҃ прегрѣше́нїй: оу҃щедри́ твоѐ созда́нїе, влко, и́ѡ҃чи́сти твои́мъ благоѵ҃тро́бїе́мъ: и́ вожделѣ́нное о҃те́чество педа́ждь ми, ра́ѧ па́ки жи́теля́ ма́ сотворя́ѧ.

Пла́чѵ҃ и́ рыда́ю, е҃гда́ помышля́ю сме́рть, и́ ви́ждѵ҃ во гро́бѣ́ лежа́щюю, по о҃бразѵ҃ Бжїю созда́ннѵ҃ю на́шѵ҃ красотѵ҃, безовра́знѵ҃, безсла́внѵ҃, не и́мѵ҃щюю ви́да. ѡ҃ чѵ҃десе́! что́ сїѐ е҃же ѡ҃ на́съ бы́сть та́инство? ка́кѡ преда́хомсѧ тлѣ́нїю; какѡ сопрага́хомсѧ смерти; войстинѵ҃ Бжїимъ повелѣ́нїемъ, я҃коже пи́сано е́сть, подаю́щагѡ престáвшемѵ҃сѧ оу҃покое́нїе.

И҃ви́шасѧ и҃сто́чницы бе́здны, бла́ги непричáстны и́ ѡ҃ткры́шасѧ мо́ре́ волнѵ҃ющасѧ ѡ҃снова́нїѧ бу҃рею: ма́нїемъ бо запрети́лъ е҃сѝ е҃мѵ҃ и҃зря́дныѧ же лю́ди спа́слъ е҃сѝ, пою́щыѧ пѣ́снь тебѣ́, Гди.

Бжїѧ синсхожде́нїѧ о҃гнь оу҃стыдѣ́сѧ въ Вавило́нѣ и́ногда́: сегѡ́ ра́ди о҃троцы въ пе́щи ра́дованною ного́ю, я҃кѡ во цвѣ́тницѣ ликѵ҃ю́ще, пое́мъ: блвѣ́нъ е҃сѝ Бже о҃тецъ на́шихъ.

Digitized by Google

Моли́твѣ пролію ко гдⷭ҇ѣ, и̂ томѹ́ возвѣщѹ̀ печа́ли моа́: ѩ́кш зѡ́лъ дѹшѝ моѐ и̂спо́лнисѧ, и̂ живо́тъ мо́й а́дѹ приближи́сѧ, и̂ молю́сѧ, ѩ́кш Іѡ́на: ѿ тлѝ Бо́же возведи́ мѧ.

Оу̑слы́ша прр҃о́къ пришє́ствїе твоє́ Гдⷭ҇и и̂ ѹ̂бои́сѧ, ѩ́кш хо́щеши ѿ дв҃ы́ роди́тисѧ и̂ челове́кшмъ ѩ́вити сѧ, и̂ глаго́лаше: оу̑слы́шахъ слы́ша твоегѡ́, и оу̑воа́хсѧ. Сла́ва си́лѣ твоеи́ Гдⷭ҇и.

Ескѹ́ю мѧ ѿри́нѹлъ еси̑ ѿ лица̀ твоегѡ̀, Свѣ́те незаходи́мый, и̂ покры́ла мѧ́ е́сть чѹ́ждаѧ тмà ѹ̂каа́ннаго; но ѿбрати̑ мѧ́, и̂ къ свѣ́тѹ̀ запове́дей твои́хъ пѹ́тїи моа́ направи, , молю́сѧ,

Ви́дите, ви́дите, ѩ́кш а́зъ е́смь Бгъ, маннѹ̀ ѿдожди́вый и̂ во́дѹ и̂зъ ка́мене и̂сточи́вый дре́кле въ пѹстыни̑ лю́демъ мои́мъ, десни́цею и̂ крѣпостїю мое́ю.

Ескѹ́ю оу̑нывáющи, дѹшѐ мо́ѧ грѣхѹ̀ рабо́тлеши, и̂ всѣ́ю немощна̀ сѹ́щи ко врачѹ̀ не притека́еши; Сѐ вре́мѧ благопрїа́тное, сѐ спасе́нїѧ ны́нѣ дне́нь и̑стинный востани, ѡ̑мы́й твоѐ лицѐ покаа́нїѧ слеза́ми, и̂ е̂ле́емъ благотворе́нїѧ свѣщѹ̀ просвѣти̑. ѩ́кш да ѡ̑бра́щеши ѡ̑чище́нїе ѿ Хр҃та̀ Бга̀ и̂ ве́лїю ми́лость.

Ты̀ моа́ крѣпость Гдⷭ҇и, ты́ моа́ и̂ си́ла, ты̀ мое́ ра́дованїе, не ѡ̑ста́вль нѣ́дра о̑́ча, и̂ на́шѹ ниществѹ̀ просвѣти́въ. Тѣ́мъ съ прр҃комъ Аввакѹ́момъ зовѹ̀ ти̑: си́лѣ твоеи́ сла́ва, чл҃колю́бче,

Воспо́йте, лю́дїе благолѣ́пнш въ Сїѡ́нѣ, и̂ моли́твѹ воздади́те Хр҃тѹ̀ во Іер҃ли́мѣ: са́мъ бо гра́дѣтъ со о̑́бластїю во сла́вѣ· Въ не́мъ же оу̑тверди́сѧ цр҃ковь. зовѹ́щи: ѡ̑са́нна, бл҃гве́нъ е̂сѝ гра́дый.

Digitized by Google

Весели́сѧ, Іерли́ме. торжествꙋ́йте лю́бящіи Сі́ѡ́на: ца́рствꙋ́й бо во вѣ́ки Гдь сі́лъ прі́йде. Да благогове́тъ всѧ̀ земла̀ ѿ лица̀ е̂гѡ̀, и̂ да копіе́тъ: бла́гвйте всѧ̀ дѣла̀ Гдня Гда.

Бгъ Гдь, и̂ а̏вйсѧ на́мъ, соста́вите пра́здникъ: и̂ весе́лящесѧ, прїи́дйте возвели́чимъ Хр̃та̀ съ ва́ї̈ами и̂ вѣ́тьвми, пѣ́снь ми зовꙋ́ще: бла́гове́нъ гра́дый во и̏мѧ Гда Спса на́шегѡ.

Сѣ́ченное сѣчѐтсѧ мо́ре Чермно́е, волнопита́емаѧ же и̂зсꙋ́ша́етсѧ глꙋ́бина̀: та́ждо кꙋ́пнѡ безорꙋ́жнымъ бы́вши проходи́ма, ꙗ всеорꙋ́жнымъ гро́бъ, пѣ́снь же богокра́снаѧ воспѣва́шесѧ: сла́внѡ просла́висѧ Хр̃то́съ Бгъ на́шъ.

Тебѐ на вода́хъ повѣ́сившаго всю̀ зе́млю нєвдержи́мѡ тва́рь ви́дѣвши на ло́бнѣ́мъ ви́сима оу̏жасо́мъ мно́гимъ содрога́шесѧ, нѣ́сть сты̀ъ ра́звѣ тебѐ Гди, взыва́ющи.

На кр̃тѣ́ твоѐ бжтвенное и̂стоща́нїе проки́дѧ Ѩвакꙋ́мъ, оу̏жа́сѧ, вопї́ше: тыі, сі́лныхъ пресѣ́клъ е̂сі держа́вꙋ бла́же, пришє́ща́мсѧ сꙋ́щымъ во а̏дѣ, а̏кѡ всесі́ленъ.

Бг̃овлѐнїѧ твоегѡ̀, Хр̃тѐ, въ на́мъ ми́лостивнѡ бы́вшагѡ, Йса́їа, свѣ́тъ ви́дѣвъ невечѐрнїй, и̂зъ но́щи оу̏трене́вавъ, взыва́ше: воскре́нꙋ́тъ мє́ртвїи, и̂ вста́нꙋ́тъ сꙋ́щіи во гро́бѣ́хъ, и̂ всѝ земноро́днїи возра́дꙋ́тсѧ.

Оу̏жасни́сѧ бои́сѧ нб̃о, да подви́жатсѧ ѡ̂снова́нїѧ землѝ: сѐ бо во мертвецѣ́хъ вмѣне́тсѧ во

Digitized by Google

вы́шнихъ живы́й, и̂ во гро́бъ ма́лъ страннопрїе́млется, е̂го́же о̃троцы бл҃гвѝте, скꙋще́нницы воспо́йте, лю́дїе превозноси́те, во всѧ̂ вѣ́ки.

Не рыда́й мене́, ма́ти, зрѧ́щи во гро́бѣ, е̂го́же во чре́вѣ безъ сѣ́мене зачала̀ е̂сѝ Сы́на: воста́нꙋ бо и просла́вюсѧ, и̂ вознесꙋ́ со сла́вою непреста́нно, ꙗ̆кш б҃ъ, вѣ́рою и̂ любо́ю тѧ̀ велича́ющыѧ

Ѻ̃ бж҃твенна҃гш! ѿ̃ любе́зна҃гш! ѿ̃ сладча́йша҃гш твоегѡ̀ гла́са! съ на́ми бо нело́жно ꙋ̑вѣща́лсѧ е̂сѝ бы́ти до скончанїѧ вѣ́ка, Хр҃те: е̂гѡ́же вѣ́рнїи оу҆тверже́нїе наде́жды и҃мꙋ́ще, ра́дꙋемсѧ.

Спаси́телю Б҃гꙋ́, въ мо́ри лю́ди немо́крыми нога́ми наста́вльшемꙋ́, и̂ Фараѡ́на со всѣ́мъ воинствомъ потопльшемꙋ́, томꙋ́ е̂ди́номꙋ поймъ, ꙗ̆кш просла́висѧ.

Пла́кающаго въ молвѣ́ житѣ́йскихъ попече́нїй, съ корабле́мъ потопла́ема гр҃ѣхѡ́мъ и̂ дꙋшетлѣ́нномꙋ звѣ́рю приимѣ́шаема, ꙗ̆кш Ї҆ѡна Хр҃тѐ вопїю́ тѝ: и̂зъ смертоно́сныѧ гл҃бины́ возведи́ мѧ̀.

Ѻ̃чи́сти мѧ̀, спе́се, мнѡ́га бо беззакѡ́нїѧ моѧ̂, и̂ и̂зъ гл҃бины́ зꙋ́лъ возведи́ молю́сѧ: къ тебѣ́ бо возопи́хъ, и̂ оу҆слы́ши мѧ̀ Б҃же, спасе́нїѧ моегѡ̀.

Ѻ̃бы́де мѧ̀ послѣ́днѧѧ бе́здна, нѣ́сть и̂збавле́нїѧ: вмѣня́хомсѧ ꙗ̆кш о̃вцы заколе́нїѧ. Спаси́ лю́ди твоѧ̀ Б҃же на́шъ, ты́ бо крѣ́пость немощствꙋ́ющихъ и̂ и̂справле́нїе.

Процвѣ́ла ӗ́сть пꙋ́стыня ꙗ̆кш крі҃нъ, Г҃ди, ꙗ̆зы́ческаѧ неплодѧ́щаѧ це́рковь пришє́ствіемъ твои́мъ. Къ не́йже оу҆тверди́сѧ моѐ ср҃це.

Digitized by Google

Ѩкѡ ви́дѣ Йса́їа о҃бра́зѡ на прⷭтоⷭ́лѣ превознесе́на Бг̃а, ѿ а҃ггла́ сла́вы дорѵносі́ма: ѿ о҃кама́нный, вопїа́ше, а҃зъ: прови́дѣхъ бо воплоща́ема Бг̃а, свѣта невече́рна и҆ ми́ромъ влады́чествующа.

Бе́здна послѣ́днѧѧ грѣхѡ́въ ѿбы́іде мѧ, и҆ йсчеза́етъ дх̃ъ мо́й: но простры́й, Влко, высо́кою твою мы́шцѫ, ѩкѡ Петра́ мѧ, оу҃правѝтелю, спаси́.

Къ тебѣ́ оу҃тренюю, милосе́рдїѧ ра́ди себѣ́ йстощи́вшемѫ непрело́жнѡ, и҆ до страсте́й безстра́стнѡ прекло́ншемѫсѧ, Сло́ве Бж̃ї́й. Ми́ръ пода́ждь ми па́дшемѫ, чл҃вколю́бче.

Сою́зомъ любвѣ́ связѫ́еми а҃пли, владычествующемѫ всѣ́ми себѣ́ Хр̃тⷭ̃ возло́жше, красны́ но́ги ѿчища́хѫ, благовѣ́ствующе всѣ́мъ ми́ръ.

Но́щь не свѣ́тла́ невѣ́рнымъ, Хр̃тⷭ̃е, вѣ́рнымъ же просвѣще́нїе въ сла́дости слове́съ твои́хъ. Сегѡ̀ ра́ди къ тебѣ́ оу҃тренюю, и҆ воспѣ́ваю твое́ бж̃тво.

Оу҃жасе́ся ѿ се́мъ нб̃о, и҆ земли́ оу҃диви́шася концы́, ѩкѡ Бг̃ъ а҃ви́ся чл҃кѡмъ пло́тски, и҆ чре́во твое́ вы́сте пространне́йшее нб̃съ: тѣ́мъ тѧ Бц̃ѧ а҃ггловъ и҆ чл҃вѣ́кѡвъ чинонача́лїѧ велича́ютъ.

Бг̃а чл҃вѣ́кѡмъ не возмо́жно ви́дѣти, на него́же не смѣ́ютъ чи́ни а҃ггли́стїи взира́ти: тобо́ю бо, Всечи́стая, а҃ви́ся чл҃вѣ́кѡмъ Сло́во воплоще́но, е҆го́же вели́чающе, съ небе́сными ви́ни тѧ оу҃блажа́емъ.

Оу҃жасо́шася всѧ́ческая ѿ бж̃твенне́й сла́вѣ твое́й: Ты́ бо, неискѵсобра́чная дво́, и҆мѣ́ла е҆сѝ во оу҃тро́бѣ надъ всѣ́ми Бг̃а, и҆ родила́ е҆сѝ безлѣ́тнаго Сн̃а, всѣ́мъ воспѣва́ющымъ тѧ, ми́ръ подава́ющая.

Digitized by Google

Рáдуйся, Цр҃це, матероде́вственнаа слáво: вся́ка бо оу҃добошбращáтельнаа благоглагóливаа оу҃стá житíйствовати не мóгутъ, тебѣ́ пѣ́ти достóйну: йзмѣ́кáетъ же оу҃мъ всѣ́къ твоé рождество́ разумѣ́ти: тѣ́мже тá согласну слáвимъ.

Всѣ́къ земнороднúй да взыграéтся, дх҃омъ просвѣщáемь: да торжествýетъ же безплóтныхъ оу҃мóвъ ѣ́стество́, почитáющее свщ҃ѣ́нное торжество́ Бг҃омáтере, и̂ да вопїéтъ: рáдуйся, всеблаже́ннаа Бц҃е, чúстаа прнсноде́во.

Кáмень нерѣкосѣ́чный ѿ несѣ́кóмыа горы́ тебѣ́, де́во, краегóлный ѿсѣ́чéся, Хрт҃óсъ, совоспúвый разстоя́щаяся ѣ́стествá: тѣ́мъ весели́щеся тá, Бц҃е, величáемъ.

Сé женúхъ градéтъ въ полу́ночи, и̂ блаже́нъ рáбъ, ѣ́гóже ѿбрѣ́щетъ бдя́ща: недостóинъ же пáки, ѣ́гóже ѿбрѣ́щетъ оу҃нывáюща. Блюди́ оу҃бо, дше́ моя́, не снóмъ ѿтяготúся да не смéрти предана́ бу́деши, и̂ цр҃твíа внѣ́ затвори́шися: но воспрáни зовýщи: ст҃ъ, ст҃ъ, ст҃ъ ѣ́си, Бж҃е. Бц҃ею помúлуй нáсъ.

Сíя́ глаго́летъ Гдь Íудéомъ: лю́дїе мои́, что́ сотвори́хъ вáмъ; и̂ли чúмъ вáмъ стужúхъ; Слѣ́пцы вáша просвѣ́тúхъ, прокажéнныа ѿчúстихъ, мр҃тва́ сты́а на ѳдрѣ́ возстáвихъ. Лю́дїе мои́, что́ сотвори́хъ вáмъ; и̂ что́ мн̂ воздáсте; за мáнну жéчь, за во́ду о҃цетъ, за ѥ́же любúти мя́ ко кр҃тъ́ мя́ пригвоздúсте. Ктомѣ́ не терплю́ прóчее: призовы́ моя́ ѩзы́ки, и̂ тíи мя́ прослáвятъ со о҃ц҃е́мъ и̂ дх҃омъ, и̂ а҃зъ и́мъ дáрую живóтъ вѣ́чный.

Digitized by Google

Ѡдѣ́йся свѣ́томъ ꙗ́кω ри́зою, на́гъ на сѹдѣ́ стоя́ше: и̑ въ ланѝтѹ оу҃дарє́нїе прїѧ́тъ ѿ рꙋ́къ, и̑хже создá. Беззако́нніи же лю́дїе на крт҃ѣ́ пригвоздѝша Гд҃а сла́вы. Тогдá завѣ́са церко́вная раздра́сѧ. со́лнце поме́рче, не терпѧ́ зрѣ́ти Бг҃а досаждáема, ѥ̑гѡ́же трепе́щѹтъ всѧ́ческая: томѹ́ поклони́мся.

Днéсь Вл҃ка тва́ри предстои́тъ Пила́тѹ и̑ крт҃ѹ́ предае́тся. Зижди́тель всѣ́хъ ꙗ́кω а҃гнецъ приводи́мь своє́ю во́лею: гвоздмѝ пригвождáется и̑ въ ре́бра проводáется, и̑ гꙋ́бою напаѧ́ется ма́нна ѽдождѝвый: по ланѝтѣ́ завѧ́зается и̑зба́витель ми́ра: и̑ ѿ свои́хъ ра́бъ порѹга́ется создáтель всѣ́хъ. Ѡ в҃лчнагω чл҃вѣ́колю́бїа! ѽ распинáющихъ мо́литъ своегѡ̀ Ѻ҃ц҃а, глаго́ля: Ѻ҃че, ѽстáви и̑мъ грѣ́хъ сє́й: не вѣ́дятъ бо беззако́нніи что̀ непра́ведное содѣ́ваютъ.

Стра́шное и̑ преслáвное та́инство днéсь дѣ́йствѹемо зри́тся: неѡсязáемый оу҃держива́ется: вѧ́жется разрѣша́емый Ѓда́ма ѿ кля́твы: и̑спытѹ́емый ср҃ца̀ и̑ оу҃тро́бы непра́веднѡ и̑спытѹ́ется: въ темни́цѣ затворя́ется, и̑же бе́здны затвори́вый: Пила́тѹ предстои́тъ, ѥ̑мѹ́же со тре́петомъ предстоя́тъ небе́сныя си́лы: завѧ́зается рꙋ́кою создáнїа Создáтель. на дре́во ѽсѹжда́ется сѹдя́й живы҃мъ и̑ ме́ртвымъ во гро́бѣ́ заключа́ется разори́тель а҃да. И̑же всѧ̀ терпѧ́й милосе́рдѡ, и̑ всѣ́хъ спасы́й ѿ кля́твы, незло́бивѣ Гд҃и, слáва тебѣ́.

Тебѣ́ ѽдѣ́ющаго свѣ́томъ, ꙗ́кω ри́зою, сне́мъ Ї҆ѡси́фъ съ дре́ва съ Нїкоди́момъ, и̑ ви́дѣвъ тѧ̀ на́га,

Digitized by Google

мёртва, непогребённа, благосёрдный плачь воспріймъ, рыдáм глагóлаше: оўвы мнѣ, сладчáйшій Їсе, êгóже вмалѣ сóлнце на крт҃ѣ вúсима оўзрѣвшее, мрáкомъ ѡблагáшеся, и раздирáшеся церкóвнам завѣса: но сѣ нынѣ вúждь тѣ менѣ рáди вóлею подъéмша смéрть, Кáкш погребь тѣ Бже мóй; или какóю плащаницею ѡввію; коима ли рѣкáма прикоснýся нетлѣномь твоемь úсхóдь, Щéдре; Величáю стрáсти твоя; пѣсослóвлю и погребéніе твоé со воскресенїемъ, зовый, Гди слáва тебѣ.

Днéсь содержúтъ гробъ содержáщаго длáнію тварь, покрывáетъ кáмень покрывшаго доброд҃телію нб҃са, спúтъ живóтъ, и ádъ трепéщетъ, и Ádамъ ѡ оўзъ разрѣшáется. Слáва твоемь смотрéнію, йже совершúвъ всѣ оўпокоéніе вѣчное даровáлъ êси нáмъ, Бже, всесто́йзъ мéртвыхъ твоé воскресéніе.

Что́ зрúмое видѣніе; кóе настоя́щее оўпокоéніе; Цáрь вѣкóвъ, йже стрáстію совершúкъ смотрѣніе, во гробѣ сѣбсбóтствуетъ, нóвое нáмъ подая́ сѣбсбóтство. Томь возопіймъ: воскресни Бже, сѣдáй земли, ѩкш ты царствуеши во вѣки, неизмѣрнyю имѣй вéлію. мúлость.

Пріидúте вúдимъ живóтъ нáшъ во гробѣ лежáщъ, да во гробѣхъ лежáщымъ ѡживúтъ; пріидúте днéсь ѩже úзъ Ádы, спя́ща зря́ще пророчески êмь возопіймъ; возлéгъ, оўснýлъ êси ѩкш лéвъ, кто́ воздвúгнетъ тѣ Цр҃ю; Но востáни самовлáстно дáвый себé ѡ нáсъ вóлею, Гди, слáва тебѣ.

Digitized by Google

Днéшнїй дéнь тáйнw велúкїй Мwѷсéй прообразовáше, глаго́лa: и̂ бл҃гословú Бг҃ъ дéнь седмы́й. Сїѧ во ѣ́сть бл҃гословéннаѧ сѵ́ббо́та: сéй ѣ́сть оу҃покоéнїѧ дéнь, вóньже почúй w҃ всѣ́хъ дѣ́лъ свои́хъ е̂диноро́дный Сн҃ъ Бжїй, смотрѣ́нїемъ е́же на смéрть, пло́тїю сѵ́ббо́тствовавъ: и̂ во е́же вѣ́, пáкн возвраще́ѧ, воскресéнїемъ дарова́ нáмъ живо́тъ вѣ́чный, я̆кw е̂дúнъ Бл҃гъ и̂ ч҃лколю́бецъ.

Да молчúтъ всѧ́кaѧ пло́ть человѣ́чa, и̂ да стои́тъ со стрáхомъ и̂ трéпетомъ и̂ ничто́же земно́е въ себѣ́ да помышлѧ́етъ: Царь во цaрствующихъ и̂ Гд҃ь господствующихъ прихо́дитъ закла́тисѧ и̂ да́тисѧ въ снѣ́дь вѣ́рнымъ Предхо́дятъ же семѵ́ лúцы а҃ггелстїи̂ се всѧ́кимъ нача́ломъ и̂ вла́стїю, многоочúтїи херѵвúми и̂ шестокрыла́тїи Серафúми, лúца закрыва́юще и̂ копїю́ще пѣ́снь: а̂ллилѵ́їа, а̂ллилѵ́їа, а̂ллилѵ́їа.

Тебѣ́, Гд҃и, сѵ́щаго по всѣ́й твáри, грѣ́шнїи кáмw вѣ́жúмъ; На нбсѝ сáмъ живе́ши, во а̂дъ попрáлъ е̂сѝ смéрть. Во глѵбúнкі морскі́ѧ; и̂ тáмw рѵ́кa твоѧ, влко. Къ тебѣ́ прибѣгáемъ, тебѣ́, припáдающе, мо́лимсѧ: воскресы́й и̂зъ мéртвыхъ, помúлѵй нáсъ.

Скóрое и̂ и̂звѣ́стное дáждь оу҃тѣше́нїе ракóмъ твои́мъ, Iи̂се, внегдá оу҃нывáти дѵ́хw҃мъ нáшимъ; не ризлѣ́чáйсѧ w҃ дѵ́шъ нáшихъ въ скóрбѣхъ: не оу҃далáйсѧ w҃ мы́слей нашихъ во w҃бстоя́нїихъ. Но прúснw нáсъ предварú, приближúсѧ нáмъ, приближúсѧ вездѣ́ сы́й: я̆коже со а̂плы твои́ми всегдá е̂сѝ, сúце и̂ тебѣ́

Digitized by Google

желающымъ соединѝ сѧ҃, Щедре, да совокꙋплени Тебѣ поемъ ѝ славословимъ Ѥ҃сестаго Дꙋха твоегѡ.

Дх҃ъ стыѝй бѣ҃ ѻ҃ꙋбѡ, ѝ прѝсно, ѝ ѥ҃сть ѝ бꙋдетъ: нижѐ начинаемь, нижѐ престамы, но прѝсно Ѻц҃ꙋ ѝ Сн҃ꙋ счинѐнъ ѝ счисламь: живѡтъ, ѝ животворѧ҃ѝ: свѣ҃тъ ѝ свѣ҃та податель самоблагіѝ, ѝ ѝстѡчникъ блг҃тыѝни: ѝмже Ѻц҃ъ познаваѥ҃тсѧ, ѝ Сн҃ъ прославлѧ҃ѥ҃тсѧ, ѝ ѿ всѣ҃хъ познаваѥ҃тсѧ: ѐдѝна сѝла, ѐдѝно счетанѐ҃ѥ҃ ѐдѝно поклонѐнѥ҃ Стыѝа Трц҃ы.

Дх҃ъ Стыѝй, свѣ҃тъ ѝ живѡтъ, ѝ живыѝ ѝстѡчникъ ѻ҃ꙋмный: дх҃ъ премꙋдрости, дх҃ъ рꙋзма, блг҃ѝй, прꙋвый, ѻ҃ꙋмный, ѡ҃бладамы ѡ҃чищамы прегрѣшенѝа: Бг҃ъ ѝ боготворѧ҃ѝ: ѻ҃гнь ѿ ѻ҃гнѧ҃ происходѧ҃ѝ глаголамы, дѣ҃ѧ҃ѝ, раздѣ҃лѧ҃ѝ даршванѝа: ѝмже прр҃ѡцы всѝ ѝ бж҃ественнѝи ап҃ли съ мч҃ники вѣ҃нчашасѧ. Странное слышанѝе, странное видѣ҃нѝе, ѻ҃гнь раздѣ҃лѧ҃йсѧ въ подаванѝе даровании.

Прѝидѝте, людѝе, трѝ҃ꙋпостасномꙋ Бж҃ествꙋ поклонимсѧ, Сн҃ꙋ ко Ѻц҃ѣ҃ со Стыѝмъ Дх҃омъ: ѻ҃цъ бо безлѣ҃тнѡ роди Сн҃а соприсносꙋщна ѝ сопрестолна, ѝ Дх҃ъ Стыѝй бѣ҃ бо Ѻц҃ѣ҃ съ Сн҃омъ прославлѧ҃емь. Ѥ҃дѝна сѝла, ѐдѝно сꙋщество, ѐдѝно б҃жтво. Ѥ҃мꙋже покланѧ҃ющесѧ, всѝ глаголемъ: стыѝй Бже, всѧ҃ содѣ҃лавый Сн҃омъ, содѣ҃йствомъ Ст҃аго Дх҃а: Стыѝй Крѣ҃пкѝй, ѝмше Ѻц҃а познахомъ ѝ Дх҃ъ Стыѝй прѝиде въ мѝръ: Стыѝй Безмертный, ѻ҃тѣ҃шителный Дше, ѿ ѻ҃ц҃а ѝсходѧ҃ѝ ѝ въ Сн҃ѣ҃ почиваѧ҃ѝ: Трце Ст҃а҃, слава тебѣ҃.

Digitized by Google

Ѧггла̀ предста́тель съ нб҃сѣ по́сланъ бы́сть рещи҃ Бц҃ѣ: ра́дуйся. И̂ со безпло́тнымъ гла́сомъ воплоща́ема тѧ̀ зрѧ̀. Гд҃и, оу҃жаса́шеся, и̂ стоа́ше зовы́й къ не́й такова́м: ра́дуйся, ѥ҆́юже ра́дость возсїа́етъ, ра́дуйся, ѥ҆́юже кла́тва и҆счѣ́знетъ: ра́дуйся, па́дшагѡ Ѧда́ма воззва́нїе, ра́дуйся, сле́зъ и̂ Е҃вины́хъ и҆збавле́нїе: ра́дуйся, высото́ не҆здобово-сходи́маѧ чл҃ве́ческими по́мыслы, ра́дуйся, глубино́ не҆здобозри́маѧ и̂ а҃гли́скима о҆чи́ма: ра́дуйся, ꙗ҆кѡ е҃сѝ Цр҃е́во сѣда́лище, ра́дуйся, ꙗ҆кѡ но́сиши носа́щаго всѧ̂: ра́дуйся звѣ́здо и҆кла́ющаѧ со́лнце, ра́дуйся оу҃тро́бо бж҃е́ственнагѡ воплоще́нїѧ: ра́дуйся, ѥ҆́юже ѡ҆бновла́етсѧ тва́рь, ра́дуйся, ѥ҆́юже покланя́емсѧ Творцꙋ. Ра́дуйся, невѣ́сто неневѣ́стнаѧ.

Не оу҃молчи́мъ никогда̀, Бц҃е, си́лы твоеѧ̀ глаго́лати недосто́йнїи: а҃ще бо ты́ не бы́ предстоа́ла молѧщи, кто́ бы́ на́съ и҆збави́лъ ѿ толи́кихъ бѣ́дъ кто́ же бы сохрани́лъ до нын҃ѣ свобо́дны; Не ѿ҆ступимъ, Влч҃це, ѿ҆ тебе́: твоа̂ бо рабы́ спаса́еши при́сно ѿ҆ всѧ́кихъ лю́тыхъ.

Всемі́рнꙋю сла́вꙋ, ѿ҆ чл҃ве́къ прозя́бшꙋю, и̂ влкⷭ҇ ро́ждшꙋю, нб҃нꙋю две́рь, воспои́мъ Мр҃ію Дв҃ꙋ, безпло́тныхъ пѣ́снь, и̂ вѣ́рныхъ оу҃добре́нїе. Сїа̀ бо и҆́вися нб҃о и̂ хра́мъ Бж҃ества̀: сїа̀ прегражде́нїе вражды́ разрꙋши́вши, ми́ръ введе́, и̂ цр҃твїе ѿ҆ве́рзе: сїю̀ оу҃бо и҆́мꙋще вѣ́ры оу҃тверже́нїе, попо́рника и҆́мамы и҆́зъ нея́ ро́ждшагосѧ Гд҃а. Дерза́йте оу҃бо,

Digitized by Google

дерзáйте, людіе Бжіи: йбо Тóй побѣдúтъ врагú йкw всесúленъ.

Прéйде сѣнь законнáя, блгти пришéдши. Йкоже бо кѵпинá не сгараше, ѿпалáема: тáкw дв҃а родúла éсй, й дѣва пребúла éсй. Емѣстw столпá óгненнагw, прáведное возсїá сóлнце: емѣстw Мѡѷсéа, хр҃тóсъ, спасéніе дшъ нáшихъ.

Въ Чермнѣмъ Мóри неискѵсобрáчныя невѣсты óбразъ написáся йногдá. Тáмw Мѡѷсéй, раздѣлúтель воды: здѣже Гаврїúлъ слѵжúтель чѵдесé. Тогдá глѵбинѵ шéствова немóкренню Йсраúль: нынѣ же хр҃тá родú безсѣменню Дв҃а. Мóре по прошéствїи Исрáилевѣ пребúсть непроходно: непорóчная, по рѫтвѣ Ємманѵúлевѣ, пребúсть нетлѣнна. Сыúй, й прéжде сыúй, йвлéйся йкw члвѣкъ, Бже, помúлѵй нáсъ.

Кто тебé не ѳблажúтъ, прест҃áя Дѣво; кто ли не воспоéтъ твоегѡ прчтагw рождествá; Безлѣтню бо ѿ Óц҃а возсїáвый сн҃ъ éдинорóдный, тóйже ѿ тебé, чтáя, пройдé, неизречéню воплощся, éстествóмъ Бг҃ъ сыúй, й éстествóмъ бывъ члвѣкъ нáсъ рáди, не во двою лицѣ раздѣлáемый, но во двою éстествѣ неслúтню познавáемый. Того молú, чтáя, всеблжéнная, помúловатися дшáмъ нáшимъ.

Кáкw не дивúмся Бг҃омѵ́жномѵ рѫтвѣ твоемѵ́, прчтнáя, йскѵшéнїем бо мѵ́жеска не пріúмши, всенепорóчная, родúла éсй безъ Óц҃á сн҃а плóтїю, прéжде

Digitized by Google

вѣкъ ѿ ѻ҃ца рождéннаго безъ мáтере, никáкшже претерпѣвшаго измѣнéнїа, йлй смѣшéнїа, йлй раздѣлéнїа, но ѻбою сѵществ҃ свóйство цѣло сохрáншаго. Тѣмже М҃ти Дв҃о Нчце, Того молй спастйся дѵшáмъ православнш Цц҃ѵ йсповѣдающихъ тѧ.

Йже тебѣ рáди бг҃оотецъ пр҃рóкъ Давйдъ пѣсненнш ѿ тебѣ провозгласй велйчїа тебѣ сотвóршемѵ: предстá Цр҃ца ѻдесн҃ю тебѣ. Тѧ бо, М҃тре, ходáтаицѵ животá паказá безъ ѻ҃ца йзъ тебѣ вочеловѣчитися благоволйвый Бг҃ъ, да свóй пáки ѡбновйтъ ѻбразъ, йстлѣвшїй страстмй, й заблѵждшее гороховйцное ѡбрѣтъ ѻвчá, на рáмо воспрїймъ, ко ѻ҃цѵ принесéтъ й своемѵ хотѣнїю: съ нб҃ными совокѵпйтъ сйлами, й спасéтъ, Нце, мйръ, Хр҃тóсъ, ймѣй вéлїю й богатѵю мйлость.

Цр҃ь нб҃ный за чл҃вѣколюбїе на земл҃ йвйся, й съ чл҃вѣки пожйвé: ѿ Дв҃ы бо чтыа плóть прїéмый, й йзъ нея прошéдый съ воспрїáтїемъ, ѐдйнъ ѐсть Сн҃ъ, сѵгѵбъ ѐстествóмъ, но не ѵпостáсїю. Тѣмже совершéнна того Бг҃а, й совершéнна человѣка войстинѵ проповѣдающе, йсповѣдѵемъ хр҃та Бг҃а нáшего. Ѐгóже молй, М҃ти безневѣстнам, помйловатися дѵшáмъ нáшимъ.

Нынѣ Кр҃тѵ покланя́ющеся, всй воззовéмъ: рáдѵйся дрéво жйзни, рáдѵйся скйптре святый хр҃тóвъ, рáдѵйся чл҃вѣкшвъ слáвл нб҃нам, рáдѵйся

царе́й похвало́, ра́дуйся держа́во вѣ́ры, ра́дуйся ору́жіе непобѣди́мое, ра́дуйся враго́въ ѿгна́ніе, ра́дуйся сіа́ніе свѣ́тлое, спасительное ми́ру, радуйся му́ченикѡвъ ве́лія сла́во, ра́дуйся си́ло пра́ведныхъ, ра́дуйся а҃гглѡвъ свѣ́тлосте, ра́дуйся всечестне.

Слово Василія Великаго за истинно-то благочестіе.

Нѣ́кі мно́зи ѿ чл҃вѣ́къ ѡ̑ запове́дехъ оу҃бѡ Спа́совыхъ ѩ҃вѣ не рада́тъ, преда́нію же чл҃вѣ́ческомѹ повину́ются па́че. Е҃же во въ гора́хъ жи́ти и̑ пѹстыня́хъ, и̑ е҃же въ кле́ти себе́ затвора́ти, и̑ е҃же е҆ди́ною дне́мъ ѩ҃сти, и̑ е҃же всѧ́чески ѡ̑свѣща́тися хлѣ́ба и̑ воды́, вре́тище же носи́ти, и̑ желѣ́зомъ ска́зовати свое́ тѣ́ло, и̑ е҃же безъ о҆бу́ѵи ходи́ти на земли́ же лега́ти, и̑ бѣ́гати мно́гія бесѣ́ды, преда́ніе е҆́сть свѧты́хъ мѫ́жій до́брѣ оу҃мы́шлено. Но до́лжни сѹ́ть сі҃а творя́щіи пре́жде храни́ти запѡ́вѣди Гдни҃: долготерпѣ́ніе, глаго́лю, и̑ йстинѹ смиреномѹ́дріе и̑ воздержа́ніе, злы́хъ напомина́ніе, и̑ настоя́щнхъ безпристра́стіе, вѣ́рѹ же и̑ терпѣ́ніе и̑ любо́вь нелицемѣ́рнѹ, е҆ма́же кромѣ́ не возмо́жно оу҃годи́ти Бг҃ѹ. Подоба́етъ во йстинѹ и̑ та́м храни́ти, и̑ о҃нѣ́хъ не ѡ̑ставля́ти, и̑ злы́хъ ѡ̑свѣща́тися дѣ́ніи҃ по Гдню҃ преда́нію.

Бѣ́гаемъ оу҃бѡ гнѣ́ва и̑ памятозло́бія, кля́твы же и̑ оу҃коре́нія, дмѣ́нія же и̑ тщесла́вія, лжи̑ и̑ клеветы́, вражды́ и̑ за́висти и̑ всѧ́кія зло́бы.

Digitized by Google

Ѩзъ оу҃бѡ не хранѧщаго сїѧ реченнымъ запѡвѣдь Гдни, кленѹщаѧсѧ же и лгѹща и оукорѧюща ѡ чѹждихъ злыихъ, не пріемлю, нижє ѧще всѣ житіе своє во ретици и пепелъ живетъ и ни єдинѹ же воспіемлетъ пицѹ: но занєже лѹчшее быти мню, єже по силѣ постничество оумѣрити себѣ, нєже человѣческихъ предании держатиса, не радѣти же ѡ заповѣдехъ Гдниихъ.

Ѩзъ оу҃бѡ мнѡгіа видѣвъ конечное воздержаніе имѹщыа и мертво тѣло ѡбносѧщыа мнѡгагѡ ради постническагѡ чрезмѣріа, сѣлѡ тыа пріемлю: занєже вѣмъ воздержаніе и бѣсы изгонѧющее, єгда имать ѡсвѣщєніе заповѣди Гдни и злыихъ ѡсвѣщєніе. Ѩкоже по томъ видѣхъ ихъ кленѹщихсѧ, и лгѹщихъ, и оукорѧющихъ *), молихъ тѣхъ глагола: ѡ братіе, єлма стыихъ мѹжей предаіа творите, прилежите и заповѣдемъ Господнимъ, и ѡсвѣщаитеса совѣщаній лѹкавыхъ: клятвы и хѹлы, лжи и паматозлобіа, и прочихъ. Они же не пріяша совѣта: и ѿ сегѡ ивишаса, ѧкѡ и они, иже творѧхѹ славы ради человѣческіа, такѡ дѣлахѹ, и ѧще ничтоже. Воздержаніе бо болѣзнь имать плотскую: а єже ѡсвѣщатисѧ лжи, и оукорєніа, и клятвы, вниманіа требуетъ єдинагѡ. Сіѧ бо законоположникъ хртосъ взаконилъ єсть, ѡ нихже и мѹчитъ и претитъ престѹпающымъ.

*) Винит. падежъ равенъ съ родительнымъ (русскимъ.)

Digitized by Google

Тоже негово — за завистьта.

Бѣжи́мъ, бра́тїе, за́висти, бѣсо́вскїа сѣ́ти. да не оу҃ва́зше въ зло́бѣ грѣхо́вней, го́ршей мѹ́цѣ пре́дани бѹ́демъ. Гдⷭ҃ь бо гѡ́рдымъ проти́витсѧ, смире́ннымъ же благода́ть дае́тъ. Йдѣ́же оу҃бѡ за́висть и҆ рве́нїе, та́мѡ нѣ́сть посѣще́нїа Бж҃їа благода́ти, нѡ̀ всѧ̀ хѹ́дна ве́щь и҆ дїа́воле зломы́сліе. Что̀ оу҃бѡ е҆́сть за́висти о҆клева́нѣе; Завѝдитъ лѣ́нивый трѹ́до́мъ богатѣ́ющаго, а҆́ не понѹ́дитсѧ пре́жде са́мъ къ трѹ́дѹ, ѿ негѡ́же че́стъ. Завѝдитъ грѣ́шникъ чистотѣ́ пра́ведничи, а҆́ не хощетъ са́мъ пре́жде востагнѹ́тисѧ ѿ грѣхà. Завѝдитъ бл҃ѹдни́къ цѣломѹ́дрїю кро́ткагѡ, но не хощетъ оу҃подо́бнитисѧ житїю е҆́гѡ. Завѝдитъ лѹка́вый властели́нъ дрѹгѡ́мъ свои́мъ, и҆́же тоа̀ дондо́ша че́сти, а҆́ не помане́тъ хр҃та̀ глаго́люща: „дрѹ́же, не о҆бѝждѹ тебе́, возми́ твое́ и҆ ѿиди́: хощѹ̀ же и҆ послѣ́днемѹ да́ти и҆́кѡ и҆ тебѣ̀. Йли́ нѣ́сть ми лѣ́ть, е҆́же хощѹ̀ сотвори́ти во свои́хъ: Йще о҆́ко твое́ лѹка́во, но а҃́зъ бла́гъ е҆́мь.“

Да тѣ́мъ не высо́кѡ ходи́те, но за́висть ѡ҆ста́вите: за́висть бо ско́рбь се́рдцѹ и҆ тла̀ дѹши́, сѣ́ши́ло тѣ́лѹ, разоре́нїе любвѝ, во всѣ́мъ вражда́, ѡ҆слѣче́нїе ро́дѹ, спо́на́ добродѣ́тели, зало́гъ мѹче́нїю, лиши́нїе вѣ́дѹщїа жи́зни, гее́нны наслѣ́дїе. Да сі҃е слы́шавше, бра́тїе, не и҆мѣ́емъ зависти, но въ любвѝ пребѹ́демъ. Бг҃ѹ̀ на́шемѹ сла́ва.

Digitized by Google

Изъ едно слово Григорія Богослова — Богословіе-то.

Аще любопытствуеши Сна рожденіе, и Дха исхожденіе, и азъ любопытствую ѡ тебе (познати) смѣшеніе души и тѣла, какѡ еси перстъ, и кѹпнѡ ѻбразъ Божій: Что движитъ тѧ, и что движимое; Какѡ чювство въ томже пребываетъ, и внѣшнѧѧ привлекаетъ: Какѡ оумъ въ тебѣ пребываваетъ, и раждаетъ мысль въ другомъ оумѣ: Какѡ словомъ мысль сообщаетсѧ, и не оу ваѧшшаѧ глаголю, кое нба ѡбращеніе; кое звѣдъ движеніе, или чинъ, или мѣра, или спѹтствіе, или ѡстоѧніе; Кіѧ предѣли морѧ; Ѻткѹда вѣтрѡвъ теченіѧ, или годовыихъ временъ ѡбращеніѧ, или дождей ѡзліаніѧ: Аще ничтоже изъ сихъ оуразумѣлъ еси, ѡ чловѣче! (негли же нѣкогда оуразумѣеши, егда воспріимеши совершенное: „оузрю во. глаголетъ писаніе, небесѧ, дѣла перстъ Твоихъ," да познаемъ, ѡкѡ нынѣ зрѧмлѧ нами не сѹть самаѧ истина, но истины ѻбразы) аще самогѡ себе не позналъ еси, кто еси ты ѡ сихъ разсѹждающіи: аще и сихъ не постигълъ еси, ѡ нихже и чювство твое скндѣтелствѹетъ, то какѡ Бга, что Онъ, и еликъ есть, подобно познати непщуеши; Сіе великагѡ знакъ есть безуміѧ. Но аще нѣколикѡ вѣриши мнѣ, недерзновенно богослову, ѻво оукѡ постигълъ еси, ѻво же постизати молисѧ. Оное, въ тебѣ пребываюшее, возлюби: сіе же въ сокровищахъ да пребываетъ.

Digitized by Google

Жи́тельствомъ взыи́ди, ѡ҃чище́нїемъ стяжи́ чи́стое. Хо́щеши ли богосло́въ бы́ти когда́ либо и҆ Бж҃тва́ досто́инъ; повел҃ѣ́нїе соу҃рани́, по запов҃ѣ́демъ ше́ствуй (дѣ́ланїе бо сте́пень е҆́сть къ го́рнемѹ зрѣ́нїю), тѣ́ломъ порабо́тай дѹ́шѝ. Е҆́да кі́й е҆́сть человѣ́къ, и҆́же бы мо́глъ толи́ку вознести́ся, и҆́ку и҆ въ мѣ́рѹ Па́вла прїи́ти: О҆ба́че и҆ о҆́нъ са́мъ глаго́летъ, и҆́ку зри́тъ въ гада́нїи, и҆ и҆́ку бу́детъ вре́мя, е҆гда́ ѻу҃зритъ лице́мъ къ лицу́.

Ска́жемъ, и҆́ку тыи҆ ино́гѡ любомѹ́дрѣе въ словесѣ́хъ, Бг҃а же безсмн҃ѣ́ннѡ ни́зшїй: не́гли и҆но́гѡ разѹ́мнѣе. но и҆́стины толи́ку тыи҆ ни́зше, е҆ли́ку бытїе́ Бж҃їе превыша́етъ бытїе́ твое́. И҆мѣ́емъ о҆бѣ́това́нїе позна́ти нѣ́когда, е҆ли́ку позна́хомсѧ. Е҆́ще невозмо́жно е҆́сть и҆мѣ́ти здѣ́ совершѣ́ннагѡ сѹ́щихъ позна́нїѧ, то что҆̀ ѡ҆ста́етсѧ; чесогѡ҆̀ надѣ́ѧтисѧ; Ца́рствїѧ небе́снагѡ, всѧ́кѡ рещи́. Но о҆́но по моемѹ́ мнѣ́нїю, не и҆́ное что҆̀ е҆́сть, ра́звѣ полꙋчѐ́нїе чистѣ́йшагѡ и҆ совершѣ́ннѣйшагѡ: совершѣ́ннѣйшее же и҆́зъ сѹ́щихъ е҆́сть позна́нїе Бг҃а. Но о҆́но ча́стїю да держи́мъ, ча́стїю, до́ндеже е҆́смы на земли́, да постиза́емъ, ча́стїю же токмѡ да храни́мъ, да за любомѹ́дрїе возъимѣ́емъ приплоди́е сїѐ Бг҃ословскїѧ Тр҃цы ѡ҆ще́ствленїе, ка́ко е҆́сть, и҆ какова́, и҆ колика́, а҆́ще лѣ́тъ е҆́сть та́кѡ глаго́лати ѡ҆ хр҃тѣ І҃нсѣ Гд҃ѣ на́шемъ.

Digitized by Google

Слово св. Іоанна Златоуста — въ деня св. Пасхи.

Аще кто благочестивъ и боголюбивъ, да насладится сегω, добрагω и свѣтлагω торжества. Аще кто рабъ благоразумный, да внидетъ радуясѧ въ радость гда своегω. Аще кто потрудился постяся, да воспріиметъ нынѣ динарій. Аще кто ω первагω часа дѣлалъ ѥсть, да пріиметъ днесь праведный долгъ. Аще кто по третіемъ часѣ пріиде. благодарѧ да празднуетъ. Аще кто по шестомъ часѣ достиже, ничтоже да сомнится, ибо ничимже ωтщетѣваетсѧ. Аще кто лишился и девятагω часа, да иструпитъ ничтоже сомнѧся, ничтоже боѧся. Аще кто точію достиже и во ѥдинонадесятый часъ, да не оустрашится замедленіѧ: любочестивъ бо сый влка, пріемлетъ послѣдняго ꙗкоше и перваго: оупокоеваетъ въ ѥдинонадесятый часъ пришедшаго, ꙗкоже дѣлавшаго ω первагω часа. И послѣдняго милуетъ, и первомъ оугождаетъ, и ономъ даетъ, и семъ дарствуетъ. И дѣла пріемлетъ, и намѣреніе цѣлуетъ, и дѣланіе почитаетъ, и предложеніе хвалитъ. Тѣмже оубω внидите вси въ радость гда своегω: и первіи и вторіи, мздꙋ пріимите. Богатіи и оубозіи, друзи со друзѣмъ ликуйте. Воздержницы и ленивіи, день почтите. Постившіисѧ и непостившіисѧ, возвеселитесѧ днесь. Трапеза ѩсполнена, насладитесѧ вси. Телецъ оупитанный никтоже да ѩзыдетъ алчай:

Digitized by Google

всѝ пасладѝтеся пи́ра вѣ́ры всѝ воспріи́мѝте бога́тство бла́гости. Никто́же да рыда́етъ о҃у҃бо́жества, а҃вися бо о҃бщее цр҃тво. Никто́же да пла́четъ прегрѣше́нїй, проще́нїе бо ѿ гро́ба возсїя́. Никто́же да о҃у҃бои́тся сме́рти, свободѝ бо на́съ спа́сова сме́ртъ, о҃у҃гасѝ і҃ѯ҃, и҃же ѿ нея́ держи́мый. Плѣни́ а҃да, соше́дый во а҃дъ: ѿгорчѝ е҃го́, вкуси́вша пло́ти е҃гѡ́. Ѝ сіѐ предпрїе́мый Иса́їа возопѝ: а҃дъ, глаго́летъ, ѿгорчи́ся, срѣ́тъ тя́ до́лѣ. Ѡгорчи́ся, йбо о҃у҃праздни́ся. Ѡгорчи́ся, йбо поруга́нъ бы́сть. Ѡгорчи́ся, йбо о҃у҃мертви́ся. Ѡгорчи́ся, йбо низложи́ся. Ѡгорчи́ся, йбо звяза́ся. Прїя́тъ тѣ́ло, ѝ бо́гѡ прираси́ся. Прїя́тъ зе́маю, ѝ срѣ́те не́бо. Прїя́тъ е́же ви́дяше, ѝ впаде́ во е́же не ви́дяше. Гдѣ́ твоѐ, сме́рте, жа́ло; гдѣ́ твоя́ а҃де, повѣ́да, Воскре́се Хрїсто́съ, ѝ ты̀ низвергла́ е҃сѝ. Воскре́се Хрїсто́съ, ѝ падо́ша де́мѡни. Воскре́се Хрїсто́съ, ѝ радꙋ́ются а҃г҃ли. Воскре́се Хрїсто́съ ѝ жи́знь жи́телствꙋетъ. Воскре́се Хрїсто́съ, ѝ мёртвый ни е҃ди́нъ во гро́бѣ: Хрїсто́съ бо воста́въ ѿ мёртвыхъ, нача́товъ о҃у҃со́пшихъ бы́сть. Тома́ сла́ва ѝ держа́ва, во вѣ́ки вѣ́кѡ́въ а҃ми́нь.

Digitized by Google

IV. ГЛАГОЛИЦА.

§. 2. Освень кирилица-та има и друга старобългарска азбука наричвана *глаголица*. Туй таквозь нейно названіе, що са-употребява сега отъ сичкы-тѣ учены славенисты, види-са, че ѥ произлѣзло отъ четвьрта-та буква „*глаголь*:“ но то не ѥ толкози древнье и далечно, нито съвременно съ поѥвяванье-то на самата азбука. По Шафариково-то забѣлѣжванье, то сапоѥвява не по-рано отъ XVI-ыя вѣкъ: въ глагольскы и кирилловскы книгы, що сѫ напечатаны въ Тюпингъ и Урахъ, (въ 1560 г.), пьрвый пѫть при името „*грватска слова*“ поѥвяватъ-са изрекванья „*глагола, глагольска слова, глаголита*, да стоѭтъ въ параллель съ „*кирилица, кирилъска* или *кирилична слова*“. А до туй време и йоще послѣ глаголица-та носила разны названія: извѣстна-та парижска рѫкопись (Nr. 1240)) нарича ѭ „abecenarium bulgaricum“ (X—XII в.); папа Иннокентій IV (1248) въ своята булла къмъ сеньскыя ѥпископъ дава и неопредѣлено име „littera specialis; бревноскый аббатъ Дивишъ 1 въ букваря си отъ 1360—1366 г. нарича ѭ просто alphabetum skavorum, т. е. slavorum; у Кроаты-тѣ отъ незапаметны времена (най-малко въ XIII и XIV в.) тя са-зовяла „litterae croaticae“. Но и въ XVI-ыя в, нейно-то названіе „*глаголица*“ не было толкозь распространено и общеупотребително: учены-тѣ въ XVI и XVII-ыя в., особито въ Римъ,

Digitized by Google

обыкновенно ѣ зовяли „litterae hieronymianae *), или litterae illyricae.“

Друго названіе на тъзи азбука, употребявано у древни-тѣ Кроаты и Далматы, ѥ „*буквица*.“ Туй име отъ дума-та „*буква=словце*, **писмѧ**“ означава изобщо *писмена*, и по древность-та си да ли не надминува сичкы-тѣ другы названія.

§ 3. За пьрвоначалныя видъ на глаголица-та, за число-то на буквы-тѣ и́ трудно може са-каза нѣщо опредѣлително. Нейны-тѣ извѣстны начьртанія съ названіе-то на буквы-тѣ и́ слѣдоватъ по реда на време-то тъй: парижско-то abecenarium bulgaricum (XI—XII в.), на бревноскыя аббатъ Дивища I (1360—1366 г.), пражско-то (1434 г.), на Ангела Коссу (около 1591 г.) и на Мавра Орбинія (1601 г.)

Можемъ да са-упознаймы съ вида и състава на глаголица-та отъ слѣдующа-та таблица, що ѥ зета изъ послѣднье-то (1853 г.) Шафариково съчиненіе *о глагольской письменности* „Památky Hlaholského Pisemnictwi.“

*) Далматско-то духовенство отдавало нейно-то изнамѣрванье на блаженнаго Іеронима, уроденецъ Стридонскый (род. 331 † 420), което съвсѣмъ си нѣма мѣсто-то.

Digitized by Google

Начьртаніе на глаголица-та	Назван. и изговоръ	кирил.	Числ. значеніе	Начертаніе	Назван. и изговоръ	кирил.	Числ. значеніе
ⰔⰔ ⱔⱔ	имена-та и изговарянье-то на буквы-тѣ не еднакво съ кирилица-та, а редъ-тъ имъ нѣколко	а	1	ⰣⰣ ⱣⱣ	не настанемъ по числително-то имъ значеніе, и нѣколко по догадкы и съображенія.	т	300
ⰅⰅ ⱅⱅ		б	2	ⰤⰤ ⱄⱄ		оу	400
ⰆⰆ ⱆⱆ		в	3	ⰥⰥ ⱥⱥ		ф	500
ⰂⰂ ⱂⱂ		г	4	ⰖⰖ ⱖⱖ		х	600
ⰃⰃ ⱃⱃ		д	5	ⰌⰌ ⱌⱌ		ѡ	700
ⰓⰓ ⱓⱓ		є	6	ⰞⰞ ⱞⱞ		ц	800
ⰶⰶ ⱶⱶ		ж	7	ⰨⰨ ⱨⱨ		ч	900
ⰕⰕ ⱕⱕ		ѕ	8	ⰡⰡ ⱡⱡ		ы	1000
ⰙⰙ ⱙⱙ		з	9	ⰭⰭ ⱭⱭ		ш	
ⰗⰗ ⱗⱗ		и	10	ⰠⰠ ⱠⱠ		ъ	
ⰖⰖ ⱖⱖ		і	20	ⰢⰢ ⱢⱢ		ы	
ⰍⰍ ⱍⱍ		ѣ, j	30	ⰢⰢⰖⰖ ⱢⱢⱖⱖ		ь	
ⰊⰊ ⱊⱊ		к	40	ⰢⰢ ⱢⱢ		ѣ	
ⰋⰋ ⱋⱋ		л	50	ⰉⰉ ⱉⱉ		ю	
ⰑⰑ ⱑⱑ		м	60	ⰀⰀ ⱀⱀ		я	
ⰍⰍ ⱍⱍ				ⰐⰐ ⱐⱐ		ѫ	
ⰒⰒ ⱒⱒ		н	70	ⰄⰄ ⱄⱄ		ѭ	
ⰎⰎ ⱎⱎ		о	80	ⰔⰔ ⱔⱔ		ѩ	
ⰏⰏ ⱏⱏ		п	90	ⰔⰔ ⱔⱔ		ѥ	
ⰟⰟ ⱟⱟ		р	100	ⰧⰧ ⱧⱧ		ѧ	
ⰎⰎ ⱎⱎ		с	200	ⰟⰟ ⱟⱟ		ѳ	
ⰢⰢ ⱢⱢ				ⰢⰢ ⱢⱢ		ѵ	

Digitized by Google

§ 4. На глагольскы-тѣ буквы видъ-тъ, както и на кирилловскы-тѣ, въ разны времена са-измѣнявалъ, — и Шафарикъ, въ свою-то послѣднье съчиненіе о *глагольской письменности* *), като раздѣля сичкыт-тѣ нейны паметници на два періода — *древній*, който са-простира до XII-ыя. в., и *новый* отъ XIII-ыя в., указва и на значително-то различіе на само-то начьртаніе на буквы-тѣ и въ єдина и въ другыя періодъ. Въ пьрвыя періодъ, говори той, буквы-тѣ сѫ околчасты като латинскы-тѣ во време-то на Карла Великаго; а въ вторыя періодъ — ѣгловаты, като латинскы-тѣ отъ готическа-та наричвана фрактура въ XIV—XV-ыя в. Освень туй глаголица-та отъ пьрвыя періодъ има 38 буквы, а глаголица-та отъ вторыя періодъ има само 32 буквы, безъ грьцка-та или кирилловска-та ѣ, която ю въведена отъ Карамана: въ тъзи дирня-та нѣма є, ѯ, ѯ, ѳ, ѳ, ѳ. Шафарикъ нарича азбука-та отъ пьрвыя періодъ *бѣлгарска*, защото писаны-тѣ съ нея паметници принадлежѫтъ на Македонія и на съсѣдны-тѣ и страны (на мънасыритѣ въ Аѳонска-та гора, на Охрида, Бояна и на мънастыря св. Іоанна Рылскаго), а отъ 2-ыя періодъ азбука-та нарича *хѣрватска*, защото паметницы-тѣ на новыя періодъ принадлежѫтъ на Хървація или на приморска-та адріятическа Кроація въ смысьла на Константина Барянороднаго, Отъ тѣзи азбукы пьрвата, що са-представи въ § 3, Шафарикъ избралъ за

*) Památky Hlah. Písem. Введеніе преведено отъ свещ. В. Войтковскы въ Ж. М. Н. Пр. 1855 г. Но. VII и VIII.

Digitized by Google

свое-то изданіе на паметници-тѣ отъ глагольска-та писменность.

§. 5. Въ начьртаніе-то на глаголица-та, както са-види отъ представена-та въ § 3-й таблица, господствува или просто съединеніе на търкаленца съ просты чьрты, или просто преобръщанье на готова вече буква: тъй напр. ⰻ, ⰵ преобърнѧта ⱙ, ⰲ — преобърнѧта ⰸ· ⰵ — преобърнѧта ⰷ и друг. т., а нѣкои начьртанія ясно показватъ, че тѣ са писаны о́тдесно на́лѣво — като напр. ⰷ, ⰿ, ⰻ, ⰲ, ⰷ, ⰹ, ⰸ, и ⰸ·

Но коя отъ древни-тѣ азбукы послужила въ образецъ за глаголица-та, до сега не ⰵ йоще наздраво рѣшено: ни на ѥдного отъ учены-тѣ изслѣдователи не ⰵ йоще поработила честь-та да врьхлѣти доро за нити слѣдѧ за туй. Наистина, отдѣлны-тѣ ѝ буквы иматъ подобны на себе-си въ другы-тѣ алфавиты, но сходства на отдѣлны буквы може да са-найдѧтъ сѣкадѣ, ако са-употреби усиліе; тъй ⰰ прилича на ру́на *) аг, ⰱ — на преобърнѧта пальмирска beth и друг. так. Но сходство-то на отдѣлны буквы, а не на сичка-та азбука или на по-голѣма-та и́ часть, не довожда до вѣренъ домысьлъ за коя-годѣ азбука, която да бы послужила за начало и основа на глаголица-та и да бы была въ таквози близко сродство съ нея, както грьцка-та съ кирилица-та. Шафарикъ, като са-чуди съ правилно-то развитіе на глаголскы-тѣ буквы изъ два ѥлемента — отъ простъ крѧгъ и права линія чрезъ искусственно тѣхно раздробяванье, сплитанье и о

*) Руническа зовѧтъ нѣкоква-си скандинавска азбука.

Digitized by Google

бръщанье, допуща догадкѫ, че глаголица-та ѥ съвсѣмъ ново. органическы устроѥно произведеніе на изобрѣтателенъ духъ.

§ 6. Исторія-та на свои-тѣ страны не записала опредѣлително, отъ кого, въ коя година и въ коѥ мѣсто ѥ съставена глаголица-та, да са опредили сичко туй останѫло въ дѣлъ на учены-тѣ изслѣдованія и съображенія. При сичкы-тѣ обширны и добросъвѣстны разыскванія на учены-тѣ, които са-свършватъ съ ѥдны домыслы и догадкы, име-то на съставителя на глаголица-та остава до сега неизвѣстно; а време-то и мѣсто-то на нейно-то съставянье опредѣлява-са само приблизително, ако и доволно достовѣрно.

До предъ нѣкого време отъ днесь, комахай сичкы-тѣ славенисты полагахѫ, че глаголица-та, по време-то на происхожданье-то си, макаръ и да не ѥ была по-стара отъ кирилица-та, но твърдѣ доближавала до най-древнія (X—XI в.) неинъ періодъ, именно до втора-та половина на X-ыя вѣкъ. Освень другы доказателства, за убѣжденіе въ туй привождахѫ и глаголскѫ-тѫ подпись на Іерисскаго свещеника Георгія подъ грьцкый документъ отъ 982 г., който въ Иверскыя мънастырь на Аѳонска-та гора былъ разгледанъ и преписанъ (въ 1845—1846 г.) отъ архимандрита Порфирія Успенскы. За таквази древность на глаголица-та туй мнѣніе бѣше господствующе и го поддьршаше самъ П. 1, Шафарикъ съ остроумны догадкы. За отечество на глаголица-та той полагаше тогази не Българіѫ, при сичка-та очевидна древность на нейныт-тѣ до сега извѣстны глаголскы паметницы,

Digitized by Google

но хърватскѫ-тѣ земѭ и Кроацію, като ѭ пріѣма въ смысьла на Константина Богранороднаго, т. е. като разумѣва подъ нея часть отъ сегашня Истрія, сичко-то приморье, часть отъ Кроація и Далмація до рѣка Нерета и съ съсѣдни-тѣ острови.

По-послѣ П. І. Шафарикъ въ послѣднье-то си съчиненіе „за порѣкло-то и отечество-то на глаголицата-та (über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus.) издадено въ Прага въ 1858 г., съ утвърдителны догаточны доказателства, отдава първо-то глаголитско съставянье на изобрѣтателныя светы-Кирилловъ геній, когато, наскоро слѣдъ общото покрьщанье на Българы-тѣ (862 г.), щялъ той да преведе св. писаніе на старобългарскы. Въ туй-си счиненіе на 7-ма стран. 13 парагр. той въ заключеніе говори: „пьрвый основатель на глаголица-та ѥ былъ ѥдинъ книжьевникъ оріенталистъ, който чьрпалъ тъзи азбука изъ финиційска-та и ѥврейско-самарянска-та писменностъ...? слѣдователно такъвзи книжьевникъ оріенталистъ, като изобрѣтатель на глаголска-та азбука, изъѥвява-са да ѥ былъ ученный-тъ писачь (философъ) Константинъ, тълкователь-тъ на Соломоновы-тѣ списанія, благовѣститель-тъ на Сарацины-тѣ Хазары-тѣ и поборный-тъ преодолѣтель надъ ѥвреи-тѣ въ религіознытѣ препирни съ тѣхъ.“

За сѫществуванье-то на по-дѫлбока (отъ Шафариково-то мнѣніе) глаголитска древность Копитаръ и Григоровичь са-силятъ да докажѫтъ, че глаголица-та въ бытіе-то сие много по-древня и попърва отъ кирилица-та. Туй тѣхно мнѣніе сподѣля

Digitized by Google

днесь и Франье Миклошичь съ сичкы-тѣ комахай днешни славенисты. Ф, Миклошичь дава утвърдително мнѣніе, че люлка-та на глаголица-та сѫществувала йоще въ Азія у Славены-тѣ (разбира-са, Старобългары-тѣ), че тѣ употребявали глаголицѫ-та въ писменность йоше въ поганство-то си, а не (по предполаганье-то на по предишни отъ днесь мнѣнія) че была тя тогази у тѣхъ просты рѣзскы и чьртежи; но св. Кирилъ можилъ само да ѭ подпълне, поусъвьрши и въ по-добьръ редъ да ѭ распореди, И тъй, както сичкы-тѣ азбукы сѫ са-слѣлы ѥдна изъ друга, тъй и глаголица-та може да са ѥ слѣла изъ повече другы: защото у нея были са спазяли бѣлѣзы отъ финиційско, коптско, арменско че и ѥврейско писмо. Туй послѣднье мнѣніе, като за по достовѣрно, днесь-днесь ѥ пріѥто за господствующе.

А за днесь наричвана-та кирилица, съгласно комахай сичкы-тѣ славенисты полагатъ, че тя ѥ была послѣ съставена въ начало-то на X-ыя вѣкъ (около 916 г.) отъ св. Климента, който ѥ былъ ѥдинъ отъ св. Кирилловы-тѣ ученицы. Той, разбира-са, по грьцко побужданье съставилъ тъзи азбукѫ изъ двадесеть-тѣхъ и четыри грьцкы буквы и четырнадесеть глаголскы, като преоприличилъ тѣзи дирни-тѣ. И тъй съ тъзи по-дирня съставена българо-грьцка или грьцко-глатолска азбука самѣстила-са глаголица-та въ най-древнія періодъ на старобългарска-та писменность. Туй са-подтвьрдява и отъ самы-тѣ най-стары ракописны глаголскы паметници, въ които явно

Digitized by Google

са-види истрывано глаголско-то писмо и замѣстяно послѣ съ кирилловско.

По тѣзи достовѣрны предполаганья приличало бы глаголица-та да са-нарече *кирилица*, а днесь наричвана-та кирилица да са-преименува *климентовска* азбука.

§. 7. Глаголскы-тѣ буквы, както и наричваны-тѣ кириловскы, употребявали-са и въ видъ на аритметическы цыфры; коя буква какво число означава, туй са-показа въ азбука-та (вижь § 3). При буквы-тѣ, пріемваны за цыфры, полагало-са по една точка и отъ двѣ-тѣ имъ страны, а надъ тѣхъ са-тегляло чърта, която въ нѣкои паметници са-отпущала, за излишна вечь при точкы-тѣ: .а. = 1, .ıф. = 11. Въ сложны-тѣ числа точкы-тѣ са-полагали или предъ сѣка буквг, напр. .ѵ.ѯ.ѳ.ѱ. = 1222, или само предъ първа-та и слѣдъ послѣдня-та .ѵѳѳѳ. = 1359. Освенъ туй трѣба да са-забѣлѣже, че по-голѣмы-тѣ числа, като са-начене отъ 2000 пишѫтъ-са тъй: *единици, десетници, стотици* изобразяватъ-са съ буквы, а слѣдъ тѣхъ иде дума-та ѡѳфѯєѱѕ напр. ·ıф.ѡѳфѯєѱѕ т. е. 11000. Нѣкога са-вставя ѕ между цыфры-тѣ. Въ употребеніе-то на буквы-тѣ съ значеніе на цифры, глаголица-та, очевидно, е сходна съ кирилица-та, Но при опредѣленіе-то на численно-то буквално значеніе, тѣ са-отдалечены една отъ друга; у първа-та строго е удържанъ грьцкый-тъ образецъ (вижь въ Старобълг. грам. § 2. заб. 4.), като са оставены настрана буквы-тѣ: ѕ, ж, ѱ, ц, ѵ, и доро безъ нужда са-приносятъ грьцкы-тѣ численны зна-

Digitized by Google

кове ҁ ҵ за 90, ѧ и ѯ за 900; а у втора-та неотстѫпно са-слѣдова редъ-тъ на буквы-тѣ отъ ѧ = 1 до ѱ = 1000, както са-види въ § 3-й.

§ 8. Въ глаголскы-тѣ паметници има и завьрзвано писмо и титла, както и въ кирилловскы-тѣ; сѫщо тъй, както и тамъ титлы-тѣ са-срѣщатъ толкозь по-рѣдко и по-малко, колкото ѥ по-древень паметникъ-тъ, толкозь по често и повечь, колкото паметникъ-тъ ѥ по-подиренъ: дѣто сѫ малобройны въ пьрвыя періодъ, тѣ значително сѫ размножаватъ во вторыя. Съсъ титла са-пишяли комахай сѫщи-тѣ думы, както и въ кирилица-та, коѥто може да са-види отъ предлаганы-тѣ тука примѣры:

ѧⷬѧ : ѧⷬѳⷦѯѧ· ѧⷬѧ : ѧⷬѯѯѵѯѧ· ⷠѧ : ⷠѧѧ· ⷠѧѧⷬ : ⷠѧѧѯѯѵѯ· ⷠѧѯѯ : ⷠѧѧѯѯѵѯ· ⷠѧѯѵ : ⷠѧѧѯѯѵѯ· ⷠѳ : ⷠѯѧ ⷠѫⷬ : ⷠѫⷬ· ⷠѫⷬ : ⷠѫⷬ· ⷠѫⷬѵ : ⷠѫⷬѳⷦѵ· ⷠѫⷬѳⷦѵѯ· ѵⷬ : ѵⷬѧ· ѵⷬѧ : ѵⷬѧ· ѵⷬѳ : ѵⷬѧѧ· ѵⷬѳ : ѵⷬѧѧ· ѵⷬѳ : ѵⷬѧ

матъ надстръчны знакове; остѫпванье отъ туй са-забѣлѣжва само въ ассеманіево-то и въ григоровичево-то евангелія; и въ єдина и въ другыя списъкъ са-употребява знакъ, приличенъ на грьцко-то гѫсто придыханіе. Той стои:

а. надъ думы и слогове, що са-неченватъ съсъ гласна, макаръ и не съвсѣмъ правилно: ѳ᷾ѫѧ, ѳ᷾ѧ᷾ѳ᷾ѳ᷾ѳ᷾ѳ᷾ѳ᷾ѳ᷾;

б. надъ съгласны предъ които, или послѣ които є отпуснѫтъ ѳ᷾; въ такъвзи случай той замѣнява кирилловскыя паєрчикъ: ѳ᷾ѳ᷾ѡѧѫѧ᷾.

Въ паметници-тѣ на хърватска-та глаголица твьрдѣ часто вм. ѳ᷾, надъ буква-та са-употребява паєрчикъ, който пьрвоначално є приличенъ на съкратенъ ᾽, а послѣ на грьцкыя апострофъ ᾽: ѧѫ᷾ѳ᷾ і и ѧѫ᷾ѳ᷾ѳ᷾, ѳ᷾ѧѡѡ᷾᾽

Въ грамоты-тѣ отъ XIV-ыя в. нѣкога са-употребява камора или полукрѫгла чьрта надъ ѳ᷾ и падъ другы съгласны, кога є нужно да са изговарятъ по меко: ѳ᷾᾽ѧѫѧѡ᷾і, ѳ᷾᾽ѫы᷾.

§. 10. Сичкы-тѣ извѣстны глаголскы паметници Шафарикъ раздѣля на два періода; *древній*, що са-простира до XII в., и *новый*, който са-наченва отъ XIII в. Паметници-тѣ отъ пьрвыя періодъ комахай сичкы-тѣ, освень два-три, на които происхожданьето є неизвѣстно, написаны или намѣрены сѫ въ Македонія и въ съсѣдны-тѣ й мѣста (въ аѳонскы-тѣ мънастыри, въ Охрида, Бояна, въ мънас св. Іоан. Рылскаго); а паметници-тѣ отъ новыя періодъ при-

Digitized by Google

надлежѫтъ на хърватска-та земя или Кроація, както са-каза по горѣ (§ 4.)

Древни-тѣ глаголскы паметници, като що сѫ малобройны и особито важны за изучванье-то на старобългарскыя езыкъ, и интересны за новобългарска-та ни възраждвана писменность, представятъ-са тукъ напълно единъ по единъ.

I. *Ассеманіево евангеліе*, въ ватиканска-та библіотека въ Римъ. Тѣзи пергаменна рѫкопись, въ четвьртина листъ, има сичко-то 159 листа; писана е, както са-види одъ смѣтка-та на светци-тѣ въ синаксаря и отъ показванье-то на мѣсечна-та дневна дължина, дѣ-годѣ въ Македонія. І. С. Ассеманій, въ 1736 г. во време-то на пѫтуванье-то си въ Ливанъ, купилъ ѥ въ Іерусалимъ отъ православяы мънасы, и за туй тя са-зове *Евангеліе ассеманіево*. Въ него са-съдьржаватъ чьтенія-та на светы-тѣ евангелія за презъ цѣла година, по обреда на православна-та цьрква, отъ пасха до велика-та сѫббота, споредъ реда, що е на значенъ въ грьц. типикъ за недѣли-тѣ и сѫбботы-тѣ и по старо-то евсевіево раздѣленіе текста на главы. Текстъ-тъ на чьтенія-та иде отъ 1-ый листъ до 112, календарь-тъ съ чьтенія-та на паметь-та на светіи-тѣ — до 158-й лис.; на края на 159-й лис. стои приготвенье на свещенника за служенье на литургія. Край-тъ и́ го нѣма, тъй и единъ листъ слѣдъ 49-ыя. Почьркъ-тъ и́ е правиленъ, облястъ, по-едъръ, не жели въ другы-тѣ глаголскы паметници; тя носи на себе-си знакове отъ дѫлбока древность, макаръ и съ съвьршена точность да са-опредѣли комахай не е

Digitized by Google

възможно. Караманъ и Копитаръ съ догадка относятъ този паметникъ къмъ XI-ия в. На страны-тѣ 46-та, 76-та, 93-та четѫтъ-са нѣкои неясны приписки, написапы съ кирилловскы буквы въ по-подирнье време; кирилловскы-тѣ думы и писма, що са-нахождатъ на образьци и на другы украшенія въ началнытѣ расписаны буквы, види-са, да сѫ съвременны съ ракопись-та. Употребеніе-то на старо-българскытѣ формы ст вм. щ, що е произлѣзло изъ ск напр. людстїи, употребеніе-то на буква-та ѱ вм. шт. грьцкы-тѣ ф и ϑ, надстръчный-тъ знакъ—придыханіе-то, сичко туй еъставя езыка на рѫкопись-та и особенности-тѣ на правописаніе то ѝ. Малкя снемкѫ отъ Ассем. ев. съобщи Копитаръ (Glag. Cl. tab. II.), а голѣмѫ и най-съвършенѫ — Силвестръ (Paleographie univ. T. 1); синаксаря и календаря изъ нея напечата Копитаръ въ Hesich. disc. стран. 40.

II, *Че тевроевангеліе Виктора Григоровича, въ Казанъ*; то е забѣлѣжително особито, защото въ него са-спазилъ древніѣ-тъ преводъ не на избраны-тѣ евангелскы чтенія, но на сичкыя евангелскый текстъ напълно, освень твърдѣ малко изгубеный листове. Ракопись-та е на дебелъ пергаменъ въ четвьртника листъ, има 171 листове, 22 тетради, отъ които сѣка е въ 8 листове. Нѣма ѝ начало-то и край-тъ. Писмо-то ѝ е равно и дребно, но на пьрвы-тѣ листове тьмно, намѣстѣ подновявано, съ мастило; изобщо тя е исправенъ списъкъ. Изъ отгорѣ и отдолу направно-то по листове-тѣ, глаголскы-тѣ надписи часто има отрыты и замѣнены съ кирилловскы. Тѣзи надписи

Digitized by Google

по нѣкадѣ сѫ съдьржаніе (напр. на 3-й лис. о **прокажєнѣмь**), по нѣкадѣ показватъ време и случай, кога са-чьтѫтъ ювангелія-та (напр. на 170 лис. **на оутрьнице.**) На празно-то по краища-та одесно и отлѣво нахождатъ-са—показваьня,кога са-чьтѫтъ ювангелія та, тъй и думы-тѣ „**въ оно врѣмя**“, зачала-та и провазданья на другы ювангелія. И туй на много мѣста ѥ отрыто и замѣнено съ кириловскы надписи. Въ текста са-нахождатъ твьрдѣ часто подирни вставкы и поправкы отъ кириллица-та на срьбска рецензія; освень туй, приложены сѫ изображенія — ако и грубы — на трима-та ювангелисты: Марка, Лукы и Іоанна. Тъзи ракописъ, като що происхожда изъ єдинъ отъ най-древни-тѣ аѳонскы мънастыри, види-са, не трѣба да ѥ по-дирня отъ XI-то столѣтіе, а може да ѥ и по-древня. Въ нея са срѣщатъ **шт** и **щ** особито въ причастія-та, **ск** са-измѣнява на **сц** (**людсцнѣ**), часто **s**, като що ѥ произлѣзло отъ **г** (**мнозн** като да бы было **дз** по молдавскы), и другы особенности. Съкратенія рѣдко са-срѣщатъ, сѫщо и знакъ-тъ титла; отъ надстръчны знакове полукржгла чьрта ˆ часто стои надъ **ѫ** и твьрдѣ рѣдко надъ **ѣ** **ѧ**. Извлеченіе изъ Григоровичево-то ев. ѥ напечатано съ кирилловскѣ буквы у Миклошича въ Слав. Библ. Лис. 262 — 263, и друго съ русскы буквы въ II. т. изв. Ак. Н. стр. 243—246.

III. *Боянскый палимпсестъ или второписаноѥ ювангеліе*, у В. Григоровича въ Казанъ. Тъзи ржкописъ са-зове *Боянска* защото происхожда отъ храма на село *Бояна*, близо до сегашня Софія или старый

Digitized by Google

Срѣдьцъ (Sardica). Ржкопись-та ѥ на пергаменъ въ четвьртника л. има 109 листове. Ѥвангеліе-то, що ѥ писано съ кирилловскы буквы, както са-види по почьрка и по правописаніе-то, въ XII-то, а най-късно вь XIII-то столѣтіе, покрыва отрыто глаголско писмо тъй, щото ѥдвамь могѫтъ са-пригледа слабы слѣды на отдѣлны буквы, и то вечь не по сичкы-тѣ листове. Отрыты-тѣ писма, по Шафариково-то свидѣтелство, носятъ сичкы-тѣ бѣлѣзы на най-древни-тѣ глаголскы паметници. На ѥдна снемка отъ ѥдна страня Шафарикъ ѥ распредѣлилъ текста изъ ѥвангеліе то св. Марка VII. 31—37.

IV. *Четвероѥвангеліе Зографскаго мѫнастыря.* на *Авонска-тагора.* То ѥ пергаменна ржкопись въ малка четвьртинка, вече не цѣла, за предопазенье повѣсена на синжирь. Видѣли сѫ ѣ Мина, Михановичь. Григоворовичь (1844 г.) и Авраамовичь пріѣма туй четвероѥвангеліе за немного подирнье отъ горѣозначено-то му четвероѥвангеліе, и го относя къмъ XII-то столѣтіе. Има въ него на края синаксарь или календарь, писанъ съ кирилловскы куквы.

V. *Глаголита Клонціева*, съвьршено безъ примѣсванье отъ кирилица. Съ туй име са-означаватъ важны остатъци отъ най-древня глаголска ржкопись, именно дванайсетъ листове на пергаменъ въ четвьртинка. Тя съдьржава въ себе-си четыри слова, конто нѣколко принадлежѫтъ, а нѣколко са-отдаватъ — двѣ на св. Іоанна Златоуста, ѥдно на св. Аѳанасія, и ѥдно на св. Епифаніа. Три-тѣ отъ тѣхъ, макаръ и съвсѣмъ отъ другый преводъ, нахождатъ-са въ много древня-

Digitized by Google

та кирилловска ржкопись *Супрасльска-та*. Копитаръ като са-основава на бѣлѣжкы-тѣ на єдинъ листъ, прієма ѣ за часть отъ голѣма ржкопись на XI-то столѣтіе, съвременна съ Остромирово-то євангеліе, която заключавала въ себе-си повечь отъ 300 листове, и освень слова-та на св. отци, може да є съдържавала въ себе-си и другы писанія. Йоще въ XV-то стол. тъзи ржкопсь, цѣла и богато-подвьрзана, была у владѣтеля на островъ Крѣкъ Корфу, графа Ивана Франгепана (който умр. 1482. въ Венеція); послѣ часть отъ нея са-доставила въ дѣлъ на крѣкскыя свещенникъ Лука de Reynaldis, който ѣ подарилъ въ 1500 г. на рыцаря Брейсахера а отъ Брейсахера тя по наслѣдство са-доставила на графа Парида Клоца въ Тридентъ, а по мнѣніе-то на Доната Фобіанича она, доставила-са на графа изъ библіотека-та на Кассіонскыя мънастырь, недалечь отъ Крѣкъ. Ржкопись-та, по име-то на послѣднія ѝ владѣтель, зовеса Клоціева. Дѣ є писана Клоціева-та ржкопись, въ Българія ли или въ Кроація — трудно є да са-опредѣли: въ Българія водѣтъ видъ-тъ на писмата и правописаніе-то (което є по́ за вѣрванье), а въ Кроація водѣтъ мѣсто-то, дѣто є намѣрена тъзи ржкопись, и нѣкои особенности, като напр. измѣненіе-то на окончанія-та ѣмъ и ѡмъ въ ѹ: достонмоу постоу (ред. 106). Копитаръ и Прейсъ, безъ сумнѣніе, полагали нейно-то начало въ Кроація. Писмо-то ѝ є дребно, правилно, доста сходно съ писмо-то на Григоровичево-то євангеліе, Срѣща-са въ нея грьцко ѳ, нѣма ѱ, но исключително само шт,

Digitized by Google

ск са-омекотява въ сц. Тъзи ракопись ѥ издадена съ кирилловскы буквы и объѥснена отъ В. Кпитаора въ 1836 г. въ Віѣна.

VI. *Откръшлекъ отъ ѥвангеліѥ у А Михановича въ Цариградъ:* То сѫ два нергаменны листа въ малка четвьртника, подарены отъ Мина на императорскыя (австрійскый) генералный консулъ Михановича. По нѣкои извѣстія тѣзи листовы трѣба да сѫ отъ Зографско-то ѥвангеліѥ и съдьржаватъ въ себеси изъ ѥвангеліѥ-то св. Матѳея 5-та и 6-та главы нецѣлы въ 124 редове. На празно-то отъ страна, а нѣкадѣ и въ текста нахождатъ-са кирилловскы припискы и поправкы отъ много подирешенъ корректоръ. Правопнсаніѥ-то и намѣстѣ ѥ особито: срѣща-са размѣнено ту шт, ту щ, рѣдко н, никадѣ нї и друг. так. Списъкъ-тъ на молитва-та: „отьѵє нашь“ ѥ у В. Григоровича; цѣлъ откръшлекъ съ кирилловскы буквы — у Ф. Миклошича.

VII. *Пергаменъ листъ съ откръшлеци отъ другый листъ у В. Григоровича.* Писмо-то му съвсѣмъ отрыто или измыто, тъй щото може да са-распознае само тъй, че рѫкопись-та съдьржавала въ себе-си духовны творенія и принадлежала къмъ рѫкописи-тѣ на пьрвы-тѣ времена (доказателство „къ прѣвѣчѣ мѣрѣ“). Тъзи ракопись происхожда изъ мънастыря св. Іоанна Рылскаго.

VIII. *Обрѣзанъ пергаменъ листъ у Григоричa*, който объѥма въ себе-си чьтеніѥ изъ ѥвангеліѥ-то св. Іоанна: той происхожда изъ Охридскыя Мънастырь или храмъ.

Digitized by Google

IX. *Листецъ посланія св. апостола Павла*, прилѣпенъ у дъска-та на срьбскыя номоканонъ 1263 год. (изъ Скопе). сега принадлежи на А. Лихановича.

При сичко туй глаголскы писма са-срѣщатъ въ нѣкои древны паметници отъ кирилица-та, като напр. въ Охридскыя Праксапостоларь, който по сичкы-тѣ си бѣлѣзы принадлежи на XII-ыя в., и въ македонскыя или струмицкыя Праксапостоларь, който са-относя къмъ XII-ыя или къмъ начало-то на XIII-ыя в. Първа-та рѫкопись (на пергаменъ въ четвьртинка-въ начало-то и въ края нецѣла, сичка-та 111 листа) съдьржа въ себе-ся — *Дѣянія апостолскы, посланія и синаксарь;* намѣрена ѥ въ цьрква-та св. Климента въ Охрида, дѣто несомнѣнно ѥ и написана. Въ нея освень отдѣлны-тѣ въ разны мѣста що са-срѣщатъ глаголскы буквы, видѣтъ-са йоще — на лис. 13-й на полстраница-та или 15-ыи редъ (Дѣян. XVII, 4—17), и на лис. 98 сѫщо около полстраница-та или на 15-ыя редъ (Еф. IV, 11—13, съ открьшлекъ отъ синаксаря) — написаны съ глаголскы буквы. Тѣзи листове принадлежѫтъ на различны писачи: на пьрвыя лис. глаголско-то писмо показва почьркъ на рѫка и перо, привыкнѫлы повечь на кирилица-та, и са-отличава съ употребеніѥ-то на сложна-та ы вм. ъи, на форма-та ѫ вм. ѧ и друг. так.; на другыя лис, глаголско-то писмо ѥ по-искусно и по гладко, носи на себе-си, споредъ както са-види, по правописаніѥ-то и по вида на буквы-тѣ, чьрты като че бы най-подлинны и най-древны.

Втора-та рѫкопись (и тя пергаменна въ четьр-

Digitized by Google

тинка, сега отъ 88 листове безъ край, нѣма четыри тетради или 24 листа между тетради-тѣ 10-й и 11й или между хистове-тѣ 80 и 81) съ правописаніе-то и съ особенности-тѣ на іезыка си много са отличава отъ сичкы-тѣ извѣстны кирилловскы рѫкописи. По несомнѣнны бѣлѣзы, тя ѥ преписана посредственно или непосредственно изъ глаголскє рѫкопись, На 72-й лис. срѣща-са въ нея свойственна-та на глаголита дума сѧть (inqvit.) а на 81-й лис. — глаголска-та буква т, като число, въ таквози съединеніе; сѧтыхъ ѡтьцъ: х. т. въ халкидонѣ, т. е. вмѣсто: х. л; буквата т ѥ съ кратеніе на дума-та тридєсат-.

§. 11. Текстъ-тъ на глаголскы-тѣ паметници отъ св. писаніе — отъ іевангеліе-то, апостола и плалтыря — намѣстѣ са-различава отъ текста на кирилловскы-тѣ паметници. Представятъ-са тукъ нѣколко примѣры: Мат. V. 43. τόν πλησίον σοῦ, Вульг. proximum tuum, Четв. Миханов. искрьнѣго своѥго, Остром. блнжънѣлго своѥго. — Іоанна IV. 5. πλησίον τοῦ χωρίου, Вульг. juxta praedium, Жваи. Ассем. нэкрь вьсн, Остр, близъ вьсн. — Матѳ. VIII, 20. ἀι ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν, Вульг. vulpes foveas habent, Четв. Григ. лнсн ѣзвннѣн нмѧтъ. Остром. лнсицѧ ложа нмѧть и друг. так. При сичкы-тѣ подобны разности на текста между глаголица-та и кирилица-та най-дребно-то сличаванье на паметници-тѣ и на іедно-то и на друго-то писмо ясно доказва, че преводъ-тъ на св. писаніе — на іевангеліе-то, апостола и на псалтыря — въ сѫщность-та си ѥ іединъ и този, какъвто въ глаголскы-тѣ рѫкописи, такъвзи и въ ки-

Digitized by Google

рилловскы-тѣ, и ѥ направенъ непосредственно отъ грьцкыя ѩзыкъ, а не отъ латинскыя. За подтвьрдяванье на послѣдня-та мысьль между другы-тѣ служѫтъ имена и думы, въ които грьцка-та η изреквася въ глаголицата съ буква-та н или і, съобразно на грьцко-то произношеніе, а не на латинско-то: **Исоусъ**, **Ісоусъ**, грьц. Ιησοῦς, латин. Jesus, **Исраиль**, Ἰσραήλ. Jsrael, **Иероусалимь**, Ἱερουσαλήμ. Jerusalem, **Іосифъ** Josephus, **Данилъ** Daniel, **Илиꙗ** Elies, **Ноиль** Joel, **Ироудъ** Herodes, **Магдалина** Magdalena, **аминь** amen идр. т. Но въ глаголица-та има значителны разночьтенія срѣщо кирилица-та, които безъ сомнѣніе сѫ получили своѥ-то начало, ако не изъ Вулгата, то по крайна мѣра изъ грьцкы ржкописи, що сѫ отъ ѥдна и тъзи рецензія съ іеронимова-та Вулгата, напр. Марк. VII, 26. грьц. γυνὴ ἑλληνίς. Вулг. mulier gentilis, глагол. **жена поганыни** (у насъ *поганынъ = друговѣрецъ, поганска вѣра=нехристіенска вѣра*), кирил. **жена еллиньска**. — Іоан. IX, 8 грьц. τυφλὸς, грьц. запад. προσαίτης, Вулг. medicus, глагол. **просїтель**, кирил. **слѣпъ**. — Іоан XIX — 27. грьц. визант. ἡμέρας, грьц. запад. ὥρας, Вулг. hora, глагол. **ꙋраса**, кирил. **дьнє**. Споредъ туй сичкы-тѣ старобългарскы ржкописи може да са-раздѣлѭтъ на два класса: къмъ пьрвыя са-относятъ кирилловскы-тѣ паметници, които носятъ слѣды отъ въсточна-та или византійско-русска-та рецензія, къмъ вторыя — глаголскы-тѣ и съ тѣхъ преписаны-тѣ кирилловскы, що сѫ произлѣзли изъ-подъ западна-та или италіянска-та рецензія.

Digitized by Google

V. ОБРАЗЦИ ОТЪ ГЛАГОЛИЦА-ТА.

1. Изъ Ассеманіево-то евангліе.

Іоан. I. 1—28. 35—52.

Ⱏⰴⱏⰻⰽⱏ ⱐⰰ ⰴⰰⰽⰻⱁⰻ, ⱀ ⰴⰰⰽⰻⱁⰻ ⱐⰰ ⱂ ⱐⰻⰺⰽⰰ, ⱀ ⱐⰻⰺⰽⰻ ⱐⰰ ⰴⰰⰽⰻⱁⰻ· ⰴⰻ ⱐⰰ ⱀⰴⱏⰻⰽⱏ ⱂ ⱐⰻⰺⰽⰰ· ⱁⰻⰴⰴⰰ ⰿⰰⱂⱁⰻ ⱐⰻⰴⱀⰻⰽⱏ, ⱀ ⱐⰻⰺⰽⰰ ⱀⰴⱏⰻⰽⱏ ⱐⰻⰴⱀⰻⰽⱏ ⰴⰻ ⱐⰻⰴⱀⰴⰰⰿⰻ, ⰻⰽⰻ ⱐⰻⰴⱀⰴⰰⰿⰻ-ⱁⰻ ⰿⰻⰻⱂⰻ ⰽⱀⰴⱁⰻⰻⰿⰻ ⱐⰰ, ⱀ ⰽⱀⰴⱁⰻⰻⰿⰻ ⱐⰰ ⰴⱁⰻⰰⰿⰻ ⱄⰽⰻⰻⱁⰻ-ⱁⰻ· ⱀ ⰴⱁⰻⰰⰿⰻ ⱁⰻ ⰿⰻⰴⱂⰰ ⰴⱁⰻⰰⰿⱀⰴⰴⰻ ⰴⰻ, ⱀ ⰿⰻⰴⱂⰰ ⰴⱁⰻⰰⰿⰻ ⰴⰻ ⰻⰽⰻ ⱀⰴⱏⰻⰽⱏ ⰻⰽⰻ

ᎿᏋᏁᎦᎧᏃ ᏧᎦᏃᎮᏫᎦ, ᏧᎦᏃᏔ ᏬᎦ ᏁᎭᎮᏨ ᎭᎷᎦᎧᏔ, ᎷᎦ ᏔᏧᎮᎭᏬᏨᏁᎦᏍᎦ· Ꮤ ᏧᎭ ᎭᏧᎷᎦ ᏧᎦᏬᏨᏁᎦᏨᎷᎭᏁᎦᏧᏧᎷᎭᏬ ᏔᎭᎦᏫᎮᎭᏬᎮ, ᎭᏂᏁᎦ ᎮᎭᏧᎦᎦᏁᎦ-ᏠᏋ ᏔᎮᏁᎭᎮᏔ ᎭᎷᎦ ᏔᎭᏖᎭᏧᎦᏫᏁᎦᏔᏠᏃ ᏔᎭᏖᎭᏋ Ꮤ ᏁᎭᏬᎷᏗᎷᎦᏃ, ᏁᎦ ᏬᎦᎷᎭᏂᎦᏍᎦ ᏔᎭᏖᎭᏋᎭᏂᎦᏍᎦ· ᏔᎭᏖᎭᏋ

ᒪᗩ ᐃᓕᖅ ᓇᖅᑭᓯᓂᓗᐃᔪ· ᒪᗩ ᓄᖅ ᓗᓂᓕᓴᐅᓕ ᒪᑕᓗᓂᑕᓂ ᑫᕐᖁᖅᑭᓕᓗ ᑭᖅᓂᒪᓕᓗ ᖅᓂᓂ ᖅᒪᖅᓂᓂ ᑫᓚᓂᑭᐊᓗᓂᓯᑭᑭ ᖅᓂᓂ ᑭᖅᓕᓗᓗ ᑭ ᑭᖅ ᓕᖅᖁᖅᓂ ᐊᖅᓚᓂᐊᓯᑭᑭ· ᖅᒪᓕᐃᓂᓂ ᑫᓂ ᑭᓕᐃᓄᓚᖅ ᒪᑕᓗᓂᓕᓗ ᑫᐅᖅᖁᖅᓚᓂ ᑫᕐᖁᖅᑭᓕᓗ, ᑭ ᖃᓚᓗᓴᖅᓚᓗ ᖅᖁᕐᒪ: ᖅᒪᓕᐃᓂᓂᖁᖅᓂ ᖁᖅᑫᑫᕐᓄᑦ, ᖅᓄᖅ ᖅᑫᑫᓂᓂ ᑫᓂᑦᓗᓐᓗᓗᖅᓂ ᐃᓕᑭᑫᓂᓂᓂ· ᑭ ᑭᓕᑭᓄᓂᓗᓂᓂ ᑫᓂᑦ ᖅᓂᓂᓂᓂ ᑫᑦᓂᓂᓂᓂ· ᑭ ᑭᓕᑭᓄᓂᓗᓂᓂ ᑫᓂᑦᓗᓐᓗᓗᖅᓂ ᑭᓂᓂᓂᓂ· ᑭᓂᓂ

ѯмѣ, ѫ ѣѧѫѯѣѧѣѫ ѥѯѣѡѯ ѵ҃ѧѯѣѧѣѧѯѵ҃ѯ ѫ ѧѫѵ҃ѣѧѣѧѯѵ҃ѯ ѧѣѧѣ ѯѣѵ҃ѧѧ ѱѣѯѵ҃ѣѧ·

2. Изъ Григоровичево-то Четвероевангеліе.

Іоан. XI. 1—45.

ѥѧ ѡѯ ѯѣѵ҃ѧѧ ѥѯѣѡѯ ѣѣѣѣѣѣ ѯѵ҃ѧ ѵ҃ѵ҃ѳѵ҃ѣѧѫѯ, ѯѣѣѣѧѵ҃ѣ ѫѣѣѣѵ҃ѧ ѫ ѫѣѣѵ҃ѳѵ҃ѧ ѯѯѣѵ҃ѧ ѯѣ· ѥѧ ѡѯ ѫѣѣѵ҃ѳѵ҃ѧ ѯѯѣѵ҃ѧ ѯѣѣѵ҃ѳѵ҃ѧ ѯѯѣѣѯѡ, ѫ ѯѵ҃ѳѧѣѧѡѵ҃ ѵ҃ѯѫѣѣѯѵ҃ѧ ѯѯѣѵ҃ѧ ѯѣѣѵ҃ѳ

ᴠᗅᒪᔑᑦ ᕃᙅᔑᐃᙅᔑ, ᗅᒧᔭ ᒧᔑᒦᗅᒪᓄᕃ ᙅᙏ· ᒧᕃ ᕃᓂᗅᙅᙅᕃ ᒧᕃ ᒧᔑᙅᙅ·
ᒪᔑᔭᔑ ᓄᔑ ᙅᔑᙅᓂ, ᒧᓄᒪᕃᐯᓄᔑᙅᙅᐯ ᒦᓂᕃᓂᒧᔭᔑᐯᕃ ᒧᓄ ᙅᙅᔑᑦᒪᒧᙅᙅᕃ:
ᐯᓂᗅᙅᙅ ᕃ ᙅᙅᕃᐯ, ᓂᓄ ᙅᙅᕃᒪᔑᐃᙅᕃ ᔑᕃ ᒧᕃᙅᙅᕃ· ᐯᒪᕃᔕᔑᓂᓂᕃ ᓄᔑ
ᐯᔑᙅᔑ ᴠᕃ ᙅᕃᙅᙅᐯᓄᓄᕃ, ᔑᒦᒪᗅᙅᔑ ᕃ ᕄᔑᙅᙅᐯᓄᒪᕃ ᓂᕃᒧᒧᕃ ᒧᓄᔑ
ᕃᒧᓂᔑᙅᙅᕃ ᴠᕃ ᔕᒪᔑᙅᙅᕃ· ᒦᗅ ᓄᔑ ᴠᔑᙅᙅᓄᒧᒧᕃᙅᗅ ᒦᓂᓂᙅᙅᕃᔑᓄ-
ᓂᙅᙅᒧᓄ ᗅᔭᔑ ᐯᓄᔑᓄᔑᙅᙅ ᒧᓄᒪᕃᙅᙅᙅ· ᐯ ᙅᙅᕃᒧᔑᔭᕃᙅ ᔑᙅᙅᙅᙅᐯᓄᙅᙅ
ᕃᒧᓂᙅᙅᙅ ᒦᗅᓄᔑᙅᙅᙅ ᒧᓄᔑᙅᙅᙅᙅᙅ· ᐯ ᙅᙅᕃᔑᙅᙅᙅ, ᓂᓄ ᙅᙅᒦᗅ-
ᙅᙅᕃᙅᙅᒧᓄᔑᙅᙅᙅ ᒧᓄᔑᙅᙅᙅᙅᙅ

ᖁᒃᔅᓴᓕᑲ, ᔅᓴᑲ ᒪᐞ ᔅᘐᐢᐢᘐᖁ, ᐯᔅᓴᑲᐞᐯᖁᔅᐢᔅ ᔅ, ᖁᐦᓴᑲ ᑲᐢᐢᕕ ᕆᐦ ᕆᑲᖁᕕ, ᖁᓴᐦᖁᑲᓴᕕᔅᐢᐢᔅᐢᐢᔅ ᑲᐢᐢᕕ: ᖁᑲᘐᕆᑲᓴᔅ, ᐦᔅᐢᐢᔅ ᒪᔅᔅ ᒪᖁᐯᓂᔅ ᘐᖁᖁᖁᔅ, ᕆᑲᒪᔅ ᐢᑲᑲᔅ ᒪᒃᐦᐦᖁᒃᔅ ᕕᐢᒃᒃᖁᓴᔅ· ᔅᘐᐢᕕᔅ ᓴᑲ, ᐞᐦᑲ ᐯᔅᓴᐞᐦ ᔅᔅ ᖁᓴᓴᑲᓴᕕᔅᐢᐢᔅᑲᕕᔅ ᘐᔅ, ᐯ ᖁᒃᔅᓴᐦᖁᓴᕕᔅᐢᐢᔅᑲᕕᔅ ᘐᔅ ᕆᑲᖁᕕ ᔅᔅᒪ- ᐞᐞ ᖁᓴᐦᖁᓴᕕᔅᐢᐢᔅᑲᕕᔅ ᘐᔅ, ᔅᓴᐦᖁᓴᕕᔅᐢᐢᔅᑲᕕᔅ ᘐᔅ ᕆᑲᖁᕕ ᔅᔅᒪ- ᐞᐞ ᘐᔅ, ᔅ ᒃᑲᖁᑲ: ᐦᔅᐢᑲᑲ ᕆᑲᑲᓴᓴᘐᖁᐢᐢᔅ ᔅ? ᔅᓴᐦᔅᑲᖁᓴᐦᔅᐢᐢᔅ ᑲᑲᐢᐢᕕ: ᘐᖁᘐᕆᑲᓴᔅ, ᘐᒃᐞᔅᐢᐢᔅ (ᔅ) ᐯᔅᓴᓴᑲᓴᔅ· ᔅ ᖁᒃᑲᖁᘐᓴᑲᓴᔅ ᘐᔅ ᔅᘐᐢᐢᘐᖁ· ᘐᓴᐦᔅᑲᖁᑲᓴᐦᓴᐦᔅᐞᐞᔅ ᓴᑲ ᔅᖁᓴᑲᑲᔅᐢᐢᔅ: ᐯᔅᓴᓴᑲᓴᔅ, ᐦᔅᐦᑲ ᓴᖁᒪᓴᑲᐢᐦᐢᐢᔅ ᔅ· ᑲᓴᖁᖁᖁ ᓴᑲ ᑲᖁᓴᔅ ᖁᘐᒃᔅ ᒃᐞᐢᐢᔅ: ᖁᑲᔅᓴᓴᑲᐦᐦᐢᐢᔅ ᓴᔅ ᘐᘐᐢᐢᘐᖁ, ᘐᐢᖁᖁᐯᒃᒃᔅᖁᔅ, ᓴᐦᐦ ᔅ ᘐᐢ ᖁᑲ- ᘐᐢᖁᓴᒃᑲᖁᖁᔅ? ᖁᘐᐢᐢᘐ ᓴᑲ ᕆᐦᐦᔅᖁ ᕆᒃᐞᖁᓂᔅ ᐯᔅ ᘐᑲᖁᓴᔅ, ᕆᒃᔅᓴᓴᑲ ᐦᔅ ᔅᒃᑲᖁᑲᒪᔅ ᒪᔅᔅ· ᒪᒪᔅ ᔅ ᘐᘐᐢᐢᘐ: ᖁᖁᐞᔅᐢᐢᔅ, ᐦᔅᐦᑲᑲᔅ ᖁᖁᐞᔅᐢᐢᔅ ᐯᔅᓴᓴᑲᓴᔅ· ᔅᓴᐦᔅᑲᖁᑲᓴᐦᓴᐦᔅᐞᐞᔅ ᖁᐦᐦᔅᑲᖁᑲᓴᐦᓴᐦᔅᐞᐞᔅ ᘐᔅ ᖁᑲᘐᐢᐢᘐᖁ· ᔅᓴ

ⰲⰻⰲⰰⰽⰻⰵⰻⰹⰻⰻⰸ. Ⱚ Ⱞⰻⰹⰸⰽⰻⰲⰰⱄ ⰾⰵ Ⰼⰻⰲⱛⰸ, Ⱚ ⰲⰻⰲⰷⰺⰻⰸ ⱑⰸⱏⰷⰷⰺⰸ Ⱞⰻ ⰷⱏⰸⰽⰻ, ⰸⱏⰸⰲⰹⰸⱄ ⰲⰻⰲⰸⰽⰻⰲⰸⰽⰻⰲⰸ ⰲⰻⰲⰸⰽⰻⰲⰸ ⰲⰻⰲⰸⰽⰻⰲⰸ ⰲ

№ 281. 291

ГРАММАТИКА

за

СТАРОБЪЛГАРСКЫЯ ѢЗЫКЪ

по сичко-то му развитіе,

съставена

отъ

Ив. Н. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Издава
Книгопродавницата на Н. П. Недѣлковичъ & Др.

ТЪРНОВО.
1884.

Digitized by Google

ⱣⰎⰅⰰⰻⰽⰵⰹⰻⰿⰿⰸ. Ⱋ ⱒⰎⱅⰸⰻⰽⰻⰺ ⰾⰵ ⰺⰎⰽⰸ, Ⱋ ⱣⰎⰓⱆⰿⰸ ⰻⰸⰸⱆⰿⰸ ⱒⰎ Ⱃⰸⰰⰻⰰ, ⰸⰺⰸⰻⱅⱅⰺ ⰺⰎⰽⰻⰅⰰ ⱛⰸⰎⰅⰻⰅⰰ ⰿⰅⰅⰻⰺⰸ ⰅⰎⱅⰸⰻⰅⰰ ⱛⰸⰎⰅⰻⰅⰰ ⰓⰎⰓⰸ ⰻⰸⰸⱆⰿⰸ Ᵽ

291

ГРАММАТИКА

за

СТАРОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

по сичко-то му развитіе,

съставена

отъ

Ив. Н. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Издава
Книгопродавницата на Н. П. Недѣлковичъ & Др.

ТЪРНОВО.
1884.

Digitized by Google

Ᵽⰵⱟⰲⰰⰻⰽⰻⰻⰻⰾⰻⰻⰻⰾ. Ⱍ Ᵽⰵⱞⰾⰰⰵⱟⰲⱏⰰ ⰽⰻ ⰻⰵⰵⰽⰰ, Ⱍ Ᵽⰵⰻⰻⰾⰻⰻⰻⰾ ⱏⰰⰽⰰⰻⰻⰻⰾ ⱞⰵⰰⰰⰾⰰ, ⰰⰱⰰⰽⰻⰻⰻⰾ ⰻⰵⰵⰽⰰ ⰵⰰⰰⰾⰰⰰⰾ ⰵⰰⰰⰾⰰⰰⰾ ⰰⰰⰾⰰⰰⰾ ⰰⰰⰾⰰⰰⰾ

№ 28 ½. 291

ГРАММАТИКА

за

СТАРОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

по сичко-то му развитіе,

съставена

отъ

Ив. Н. Момчилова.

ВТОРО ИЗДАНІЕ.

Издава
Книгопродавницата на Н. П. Недѣлковичъ & Др.

ТЪРНОВО.
1884.

Digitized by Google

Въ печатница-та на И. Н. Вернай (Л. Соммеръ).

Digitized by Google

ПРЕДИСЛОВІЄ.

До сега комахай сичкы-тѣ учены славенисты наричахѫ и наричатъ прадѣднія ни ѥзыкъ *„славянскій, церковнославянскій, ѩзыкъ словенскій древняго нарѣчія (Добровскій) и священный ѩзыкъ Словянъ (Гангъ)“*, като че бы той да ѥ пріѥлъ най-първо начало-то въ писменность-та си не исключително по ѥдно отъ славенскы-тѣ нарѣчія, а изобщо по сичкы-тѣ, и слѣдователно като че бы той да ѥ не собственна принадлежность на ѥдно само нарѣчіѥ а изобщо на сичкы-тѣ. Туй наименованіѥ му даватъ, макаръ и да са-увѣрихѫ най-послѣ чрезъ доста историческы издырванія, че ни ѥдно друго отъ славенскы-тѣ нарѣчія не ѥ послужило въ основа за превода на св. писаніѥ, освень старобългарско-то. Само І. Шафарикъ въ съчиненіѥ-то си, *„славянскій народописъ* (издаденъ въ Прага 1842 год.)“ и професоръ Шевиревъ, Руссинъ (може и другый нѣкой йоще) отдаватъ намъ тъзи исключително нашѫ принадлежностъ съ названіѥ *„старобългарскій ѩзыкъ.“*

Туй право названіѥ *старобългарскый ѩзыкъ*, доро и у насъ сега, по вліяніѥ-то на поправены-тѣ печатаны църковны книгы, има повечто значеніѥ въ ограниченъ смысълъ относително само къмъ най-пръвнія періодъ на този ѥзыкъ, т. ѥ кога са-говори

Digitized by Google

за паметници-тѣ му за най-древни тѣ му ржкописи, а не изобщо да означава језыка по сичкы-тѣ му періоды (а). Породи туй ный безъ да обърнемъ вниманіе на бытіе-то му, неговы-тѣ паметници наричамы *старобългарскы книгы*, а сегашни-тѣ печатаны цьрковны книгы, що сѫ поправены по свойства-та на русскыя језыкъ, наричамы *славенскы книгы*, като че бы старобългарскый-тъ ни језыкъ, слѣдъ преправванья-та му по чужды за насъ свойства, да е изгубилъ право-то си надъ свое-то наименованіе.

Този језыкъ, єдничка-та наша древность, єдничко-то отъ пра́дѣды-тѣ ни наслѣдіе, като са-развивалъ въ писменность-та си само на нѣколко вѣкове въ родно-то си мѣсто, отредено было отъ Всевышня-та сѫдба да премине послѣ негово-то развитіе по друго нарѣчіе, и слѣдователно да пріємне друго направленіе. Той, слѣдъ пренасянье-то му у Руссытѣ заєдно съсъ въвожданье-то на христіянска-та вѣра, былъ у тѣхъ за писмененъ језыкъ въ употребеніе за доста време, комахай до предъ Петра Ве-

(а) Извѣстно е, че г. Вастоковъ исторіѫ-тѫ на писменото развитіе на старобългарскыя језыкъ дѣли на три періода: *древнѣйшій*, който обѣема древни-тѣ му паметници и са-простира отъ X-то до XIII-то стол.; *средній*, който обѣема цьрковны-тѣ книгы, що сѫ списаны въ Россія, Сьрбія и Българія, и са-простира отъ XIII-то да XVI-то стол., кога-то са-поєвили печатаны книгы-тѣ на св. писаніе и когато са-почело поправянье-то на този језыкъ по свойства-та на Русскыя; *новый*, който обѣема цьрковны-тѣ книгы, що сѫ печатаны въ Россія, Полша, Сьрбія и Венеція, и са-простира отъ XVI-то стол. до наше-то време.

Digitized by Google

ликаго, съ маловажны нѣколко измѣненія. Тогази въ 1663 г. вече той былъ съвсѣмъ поправенъ по свойства-та на русскыя ѥзыкъ, споредъ начьртаніѥ-то на Патріарха Никола, който пріѥлъ за ржководство грьцкѫ-тѫ и Острожкѫ-тѫ Библіи, и тъй са-ѥвява въ този-си видъ, кавъвто днесь го гледамы въ печатаны-тѣ отъ тогази до сега цьрковны книги (б). Но при сичкы-тѣ си тѣзи измѣненія, които той претърпѣлъ, да ли престава отъ да ѥ сѫщій-тъ той въ

(б) Ако да бы наши-тѣ стары цьрковны книгы бихѫ были опазены и не бы были истребены отъ наши-тѣ гонители на ѥзыка и народность-та ни — отъ грьцко-то духовенство —; ако да бы, въ такъвзи случай, тѣ въ послѣдствіѥ быхѫ тука печатаны и бы слѣдовало до сега по тѣхъ четенье-то въ цьркви-тѣ ни; то, колкото за насъ-си, да ли таквозь направленіѥ щеше да пріѥмне този прадѣдній нашъ ѥзыкъ въ развитіѥ-то си? Колкото за насъ-си, да ли не щяхѫ да сѫ опазены до сега повечто му стары звукове и свойщины, които сега глѣдамы поруссены въ книгы тѣ, що смы принудены да доставямы за цьркви-тѣ си отъ чужды страны? Въ доказателство на туй имамы (който ѥ запомнилъ) четенье-то на нѣкои наши стары вечь починѫлы свещеници, които са были учили по стары ржкописны цьрковны книгы, а не по сегашни-тѣ печатаны. Таквызи свещенници азъ запомнихъ двама-трима да четяхѫ по старо-то произношеніѥ: **въскрѣсѣи изъ мрьтвѣихъ . . .**, **да бѫдеть волѩ твоѩ . . .**, **наставѝ мѧ на пѫть правьдьнъ . . .**, **ѩже не смѣсте плътїю и кръвь сѣдѣти человѣческаго . . .** и други таквызи.

Грьцко-то духовенство, съ цѣлъ — да слѣѥ нашѫ-тѫ народность съ грьцка-та — съ време като сполучило съ разны интригы при Честно-то ни Правителство да истреби цьрковны-тѣ ни книгы, за да гы замѣсти съ грьцкы (което и сполучило по доста мѣста изъ отечество-то ни, че и до днесь по нѣкадѣ не може йоще да са-искорени), съ този народоубійственъ начинъ то принудило насъ — Българы-тѣ да си доставямы богослужебны

Digitized by Google

бытіе-то си? и слѣдователно да ли трѣба да узгуби право-то си надъ свеѣ-то древнье наименованіе „старобългарскын ѩзыкъ“? Мыслѭ, че ни ѥдинъ здравъ разумъ не бы допуснѫлъ туй, да като явно са-види. че този ѩзыкъ въ бытіе-то си ѣ ѥдинъ и този сѫщій-тъ по сичко-то си развитіе отъ само-то му начало доро до сега, ако и да ѣ претърпѣль доста премѣны по свойства-та на друго нарѣчіе. Като ѣ тъй, то произлѣзва, че неоспоримо праведливо ѣ да носи той за по сичкы-тѣ си періоды наименованіе-то „*Старобългарскій языкъ*“ споредъ Шафарика и Шевирева а не „*славянскій, нито църковный.*“ „*Славянскій*“ дѣто го наричатъ не ѣ праведливо, защото, по най-първо-то си начало въ писменность-та, той не принадлежи изобщо на сичкы-тѣ славенскы нарѣчія, но исключително собственна принадлежность ѣ само на старобългарско-то. Тъй и „*църковный языкъ*“

книгы за църкви-тѣ отъ чужда страна, и тъй намѣсто грѣцкы-тѣ си книгы натлъпило ни на главы-тѣ да слушамы при богослуженіе-то си чужды за насъ звукове. А сега при сичко-то си туй народоубійственно постѫпванье, то пріѣма туй за средство йоще да ны компромитирува предъ Честно-то ни Правителство, ужь че русскый-тъ ѩзыкъ бы ималъ вліяніе въ църкви-тѣ ни. Можели да бѫде по-голѣмо убійство заѥдинъ народъ отъ туй? (!!!)

Руссы-тѣ, като пріѣли съ време прадѣднія ни ѩзыкъ за богослужебенъ ѩзыкъ въ църкви-тѣ си, въ послѣдствіе дѣто го поправили по свойства-та на ѩзыка си, направили туй колкото за тѣхъ-си, за да иде четеье-то му по звука на ѩзыка имъ, а не съ намѣреніе да унищожатъ наше-то произношеніе, че да ни наложатъ тѣхно-то.

Кога Руссы-тѣ не могли да търпѣтъ чужды звукове при богослуженіе-то си, но гы измѣнили въ свойственны по звука си:

Digitized by Google

не прилича да са-зове, защо-то цьрква-та нѣма особитъ неинъ или общій за сичкы-тѣ христіены ѥзыкъ. Слѣдователно този прадѣдній нашъ ѥзыкъ неоспоримо, право и здраво прилича да са-зове по сичко-то си развитіе *старабѣлгарскій языкъ* (по нашему *ѥзыкъ* отъ древнье-то ѩзꙑкъ = ензыкъ).

Съ мысьль — че имамы неоспоримо право надъ туй наименованіе на прадѣднія си ѥзыкъ и че трѣба да са-преподава той въ по-горни-тѣ ни учебны заведенія по сичкы-тѣ му проѥвенія, съставихъ по този начинъ настояще-то си рѫководство и му дадохъ названіе *граммашика за старобѣлгарскыя ѥзыкъ по сичко-то му развитіе.* Тя ѥ съвсѣмъ различна отъ пьрво-то ми изданіе и по съдьржаніе-то, и по расположеніе-то, и по туй назначавана пакъ *пьрво изданіе.* Въ нея отъ ѥдна страна сѫ изоставены тѣзи грамматическъ познанія, които са-считатъ вече

то, за да бы ный могли да излѣземъ отъ туй таквози положеніе, въ което насилственно ѥ втыкало насъ грьцко-то духовенство, да ли бы было грѣшно предъ Бога за насъ, ако быхмы поискали въ богослужебныя си ѥзыкъ да въспоставимъ наше-то си намѣсто чуждо-то? Струва ми са, сѣкый здравомыслящій да ѥ съгласенъ въ туй — какъ приличало бы на наше-то духовенство, ако ѥ възможно, полека-леко да изгонва отъ богослужебныя ни ѥзыкъ чужды-тѣ за насъ звукове и да гы замѣстя съ съ прадѣдовы-тѣ ни, колкото имамы опазены отъ древность-та, и при сичко туй, подъ покровителство-то на Н. В. Боговѣнчанныя ни Царь, Султанъ-Абдулъ-Азиса, който покровителствува цьрковны-тѣ ни правдины, да са-земне промысьлъ за печатаньѥ на новы богослужебны за насъ книгы, по народны-тѣ ни звукове, що сѫ остали отъ древность-та сега опазены въ ѥзыка ни, а не по чужды.

Digitized by Google

упознаты на ученика отъ новобългарска-та грамматика, а отъ друга — напълно сѫ изслѣдованы свойщины-тѣ на старобългарскыя ѥзыкъ по сичко-то му развитіе. За туй са-излагатъ примѣры за него и отъ древность-та, и отъ новыя му періодъ, и са-забѣлѣжватъ колкото премѣны най-послѣ той ѥ претърпѣлъ, по вліяніе-то на постьпенно вкараныя въ него руссизмъ. При сичко туй, понѣкадѣ, дѣто има въ сегашнія ни ѥзыкъ опазены свойщины отъ древнія, тѣ са-забѣлѣжватъ въ сравненіе между два-та.

При съставянье то и, азъ имахъ въ съвѣтъ и въ подражаніе грамматикы-тѣ П. Перевлѣвскаго и Пенинскаго, отъ които на пьрва-та повечь послѣдовахъ, щото доста и преводъ чистъ употребихъ отъ нея, като наблюдавахъ да съобразявамъ правила-та относително къмъ новобългарскыя ни ѥзыкъ.

А тъй, като що ѥ самъ ѥдинъ Всевышній съвьршенъ въ дѣла-та си, а на неговы-тѣ смьртны сынове дѣла-та като бывать вынаги недостатъчны: то азъ въ погрѣшкы-тѣ и въ недостатъци-тѣ на труда си надѣѭ-са да улучѭ снисхожденіе-то на нашитѣ учены въ критикуванье-то имъ.

Ив. Н. Момчиловъ.

Digitized by Google

ВВЕДЕНІЕ.

§. 1. Старобългарска-та грамматика учи за правилно-то свойственно устройство на старобългарскыя ѣзыкъ, по сичко-то му развитіе.

I. СТАРОБЪЛГАРСКЫ ПИСМЕНА ИЛИ БУКВЫ.

§. 2. Старобългарскій-тъ ѣзыкъ има 38 буквы, които са-пишатъ и изговорятъ тъй:

Древнье	сегашнье	древнье	сегашнье
начьртаніе на старобългарска-та азбука		наричанье на буквы-тѣ	
А а	А а	Азъ	Ѧ́зъ
Б б	Б б	боукъвы	Бꙋ́ки
В в	В в	вѣдѣ	Вѣ́ди
Г г	Г г	глаголи	Глаго́ль
Д д	Д д	добро	Добро̀
Є є ѥ	Є є	ѥсть	Е̋сть
Ж ж	Ж ж	живѣтѣ	Живѣ́тѣ
S s	S s	зѣло	Зѣло̀
Ꙁ ꙁ	З з	земла	Земла̀
И и	И и	иже	И́же
І і ї	І ї	—	І
К к	К к	како	Ка́ко
Л л	Л л	людиѥ	Лю́ди
М м	М м	мыслитѣ	Мыслѣ́тѣ
Н н	Н н	нашь	На́шъ
О о	О о ѡ	Онъ	О̋нъ

Digitized by Google

Древнье	сегашнье	древнье	сегашнье
начьртаніе на старобългарска-та азбука		наричанье на буквы-тѣ	
П п	П п	покои	Поко́й
Р р	Р р	рьци	Рцы̀
С с	С с	слово	Сло́во
Т т	Т т	тврьдо	Тве́рдо
Оу ѹ	Оу ѹ ȣ	оукъ	Оу́къ
Ф ф	Ф ф	фрьтъ	Фе́ртъ
Х х	Х χ	хѣръ	Хѣ́ръ
Ѡ ѡ	Ѡ ѡ	отъ	О́тъ
Ц ц	Ц ц	ци	Цы
Ч ч ҷ ç	Ч ч	чрьвь	Че́рвь
Ш ш	Ш ш	ша	Ша̀
Щ щ	Щ щ	шта	Ща̀
Ъ ъ	Ъ ъ	еръ	Е́ръ
Ы ы ꙑ	Ы ы	ерꙑ	Е́ры̀
Ь ь	Ь ь	ерь	Е́рь
Ѣ ѣ	Ѣ ѣ	ать	Я́ть
Ю ю	Ю ю	ю	Ю́
Ѫ ѫ Ѭ ѭ Ꙗ (а суп. р.) Ѩѩ(асуп.р.)			Ю́сове
Ѧ ѧ	Ѧ ѧ ѧ	ѧ	Я́
Ѯ ѯ	Ѯ ѯ	ѯи	Ксѝ
Ѱ ѱ	Ѱ ѱ	ѱи	Псѝ
Ѳ ѳ	Ѳ ѳ	ѳита	Ѳита̀
Ѵ ѵ	Ѵ ѵ	ѵкъ	Ѝжица

Digitized by Google

Забѣлѣжкы.

1. Тъзи старобългарска азбука са-нарича кирилловска или кирилица отъ съставителя ѝ, Константина философа, нареченаго въ мънашество Кирилла, а сега у насъ извѣстенъ заедно съ брата си—св. Българскы просвѣтители, Кириллъ и Меѳодій. Тѣзи пьрвы наши просвѣтители, родомъ старобългары, отъ Солунъ, като сторили намѣреніе да дадѫтъ писменность на бащеныя си ѥзыкъ, съставили тъзи азбукѫ и превели съ нея отъ грьцкый на старобългарскый ѥзыкъ свещенны-тѣ ни книгы, въ Цари-градъ, въ 862-ра год., наскоро слѣдъ покрьщванье-то на наши-тѣ прáдѣды. За образъ на своя-та азбука св. Кириллъ зелъ грьцкыя алфабетъ: но той, като що има само 24 буквы, не достигалъ да изрече сичкы-тѣ старобългарскы звукове. За туй св. Кириллъ измыслилъ йоще нѣкои-си буквы: ж, ѫ, ѧ, ѭ, ъ, ы, ь, а нѣкои-си заѥлъ отъ латинскыь ѥзыкъ (Б отъ b, ѫ отъ x) и отъ (ц=ѱ, и ѵ=ѵ, ш=ѡ), и тъй допълнилъ недостатъка.

2. Какъвъ пьрвоначаленъ видъ сѫ имали буквы-тѣ на тѫзи азбука, навѣрно не са-знае; защото нито нѣкой автографъ са ѥ опазилъ до сега отъ тѣзи наши просвѣтители, нито нѣкой писменъ паметникъ отъ тѣхны-тѣ съвременници. Нейно-то древнье начьртаніе може са-представи по паметници-тѣ отъ X-ыя—XI-ыя вѣкъ, на които почьркъ-тъ може да са-нарече *Старобългарска кирилица*. Тъзи древня кирилица слѣдъ време претьрпѣла доста измѣненія въ начьртаніе-то на буквы-тѣ си; по туй тя са-отличила доста отъ употребявана-та сега въ новыя періодъ на старобългарскыя ѥзыкъ, и йоще

Digitized by Google

повечь станѫла различна отъ сегашня-та *гражданска* наричвана азбука, както въ горѣизложена-та таблица са-види.

3. Колко сѫ были на брой буквы-тѣ на първоначална-та кирилица, и то навѣрно не ю извѣстно: едны гы полагатъ 42, другы—44; други—доро до 46, а нѣкои гы снематъ до 35. Но подостовѣрно може да са-пріемнѫтъ 38, споредъ думы-тѣ на Чьрноризьца Храбра, който живѣлъ въ IX-ыя—X-ыя вѣкъ. Той въ свою-то съчиненіе „о писменехъ“ утвьрдително говори, че „**Кирилъ сътворн л писмена и осьмь, ѡкл ѹбо но ѹнноу гръѣьскыхъ писменъ, ѡкл же по словѣнѣстѣи рѣуи**“. „**По словѣнѣстѣи рѣуи**“ Чьрноризецъ счита слѣдующи-тѣ 14: **б . ж . ѕ . ц . ч . ш . щ . ъ . ы . ь . ѣ . ю . ѫ . ѧ . ѩ . ѭ** (дирни-тѣ двѣ за ѥдна буква смѣтаню съ ѫ, ѧ), а приличны на грьцкы-тѣ писмена нарича тѣзи 24: **а . в . д . є ꙁ . и . ѳ . і . к . л . м . н . ѯ . о . п . р . с . т . ѹ . ф . х . ѱ . ѡ.**

4. Буквы-тѣ въ старобългарскыя ѥзыкъ са-употребяватъ и вмѣсто представителны цыфры за изброяванье на числа-та. Въ такъвзи случай, тѣ въ древность-та вынагы имали надъ себе-си знака ҃, а отъ страны-тѣ си по ѥдна точка.; въ новыя періодъ точкы-тѣ сѫ изоставены и само титла-та стои надъ тѣхъ, но преобърнѫта ҃. Числително-то имъ значеніе комахай въ сичко ю сходно съ грьцко-то, както са-види въ тъзи таблица:

Digitized by Google

Числително значеніе на старобългарс. буквы въ сличаванье съ числително-то значеніе на грьцкы-тѣ буквы.					
.а.	α´	1.	.ıа.	ıα´	11.
.в.	β´	2.	.ıв.	ıβ´	12.
.г.	γ´	3.	.ıг.	ıγ´	13.
.д.	δ´	4.	.ıд.	ıδ´	14.
.є.	ε´	5.	.ıє.	ıε´	15.
.ѕ.	ϛ´	6.	.ıѕ.	ıϛ´	16.
.ꙁ.	ζ´	7.	.ıꙁ.	ıζ´	17.
.и.	η´	8.	.ıи.	ıη´	18.
.ѳ.	ϑ´	9.	.ıѳ.	ıϑ´	19.
.і.	ι´	10.	.к.	κ´	20.
			.ка.	κα´	21.
.л.	λ´	30.	.оу.	ο´	400.
.м.	μ´	40.	.ф.	φ´	500.
.н.	ν´	50.	.х.	χ´	600.
.ѯ.	ξ´	60.	.ѱ.	ψ´	700.
.о.	ο´	70.	.ѡ.	ω´	800.
.п.	π´	80.	.ѧ.	ϡ´	900.
.ч.	ϟ´	90.	.҂а.	͵α	1000.
.р.	ρ´	100.	.҂в.	͵β	2000.
.с.	σ´	200.	.҂г.	͵γ	3000.
.т.	τ´	300.	.҂і.	͵ι	10000.

По-голѣмы-тѣ количества представяли-са съ тѣзи знакове: тьма (а) = 10 т., легеомъ (а) = 100 т., леодръ (а) = миліонъ. Въ нов. періодъ за число-то 900 употребява-са буква-та ѱ вм. древня-та ѧ.

Digitized by Google

5. Освень кирилица-та, която ѥ въ употребеніѥ у Славены-тѣ отъ Въсточно-то исповѣданіѥ, има и друга старобългарска азбука, наричана *глаголишска и глаголица,* и употребявана въ Далмація у не много Славены отъ Западно-то исповѣданіѥ. Въ нея ѥ задьржано названіѥ-то на буквы-тѣ на пьрва-та, но дадено имъ ѥ произволно начьртаніѥ и друго числително значеніѥ. За съставители-тѣ и на двѣ-тѣ тѣзи старобългарскы азбукы, за време-то и мѣсто-то на съставяньѥ-то имъ, има разны мнѣнія, отъ които йоще не ѥ наздраво издырено и потвьрдено — кое ѥ сѫщо-то (вижь въ Сборника отъ образ. на старобъл. ѥзыкъ § 2-й).

II. РАЗДѢЛЕНІѢ НА ВУКВЫ-ТѢ.

§. 3. Буквы-тѣ на наричвана-та кирилловска азбука съ време не сѫ имали грамматическо раздѣленіѥ: но съотвѣтственно съ природныя имъ звукъ раздѣлять гы, както слѣдва, на гласны и съгласны.

а. Гласны.

§. 4. Старобългарскый-тъ ѥзыкъ въ гласны-тѣ си звукове ѥ по-богатъ въ древность-та си нежели въ нов. періодъ; защо-то сега той са-представя лишенъ отъ туй богатство по вліяніѥ-то на постьпенно вкараныя въ него руссизмъ. Сичкы-тѣ му гласны звукове сѫ:

1. Десеть наричваны отворены звукове, употребяваны и въ новыя періодъ сичкы-тѣ: ѧ, ѩ (п ѧ въ новыя пер.), є‘ ѥ = (є въ нов. пер.), ѣ, и (ї), о, оу, ю, ы (ы въ нов. пер).

Digitized by Google

2. Два тѫпы звукове: ъ, ь, употребяваны и тѣ и въ нов. періодъ съ нѣкоя разлика, за която ще са-каже на приличното имъ мѣсто.

3. Четыри носовы звукове, съвсѣмъ поруссены и неупотребяваны въ нов. періодъ, свойство-то на които най-напредъ ю объяснилъ ученый-тъ Славенистъ Востоковъ въ свою-то разсѫжданье „о Славян. языкѣ: ѫ, ѭ, ѧ ѩ“.

§. 5. Отъ гласны-тѣ звукове а, и, ѵ сѫ основны, а сичкы-тѣ другы произлѣзватъ отъ тѣхъ, или чрезъ съединяванье-то на ѥдна гласна съ друга, напр.: а+и=є, ѣ, ѧ=(ен); а+ѵ=о, ѫ, или чрезъ ослабянье-то имъ на пр.: ь отъ ї (linum=льнъ) лѣ́нъ; ъ отъ оу (vetus=ветъхъ), (lupus=влъкъ) во́лкъ (dulgs Готск=длъгъ) до́лгъ. Отношеніе-то на производны-тѣ гласны къмъ основны-тѣ може да са-види отъ тъзи таблица:

а		є	ѣ	ѧ	(ен)		
и	ь					о	ѫ
оу	ъ	ѣ					

§ 6. Въ старобългарскыя ѩзыкъ гласны-тѣ звукове, съединяваны съ съгласна отразяватъ твьрдо или меко произношеніе. И тъй са-ѥвяватъ твьрды гласны: а, є, о, оу, ы, ѫ, а меκы: ѧ, ѥ, (є), ѣ, и, ѭ, ѩ (ен) ю, ь. Туй меко свойство на нѣкои отворены и носовы гласны отличава-са въ древность-та съ особенъ знакъ—йота і, която обыкновенно са-притуря при тѣхъ

Digitized by Google

съединена съ горизонтална чърта *). По тъзи йота, притурнжта при гласны-тѣ буквы, раздѣлятъ гы на два разреда:

а. Просты: ѧ, ѥ, ѣ, ꙗ, оу, ы, ж, ѫ, ъ, ь.
и *б.* Йотированы: ѩ, ѥ, ю, ѭ, ѩ.

б. Съгласны.

§. 7. Старобългарскы-тѣ съгласны буквы раздѣлятъ-са.

а) по органы-тѣ, къмъ които тѣ са-допиратъ въ произношеніе-то си, на 4 разредбы:

1. усненны: б к, п, ф, м.
2. Нзычны: д, т, ѳ, р, л, н.
3. Зжбны: з, с, ж, ш, ѱ, ц. ч.
4. Гърляны: г, к, х.

б) по сила-та или стьпень-та на свое-то прекарванье край органы-тѣ — на петь разредбы:

1. тънкы: п, к, т.
2. гжсты: б, г, д.
3. мекы: л, м, н, р.
4. приджхливы: ф, х, ѳ, ж, ш, ѱ, ч.
5. свитливы: з, с, ц.

Тънкы-тѣ съ гжсты-тѣ и мегкы-тѣ, за разлика отъ приджхливы-тѣ и свитливы-тѣ, у грамматици-тѣ са-наричатъ и чисты съгласны.

---

*) Горизонтално-то положеніе на тъзи чърта е единъ отличителенъ бѣлѣгъ отъ древность-та на ржкописи-тѣ; защо-то въ XIV ыя вѣкъ, както забѣлѣжва Кон. Колайдовичь, нейно-то положеніе значително са-измѣнило: зели да ѭ повдигатъ на горѣ тъй: ѥ, ѩ.

Digitized by Google

Забѣлѣжкы:

1. Буквы-тѣ ї, ѿ не сѫ помѣстены въ раздѣленіе-то на буквы тѣ, защото ѿ не е буква, но отдѣлна дума, а ї е единъ и този звукъ съ и. Вѣроятно тѣзи буквы сѫ смѣстены въ азбука-та йоще въ древность-та за числително-то имъ значеніе: защото писачи-тѣ тогази обыкновенно винѫгы пишали — отъ, и; нарѣдко само въ края на реда, за спистяванье на мѣсто-то употребявали ѿ или о, і както са-види въ древни-тѣ ржкописи.

2. Буква-та ѕ, която у насъ сега не са-употребява, е една и тъзи съ буква-та з, и тя въ древность-та была въ употребеніе само за числителенъ знакъ. Послѣ въ нов. періодъ пріѣла мѣсто само въ тѣзи думы: ѕѣлѡ̈, ѕѣница, ѕвѣздà, ѕѣлїе, ѕлáкъ, ѕлò, ѕмíй, и то не насѣкадѣ.

III. ПРОИЗНОШЕНІЕ НА БУКВЫ-ТѢ.

§. 8. Старобългарскы-тѣ буквы като са-произносятъ комахай досущъ както и въ новобългарска-та ни писменность, нѣма нужда да са-говори за произношеніе-то на сичкы-тѣ. За туй са-излага тукъ само за тѣзи буквы, на които произношеніе-то или досущъ точно не е опазено, или е излѣзло отъ употребеніе въ новобългарскыя ни езыкъ. Тѣ сѫ слѣдующи тѣ:

1. Юсове тѣ или носовы-тѣ гласны изговаряли са въ древность-та по слѣдующія начинъ — *а)* ѫ —, както и у насъ сега са-изговаря, но съдружаванъ съ н или м изъ носъ = ѫн, ѫм (като французско-то en, em: enfant, encore, empire, temps); *б)* ѭ —, както сега у насъ

Digitized by Google

са произнося, но съдружаванъ и той съ **н** или **м** изъ носъ = **жн**, **жм**; *в)* **я** —, като ен или ем изъ носъ (както французско-то in, im: indigne, impuissant); *г)* **ѧ** —, като йен или йем изъ носъ. А кога при юсове-тѣ трѣбало да са-чува носова **н**, кога — **м**, то са-опредѣля отъ тѣхно-то мѣсто въ дума-та. Въ начало-то и въ среда-та на думы-тѣ, — по аналогія на полскы-тѣ носовы — ą, ją, ę, ję, — носовый-тъ звукъ **н** трѣбало да са-чува въ юсове-тѣ, кога тѣ са-нахождатъ предъ усненны-тѣ: **б**, **в**, **п**, а предъ сичкы тѣ другы буквы, гласны и съгласны, трѣбало да са-чува носовый-тъ звукъ **н**, напр.: **гѧба** (като че да ѥ писано по нажему *гѫмба)*, **зѧбъ** (= zą**b** *зѫмбъ*), **къстѧпити** (= *въстѫпити*, полски wstąpić), **сѧдъ** *(сѫндъ)*, **пѧть** *(пѫнть)*, **мѧжь** *(мѫнжъ)*, **мѧка** *(мѫнка)*, **жгълъ** *(жнгълъ*, angulus), **чѧдо** *(чендо)*, **пѧть** (*пенть*, πέντε), **мясо** *(менсо)*, **йзыкъ** *(йензыкъ)* и друг. такв. На края въ думѣ-тѣ трѣбало да са-чува носовый-тъ звукъ **н**: **рѧка** (*рѫнкѫн*, rękę), **имя**, **сѣмя** (*имен*, *сѣмен*, nomen, semen); — само на глаголы-тѣ въ окончаніе-то на църво-то лице на настояще-то и бѫдѫще-то време по-вѣроятно ѥ да са допусне носовый-тъ звукъ **м**, а не **н**: **ндѫ**, **приндѫ**, **рекѫ** *(идѫм*, *ірiдѫм*, *рекѫм)*; защото **м**, като бѣлѣгъ на първо-то лице въ тѣзи времена, чува-са и днесь въ много славенскы нарѣчія, както ѥ и отъ древность-то оцѣлѣлый-тъ остатъкъ — **юсмь**, **имь**, **дамь**, **имамь**, сѫщо и у насъ сега — *съмь*, *ямъ*, *дамъ*, *имамъ*, *знамъ*, *йѣмъ*, *крамъ*, *чувамъ*, *сѣдамь* и проч.

Въ повыя періодъ Руссы-тѣ съвършенно исчистили юсове-тѣ, и гы замѣнили съ другы свойственны по ѥзыка имъ звукове, а именно: **ѧ** — съ **я** (**гя́ба**, **зя́бъ**, **ря́кя**,

ѩдѕ), ѭ — съ ю (во́лю, твою, пїю, творю), а на ѧ и ѫ мѣсто-то застѫпила буква-та ѫ, която задържала и начьртаніе-то на пьрвыя юсъ ѧ въ среда-та и въ края на думы-тѣ (и́мѧ, па́ть, прїѧ́хъ). Въ новобългарскыя ни езыкъ на сичкы-тѣ тѣзи юсове опазено е само основното произношеніе, а носово-то исчезнѫло: *мѫжь*, *гѫба*, *зѫбъ*, *сѫдъ*, *идѫ*, *пїѫ*, *мыѫ*, *чедо*, *име*, *сѣме*, *месо*, *петь*, *езыкъ*, *прїехъ* и друг. такв.

2. Гласна-та ы имала въ древность-та твьрдо произношеніе, като що е съставена отъ твьрда-та ъ и ї, а не отъ ь и ї, както въ новыя періодъ стои. Тя сарѣщополагала на мека-та и, ї: мъı, нъı, къı, тъı, бъıти, различаваны отъ — ми, ни, ки, ти, бити и по звука и и по значеніе-то. Отстѫпванье-то отъ пьрвоначално-то и̇ начьртаніе забѣлѣжено е йоще въ XI-тыя вѣкъ (вижь въ Сборници тѣ). Сега ный въ писменность-та си употребявамы ѭ по новыя и̇ видъ, а произношеніе-то и̇ еднакво карамы съ и, ї, щото нѣкоя разлика на да ли може са-осѣти. Нейно-то твьрдо произношеніе точно е опазено у Руссы-тѣ.

3. Буквы-тѣ ѯ и ѱ произносятъ-са като кс и пс: Алеѯандръ = Алекса́ндръ, Ѯаломъ = псало́мъ.

4. Буква-та ѵ (въ нов. періодъ в) изговаря-са като съгласна-та в, кога са-нахожда между двѣ гласны и кога съ гласны-тѣ а, е занимава мѣсто на грьцкы-тѣ двугласны (δίφθογγοι αυ ευ,): Левѵ́тъ = Левигъ, Ѵ́вгѵстъ = Августъ, Па́вελъ = Павелъ, Ѐѵа́ггелїе евангеліе. Въ сичкы-тѣ другѣ случаи произнося-са като и: стѵ́хїѧ = стихія, Мѡѵ́се́й, Ѵ́ссо́пъ, Ѵ́покри́тъ, мѵ́ро = Моисей, иссопъ, Ипокритъ, миро и друг. Въ древность-та была

Digitized by Google

притурнѫта гласна-та **о** при **ѹ**, по аналогія на грьцка-та двугласна **оυ**, и тъй са-образовала буква-та **оѹ оѹкъ или ѹ**, въ която **о** ю подписана подъ грьцко-то ипсилонъ **ꙋ**.

IV. РАЗДѢЛЕНІѢ НА ГРАММАТИКА-ТА.

§. 9. Старобългарска-та грамматика са-дѣли на три части:

1. *Словопроизводство (Етимологія),* което показва състава, измѣненіе-то и образованье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та.

2. *Правописаніе (орѳографія),* което показва правилно-то употребеніе на буквы-тѣ и на другы-тѣ знакове.

3. *Словосъчиненіе (синтаксисъ),* което показва правилно-то събиранье и распорежданье на думы-тѣ въ рѣчь-та.

Digitized by Google

ЧАСТЬ ПЪРВА.

ЗА СЛОВОПРОИЗВОДСТВО-ТО.

ПРЕДВАРИТЕЛНЫ ПОЗНАНІЯ.

I. СЪСТАВЪ НА ДУМЫ-ТѢ.

§ 10. Въ старобългарскыя, както и въ сѣкы другы пишимь ѣзыкъ, отъ буквы-тѣ са-съставятъ слогове-тѣ, а отъ слогове-тѣ думы-тѣ въ рѣчь-та: **а̂, и̂, мѧ̀, прѝ, Бо́гъ, бра́тъ, люби́ти, Бо́гъ Е̂сть пра́ведный сѫдїѧ̀, то́й сѫди́ти и̂мать ми́рѫ подѣлю́мъ ка́ждомѫ.**

§. 11. Въ сѣка дума онъзи нейна часть, която ѣ прїѣта най-първо въ ѣзыка за означаванье на нѣкоѭ понятїѣ, самостоятелно и безотносително къмъ друго, нарича-са *корень:* **нес, оу̑м, цѣл, мъ, къ, чь, дв,** а притурваны-тѣ въ края на кореня буквы или слогове, за да покажатъ понятїѣ-то му въ отношенїѣ къмъ друго, или за да са-образова отъ кореня друга дума, наричатъ-са *спомагателны буквы* и *слогове*, или *окончанія:* **нес(тѝ) - нес(ѫ), оу̑м(ъ) - оу̑м(а̀) - оу̑(менъ) - оу̑м(ѣти), цѣл(ый) - цѣл(ость) - цѣл(ѣти) - цѣл(и́тн) - цѣл(и́тель) - цѣл(и́телство), иъ(нѣ) - ие(не) - мо́(й), къ(то), уь(то), дъв(а).** Отъ туй думы-тѣ споредъ кореня си бываръ — или *първообразны* или *производны.*

§. 12. Двѣ отдѣлны думы, слѣны въ ѣдна, за да означаватъ двѣ понятїя слѣны въ ѣдно, образуватъ думѫ наричванѫ *сложнѫ:* **богомо́лецъ, скоропи́сецъ.**

Digitized by Google

II. ИЗМѢНУВАНЬЕ, ВМѢТАНЬЕ И ОТНЕМАНЬЕ НА НѢКОИ БУКВЫ ВЪ СЪСТАВА И ВЪ ОБРАЗОВАНЬЕ-ТО НА ДУМЫ-ТѢ

а. Измѣнуванье на гласнытѣ.

§. 13. Правила-та за благозвучіе-то на старобългарскыя ѥзыкъ въ образованье-то и въ състава на думы-тѣ сѫ комахай ѥдны и тѣзи, както и въ новобългарскыя. Тъй както и у насъ гласны-тѣ звукове сѫ способны да са-измѣнуватъ различно и да преминуватъ ѥдны въ другы: напр. основны-тѣ гласны: **а, ѣ, оу** измѣнуватъ-са ѥдна на друга, и преминуватъ въ производны-тѣ между-си и тѣ са-измѣнуватъ ѥдна на друга и преминуватъ и въ основны-тѣ. По-забѣлѣжителны-тѣ имъ измѣненія сѫ тѣзи:

1. **а, о** измѣнуватъ-са ѥдна на друга: **ста́ти, стои́ти; ро́дъ, ро́дити, раждати́; клони́ти, кла́нѧтисѧ; брати́, берю́.**

2. **а** — на **ѣ**, на **и**, на **ѣ**: **сѣлати, сѣлѣ; братн, берѧ; дратн, дерѧ, раздира́ти;** (само въ древ. — **заматорѣти и заметерѣти; обиталь, обитель и обитѣль**) *).

3. **ѣ** — на **а**, на **и**: **клѣкѧ, клакъ; мрѣ́ти, оу́мира́ти; жещи́, сожига́ти** (и **съжагати**).

4. **о** — на **ѣ**, на **ѣ**, на **и** или **ї**: **топлю́, тѣ́плъ;**

---

*) Образы-тѣ отъ древность-та ще са-распознаватъ по туй, дѣто нѣматъ ударенія, до като образы-тѣ отъ нов. періодъ иматъ ударенія, и почьркъ-тъ имъ ѥ различенъ. Но нѣкадѣ въ измѣняваны-тѣ части не ща са-помѣстятъ и отъ два-та почьрка въ образю-тѣ, поради тѣснота-та на мѣсто-то.

Digitized by Google

пою, пѣти, пѣнїе, вопи́ти, вопїю; и обратно — ѣ на о; вести, води́ти, во́ждь; везти, вози́ти, повóзъ, лещи, ло́же; текѫ́, то́къ.

5. и, ї, кога въ коренныя слогъ при производството слѣдва слѣдъ тѣхъ друга и или ї, то първа-та са-измѣнува на о или на а: пи́ти, пои́ти, напа-ти, напо́й.

6. и, ы, ѫ измѣнуватъ-са една на друга: стѫ́дъ и сты́дъ; доухъ, дъхати; верига и вероуга, съровъ и соуровъ; плы́ти и плѫ́ти.

7. к и ч, є и а са-измѣнуватъ една на друга: ѩ́сти, снѣ́сти; сѣ́сти, сѣдѣ́ти, са́дѫ; ѿбрѣ́сти, ѿбра́щѫ; срѣ́сти, сра́щѫ (отъ кореня рѣ́т); лещи ла́гѫ; клати клену́ — кльнѫ (разлага-са а въ ьн).

Забѣл. При измѣнуванье-то на гласны-тѣ една на друга, въ старобългарскыя езыкъ, както и въ новобълг. важна ролѫ играе усилванье-то или повдиганьо-то на гласна-та. Туй става чрезъ измѣнуванье-то на тѫпа гласна въ отворена, на кратка гласна въ дълга; или тъй да са-каже—гласна съ по-стиснѫть гласъ измѣнува-са на най-пълногласна. Тъй тѫпы-тѣ ъ и ь въ древн. усилватъ-са и са-повдигатъ въ отвореніе-тѣ — о, ы, оу, и: зкъмѣти, зконъ; пьнѫ, опонѫ; зъвати, зовѫ; бъдѣти, боудити; съхнѫти, соушити; жьдати, ождати; мьнѣти, помнити; пити, понти, напаити; отъ отворены-тѣ гласны усплватъ-са: є въ о, о въ а, и въ а, ѵ въ ѵ̄ въ ѣ, а въ ѫ:

ведѫ	водити	клонити	клаиатисѧ	дѵ̆гати	дѵ̄зати
текѫ	точи́ти	родити	раждати	висти	вѣсити
пити	понти		напаити		
несѫ	носити	творити	творь	мати	мѫка

Digitized by Google

б. Измѣнуванье на съгласны-тѣ.

§ 14. Съгласны-тѣ по-часто са-измѣнуватъ ѣдна на друга. При тѣхно-то съчетаванье въ старобългарскыя ѣзыкъ, както и въ новобългарскыя, забѣлѣжено ѣ че:

1. Съчетаванье-то на гласны отъ ѣединъ органъ не са-търпи, затуй ѣедна-та отъ тѣхъ обыкновенно или са-отмахва: **ѡ҃блакъ, оубѣжѧти, оубѣдѣти** вм. **ѡ҃бблакъ, оубѣждѣти, оубѣдити** или са-измѣнува въ друга: **вести, плести, гѫсли мсли** вм. **ведти, плєтти гѫдли, мдли** (отъ кореня **гѫд. мд.**).

2. Съгласны отъ ѣединъ органъ и отъ ѣедна стьпень преминуватъ въ съгдасны отъ другы органъ и друга стьнень; напр. гѫрляны-тѣ и свистливы-тѣ пред мекы-тѣ гласны преминуватъ въ приджхливы: **лъгати лъживъ лъжесвидѣтель, плáкати плáчь плачєвєнъ, грѣ҃хъ грѣшєнъ, лице лицѣмѣрин разлúчєнъ, блúзъ блúжьнѣи, просúти прошéнъ, помсъ помстити помщѫ.**

г	к	х
з	ц	с

3. Гърляны-тѣ: **г, к, х,** при измѣненіе-то думы-тѣ предъ **и, ѣ,** измѣнуватъ-са въ свистливы-тѣ: **з, ц, с:** предъ **є** — въ приджхливы-тѣ: **ж, ч, ш:**

г	к	х
ж	ч	ш

дрѹ́гъ	дрѹ́же	дрѹ́зи	дрѹ́зѣ҃хъ
дрѹ́гъ	мо́жєши	помози	мозѣте
кновѫъ	кноучє	кноучи(ы)	кноучѣхъ
рекѫ	рєчєши	рьци(ы)	рьцѣте
дѹ́хъ	дѹ́ше	дѹ́си	дѹ́сѣ҃хъ

а предъ глаголно-то окончаніе — **ти** измѣнуватъ-са на **ш: мог мошти = цѝ, пек пещѝ, крѣх крѣшти (крѣхѫ).**

Digitized by Google

4. Крайна-та бъква з на предлозы-тѣ: **безъ, възъ, изъ, разъ,** въ слаганье-то имъ въ друга дума, предъ **п, т, к, х,** като са-отмахне **ъ,** измѣнува-са на **с: бесплътенъ, въсприяти, въстржбити, растворити, раскопати, расхытити,** а **с** предъ **д** измѣнува-са наопако въ **з: здравъ (съдравъ), по́здѣ (посдѣ).**

в. Вмѣтанье на буквы.

§. 15. Вмѣтатъ-са нѣкои буквѣ въ коренны-тѣ думы на старабългарскыя езыкъ: 1. за омекотяванье на нѣкоя буква, 2. за избѣгванье на зѣянье-то (hiatus), 3. за избѣгванье на недоброзвучіе-то.

1. За омекотяванье на нѣкоя буква:

а) Усненны-тѣ: **в, б, м, п** омекотяватъ-са чрезъ вмѣтанье-то на езычна-та **ѵ** слѣдъ тѣхъ (нѣкога въ древн. вм. **л — ь**), кога имъ слѣдва нѣкоя отъ мекы-тѣ гласны: **ѣ, ю, ь, ꙗ** (**ѥ, ѩ, ѧ,** въ древн.): **и̂збавлѣніѥ, прѣломлѣнніѥ; люблю̀, ловлѭ: кора́бль, вопль; капля, земля** (родит. над. **капля земал**): **избавьѥмъ,** вм. **и̂збавѣні, прѣломѣнніѥ; люблю̀, ловѭ; кора́бь, вопь; капа, земя** (род. над. **капа земя**); **избавѣмъ.** Въ новобългарскыя ни езыкъ не са-допуща вмѣтанье-то на **л,** но стои само мека-та гласна: *избавенье, либъѫ, спѫ, ловѫ, дремѫ, земя* и друг. такв.

б) Езычна-та **д** омекотява-са чрезъ вмѣтанье-то на буква-та **ж,** предъ нея: **рыжда, род ражда̀, сѣ́д сѣжда̀, сѣ́д сѣжда̀, ход хожда̀, вид вижда̀, твьрдити оутвьрждати,** (въ нов. періодъ са-нахожда — **ржа̀, оу̂тверже́нїѥ, ви́жѫ,** руссизмъ). А въ думы-тѣ: **и̂ждень̀, и̂ждивъ̀, вождельѣ́нъ** вм. **и̂зжень̀, и̂зживъ̀, възжелѣнъ,** вмѣтнята-та **д** (за умѣряванье на мекота-та) изгонва коренныѫ-тѫ **з** на предлозы-тѣ **и̂зъ, ко́зъ.**

Digitized by Google

в) Буквы-тѣ: т, ст, омекотяватъ-са чрезъ вмѣтанье-то на ш: **злато̀ злаша̀, свѣтъ свѣша̀, хотѣти хоштѫ, по́стъ поша̀, го́стъ, гоша̀ искати иштѫ** омекотява **с** въ **ш**).

Забѣл. У насъ вмѣсто да са-вмѣта ж и ш за омекотяванье, измѣнува-са твърдо-то окончаніе ж въ меко ѫ: *видѫ, сѣдѫ, ходѫ, родѫ*; *свѣтѫ, златѫ, постѫ, гостѫ*. Кога вече туй е невъзможно, тогази са вмѣта д, ш: *завиждамъ, отхождамъ, раждамъ; просвѣщавамъ, позлащавамъ* (и *позлатявамъ*), *гощавамъ, завѣщавамъ (завѣтъ)*, освенъ *ищѫ, искамъ, плещѫ, плескамъ, дращѫ, драскамъ*. Слѣдователно неправилно е — дѣто нѣкой отъ наши-тѣ учены пишатъ *водѫ, ходѫ, видѫ, садѫ*, както и по-горньe-то меко окончаніе — *ловѫ, спѫ, трьпѫ*, вм. *ловѭ, спѭ, трьпѭ* или *тьрпѭ* и другы таквызи.

г) Наопако за умѣряванье на мекота-та на мека-та буква ρ, кога тя е въ съчетаніе съ ж, з, вмѣта-са прѣдъ нея д, а кога е въ съчтаніе съ с вмѣста-са прѣдъ нея т: **ноздри, издрѣшити, стрѣтѣніе**, вм. **нозри, изрѣшити, срѣтѣніе**. И у насъ сега — *зрѣѭ, зрѣль* и *здрѣѭ, здрѣль*.

2. За избѣгванье на зѣянье-то, кога двѣ гласны съвпадатъ една слѣдъ друга, старобългарскый-тѣ езыкъ употребява сѫщи-тѣ средства, които сѫ и у насъ сега, а именно — вмѣта между двѣтѣ гласны:

a. ї=j: **пою̀ пои, кланѣсѧ.**

b. в: **дѣва́ти, кыкати, съкрыкати.**

c. н: **вни́ти, снискáти, въ него̀, къ немоу.**

d. д: **йдѫ̀, бѫди.**

Digitized by Google

По сѫща-та причина гласны-тѣ: ы, оу, ю, кога имъ слѣдва гласна а, є, и, (нѣкога и ъ слѣдъ ы), измѣнуватъ-са — ы въ ык или ък = ок, оу — въ ок (=оо грьц.), ю — въ ьк=єк: крыти крóвъ сокрывáти сокрóвище съкръвенъ, рыти рóвъ съръвати, мыти оумъвенъ, быти забъвенъ, вѣроую вѣровлинъ плюю плювати, врáчюю врачевáти.

Забѣл. При съставнье-то на сложны думы, съвпаданье-то на ѥднородны гласны не докарва зѣянье: поострити, златоýстъ, благожáтн.

3. За избѣгванье на недоброзвучіе-то при съчетаніе-то на трудно-изговарваны съгласны, въ древность-та, са-вмѣтатъ тжпы-тѣ гласны — ъ, ь: посъланъ, мжжьскы, сладъкъ, сильнын, сждьба. Въ новыя ѥріодъ, по вліяніе-то на руссизма, ъ, ь сж непостоѥнны въ този случай, защото или сж исхвьрлены съвсѣмъ, или сж замѣнены ъ съ о, ь съ е: пóсланъ, слáдокъ, мѫ́жескїй, сúлный, сúленъ. сúлна, сѫ́дба́, крáсный, красéнъ, краснá.

г. Отнеманье на Буквы.

§. 16. Въ образованье-то на думы-тѣ са-отнематъ:

1. Ѥзычны-тѣ д, т предъ мекы-тѣ л, н: ѣ́лъ, чéлъ, воспрáнѣ, вм. ѣ́длъ, чéтлъ, воспрáдне; д са отнема и предъ мека-та м: мнь, вѣмь, вм. ядмь, вѣдмь.

2. Буква-та в часто са-отнема слѣдъ б, въ сложны думы отъ предлога ѿбъ: ѿбнтáти, ѿбкóтъ, область,

Digitized by Google

вм. ѿвити́ти, ѿвѣ́тъ, область; ѿказа́ти вмѣсто ѿказа́ти.

3. Гласна буква рѣдко са-отнема, като въ думата и҃змь҆ вм. и҃зимь҆; цѣлы слогове — йоще по-рѣдко; и҃но, и҃нокъ, вм. є҆ди́но, є҆ди́нокъ.

III. ЧАСТИ НА РѢЧЬ-ТА.

§. 17. Части-тѣ на рѣчь-та въ старобългарскыя ызыкъ сѫ толкози, колко-то и въ новобългарскыя (ако са-пріємне и членна-та форма): *име сѫществително, име прилагателно, мѣстоименіе, глаголъ, причастіе, нарѣчіе, предлогъ, съюзъ* и *междометіе*. Отъ тѣхъ пьрвы-тѣ петь *сѫ измѣняваны* въ окончанія-та си, а дирни-тѣ четыри — *неизмѣняваны*.

Забѣл. Преводители-тѣ на св, книгы въвели въ старобългарскыя ѣзыкъ нѣкои формы отъ грьцкыя ѣзыкъ, между които ѣ и относително-то мѣстоименіе — и҃же, ꙗ҆же, є҆же, като за членъ намѣсто грьцкыя ὁ ἡ τὸ. Но старобългарскый-тъ ѣзыкъ освенъ него има и собственно свое свойство, като за членъ, употребеніе-то на древнье-то третолично мѣстоименіе — и, ꙗ, ѥ въ края на прилагателны имена, на прилагателны мѣстоименія и на причастія, за което ще са-каже дѣто трѣба.

§. 18. Измѣняваны-тѣ части на рѣчь-та иматъ общи принадлежности — число и родъ.

§. 19. Въ старобългарскыя ѣзыкъ (по сичкы-тѣ му періоды), освень *единственно* и *множественно число* употребява-са и *двойственно*, което именно означава двѣ лица или двѣ нѣщя: **нога́ма, мойма**; **ми-**

Digitized by Google

лостъ и йстина срѣтостѣсѧ, правда и мйръ ѡблобызастасѧ.

Забѣл. Двойственно-то число не ю притурка, вкарана отъ подраженіе на грьцкыя юзыкъ, но то си ю свойственно на старобългарскыя йоще отъ сама-та му древность доро и до сега. У насъ сега двойственно число има упазено въ думы тѣ — *ржцѣ*, *колѣнѣ*, *крылѣ* и другы нѣкои.

§. 20. Родове, както и въ новобълг. юзыкъ, сж три: *мжжкый*, *женскый и средній*.

Забѣл. 1. Въ спчкы-тѣ измѣняваны части, колкото за рода, трѣба да са-забѣлѣжатъ двѣ главны окончанія: *твьрда* на ъ и *меко* на ь или й (коѣто ю ѣдно и туй).

1. Ако мжжкый-тъ родъ са-окончава на твьрда ъ, то женскый-тъ трѣба да ю на а, средній-тъ — на о:

въ ѣдинственно-то число.

	мжж. — ъ	женс. — а	средн. — о
сщ. име:	уловѣкъ	жена	уадо
	волъ	крава	говадо
прил. име:	новъ	нова	ново
мѣстоим.:	онъ	она	оно
причаст.:	далъ	дала	дало
	данъ	дана	дано
	даюмъ-емь	даюма-ема	даюмо-емо.

въ двойственно-то число.

мжж. — а	женс. и	сред. — ѣ
уловѣка	женѣ	уадѣ
вола	кравѣ	говадѣ
нова		новѣ
она		онѣ

Digitized by Google

дáла	дáлѣ
дáна	дáнѣ
даѭма-ѣ́ма	даѭмѣ-ѣ́мѣ.

въ множественно-то число.

мжж. — и	жен. — ы	сред. — а
уловѣци-цы	жены	уада
волѝ	крáвы	говада
нóви	нóвы	нова
ѳ̃ни	ѳ̃ны	ѳ̃на
дали	далы нов. пер. -ли	дала нов. п. -ли
дáни	дáны	дáна
даѭми -ѣ́ми	даѭмы -ѣ́мы	даѭма -ѣ́ма.

2. Ако ли мжжкый-тъ са-окончава на меко ь или й, то женскый-тъ и средній-тъ иматъ тѣзи окончанія:

въ единственно-то число.

мжж. — ь или й	жен. — ѧ=я	сред. — ѥ
кнѧзь	кнѧгúнѧ -я	пóлѥ
слáвїй -ни	ладїѧ́ -я	пѣ́нїѥ -ниѥ
сúнь	сúнѧ -ня	сúнѥ -ѥ
мóй мои	моѧ́ -я	моѥ́ -ѥ
нáшъ нашь	нáша -ша	нáшѥ

въ двойственно-то число.

мжж. — ѧ=я	жен. — и	сред. — и
кнѧ́зѧ -я	кнѧгúни	пóли
слáвїѧ -вня	ладїй -дни	пѣ́нїи -нии
сúнѧ -ня	сúнин	сúни
моѧ -я	мои́	мои́
нáша -ша	нáши	нáши

Digitized by Google

въ множественно-то число.

мжж. — и	жен. — и	сред. — а=ꙗ
кнꙗзи	кнꙗгѝни	полѧ̀ -ꙗ
слáвїи -вии	ладїѝ -дии	пѣ̀нїа -ниа
сѝни	сѝни -ны	сѝна -на
моѝ	моѧ̀ -ꙗ	моѧ̀ -ꙗ
нáши	нáша -ы	нâша

Отъ тѣзи главны родовы окончанія, общи на сичкытѣ измѣняваны части, и въ три-тѣ числа има малко исключенія, които повечто сѫ руссизмы, както въ горѣизложены-тѣ окончанія са-види. За сѣко отъ техъ ще сакаже на свое-то му мѣсто.

Забѣл. 2. У насъ употребеніе-то на твьрдо или меко окончаніе за звука ї въ измѣняваны-тѣ части, въ множественно-то имъ число, зависи отъ твьрдо-то имъ или меко окончаніе въ единс. число, напр.: ако думата въ единственно-то число са-окончава на твьрда гласна — ъ, а, о, то въ множ. звукъ-тъ ї прилича да сапише съ ы: *прадѣдъ прадѣды*, *глава главы*, *книга*, *книгы*, *новъ -ва -во новы*, *гнилъ -ла -ло гнилы;* ако пп дума-та въ единс. число са-окончава на мека гласна — ь, й, ꙗ, є, то въ множ. прилича звукъ-тъ ї до са-пише съ и: *орачь орачи*, *день дни*, *честь чести*, *славей славеи*, *рабыня -быни*, *синь -ня -нье сини.* Тъй и слѣдъ окончателны-тѣ: ж, ш, щ, ц, ч, трѣба да са-пише и, макаръ тѣ и да пріематъ подырѣ-си и твьрды гласны.

А на минѫло-то време причастіе-то на лъ множественно-то му число, кога са-употрбѣва съ глаголно значеніе, трѣба да са-пише съ и: *пѣли смы*, *испаднѫли бѣхмы;* а кога отъ среденъ залогъ туй причастіе са-употребява съ значеніе на прилатателно име: трѣба да

Digitized by Google

са-пише съ ъ: *паднѫлый-тъ, паднѫла-та, паднѫло-то, паднѫлы-тѣ умрѣлый-тъ, умрѣла-та, умрѣло-то умрѣлы-тѣ.*

§. 21. Сѫществителны-тѣ имена, прилагателны-тѣ, мѣстоименія-та и повечто втъ причастія-та иматъ йоще общѫ принадлежностъ — *скланянье-то си,* т. е. измѣнуванье-то ня дума-та въ края ѝ по падажи. Старобългарскый-тъ язык ъ има седемь падежи: *именителный, родителный, дателный, винителный, звателный, творителный* и *предложный.*

Забѣл. 1. Новобългарскый-тъ ни язык ъ, като единъ отъ новы-гѣ аналетическы язьци, изгубилъ свойственны-тѣ на старыя язык ъ падежны формы, освень нѣколко твьрдѣ малобройны, опазены отъ древность-та; за туй разны-тъ отношенія, що гы изрекватъ стары-тѣ падежны окончанія, той гы изреква съ помощь-та на разны предлозы.

Забѣл. 2. Предложный-тъ падежь, въ нѣкои славенскы грамматикы, ѥ нареченъ *мѣстный*, като що означавалъ въ древность-та мѣстны обстоятелства: **онѣмъ же (мѫщемъ, иже вєдѣахѫ св. Кастинска) вдѫштемъ къ клѣти, приказаша скатлаго джбѣ соусѣ лкорокѣ.** Супр. ржк. 13. Но тука той са-оставя съ обыкновенно-то названіѥ, коѥта му ѥ дадено, защо-то въ. нов. періодъ на язык а безъ предлогъ рѣдко са нахожда.

ГЛАВА I.

ЗА СѪЩЕСТВИТЕЛНО-ТО ИМЕ.

§. 22. *Сѫществително-то име*, освень общитѣ му съ другы-тѣ измѣняваны части принадлежно-

Digitized by Google

сти, има йоще за своя принадлежность и *видъ*. Неговы видове сѫ два: 1.) *обыкновенъ*: цвѣ́тъ, гра́дъ, дъскѫ, кни́га, свѣ́тѝло; 2) *умалителенъ*: цвѣ́тѐцъ, градьцъ, дъщица, кни́жица, свѣ́тѝлце. Увеличителенъ видъ нѣма, освенъ въ новыя періодъ твърдѣ рѣдко: дѣ́тище, женѝще, по́лчище.

§. 23. Въ старобългарскыя езыкъ измѣнуванье-то на сѫществителны-тѣ имена въ окончания-та имъ по падежи състои: — 1) въ просто прилаганье на падежны-тѣ окончанія при кореня на име-то: имъ ра́бъ, род. раба́, дат. рабѹ́ и проч., 2) въ прилаганье-то на падежны-тѣ окончанія съ нарастяванье отъ една носова гласна, която са-крые въ отличително-то окончаніе: сѣ́мя (сѣмени), род. сѣмене, дат. сѣмени, или пѫкъ ѫ нѣма ни въ коренныя съставъ, ни въ падежно-то окончаніе: им. небо, род. небесе, дат. небеси . . . По туй свойство на имена-та, склоненія-та имъ са-раздѣлятъ на два отдѣла: — *I. ненарастяваны склоненія и II. нарастяваны склоненія.*

I. НЕНАРАСТЯВАНЫ СКЛОНЕНІЯ.

§. 24. Ненарастяяаны-тѣ склоненія, по число-то на родове-тѣ, полагатъ-са три: първо-то за имена мѫжкый родъ на: ъ, ь, й: ра́бъ, та́ть, ро́й; второ-то за имена женскый родъ на: а, ѧ=ꙗ (и ꙗ въ древ.), ь: жена́, земля́=лꙗ, рабы́ня=-ыни (и рабыни въ древ.), печа́ль; третье-то за имена среденъ родъ на: о, е, ѥ: лѣ́то, мо́ре, пѣ́нїе-нию.

§. 25. Въ ненарастяваны-тѣ склоненія замѣнуванье-то на твърды-тѣ гласны пакъ съ твърды, на мекы-тѣ накъ съ мекы, повечь ѥ опазено въ най-древни

Digitized by Google

тѣ паметници на езыка, а послѣ постьпенно са-види непостоянно послѣ придъхливы-тѣ съгласны, и най-повечь въ новыя періодъ. Тъй въ Остр. Ев. стои — отъ мѫжь род. мѫжа, а не мѫжи, както трѣбало, а въ новыя періодъ комахай редомъ — но́жъ, но́жа, но́жѹ, ножѣ́мъ; вра́чь -ча́ -чѹ́ -чѣ́мъ; дѹ́ша, дѹ́шѹ, дѹ́шы. Като са-положе постоянно правилно-то заменуванье на гласны-тѣ, т. е. твърды-тѣ на твърды, мекы-тѣ на мекы, въ измѣнуванье-то на имена-та по падежи, сѣко отъ три-тѣ склоненія са-подраздѣля на: — А. *Склоненіе твърдо*: (ра́бъ, жена́, лѣ́то), и Б. *Склоненіе меко:* (дѣ́нь, каплѭ, пѣ́нїе = пѣніе).

ПЬРВО СКЛОНЕНІЄ.

§. 26. Сѫществителны-тѣ мѫжкы родъ имена съ отличително окончаніе ъ, иматъ твърдо склоненіе: образы — сы́нъ, Бо́гъ, сла́вѧ́нинъ.

а) Твърдо склоненіе.

	I-й образъ.	II-й.	III-й.
		Єдинственно число.	
и.	сы́нъ	бо́гъ	славѧ́нинъ
р.	сы́на -ѹ	бо́га	славѧ́нина
д.	сы́нѹ -ови	бо́гѹ -ови	славѧ́нинѹ
в.	сы́на -ъ	бо́га -ъ	славѧ́нина -ъ
з.	сы́не	бо́же	славѧ́нине
т.	сы́номъ -омь	бо́гомъ -ъмь	славѧ́нином -ъмь
п.	сы́нѣ -ѹ	бо́зѣ	славѧ́нинѣ
		Двойственно.	
и. в. з.	сы́на	бо́га	славѧ́на
р. п.	сы́нѹ	бо́гѹ	славѧ́нѹ
д. т.	сы́нома	бо́гома	славѧ́нома

Digitized by Google

Множественно,

п. в. сыни́ -ове	бо́зи	славѧне
р. сы҃нъ -ѡ́въ	бѡ́гъ -ѡ́въ	славѧ́нъ -ѡвъ
д. сынѡ́мъ-овѡ́мъ	богомъ омъ	славѧ́нѡмъ-омъ
в. сы́ны -овы	бо́ги -гы	славѧ́ны
т. сы́ны -ами	бо́ги -ами -гы	-вѧ́ны -ами
п. сы́нѣхъ	бо́зѣхъ	славѧ́нѣхъ

Тъй са-скланятъ по I-ыя образъ: во́инъ, спа́съ, ра́бъ, до́мъ, во́лъ, ло́въ, гра́дъ, гро́бъ, дѫ́бъ, сто́лъ и друг.; по II-ыя: — дрѫ́гъ, вра́гъ, до́лгъ, вѣ́къ, лѫ́къ, поро́къ, грѣ́хъ, вьрхъ, слѫ́хъ, дѫ́хъ и друг.; по III-ія: — Римлѧнинъ, Е҃ллинъ, Самарѧ́нинъ, Се́рбинъ мн. Се́рби и Се́рбе, Е҃вре́инъ мн. Е҃вре́и и Е҃вре́е и друг.

Забѣл. 1. Въ двойственно-то число защото винит. и зват. падежи винагы сѫ сходны съ именит., твор. съ дател., а предл. съ родит., затуй въ склоненія-та ще сѫ помѣстены само имен., родит. и дател., подъ които ще са-разумѣватъ и оставены-тѣ.

Забѣл. 2. По II-ыя образъ гърляны-тѣ: г, к, х постоянно са-измѣнуватъ предъ е въ зват. един. въ придъхливы-тѣ: ж, ч, ш (дрѫ́же, про́ро́че, дѫ́ше), а предъ ѣ и въ предл. един. и въ именит., зват. и предл. множ., въ свистливы-тѣ: з, ц, с (вразѣ, вразѝ, вразѣ́хъ; проро́цѣ, проро́цы-цѝ, проро́цѣхъ; дѫ́сѣ, дѫ́сѝ, дѫ́сѣхъ, (вижь §. 14. 3). Въ новыя періодъ изданія-та сѫ отстжпили отъ древня-та форма съ тѣзи руссизмы: — *а)* дѣто послѣ ц въ именит. и зват. множ. употребяватъ ы а не и, *б)* дѣто въ винит. и твор. множ. буква-та и послѣ гърляны-тѣ: г, к, х стои вмѣсто ы,

Digitized by Google

— и въ такъвзи случай гърляны-тѣ пакъ не са-превръщатъ въ приджхливы: Почто̀ оу̑ченицы̀ твои̑ прест҃паю́тъ преда́нїе ста́рецъ. Мат. XV. 2. И̑ а҃вїе поне҃ди Їи̑съ оу̑чекы̀ свои́м влѣ́сти в̀ кора́бль. Там. XIV. 22. Мѳ҃дрыи̑ же прїи́ша Є̑ле́й въ сосѣ҃дѣхъ со свѣти́льники свои́ми. Там. XXV. 4.

§. 27. Сѫществителны-тѣ мжж. родъ имена съ отличителны окончанія, ь й (древ. и.) имать меко: склоненію: образы — звѣ́рь, вра́чь, вра́бїй.

Меко склоненіе.

	I-й образъ.	II-й.	III-й.
		Единственно число.	
и.	звѣ́рь	вра́чь	вра́бїй -нн
р.	звѣ́ра -м	врача́ -м	вра́бїа -нм
д.	звѣ́рю	врачѳ̀ -ю -еви	вра́бїю -евн
в.	звѣ́ра -ь	врача́ -м -ь	вра́бїа -нн
з.	звѣ́рю	врачю̀	вра́бїю -е
т.	звѣре́мъ -емь	врачѣ́мъ -эмь	врабїе́мъ -юмь
п.	звѣ́ри -ѣ	врачѝ -ѣ	вра́бїи -нн
		Двойнственно.	
и.	звѣ́ра -м	врача̀ -м	вра́бїа -нм
р.	звѣ́рю	врачѳ̀ -ю	вра́бїю -ню
д.	звѣ́рема	врачѣ́ма	вра́бїема -нюма
		Множевтвенно.	
и. з.	звѣ́ри -їе	врагѝ -їе -чеке	вра́бїи їе-нн
р.	звѣ́рь -е́й	врачь -е́й	вра́бїй -нн
д.	звѣре́мъ	врачѣ́мъ	вра́бїемъ -юмъ
в.	звѣ́ри -м	врачѝ -м	вра́бїи м

Digitized by Google

т. звѣ́ри -ьми	врачи́ -ьми	врабїи -їйми
п. звѣре́хъ-ехъ-нхъ	-е́хъ -ѣ́хъ -нхъ	врабїихъ -ехъ

Тъй са-скланятъ по I-ыя образъ; — цáрь, пáстырь, корáбль, оуүнтєль, оу̃гль, гвóздь, тáть, вóпль, кóнь, вóждь, пѣ́нязь, клáдязь, пéнь, род. пня̀ = древ. пьнь пьня и друг.: по II-ыя — : мéчь, бúчь, клю́чь, падéжь и другы; по III-ія — : рáй, рóй, зно́й, гно́й, злодѣ́й, рáгай, мрáвїй, жрéбїй и другы.

Забѣлѣжкы. При скланьне-то на сщест. имена мж. родъ, както въ твьрдо-то, тъй въ меко-то склоненіе забѣлѣжватъ-са слѣдующи-тѣ:

а. Въ единственно-то число.

1. Въ твьрдо-то склоненіе, окончаніе-то оу въ родит. и предл. пад. пріематъ въ нов. періодъ само нѣколко имена, отъ кои-то по-забѣлѣжителны сж: дóмъ гробъ, закóнъ, бóкъ, станъ; родит. дóмѹ, гробѹ, закóнѹ . . ., предл. домѣ̀, гробѹ, закóнѹ, бокѣ̀ станѣ̀. То ѥ остатъкъ отъ древность-та, дѣто съ туй окончаніе сж и — волоу, мироу, полоу, длъгоу, умноу, тлъкоу, пироу, сапогоу и другы. Въ меко-то склоненіе чужды имена на й въ нов. періодъ иматъ а въ родит. и винит. вмѣсто а = ѧ: Ѧндрéа, Їерéа, Їсáїа.

2. Дател. падежь кога пріема въ твьрдо-то склоненіе вставныя слогъ — ов, а въ меко-то — ев (нѣкога и — ов), тогази падежно-то окончаніе ѹ, ю измѣнуваса на и, че става — ови, евн. Туй окончаніе ѥ свойственно на старобълг. ѩзыкъ по сичкы-тѣ му періоды, въ ѥдно-и двусложны думы, а рѣдко въ многосложны; то не искючава обыкновенно-то окончаніе — ѹ, ю: по

Digitized by Google

ѣдна и тъзи дума може да пріѣма кога ѣдно-то (ъ, ю), кога труго-то (ови, евн): бо́гъ и бо́гови, ми́ръ и ми́рови, до́мъ и до́мови, дъ́хъ и дъ́хови, царю́ и царе́ви, врачъ́ и врачѣ́ви, ключъ́ -еви, дождю́ -е́ви, раю́ -еви, змію́ -еви и ови. Особито въ употребеніе ѣ въ чужды думы: Петро́ви, Іоа́нновн, Інсъ́сови, Іѡсифовн, ке́сареви, Іѵдѣ́ѣви -ови, -Ѧндре́ѣви -ови, Никоа́ѣви.

3. И въ твьрдо-то и въ меко-то склон., винит. пад. на имена на одушевены и на неодушевены предметы, въ най-древни-тѣ паметници ѣ равенъ въ именит. пад., а послѣ часто са-нахожда равенъ въ родит. пад. не само на имена на одушевены но и на неодушевены предметы, подъ които са-разумѣватъ одушевены: Бо́га, христа, бисъра, ка́мена, свѣ́тл, стълпа; оц҃ь бо любитъ сн҃а. Остр. Іоан. V. 20—23. Привѣдоша же ѵестълнаго съсѫда и стежера мѫченикомъ, крѣпа вѣры камыка, Ѳеодора непобѣдимаго. Супр. р. 44. А въ нов. періодъ, по вліяніе-то на руссизма, винит. на одушевены предметы редомъ ѣ равенъ съ родит. пад., а на неодушевены — съ именит: послѣдѝ же посла́ къ ни́мъ сы́на своего́. Мат. XXI. 37. И вїногра́дъ преда́стъ и҃ны҃мъ дѣ́лателемъ; Царю́ чти́те; препо́ши ме́чь твоѝ.

4. Звателный-тъ пад. въ твьрдо-то скленіе въ древность-то нѣкога освень на є окончава-са и на оу: помилоуи ма сн҃оу дв҃дкъ. Ост. Мат. XV. 22; въ меко-то склон. освень ю има въ древн. нѣкога на оу: цароу, краѵоу и — на є: а) въ чужды думы на: ай, ей, ѣй, їй, б) въ думы на ь съ предидѣжа ц или з, които тогази са-измѣ-

Digitized by Google

нуватъ въ съотвѣтственны-тѣ си — ч ж: Никóлае, Ѧндрéе, закхéе, Іоудѣи -ѣе, Григóрїй -їе, лáзарь -ре кнѧзь -же, отьцъ, отьче.

5. Творителный-тъ и въ двѣ-тѣ склоненія въ древность-та окончава на меко мь и са-отличава съ него отъ дател. множ. пад., който са-окончава на твьрдо мъ, а въ нояыя періодъ и два-та тѣзи падежи сж съ твьрдо мъ. Той въ древность-та вм. емь има нѣкога ьмь: отьцьмь, корабльмь, а въ чужды думы на — ай, ей, їй, ѣй, има емь или омь: Онколáемъ, Їерéемъ -омъ, Ѣвдéомъ -емъ, Моѵсéемъ -омь, Матѳѣи матѳѣмь -омь.

б. Въ двойственно-то.

1. Имент. пад. въ твьрдо-то склоненіе освень на а нахожда-са и на ы, ако и рѣдко въ древность-та: дъва краты, оба полы, дъва волы.

2. Дател. въ твьрдо-то склон. вмѣсто ома или ъма въ древность-та: коломa и волъма, а въ меко-то склон. вмѣсто има рѣдко быва въ древн. ьма: тъгда повелѣ святын Ѧртемонъ еленьма и дивиимъ козлѧ ити к' епископоу. Супр. р.

в. Въ множественно-то.

1. Именит. и зват. падежи слѣдъ вставка-та ов, въ твьрдо-то склон. и ев въ меко-то, пріемать вм. и окончаніе-то е, въ ѣдно -и двусложны думы: сѫнове, оѵ̑дове, дѫ̑хове, оѵ̑мове, плодове, лѝкове, врáчеве, клю́чеве, мéчеве, рóеве.

Въ меко-то склон. вм. и пріема йоще и тѣзи окончанія: а) ие = їе, въ имена на одушевены предметы:

Digitized by Google

пастырн -їѥ, оучѧтели -їѥ, врабїи -їѥ, дѣлатели -їѥ; б) ыѥ = їѥ, ѥ, ѣ, които ставать отъ нѥ: молыѥ=молїѥ, трьныѥ=тернїѥ, оуглїѥ. дѣлателѥ= лѥ, архїерѣѥ, мытаре, Туй трояко окончаніе; и, овѥ или евѥ, нѥ или ыѥ, видиса, че въ древность-та не са-употребявало безразлично. Първо-то окончанье и изобщо са употребявало за означаванье на родово понятіе: и мужи дрьжащѥ нісоуса ржагахъ са ѥмоу. Второ-то — овѥ или евѥ показвало видово понятіе, кога искали да различѧтъ единъ видъ предметы отъ другый, отъ туй на овѥ, евѥ по-часто са-нахождатъ видовы-тѣ названія на животны-тѣ: врабиѥвѥ, скорпиѥвѥ, змиѥвѥ; єгуп'тьст'ни зноѥвѥ (за разлика отъ другы-тѣ). А окончаніе-то нѥ, ыѥ и съкратено ѥ употребявало-са за означаванье на събирателно име, за изрекванье на цѣлъ купъ отъ ѣднородны предметы: предсташа цариѥ земстии и кънази събрашѧ сѧ къкоупѣ; мужиѥ братиѥ — обыкновенно апостолско възззваніе. Съ таквозь значеніе и у насъ сега ѥ употребеніе-то: *трьпье, колье, пржтье, лозье. мравье, камъньe, снопье* и другы.

2. Родител., дат. и винит. падежи и въ двѣ-тѣ склоненія, освень обыкновенны-тѣ си окончанія, пріѣмать и вставкѧ-та ов, ев между тема-та и падежно-то си окончаніе: домѡвъ, съновъ, дарѡвъ, волѡвъ; домовѡмъ, съновомъ, даровомъ, волцовомъ; бѣсовы, домовы, ѵласовы, съновы; царевъ, кораблевъ, врачевъ; дъждевемъ, мьѥвы и др. Дател. йоще въ меко-то склон., въ чужды думы на ѥи и ей прави и на омъ =ѡмъ: фарисѣемъ -сѣѡмъ, Филипсеомъ, иудѣомъ, а винител. само въ древн. вм. и има а, ы, пы: вм. оучители, корабли, пастыри, стои оучителя -лы, корабля-лы пастыры, татиы. Дател. пад. въ древность-та и въ

Digitized by Google

двѣ-тѣ склон. различава-са въ окончаніе-та по твърдата ъ, отъ творит. единственный, който е съ мека ь, а въ новыя пер. са-различава въ твърдо-то склон. по гласна-та ѡ въ окончаніе-то, въ меко-то — по гласна та є, до като творит. един. има о, є: дат. мн. — рабомъ, царемъ, рабѡ́мъ царе́мъ; твор. единст. — рабомь, царемь, рабо́мъ царе́мъ.

3. Творит. въ твърдо-то склон., освень окончаніе-то ы или и, въ новыя пер. има и руссизма — амн: рабы -а́ми, богы -ги -ами, а въ меко-то склон. вм. и има и ѧмн или ами (руссизмъ) и ьми (дрсв.): цари -рьми -ря́ми, врауи -уьми -ча́ми, дръкольми. А кога пріема вставкѫ-тѫ єв, има твърдѫ-тѫ ы: ножевы, мыєвы, въ древность-та.

4. Предлож. пад. въ твърдо-то склон. има окончанія: ѣхъ, охъ и съсъ вставка ок (древни), ѣхъ (по сичкы-тѣ періоды) и ахъ (русснзмъ): домѣхъ, домохъ, домовѣхъ домѣ́хъ, домахъ; сынѣхъ сынохъ сыновѣхъ сынѣ́хъ сына́хъ въ домѣхъ дрнхъ сать. Остр. Мат. XI. 8. Въ меко-то склон. освень обыкновенны-тѣ окончанія: єхъ, ѣхъ, има йоще въ древи. — нхъ, нихъ и охъ: царе́хъ -ѣ́хъ вра́вїихъ, корабльнхъ, фарисѣнхъ, воєхъ, нюдѣюхъ, мѣсацєхъ -цохъ; послѣ вкаранъ и руссизмъ-тъ — ахъ, мхъ: врача́хъ, звѣра́хъ меча́хъ.

Забѣл. 1. Нѣкои имена отъ твърдо-то склон., що иматъ въ древность-та предъ окончателна-та си съгласна ъ, ь, поруссены послѣ въ о, є, въ новыя періодъ нехвърлятъ гласнѫ-тѫ о, є, въ сичкы-тѣ другы падежи и въ три-тѣ числа, освень въ именит. един. и родит. множ.,

Digitized by Google

кога той ѥ равенъ съ именит. единст.: сънъ=сóнъ, снà, снѕ̀... снѝ и сóнїе (по меко-то), сѿнъ и снѿвѣ и сóнїй...; орьлъ=ôрéлъ, ôрлà, ôрлѕ̀...ôрлѝ, ôрéлъ и ôрлѿвъ...; рóвъ-рвà, лóбъ-лбà, лóмъ, свéкоръ, вѝхоръ, пѧтóкъ, начáтокъ начéтки и -тцы; ѣ-рéмъ -рмà, хребéтъ -бтà, рожéнъ, творьць -рéцъ, отьць ôтéцъ, лéвъ, мьскъ=мéскъ, пьнь=пéнь -пнѧ (по меко-то) и другы. Нѣкои отъ на ецъ, кога съвпадатъ двѣ съгласны предъ е, премѣстятъ е -то въ другы-тѣ падежи жрьць=жрéцъ -жерцà, пришльць -лéцъ пришéлца, множ. жерцы, пришéлцы, род. жрéцъ и жерцéвъ пришлéцъ и пришéлцевъ. А нѣкои ради недоброзвучіе-то, коѥто бы произлѣзло въ отсѫтсіе-то на гласна-та, задьржатъ ь на мѣсто-то й: бѣглéцъ -лецà, мѕдрéцъ -рецà, ѧнгелъ, ѧпóстолъ, стóлъ, снóпъ, востóкъ, закóнъ, ѩнокъ, ôтрокъ, позóръ, порóкъ, прорóкъ, сѣверъ, трéпетъ, чтéцъ, ѿбрóкъ, близнéцъ. Сичкы-тѣ тѣзи (освень на ьць=ецъ) и въ древность-то сѫ съ о, є, а не съ ъ, ь. — Кога предъ гласна-та е лежи въ нѣкои думы друга гласна, е са-измѣнува въ й въ другы-тѣ падежи: боéцъ-бойцà, оу̑éцъ-оу̑йцà, оу̑бíецъ-оу̑бíйца, оу̑éмъ-оу̑ймà.

§. 28. Сѫществителны-тѣ имена мѫж. родъ на мека ь, слѣдъ съгласны-тѣ: ж, ш, щ, ч, ц, по сичкы-тѣ періоды, смѣсватъ нѣкои падежны окончанія съ твърды, напр.: отьць-отьца, мѫжь-мѫжа, ôтéцъ-ôтцà-ôтцѕ̀, мѕ́жъ-мѕ́жа-мѕ́жѕ, а не отьць-отьцà-отьцю, мѫжь-мѫжà-мѫжю.., както бы трѣбало по правилно-то измѣненіе на гласны-тѣ. Но въ най-древни-

Digitized by Google

тѣ паметници има примѣры, дѣто измѣненіе-то на мекытѣ гласны са-види правилно: оцю своемоу. Глагол. Клоц. За скланьнье-то на тѣзи смѣсены измѣненія излагатъ-са образы заулесненіе.

Единственно число.

и.	мажь	отьць	мытарь	нѣрєи
	мѫжъ	о҃тє́цъ	мытарь	і҃ерє́й
р.	мажа	отьца	мытара	нѣрєа
	мѫжа	о҃тца҃	мытарѫ	і҃ерє́а
д.	мажевн	отьцоу -ю	мытарю	нѣрєю -овн
	мѫжѫ -евн	о҃тцѹ҃ -є́вн	мытарю҃	і҃ерє́ю -овн
в.	мажь -а	отьць -а	мытарь -ѣ	нѣрєа
	мѫжа	о҃тца҃	мытарѧ҃	і҃ерє́а
з.	мажоу	отьує	мытарю	нѣрєю -ѥ
	мѫжѫ -є	о҃тчє	мытарю҃	і҃ерє́є
т.	мажемь	отьцьмь	мытарѣмь	нѣрєомь -ѣмь
	мѫжемъ	о҃тцє́мъ	мытарє́мъ	і҃ерє́ємъ -омъ
п.	мажн	отьцн	мытарн	нѣрєи
	мѫжи -ѣ	о҃тцѣ	мытарѝ	і҃ерє́н

Двойственно.

и.	мажа -н	отьца	мытара	нѣрєа
	мѫжа	о҃тца҃	мытарѧ҃	і҃ерє́а
р.	мажоу	отьцю	мытарю	нѣрєю
	мѫжѫ	о҃тцѹ	мытарю҃	і҃ерє́ю
д.	мажьма	отьцема	-рема -ьма	нѣрєѣма
	мѫжема	о҃тцема	-рє́ма рма	і҃ерє́ема

Digitized by Google

Множественно.

и. з. мѫжи -ніе	отьци	мытарніе -ре	нюрєи
мѫ́жи -їе	о̑тцы̀	мытарѝ	ї ерéи
р. мѫжии -єкъ	отьць	мытарь -рии	нюрєи
мѫжéй-éвъ	о̑тéцъ-éвъ	-та̀рь -рéй	ї ерéй -євъ
д. мѫжемъ	отьцемъ	мытаремъ	нюрєомъ
мѫжéмъ	о̑тцéмъ	мытарéмъ	ї ерéємъ -ѡмъ
в. мѫжа -єкы	отьца	мытара -ны	нюрєы
мѫ́жи	о̑тцы̀	мытарѝ	ї ерѐи
т. мѫжи -ьми	отьци	мытари -ьми	нюрєи
мѫ́жи -ами	ѝтцы̀ а́ми	-тарѝ -рмѝ	ї ерéи
п. мѫжихъ	отьцихъ	мытарихъ	-єихъ -єюхъ
-жéѭъ -а́ѭъ	-цѣ́ѭъ-а́ѭъ	-рéѭъ -а́ѭъ	ї ерéєѭъ

ВТОРО СКЛОНЕНІЄ.

§. 29. Сѫществителны-тѣ женс. родъ имена на: а. ѧ=ꙗ, и, ь объемать второ-то склоненіе; отъ тѣхъ на а иматъ твьрдо склоненіе, а на ѧ=ꙗ, и, ь — меко.

а) Твьрдо склоненіе.

Единственно.		*Множественно.*	
и. женà	ногà	жены̀ -ы	нóги -ы
р. жены̀ -ы	ногѝ -ы	жéнъ	нóгъ
д. женѣ́	нозѣ́	женáмъ	ногамъ
в. женѫ̀ -ѫ	нóгѫ -ѫ	жены̀ -ы	нóги -ы
з. жено	нóго	жены̀ -ы	нóги -ы
т. женóю -оѭ	ногóю -оѭ	женáми	ногáми
п. женѣ́	нозѣ́	женáхъ	ногáхъ

Digitized by Google

Двойственно.

и. женѣ	нозѣ
р. женѹ	ногѹ
д. женáма	ногáми

По образа женà са-скланятъ — слáва, главà, нúва, водà, лѫнà, лозà, вѣ́ра, ю́нота, красотà слѫ́жба и другы: по образа ногà — що сѫ съ гърляна окончателна: г, к, х — слѫгà, мѫ́ка, рѫка, сноχà мѫχà, и другы. Тѣ предъ окончаніе-то ѣ измѣнуватъ г, к, х на съотвѣтственны-тѣ имъ з, ц, с (вижь §. 14. — 3.): — въ новыя періодъ окончаніе-то ы слѣдъ тѣзи гърляны замѣнено ю въ и по вліяніе-то на руссизма. — рáка има въ древность-та именит. един. и рáкы.

Забѣл. 1. Въ женскый родъ на а имена, които въ древность-та иматъ въ вторыя слогъ тѫпѫ гласнѫ ъ или ь, защото тѣзи гласны сѫ исхвърлены въ новыя пер. по вліяніе-то на руссизма, за туй въ родител. множ. появява-са гласна-та о вм. ъ и е вм. ь: дъскы = дскà, род. дъскы = дскú, род. мн. дъскъ = дóскъ; оставъкы, игълы, молькы, сѫдьбы, род. мн. ôстáвокъ, йгóлъ, молéбъ, сѫдéбъ.

Забѣл. 2. Тукъ са-скланятъ и имена мѫж. родъ на а: владыíка, воєвóда, Іѡ́на, Сáвва, Θѡмà, Лѫкà. — Дума-та пáсχа има дател. и предл. един. пáсцѣ, по древнье-то употребеніе въ именит. падежь паска.

Забѣл. 3. Дóмѫ владыíка въ скланянье-то измѣнува, само дирнѫ-тѫ думѫ: И. дóмѫ владыíка. Род. дóмѫ владыíки -кы. Дат. дóмѫ владыíцѣ. Вин. дóмѫ владыíкѫ -кѫ.

Digitized by Google

6. Меко склоненіе.

Ѥдинственно.

I-ый образъ.	II-ый.	III-ій.
и. во́лѧ -ꙗ	стрꙋ́ѧ -ꙗ	ко́сть
р. во́ли -и	стрꙋ́и -ы	ко́сти
д. во́ли	стрꙋ́и	ко́сти
в. во́лю -ю	стрꙋ́ю -ю	ко́сть
з. во́ле	стрꙋ́е	ко́сте -и
т. во́лею -ею	стрꙋ́ею -ею	ко́стїю -ью (1)
п. во́ли	стрꙋ́и	ко́сти

(1) Ью нѣкога ю замѣнено съ ыѫ: костьѫ, пѣсньѫ, нощьѫ.

Двойственно.

и. во́ли	стрꙋ́и -оуи	ко́сти
р. во́лю	стрꙋ́ю -оую	ко́стїю
д. во́лѧма -ѧма	стрꙋ́ѧма -ѧма	ко́сте́ма (2)

(2) Вм. ема быва и ьма: костьма, дланьма усьлюстьма.

Множественно.

и. з. вꙑ́ли -оли	стрꙋ́и -ы	кꙑ́сти
р. во́ль	стрꙋ́и	ко́сть -е́й (3)
д. во́лѧмъ -ѧмъ	стрꙋ́ѧмъ -ѧмъ	косте́мъ (4)
в. вꙑ́ли вола	стрꙋ́и -ы	кꙑ́сти
т. во́лѧми -ѧми	стрꙋ́ѧми -ѧми	костьмѝ
п. во́лѧхъ -ѧхъ	стрꙋ́ѧхъ -ѧхъ	косте́хъ (5)

(3) Вм. ей намѣрва-са ии: пеуалии въ древн.

(4) Вм. емъ нахожда-са въ древн. ьмь: двьрьмь.

(5) Вм. ехъ — сѫщо въ древн. ьхъ: двьрьхъ.

Digitized by Google

По I-ыя образъ са-скланятъ: **земл҃а, ка́пл҃а, къ́пл҃а, недѣ́л҃а, ба́н҃а, со́тн҃а, бъ́р҃а, рабын҃-ни, сватын҃а, книги́н҃а-ни, дрѫги́н҃а-ни, свин҃а** и др., по II-ыя —: **выи́, ладии́, змии́, стаи́, чашѫ́, ски́нїи** (и ски́нїа), и **мж.** родъ **сѫдїи́, вѣтии́** и другы; по III-ія —: **сла́сть, лѣ́сть, пѣ́снь, пе́рсть, смѣ́рть, пло́ть, ра́дость, вѣ́твь, Єсдри́ль, Рахи́ль** и др.

§. 30. Сжществителны женс. родъ имена на **а**, слѣдъ **ж, жд, ц, ч, ш, щ** (**мрѣ́жа нъ́жда, дѣ́вица, тъ́ча, дъ́ша, къ́ща**) въ склоненіе-то си, иматъ нѣкои падежи по твърдо-то склоненіе, а нѣкои — по меко-то: за туй за по-лесно изучванье на тѣхны-тѣ формы излага-са особенъ образъ и за тѣхъ.

	Ѥдинственно.		*Множественно.*	
и.	дъ́ша -и	мы́шца -и	дъ́ши -а	мы́шцы -а
р.	дъ́шѝ -а	мы́шйа -а	дъ́шъ -ъ	мы́шцъ -ъ
д.	дъ́шѝ	мы́шцѣ -и	дъ́шамъ	мы́шцамъ
в.	дъ́шѫ -а	мы́шцѫ -а	дъ́шы -а	мы́шцы -а
з.	дъ́ще	мы́шце	дъ́ши -а	мы́шцы -а
т.	дъ́щею-ею	мы́шцею -ею	дъ́шами	мы́шцами
п.	дъ́шѝ	мы́шцѣ -и	дъ́шахъ	мы́шцахъ

Двойственно.

и.	дъ́шѝ
р.	дъ́шѫ
д.	дъ́шама

мы́шцы -и
мы́шцѫ
мы́шцема -цама

Тъй са-скланятъ: **о̑дѣ́жда, ко́жа, мрѣ́жа, лѣча, пи́ца, свѣ́ща, десни́ца, десни́ца, вдови́ца, зѣ́ница** и **мж.** родъ — **велмо́жа, невѣ́жа -жда предтѣ́ча, о̑́ноша**; нѣкога и — **сльза, стьза -зи, польза.**

Digitized by Google

ТРЕТЬЕ СКЛОНЕНІЄ.

§. 31. Сѫществителны-тѣ срединъ родъ на о объематъ твьрдо-то склоненіе, а сѫществителны-тѣ отъ сѫщія родъ на є, ѥ — меко-то.

Единственно.

	а. твьрдо склоненіе.		*б.* меко склоненіе.	
и. в. з.	лѣ́то	дѣ́ло	мо́ре	пѣ́нїе -нию
р.	лѣ́та	дѣ́ла	мо́ря -и	пѣ́нїя -нию
д.	лѣ́тѹ	дѣ́лѹ	мо́ю (1)	пѣ́нїю -нию
т.	-томъ -ъмь	-ломъ -ъмь	мо́ремъ -ьмь	пѣ́нїемъ -ниємь (2)
п.	лѣ́тѣ	дѣ́лѣ	мо́ри	пѣ́нїи -нии

(1) Нахожда-са и на єви: морєви, въ древность-та.

(2) Нахожда-са и на нимь, ьємь, ьимь: оржжнимь, говѣньємь, писаньимь, въ древность-та.

Двойственно.

и.	дѣ́тѣ	дѣ́лѣ	мо́ри	пѣ́нїи нии
р.	дѣ́тѹ	дѣ́лѹ	мо́рю	пѣ́нїю нию
д.	дѣ́тома	дѣ́лома	мо́рема (3)	пѣ́нїема-ниема

(3) Нахожда-са и на ьма нма: сонмищьма-щима.

Множественно.

и. в. з.	лѣ́та	дѣ́лѧ	моря́ -и	пѣ́нїя -нию
р.	лѣ́тъ	дѣ́лъ	мо́рь	пѣ́нїй нии
д.	лѣ́тѡмъ -омъ	-лѡ́мъ-омъ	-ре́мъ -емъ	-нїємъ -ниемъ
т.	лѣ́ты -ы (4)	дѣ́лы -ы	мо́ри	пѣ́нїи -нии (6)
п.	лѣ́тѣхъ	дѣ́лѣхъ	мо́рихъ (5)	-нїихъ -нихъ

(4) Въ новыя пер. и на ами: лѣтѧ́ми, дѣлѧ́ми (русизмъ).

Digitized by Google

(5) Въ древн. и на ѣхъ, охъ, ыхъ, съкровищѣхъ, лицохъ, рыданохъ, (вѣдѣнныхъ, оучѣнныхъ, и въ нов. пер. пѣ́нїахъ).

(6) Въ древн. и на ьмн, имн: оражьмн, рыданьмн, беззаконнымн.

Тъй са-скланятъ — по твърдо-то: мѣ́сто, вѣ́но, колѣ́но, дьно, сѣ́но, ѵ́дро, ста́до, жа́ло, село́, чело́, нѣ́дро, бедро́, мясо и другы; по меко-то: по́ле, бре́нїе, зрѣ́нїе, оу́чѣ́нїе (мо́лїе, оу́глїе, ко́ренїе, вѣ́твїе, сте́блїе, съ значеніе множественно само въ един. число).

Забѣл. На ѣ имена отъ туй склоненіе, съсъ свистлива-та ц и приджхливы-тѣ ж, ш, иматъ повечто твърды окончанія вмѣсто мекы-тѣ, по сичкы-тѣ періоды, напр.: вм. и, ю иматъ а. 8: лицѣ́, со́лнце, ѩ́йце, ѳко́нце, со́нмнце, оу́чи́лище, съборнще, ло́же; оу́же; родител. лица́, со́лнца, ѩ́йца, ѳко́нца, со́нмища, оу́чи́лища, съборнща, ло́жа, оу́жа; дател. лицѳ, со́лнцѳ, ѩ́йцѳ, со́нмищѳ, съборнщоу, оу́чи́лищѳ, ло́жѳ оу́жѳ . . . . . Но въ най-древни-тѣ паметници са-нахожда и правилно-то употребеніе на меко-то окончаніе: лицѧ, лицю, ложѧ, ложю.

II. НАРАСТЯВАНЫ СКЛОНЕНІЯ.

§ 32. Нарастяваны-тѣ въ склоненіе-то си сѫществителны имена сѫ твърдѣ малобройны; отъ тѣхъ едны са-окончаватъ въ древность-та на - ы, и - въ именит. един. падежь, които въ новыя, пер. иматъ нарастяваны буквы и въ сѫщія именит. пад.: камы ка́мень, кры кро́вь, мати ма́терь и ма́ти, а другы по сичкы-тѣ періоды са-окончаватъ на о, а въ именит. един. пад. и

Digitized by Google

пріѣматъ нарастяванье въ другы-тѣ падежи: сло́во сло-весе́, имѧ имене, тѣло тѣлате. Отъ на ы, мжжкый родъ дѣто сѫ пріѣматъ нарастяванье ен, а женскый родъ дѣто сѫ пріѣматъ нарастяванье ък = ок: камы ка́мень, ка́мене; кры кръвь и кро́вь кро́ви, кро́ве. На и що са-окончаватъ, сичкы-тѣ сѫ женс. родъ и пріѣматъ нарастяванье ер: мати ма́терь, ма́тере; на о сѫ сред. родъ и пріѣматъ нарастяванье ес: не́бо, небесе́. На а що са-окончаватъ, ѣдны пріѣматъ нарастяванье и, а другы — т (послѣднье-то ѣ за имена на животны младичкы); и пьрвы-тѣ, и вторы-тѣ сѫ среденъ родъ и иматъ родит. падежь на е, дател. на и: имѧ = (имен), имене, имени; тѣлѧ = (тѣлен), тѣлате = (тѣленте), тѣлати = (тѣленти).

§ 33. На ы мжж. родъ съ нарастяванье и и женс. родъ съ нарастяванье ък са-скланятъ тъй:

Ѥдинственно.

I-ый образъ мжж. р.		II-ый — женс.	
и.	камы ка́мень	црькы це́рковь	це́ркви
р.	ка́мене	црькъве	це́ркве
д.	ка́мени	црькъви	це́ркви
в.	камы ка́мень	црькъвь	це́рковь
з.	камы -ень -ению	црькы	це́ркве -кви
т.	каменьемь -енемъ	црькъвиж	це́рковїю
п.	каменн -еме -ени	црькъви	це́ркви

Двойственно.

и.	каменн	црькъви це́ркви
р.	каменоу -ению	црькъвию це́рковїю
д.	каменома -енема	црькъвама це́рковма

Digitized by Google

Множественно.

и. в. з. каменн -енїе	црькъвн цѣ́ркви
р. каменнн -нїй -ней	-къвнн -ен цѣ́рквїй-ей-въ
д. каменемъ -енемъ	црькъкамъ цѣ́рквамъ
т. каменьмн	црькъкамн цѣ́ркваии
п. каменехъ	црькъкахъ цѣ́ркахъ

Тъй са-скланятъ: по I-ыя образъ — пламы -мень ремы -мень, кремы -мень, ячмы -мень, (у насъ сега — *камъкъ* и *камыкъ*, *пламъкъ* и *пламыкъ*, *ремъкъ* и *ремыкъ ремичка*, *кремъкъ* и *кремыкъ*, *ячмыкъ*): но и въ древность-та са-нахождатъ и на ыкъ: крѣпл къры камыкл, Θеодѡра непобѣдимлаго. Супр. ркп. 44.

По II-ыя образъ — кры и кръвь-кро́вь и кро́ви, любы и любъвь-любо́вь и любы́, свекры и свекръвь-све́кровь, неплоды и неплодъвь-непло́довь, смъкы и смокъвь и смокъвы-смо́кви и смо́ковь.

§. 34. На-н-жес. родъ съ нарастяванье ер скланятъ-са тъй:

Ѥдинственно.

и. з. матн ма́терь	дъщи -дъще́рь
р. ма́тере	дъщере дще́ре
д. ма́тери	дъщери дще́ри
в. матн -тере -терь	дъщерь -ре дще́рь
т. материж -рїю	дъщержж -рїю
п. матетере -тери	-щере -рн -ще́ри

Двойственно.

и. матери	дъщери дще́ри
р. материю -рїю	дъщерню -рїю
д. материма -рма	дъщерьма -рма

Digitized by Google

Множественно.

и. в. з.	матєри -тєри	дъщєри дщи́єри
р.	-рни -ръ -їй -ей -рь	-рни -ръ -рій -ей -рь
д.	матєремъ -те́ремъ	дъщеремъ -щи́еремъ
т.	матерьми -рми	дъщерьми -рмн
п.	матерехъ -рехъ	дъщерехъ -рехъ

§. 35. На о среденъ родъ съ нарастяванье єс и на а съ нарастяванье н или т скланятъ-са тъй:

IЕдинственно.

	I-ый обр.	II-й.	III-й.	IV-й.
и. в. з.	не́бо	о̑ко	нма = нмєн	тєла = -лєн
р.	небесѐ	о̑чесѐ	и̑мене	телѧ́те
д. п.	небесѝ	о̑чесѝ	и̑мени	телѧ́ти
т.	-се́мъ -емь	-е́мъ -емъ	-немъ -емь	-темъ -емь

Двойсшвенно.

и.	небесѝ	о̑чи (о̑цѣ)	и̑мени	телѧ́ти
р.	небесѣ̀	о̑чїю о̑чесѣ̀	и̑менѵ	телѧ́тѵ
д.	небесе́ма	о̑чи́ма	-нома -ньма	-тома -тъма

Множественно.

и. в. з.	небесà	о̑чесà	и̑менà	телѧ́та
р.	небе́съ	о̑че́съ	и̑ме́нъ	телѧ́тъ
д.	небесе́мъ-емъ	-се́мъ-емъ	-нємъ -емь	-ємъ -емъ
т.	небесьі -сы	о̑чесьі -сы	и̑мены -ы	-ѧ́ты -ы
п.	-сѣ̀хъ -сехъ	-сѣ̀хъ-сехъ	-нѣ̀хъ -ехъ	-ѣ̀хъ -ехъ

Тъй са-скланятъ: по I-ыя образъ — сло́во, чѵдо, тѣ́ло, дре́во, ко́ло; по II-ыя — оу̑хо; по III-ія, — бре́ма, вре́ма, ви́ма, зна́ма, пи́сма, пле́ма, сѣ́ма; по IV-ыя — жребѧ́, козлѧ́, котѧ́, прасѧ́ и въ древностъ-та на ѧ окѵа, юнѵа, отроѵа, кноуѵа и мьща

Digitized by Google

(отъ мьскъ), които сичкы-тѣ въ новыя пер. сѫ на ча — ѳвча, ѳнча, ѳтроча.....

Забѣл. 1. Сло́во, кога означава предвѣ́чное Бо́га Ѻ́ца Сло́во, винит. единс. има на а, и зват. един. на е: Сло́ва, Сло́ве Бо́жїй.

Забѣл. 2. Нѣкой отъ I-ыя и II-ыя образъ са-употребяватъ и безъ нарастяванье, повечто въ новыя пер.: не́бо, не́ба, не́бѫ, не́бомъ; дре́во, дре́ва, дре́вѫ, -вомъ, -вѣ; о́ко, о́ка, о́кѫ, о́комъ, о́цѣ, о́чи; оу́хо, оу́ха, оу́хѫ, оу́хомъ, оу́сѣ, оу́ши.

Забѣл. 3. Въ творит. и предл. множ., освень горѣ-изложены-тѣ окончанія, въ новыя пер. са-нахождатъ и ами, ахъ (руссизмы): небеса́ми -са́хъ, ѳчеса́ми -са́хъ, и̑мена́ми -на́хъ, тела́тами -тахъ.

РАЗНО-СКЛАНВАНЫ И НЕПРАВИЛНЫ СѪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 36. Разно-склавани и неправилны сѫществителны имена сѫ, които иматъ падежны-тѣ си окончанія, по разны склоненія, по разны образы, или другѫ нѣкоѭ неправилность иматъ въ измѣненіе-то си. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Оу́бі́ецъ р. -йца, любодѣ́цъ р. -дѣ́йца, ѣ́децъ -дца, пі́ецъ, -йца, по 1-то твьрдо склон., и оу́бі́йца -йцы, любодѣ́йца -йцы, ѣ́дца -цы, по 2-то твьрдо склоненіе.

2. Древодѣ́лъ-лѫ, книго́чїй -чїѫ, по 1-то меко склон. и древодѣ́лѫ -ли, книго́чїѫ -чїи, по 2-ро-то меко склоненіе.

Digitized by Google

3. **Оу҃дъ оу҃да -дѫ -ови**... множ. **оу҃ди -ове, оу҃дъ -шкъ**... по 1-то твьрдо склон., и (**оу҃до** неупотребявано) род. **оу҃десѣ -десѝ**... множ. **оу҃деса оу҃дє́съ** по I-ыя образъ на нарастяваны-тѣ сред. родъ имена.

4. **Бра́тъ -та -тѫ -ови**... по 1-то твьрдо склон., а множ. има: *а)* по III-ія образъ на 1-то меко склон.: **бра́тїе, бра́тїй, бра́тїемъ**... *б)* по II-ыя образъ на 2-то меко склон. въ єдин. число съ значеніе множественно: **бра́тїѧ, братїй**.

5. **Хрїсто́съ** въ древность-та правилно са-скланя: **христосъ, христоса -стосоу**..., а въ новыя пер. на слѣдъ грьц. єзыкъ изоставя въ другы-тѣ падежи слога **ос**: **хрїсто́съ, хрїста́, хрїстѣ́**... Кога е съдружено **Їнсу́съ Хрїсто́съ**, или и двѣ-тѣ думы са-измѣнуватъ: **Їнсу́са Хрїста́, Їнсу́сѫ хрїстѣ́**..., или само дирня-та: **Їнсу́съ Хрїста́, Їнсу́съ Хрїстѣ́-ови**..

6. **Госпо́дь** смѣсва и твьрды окончанія: **Госпо́дь, Го́спода, Го́сподѫ -еви, Го́спода, Го́споди, Го́сподемъ -емь -омь, Го́сподѣ**; Двойст. **госпо́да, госпо́дѫ, госпо́дема -ьма**; мн. **госпо́дїе, -дїй, де́мъ, -спо́ды, -дми, -дѣхъ єхъ**.

7. **Пѫть** и **гортѧнь** повечто прiимать окончанія-та на 2-то меко склоненіе женс. род на **ь**, както отъ предлаганыя образъ са-види.

Єдинс.	*Двойст.*	*Множ.*
и. **пѫть**	**пѫти**	**пѫтиє -їѐ**
р. **пѫти**	**пѫтію їю**	**пѫтии -їй -ей**
д. **пѫти -еви**	**пѫтьма**	**пѫтьмъ -ємъ**
в. **пѫть**	**пѫти**	**пѫти**

Digitized by Google

з. пѫтѝ -є	пѫтѝ	пѫтѝ
т. пѫтє́мъ -є́мъ	пѫтьма̀	пѫтьмѝ (ногѣты)
п. пѫтѝ	пѫтию -їю	пѫтьхъ -тѣ́хъ

Въ древность-та и: голѧбь, гость, звѣрь, зять, лакѣть, ногѣть слѣдватъ повечто туй измѣненіе, а въ новыя пер. са-измѣнуватъ по I-ыя образъ на 1-то меко склоненіе, и твьрдѣ рѣдко нѣкои отъ тѣхъ са-срѣщатъ по измѣніе-то на пѫть.

8. Дьнь, ко́рень, сте́пень, гре́бень, колѣн смѣсватъ падежны-тѣ си окончанія съ формы-тѣ на I-ыя образъ на нарастяваны-тѣ мѫжкый родъ имена. Ѥто единъ образъ и за тѣхъ: Єдинс. и. де́нь, - дьнь, р. днѐ - дьнє, д. дни́ - дьни - дню̀ - дне́ви, в. де́нь - дьнь, з. дню̀ - дни́ - дьни, т. дне́мъ - дьньмь, п. дни́ -дьни дьнє. Двойс. и. дни́ - дьни, р. дні́ю - дьнию - дньою - дьноу, д. де́нма - дьньма. Множ. и. дни́ - дні́є - - дьниє, р. дні́й -е́й - дьнии - дьнъ, д. дне́мъ дьнемъ, в. з. дни́ - дьни, т. де́нми - дьньми пр. дне́хъ - дьнехъ - ньхъ.

9. Нѣкои имена сѫществителны, кога означаватъ купъ отъ ѣднородны предметы, или сѫ съ събирателно значеніе, тогази иматъ падежны формы на 3-то меко склоненіе въ ѣдинс. число съ значеніе множественно: и. в. з. оу̑глїе, р. оу̑глїѧ, д. оу̑глїю, т. оу̑глїемъ - лиемь, п. оу̑глїи; тъй и — сте́блїе, ко́ренїе, вѣ́твїе, ло́зїе, ро́ждїе, пре́жїе (въ древн. сѫ на ьє).

10. Ко́лхвъ, р. -лхва̀, з. волшкѐ; множ. и. з. волсвѝ, в. волхвьѝ.

11. Чужды имена: и Ма́рко, р. в. Ма́рка д. Ма́рку -кови, з. Ма́рко, т. Ма́ркомъ, п. Ма́ркѣ; —

Digitized by Google

и. з. **Нóе**, р. **Нóа -ѧ**, д. **Нóю -еви**, т. **Нóемъ**, пр. **Нóи**; — **Ѵ҃ссонъ**, р. **-ссона**... тв. **Ѵ҃ссомъ**; — **Лéнтїонъ, лéнтїѧ, -тїю, -емъ**; — **Стáдїѧмъ, -дїа, -дїю**, мн. и. з. **стáдїи**, р. **-дїй**, д. **-дїемъ -дїямъ**... **Θамáръ** и **Ѳздóръ**, р. **-мáры** и **-дóры**, д. **-мáрѣ** и **-дóрѣ** в. **-мáръ** и **-дóръ**, т. **-мáрою** и **-дóрою**; — и. в. з. **Ελисавéтъ -вéть**, р. д. **-вéти**, т. **-вéтою**, пр. **-вéтѣ**; — и. в. з. **Маріáмъ -áмь**, р. **-áми**, д. пр. **-áмѣ**, т. **-áмїею**.

12. **Дѣтѧ -тáте** въ единс. число по IV-ыя образъ на нарастяваны-тѣ среденъ родъ имена, а въ множ. са-скланя по III-ія образъ **кѵ́сти** на 2-то меко склоненіе: и. в. з. **дѣ́ти**, р. **-тéй -тни** д. **-тéмъ -темъ**, т. **дѣтмѝ-ьми** пр. **дѣтéхъ**.

13. **Рáмо** и. в. з. по з-то твьрдо склоненіе, а дру-гы-тѣ единс. падежи, двойственно-то и множест. числа измѣнува по III-ія образъ на нарастяваны-тѣ среденъ родъ имена: р. **рáмене**, д. **рáмени**... като че да бы было им. единст. **рáмѧ**.

14. Чужды думы — **дóгма, грáмма, ѧнáдема**, нахождатъ-са или въ среденъ родъ съ формы по IV-ыя образъ на нарастяваны-тѣ среденъ родъ имена: **дóгма**, р. **дóгмате**, д. **дóгмати**..., или въ женскый родъ съ формы по 2-то твьрдо склоненіе: **дóгма**, р. **дóгмы**, д. **дóгмѣ**.... Пьрва-та са-нахожда и въ мжжкый родъ съ формы по 1-то твьрдо склоненіе: и **догмáтъ**, р. **догмáта**, д. **догмáтѹ**...

НЕДОСТАТЪЧНЫ СѪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 37. Недостатъчны сѫществ. имена сѫ, конто сѫ въ употребеніе или само въ нѣкои падежи, или

Digitized by Google

само въ нѣкоюе отъ числа-та. Таквызи въ старобългарскыя езыкъ сѫ:

1. **дрѫ́гъ дрѫ́га** = (грьц. ἀλληλοπθῆς ἀντωνυμία-ἀλλήλων); то си измѣнува само дирниѫ-тѫ думѫ въ косвенны-тѣ единственны падежи: р. в. **дрѫ́гъ дрѫ́га**, д. **дрѫ́гъ дрѫ́гѹ**, т. **дрѫгъ дрѫ́гомъ**, пр. **дрѫ́гъ дрѫ́зѣ**; множ. ч. нѣма.

2. **Лю́дїе** само въ множ. число; то са скланя по I-выя образъ на 1-то меко склоненіе: и. з. **лю́дїе**, р. **людє́й**, д. **лю́дємъ**, в. **лю́ди**, т. **людмѝ**, п. **лю́дєхъ**.

3. Женскый родъ имена, употребяваны само въ множест. число: **но́щвы, ѫ̆слы, ѳко́вы, вероугы, надра́ги -гы, че́тки -кы** по 2-то твьрдо склоненіе; **ѳтре́би, ѭзгре́би, гѫ́сли, пе́рси, гра́бли, плещѝ, мо́щи, ра́дощи** род. **-щей**, по III-ія образъ но 2-то меко склон. Тъй и нѣкои имена на градища: **Ѣдѝны, Ѳи́вы, Фїлі́пы** и **Фїлїпѫ́сы**, по 2-то твьрдо склоненіе.

4. Среденъ родъ сѫщест. имена употребяваны само въ множ. число: **вра́та, чресла́, оўста́**, р. **оўсте́нъ** (и **оўстнѣ** двойст. число, кога значи *устны*), **пѫ́та, ра́сна**, по 3-то твьрдо склоненіе; **ла́двїа** и **ва́їа**, р. **ва́їй**, по 3-то меко склоненіе.

5. **Прелюбы** и собственно-то **Ѥлеѡ́нъ** — нескланяемы.

Digitized by Google

ГЛАВА II.

ЗА ПРИЛАГАТЕЛНО-ТО ИМЕ.

§. 38. Старобългарскы-тѣ *прилагателны имена*, както и новобългарскы-тѣ, по значеніе-то си бывать: *качественны*, *притежателны*, *обстоятелственны*, *относителны*, *двйственны* и *числителны*. Тѣ имать по двѣ формы; *пълнѫ* и *усѣченѫ*, или *опредѣленѫ* и *неопредѣленѫ*, които сѫ твърды или мекы.

а. Пълна или опрѣдѣлена форма.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
1. твърда.	но́вый -ыѩ	но́вам -ѧѩ	но́вое -ое
2. мека.	си́нїй -нн	си́нѧѧ -нѧѧ	си́нее -нее
	бо́ѥ́ї -боуии	бо́ѥ́ѧѧ -ѧѧ	бо́ѥ́ее -ее

б. Усѣчена или неопредѣлена форма.

1. твърда.	но́въ	но́ва	но́во
2. мека.	си́нь	си́нѧ -нѧ	си́не -нѥ
	бо́ѥ́й -боуи	бо́ѥ́ѧ -ѧ	бо́ѥ́е -боуѥ

Забѣлѣж. 1. Усѣчены-тѣ формы сѫ по-пьрвы по древность-та отъ пълны-тѣ: защото, както са-види, пьрвы-тѣ сѫ станѫли наслѣдъ формы-тѣ на сѫществителны-тѣ имена, а вторы-тѣ — отъ пьрвы-тѣ и отъ притурка-та на третьелично-то мѣстоименіе: и, ѧ, е, При туй усѣчены-тѣ имать неопредѣлено значеніе, а пълны-тѣ опредѣлено, тоесть значеніе на членъ, както са-види въ сравняванье-то на превода на цьрковны-тѣ книгы съ Грьцкыя секстъ. Тъй напр.: **ѥ́мъ за рѫ́кѫ слѣпа́го** (τοῦ τυφλοῦ) Марк. VIII, 23. **Приведошѫ къ нѥ-**

Digitized by Google

моѧ слѣпа (τυφλὸν). пакъ тамъ ст. 22. За туй са-наричатъ пьрвытѣ *неопредѣлены*, а вторы-тѣ *опредѣлены*.

Забѣлѣж. 2. Качественны-тѣ и обстоятелственны-тѣ прилагателны иматъ и двѣ-тѣ формы: **сѧтыи́ -тѧ́м -то́є, сѧ́тъ -та -то; богáтый -там, -тоє, богáтъ -та -то; вы́шній-вы́шень, ни́жній жень, здѣ́шній -шень, вчерáшній -шень.** На притежателны-тѣ, като що изрекватъ самы по себѣ-си опредѣленѫ идеѫ, повечь сѫ свойственны усѣчены-тѣ формы: **Ѷвраáмовъ, Ѷарóнь, сы́нъ Ѷосифóвъ, Христóво рождествó.** Само въ древность-та рѣдко са-вижда у тѣхъ пълна-та форма: **христосовоıє порожденıє.** Супр. ржк. А относителны-тѣ прилагателны **на скын, нын** срѣщатъ-са кога съ усѣчена, кога съ пълна форма: **градъ галилéйскїй и галилéйскъ, страна галилеıскам и галилеıска, морє галилеıскоıє и галилеıско, змиıноıє и змиıно лжıство.**

Забѣлѣж. 3. Нѣкои притежателны иматъ по двѣ усѣчены формы: **Ѵарнáвинъ -авль, Ѷѡнинъ Ѷѡнь, Ѷвраáмовъ -áмль, Ѷáкововъ -вль, Стєфáновъ -áнь, Пáѵловъ -ѵль.**

§ 39. Споредъ двѣ-тѣ формы на прилагателны-тѣ имена — твърда-та и мека-та, и склоненія-та имъ бываътъ двѣ: а) твърдо и б) меко.

а) Твърдо склоненіе.

§. 40. Тукъ са-отнасятъ прилагателны съ твърда форма 1) пълна на **ый, ам, оє,** 2) усѣчена на **ъ, а, о.**

Digitized by Google

1. Съ пълна форма.

Единствено число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	но́вый -ꙑи	но́вая -аꙗ	но́вое -оѥ
р.	-ваго -аго	-выѧ -ыѧ	-аго -аго
д.	-вомѹ -оуоумоу	-ой -ѣй -ѣи	-омѹ -оуоумоу
в.	-ваго (ый) -ꙑи	-вѹю -жѧ	р. имен.
т.	-вымъ -ꙑмь	-вою -ожѧ	-вымъ -ꙑмь
п.	-омъ-ѣмъ-ѣѥмъ	-ой -ѣй -ѣи	-омъ-ѣмъ-ѣмь

Двойственно.

и.	но́ва -аа	но́вѣй -ѣи	но́вѣй -ѣи
р.	но́вѹю -оую	но́вѹю -оую	но́вѹю -оую
д.	во́выма -ꙑма	-выма -ꙑма	-выма -ꙑма

Множественно.

и. з.	но́вїи -ии	нѡ́выѧ -ꙑѧ	нѡ́ваа -аа
р.	-выхъ -ꙑхъ	-выхъ -ꙑхъ	-выхъ -ꙑхъ
д.	-ѡ́вымъ -ꙑмъ	-ѡ́вымъ -ꙑмъ	-ѡ́вымъ -ꙑмъ
в.	нѡ́выѧ -ꙑѧ	р. имен.	р. имен.
т.	-выми -ꙑми	-выми - ꙑми	-выми -ꙑми
п.	-выхъ -ꙑхъ	-выхъ -ꙑхъ	-выхъ -ꙑхъ

2. Съ усѣчена форма:

Единствено число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и.	но́въ новъ	но́ва нова	но́во ново
р.	но́ва нова	но́вы -ы	но́ва -а
д.	но́вѹ -оу	но́вѣ -ѣ	но́вѹ -оу
в.	но́ва -ъ	но́вѹ -а	р. им.
з.	но́въ -є	р. им.	р. им.
т.	но́вымъ -ъмь	но́вою -ожѧ	но́вымъ -ъмь
п.	но́вѣ новѣ	но́вѣ	но́вѣ

Digitized by Google

Двойственно.

и. но́ка	но́вѣ	но́вѣ
р. но́въ	но́въ	но́въ
д. но́вьма -ъма	но́вьма -ома	но́вьма -ома

Множественно.

и. з. но́ви нови	но́вы новы	но́ва нова
р. но́въ новъ	но́въ новъ	но́въ новъ
д. но́вымъ -комъ	но́вымъ -комъ	но́вымъ -комъ
в. но́вы новы	р. им.	р. им.
т. но́вы -ыми новъ	но́вы -ыми новъ	-ыми -ами -ъ
п. но́вѣхъ -ыхъ	но́выхъ новахъ	но́вѣхъ -ыхъ

Тъй са-скланятъ: **свѧтыи́ -тъ**, **мла́дъый -дъ**, **здра́вый, -въ**, **лѣ́пый -пъ**, **ста́рый -ръ**, **ди́вный-дивьнъ-венъ -вьнъ**, **си́лный -льнъ -ленъ**, **злы́й зълъ -зо́лъ -злъ**, **ми́рный -рьнъ -ренъ**, **грѣ́шный - грѣ́шенъ**, **те́мный - тьмьнъ - те́менъ** и другы.

Забѣл. 1. Ако са-сравнятъ падежны-тѣ окончанія на твьрдо-то усѣчено склоненіе съсъ падежны-тѣ окончанія на сѫществителны-тѣ имена, отличаватъ-са въ тѣхъ тѣзи три особенности:

— *а)* Звателный-тъ падежъ, който у сѫществителны-тѣ има особно своы окончаніе, тукъ ѥ сходенъ съ именителныя: **о родѥ невѣренъ и развращенъ доколѣ съ кыми бѫда.** Но кога прилагателно-то са-употребява безъ сѫществително, или въ видъ като сѫществително, тогази звателный-тъ му има отлично окончаніе отъ имен. падежь и сходно съсъ зват. на сѫществително: **безѹ́мнѥ, въ сїю́ но́щь и҃стѧ́жѹтъ дѹ́шѹ твою́ ѿ тебѣ́.** — **Не отъвръгѫ са Ѵрилимиѥ томителю и непрѣподобнѥ.**

Digitized by Google

Супр. ржк. 1, 3. **Боже вьседръжителю єдинъ и блаже и милосрьде, послушаи вьсѣхъ....** Суп. р. 16.

б) Усѣчены-тѣ никога непріемать вставныя слогъ **ов** между тема-та и падежны-тѣ окончанія, което у сѫществителны-тѣ начасто быва: **дѹ́хѹ -ови, дѹ́хове; сѧ́тѹ, сѧ́ти.**

— *в)* Относителны-тѣ прилагателны на **скы** измѣнуватъ **к** по-часто на **т**, а не на **ц**, кога послѣдва ней **и** или **ѣ**: **лю́дстѣ, лю́дсти, лю́дстѣхъ**; **на горѣ єлеоньстѣ**; (а не **лю́дсцѣ -дсци -сцѣхъ, єлеоньсцѣ.**

Забѣлѣж. 2. Относителны-тѣ прилагателны съ пълна форма на **скыи** въ новыя періодъ **имать тъзи** форми порусени въ **скїй.** И тѣ сѫщо измѣнуватъ **к** на **т**, кога му послѣдва въ окончанія-та **ѣ** или **їй**, а дѣто въ окончанія-та въ древность-та **ѥ** **ы**, въ новыя періодъ **ѥ** **ї**: **лю́дскій** вм. **-скыи**, родит. ед. жен. **людскі́а** вм. **-скыа**, им. и вин. множ. жен. и вин. множ. **мѫж.** тоже **лю́дскі́а** ва. **-скыа**; **лю́дстѣй, лю́дстѣмъ, лю́дстїи.**

Забѣлѣж. 3. По туй склоненіе окончателны-тѣ гърляны: **г, к, х** въ зват. ед. на **мѫж.** род. кога сѫ пред окончаню-то **є**, измѣнуватъ-са въ придѫхливы-тѣ: **ж, ч, ш**: **на́гъ -на́же, крѣ́покъ -пъкъ -пче, вѣ́тхъ -тьхъ -тше**; предъ окончаніе-то **ѣ** — въ свистливы тѣ: **з, ц, с**: **на́зѣ, крѣ́пцѣ вѣ́тсѣ**, и предъ окончаніе-то **и** само въ имен. и зват. множ. на **мѫж.** род. измѣнуватъ-са въ сѫщи-тѣ: **з, ц, с**: **на́зи, крѣ́пцы- ци** (древ).), **вѣ́тси.** Въ новыя періодъ, по вліяніе-то на русизма, дѣто вѣ падежны-тѣ окончанія въ древность-та стои **ы** слѣдъ гърляны-тѣ: **г, к, х**, сега **ѥ**

Digitized by Google

замѣнено съ и, а въ пълны тѣ формы — съ ї, — и слѣдъ ц напротивъ вмѣсто и стои ы: на́ги родит. ед. жен., на̂ги вин. множ. мж. родъ и имен., винит. и зват. множ. женс. родъ; на̂ги-и́ми твор. множ. и на три-тѣ рода; — кр҃ѣ́пки - кр҃ѣ́пки - кр҃ѣ́пки - ки́ми; -кр҃ѣ́пцы им. мн. мж. родъ; вѣ́тхи - вѣ́тхи - вѣ́тхи - хи́ми; дат. множ. и пред. кр҃ѣ́пкимъ, кр҃ѣ́пкихъ. Сжщо-то измѣнение става и въ пълна-та форма: нагі́й, кр҃ѣ́пкїй, вѣ́тхїй; — родит. ед. жен. родъ — нагі́ѧ, кр҃ѣ́пкїѧ, вѣ́тхїѧ; — дат. и пред. един. жен. родъ — назѣ́й, кр҃ѣ́пцѣй, вѣ́тсѣй; — пред. ед. мж. и сред. родъ — назѣ́мъ; им. мн. мж. нагі́н; им. вин. и зв. множ. жен. родъ нагі̂ѧ; родит. и пред. мн. нагѝ́хъ; дат. нагѝ́мъ, твор. нагѝ́ми, и проч.

6. Меко склонение.

§. 41. Тукъ са-скланятъ прилагателны съ мека форма: 1) пълна на їй, ѧѧ = иа, ѣѣ = ює; 2) усѣчена на ь (й), ѧ = а, ѣ = е.

1. Съ пълна форма.

Единствено число.

	мж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	си́нїй -ний	си́нѧѧ -ниа	си́нѣѣ -нює
	бѕ́їй боуни	бѕ́ѧѧ -иа	бѕ́ѣѣ -ює
р.	-нѧгѡ-нѧго	си́нїѧ -ныа	-нѧгѡ -нѧго
	бѕ́ѧгѡ боуѧго	бѕ́їѧ -ыа	бѕ́ѧгѡ -ѧго
д.	-нѣмѫ -нюоуѧоу	си́ней -нєи	-нѣмѫ -нюоуѧоу
	бѕ́ѣмѫ -юоуѧоу	бѕ́ей -єи	-ѣмѫ -юоуѧоу
в.	-нѧго -їй -ний	си́нюю -ныѫ	р. имен.
	бѕ́ѧго -їй боуни	бѕ́ю -ѫ	р. имен.

Digitized by Google

т,	сѝнимъ -нимь	сѝнею -нѣмь	сѝнимъ -нимь
	бѯимъ -нимь	бѯею -нѣмь	бѯимъ -нимь
п.	сѝнемъ -нимь	сѝней -нии	сѝнемъ -нимь
	бѯемъ -нимъ	бѯей -нн	бѯемъ -нимь

Двойственно.

и.	сѝнѧ -нѧ	сѝнѧ -нѧ	сѝнѧ -нѧ
	бѯѧ -нѧ	бѯѧ -нѧ	бѯѧ -нѧ
р.	сѝною —	сѝнюю —	сѝнюю —
	бѯюю	бѯюю —	бѯюю —
д.	сѝнима —	сѝнима —	сѝнима —
	бѯима —	бѯима —	бѯима —

Множественно.

и. з.	сѝнїи -нии	сѝнїѧ -нѧ	сѝнѧ -нѧ
	бѯїи боуии	бѯїѧ боуѧ	бѯѧ боуѧ
р.	сѝниχъ -нихъ	-нихъ -нихъ	-нихъ -нихъ
	бѯиχъ -нихъ	бѯиχъ -нихъ	бѯиχъ -нихъ
д.	сѝнимъ -нимъ	-нимъ нимъ	-нимъ -нимъ
	бѯимъ -нимъ	бѯнмъ -нимъ	бѯимъ -нимъ
в.	сѝнїѧ -нѧ	р. имен.	р. имен.
	бѯїѧ боуѧ	р. имен.	р. имен.
т.	сѝними -нимн	-нимн нимн	-нимн -нимн
	бѯими -нимн	бѯими -нимн	бѯими -нимн
п.	сѝниχъ -нихъ	-нихъ -нихъ	-нихъ -нихъ
	бѯиχъ -нихъ	-иχъ -нихъ	-иχъ -нихъ

2. Съ усѣчена форма.

Единственно число.

	мж.	*жен.*	*сред.*
п.	сѝнь —	сѝнѧ -нѧ	сине -нѣ
	бѯй боуи	бѯѧ боуѧ	бѯе боуѣ

Digitized by Google

р. сѝнѧ -нѫ	сѝни -на	сѝнѧ -нѫ
бꙋ́ѧ боуѫ	бꙋ́и боуѫ	бꙋ́ѧ боуѫ
д. сѝнію снію	сѝни снии	сѝнію снію
бꙋ́ѧ боую	бꙋ́и боуи	бꙋ́ю боую
в. сѝнѧ -нѧ синь	сѝнію сниѫ	р. им.
бꙋ́й -ѧ боуи	бꙋ́ю боуѫ	р. им.
з. сѝнь -є -синь -ѥ	р. имен.	р. им.
бꙋ́й -є синь -ѥ	р. имен.	р. им.
т. -нимъ -ньмь -ѥмь	сѝнією -нєѫ	-нимъ -ньмь
бꙋ́имъ -ѥмь	бꙋ́ею -ѥѫ	-имъ -ѥмь
п. сѝнии снии	сѝни снии	сѝни снии
бꙋ́и боуи	бꙋ́и боуи	бꙋ́и боуи

Двойственно.

и. сѝнѧ -нѫ	сѝни —	сѝни —
бꙋ́ѧ боуѫ	бꙋ́и боуи	бꙋ́и боуи
р. сѝнію снію	сѝнію снію	сѝнію снію
бꙋ́ю боую	бꙋ́ю боую	бꙋ́ю боую
д. -нима -нѥма	-нима -нѥма	-нима -нѥма
-има -ѥма	-има -ѥма	-има -ѥма

Множественно.

и. з. сѝни снии	сѝни -на	сѝнѧ -нѫ
бꙋ́и боуи	бꙋ́и боуѫ	бꙋ́ѧ боуѫ
р. сѝнь синь	сѝнь синь	сѝнь синъ
бꙋ́й боуи	бꙋ́й боуи	бꙋ́й боуи
д. сѝнимъ -ѥмъ	-нимъ -нѥмъ	-нимъ -ѥмъ
бꙋ́имъ -ѥмъ	-имъ -ѥмъ	бꙋ́имъ -ѥмъ
в. сѝнѧ -нѫ	р. им.	р. им.
бꙋ́ѧ боуѫ	р. им.	р. им.
т. сѝними снии	-ними -нѥми	-ними снии

Digitized by Google

	бѣ́ими боүи	бѣ́ими боүими	бѣ́ими боүи
п.	си́нихъ -инхъ	-ихъ -ахъ	си́нихъ -инхъ
	бѣ́ихъ боүихъ	бѣ́ихъ боүихъ	бѣ́ихъ боүихъ

Тъй са-скланять: бли́жнїй, дре́внїй, йскренній, вы́шнїй, го́рнїй, до́лнїй, о҃внїй, сїѡ́нїй, і҃ако́влїй, ма́терній, сыно́вній, сѣ́їй, шѣ́їй и други. Тъй и само съ усѣчена форма що сж: і҃ѡ́нь, госпо́день, А҃враа́мль, і҃а́ковль, А҃паро́нь, завъломь, о҃сль -осьль, вениамин.

§. 42. Прилагателны-тѣ: ве́лій, бо́щїй, ра́вїй, вра́жій, ди́вїй, ко́злїй или ко́зїй, пе́сїй, ско́тїй, ли́сїй, кра́вїй иматъ нѣкои падежны формы пълны и усѣчены, а повечто само усѣчены, както отъ излаганыя образъ са-види.

Ѥдинственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	ве́лій -лии	ве́лїѧ -лиа	ве́лїе -ие
р.	ве́лїѧ -лиа	ве́лїѧ -лиа	ве́лїѧ -иа
д.	ве́лїю -лию	ве́лїей -ien	ве́лїю -ию
в.	ве́лїѧ -їй -лии	ве́лїю -лиѫ	р. ик.
т.	-имъ -имь	ве́лїею -иею	-имъ -имь
п.	-емъ -їй -ѥмь	ве́лїей -ien	-емъ -їи -ѥмь

Двойственно.

и.	ве́лїѧ -лиа	ве́лїи -ии	ве́лїи -ии
р.	ве́лїю -лию	ве́лїю -лию	ве́лїю -лию
д.	-ема -ѥма	-ема -ѥма	-ема -ѥма

Множественно.

и. з.	ве́лїй -лии	ве́лїѧ -лиа	ве́лїѧ -лиа
р.	ве́лїй -лии	ве́лїй -лии	ве́лїй -лии

Digitized by Google

д. вєлїимъ -нємъ	-имъ -ємъ	-имъ -ымъ
в. вєлїа -ыа	р. имен.	р. имен.
т. -їими -їи -ими	-ими -їи -ыми	-ими -їи -ии
п. -лїихъ -ихъ	-ихъ -ыхъ	-ихъ -ихъ

§. 43. Прилагателни на їй (ии) и съ усѣчена форма на ь слѣдъ приджхливы-тѣ: ж, жд, ч, ш и щ преминуватъ въ нѣкои падежи по твърдо-то склоненіе, защото тѣзи съгласны не са-съединяватъ съ мекы-тѣ гласны ы, ю, особито въ новыя періодъ. Ето и за тѣхъ единъ примѣръ.

1. Съ пълна форма.

Единствено число.

мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з. ни́щїй -ии	ни́щаа -аа	ни́щее -щєє
р. -агш -аго	щїа -аа	-агш -аго
д. -емѵ -оуоумоу	-щей -щии	-емѵ -оуоумоу
в. -аго -їй -щии	-щѵю -щжь	р. имен.
т. -щимъ -щимь	-щею -щєж	-щимъ -ниме
п. -щемъ -щимь	-щей -щии	-щемъ -ниме

Двойственно.

и. ни́щаа -аа	ни́щїа -щии	ни́щїа -щии
р. ни́щѵю -оую	-щѵю -оую	ни́щѵю -оую
д. -има -имъ	-има -имъ	-има -имъ

Множественно.

и. з. ни́щїи щии	ни́щїа -аа	ни́щаа -аа
р. -щихъ -щиуъ	-щихъ -ихъ	-щихъ -ихъ
д. -щымъ -имъ	-щымъ -имъ	-щымъ -имъ
в. ни́щыа -щаа	ни́щыа -щаа	р. имен.

Digitized by Google

т.	-цими- -ними	-цими -ними	-цими -ними
п.	-цихъ -нихъ	-цихъ -нихъ	-цихъ -нихъ

2. Съ усѣчена форма.

Единствено число.

и.	ни́цъ нищь	ни́ца нища	ни́це нище
р.	ни́ца -ци	ни́ци -ца	ни́ца -ца
д.	ни́цѵ -цоу	ни́ци -ци	ни́цѵ -цоу
в.	-ца -цъ -щь	ни́цѵ -цѫ	р. им.
з.	-цъ -це -щь	р. имен.	р. им.
т.	-цимъ -щьмь	-цею -цеж	-цимъ -ьмь
п.	-цемъ -ци	ници -ци	-цемъ -ци

Двойствено.

и.	ни́ца нища	ни́ци -ци	ници -ци
р.	ни́цѵ -оу	ни́цѵ- -оу	ницѵ -оу
д.	-има -ема	-има -ама	-има -ема

Множествено.

и. з.	ни́ци нищи	ни́ци -ца	ни́ца нища
р.	ни́цъ -щь	ни́цъ -щь	ни́цъ -щь
д.	ни́цымъ -емъ	-цымъ -амъ	-цымъ -цемъ
в.	ни́цы -ца	ни́цы -ца	р. им.
т.	ни́ци -ци	ни́ци -ами	ни́ци -ци
п.	-цихъ -цихъ	-циуъ -цахъ	-цихъ -цихъ

Тъй са-скланятъ: дю́жїй -ь, дѵ́ждїй -ъ -ь, про́чїй -ь, о́вчїй -ве́чь, о́тчїй -те́чь, ло́вчїй -ве́чь, пѣ́шїй -ъ -ь, кнѧ́жїй -ь, пра́ведничїй -ь, велблѵ́жїй -ь, (въ древ. вельбѫждии -ждь, тъщии -щь или тъштъ, дъжии -жь = лжи́вый лжо́въ въ новъ пер.), проро́чїй -чь, грѣ́шничїй -чь, человѣ́чїй -чь, е́диноро́жїй -жь и други.

Digitized by Google

НЕПРАВИЛНЫ И НЕДОСТАТЪЧНЫ ПРИЛАГАТЕЛНЫ.

§. 44. Неправилны прилагателны въ форма-та си сж:

1. Неопредѣлително-то количественно **вѣ́сь**, което са-скланя тъй:

Единственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	**вѣ́сь вьсь**	**вса̀ вьса**	**всѣ̀ вьсѣ**
р.	**всѣгѡ̀ -го**	**всѣ́а̀ -ѣѩ**	**всѣгѡ̀ -го**
д.	**всѣмꙋ́ -моу**	**всѣ́й -ѣи**	**всѣмꙋ́ -моу**
в.	**всѣго̀ -вьсь**	**всю̀ всѫ**	р. ии.
т.	**всѣ́мъ -ѣмь**	**всѣ́ю всѣѭ**	**всѣ́мъ -ѣмь**
п.	**всѣ́мъ -ѣмь**	**всѣ́й всѣи**	**всѣ́мъ -ѣмь**

Нѣма двойственно число.

Множественно.

и. з.	**всѝ вьси**	**вса̀ вьса**	**вса̀ -вьса**
р. п.	**всѣ́хъ -хъ**	**всѣ́хъ —**	**всѣ́хъ —**
д.	**всѣ́мъ -имъ**	**всѣ́мъ —**	**всѣ́мъ —**
в.	**вса̀ вса**	р. им.	р. им.
т.	**всѣ́ми —**	**всѣ́ми**	**всѣ́ми —**

2. **Всѧ́кїй** кѣи и **мно́гїй** -гъи, които са-склапятъ по твърдо-то склоненіе, иматъ нѣкога неправилны: твор. ед. на мжж. и сред. родъ и дател. множ. на **ѣмъ** вм. **имъ**, и родит. и пред. множ. за три-тѣ рода на **ѣхъ** вм. **ихъ**, и измѣнуватъ предъ **ѣ**, к на ц, г на з: **всѧ́цѣмъ**, **всѧ̂цѣмъ**, **всѧ̂цѣхъ**; **мно́зѣмъ**, **мно́зѣхъ**.

Digitized by Google

§. 45. Недостатъчны въ родъ и число сѫ:

1. **Вселе́нная** (οἰκουμένη) **поднебе́сная, подсо́лнечная** и **четвероконе́чная**, които са-пріемать съ значеніе за сѫществителны и означаватъ земьк-тѫ. Тѣ са-скланять само въ един. число по твьрдо-то склоненіе — **но́вая**.

2. **Всѧ́ческая**, което е само сред. родъ въ мн. число и са-скланя по примѣра **но́вая** тъй: и. в. з. **всѧ́ческая**, р. п. **всѧ́ческихъ -кыхъ...**; Тъй и **погреба́льная -ныхъ...**, а **преиспо́дняя -нихъ**, и **го́рняя** -нихъ — по меко-то склоненіе.

3. **Испо́лнь**, което е и за три-тѣ рода нескланяемо; — **ю́родъ**, що е общій родъ, склоня-са като сѫществително по I-ыя образъ на твьрдо-то склоненіе на сѫщ. имена. Нескла́няемы сѫ йоще: **свобо́дь -дъ**, което са-пріема, кога като сѫществително, кога като прилагателно; **е́дино́родъ, ра́дъ, ми́лъ**, множ. **-ро́ди, ра́ди, ми́ли**, а **ницъ** е и за три-тѣ числа, но са-нахожда и въ множ. **ни́цы**.

СТЬПЕНИ НА СРАВНЕНІЕ-ТО.

§. 46. Качественны-тѣ прилагателны имена въ старобългарскыя езыкъ, както и у насъ сега пріематъ три стьпени на сравненіе-то: *положителнѣ*, *сравнителнѣ* и *превъсходителнѣ*.

§. 47. Положителна-та са-употребява съ обыкновенны-тѣ окончанія на прилагателны-тѣ имена, а сравнителна-та става отъ положителна-та, като са-замѣни тѣхното пълно или усѣчено окончаніе съ **шій** на прим.: **ста́рый-ръ, ста́р-шій. ста́р-шая, ста́р-шее, дюжій-жь,**

Digitized by Google

дю́ж-шїй, дю́ж-шѧ, дю́-шее. Отъ сравителна стъпень прилагателны скланятъ-са по примѣра ни́цїй.

§. 48. Сравителна-та стъпень твърдѣ часто допуща съкратяванье и измѣнуванье на буквы-тѣ си въ имен. единст. падежь, а имено: въ мжж. и сред. родъ отмахва ш, въ жен. — ѕ, а мекы-тѣ гласны: ї въ мжж. родъ и ѕ въ женск. измѣнуватъ-са на ѣ и и напр.

им. ста́ршїй	ста́ршѧ -ршиа	ста́ршее -ѥе
ста́рїй	ста́рша	ста́рѣе -ѣе
ста́рѣй	ста́ршн	

Другы-тѣ падежи и въ пълна-та и въ усѣчена-та форма са-скланятъ по образа ни́цїй.

§. 49. Прилагателны съ окончаніе на гїй, кїй (гъи, къи), при образованье-то на сравителна-та стъпень или задържатъ г, х, или измѣнуватъ г на ж, х на ш (вижъ §. 14—3): дра́гїй -гшїй -жшїй, ти́хїй -хшїй -шшїй; нѣкога и гласнѫ-тѫ ї измѣнувагъ на ѧ и изоставятъ ш: дражѧ́й -жае, тишѧ́й -шае. А на кїй (къи), ако сѫ двусложны, изоставятъ само к; ле́гкїй-ле́гшїй, го́ркїй-го́ршїй; ако ли сѫ тресложны и иматъ предъ к гласна о или ѥ, изоставятъ слога ок, ек, че тогази прiематъ шїй: тѫ́жкїй -жшїй, кръ́пкїй -пшїй, широ́кїй -рѣїй, дале́кїй -лшїй. И тѣ нѣкога измѣнуватъ к на ч и гласнѫ тѫ ї на ѧ и изоставятъ ш: кръ́пкїй -пчѧ́й -пчѧе ле́гкїй -гчѧ́й -гчѧе; на екїй изоставятъ ѣ́с и ш: дѧ́лїй -дѧлїй -лѣ́й -лѣе. Слѣдъ гжбны-тѣ: б, п, са-вмѣта омекотителна-та л (вижъ §. 15): глъбокъıи -окъ глъблии глъ-шии, кръ́плшїй кръплїй

Digitized by Google

крѣплѣ́й крѣплѣ́е; предъ язычна-та д вмѣта-са омекотителна-та ж: сла́дкїй -дшїй -ждшїй, хоудъıи хоуждии; свистливы-тѣ: з, с. измѣнувать-са въ съотвѣтственны-тѣ си придъхливы: ж, ш: нижа́й и нижии (низ), вы́ішшїй вышии (отъ высъ).

§. 50. Ако при сравнителна-та стьпень на ѣ́й и а́й изново са-приложи окончаню-то на сравнителна-та стьпень шїй, то произлѣзва най-пълна, най-опредѣлителна сравнителна стьпень: младѣ́й младѣ́йшїй, сладча́йшїй. Тя са-употребява за превъсходителна стьпень: мъıожанше народи постъıаша ризы своı по пѫти. Остр. ев. — Ныѹ́то же намъ христоса ѵестьıнѣше. Супр. ржк.

§. 51. Съ особно окончаніе превъсходителна стьпень нѣма въ старобългарскыя языкъ; но тя са-изреква, като са-приложе при положителна-та нѣкоя отъ тѣзи нарѣчія: сѣлѡ́, велмѝ, мно́гѡ или частицы-тѣ; най, все, пре: сѣлѡ́ крѣпокъ, весма́ хи́трый, нан сильнъıи, всеблагі́й, пресватъıй.

Забѣл. За усилванье на сравнителна-та стьпень нѣкога са-прилага при нея па́че: пауе крѣпъıи бъıсть. Супр. ржк.

§. 52. Неправилно образованье въ сравнителна-та стьпень иматъ слѣдующи-тѣ:

положит.	*сравнит.*	*за превъсх.*
благі́й -гии	оу́нїй -ншїй, оу́не -нье	блажа́йшїй
до́брый -ыи	добрѣ́й, лу́чшїй	добрѣ́йшїй
злы́й -ыи	го́ршїй	злѣ́йшїй

Digitized by Google

вели́кїй, ве́лїй	вѧщшїй, ко́лїй - лшїй	велича́йшїй
ма́лый -ъи	мнїй, мѣ́й, ме́ншїй	малѣ́шїй
		мнѣ́шїй
	ли́шшїй, ли́шше	отъ (ли́хъ)

ЧИСЛИТЕЛНЫ ИМЕНА.

§. 53. Числителны-тѣ имена по форма-та си бывать или като сѫществителны (сто́, тьісѧца, е́дини́ца, дво́ица, тро́ица), или като прилагателны (пе́рвый, второ́й... сѫго́рый, трожкїй...); за туй са-скланятъ по образа или на сѫществителны-тѣ имена, или на прилагателны-тѣ. За да са-опредѣли точно склоненіе-то на кое-да-е числително име, дѣ ще са-отнесе, туй зависи отъ окончаніе-то му, на прим.: тро́ица, па́ть, тьісѧца трѣба да са-отнесѫтъ на 2-ро-то склоненіе на сѫщ. имена жен. родъ, а сто́ на третье-то склоненіе; тре́тїй — на меко-то склоненіе на прилагат. имена, а пе́рвый... четве́ртый... сѫго́рый на твьрдо-то. Но нѣкои отъ тѣхъ имать формы отличны и отъ сѫществителны-тѣ, и отъ прилагателны-тѣ имена.

§. 54. Числителны-тѣ имена, споредъ както означаватъ количество-то, дѣлятъ-са на: *простоčислителны редовны, умножителны, събирателны* и *дробны*.

§. 55. Просто-числителны-тѣ са-скланятъ тъй:

1) е́динъ, е́дина, е́дино пріема и пълны-тѣ и усѣчены-тѣ формы, по твьрдо-то склон. на прилагат. имена. освень дѣто има творит. ед. и дател. множ. и на ѣмъ, родит. множ. и на ѣхъ, твор. множ. и на ѣми: е́динѣмъ -мь, е́динѣхъ, е́динѣми.

Digitized by Google

2) два̀, дъва, дво́й.

Двойственно число.

	мжж.		*женс. и сред.*	
и.	два̀	дъва	дв҃ѣ	дъвѣ
р.	двою̀	дв҃ъ дъвою дъвоу	двою̀	дв҃ъ дъвою
д.	двѣ́ма̀	дъвъма	двѣ́ма̀	дъвѣма

Единственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	дво́й дъвон	двома̂ -ы	дво́е -ѥ
р.	двоегѡ̀ -ѥго	двоема̂ -ѥы	двегѡ̀ -ѥго
д.	двема̀ -ѥмоу	двое́й -ѥи	двоема̀ -ѥмоу
в.	двоего̀ -о́й -он	двою̀ -ою	р. иж.
т.	двои́мъ -ѥмь	двое́ю -оѥы	двои́мъ -ѥмь
п.	двое́мъ -ѥмь	двое́й -оѥи	двое́мъ -ѥмь

Множественно.

и. в. з.	дво́и —	двома̂ -ы	двоа̂ -оа
р. п.	двои́хъ —	двои́хъ —	двои́хъ —
д.	двои́мъ -ѥмъ	двои́мъ —	двои́мъ —
т.	двои́ми —	двои́ми —	двои́ми —

Тъй-са скланятъ: о҃бо́й о҃бома́ о҃бо́е, тро́й тро́ма тро́е.

3) тро҃, четы́ре.

Множественно.

и. з.	трі́е трѝ трнѥ	четы́рїе -ре -ри -рнѥ
р.	трі́й -рїе́хъ -ре́хъ -рни	-тъе́реҳъ -ырь -ръ
д.	трїе́мъ тре́мъ трьмъ	-тъ́ыремъ -тырьмъ
ь.	трѝ — —	четы́ри -тыри

Digitized by Google

т. трїе́ми трема̀ трьми	-тьі́рми -рьми
п. трїе́хъ тре́хъ трьхъ	-тьі́рехъ -рьхъ

4) Пя́тъ, ше́сть, се́дмь, о̃смь, де́вять и де́сять, освень дѣто са-скланятъ по III-ія образъ ко́сть на второ-то меко склон. на сжществителны-тѣ имена, изнѣнувать-са и по образа на прилагателны-тѣ имена тъй: и. в. з. пя́ть, р. п. пяти́хъ, д. пяти́мъ, т. пяти́ми и пятма̀.

5) Де́сять, кога са-слага съ два̀, скланя-са въ двойственно число:

и. два и дв҃де́сте	дъка и дъкѣдесате
р. двою и дв҃де́сть	дъвою и дъвоудссасоу
д. дв҃ма́десе́тьма	дъкѣма дссатьма

А кога са-слага съ трѝ, четьі́ре, скланя-са въ множеств. число:

и. з.	трѝ и четрі́ре деся́ть -ти -те
р.	трі́й или трїе́хъ и четьі́рь или -рехъ деся́тъ
д.	тре́мъ и четьі́ремъ деся́темъ -имъ -тьмъ
в.	трѝ и четьі́ре деся́ть -ти -те
т.	тремѝ и четьі́ре деся́тми -тими -сатьі
п.	тре́хъ и четьі́рехъ деся́техъ -сатьхъ

6. Є̑динона́десять -сате (въ древ.) са-скланя: и. є̑динона́десять -те, р. є̑ди́нагѡна́десять -те, д. є̑ди́номѹна́десетать -ти, в. є̑ди́нагона́десять -те, т. є̑ди́нѣмъ на́десять те -тимъ, п. є̑ди́номъ-на́десять -ти; мн. и. є̑ди́нїина́десять, -те, р, є̑ди́ныхъ нѣхъ -на́десять -те -тихъ, д. є̑ди́нѣмъ на́десять -те -тимъ, в. є̑ди́ныа на́десять -те, тв. є̑ди́нѣми на́десять -те -тими, п. є̑ди́ныхъ на́десять -те -тихъ.

Digitized by Google

7) дванáдесать-те, тринáдесать-те . . . имать само за твор. падежь форма: тринáдесатмà.

8) Отъ 50 — до 90 са-пишѫтъ на края съ ъ а не съ ь: пѧтьдесáтъ, шестьдесáтъ . . . защото тука десáтъ е родит. множ., който въ склоненіе-то имъ остава неизмѣняванъ: и. в. з. пѧтьдесáтъ, р. д. п. пѧтúдесатъ, твор. пѧтïюдесатъ.

Забѣлѣж. Пригледано е изобщо въ сложны-тѣ просто-числителны, че въ древность-та само първа-та имъ часть са-измѣнувала; по-послѣ зели да измѣнуватъ послѣдня-тѫ, а нѣкога и едня-тѫ и друг-тѫ заедно: шестúдесати, шестïюдесатïе.

9) Сложны-тѣ отъ двѣ, три, четúре, пѧ́ть . . . и стò са-скланятъ:

и. в. з. двѣ́, трú и четúре -ри стà	пѧ́ть сѫ́тъ
р. двéю стѣ́, трéхъ и -рехъ сѫ́тъ	пѧтú сѫ́тъ
д. двéмà -омà, трéмà и -четúрма стѫ́мъ	пѧтúмъ стѫ́мъ
т. двéмà -омà стѫ́мъ, трéма и четúрма стьí	пѧтмú стьí
п. двéю стѣ́, трéхъ и -рѣхъ стѣ́хъ	пѧтú стѣ́хъ

10) Сложны-тѣ отъ двѣ́, трú, четúре и тьíсѧща са-скланятъ:

и. в. з. двѣ́, трú и четúре -ри тьíсѧщи
р. двéю, трéхъ и четúрехъ тьíсѧщъ
д. двéма, трéмъ и четúремъ тьíсѧщамъ
т. двéма, трéми и -тьírми тьíсѧщами
п. двéю, трéхъ и -тьíрехъ тьíсѧщахъ

11) Пѧ́ть тьíсѧщъ са-скланя: и. в. з. пѧ́ть тьíсѧщъ, р. пѧтú тьíсѧщъ, д. пѧтú и пѧтúмъ

Digitized by Google

тысѧщамъ. т. пятїю и пятма̀ тысѧщама, п. пятѝ тысѧщахъ. — Тъй и шѐсть, сѐдмь, ѳ̑смь, дѐсять тысѧщъ.

§. 56. Редовны-тѣ числителны: пѐрвый прьвъı, -вторы̀й четвѐртый -вьртъı, -пя̀тый.... деся̀тый, ѐдинонадеся̀тый, тринадеся̀тый, четыренадеся̀тый, двадеся̀тый, двадѐсять пѐрвый... са скланятъ по твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ имена, само трѐтїй — по-месо-то.

Забѣлѣж. 1. Редовы-тѣ отъ 11-тый до 19-тый са-нахождатъ и ѐдѝный - на̀десять, вторы̀й - на̀десять, трѐтїй - на̀десять... които, само пьрвж-тж си часть скланятъ.

Забѣлѣ. 2. Въ древность-та вмѣсто двадѐсять пѐрвый, двадѐсять вторы̀й... изброявали: прьвъı междоу дъсятьма, вторъı междоу десятьма... на прим.: седьмое междоу десятьма лѣто = двадѐсять седмо́е лѣ̀то; седмое десять лѣто = седмидеся̀тое лѣ̀то.

§. 57. Умножителны-тѣ: сѫгъ̀бый или двоя̀кїй -къı, трегу́бый или троя̀кїй -къı... пятогу́бый, сторѝчный... и тѣ са-скланятъ по твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ.

§. 58. Събирателны-тѣ: двоѝца, троѝца, четверѝца... седмерѝца... десятица са - скланятъ като сѫществителны на второ - то твърдо склоненіе по -образа мъı̀шица. Чѐтверо, пя̀теро, шѐтеро сѐдмеро и проч. скланятъ-са: и. з. чѐтверо, в. чѐтверо -рыхъ, а другы-тѣ падежи имать по твърдо-то склоненіе на пълны-тѣ прилагателны въ множ. число: р. п. чѐтверыхъ. д. чѐтверымъ, тв. чѐтверими.

Digitized by Google

§. 59. Дробно числително ю само юдно — по́лъ; то са — употребява само въ тѣзи падежи: един. ч. и. в. по́лъ, р. поля̀; двойст. и. в. з. по́ла, д. и. твор. по́лма; мн. вин. к'полы, на полы.

ГЛАВА III.

ЗА МѢСТОИМЕНІЕ-ТО.

§. 60. Мѣстойменія-та, като думы употребяваны въ рѣчь-та вмѣсто упоменѫты сѫществителны или прилагателны имена, и въ старобългарскыя юзыкъ, дѣлѭтъ-са на: *сѫществителны:* а̃зъ, ты̀, сѧ̀, (н, ѩ, ѥ, неупотребяваны, родит. ѥго, ѥѩ, ѥго) и *прилагателны:* сѐй -зь, о̃ный -о̃нъ, мо́й, тво́й, сво́й, на́шъ -ь са́мъ, то́й -тъ и друг. А по значеніе-то си бываѫ:

1) *Личны:* а̃зъ, ты̀, н, ѩ, ѥ, мы̀, вы̀ н, ы, ѩ.

2) *Възвратно:* сѧ или себѐ.

3) *Указателны:* сѐй -сь, о̃ный -нъ, о̃вый -къ.

4) *Опредѣлителны:* са́мый -мъ, то́й -тъ.

5) *Притежателны:* мо́й, тво́й, ѐгѡ́въ, (а) сво́й, на́шъ -ь, ва́шъ -ь.

6) *Въпросителны:* кто̀, что̀, кі̀й кын, ко́й, чі̀й

(а) ѐгѡ́въ, юдничко са-срѣща: а̃ще кто̀ дх́а хр̃то́ва не ймать̀, сей не́сть ѐгѡ́въ. Къ римл. VIII, 9. Отъ него у насъ сега — *неговъ, негова, негово.*

Digitized by Google

7) *Неопредѣлителны:* ѝный -нъ, нѣ́кїй -кын кі́йлибо, кі́йждо - къждо, нѣ́кто, нѣ́то, никто̀ ничто̀.

8) *Относително:* ѝже, ѝаже, ѐже.

9) *Съотносителны:* а) по количество: въпросително — коли́кїй -кын -къ, указателно-то му — толи́кїй -кын -къ; относително-то му — ѐли́кїй -кын -къ; б) по качество: въпросително — каковы́й -о́въ, или какі́й -кын, указателно-то му — таковы́й -о́въ, или такі́й -кын -ко́й, или сицевый -це́въ, относително-то му — ѝковы́й -о́въ; или ѝкїй -кын -къ.

§. 61. Личны-тѣ на първо-то и второ-то лице и възвратно-то имать своеобразно склоненіе и разны формы. Ето склоненіе-то.

Единственно число.

и. а̃зъ —	ты̀ ты	—
р. менѐ —	тебѐ —	себѐ —
д. мнѣ̀ мънѣ мн	тебѣ̀ тн	себѣ̀ сн
в. менѐ мя	тебѐ тя	себѐ ся
т. мно́ю мною	тобо́ю -бож	собо́ю -ож
п. мнѣ̀ мънѣ	тебѣ̀ —	себѣ̀ —

Двойственно.

и. ва̀ вѣ̀	ва̀ вѣ̀	
р. ва́ю —	ва́ю —	
п. ва́ма —	ва́ма —	

Множественно.

и. мы̀ мъı	вы̀ въı	
р. п. на́съ —	ва́съ —	

Digitized by Google

д. нáмъ ны	вáмъ вы
в. нáсъ ны	вáсъ вы
т. нáми	вáми —

Забѣл. 1. Възвратно-то са-пріѣма, както и въ новобългарскыя ѣзыкъ, и за три-тѣ лица и числа. То нѣма имен. падежь, защо-то не служи никога за подлежаще въ предложеніе-то.

Забѣлѣж. 2. Въ двойственно-то число въ имен. падежь женс. родъ ѣ употребява-са въ древность-та и за мжж. родъ, но ѣа ю повечь въ употребеніе, а въ винит. падежь ю за първо-то лице на и за второ-то -ѣа, както на прим. са-види въ слово-то за Игорова полкъ: „въ ѡпѫтаѣѣ.“ и въ Супрасл. ржк.: сѫпасе на отъ оскрьбѣнѣштиѣхъ наю стр. 10 — пристѫпихъ пожри богомъ, аште ли ни, то зѣло зѣлѣ погоѫбѣш ѣа. стр. 9. — аще кто ѣа вѣпрошаѣтъ. Лук. XIX, 31. Остр. ѣев.

§. 62. Сичкы-тѣ другы мѣстоименія имать по ѣедно отъ тѣзи отличителны окончанія; й, ѣ, ъ, їй -ѣн, споредъ които са-опредѣлятъ три склонія.

I. Склоненіе за мѣстоименія на й.

§. 63. Тукъ за образъ са-полага третье-лично-то мѣстоименіе — н, ѧ, ѥ, по което са-скланятъ мѣстоменія на й мжж. р., ѧ=ѧ жен. ѥ=ѥ, сред.

Ѥдинственно число.

	мжж.	*жен.*	*сред.*
и.	— и	— ѧ	— ѥ
р.	ѥгѡ ѥго	ѥѧ ѥѣ	ѥгѡ ѥго
д.	ѥмѹ ѥмоу	ѥй ѥи	ѥмѹ ѥмоу

Digitized by Google

в. ѥ́гѡ̀ и̓̀ и (и) ь	ю̓̀ ѩ	р. им.
т. и́мъ имь	ѣ́ю (и) ѥѩ	и́мъ ѥмь
п. (и) ѥмъ ѥмь	ѣ́й (и) ѥи	(и) ѥмъ ѥмь

Двойственно.

и. ы̆ ѩ	и́ и	и́ и
р. ѣ́ю ѥю	ѣ́ю ѥю	ѣ́ю ѥю
д. и́ма има	и́ма има	и́ма има

Множественно.

и. — и	— ѩ	— ѩ
р. и́хъ ихъ	и́хъ ихъ	и́хъ ихъ
д. и̓́мъ имъ	и̓́мъ имъ	и̓́мъ имъ
в. м̀̓ ѩ	м̀̓ ы	м̀̓ ѩ
т. и́ми ими	и́ми ими	и́ми ими
п. и́хъ ихъ	и́хъ ихъ	и́хъ ихъ

Тъй са-скланятъ: относително-то — **и́же**, **ы̆же**, **ѣ́же**, като пріѣма при сѣкый падежь частицѫ-тѫ **же**: **и́же**, р. **ѥ́гѡ́же**, р. **ѥ́мꙋ́же**...; притежателны-тѣ: **мо́й моѧ̀ мое́**, **твои твоѧ твоѥ**, **свои своѧ своѥ**; въпросителны-тѣ: **чі́й чі́ѧ̀ чі́е́**, или **ѵни ѵниѧ ѵниѥ**, **ко́й ко́ѧ ко́е́**, р. **коѥгѡ̀**, **коѥѧ̀**, **коѥгѡ̀**... и неопредѣлително-то **чі́йлибо**.

Забѣлѣж. 1. Третьелично-то мѣстоименіе и, както и относително-то **и́же**, въ сичкы-тѣ косвенны падежи, кога слѣдватъ слѣдъ нѣкой предлогъ, пріѣматъ евфонически-тѫ притуркѫ н: **ѿ негѡ̀**, **и̓зъ ни́хъ**, **къ немꙋ́**, **съ ни́ми**: — **обрѣтъ же ниѥ осьмь въсѣдѣ на ниѥ**. Остр. ев. — **идѣ къ нѣмоу... се въ истинѣ изліт҃ѣнніи, въ нѣмже льсти нѣсть**. Остр. ев.

Забѣлѣж. 2. На третьелично-то мѣстоименіе въ именит. падежь и въ три-тѣ числа форма-та **и ѩ ѥ** поста-

Digitized by Google

вена ѥ въ склоненіѥ-то отъ учены-тѣ славенисты, споредъ винителныя и ѥдинст. падежь на мжж. и сред. родъ, който ѥ сходенъ съ именит., и по съотвѣственныя образъ на относително-то мѣстоименіѥ. Но наздраво тъзи форма ѥ излѣза отъ употребеніѥ доро и въ сама-та древность: защото тя ни въ ѥдинъ отъ древни-тѣ паметницы не са-срѣща, освень дѣто са ѥ опазила въ относително-то мѣсстоименіѥ и въ края на прилагателнытѣ имена и на доста мѣстоименія. Тя обыкновено санахожда замѣнена съ указателно-то мѣстоименіѥ ѡ҃нъ, ѡ҃на, ѡ҃но, или съ опредѣлително-то тѡ́й, та́ѧ, то́є (тъ. та, то въ древн.): да вѣроуѥтє въ тъ, ѥгоже посъла онъ. Остр. ев. 14.

II. Склоненіѥ на: ь, или ѥй, їи.

§. 64. Тукъ са-относятъ мѣстоименія съ окончаніѥ ь или ѥй, їй.

1. Образъ.

Ѥдинственно число.

мжж.	*жен.*	*сред.*
и. з. сі́й сѣ́й сь	сїѧ́ си	сїѣ́ сѥ
р. сѥгѡ̀ сего	сѥ́ѧ сею	сѥгѡ̀ сего
д. сѥмꙋ̀ семоу	сѣ́й сеи	сѥмꙋ̀ семоу
в. сѥгѡ́ сѣ́й сь	сїю́ сиѫ	р. имен.
т. си́мъ сиѥ	сѣ́ю сеѫ	симъ ѥиѥ
п. сѣ́мъ семь	сѣ́й сеи	сѣ́мъ семь

Двойственно.

и. сїѧ́ сиѧ	сїи́ си	сїи́ си
р. сею́ сею	сею́ сею	сею́ сею
д. си́ма сима	си́ма сима	си́ма сима

Digitized by Google

Множественно.

и. в. сі́и сии си	сїѧ сиѧ	сїѧ сиѧ
р. п. сі́хъ сихъ	сі́хъ сихъ	сі́хъ сихъ
д. сі́мъ симъ	сі́мъ симъ	сі́мъ симъ
в. сїѧ сиѧ	р. имен.	р, имен.
т. сі́ми сими	сі́ми сими	сі́ми сими

Забѣлѣж. Мѣстоименіе-то съ въ дрьвность-та за имен. падежь има йоще и другѫ формѫ — сиї или сии: въ начало бѣ слово, и слово бѣ отъ бога, и богъ бѣ слово, сиї бѣ въ начало отъ бога . . . сиї оубо богъ слово небесное отєчь сынъ. Супр. ржк. стр. 7; затуй нѣкои падежи имать или двой нѫформѫ произведенѫ отъ сии, напр. винит. жен. р., имен. мѫж. двойств. и множ. и проч.: уныи коупныѫ хлѣбы, да ѣдать сн. Остр. ев. стр. 34. — сиї на слоужъбѫ готоклѣхѫсѧ. Гл. Клоц. стр. 252. И йоще срѣщаса въ винит, єдинст. жен. родъ ослабянье на и въ ь: прѣспѣ же сьѫ доброты. Глаг. Глоц. стр. 368.

§. 65. Мѣстоименіе-то что̀ -ѹь-то въ древн., тъй и сложны-тѣ му нѣчь-то, нѣчь-то, что́либо, макаръ и да са-окончава на ь, има особиты нѣкои измѣненія въ склоненіе-то си. То има само єдинст. число: что̀-ѣьто., р. чєсогѡ̀ - чесѡ̀ ѣьсого - ѣьсо-ѹесого, д. чемѹ̀ - чесомѹ̀ ѣьмоѹ - ѣьсомоѹ - ѹесомоѹ, в. что̀ ѣьто, т. чи́мь ѹнмь, п. чѣ́мъ - чесо́мъ ѹнмь - ѣьсомь..

2. Образъ.

Єдинственно число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. в. на́шъ -шь	на́ша- -ша	на́ше —
р. -єгѡ -єго	-шєѧ -шеѫ	-єгѡ -єго

Digitized by Google

д. -емѫ ємоу	-шей -шєн	-емѫ -сноу
в. -его шъ -шь	наш҃ -шж	р. имен.
т. -шимъ -нмь	-шею -шєж	-шимъ -нмь
п. -шемъ -емь	-шей -шєн	-шемъ -емь

Двойственно.

и. наша —	нашп —	наши —
р. нашею —	нашею —	нашею —
д. нашима —	нашима —	нашима —

Множественно.

и. з. наши нашѧ	наша -шы	наша наша
р. п. нашихъ —	нашихъ —	нашихъ —
д. нашимъ -нмъ	нашимъ -нмъ	нашимъ нмъ-
в. наша -шы	р. имен.	р. имен.
т. нашими —	нашими —	нашими

Тъй са-скланя и ваш҃ъ -шь, ваша -шѫ, ваш҃ѳ.

III. Склоненіе на: ый -ъıн, їй -ни -ъ.

§. 66. Тукъ са-отнасятъ мѣстоименія съ показанытѣ пълны окончанія и съ усечено па ъ.

Единствено число.

мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. ѳ҃ный онъıн -ъ	ѳ҃наѧ -аѧ -на	ѳ҃ное -оѥ -о
р. ѳ҃нагѡ -го	ѳ҃ныѧ -ъıѧ	-агѡ -аго
д. ѳ҃номѹ -моу	ѳ҃ной -он	-омѹ -омоу
в. ѳ҃нагѡ онъ	ѳ҃нѹю -нѹ -жѣ-ж	р. имен.
т. ѳ҃нѣмъ -ѣмь	ѳ҃ною -ноѭ	ѳ҃нѣмъ -ѣмь
п. ѳ҃номъ -омь	ѳ҃ной -он	ѳ҃номъ -омь

Digitized by Google

Двойственно.

н. о̃ни —	о̃нѣ —	о̃нѣ —
р. о̃ною —	о̃ною —	о̃ною —
д. о̃нѣма —	о̃нѣма —	о̃нѣма —

Множественно.

н. о̃нїи -ыи -ни	о̃ныѧ -ыы -ы	о̃ндѧ -ыи -ы
р. п. о̃нѣхъ —	о̃нѣхъ —	о̃нѣхъ —
д. о̃нѣмъ —	о̃нѣмъ —	о̃нѣмъ —
в. о̃ныѧ -ыѧ	р. имен.	р. имен.
т. о̃нѣми —	о̃нѣми —	о̃нѣми —

Тъй са-скланятъ: о̃вый -ын -ъ, са́мый -ын -мъ. р. самагѡ̀ и самогѡ̀, и̃ный -ын -нъ р. а̀гѡ и -о́гѡ, ѥтерꙑн-ѥтеръ (отъ него у насъ — *четвъра*); сѫщо и на: кі́й -кын -къ, толи́кїй -кын -къ, коли́кїй -кын -къ, е̂ли́кїй -кын -къ, които окончателнѫ-тѫ к предъ гласна-та ѣ̀ въ окончанія-та вмѣнувать въ ц: сѫщо и въ множ. имен. падежъ на мѫж. р. измѣнувать к на ц: ка́цѣмъ, та́цїи, и̃цѣхъ, коли́цѣми, е̂ли́цѣми. Съ новыя періодъ са-нахождать нѣкои отъ тѣхъ и съ окончанія-та: имъ, ими, ихъ (руссизмъ) и тогази не измѣнувать к на ц: таки́мъ, таки́хъ, каки́ми. — Толи́къ, коли́къ, е̂ли́къ иматъ и сичкы-тѣ усѣчены формы: толи́ка -кѫ -ка -цѣ. — Вса́кїй -кын -къ освень ѣ̀ въ окончанія-та повечто има и: вса́кимъ, вса́кїи, вса́кихъ, вса́кими. — Кото́рый, каковы́й -въ, таковы́й -въ, сицевы́й -въ, и̃ковы́й -въ скланятъ-са по твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ имена, тъй и е̂гѡ́въ. — Опредѣлително-то то́й -тъ, та́ѧ -та, то́е -то, род. тогѡ̀ -го, тоѧ̀

Digitized by Google

-тоѭ, тогѡ̀ -го, има другы-тѣ падежи точно като ѻ̀нъ; тъй и тѡ́йждє -тъждє.

§. 67. Въпросително-то ктѡ̀ -къто и неопредѣлително-то кїйждо -къждо са-скланятъ само въ единственно-то число:

и. ктѡ̀ къто	кїйждо къжьдо
р. когѡ̀ кого	когѡ́ждо къгожьдо
д. комѹ́ комоу	комѹ́ждо къмоужьдо
в. когѡ̀ —	когѡ́ждо —
т. кѝмъ цъмь кымь	кѝмъждо къмьжьдо
п. кѡ́мъ комь	кѡ́мъждо комьжьдо

Тъй са-скланятъ и сложны-тѣ: нѣ́кто, никтѡ̀, ктѡ́либо.

Забѣлѣж. Ктѡ̀ въ косвенны-тѣ падежи отмахва притурнѫтыя слогъ то, а къжьдо задьржа слога жьдо, както dem въ Латин. езыкъ: idem, ejusdem, eodem.

§. 68. Въпросително-то кїй -къи са-скланя по третьеличното и, ѩ, ѥ; но въ нѣкои падежи има слогъ кї -къ, а въ нѣкои кѡ отъ кѡ́й, на пр.

Единственно число.

мжж.	*жен.*	*сред.*
и. кїй къи	кѧ́ѩ кѧѩ	кѡ́ѥ коѥ
р. кѡ́ѥгѡ -ѥго	кѡ́ѥѩ коѥѭ	кѡ́ѥгѡ -ѥго
д. кѡ́ѥмѹ -ѥмоу	кѡ́ѥй коѥи	кѡ́ѥмѹ -ѥмоу
в. кѡ́ѥго кїй къи	кѹ́ю кѫѭ	р. имен.
т. кїимъ къимь	кѡ́ѥю коѥѭ	кїимъ къимь
п. кѡ́ѥмъ коѥмь	кѡ́ѥй коѥи	кѡ́ѥмъ коѥмь

Digitized by Google

Двойственно.

и. кѧ̀ма кама	ко́и кои	ко́и кои
р. ко́ею коею	ко́ею коею	ко́ею коею
д. кі́йма кыима	кі́йма кыима	кі́йма кыма

Множественно.

и. кіи кыи цни	кі́ѧ кыа	кѧ̀ма кама

р. п. кі́ихъ кыихъ и конъ за три-тѣ рода

д. кі́имъ кыимъ и конмъ за 3-тѣ рода

в. кі́ѧ кыа	р. ин.	рав. ин.

т. кі́йми кыими за 3-тѣ рода.

Тъй са-скланятъ и сложны-тѣ: нѣкїй -кын, никїй -кын. Само нѣ́кїй въ новыя періодъ има имен. множ. на мжж. родъ нѣ́цїи, а въ древность-та ю нѣкын, никын. Кын въ древность-та има формж-тж цни въ имен. множ. на мжж. родъ самостоятелнж въ Супр. ржк. үєсо ради цни нс̑ иоудими сами приходать на жрътвж стр. 96.

ГЛАВА IV.

ЗА ГЛАГОЛА.

§. 69. Въ старобългарскыя ѣзыкъ *глаголы-тѣ*, както и у насъ сега, означаватъ или *състояніе*, или *дѣйствіе*, или *страданье* на нѣкой предметъ. По туй значеніе глаголы-тѣ са-дѣлятъ на три главны залозы: *сренъ*, *дѣйствителенъ* и *страдателенъ*.

Digitized by Google

1. Отъ среденъ залогъ сѫ глаголы, които означаватъ състояніе, почивкѫ на предметъ: жи́ти, сто-а́ти, спа́ти.

2. Отъ дѣйствителенъ залогъ сѫ, които означаватъ дѣйствіе на предметъ: но защото на нѣкои глаголы дѣйствіе-то излазя отъ дѣйствующія предметъ и преминува на другый, а на нѣкои остава си въ сѫщія дѣйствующъ предметъ; затуй отъ тозь залогъ глаголы-тѣ бываватъ: а) *преходителны:* би́ти нѣ́кого, люби́ти бли́жнаго: б) *непроходителны:* и́ти, бѣжа́ти, тещи́.

3. Отъ страдателенъ залогъ сѫ глаголы, които означаватъ страданье на предметъ, или че той подлежи подъ дѣйствіе-то на другы предметъ: кла́тва потре-би́ся, Е́ва свободи́ся, сме́рть оу́мертви́ся; изгна́нъ бы́сть А́дамъ, или и́згна́ся.

Забѣл. 1. Сѣкый глаголъ отъ дѣйствителенъ преходителенъ залогъ може да са-превьрне въ глаголъ отъ страдателенъ залогъ, като пріемне възвратно-то мѣстоименіе ся, или става съставно отъ страдателно-то причастіе и спомогателныя глаголъ бы́ти: Бо́гъ созда́ мі́ръ, мі́ръ созда́ся ѿ Бо́га, или создан̀ъ бы́сть ѿ Бо́га.

Забѣл. 2. Възвратно-то мѣстоименіе ся, притурнѫто при глаголъ отъ дѣйствителенъ преходителенъ залогъ, ако служи като допълненіе на глагола за да покаже, че дѣйствіе-то са-завръща на сѫщія дѣйствующъ предметъ, или че дѣйствіе-то преминува взаимно между дѣйствующи предметы отъ єдинъ на другы, то и въ тѣзи случаи глаголъ-тъ не є друго освенъ отъ дѣйстви-телен̀ъ преходителенъ залогъ: мы́тися, ѿдѣва́тися,

Digitized by Google

вм. мы́ти себѣ, ѡ҃дѣва́ти себѣ; Пе́тръ и҆ І҆ѡа́ннъ ѡ҃бъима́ютсѧ, вм. Пе́тръ ѡ҃бъима́етъ І҆ѡа́нна, и҆ І҆ѡа́ннъ ѡ҃бъима́етъ Петра̀; бра́тисѧ, сража́тнсѧ.

Забѣл. 3. Въ нѣкои грамматикы са-прилагатъ и отъ общи залогъ глаголы, които сѫщо иматъ въ края си възврат. мѣстоименіе сѧ, безъ което не сѫ въ употребеніе въ языка: но и тѣхно-то значеніе ю или дѣйствително възвратно или почивателно. Слѣдователно едны сѫ отъ дѣйствителенъ залогъ, а други отъ среденъ; бои́тисѧ, надѣ́ватисѧ, ра́дователисѧ, смѣ́ятисѧ, рѫга́тисѧ, чѹди́тисѧ, диви́тисѧ, моли́тисѧ (има и моли́ти) и другы.

Забѣл. 4. Нѣкои глаголы отъ дѣйствителенъ непреходителенъ залогъ и нѣкои отъ среденъ залогъ находатъ-са въ употребеніе и съ мѣстоименіе-то сѧ въ края си: разы́десѧ, сни́десѧ наро́дъ; сбы́стсѧ, да̀ сбѹ́детсѧ писа́нїе; спи́тсѧ, и҆гра́етсѧ, хо́дитсѧ (може да са-подразумѣе со́нъ, и҆гра́, хо́дъ). Наопако глаголъ-тъ страда́ти е отъ страдателенъ залогъ, макаръ и да нѣма въ края си мѣстоименіе-то сѧ.

§. 70. Глаголы-тѣ, както и въ новобългарскыя языкъ, измѣнуватъ-са въ окончанія-та и въ състава си за да означаватъ:

1. *Време* на дѣйствіе-то или на състояніе-то си.

2. *Число, лице* и *родъ* на дѣйствующи-тѣ, предметы.

3. *Начинъ* въ изрекванье-то на дѣйствіе-то или на състояніе-то си, що са нарича *наклоненіе*.

Digitized by Google

4. *Продължаванье* (или *повтаряньe*) и *свишанье* на дѣйствіе-то или състояніе-то си, що са зове *видъ* на глаголы-тѣ.

§. 71. Времена, както и унасъ сега, сѫ три главны *настояще*, *минѫло* и *бѫдѫще*.

1. Настояще-то и бѫдѫще-то на много просты глаголы имать нѣднѣ и тѣзи формѣ: **варѧ́ю, минѫ́, рекѫ́**; — **е́гда́ же состарѣ́шисѧ, и́ воздѣ́жеши рѫ́цѣ твое́й: и́ и́нъ тѧ́ поѧ́шетъ, и́ ведетъ ѣ́може не хо́щеши.** Іоан. XXI, 18; — **а́ще и́ что́ сме́ртно и́спїю́тъ, не вреди́тъ и́мъ.** Марк. Или бѫдѫще-то саобразова сложно, съставено отъ неопредѣлено-то наклоненіе на спрягваныя глаголъ и отъ нѣединъ спомагателенъ глаголъ: **хощѫ́, и́мамъ, бу́дѫ, начнѫ́: хощѫ́ глаго́лати, и́мамъ дѣ́лати, бу́дѫ вѣща́ти, начнѫ́ писа́ти; ѹ҃то имате глати. о дроузѣмъ нераднти наѹьнеть** (καταφρονήσει). Остр. ев. 62.

2. Минѫло-то време има двѣ формы на **хъ** и на **ахъ** или **ахъ** и **ѧхъ** въ древн., а въ новыя періодъ слѣны двѣ-тѣ гласны въ нѣдна **ахъ** и **ѧхъ**, както и унасъ. Тѣзи формы Іоаннъ Екзархъ български, йоще въ X-ыя в. *), гы различавалъ пьрвѫ-тѫ съ названіе

*) „Книга святаго Ивана Дамаскина, о осмихъ частѣхъ слова, преведе же ея Иванъ презвитеръ, екзархъ болгарскій, отъ еллинскаго языка въ Словенскій.“ Тукъ Іоаннъ прошедше-то време нарича *предибывшее* и различава въ него 4 вида: *протяжено*, *непредѣлно*, *напредидѣемо* и *предлежимо*. За пьрво-то предлага примѣръ **бѣѧхсѧ**, за второ-то **бѣхъ**, а двѣ-тѣ послѣдны оставя безъ примѣры, и гы нарича непрїѣты за нѣзыка. стр. 78.

Digitized by Google

прошедше непредѣлно = (съ наше-то минѫло непредѣлно = съ Грьц. аористъ), а вторѫ-тѫ съ названіе ***прошедше протяжено*** = (съ наше-то минѫло продължавано = съ Грьц. παραταικὸς или съ Латин. imperfectum): **глагóлахъ глаголлахъ -ахъ, бѝхъ бѣмахъ бѣ́мѫхъ, горѣ́хъ горѣахъ горѫ́хъ**; — **и ишьдъ кънъ (Петръ) плакаѣа** (ἔκλαυσε) **горько**; — **ꙗкоже плакалшеса** (ἔκλαιε) **мароа, ирииичє** (παρέκυψεν) **въ гробъ**. Остр. ев. 208.

3. Освень тѣзи двѣ минѫлы времена глаголы-тѣ въ старобългарскыя ѩзыкъ, както и сега у насъ, иматъ и преминѫлы времена сложны, съставены отъ причастіе-то на спрягваныя глаголъ повечто спрягателно-то наричвано причастіе и отъ спомагателныя глаголъ **бы́ти**: **ѵєсо ѥсмь ѥщє нє докончалъ. ѥщє ѥдиного нє докончалъ ѥси. мѫнозн** отъ **ноудєи бѣхѫ пришли** (ἔυθεισαν) **к' марѳѣ и марін**. Остр. 138. — **изгыблъ бѣ** (ἀπολολὼς ἦν) **и обрѣтеса**. Остр. 119. — **Бѣ́ бо Пє́тръ спѧ́** (ἦν γὰρ καθεύδων) **межды**... Дѣян. — **Бѣ бо оуча** (ἦν γὰρ διδάσκων) **и ꙗко власть имѣи**. Остр. 61. — **и єгда нє бѣ никътоже оуча** (ἦν ὁ παραινῶν) **єго, тогда доучѣи бываше**. Глаг. Клоц. 230.

Отъ тѣзи съставены преминѫлы времена Пениискій въ Славенска-та си грамматика излага двѣ съ названія — едно-то ***първо описателно*** — **бѝлъ -ла -ло ѣ́мь**..., а друго-то ***второ описателно*** — **бѝлъ -ла -ло бѣ́хъ**. Но тѣ, като що съотвѣтствуватъ на новобългарскы-тѣ — преминѫло опредѣлено и преминѫло предварително —, дава имъ са и тукъ сѫщо-то названіе.

§. 72. Числа у старобългарскы-тѣ глаголы сѫ три: ѥдинст., двойст. и множ.: лица тоже, три, а за рода

Digitized by Google

различны формы имать само съставны-тѣ имъ времена отъ спрягателно-то причастіе и спомагателныя глаголъ бы́ти: пи́лъ -ла -ло е́смь, е́сѝ..., бо́лъ -ла -ло бѣ́хъ, бѣ́ты, бѣ́шѧ, писа́лъ -ла -ло бы́хъ..., писа́лъ -ла -ло бѫ́дѫ. Сѫщо и въ двойственно-то нѣкога правятъ различіе на рода, като прію́матъ та за мѫж. р., тѣ за жен., а тѣ за жен. и сред.: и слы́шаста и обѣ оу҃ченика глаго́щѧ и по і҃сѣ ндоста. Онѣ же пристѫпльше ѥсте и за ноѕѣ и поклонистѣса ѥмоу҃. видѣстє оуи мои спсе́нніє твоіе.

§. 73. Наклоненія освень *изъявително, повелително* и *съслагателно* въ старобългарскыя ѥзыкъ има и друго съ форма ти, наричвано *неопредѣлително*, което не опредѣля ни време, ни лице, нито число и родъ: пи́ти, костѝ, зрѣ́ти; лу́чше оу҃мре́ти въ бра́ни съ побѣ́дою, не́жели жи́ти въ плѣнѣніи. У насъ сега отъ туй неопредѣлително наклоненіе има упазено безъ форма-та ти въ употребеніе слѣдъ глаголы тѣ: *щѫ, могѫ, смѣѭ не дѣй, не дѣйте: писа щѫ, могѫ стори, смѣеш ли продума? не дѣй ходи, не дѣйте прави тъй.* А съ форма-та ти (измѣнена и въ ь) имамы въ употребеніе: *не ѥ познать никого, не ѥ видѣть нищо, познать та ѥ по гласа.*

Въ употребеніе само въ древность-та има и друга неопредѣлителна форма, *достигателно*, нарачвана *супинумъ* (споредъ Латин, supinum); тя окончава на ъ слѣдъ т, на ь послѣ щ, и са-употребявала, като въ латинскыя ѥзыкъ, слѣдъ глаголы, що изрекватъ движеніе съ намѣреніе: ѵ҃есо видѣтъ изидосте въ пѫстыньѫ. — къниде съ нима облещь. Тъзи форма

Digitized by Google

са-срѣща постоянно въ паметници-тѣ до XV-ыя вѣкъ: но послѣ по вліяніе-то на руссизма постьпенно са-изгубила.

Забѣл. Въ нѣкой славенскы грамматикы има положено и желателно наклоненіе: но то като що ю иедно и туй по формы-тѣ съ изъявително-то, освень дѣто пріема съюза да при сѣко лице, затуй излишно ю и то да са-поставя, на прим.: да пїю̀ да пїе́ши да пїе́тъ . . .

§. 74. Видове сѫ два: *несвьршенъ* и *свьршенъ*.

1. Глаголы отъ несвьршенъ видъ изрекватъ дѣйствіе-то си неизвьршено до край, но съпроваждано съ нѣкакво продължаванье или съ многократно повтарянье: зна́ти-о҆у҆знава́ти, пи́ти-йспива́ти, кла́ти-проклина́ти, ражда́ти-порожда́ти, па́дати-ѿпада́ти, ѥвла́ти, реша́ти-разрѣша́ти, мре́ти-о҆у҆мира́ти, лежа́ти, спаса́ти, зѣва́ти, двиза́ти-подвиза́ти, плева́ти, каса́тисѧ, ка́мисѧ, о҆у҆жаса́тисѧ. дыха́ти, ѿврѣта́ти.

2. Отъ свьршень видъ глаголи изрекватъ дѣйствіе-то си извьршено до край или въ съвсѣмъ малко временно продълженіе или въ иедно мигванье, съ иедно махванье: о҆у҆зна́ти, йспи́ти, повла́ти, родити-породи́ти, па́сти-ѿпа́сти, ѥви́ти, рѣши́ти-разрѣши́ти, о҆у҆мре́ти, лешѝ-возлещи, спа́сти, зѣ́нѫти, двѝгнѫти-подвѝгнѫти, плю́нѫти, коснѫ́тисѧ, пока́мтисѧ, о҆у҆жаснѫ́тисѧ, доу҆нѫти, ѿврѣ́сти.

Забѣл. Отъ несвьршенъ видъ глаголы, кога изрекватъ многократно повтарянье на дѣйствіе-то, обыкновенно гы наричатъ *многократны*: и окончаватъ на: вати,

Digitized by Google

ати, ѣти: дава́ти подава́ти, пада́ти ѿпа́дати, глаша́ти приглаша́ти, ꙗвля́ти появля́ти, оу҃дара́ти, восклица́ти. (Но нѣкои просты глаголы на: ати, ѣти имать продължено значеніе: зна́ти, писа́ти, пита́ти, дѣ́лати, гнѣти, сѣ́ти и другы). А отъ свьршенъ видъ глаголы, кога изрекватъ дѣйствіе извьршено съ єдно махванье, обыкновенно гы наричатъ *єдноkратны;* тѣ обыкновенно пріємать на края въ кореня си нарастяванье-то нж = нѯ: плю́нѯти, блесну́ти, сѣкну́ти оу҃сну́ти, дьхну́ти, кли́кнѯти, коснѯ́тисѧ.

§. 75. Въ образованье-то на видове-тѣ, твьрдѣ малко глаголы има, които и безъ предлогъ имать особитѫ формѫ са свьршеныя видъ. Тѣ сѫ, които въ кореня си пріємать нарастяванье-то нж = нѯ и тѣзи глаголы: да́ти -да́мъ -да́хъ; сѣ́сти -сѧ́дѯ -сѣдо́хъ, лещи́ -ля́гѯ -ляго́хъ, ста́ти -ста́нѯ -ста́хъ, кѯпи́ти -кѯплю́ -кѯпи́хъ, па́сти -падѯ -адо́хъ, роди́ти -рождѯ -роди́хъ, ꙗви́ти -ꙗвлю́ -ꙗви́хъ, крести́ти -крещѯ -крести́хъ, спасти́ -спасѯ спасо́хъ, ѣти -и́мѯ -ѣ́хъ (древ. ѣти -имѫ -ѣхъ) и другы нѣкои. А по-голѣма-та часть отъ глаголы-тѣ образоватъ видове-тѣ си, като пріємать въ начало-то си нѣкои предлогъ, който тогази опредѣлява ясно и направленіе-то на дѣйствіе-то. Туй явно са-види отъ слѣдующи-тѣ объясненія:

1. Просты глаголы отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе на: ати, ѣти, слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ, като не имъ са-исѣни окончаніе-то, оставатъ си пакъ отъ сѫщія видъ, само съ разно направленіе на-дѣйствіе-то: дава́ти - подада́ти - раздавати, рѣка́ти - разрѣка́ти - ѿрѣка́ти, ꙗвля́ти - появля́ти - ѩзвля́ти. Ако ли са-проѣни

Digitized by Google

окончаніе-то **имъ**, слѣдъ слаганье-то **имъ** съ предлогъ, ставать отъ свьршенъ видъ съ показвано-то отъ предлога направланіе на дѣйствіе-то: **продáти - раздáти, разрѣшúти, помúти.**

2. Просты глаголы отъ несвьршенъ видъ съ продължено значеніе, слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ съ сѫщо-то свое окѳнчаніе, ставать отъ свьршенъ видъ съ показвано-то отъ предлога направленіе: **пúти - йспúти - пропúти, бúти - оу̑бúти - пробúти, знáти - познáти - оу̑знáти, мрéти - оу̑мрéти, хвалúти - похвалúти, зрѣ́ти - оу̑зрѣ́ти - прѣзрѣ́ти.** Ако ли на нѣкои отъ тѣхъ, слѣдъ слаганье-то имъ съ предлогъ, са-замѣни окончаніе-то **имъ** съ ѥдно отъ многократнѣ-тѣ окончанія, на нѣкои и коренный-тъ съставъ като са-измѣни, тогазъ тѣ ставать отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе и съ показвано-то отъ предлога направленіе на дѣйствіе-то: **йспúвати -вáю, оу̑знавáти -áю, оу̑мирáти -áю, пробождáти -áю, прозирáти -áю.** Нѣкои отъ тѣзи глаголы и безъ предлогъ пріѥматъ многократно-то окончаніе: **гласúти - глашáти -áю** и **приглашáти -áю, вѣ́стúти - вѣщáти - áю** и **возвѣщáти -áю, гостúти - гощáти -áю** и **оу̑гощáти -áю** и другы.

3. Глаголы просты отъ свьршенъ видъ, слѣдъ слаганье-то си съ предлогъ, съ сѫща-та си форма, ставать си съ сѫщо-то видово значеніе, и съ направленіе показвано отъ предлога: **дáти - дамъ - воздáти - воздáмъ, сѣ́сти - сáдѫ - присѣ́сти - присáдѫ, лещú - лáгѫ - возлещú - возлáгѫ, пáсти - падѫ́ - припáсти - прúпадѫ́, плю́нѫти - плю́нѫ - заплю́нѫти - за-**

Digitized by Google

плю́нѫ, коснѫ́тисѧ - коснѫ́сѧ - прикоснѫ́тисѧ - прикоснѫ́сѧ.

Забѣл. 1. Колко-то за направленіе-то на дѣйствіе-то на глагола, то зависи отъ значеніе-то на предлога. Какво-то значеніе има предлогъ-тъ, таквозъ направленіе пріема и дѣйствіе-то или състояніе-то на глагола: **подава́ти, продава́ти, подава́ти, предава́ти, вдава́ти, придава́ти, додава́ти, воздава́ти; оу҃бива́ти, разбива́ти, добива́ти, вбива́ти, пробива́ти, и҃збива́ти, забива́ти; пребыва́ти, забыва́ти, добыва́ти, ѡ҃быва́ти** и проч.

Забѣл. 2. Нѣкои глаголы са-срѣщатъ само сложны, като що изгубили просто-то си употребеніе: **срѣста́ти - срѣсти́, ѡ҃брѣта́ти - ѡбрѣсти́, ѡ҃дѣва́ти - ѡ҃дѣ́ти**, и другы-нѣкои.

Забѣл. 3. Има нѣкои глаголы, които по значеніе-то си нѣматъ свьршенъ видъ: **ча́ти, ѡ҃бита́ти, воева́ти, и҃мѣ́ти и и҃ма́ти, жела́ти, жалѣ́ти, оу҃пова́ти, радѣ́ти, ше́стовати** и другы нѣкои.

§. 76. Глаголы-тѣ отъ сѣкый единъ видъ, по колко времена иматъ, различаватъ-са тъй:

1. Просты глаголы отъ несвьршенъ видъ съ продължавано значеніе иматъ и шесть-тѣхъ времена: **зна́ти, зна́лхъ -а́хъ, зна́хъ, зна́лъ, е҆́смь, зна́лъ бѣ́хъ, хощѧ̀ зна́ти; вести́, ведѫ̀** (наст. и бѫд.) **ведо́хъ, -да́хъ, ведо́хъ, ве́лъ е҆́смь. ве́лъ, бѣ́хъ** (или бѫд.) **и҃мсмъ вести́; твори́ти, творю̀, творя́хъ -ра́хъ, твори́хъ, твори́лъ е҆́смь, твори́лъ бѣ́хъ, хощѧ̀ твори́ти.**

Digitized by Google

2. Глаголы прости или сложны отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе имать три времена: настояще, минѫло продължавано и бѫдѫще: **дава́ти, дава́ю, -дава́лхъ -дава́хъ, начнѣ́ дава́ти**; **па́дати, па́дахъ -да́хъ, бѫ́дѫ па́дати**; **ѩвля́ти, ѩвля́ю ѩвлялхъ -ля́хъ, хощѫ́ ѩвля́ти**; **нарица́ти, нарица́ю, нарицахъ -ца́хъ ймамъ нарица́ти**; **ѵ̂сполня́ти, исполня́ю, исполнялхъ -ня́хъ, бѫ́дѫ ѵ̂сполня́ти.**

3. Прости или сложны глаголы отъ свьршенъ видъ имать четыри времена: минѫло непредѣлно, преминѫло опредѣлено, преминѫло предварително и бѫдѫще: **па́сти, паду́хъ, па́лъ ѣ́смь, па́ль бѣ́хъ, падѫ́ или ймамъ па́сти**; **плю́нѫти, плю́нѫхъ, плю́нѫлъ ѣ́смь, плю́нѫлъ бѣ́хъ, плю́нѫ**; **ѵ̂спи́ти, ѵ̂спи́хъ ѵ̂спи́лъ ѣ́смь, ѵ̂спи́лъ бѣ́хъ, ѵ̂спїю**; **оу̑мре́ти, оу̑мро́хъ, оу̑ме́рлъ ѣ́смь, оу̑ме́рлъ бѣ́хъ, оу̑мрѫ́**.

§. 77. У глаголы-тѣ отъ дѣйствителенъ и страдателенъ залогъ, настояще-то, бѫдѫще-то и минѫло-то непредѣлно времена имать за причастія-та по двѣ формы — пълнѫ или опредѣленѫ и усѣченѫ или неопредѣленѫ: дѣйствителна — **ѩй -ѩщь**, въ нов. періодъ **пїа́й -пїа́** и **пїю́цїй -пїю́щъ** (наст. и бѫд.); **ѩвый -ѩвшъ** и **ѩ́вый -вшїй -вшъ** въ нов. періодъ (непред.); страдателна — **ѩемъ -емъ** и **пїе́мый -емь** въ нов. періодъ (наст. и бѫд.); **ѩтый -тый -ѩ́тъ** (непред.). Дѣйствително-то минѫло непредѣлно има и другѫ формѫ нескланяемѫ, наричванѫ *спрягателно причастіе* **ѩ́лъ -ла -ло**, което са-употребява въ спряженія-та на нѣкои времена (вижь въ спряженія-та).

Забѣл. 1. Въ новыя періодъ, по вліяніе-то на

Digitized by Google

руссизма, дѣйствителна-та неопредѣлена форма са-изгубила, и усѣчено-то причастіе зело да са-употребява въ видъ на дѣепричастіе.

Забѣл. 2. У насъ сега само спрягателно-то причастіе са е упазило и отъ страдателны-тѣ причастіе-то на минжло-то непредѣлно време, а отъ пьрвы-тѣ дѣйствителны формы само щій щъ сѫ въ употребеніе въ въ твьрдѣ малко глаголы: *сѫщій сѫщъ*, *настоящій -щъ*, *слѣдующій -щъ*, *горещій -щъ*, *вонещій -щъ*, *вѣщій вѣщъ*.

§. 78. Въ спряженія-та, както и у насъ, личны-тѣ окончанія на наст. вр. въ изъявит. наклоненіе присъединяватъ-са при глаголныя корень или съ помощь-та на съединителна гласна, или безъ нейна-та помощь. Съединителны гласны сѫ двѣ — ѥ, и, споредъ туй, спряженія, ставатъ три: *а)* спряженіе съ съединителна гласна -ѥ, което има 2-та лице на настояще-то на ѥши; *б)* спряженіе съ съединителна гласна -и, което има 2-то лице на наст. на иши; *г)* спряженіе безъ никаква съединителна гласна.

I. Спряженіе.

Ѥд. число.	*Двойс.*	*Множ.*
нес-ѫ́ ж	нес-е́-вѣ	нес-е́-мъ
нес-е́-ши	нес-е́-та	нес-е́-те
нес-е́-тъ -ть	нес-е́та	нес-ѫ́тъ -жть

II. Спряженіе.

мол-ю́ -ж	мо́л-и-вѣ	мо́л-и-мъ
мо́л-и-ши	мо́л-и-та	мо́л-и-те
мо́л-и-тъ -ть	мо́л-и-та	мо́л-ѧтъ -жть

Digitized by Google

III. Спряженіе.

ѥс -мь	ѥс -вѣ	ѥс -мъ ѣ́смь
ѥ -си	ѥс -тѧ	ѥс -тє
ѥс -ть	ѥс -тѧ	с-жть (ѥс -жть) сѫ́ть

На пьрвы-тѣ двѣ спряженія са-относятъ комахай сичкы-тѣ глаголы, а на третье-то — само тѣзи петь глаголы: ѥсмь, дамь -мъ. вѣмь -мъ, имь -иъ и имамь -мъ съ тѣхны-тѣ производны.

Забѣл. 1. Тѣзи петь глаголы са-отличавать въ спряженіе-то си отъ сичкы-тѣ другы изобщо по тъзи своя особита значателность — дѣто тѣ самы съ голѣма ясность показвать происхожденіе-то на личны-тѣ глаголны окончанія отъ личны-тѣ мѣстоименія. Тѣхны-тѣ личны окончанія мь - си - ть въ ѥдинст. ч., вѣ-та-та въ двойст. и мъ-тє-ть въ множ., както сега точно ѥ доказано отъ оучены-тѣ филологы, сж корени на личны-тѣ мѣстоименія. Корень на пьрволично-то мѣстоименіе въ косвенны-тѣ му падежи въ санскрита ѥ ма, който ослабенъ въ грьцк. ѥзыкъ въ ин (μι), въ старобългарскыя са-показалъ въ видъ мь. Корень на второлично-то мѣстоименіе въ санскрита ѥ тва-твє, който въ съединеніе съ глаголныя корень са-измѣнилъ, като ослабилъ а въ и, и премѣнилъ т въ с, както въ старобългарскыя тъй и въ грьцкыя ѥзыкъ. Корень на третелично-то мѣстоименіе въ санскрита ѥ та, който, слѣдъ ослабяньето на а въ и въ другы-тѣ ѥзыци, въ старобългарскыя са-ювилъ въ видъ ть; освень туй въ старобългарскыя ѥзыкъ има и местоименіе тъ. Тѣзи петь глаголы, като що имать казаны-тѣ отличны особенности, образоватъ особенъ отдѣлъ спряженіе. А защото тѣ ѥдны повечьто

Digitized by Google

спазили слѣды на древнье-то доисторическо происхожданье на личны-тѣ глаголны окончанія отъ мѣстоименія: то затуй на спряженіе-то имъ ю дадено названіе — *архаическо спряженіе.*

А. СПРЯЖЕНІЕ ПЬРВО СЪ СЪЕДИНИТЕЛНА ГЛАСНА Є.

§. 79. Сичкы-тѣ глаголы отъ туй спряженіе, споредъ както са-съединява неопредѣлителна-та форма ти при глаголныя корень, раздѣлятъ-са на петь разредбы:

1. Отъ пьрва-та разредба сж тѣзи глаголы, у които неопредѣлителна-та форма ти присъединява-са направо и непосредственно при кореня, който былъ окончавалъ или на гласна или на съгласна: *а)* знáти, бити, чоути, *б)* вестѝ (вед), костѝ (код), нестѝ (нес), моцѝ (мог), рецѝ (рек). Забѣлѣжителны буквы при които са-съединява неопредѣлителна-та форма у глаголытѣ отъ пьрва-та разредба, бывать обыкновенно гласнытѣ: а (знáти), и (пѝти), оу (слоути), ы (ры́ти), (пѣ́ти), я (жати) = (*жьнѫ* у насъ), ѧ (дѧти-дѣмъ) = (дѧ́ти-дмѧ́ въ нов. пер.) и отъ съгласны усненны-тѣ: в, б, п (жѝти отъ жив, грети и грѣсти въ нов. періодъ, чрѣти отъ чреп); езычны-тѣ: д, т, (вестѝ отъ вед, плестѝ отъ плет), зжбны-тѣ: з, с, (везтѝ отъ вез, нестѝ отъ нес) и гърляны-тѣ: г, к, х, (моцѝ отъ мог, тецѝ отъ тек, врѣщи или врѣшти отъ врьх) = (*врѣхѫ-врьшешь* новобълг.).

2. Отъ втора-та разредба глаголы сж, които притурятъ ти при глаголныя коренъ посредствомъ глас-

Digitized by Google

на-та **а** (и слѣдъ гласна), коя-то са-отмахва на нѣкои глаголы въ настояще-то: **бра́ти, писа́ти, сѣкти**, а на нѣкои остава си: **дѣ́лати, питати, сикти.**

III. На третья-та разредба са-относятъ глаголы, у които форма-та **ти** са-присъединнива при кореня посредствомъ гласна-та **ѣ**, която *а)* у нѣкои глаголы са-спазва въ сичкы-тѣ времена на изъявително-то наклоненіе: **грѣ́ти грѣ**ѭ, у нѣкои пѫкъ са-отмахва въ изъявително-то наклоненіе, и въ такъвъзи случай тѣзи глаголы имать въ 1-то лице на настояще-то юсъ простъ (**ѫ**), а не йотированъ (**ѭ**): **мрѣти мрѫ.**

IV. На четвърта-та разредба принадлежѫтъ тѣзи глаголы, въ които форма-та **ти** са-притуря при кореня посредствомъ слога **нѫ=нѫ гынѫти -нѫти.**

V. Отъ пета-та разредба глаголы-тѣ присъединяватъ формѫ-тѫ **ти** при кореня посредствомъ — **ова кѫповáти, вѣ́ровати.**

I. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ПЬРВА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 80. Глаголы отъ пьрва-та разредба, на които корени-тѣ свьршатъ на гласны-тѣ: **а, и, оу, ы, ѣ, ѧ** (=ен), **ѫ** спрягатъ-са по образы-тѣ: **пи́ти**, **клати** (=кленти), у насъ сега — ***кълнѫ*** и ***клънѫ***, ***клехъ***.

1. Отъ несвьршенъ видъ съ продължавано значеніе.

Неопредѣлит. наклон.	Супинумъ.
пи́ти, клати.	**питъ, клатъ.**

Спрятелно причастіе.

пѣ́лъ, клалъ.

Digitized by Google

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

единст.	пїю̀ пиѫ	кленѫ кльнѫ
	пїе́ши пиєши	клене́ши кльнеши
	пїе́тъ пиєть	клене́тъ кльнеть
двойст.	пїе́вѣ пиєвѣ	клене́вѣ кльневѣ
	пїе́та пиєта	клене́та кльнета
	пїе́та пиєта	клене́та кльнета
множест.	пїе́мъ пиємъ	клене́мъ кльнемъ
	пїе́те пиєте	клене́те кльнете
	пїю́тъ пиѭть	кленѫ́тъ кльнѫть

Забѣл. Въ Светославова Изборникъ (§. 11.) 3-то единст. и множ. лице отсича окончаніе-то ть: са, нарицаѥ', хоуѫ (вм. хоуѫть), милоуѥ'. Туй сѫщо-то савижда и въ бѫдѫще-то на свьршеныя видъ: погоуби (вм. погоубить). Вмѣсто ть въ един. и множ. ч. срѣща-са нова-та форма тъ и въ древность-та, особито въ глаголица-та: прїемлетъ, имѫтъ, (IEв. Григ.).

Минѫло продължавано (imperfectum).

Iединственно.

пїа́хъ пиахъ	кленя́хъ кльнѣахъ
пїа́ше пиаше	кленя́ше кльнѣаше
пїа́ше пиаше	кленя́ше кльнѣаше

Двойственно.

пїа́хове пиаховѣ	кленя́хове кльнѣаховѣ
пїа́ста пиаста	кленя́ста кльнѣаста
пїа́ста пиаста	кленя́ста кльнѣаста

Digitized by Google

Множественно.

пїа́хомъ пиахомъ	кленя́хомъ клиняхомъ
пїа́сте пиасте	кленя́сте клиняcте
пїа́хѫ пиахѫ	кленя́хѫ клиняхѫ

Минѫло непредѣлно (аористъ).

единст.		*двойст.*		*множ.*	
пи́хъ	кля́хъ	пи́ховѣ	кля́ховѣ	пи́хомъ	кля́хомъ
пи́	кля́	пи́ста	кля́ста	пи́сте	кля́сте
пи́	кля́	пи́ста	кля́ста	пи́ша -ша	кля́ша -ша

Забѣл. 1. Глоголы, на които коренна-га окончателна е и или носова гласна (въ древ.), обыкновенно пріематъ тъ въ 3-то єдин. лице на минѫло-то непредѣл. време: **приимъ тѣло Іосифъ обитъ (обкитъ) є плащеницѣ. Тѣла іего нє обитъ.** Ост. ев. 202.

Забѣл. 2. Третье-то множ. лице на минѫло-то непред. време въ новыя періодъ окончава-са на а (руссизмъ) вм. ѧ: **воини же ѣмше Іисл ведо́ша кь Каїа́фѣ а̑рхїере́ови, и̑дѣ́же книжницы и̑ ста́рцы собра́шасѧ.** Мато. XXVI. 57.

Забѣл. 3. Форма-та на продължавано-то минѫло време въ новыя періодъ са-смѣсила съ форма-та на непредѣлно-то и са-различава само въ 2-то и 3-то єдинственны и 3-то множественно лица, но изгубила удвояванье-то на гласна-та, което са-слѣло въ єдна.

Преминѫло

	определѣно.					предварително.				
ед.	пи́лъ	-ла -ло	кля́лъ	-ла -ло	ѣ́смь	пи́лъ	-ла -ло	кля́лъ	-ла -ло	бѣ́хъ
					є̑сѝ					бѣ́	
					ѣ́сть					бѣ́

Digitized by Google

дв.	пи́ла -лъ́	кла́ла -лъ́	е̑сва̀ -ѣ́	пи́ла -лъ́	кла́ла -лъ́	бѣ́ховѣ
			е̑ста̀ -ѣ́			бѣ́ста
			е̑ста̀ -ѣ́			бѣ́ста
мн.	пили -лы -лъ	кла́ли -лы -лъ	е̑смы̀	пили -лы -лъ	кла́ли -лы -лъ	бѣ́хомъ
			е̑стѐ			бѣ́сте
			сѫ́ть сѫ́ть			бѣ́ша -ша

Бждящe.

Единственно.

ймамъ -мь	ймаши	ймать —	пи́ти
хощѭ -щж	хо́щеши	хо́щетъ -ть	
бѫ́дѫ -дж	бѫ́деши	бѫ́детъ -ть	
начнѫ̀ -чьнж	на́чнеши	на́чнетъ -ть	

Двойственно.

ймавѣ	ймата	ймата	кла́ти
хо́щевѣ	хо́щета	хо́щета	
бѫ́девѣ	бѫ́дета	бѫ́дета	
на́чневѣ	на́чнета	на́чнета	

Множественно.

ймамы -мъ	ймате	ймѫтъ -жть	
хо́щемъ	хо́щете	хотя́тъ -щжть	
бѫ́демъ	бѫ́дете	бѫ́дѫтъ -джть	
на́чнемъ	на́чнете	начнѫ́тъ -нжть	

Повелительно наклоненіе.

ед.	2. л. пи́й пни	клени́ кльни	
	3. — —	— —	
дв.	1. пи́йвѣ пиивѣ	клене́вѣ кльнѣвѣ	
	2. 3. пи́ита пиита	клене́та кльнѣта	
мн.	1. пи́ймъ пиимъ	клене́мъ кльнѣмъ	
	2. пи́йте пиите	клени́те кльнѣте	
	3. — —	— —	

Digitized by Google

Забѣл. Въ повелително-то наклоненіе з-то един. и мн. лица не са-полагатъ, защо-то сж отъ желателно-то наклон.: да пїе́тъ, да пїю́тъ.

Сѣ́слагателно наклоненіе.

Минжло непредѣлно.

	1. л.	2.	3.		
ед.	бы́хъ	бы	бы	пи́лъ-а-о	кла́лъ-а-о
дв.	бы́ховѣ	бы́ста	бы́ста	пи́ла-ѣ	кла́ла-ѣ
мн.	бы́хомъ	бы́сте	бы́ша	пи́ли-ы-а	кла́ли-ы-а

Бждще.

ед.	бѫ́дѫ-ж	бѫ́деши	бѫ́детъ-ь	пи́лъ-а-о	кла́лъ-а-о
дв.	бѫ́девѣ	бѫ́дета	бѫ́дета	пи́ла-ѣ	кла́ла-ѣ
мн.	бѫ́демъ	бѫ́дете	бѫ́дѫтъ-ь	пи́ли-ы-а	кла́ли-ы-а

Причастія.

Дѣйствително.

Нащояще.

	мжж. и сред.	жен.	мжж. и сред.	жен.
пъл.	пїа́й -ын -ющїй -щее	пиящиа	клены́й -ныи -нѫщїй -щее	клыящиа кленѫ́щаѧ
усѣч.	пїа́ пиа -ющъ -ще ще	пиящи пїющи	клены́ -ны -нѫщъ -ь -щее	клыящи кленѫ́щи

Минжло непредѣлно.

пъл.	пи́вый -ын пи́вшїй-шее ее	пившиа пи́вшаѧ	клены́й -ын кла́вый -вшїй -ее ее	клынъшиа кла́вшаѧ
усѣч.	пивъ пившъ	пивъши пи́вши	клынъ кла́въ -вшъ	клынъши клавши

Digitized by Google

Бѫдѫще.

хотѧ́й или ѧ́мы́й, пи́ти, клати.

Страдателно.

Настояще.

пъл.	пїе́мый -ын -мам -оѥ	кльномъын -ый -мам -оѥ
усѣч.	пїе́мь -ѥмъ -мѧ -мо	кльномъ -мь -мѧ -мо

Минѫло непредѣлно.

пъл.	пи́тый -ын -ам -оѥ	клатын -ый -там -тоѥ
усѣч.	пи́тъ пи́тѧ -то	клатъ -та клато.

Забѣл. Нѣкои глаголы отъ 2-ыя образъ, въ дѣйств. причастіе за настояще-то, освень форма-та ы ъ имать и ын ы=ѧй -ѧ: жьнжи -ын, жна́й жнꙋ́цїй - жна́ жнꙋ́цъ. Форма-та цїй -цее -цъ -це и жїй шее шъ ше въ употребеніе ѥ само въ новыя періодъ, а въ древность-та твърдѣ рѣдко са-срѣща.

По дадены-тѣ образы са-спрягатъ отъ несвьршенъ видъ съ продължавано значеніе просты глаголы, на които корени-тѣ направо са-съединяватъ съ форма-та ти и са-окончавать на гласны(зна́ти. стра́да́ти. би́ти, ли́ти, уоути, мы́ти. пѣ́ти, жати (жьнѫ), дѫти=да́́ти, ви́ти, бра́ти. пра́ти, гни́ти, оуны́ти (отъ ны). вы́ти, ры́ти, пла́́ти и плыти, слоути, и слыти, дѣ́ти, уати (ьмѫ), уати (науьмѫ), мати (мьнѫ), ыти (нмѫ) ыхъ - ымати (ѥмлѫ -ѥ́млю) и другы таквызи.

Забѣл. Глаголы съ окончателна оу (ы), освень уоути, усилватъ тъзи гласнѫ чрезъ притурка-та о, а за избѣганье отъ зѣяньe-то (hiatus) превръщатъ оу въ ѫ; съ такъвзи начинъ усилена-та оу на таквызи глаголы ви. ооу поѥвява-са въ видъ оѫ: слыти-слоути-слоути - слоѫ. Туй сѫщо става и съ окончателна-та ю, която по сѫща-та

Digitized by Google

причина преминува въ ѣ или ьѣ: рѣти-рѣка и рьѣк. Таквызи глаголы отстжпватъ нѣколко отъ предизложеныя образъ, за туй за тѣхенъ образъ са-предлага тукъ спряганье-то на слоүти.

Неопредѣлит. фор. слоүти. Супинумъ слоүтъ.

Спрягател. прич. слоүлъ -ла -ло.

Изъявително наклоненіе.

Настоящe

ед. словѫ-ѣши . . . дв, словѣвѣ . . . мн. словѣмъ . . .

Минжло

продълж. словѣахъ -ѧ́хъ . . . непред. слоүхъ . . .

Преминжло

опредѣлит. слоүлъ ѣсмь . . . предварит. слоүлъ бѣхъ . . .

Бждще

хощѫ слоүти . . . хощѣвѣ слоүти . . . хощѣмъ слоүти . . .

Повелително наклоненіе.

ед. 2. л. слови. дв. слоѣвѣ . . . мн. словѣмъ . . .

Съслагателно наклоненіе.

Минжло непред. слоүлъ -ла -ло бъıхъ бы бы . . .

Бждще слоүлъ -ла -ло бѫдѫ - ѣши . . .

Причастіе дѣйствително.

Наст. пъл. словѫщи, усѣч. словѫ.

Мин. непр. пъл. слоүвшии, усѣч. слоүвъ.

Бжд. хотан слоүти.

Причастіе страдателно.

Наст. пъл. словѣмъıи, усѣч. словѣмъ.

Мин. непр. пъл. слоүтъıи, усѣч. слоүт.

Забѣл. Глаголъ-тъ пѣти, въ изъявит. и повелит. наклоненія въ настоящо-то, въ минжло-то продължавано

Digitized by Google

и въ причастіе-то на ностояще-то, замѣнува ѣ съ о: пою́, пома́хъ, по́й, пома́й -ши. Тъй и глаголъ-тъ ста́ти (свьрш. видъ, а несвьр. стоа́ти стою́ -йши по 2-то спряж.) пріема въ бждще-то ювфоническ-тѫ притурк-ѫ и: ста́нѫ -еши . . ., сложно ѿста́ти ѿста́ю е́ши, . . . ѿста́хъ останѣахъ (въ древ.), ѿстахъ, ѿста́нѫ.

2. Отъ свьршенъ видъ.

Неопред. наклон. Супинумъ.

йспи́ти проклѧти. **испитъ проклятъ.**

Спрягателно причастіе.

йспи́лъ -ла -ло **проклялъ -ла -ло.**

Изъвително наклоненіе.

Минѫло непредѣл. Бждще.

Единственно.

йспи́хъ	прокла́хъ	йспїю́ -ѭ	прокленѫ -лѣмъ
йспѝ	прокла́	йспїе́ши	проклене́ши
йспѝ	прокла́	йспїе́тъ -ѣ	проклене́тъ -ѣ

Двойственно.

1. йспи́хова	прокла́хова	йспїе́ва	проклене́ва
2. 3. йспи́ста	прокла́ста	йспїе́та	проклене́та

Множественно.

йспи́хомъ	прокла́хомъ	йспїе́мъ	проклене́мъ
йспи́сте	прокла́сте	йспїе́те	проклене́те
йспи́ша -а	прокла́ша -а	-ю́тъ -ѧтъ	-нѫ́тъ -нѫть

Преминѫло.

	опредѣлено.			предварително.			
ед.	йспи́лъ -ла -ло	прокла́лъ -ла -ло	е́смъ	йспи́лъ -ла -ло	прокла́лъ -ла -ло	бѣ́хъ
			е́си			бѣ́
			е́сть			бѣ́

Digitized by Google

дв.	йспи́ла -лѣ	прокла́ла -лѣ	е́сва -ѣ́ е́ста -ѣ́ е́ста -ѣ́	йспи́ла -лѣ	прокла́ла -лѣ	бѣ́хова бѣ́ста бѣ́ста
мн.	йспи́ли -лы -ла	прокла́ли -лы -ла	е́смы е́сте сѫ́ть	йспи́ли -лы -ла	прокла́ли -лы -ла	бѣ́хомъ бѣ́сте бѣ́ша -а

Повелительно наклоненіе.

ед.	2. л.	йспи́й -ни	прокле́нь -ньни
дв.	1.	йспи́ва	прокле́ва -нѣва
	2. 3.	йспи́та	прокле́та -нѣта
мн.	1.	йспи́мъ	прокле́мъ -нѣмъ
	2.	йспи́те	прокле́те -нѣте

Сълагателно.

Минжло непредѣлено.

ед.	бы́хъ	бы́	бы	йспи́лъ -ла -ло, прокла́лъ -ла -ло
дв.	бы́хова	бы́ста	бы́ста	-и́ла -ла, -кла́ла -ла
мн.	бы́хомъ	бы́сте	-шла -а	-ли -лы -ла, -ли -лы -ла

Бѫдѫще.

ед.	бѫ́дѫ -а	бѫ́деши	-етъ -ь	йспи́лъ -ла -ло, прокла́лъ -ла -ло
дв.	бѫдева	бѫ́дета	-ета	-и́ла -ла, -ла -ла
мн.	бѫ́демъ	бѫ́дете	-ѫтъ -ь	-ли -лы -ла, -ли -лы -ла

Причастіе дѣйствително.

Минжло непредѣлно.

пъл.	йспи́вый -ыи -вшій	прокльнъıи кла́вый -вшїй
усѣч.	йспи́въ -вшъ	прокльнъ -кла́въ -вшъ

Digitized by Google

Страдателно.

пъл. **и̂спи́тый -ыти**	**прокла́тый -ыи**
усѣч. **и̂спи́тъ**	**проклатъ**

3. Отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе.

Неопрѣд. Наклонен.	Супинумъ.
и̂спива́ти проклина́ти	**испиватъ проклинатъ**

Исъювително наклоненіе.

Наст. **и̂спива́ю -еши . . .**, **проклина́ю -еши . . .** по **пїю̀**.
Мин. продъл. **испиваахъ -а́хъ . . .**, **проклинахъ -а́хъ . . .**
Бж. **хощѝ -еши . . . и̂спивати, проклинати.**

Повелително.

и̂спива́й . . . **проклина́й . . .**

Съслагателно нѣма.

Причастіе дѣйствително.

Наст. **и̂спива́мй -ыи -ющїй, проклина́мй -ыи -ющїй.**

Страдателно.

Наст. **испиваемъıи -иъ -мь, проклинаемъıи -иъ -мь.**

Тукъ са-спрягатъ отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе нѣколко просты глаголы и отъ коѣ-да-ѣ спряженіе глаголы, кога са-слагатъ съ нѣкой предлогъ и пріематъ многократно значеніе. Тѣ сичкы-тѣ окончаватъ на: вати, ати ити: **дава́ти-подава́ти, падати - припа́дати, спаса́ти, ражда́ти, глаша́ти - приглаша́ти, кръща́ти, и̂вла́ти, прослава́ти, восклица́ти, припѣва́ти, погреба́ти, о̂у̀ми, ра́ти, нарица́ти, претворя́ти, и̂збавла́ти, прѣбыва́ти** и другы таквызи. Но сѣкый отъ тѣхъ относя свьршеныя си видъ на коѣто спряженіе и на коѣто

Digitized by Google

разредба принадлежи простый-тъ му корененъ глаголъ по форма-та си. Тъй напр. горѣизложены-тѣ глаголы иматъ свършеныя си видъ: да́ти - да́хъ - да́мъ -ь (по архаическо-то спряж.); па́сти - паду́хъ - падѫ́ и припа́сти.., спасти́ - спасо́хъ - спасѫ́ (по 1-то спр. отъ 1-та разредба, що иматъ окончателны съгласны: д, т, з, с...); роди́ти - роди́хъ - рождѫ́, пригласи́ти - пригласи́хъ - приглашѫ́, ѩ́ви́ти - помѩ́ти - ѩ́влю - помлю́ ѩ́ви́хъ - помѩ́хъ (по 2-то спряж. отъ 1-та разредба); воскли́кнѫти - воскли́кнѫхъ - воскли́кнѫ (по 1-то спряж. отъ 4-та разредба); тъй и крести́ти, просла́вити, припѣ́ти, погребсти́, оу҃мрѣ́ти, нарещи́, претвори́ти, и҃зба́вити, прекла́ти, сѣкый дѣто принадлежи, тамъ трѣба да са-отнесе; за туй са-изысква доста вниманіе.

§. 81. Като са-изложихъ предни-тѣ образы напълно съ-видове-тѣ, времена-та и наклоненія-та на глаголы-тѣ отъ пьрва́-та разредба, излишно бы было да са-излагатъ тъй напълно образы и за глаголы-тѣ отъ другы-тѣ разредбы и спряженія, да като лесно може единъ ученикъ, наставянъ отъ учителя си, да спряга и тѣхъ глаголы наслѣдъ горѣизложены-тѣ образы. За туй въ дирни-тѣ разредбы и спряженія на просты-тѣ глаголы изоставятъ-са:

1. Двѣ-тѣ преминѫлы времена и бѫдѫще-то въ изъявит. наклоненіе, като що са-спрягатъ съставно — пьрвы-тѣ отъ спрягателно-то причастіе на спрягваныя глаголъ и спомагателныя глаголъ е҃смь... бѣ́хъ... а дирнье-то, — отъ неопредѣлително-то наклоненіе на спрягваныя глаголъ и единъ отъ спомагат. глаголы:

Digitized by Google

и́мамъ, бѫ́дѫ, хощѫ, начнѫ: не́слъ -лà -ло̀ е́смь е́сѝ..., не́слъ -лà -ло̀, бѣ́хъ бѣ̀... имамъ и́маши... нести́.

2. Времена-та на съслагателно-то наклоненіе, като що сж и тѣ съставны отъ спомагателныя глаголъ **бы́хъ... бѫ́дѫ: бы́хъ бы̀... ве́лъ -лà -ло̀..., бѫ́дѫ бѫ́деши... ве́лъ -лà -ло̀...**

3. Образы за тѣхъ глаголы отъ свьршенъ видъ, който са образова съ притурка-та на нѣкой предлогъ въ начало-то на простыя глаголъ съ сжщи-тѣ му формы въ показаны-тѣ времена (§. 74, 2 и §. 75, 2.): **нести́ - принести́, несо́хъ - принесо́хъ, не́слъ е́смь... принесъ е́смь, не́слъ бѣ́хъ... -принесъ бѣ́хъ..., несѫ́-принесѫ́.** Защо-то нѣма особиты формы въ спряженія-та на глаголы-тѣ отъ свьршенъ видъ, освень погорѣзабѣлѣжены-тѣ (въ §. 75.).

4. Образы за нѣкои отъ тѣхъ глаголы отъ несвьршенъ видъ съ многократно значеніе, които сичкы-тѣ са-спрягатъ по горѣизложеныя образъ **и́спива́ти, проклина́ти.**

5. Бѫдѫще-то време на дѣйствително-то причастіе, като що става съставно отъ причастіе-то на настояще-то време на нѣкой спомагателенъ глаголъ и отъ неопредѣлително-то наклоненіе на спрягванія глаголъ: **и́мы́й или хотя́й вести́, писа́ти, ви́дѣти.**

§. 82. Отъ пьрва-та разредба глаголы, които иматъ окончателны коренны съгласны: **д, т, з, с, б, п, г, к, х**, спрягатъ-са по долуизлаганы-тѣ образы: **нести́, вести́, мощи́.**

Digitized by Google

Неопредѣлено наклоненіе.

нести	вести	моцы

Супинумъ.

несть	весть	мощь

Спрягателно причастіе.

нёслъ	вёлъ	мо́глъ

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

единст.	несѫ -сѫ	ведѫ́ -дѫ	могѫ́ -гѫ
	несёши	ведёши	мо́жеши
	несётъ -ѣ	ведётъ -ѣ	мо́жетъ -ѣ
двойст.	1. несёвѣ	ведёвѣ	мо́жевѣ
	2. 3. несёта	ведёта	мо́жета
множест.	несёмъ	ведёмъ	мо́жемъ
	несёте	ведёте	мо́жете
	-сѫ́тъ -сѫть	-дѫ́тъ дѫть	-гѫ́тъ -гѫть

Минѫло продължавано.

Ѥдинственно.

1. несѣахъ -ся́хъ	ведѣахъ -дя́хъ	можаахъ -жа́хъ
2. 3. несѣаше -ся́ше	ведѣаше -дя́ше	можаше -жа́ше

Двойственно.

1. несѣаховѣ -я́ховѣ	ведѣаховѣ -я́ховѣ	можаховѣ -а́ховѣ
2. 3. несѣаста -ся́ста	ведѣаста -я́ста	можаста -а́ста

Digitized by Google

Множественно.

несѣхомъ -сѧхомъ	ведѣхомъ -дѧхомъ	можахомъ -жахомъ
несѣсте -сѧсте	ведѣсте -дѧсте	можасте -жасте
несѣхѫ -сѧхѫ	ведѣхѫ -дѧхѫ	можахѫ -жахѫ

Минжло непредѣлно.

Единственно.

1. несо́хъ	ведо́хъ	мого́хъ
2. 3. несѣ	ведѣ	мо́же

Двойственно.

1. несо́ховѣ	ведо́ховѣ	мого́ховѣ
2. 3. несо́ста	ведо́ста	мого́ста

Множественно.

несо́хомъ	ведо́хомъ	мого́хомъ
несо́сте	ведо́сте	мого́сте
несо́ша -ша	ведо́ша -ша	мого́ша -ша

Повелително наклоненіе.

Единственно.

2. несѝ	ведѝ	мозѝ

Двойственно.

1. несе́вѣ -вѣ	веде́вѣ -вѣ	мо́зевѣ -звѣ
2. несе́та -та	веде́та -та	мо́зета -зта

Множественно.

1. несе́мъ -смъ	веде́мъ -дмъ	мо́земъ -змъ
2. несѝте -сте	ведѝте -дте	мозѝте -зте

Digitized by Google

Причастіе дѣйствително.

Настояще.

	мж. и средн.	женскый.
пълно.	несы́й -ъш -ы́щій -ще	несѫщи несы́щаѧ
	веды́й -ъш -ы́щій -ще	ведѫщи ведо́щаѧ
	могі́й-ъш -ы́щій -ще	могѫщи мого́щаѧ
усѣч.	несы́ -ъш -ы́щъ -ще	несѫщи несы́щи
	веды́ -ъш -ы́щъ -ще	ведѫщи ведо́щи
	могы́ -ъш -го́щъ -ще	могѫщи мо́го́щи

Минѫло непредѣлно.

пълно.	несъш не́сшій -ше	несъшиѧ не́сшаѧ
	ведъш ве́дшій -ше	ведъшиѧ ве́дшаѧ
	могъш мо́гшій -ше	могъшиѧ мо́гшаѧ
усѣч.	несъ не́сшъ -ше	несъши не́сши
	ведъ ве́дшъ -ше	ведъши ве́дши
	могъ мо́гшъ -ше	могъши мо́гши

Причастіе страдателно.

Настояще.

несо́мый -мь -омъш -омъ, ведо́мый -мь -омъш -омъ.

Минѫло Непредѣлно.

несе́ный -ъш -се́нъ -а -о, веде́ный -ъш -денъ -а -о.

По образа нести́ са-спрягатъ: съпасти, грꙑсти (грꙑз), трасти, везти́; по образа вести́ — па́сти (пад падо́ свьр. видъ), бости́ (бод), кла́сти (клад), кра́сти (крад), гнести́ (гнет), ꙋнсти = чести (ꙋьт = ꙋет), цвѣ́сти (цвѣ́т), сѣ́сти (сѣ́д); по образа моцїи — тещи (тек), жещи (жег) рещи (рек), пещи (пек). влещи (влек), тлѣщи (тлък), крѣщи (връх).

Digitized by Google

Забѣл. 1. Въ образа **моцѝ** страдателно причастіе нѣма положено, като отъ непреходителенъ залогъ що ю този глаголъ; защото глаголы-тѣ отъ среденъ и отъ дѣйствителенъ непроходителенъ залогъ нѣматъ страдателно причастіе.

Забѣл. 2. Глаголы съ окончателны-тѣ гърляны: г, к, х, въ изъявително-то наклоненіе въ настояще-то, освень 1-то му единственно и 3-то му множественно лице, въ минѫл. продължавано въ сичкы-тѣ му лица и въ минѫл. непредѣлно въ 3-то единст. лице, измѣнуватъ: г на ж, к, на ч, х ш (§. 14. — 3): **жегѫ** и **жгѫ** **жежéши** и **жжéши**... **жежáхъ** -**áхъ** и **жжáхъ** -**жежáше** **áше** и **жжáше**... **жежé** и **жжé**, **текѫ** -**чéши** -**чéтъ** **течáхъ** -**чáхъ** -**чáше** -**чáше**... **течé**, **връхж** -**шеши** -**шеть**... **врѣшáхъ** -**шáхъ** -**шáше** -**шáше**... **врѣше**. Тѣ въ повелително-то наклон. са-измѣнуватъ: г на з, к на ц, х на с; **жезѝ** -**жезѣкѣ** -**зéкѣ** -**жезѣте**... **жезѣмъ** -**зéмъ** -**жезѣте** -**зѝте**, **теци** -**цы́** -**тецѣкѣ** -**цéкѣ**... **тецѣмъ** -**цéмъ** -**тецѣте** -**цы́те**, **връси** -**връсѣкѣ**... **връсѣмъ** -**връсѣте**. А предъ т на неопредѣлителна-та форма ти измѣнуватъ-са ва ш, (§. 13.—3) **жешти** = **жещѝ**, **тешти** = **тещѝ**, **мощѝ**, **рещи**, **врѣшти** = **врѣщѝ**.

Забѣл. 3. Коренны-тѣ окончателны съгласны д, т, предъ неопредѣлит. форма ти, по законы-тѣ на благозвучіе-то (§. 14.—1), измѣнуватъ-са на с: **вед** **вести**, **бод** **бости**, **плет** **плести**, освень **нд**ѫ -**йти**, което отмахва д.

Забѣл. 4. Въ глаголы-тѣ **лещѝ**, **сѣсти** (свър. видъ) гласны-тѣ е и ѣ измѣнуватъ-са въ а = (ен) въ изъявит. и повелит. настояще: **лáгѫ**, **сáдѫ**, **лáзи**, **сáди** (§. 13.—7.), а **лежáти** = **лежѫ** -**йши**, **сѣдѣ́ти**

Digitized by Google

-сѣждѫ -дѣши по 2-то спряженіе, (у насъ сега: *легнѫ, седнѫ, лежѫ, седѭ.*

§. 83. Глаголы-тѣ отъ първа-та разредба въ минѫло-то непредѣлно време нахождатъ-са нѣкога въ древность-та и съ друга форма на съ вм. хъ: **принсъ** вм. **прихъ** = (пріѣхъ у насъ). Таквази форма по-часто са-срѣща въ глагольскы-тѣ паметници, нежели въ кирилловскы-тѣ.

Тъзи форма на съ образова-са или чрезъ усилванье-то (§. 13. -7. — забѣл.) на коренна-та гласна, напр. ь са-усилва въ и или въ ѣ, є въ ѫ, о въ ѧ, или безъ нейно-то усилванье: **привѣсти** 1-во лице един. **привѣсъ** (вед), 3-то лице мн. **пробаса** (бод), **съблюсъ** (блюд), **сътрасъ** (трас). Тя значително отстѫпва отъ обыкновенна-та форма на минѫл. непредѣлно въ личны-тѣ си окончанія, както са-види отъ слѣдующія образъ:

вед.	1.	**унсъ**	*дв.* **унсовѣ**	*мн.*	**унсомъ**
	2.	**нѣма**	**унста**		**унстє**
	3.	**примѣръ**	**унста**		**унса**

Въ сродство съ променѫта-те форма нахожда-са и друга на хъ, която са-образова отъ кореня, като му са-отнахне дирній-тъ слогъ и са-приложѫтъ личны-тѣ окончанія: **смахъ** вм. **смахохъ** (кор. **мах** = *метѫ* у насъ) **махаша** вм. **махахоша** (**махах**). Тука сѫща, както и въ форма-та на съ, коренна-та гласна или са-усилва — **рѣхъ** (употребявано и въ новыя пер.) отъ **рєщи** вм. **рєкохъ, тѣша** вм. **тєкоша** (**тєк**), **извѣша** вм. **извѣдоша** (**вед**), или си остава безъ усилванье: **расѣша** вм. **расѣкоша** (**сѣк**), **обрѣша** вм. **обрѣтоша** (**рѣт**).

Digitized by Google

1. рѣхъ	*дв.* рѣховѣ	*мн.* рѣхомъ
2. нѣма	рѣста	рѣстѣ
3. примѣр.	рѣста	рѣша

Има йоще една твърдѣ рѣдко срѣщвана форма на минжн. непредѣлно, която са-образова чрезъ притурката на тжпа-та гласна и направо при кореня: **текъ** вм. **текохъ**, **сѣдъ** вм. **сѣдохъ**; — **ѣко кръвьи сего овьчате помазахъ прагъи двери, избѣгъ съмьрти.** Глаг. Клоц. **слышавъше гласъ, идж** (вм. **идоша**) **въспатъ и пядж** (вм. **падоша**) **на земли мнои.** Тамъ сжщо 178.

ед. 1. **обрѣтъ**		**придъ**
2. **обрѣтє**	и въ нов.	**придє**
3. **обрѣтє**	пер.	**придє**
дв. 1. **обрѣтевѣ**		**придовѣ**
2. **обрѣтета**		**придота**
3. **обрѣтета**		**придота**
мн. 1. **обрѣтемъ**		**придомъ**
2. **обрѣтетє**		**дридотє**
3. **обрѣтж**		**придж.**

II. СПРЯЖЕНІЄ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ВТОРА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 84. Глаголы-тѣ отъ втора-та разредба съ бѣлѣгъ окончателна коренна гласна **а** (и слѣдъ гласна), на нѣкои глаголы отмахвана въ спряганье-то на настоящє-то, а на нѣкои постоянна, спрягатъ-са по образытѣ; **писати, сѣяти, дѣлати, снѣти.**

Неопредѣлт. Наклоненіе.

писáти **сѣяти** **дѣ́лати** **снѣти.**

Digitized by Google

Супинумъ.

писатъ сѣтъ дѣлатъ снятъ.

Спрягателно причастіе.

писа́лъ сѣ́лъ дѣ́лалъ снялъ.

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

Единственно.

пи́шѫ -ж -ѭ	сѣ́ю -ѭ	дѣ́лаю -ѭ	сїя́ю -снѭ
пи́шеши	сѣ́еши	дѣ́лаеши	сїя́еши
пи́шетъ -ь	сѣ́етъ -ь	дѣ́лаетъ -ь	сїя́етъ -ѥть

Двойственно.

1. пи́шевѣ	сѣ́евѣ	дѣ́лаевѣ	сїя́евѣ снѥвѣ
2. 3. пи́шета	сѣ́ета	дѣ́лаета	сїя́ета снѥта

Множественно.

пи́шемъ	сѣ́емъ	дѣ́лаемъ	сїя́емъ снѥмъ
пи́шете	сѣ́ете	дѣ́лаете	сїя́ете снѥте
пи́шѫтъ -жтъ	сѣ́ютъ -ѭтъ	-ютъ -ѭтъ	сїя́ютъ -ѭтъ

Минѫло продължавано.

Единственно

1. писаахъ -а́хъ	сѣмахъ -ѧхъ	дѣлаахъ -ахъ	снѧхъ сїя́хъ
2. 3.-сааше -са́ше	-ѧше -ѧше	-лаше -ѧше	снѧше сїя́ше

Двойственно.

1. писаахове -а́ховѣ	сѣмаховѣ -ѧховѣ	-лаховѣ -ахове	снѧховѣ сїя́-ховѣ
2. 3. -саста -са́ста	сѣмаста -ѧста	дѣлааста -ласта	снѧста -ѧста

Digitized by Google

Множественно.

писа́хомъ -а́хомъ	сѣмѣхомъ -мхомъ	дѣлахомъ -ахомъ	снахомъ -мхомъ
писа́сте -са́сте	сѣмсте -мсте	дѣласте -ласте	снасте -мсте
писа́хѫ -са́хѫ	сѣмахѫ -мхѫ	дѣлахѫ -лахѫ	снахѫ -мхѫ

Минѫло непредѣлно.

Ѥдинственно.

1. писа́хъ	сѣ́мхъ-мхъ	дѣ́лахъ	снихъ сїа́хъ
2. 3. писа́	сѣ́м сѣ	дѣ́ла	сни сїа́

Двойственно.

1. писа́ховѣ	сѣ́мховѣ	дѣ́лаховѣ	сїа́ховѣ-иховѣ
2. 3. писа́та	сѣ́мста	дѣ́ласта	сїа́ста снаста

Множественно.

писа́хомъ	сѣ́мхомъ	дѣ́лахомъ	сїа́хомъ
писа́сте	сѣ́мсте	дѣ́ласте	сїа́сте
писа́ша -а	сѣ́мша -а	дѣ́лаша -а	сїа́ша -а

Повелително наклоненїе.

ед. 2. пиши́—	сѣ́й сѣ	дѣ́лай -дѣлаи	сїа́й сни
дв. 1. пишивѣ -авѣ	сѣ́йвѣ-ѣвѣ	дѣ́лайвѣ -ѣвѣ	сїа́йвѣ -ѣвѣ
2. пи́шита -ата	сѣ́йта -ѣта	дѣ́лайта -ѣта	сїа́йта -ѣта
мн. 1. пи́шемъ -ѣмъ	сѣ́ймъ -ѣмъ	дѣ́лаймъ -ѣмъ	сїа́имъ -ѣмъ
2. пиши́те -ате	сѣ́йте-ѣте	дѣ́лайте -ѣте	сїа́йте -ѣте

Digitized by Google

Причастіе дѣйствително.

Нащояще.

пъл.	пи́шай -ан	сѣ́ай -ан	дѣ́лаай-ан	сїа́ай -ан
	пи́шѫщїй	сѣ́ющїй	дѣ́лающїй	сїа́ющїй
усѣч.	пи́ша -а	сѣ́а -а	дѣ́лаа -а	сїа́а -аа
	пи́шѫщъ	сѣ́ющъ	дѣ́лающъ	сїа́ющъ

Минѫло непредѣлно.

пъл.	писа́вый	сѣ́авый	дѣ́лавый	сїа́вый
	писа́вшїй	сѣ́авшїй	дѣ́лавшїй	сїа́вшїй
усѣч.	писа́въ	сѣ́авъ	дѣ́лавъ	сїа́въ
	писа́вшъ	сѣ́авшъ	дѣ́лавшъ	сїа́вшъ

Причастіе страдателно.

пъл.	пи́шемый	сѣ́емый	дѣ́лаемый
усѣч.	пи́шемь -мъ	сѣ́емь -ъ	-лаемь -мъ

По образа писати са-спрягать: помасати (помашѫ), глаго́лати, ôра́ти (орѫ-ôрю), жида́ти-жда́ти (ждѫ-ѕ) слати (шлѫ -лю шле́ши) (слалъ -а́лъ), гна́ти (женѕ) -гналъ -а́лъ, а̂лка́ти (алъчѫ-чѫ -а̂лчѕ -ю), пла́кати (плачѫ), йска́ти (ищѫ), плеска́ти (плещѫ), страда́ти -стра́ждѕ -ждѕ -страдалъ -а́лъ зизда́ти - зижда́ти (зиждѫ), ръпътати роптáти (ръпъщѫ - ро́пщѕ), клокота́ти (клокочѫ -чѕ), колѣбати-колеба́ти (колѣблѫ е́блю), бра́ти (берѫ), пра́ти (перѫ), дрема́ти (дремлѫ-*дремѣ* у насъ), ка́пати (каплѫ -лю -*капѣ* у насъ); по образа сѣмати — вѣмати, ѵамати; по образа дѣ́лати — пыта́ти, пита́ти, вита́ти, рабо́тати; по образа снати — кнати (кнѫ).

Забѣл. Въ глаголскы-тѣ паметници и по-рѣдко въ кирилловскы-тѣ, глаголы съ постоянна а (дѣлати)

Digitized by Google

въ 3-то лице на настояще-то вмѣсто ѥть имать ать, което, очевидно, са-образова чрезъ уприличаванье-то на предидѫща-та гласна а: бѣиваатъ, възлагаатъ, зѣиваатъ (Ѥв. Григор.); подобаатъ, пригваждаатъ, съпребываатъ (Супр. ржк.).

III. СПРЯЖЕНІѢ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ТРЕТЬЯ-ТА РАЗРЕДБА.

§. 85. Глаголы отъ третья-та разредба, съ бѣлѣгъ ѣ (или ѥ въ нов. пер.), отнахвана или постоянна, спрягатъ-са по образы тѣ: мрѣти-мрѣ́ти, грѣти.

Неопредѣ.	Наклон.	Супинумъ.
мрѣти -ѣ́ти	грѣти	мрѣтъ грѣтъ

Спрягат. прич. мрьлъ мѣ́рлъ, гр҃ѣ́клъ.

Изъявително наклоненіѥ.

Нащояще.

ѥд.	мрѧ́ мьрѫ	гр҃ѣ́кѭ -ѫ
	мрѣ́ши	гр҃ѣ́кеши -ѥши
	мрѣ́тъ -ть	гр҃ѣ́кѥтъ -ѥть
дв. 1.	мрѣ́вѣ	гр҃ѣ́кѥвѣ -ѥвѣ
2. 3.	мрѣ́та	гр҃ѣ́кѥта -ѥта
мн.	мрѣ́мъ	гр҃ѣ́кѥмъ -ѥмъ
	мрѣ́тѥ	гр҃ѣ́кѥтѥ -ѥтѥ
	мрѧ́тъ -ѫть	гр҃ѣ́кѭтъ -ѫть

Минѫло

продължавана. непредѣлно.

Ѥдинственно.

1. мрѣахъ -ѧ̀хъ	грѣахъ -ѣ̀ѧхъ	мрѣхъ -о̀хъ	гр҃ѣ́хъ
2. 3. мрѣашѥ-ѧ́ше	грѣашѥ -ѧше	мрѣ -мрѣ	гр҃ѣ́

Digitized by Google

Двойственно.

1. мрѣховѣ -а́ховѣ	грѣховѣ	мрѣховѣ	грѣховѣ
	грѣ́ховѣ	мро́ховѣ	
2. 3. мрѣста -а́ста	грѣста	мрѣста	грѣ́ста
	грѣ́ста	мро́ста	

Множественно.

мрѣхомъ мра́хомъ	грѣхомъ	мрѣхомъ	грѣ́хомъ
	грѣ́хомъ	мро́хомъ	
мрѣсте мра́сте	грѣсте	мрѣсте	грѣсте
	грѣ́сте	мро́сте	
мрѣхѫ мра́хѫ	грѣхѫ	мрѣша	грѣ́ша ша
	грѣ́хѫ	мро́ша	

Забѣл. Въ непредѣл. 3-то един. лице у глаголытѣ съ отнахвана ѣ пріема нѣкога притуркж-тж тъ въ древность-та: Лазаръ оумрѣтъ (Еванг. Гр.).

Повелително наклоненіе.

ед. 2. мри́ -мьри	грѣ́й грѣи
дв. 2. мре́вѣ -ѣвѣ	грѣ́йвѣ грѣнвѣ
2. 3. мре́та -ѣта	грѣ́йта грѣнта
мн. 1. мре́мъ -ѣмъ	грѣ́ймъ грѣнмъ
2. мре́те мрѣте	грѣ́йте грѣнте

Причастіе дѣйствително.
Настояще.

	мжж. и средн.	женскый.
усѣч. пълно.	мьрѣи мрьі́й- ѕщїй -щее	мьржщиа мрѕ́щаа
	грѣи грѣ́ай -ющїй -щее	грѣжщиа -ющаа
	мьрѣ мрьі́ мрѕ́щъ -ще	мьржщи мрѕ́щи
	грѣи грѣа грѣ́ющъ -ще	грѣжщи грѣ́ющи

Digitized by Google

Минжло непредѣлно.

усѣч. пълно.	мьрѣ́ин ме́рый -ршїй -шее	мьрѣ́шнаѧ ме́ршаѧ
	грѣ́вын гре́кый -вшїй -шее	грѣ́кѣшнаѧ гре́кшаѧ
	мьрѣ́ ме́рѣ ме́ршѣ -ше	мьрѣ́шни ме́рши
	грѣ́вѣ гре́кѣ гре́квшѣ -ше	грѣ́вѣшни гре́кши

Причастіе страдателно.

Наст. пълно. **грѣ́ємын** -ємый, усѣч. **грѣ́ємѣ** -ємь.
Мин. непр. пълно. **грѣ́тын гре́тый**, усѣч. **грѣ́тѣ** -а -о.

По образа **мрѣ́ти** са-спрягатъ: **трѣ́ти - тре́ти** (тржтрꙋ́ - тре́шн), **врѣ́ти** (врж - врꙋ́ - вре́ши), а по **гре́ти** — **тле́ти** (тле́ю сред. зал.), **спе́ти** (спе́ю), **оꙋмре́ти, богатре́ти** и другы таквызи.

IV. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ЧЕТВРЪТА-ТА РАЗРЕДБА.

§, 86. Глаголы отъ четвърта-та разредба съ бѣлѣгъ **нж** -**нꙋ** спрягатъ-са по образа: **гꙑбнѫ́ти** -**гꙑ́бнꙋти**.

Неопред. Наклоненіе. **гꙑбнѫ́ти гꙑ́бнꙋти.**

Супинумъ. **гꙑбнѫ́тъ.**

Спрягателно прич. **гꙑбнѫлъ** -**гꙑ́бнꙋлъ**.

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

ед.	**гꙑ́бнꙋ** -**ж**	*дв.*	**гꙑ́бневѣ**	*мн.*	**гꙑбнемъ**
	гꙑ́бнеши		**гꙑбнета**		**гꙑ́бнете**
	гꙑ́бнетъ -**ь**		**гꙑ́бнета**		**гꙑ́бнꙋтъ** -**нѫть**

Минжло продължавано.

ед.	1. **гꙑбнѣ́ахъ**	*дв.*	**гꙑбнѣ́ахове**	*мн.*	**гꙑбнѣ́ахомъ**
	2. **гꙑбнѣ́аше**		**гнбнѣ́аста**		**гꙑбнѣ́астє**
	3. **гꙑбнѣ́аше**		**гꙑбнѣ́аста**		**гꙑбнѣ́ахѫ.**

Digitized by Google

Минѫло непредѣлно.

ед. 1. гы́бнѫхъ -нѫхъ	*дв.* гы́бнѫховѣ	*мн.* гы́бнѫхомъ
2. гы́бнѫ -нѫ	гыбнѫсса	гы́бнѫсте
3. гы́бнѫ -нѫ	гы́бнѫста	гы́бнѫша -ша

Забѣл. Минѫло-то непредѣлно въ древность-та, са-срѣща нѣкога съ горѣказана-та (§. 83. стран. 117.) форма ъ: оутлѫкъ 1-во ед. л.: оутлѫкѫ, погыкѫ, оумлъкѫ, оужасѫ 3-тье мн. лице.

Повелително наклоненіе.

ед. —	*дв.* гы́бнѣкѣ -нѣкѣ	гы́бнѣмъ -нѣмъ
2. гы́бни	гы́бнѣта -нѣта	гы́бните -нѣте
3. —	гы́бнѣта -нѣта	—

Причастіе.

Наст. пъл. гыбнѫын -ный гы́бнѫжїй
— усѣч. гыбнѫ гы́бнѫщъ
Непред. пъл. гыбнѫвын -нѫвый гы́бнѫвшїй
— усѣч. гыбнѫвъ -нѫвъ гы́бнѫвшъ

Тъй са-спрягатъ: никнѫти, съхнѫти вынѫти, гаснѫти, тонѫти, гынѫти-гнѫти, пынѫти-пнѫти (пынѫ-пнѫ-пнéши), рынѫти (и рыíти-рыíю по I-та разредба), двигнѫти, коснѫтисѧ, плюнѫти, зѫбнѫти.

Забѣл. На нѣкои глаголы отъ тъзи разредба бѣлѣгъ-тъ нѫ -нѫ ю корененъ слогъ, а на нѣкои-си ю нарастяванье, което са-прилага при корена имъ, за означаванье на бързо-то имъ мгновенно дѣйствіе. Първы-тѣ ѫ повечто отъ среденъ залогъ и отъ несвършенъ видъ съ продължавано значеніе, а дирни-тѣ — отъ дѣйствителенъ залогъ и отъ свършенъ видъ съ еднократно значеніе. За туй първы-тѣ имать и шесть-тѣхъ времена въ спряганье-то си (§. 76. -1), а вторы-тѣ — само четыре (§. 76. -3). Колкото за форма-та на минѫло-то имъ не-

Digitized by Google

предѣлно време, първы-тѣ имать повечто форми-тѣ имѣ-нѫ́хъ (макаръ и съ не бързо, мигновенно значеніе) и по рѣдко ѫхъ: мин-ѫ́хъ, тон-ѫ́хъ, ѹ̑ман-ѫ́хъ и ѹ̑над-ѫ́хъ, сѫ́хнѫхъ - сѫ́хъ - ѝ̑ссѫ́хъ: ѩкш трака̀ бо ѻ̑гнемъ бѫ́дете ѝ̑ссѫ́хше; гыбѣхъ и гыбохъ: погѝбе бѣ̀гство ѿменѐ . . . а дирни-тѣ напротивъ, ако и съ бързо мигновенно значеніе, имать повечто форми-тѣ ѫхъ арѣдко нѫхъ: въскрьсохъ, оу̑жасо́хсѧ, обыкохъ, дѣнѣхъ, рынѣхъ -нѫхъ, коснѫ́хсѧ, отрынѣхъ, поманѣхъ,

Туй сѫщо-са различава и въ спрягателно-то причастіе на речены-тѣ глаголы: мин-ѫ́лъ, тон-ѫ́лъ оу̑ман-ѫ́лъ и оу̑мѧ́лъ, воскре́слъ, обыкъ, дѣнѫлъ, рынѣлъ коснѫ́лсѧ, отрынѣлъ, поманѫ́лъ.

V. СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ ПЕТА-ТА РАЗРЕДБА.

§. 87. Глаголы отъ пета-та разредба съ бѣлѣгъ — ова спрягатъ-сѧ по образа: вѣ́ровати.

Неопред. Накл.	Супинумъ.
вѣ́ровати.	вѣровать.
Спрягателно прич.	вѣ́ровалъ.

Изъявително наклоненіе.

Настояще

ед.	*дв.*	*мн.*
вѣ́рꙋю -ѫ	вѣ́рꙋевѣ	вѣ́рꙋемъ
вѣ́рꙋеши	вѣ́рꙋета	вѣ́рꙋете
вѣ́рꙋетъ -ѣ	вѣ́рꙋета	вѣ́рꙋютъ -ѧть.

Минѣло продължавано.

единст.	*двойст.*	*множест.*
вѣровахъ -ваахъ	вѣровахове -ваховѣ	вѣровахомъ -ваахомъ

Digitized by Google

вѣровалше -ваше	вѣровласта -васта	вѣровасте -васте
вѣровалше -ваше	вѣровласта -васта	вѣровахѫ -вахѫ

Минѫло непредѣлно.

ед. вѣ́ровахъ	*дв.* вѣ́роваховѣ	вѣ́ровахомъ
вѣ́рова	вѣ́роваста	вѣ́роваете
вѣ́рова	вѣ́роваста	вѣ́роваша -ша

Повелително наклоненіе.

—	*дв.* вѣ́рѹйвѣ	вѣ́рѹймъ
ед. 2. вѣ́рѹй	вѣ́рѹйта	вѣ́рѹйте
—	вѣ́рѹйта	—

Причаст. дѣйствително.

Нас. пъл. вѣроѫщи -ай -ющїй; усѣч. вѣроѫ -а -ющъ.
Непр. пъл. вѣ́ровавый -вшїй; усѣч. -вѣ́ровавъ -вавшъ,

Причастіе страдателно.

Нас. пъл. вѣ́рѹемый -ын; усѣч. вѣ́рѹемь -ѥмъ.
Непр. пъл. вѣ́рованый -ын; усѣч. вѣ́рованъ.

Тукъ са-спрягатъ: о́бразова́ти, вѣ́сѣдовати, вѣ́дствовати (воюѫ - воюю - воевахъ -ахъ..).

В. СПРЯЖЕНІЕ ВТОРО СЪ СЪЕДИНИТЕЛНА ГЛАСНА И.

§. 88. Глаголы-тѣ отъ туй спряженіе, споредъ както са-съединява неопредѣлителна-та форма ти при глаголныя корень, раздѣля-са на три разредбы:

Digitized by Google

I. Отъ първа-та разредба сѫ глаголы, що имать бѣлѣгъ и, чрезъ която форма-та ти са-присъединява при глаголныя корень: люби́ти, сла́вити, хвали́ти, твори́ти.

II. На втора-та разредба принадлежѫтъ глаголы съ бѣлѣгъ ѣ, чрезъ която форма-та ти са-присъединява при глаголныя корень. Тъзи гласна ѣ са ю образовала тукъ отъ успиванье-то на и, за туй тя, ослабвана, изчѣзнува-са пакъ на и въ наст. изъявит.: горѣ́ти -горю -ю́ -и́ши), зрѣ́ти (зрю -и́ши).

III. На третя-та разредба са-относятъ глаголы, които присъединяватъ форма-та ти при глаголныя корень чрезъ а слѣдъ приджхливы тѣ: ж, ч, ш, щ, що не търпѣтъ ѣ подирѣ си: лежати, мълчати, слушати. Слѣдователно бѣлѣгъ па 3-та разредба ю а — намѣстница на ѣ. Тукъ прилича да са-отнесѫтъ и глаголы съ бѣлѣгъ и послѣ гласна: стоити, боитисѧ, дѣто и стои намѣсто ѣ.

§. 89. Глаголы отъ сичкы-тѣ три разредбы спрагатъ-са по образы-тѣ: люби́ти, зрѣ́ти, лежа́ти, стоити.

Неопредѣлително наклоненіе.

люби́ти	зрѣ́ти	лежа́ти	стоити,

Супинумъ.

любитъ	зрѣтъ	лежатъ	стоитъ

Спрягателно причастіе.

люби́лъ	зрѣ́лъ	лежалъ	стоилъ

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

ед. 1.	люблю -ѭ	зрю -ѭ	лежѫ -ѫ	стою -ѭ
2.	лю́биши	зри́ши	лежи́ши	стои́ши

Digitized by Google

	3. лю́битъ -ь	зри́тъ -ь	лежи́тъ -ь	стои́тъ -ь
дв.	1. лю́бивѣ	зри́вѣ	лежи́вѣ	стои́вѣ
	2. 3. лю́бита	зри́та	лежи́та	стои́та
мн.	1. лю́бимъ	зри́мъ	лежи́мъ	стои́мъ
	2. лю́бите	зри́те	лежи́те	стои́те
	3. любать -ъ	зрать -ъ	лежать-а́тъ	стоить -ъ

Минжло продължавано.

Единственно

1. любламахъ -ла́хъ	зрѣахъ	лежахъ	стомахъ
	зра́хъ	лежа́хъ	стома́хъ
2. 3. любламаше -а́ше	зрѣаше	лежаше	стомаше
	зра́ше	лежа́ше	стома́ше

Двойственно.

1. любламаховѣ	зрѣаховѣ	лежаховѣ	стомаховѣ
любла́ховѣ	зра́ховѣ	лежа́ховѣ	стома́ховѣ
2. 3 любламаста	зрѣаста	лежаста	стомаста
любла́ста	зра́ста	лежа́ста	стома́ста

Множественно.

1. любламахомъ	зрѣахомъ	лежахомъ	стомахомъ
-а́хомъ	-а́хомъ	а́хомъ	-а́хомъ
2. любламасте	зрѣасте	лежасте	стомасте
-а́сте	-а́сте	-а́сте	а́сте
3. любламаѫ	зрѣахѫ	лежахѫ	стомахѫ
-а́хѫ	-а́хѫ	-а́хѫ	-а́хѫ

Минжло непредѣлно.

ед.	1. люби́хъ	зрѣ́хъ	лежа́хъ	стомхъ-а́хъ
	2. 3. люби́	зрѣ́	лежа́	стом стом
дв.	1. люби́ховѣ	зрѣ́ховѣ	лежа́ховѣ	стомховѣ
	2. 3. люби́ста	зрѣ́ста	лежа́ста	стомста

Digitized by Google

мн. 1.	любѝхомъ	зрѣ́хомъ	лежа́хомъ	стоѧхомъ
2.	любѝсте	зрѣ́сте	лежа́сте	стоѧсте
3.	любѝша -а	зрѣ́ша -а	лежа́ша -а	стоѧша -а

Повелително наклоненіе.

ед. 2.	любѝ	зрѝ	лежѝ	сто́й
дв. 1.	любѝвѣ	зри́вѣ	лежѝвѣ	стойвѣ
2. 3.	любѝта	зри́та	лежѝта	стойта
мн. 1.	любѝмъ	зри́мъ	лежѝмъ	стоймъ
2.	любѝте	зри́те	лежѝте	стойте

Дѣйствител. причастіе.

Настояще.

пъл.	любѧн -а́й	зрѧн -а́й	лежѧн -а́й	стоѧн -а́й
	любѧ́щій	зрѧ́щїй	лежѧ́щїй	стоѧ́щїй
усѣч.	люба	зра зрѧ́щъ	лежа	стоѧ -а
	любѧщъ		лежа́щъ	стоѧ́щъ

Минѫло непредѣлно.

пъл.	любѝвый	зрѣ́вый	лежа́вый	стоѧвын
	-шїй	-вшїй	-вшїй	-вшїй
	любѝвъ	зрѣ́въ	лежа́въ	стоѧ́въ
	-вшъ	-вшъ	-вшъ	-вшъ

Страдател. причастіе.

Настояще.

пъл.	любѝмый -ын	зри́мый -ын	— — —
усѣч.	любѝмъ -мъ	зри́мъ -мъ	— — —

Минѫло непредѣлно.

пъл.	люблѐный -ын	зрѣ́ный -ын	— — —
усѣч.	люблѐнъ	зрѣ́нъ	— — —

По образа **любѝти** са-спрягатъ: **слáвити, хвалѝти, молѝти, хвалити, родѝти, ходѝти, просѝти,**

Digitized by Google

блáзнити, тайти (таю), дойти (дою), напойти (напою), оучúти; по — зрѣти —: горѣти, летѣти, гремѣти, тлѣти (тлѣ - тлю - тлíши дѣйст. преходит.) велѣти, болѣти, сѣдѣти, шадѣти, вúдѣти, мнѣти; по — лежáти: держáти, молчáти, слышат, бѣжáти; по — истощи: боúтисѧ.

Забѣл. 1. Въ глаголы-тѣ отъ свьршенъ видъ, повечето сложни-тѣ съ предлогъ отъ туй спряженіе, вмѣсто окончаніе то ивъ въ причастіе-то на минжло-то непред., има и друга форма ѣ. когато предъ ивъ са-нахождатъ усненны-тѣ съгласны: б, в, п, м, езычны-тѣ: д, т, р, н, и зжбны-тѣ: с, ж. При туй трѣба да са-забѣлѣжи йоще, че усненны-тѣ съгласны вынжгы пріемать омекотителиж-тѫ л, езычны-тѣ: д, т, самы преминуватъ въ жд и щ, а зжбна-та с, — въ приджхлива-та ш (§. 15, — 1. *а*) — *б*) — *в*).

возлюбúвъ	возлюбль	ѿпѫстúвъ	ѿпѫщъ -щь
кѫпúвъ	кѫпль	сътворивъ	сътворь
оставивъ	оставль	прѣклонивъ	прѣклонь
прѣломивъ	прѣломль	възгласивъ	възглашь
повредивъ	повредь	йспросúвъ	изпрошь
оутрѫдúвъ	оутрѫдь	возложúвъ	възложь

Въ нѣкои глаголы има и пълна форма на ей: ѿставлéй, прѣломлен, рождь - рождéй (рождéйсѧ ѿдѣвы); въ новыя періодъ на езыка отъ тъзи форма има и на шíй: возлюбльшíй, ѿставльшíй, рóждшíйсѧ, сотвóршíй, прекло́ншíй.

Забѣл. 2. Предъ гласны-тѣ: ѫ -ю, ѧ, ѥ -е, съгласны-тѣ д и т измѣнуватъ-са въ жд и въ щ (шт), а с и з — въ ш и ж: вúдѣти (вижд - вúждѫ и вúжѫ

Digitized by Google

въ нов. пер.), сѣдѣ́ти (сѣжда - сѣ́ждѫ и сѣ́жѫ въ нов. пер.), вр҃тѣти вр҃ѭ (вертѣ́ти вертю́ -и́ши въ нов. пер.), роди́ти (рожда - рожда́ - *родъ* у насъ), проси́ти (прошѫ - рождѫ - *просъ* у насъ), грози́ти (грожа - грожѫ *грозъ* у насъ), раждахъ, рождь рожде́нъ, рожде́нъ, мѫтити (мѫтѭ мѫтѭ -ти́ши -*мѫтъ* у насъ) -мѫщенъ -смѫще́нъ.

Забѣл. 3. Като дѣйствителны-тѣ глаголы са-спрягатъ и глаголы-тѣ отъ среденъ залогъ, които сами нѣматъ страдат. причастіе, както и непреходителны-тѣ дѣйствителны.

Г. АРХАИЧЕСКО СПРЯЖЕНІЕ

безъ никаква съединителна гласна.

§. 90. На туй спряженіе принадлежатъ твърдѣ малко глаголы а именно: ѣ (д) мь -ъ, дамь -ъ, вѣмь -ъ, имамъ -ъ и ѣсмь съ производны-тѣ отъ тѣхъ н҃ѣсмь, въздамь -ъ, повѣмь -ъ и друг. Тѣзи глаголы въ грамматики-тѣ обыкновенно са-наричатъ неправилны, но то не ѥ право.

§. 91. ѣ҃сти (отъ кореня ѣд).

Неопред. наклон.	Супинумъ.
ѣ҃сти (ѣсти)	ѣстъ.

Спрягател. причас. ѣ҃лъ -ла -ло.

Изъявител. наклоненіе.

Настояще.

ед. ѣ҃мъ -ь	*дв.* ѣ҃дѣ́вѣ, ѣвѣ	*мн.* ѣ҃мы, ѣмъ
ѣси	ѣ҃ста	ѣ҃сте
ѣ҃стъ -ь	ѣ҃ста	ѣ҃дѧ́тъ -ть

Digitized by Google

Минѫло продължавано

един.	*двойст.*	*множ.*
ѣдѣахъ-ѣахъ-дѧхъ	ѣдѣаховѣ -а́ховѣ	ѣдѣахомъ-а́хомъ
ѣдѣаше, -ѣда́ше	ѣдѣаста -а́ста	ѣдѣасте -а́сте
ѣдѣаше, ѣди́ше	ѣдѣаста -а́ста	ѣдѣахѫ -а́хѫ

Минѫло непредѣлно.

единст.	*двойст.*	*двойст.*
ѣдо́хъ, ѣхъ	ѣдо́ховѣ, ѣховѣ	ѣдохомъ ѣхомъ
ѣдѣ	ѣдо́ста, ѣста	ѣдо́сте ѣсте
ѣдѣ́, ѣстъ	ѣдо́ста, ѣста	ѣдо́ша -ша, -ѣша

Повелително наклоненіе.

ед. 1. —	*дв.* ѣди́вѣ	*мн.* 1. ѣди́мъ
2. ѣ́ждь	2. 3. ѣди́та	2. ѣди́те

Причастіе дѣйствително.

Настояще.

ѫж.	жен.	сред.
пъл. ѣдый -дя́щій	ѣдѫщиѧ -я́щаѧ	ѣдѫщеѥ -я́щеѥ
усѣч. ѣды ѣдя́щъ	ѣдѫщи -дя́щи	ѣды -дя́ще

Минѫло непредѣлно.

пъл. ѣдый -ѣдшій	ѣдъшиѧ -дшаѧ	ѣдъшеѥ -дшеѥ
усѣч. ѣдъ ѣдшъ	ѣдъши ѣдши	ѣдъ ѣдше

Причастіе страдателно.

Настояще.

пъл. ѣдомый -маѧ -оѥ; усѣч. ѣдомъ ѣдо́мъ -а -о.

Минѫло непредѣлно.

пъл. ѣденый -наѧ -ноѥ; усѣч. ѣдѣ́нъ -на -но.

Digitized by Google

Забѣл. 1. Глаголъ-тъ ѥсти въ всичкы-тѣ си формы срѣща-са въ древность-та съ измѣненіе-то ѥ на ѣ: ѣсти.

Забѣл. 2. Свьршеный-тъ видъ на ѥсти са-образова съ притурка-та на предлога съ, като са-вмѣстя и ювфоническа-та ѥ, предъ ѥ, която са измѣнува на ѣ: ѥсти -ѣсти - снѣсти, непредѣл. минжл. вр. снѣдо́хъ - снѣдѐ . . ., бжд. снѣ́мъ -ь снѣ́си . .; Повел. снѣ́жды . . . Спряг. прич. снѣ́лъ; Супин. снѣстъ и проч.

§. 92. Дати (отъ кореня дад). (свьрш. видъ).

Неопредѣл. наклон.	Супинумъ.
да́ти.	датъ.

Минжло непредѣлно.

ед. да́хъ	*дв.* да́хове	*мн.* да́хомъ
дадѐ да	да́ста	да́сте
дадѐ, да, дастъ	да́ста	да́ша -ша

Забѣл. Форма-та да (отъ дати) и пода (отъ подати) срѣща-са веднъжь въ Супр. ржкопись: ѥмоу же да дъва надѣсать златицъ исрѣбрѣныи блюдъ, . . . и да оувѣси, ѩко отъ дьнє того, отъ нелиже пода ми съ дълготрѣпѣнїємъ и просто срьцємъ, маре́ує та господь патрнархоу быти св. црькви своєи. стр. 92.

Бждще.

ед. да́мъ -мь	*дв.* дадѐвѣ, дасвѣ	*мн.* да́мы -мъ
да́сн	да́ста	дадѝте
да́стъ -ть	да́ста	дадя́тъ -ть

Повелител. наклоненіе.

ед. —	*дв.* 1. дади́вѣ	*мн.* 1. дади́мъ
2. да́ждь	2. 3. дади́та	2. дади́те

Digitized by Google

Причастіе дѣйствително.

Непред. пълн. дáвъый дáвшїй; усѣч. дáвъ дáшъ.

Причастіе страдателно.

Непред. пълн. данын -наıа -ое; усѣч. дáнъ -нà -нó.

§. 93. **Вѣ́дѣти** (отъ кореня вѣдъ).

Неопредѣл. наклон.	Супинумъ.
вѣ́дѣти.	вѣдѣтъ.

Спрягател. причас. вѣ́дѣлъ -ла -ло.

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

ед.	вѣ́мъ -ь	*дв.*	вѣ́вѣ	*мн.*	вѣ́мы -мı
	вѣ́си		вѣ́ста		вѣ́сте
	вѣ́сть		вѣ́ста		вѣ́дятъ-ть

Минжло

		продължавано.	непредѣлно.
ед.	1.	вѣдѣахъ -лахъ -дѧхъ	вѣ́дѣхъ
	2.	дѣдѣаше -лаше -дѧше	вѣ́дѣ
	3.	вѣдѣаше -лаше -дѧше	вѣ́дѣ, вѣ, вѣсть
дв.	1.	вѣдѣаховѣ -лаховѣ -дѧховѣ	вѣ́дѣховѣ
	2. 3.	вѣдѣаста -ласта -дѧста	вѣ́дѣста
мн.	1.	вѣдѣахомъ -лахомъ -дѧхомъ	вѣ́дѣхомъ
	2.	вѣдѣасте ласте -дѧсте	вѣ́дѣсте
	3.	вѣдѣахѫ -лахѫ -дѧхѫ	вѣ́дѣша -ша

Повелително наклоненіе.

ед.	—	*дв.*	1. вѣ́дивѣ	*мн.*	1. вѣ́димъ
	2. вѣжды		2. 3. вѣ́дита		2. вѣ́дите

Digitized by Google

Причастіе дѣйствително.

Настояще.

пъл. вѣдын -дѫщій	вѣдѫщима -дѫщама	вѣдѫщее -дѫщее
усѣч. вѣды -дѫщъ	вѣдѫщи -дѫщи	вѣды -дѫще

Минжло непредѣлно.

пъл. вѣдѣвын -вшій	вѣдѣвъшима -вшама	вѣдѣвъшее -вшее
усѣч. вѣ́дѣвъ -вш̀ъ	вѣдѣвъши -вши	вѣ́дѣвъ -вше

Причастіе Страдателно.

Настояще.

пъл. вѣ́домый -ын	вѣ́домама -мои	вѣ́домое -ое
усѣч. вѣ́домъ -мъ	вѣ́дома	вѣ́домо

Минжло непредѣлно.

пъл. вѣ́дѣный -нам -ное; усѣч. вѣ́дѣнъ -на -но.

§. 94. Ѝмѣ́ти.

Неопредѣлит. наклон. ѝмѣ́ти.

Спрягателно причас. ѝмѣ́лъ -ла -ло.

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

ед. ѝмамъ -ь (-амь)	*дв.* ѝмавѣ	*мн.* ѝмамы (-амъ)
ѝмаши (-ашн)	ѝмата	ѝматѐ (-атѐ)
ѝмать (-ать)	ѝма́та	ѝмѫтъ -ать

Минжло

	продължавано.	непредѣлно.
ед.	1. имѣахъ ѝмахъ	ѝмѣхъ
	2. 3. имѣаше ѝмаше	ѝмѣ

Digitized by Google

дв.	1.	имѣховѣ -а́ховѣ	и́мѣховѣ
	2. 3.	имѣста -а́ста	и́мѣста
мн.	1.	имѣхомъ -а́хомъ	и́мѣхомъ
	2.	имѣсте -а́сте	и́мѣсте
	3.	имѣхѫ -а́хѫ	и́мѣша ша

Повелително наклоненіе.

ед. —	*дв.* 1. и́мѣивѣ -ивѣ	*мн.* 1. и́мѣимъ
2. и́мѣй -ѣи	2. и́мѣйта -ита	2. и́мѣйт -ите
—	3. и́мѣйта -ита	—

Причастіе.

Настояще.

пъл. и́мыій -ыи -ѕщїй, усѣч. и́мыі -ыи и́мѕщъ щи.

Минжло непредѣлно.

пъл. и́мѣвый -ыи -вшїй, усѣч. и́мѣвъ -вшъ -вши.

§. 95. **Быти** (отъ кореня **бы**).

Неопредѣлит. наклоненіе. **бы́ти.**

Спрягателно. причас. **бы́лъ, была́ -ло́.**

Изъявително Наклоненіе.

Настояще.

ед. ѣ́смь, ѥсмь	*дв.* ѣ́свѣ, ѥсвѣ	*мн.* е́смы́, ѥсмъ
е́сѝ, ѥси	е́ста́, ѥста	е́сте́, ѥсте
ѣ́сть, ѥсть	е́ста́, ѥста	сѫ́ть, сѫть

Забѣл. Въ новыя пер. въ **ѥсмь** по погрѣшка, види-са, памѣнили 1-то двойст. лице въ е́смà, а множес. е́смы́: **Азъ ѝ о̀тецъ е́дино е́смà. Іωан.** X. 30.

Минжло продължавано.

ед. 1. **бѣахъ** или **бяхъ бяхъ**

2. 3. **бѣаше** или **бяше бяше**

Digitized by Google

дв.	1.	бѣахокѣ или бѣахокѣ	бѣхокѣ
	2. 3.	бѣаста или бѣаста	бѣста
мн.	1.	бѣадомъ или бѣахомъ	бѣ́хомъ
	2.	бѣастє или бѣастє	бѣстє
	3.	бѣаѣ̀ или бѣахѫ	бѣхѫ -χ8

Минѫло непредѣлно.

ед.	1.	бы́хъ бъıхъ	бѣ́хъ
	2.	бы̀ бъı	бѣ́
	3.	бы̀ и бысть	бѣ́
дв.	1.	бы́ховѣ	бѣ́ховѣ
	2. 3.	бы́ста —	бѣ́ста
мн.	1.	бы́хомъ —	бѣ́хомъ
	2.	бы́стє —	бѣ́стє
	3.	бъıша -ша	бѣ́ша -ша

Забѣл. Востоковъ пріѣма формѫ-тѫ бѣ́хъ за форма на преходяще-то време или, по нашему, на минѫло-то продължавано; слѣдователно той счита бѣ́хъ за єдна и тъзи форма съ бѣахъ и бѣахъ, бѣхъ: но туй на да ли є право. Наистина сѣ форма-та бѣ́хъ, навредъ стои преведено Латин. imperfectum и Грьц. παρατατικός (исконни бѣ слово, in principio erat Verbum, ἐν ἀγχῇ ἦν ὁ λόγος): но туй не може са-пріѣ йоще за доказателство, защото εἰμὶ нѣма минѫло непредѣл. Ако форма-та бѣхъ бы была преходяще време, защо тя въ 2-то и 3-то єдин. лица нѣма бѣлѣга си шє, който въ старобългарскыя єзыкъ, както и въ новобългарскыя, є обыкновенна и неотмахвана принадлежность на 2-то и 3-то єдин. лица въ минѫло-то продължавано време или въ преходяще-то (по Востокова)? Сѫщо-то прилича да сакаже и за 3-то множ. лице, което отъ форма-та бѣхъ

Digitized by Google

вынѫгы са-ювява съ обыкновенныя бѣлѣгъ ша на минѫло-то непредѣлно (бѣша), а никога — съ обыкновенныя бѣлѣгъ хѫ на продължавано-то (бѣхѫ - быхѫ). И тъй бѣ́хъ, въ образованье-то на формы-тѣ си 2-то и 3-то юдин. лица и 3-то множ., като показва направо сродство съ минѫло-то непредѣлно, а не съ продължавано-то то прилича да са-пріюме за мин. непредѣлно заедно съ бъıхъ, а не за мин. продължавано. Но въ пріюманье-то на двѣ-тѣ формы бѣхъ и бъıхъ за формы на минѫло-то непредѣлно, не трѣба да са-смѣсватъ юдна съ друга по значеніе-то, кога тѣ са-употребяватъ като самостоятеленъ глаголъ, а не като спомагателенъ. Отъ бъıти, като самостоятеленъ глаголъ, бѣ́хъ има сѫщо-то и въ новобългарскыя юзыкъ значеніе *бѣ́хъ* а не *бяхъ*, Грьц. ἦν. Лат. erat, а бъıхъ значи — *станѫхъ* по нашему, грьц. παρακείμενος γέγονα и ἀορ. ἐγενόμην, Лат. factus sum: **и бъıсть сло́во дѣ́ло**, *и станѫ слово-то дѣ́ло;* **въ томъ животъ бѣ́, и животъ бѣ́ свѣ́тъ человѣ́комъ.** ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. in ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Ioan. 1. c. 4. — **и тѣмь в' сѧ бъıша, и безъ него нѣчто же небъıсть, ѥже бъıсть**; πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. Omnia per ipsum facta sunt; et sine ipso factum est nihil, quod factum est. Споредъ туй значеніе на бѣ́хъ и бъı́хъ прилича пьрво-то да ѥ отъ несвьршенъ видъ, а второ-то отъ свьршенъ.

Но кога бъıти са-употребява, като спомагателенъ глаголъ, тогазь бѣ́хъ и бъı́хъ иматъ значеніе, ѓакто сега у насъ на *бѣ́хъ* и *былъ* —, съ разлика че — *былъ* — има историческо значеніе (вижъ §. 173. *в.* забѣл.): **и бѣ написано еврейскы, грьчскы, латинскы.** Остр. ев. 220. —

Digitized by Google

Бысть человѣкъ посланъ отъ бг̃а. Остр. 1. *И бѣ написано* или *было написано . . . Бѣ проводенъ* или *былъ проводенъ отъ Бога человѣкъ.*

Бждще.

ед. бждѫ, бѫдѫ	*дв.* бѫдевѣ	*мн.* бѫдемъ
бѫдеши	бѫдета	бѫдете
бѫдетъ -ть	бѫдета	бѫдѫтъ-дѫть

Повелителнọ наклоненіе.

ед.. 1. —	*дв.* 1. бждевѣ	*мн.* 1. бждемъ
	бѫдевѣ	бѫдемъ
2. бжди бѫди	2. 3. бждета	2. бждете
	бѫдетѣ	бѫдите

Съслагателно наклоненіе.

Минѫл. Непр. Бждще.

бы́хъ, бы́.. бы́лъ -ла -ло.. бждѫ, бѫдѫ.. бъ́ылъ -ла -ло.

Забѣл. Въ съслагателно-то наклоненіе, което са-образова отъ **бъıхъи** отъ спрягателно-то причастіе, на не-вредѣлно-то време 1-то единст. лице вмѣсто **бъıхъ** срѣща-са въ глаголица-та **бъıмъ** и **бнмъ**, 2-то и 3-то един. — **би** вм. **бы**, а въ 3-то множ. лице вмѣсто **бъıша** употребява-са и друга форма **бѫ**, която са-нахожда само въ най-древни-тѣ глаголскы паметници: **оште не бнлъ пришълъ и глаголалъ, грѣха не бѫ имѣли. Гн̃, аште би былъ сѫде, не би мои братъ оумрѣлъ.** Ѥв. В. Григ. — **Просмраждѫтъ лица своа, да са бѫ явили человѣкомъ посташтеса.**

§ 96. Глаголъ-тъ **бытн**, като спомагателенъ глаголъ, играе важнѫ ролѫ въ глаголно-то измѣненіе:

Digitized by Google

въ дѣйствителныя залогъ съ негова-та помощь и отъ спрагател. причастіе са-образова мин. непредѣлно и бѫдѫще-то на съслагателно-то наклоненіе: **бѣхъ пришълъ, грѣхѹ̀ не бѣ́ша ѩ́мѣли, аште и грѣхы бѫдеть сътворилъ**; съ негова-та помощь и отъ спрягат. причастіе (или нѣкога и отъ причас. на настояще-то) са-образоватъ сложны преминѫлы-тѣ или описателны-тѣ времена, въ изъявит. наклоненіе: **сътворилъ ѥсмь, да́лъ ѥ̀сѝ зна́менїѥ, изгыблъ бѣхъ, бѣхъ, оуѹа, бѣ спа**; а въ страдателныя залогъ той спомага въ спряганье-то на сичкы-тѣ времена, кога глаголъ-тъ са-спряга съставно.

ФОРМА НА СТРАДАТЕЛНЫЯ ЗАЛОГЪ.

§. 97. Форма-та на старобѫлгарскы-тѣ глаголы отъ страдателенъ залогъ въ образованье-то си ѭ сходна съ страдателна-та форма на новобѫлгарскы-тѣ глаголы: тя или обыкновенно быва съставена отъ страдателно-то причастіе на спрягваныя глаголъ и отъ спомагателныя глаголъ **ѥсмь** или **бѣхъ** -**ѭ**, или са-образова отъ форма-та на дѣйствителныя залогъ съ притурка-та на възвратно-то мѣстоименіе **са**: **бѣ же нолнъ облѣченъ власы вельбѫжди.** Остр. 255. **Нолнъ преданъ бысть.** тамъ 262. **кьсѝ оуже съвьршишасѧ.** т. 263. **лютѣ же ѹлкоу томоу нмь же снъ ѹловѣчь предаѥтсѧ** Остр. 158.

§. 98. Спряганье-то на страдателны-тѣ глаголы, що са-образоватъ отъ дѣйствителны-тѣ съ притурката **са**, съ нищо не са-различава отъ спряганье-то на глаголы-тѣ отъ дѣйствителенъ залогъ; при неговы-тѣ

Digitized by Google

формы на сичкы-тѣ времена само са-присъединява възвратно-то мѣстоименіе са: несѫсм -ѣшисм.. несѣахсм -сѫхсм,... несо́хсм.., не́слсм ѣсмь.., не́слсм бѣ́хъ.., нести́см бѫ́дѫ..; съконъуахса, съконуахомса, съконъуалса иесмь, съконъуалса бѣхъ, съконъуашса, сконъуаютъ са. Тъй сѫщо са-спрягатъ и дѣйствителны-тѣ съ възвратно и съ взаимно значеніе глаголы, йоще и наричваны-тѣ отъ общій залогъ глаголы.

§. 99. Въ спряганье-то на страдателны-тѣ глаголы, що става съставно отъ спомагателенъ глаголъ и отъ страдателно причастіе, и въ него не са-виждатъ никаквы затрудненія нито особенности: защо-то въ него са-спряга само иединъ спомагателенъ глаголъ, и при него са-прилага причастіе-то на настояще-то или на минѫло-то непред. време въ именителенъ надежь. И тъй въ глаголы отъ страдателенъ залогъ, спрягваны съставно, трѣба да са-забѣлѣжѫтъ особито страдателны-тѣ причастія.

Страдателны-тѣ причастія на настояще-то имать за бѣлѣгъ м съ предиджща гласна ѥ или о въ пьрво-то спряженіе или въ спряженіе-то съ съединителна гласна ѥ, (дѣлаѥмын -мъ -мый -мь -маа -ма -моѥ -мо, глаго́лемый, несомын- -ма -оѥ), а въ второто спряженіе или въ спряженіе-то съ съединителна гласна и имать м съ предиджщѫ гласнѫ и (люби́мый -мь -мын -мъ -мла -ма -моѥ -мо, видимын..). Въ пьрво-то спряженіе причастія на ѥмый имать глаголы, които са-оканчавятъ въ 1-то лице на настояще-то на ѫ-ю: бѫ бїю бїѥ́мый, а които са-оканчаватъ на ѫ-ѧ имать гы на омын: рекѫ -кѧ рекомый, несѫ -сѧ несо́мый, кльнѫ кльнѧ -номын; исключеніе

Digitized by Google

са-забѣлѣжва само въ глаголы, които въ наст. сж на **шж**; тѣ вмѣсто **омый** имать **емый**: **пишж -шѕ пи́шемый**. Страдателны-тѣ причастія на **мин.** непредѣлни, както и въ новобългарскыя езыкъ, имать за бѣлѣгъ **и** или **т**: **бїѣнъ, клатъ**. Буква-та **т** са-ѣевява въ глаголы, които имать окончателнж коренны гласны при р.: **пи́тъ, възатъ пожрытъ**. Но и тѣзи глаголы сж способны да прїемать бѣлѣга **и**: **распѧтъ и распнемъ**.

СПРЯЖЕНІЕ НА ГЛАГОЛЫ ОТЪ СТРАДАТЕЛЕНЪ ЗАЛОГЪ СЪ СПОМАГАТАЛЕНЪ ГЛАГОЛЪ.

а) Отъ несвьршенъ видъ.

Неопредѣлително наклоненіе.

Мжж. р. **бы́ти посылаемѕ**, жен. **бы́ти посылаемѣй**, сред. **бы́ти посылаемо**.

Забѣл. Въ неопредѣлит. наклоненіе причастіе-то въ мжж. и женс. родъ выншгы са-употребява въ дателенъ падежъ, а въ средніа — въ именит.: **подобаѣтъ сынꙋ ѹлꙋьскоꙋꙋмꙋ преданоу быти къ рѫцѣ ѹлокѣкъ грѣшьникъ и распатоу быти. — Можлаше бо се мꙋро продано быти на мънозѣ и дано быти нищимъ.**

Причастіе.

наст. { пъл. **посылаемын -ый -ыа -ыѧ -ыѥ -ое**
усѣч. **посылаемъ -мь -ма -мо**

непр. { **посыланый -ныи-ныѧ -ноѥ -ѣ**
посыланъ -на -но

Digitized by Google

Изъявително наклоненіе.

Настояще.

Посылаемъ -мь -ма -мо есмь или бывалъ -ю...

Минжло

продължавано

посылáемь -емъ -ма -мо } бѣахъ, бяхъ или бывахъ -áхъ

непредѣлно

посылаемъ -мь -ма -мо } бѣхъ... бѣ...

Бждще.

посылаемъ -мь -ма -мо } бждж -ешн... или имамъ мь быти...
бѫдѫ -еши имашъ быти...

Повелително наклоненіе.

бждн -бѫ́ди посылаемъ -емь...

в) Отъ свьршенъ видъ.

Неопредѣлително наклоненіе.

Мжж. р. **посъланоу -по́сланѫ быти**, жен. **по́сланѣй быти**, сред. **посъланно -по́слано быти.**

Причастіе.

пъл. **посъланъıн -ан -ое -о́сланый -нам -ное**
усѣч. **посъланъ -на -но -по́сланъ -на -но.**

Изъявител. наклоненіе.

Минжло опредѣлѣно.

посъланъ -по́слнъ -на -но есмь.

Минжло непредѣлно.

посъланъ -по́сланъ -на -но бъıхъ...

Бждще.

посъланъ -на -но бждж... или имамъ быти.
по́сланъ -на -но бѫ́дѫ или имáмъ быти.

Повелително наклоненіе.

бждн посъланъ -на -но..., бѫ́ди по́сланъ -а -о.

Digitized by Google

БЕЗЛИЧНЫ ГЛАГОЛЫ *).

§. 100. Безличны-тѣ глаголы иматъ форма, употребяваща само въ 3-то единст. лице, както и въ новобългарскыя езыкъ, по нѣкоя отъ горѣизложены тѣ спряженія. Такыви глаголы сж: **подобаетъ**, **доклѣетъ**, **надлежитъ**, **дождитъ**, **гремитъ**, **случаетсѧ**, **ключаетсѧ**; тъй и нѣкои употребяваны съставно отъ нѣкоя качественно нарѣчіе и спомагателныя глаголъ **быти**: **лѣпъ ѥсть**, **годѣ ѥсть**, **оугодно ѥсть**, и другы нѣкои.

Ето единъ образъ и за тѣхъ.

1.) Настояще. **Подобаетъ** -ть. Минѫл. продълж. **подобаше** -баше. Мин. непредѣл. **подобало** и **подобало бѣ**.

2.) Настояще. **лѣпъ ѥсть**. Минѫл. продълж. **лѣпъ бѣаше, бѣше, бѣше**. Минѫл. непредѣл. **лѣпъ было** и **лѣпъ бѣ**.

Тъй и другы-тѣ — сѣкый споредъ форма-та си относя-са, на коѣто спряженіе и на която разредба принадлежи.

БѢЛѢЗЫ НА НАКЛОНЕНІЯ-ТА, ВРЕМЕНА-ТА И ЛИЦА-ТА.

§. 191. Като са-изложихъ образы-тѣ на спряженія-та, представятъ-са тукъ въ общи изгледъ бѣлѣзы-тѣ на наклоненія-та, времена-та и лица-та.

---

*) Тъй са-наречены, не че са не употребяватъ въ никоѣ лице, но защо-то тѣ никога не пріѣматъ за подлежаще ни нѣкоѣ отъ 3-рѣ лица, нито нѣкой предметъ.

Digitized by Google

Бѣлѣгъ или характеръ на неопредѣлителна-та форма ıе — тн и цн, на супинумъ — тъ и ць, на повелително-то наклоненіе — и по сичкы-тѣ періоды, — ѣ само въ древность-та и ѥ само въ новыя періодъ. Бѣлѣзы на настояще-то (както и на бѫдѫщ.) време въ изъявително-то наклоненіе сж:

лица.	*за ѥдин.*	*за двойств.*	*за множ.*
	1. мь - мъ ж - ѫ, ѫ - ю	1. вѣ	1. мъ - мы
	2. си или ши	2. та	2. тѥ
	3. ть - тъ	3. та, тѥ, тѣ	3. жть, ѫть, ать, ѧть

само въ новыя періодъ — ѫтъ, ютъ, ятъ, ѧтъ.

Бѣлѣзы на минѫлы-тѣ времена въ изъявително-то накл. сж: х, с, ш.

Производство на времена-та.

§. 102. За да са-улесни изучванье-то на формы-тѣ въ спряженія-та, нужно ıе да са-упознаıе добрѣ производство-то на времена-та. За производство-то на времена-та трѣба да са-пріѣме за основа: 1. неопредѣлителна-та форма и 2. настояще-то време въ изъявително-то накл. Отъ пьрва-та происхождатъ: супинумъ, минѫлы-тѣ времена въ изъявит. наклоненіе и причастіе-то на непредѣлно-то време, а отъ второ-то са-образова повелит. наклоненіе и причастіе-то на настояще-то.

§. 103. Кога на неопредѣлителна-та форма бѣлѣгъ-ть тн ıе присъединенъ при глаголныя корень

Digitized by Google

съ помощь-та на гласна, или самъ-си корень-тъ кога са-окончава на гласна: тогази минжло-то непредѣлно време са-образова съ просто премѣнуванье **ти** на **хъ**, т. е. вмѣсто бѣлѣга **ти** на неопредѣлит. форма, полага-са бѣлѣгъ-тъ **хъ** на минжло-то непредѣлно време: **зна́ти - зна́хъ, пи́ти - пи́хъ, клати - клахъ, грѣ́ти-грѣ́хъ, любѝ'ти - любѝхъ.** А кога глаголны-тѣ корени, що са-окончаватъ на съгласна, са-съединяватъ съ бѣлѣга **ти** на неопредѣлително-то наклоненіе безъ помощь-та на гласна: тогази минжло-то непред. време са-образова, като са-измѣни на неопредѣлителна-та форма бѣлѣгъ-тъ **ти (ци)** на **охъ**. Въ този случай коренната съгласна си-прiема пьрвыя видъ, ако и да бы са-измѣнила въ неопредѣлителна-та форма по законы-тѣ на благозвучіе-то (§. 14): **нести - несо́хъ, бости-бодо́хъ (бод), плести-плето́хъ (плет), пещи-пеко́хъ (пек), тещи - тео́хъ (тек), моцѝ - мого́хъ (мог), врѣщи - врѣхохъ (врѣх).**

§. 104. Окончанія-та **лахъ -ахъ, лахъ -ахъ**, които сѫ свойственны на минжл. продължавано врем., присъединяватъ-са направо при окончателна-та коренна гласна. Ако ли корень-тъ са-окончава на съгласна, която въ неопредѣлит. наклоненіе направо са-присъединява съ **ти**, или на носова гласна, която предъ друга гласна са-разлага на **ы, ъы**; то вмѣсто **лахъ-ахъ, лахъ -ахъ** поневява-са **лахъ -ахъ: пити -пилахъ па́хъ, знати знялахъ -а́хъ нести - несялахъ на́хъ. клати - клянялахъ на́хъ**, Глаголы-тѣ, които въ неопред. накл. иматъ бѣлѣга **ци** (вм. **гти, кти**), прiематъ **лахъ** като измѣнятъ **г** на **ж**, **к** на **ч**: **моцѝ - можлахъ а́хъ, тещи - течлахъ -а́хъ.** Тука, твърдѣ вѣроятно, **лахъ** стои

Digitized by Google

вмѣсто **махъ**: инакъ нѣма отъ кадѣ да са-объясни измѣненіе-то **г** на **ж** и **к** на **ч**.

§. 105. Причастіе-то на минжл. непредѣлно време образова-са, като премѣни **ти** на — **вши -въ вый -вшій** въ онѣзи глаголы, които въ образованье-то на туй сжщо време въ изъявит. наклоненіе измѣнуватъ **ти** на **хъ** (§. 103): **знати - знавши -авъ -а́вый -а́вшій -а́вшъ, пивши - пивъ пи́вшій -вшъ, грѣвши -въ -грѣ́вшій - гѣ́вшъ** (**мрѣти - мрѣ́ти - мьрши - мѣ́рый мѣ́ръ - мѣ́ршій - мѣ́ршъ**, защото гласна-та **ѣ** или **є** ю непостоянна), **любити - любивши -и́вый -и́въ -и́вшій -и́вшъ, кла́вый кла́къ -а́вшій -а́вшъ** (въ древность-та — **клъвши - клъвъ** на **ши**, защото са-разлага носова-та **а** въ **ъи**). А въ глаголы-тѣ, които измѣнуватъ **ти** на **охъ**, туй причастіе са-образова, като са-измѣни **ти** въ **ши -ъ -ый -шій -шъ**, а глаголна-та коренна съгласна, ако ю измѣнена, пріема тукъ първыя си видъ: **нести - несши - несъ — не́сый - не́сшій, вости** (**вод**) **водши водъ - во́дый - во́дшій - водшъ, плести** (**плет**) **-плетши - плетъ пле́тый -тшій, моши** (**мог**) **могши - мо́гъ - мо́гій - мо́гъ - мо́гшій -гшъ, влєши** (**влєк**) **-влєкши - влєкъ влє́кій - влє́къ -кшій -кшъ**. За другы-тѣ съкратены формы на туй причастіе каза-са по горѣ въ второ-то спряженіе забѣлѣж. 1.

Тъй сжщо са-образова и спрягателно-то причастіе, като измѣнува и въ два-та речены случаи **ти** на **лъ -ла -ло** за єдин. число, **ли -**(**лы** за жен. **ла** за ср. древ.) за множ., съ исключеніе — дѣто коренны-тѣ окончателны съгласны **д, т**, — по законы-тѣ на благозвучіе-то (§. 14. — 1.), са-отмахватъ предъ **лъ**

Digitized by Google

-лѧ -ло: пи́ти -пи́лъ -лѧ -ло -пи́ли -лы -лѧ; зна́ти -зналъ, клати -клалъ, горѣ́ти -горѣ́лъ, мрѣти -мрѣ́ти -мрьлъ -ме́рлъ, моли́ти -моли́лъ, нести -не́слъ, вести (вед) -бе́лъ, бости (бод) -бо́лъ, плести (плет) -пле́лъ, уѣсти (уьт) -уьлъ -уьла -уьло -че́лъ -чла́ -чло́ множ. уьли -уьлы -уьла -чли́, моцы́ (мог) -мо́глъ, пецы́ (пек) -пе́клъ.

§. 106. Отъ неопредѣлителна-та форма происхожда сѫщо и супинумъ или неопредѣлителна-та достигателна форма, чрезъ измѣненіе-то на и въ ъ и (въ ь послѣ ц): дѣ́лати -дѣлатъ, нести -нестъ, пецы́ пещь.

§. 107. Отъ 2-то лице на настояще-то време образова-са повелително-то наклоненіе въ първо-то спряженіе, като измѣнува окончаніе-то еши на и, а въ второ-то — отъ окончаніе-то иши, като отмахва ши: несе́ши -неси́, пиѣши -пии, зна́еши -зна́й, лю́биши -люби́, зри́ши -зри́, ѵо́диши -ѵоди́.

§. 108. Отъ 3-то множ. лице на настояще-то образова-са на причастіе-то наст. време, като са-измѣнѭтъ ѭть, ать, ѧть на ѫи или ѧ, а жть на ы (въ древность-та), а въ новыя періодъ ютъ, ѧтъ = (ѭтъ) на ѧй -ѧцы́й, ѧтъ на ай -ацы́й а ѫтъ на ый -ѫцы́й: дѣлаѭть -ютъ -дѣлаѫи -дѣлаѫй -ющы́й, стоѭть -ѧ́тъ-стоѫи- -стоѫ -стоѫ́й -ѧ́цы́й, лежать -лежа́тъ -лежаи -лежа -ложа́й -лежа́цы́й -лежа́ -лежа́цъ, несѭть несѫ́тъ несъи -несы -несы́й -несѫцы́й несы́ -несѫцъ.

Забѣл. За съставанье-то на бѫдѫще-то на глаголы отъ несвьрш. видъ въ изъявително-то наклоненіе и за съставянье-то на съслагателно-то наклоненіе каза-

Digitized by Google

са по горѣ, както и за съставны-тѣ преминѫлы времена въ изъявително-то наклоненіе (§. 81. 1. 2.).

ГЛАВА V.

ЗА ПРИЧАСТІѢ-ТО.

§. 109. *Причастія-та сѫ думы*; които отъ една страна участвуватъ, по формы-тѣ и по значеніе-то си, въ глаголы-тѣ, отъ които происхождатъ, а отъ друга — въ прилагателны-тѣ имена, като що означаватъ (съ измѣняваны типове по родове, числа и падежи) дѣйствіе или състояніе принадлежаще на предметъ; за туй тѣ са-наричатъ *дѣйственны прилагателны*. За тѣхно-то участіе въ глаголы-тѣ, каза-са колко-то трѣба, а тукъ за участіе-то имъ въ прилагателны-тѣ имена, предлага са-единъ образъ за типическы-тѣ имъ измѣненія по родове, числа и падежи.

1. Пълна форма.

Единственно.

		мѫж.	*жен.*	*сред.*
и.	наст.	знаѩн -ѫй -ющій	знаѩщиѧ знáющаѧ	знаѩщее -ющее
з.	наст.	могѫн -ій -ѧщій	могѫщиѧ -ѧщаѧ	могѫщее -ѧщее
и.	непр.	знавъш -вшій	знавъшиѧ знáвшаѧ	знавъшее знáвшее
з.	непр.	могъш мóгшій -гшій	могъшиѧ мóгшаѧ	могъшее мóгшее

Digitized by Google

род.	знамѧлаго -ющлагѡ	знамѧщыа -ющїѧ	сѫщо като въ мѫж. родъ
	могѫщлаго -гѧ́щлагѡ	могѫщыа -гѧ́щїѧ	
	знавъшлаго -вшлагѡ	знавъшыа -вшїѧ	
	могъшлаго -гшлагѡ	могъшыа -гшїѧ	

тьй и други-тѣ падежи склонять-са по образа ни́щїй въ прилагателны-тѣ; сѫщо и двойственно-то число и множественно-то неотмѣнно.

II. Усѣчена форма.

Единственно.

	мѫж.	*жен.*	*сред.*
и. з.	знамъ -ѧ -ющъ	знамѧщи -ющи	знамъ -ѧ
	могы могѧ́щъ	могѫщи -гѧ́щи	могы
	знавъ зна́вшъ	знавъши -вши	знавъ
	могъ мо́гшъ	могъши -гши	могъ
р.	знамѧщѧ -ющѧ	знамѧщѧ -ющи	сѫщо като въ мѫж. родъ
	могѫщѧ -гѧ́щѧ	могѫщѧ -гѧ́щи	
	знавъшѧ -вшѧ	знавъшѧ -вши	
	могъшѧ -гшѧ	могъшѧ -гши	

другы-тѣ падежи и двойственно-то — по ни́щъ точно.

Множественно.

и. з.	знамѧщѥ -ющѥ	знамѧщѧ -ющи	знамѧщѧ -ющѧ
	могѫщѥ -гѧ́щѥ	могѫщѧ -гѧ́щи	могѫщѧ-гѧ́щѧ
	знавъшѥ -вшѥ	знавъшѧ -вши	знавъшѧ -вшѧ
	могъшѥ мо́гшѥ	могъшѧ -гши	могъшѧ -гшѧ

р. знамѧщь -ющъ, могѫщь -гѧ́щъ, знавъшь-вжъ могъшь-гшъ и други-тѣ падежи неотмѣнно по ни́щи.

Забѣл. Въ древность-та дател. множ. съ усѣчена форма има — щемъ за мѫж. и сред. родъ, а за жен. — щамъ, и твор. един. за мѫж. и сред. родъ — щьмь.

Digitized by Google

Тъй и страдателны-тѣ причастія на: **ын-мый -мъ - мь, нын - нъ - тын - тъ** скланятъ-са правилно по пълна-та и усѣчена-та форма на твърдо-то склоненіе на прилагателны-тѣ.

ГЛАВА VI.

ЗА НАРѢЧІЕ-ТО.

§. 110. ***Нарѣчія-та***, както и въ новобългарскыя езыкъ, поставять-са въ рѣчь-та при прилагателны имена, при глаголы и при сѫщи пакъ нарѣчія, за поточно-то имъ опредѣляванье. По значеніе-то си тѣ въ рѣчь-та са-употребяватъ трояко:

I. За да покажѫтъ обстоятелство на какво-да-е, по въпросы-тѣ: **ка́кѡ? коли́жды? когда́? гдѣ́?**

II. За да опредѣлѫтъ точность на нѣщо, по въпроса: **воистинѣ ли?**

III. За опредѣляванье на качественна мѣрка, по вопроса: **въ како́й мѣ́рѣ?**

§. 111. Обстоятелственны-тѣ нарѣчія показватъ:

1. ***Качество***, по въпроса: **ка́кѡ?** или **каки́мъ о́бразомъ?** напр. **та́кѡ, и̂на́кѡ, и̂на́че, до́брѣ, злѣ́, пра́вѡ, и̂на́кѡ, кѹ́пнѡ, вкѹ́пѣ, ра́внѡ, напра́сно, нечая́нно, ско́рѡ, ме́дленно, наро́чно, тѹ́не, сла́дкѡ-сла́дцѣ, го́ркѡ-го́рцѣ** и други таквызи.

2. ***Количество***, по въпросы тѣ: **коли́кѡ? коли́жды?** или **ча́стѡ ли?** на прим. **толи́кѡ, е̂ли́кѡ, ма́лѡ-кма́лѣ, мно́гѡ, е̂дѝножды, два́жды, трѝжды,**

Digitized by Google

вторйцею, седмерйцею мнóгажды (мъногаш'ди въ древность-та), мнóжицею, многократнѡ, чáстѡ, рѣдкѡ, ниедйножды, николйкѡ и другы таквызи.

3. *Време,* по въпросы-тѣ: *а)* когдá? — нынѣ, днéсь, вчерá, зáвтра, всегдá, вынѣ, дрéвле, вначáлѣ, давнѡ, прйснѡ, прéжде, пóслѣ, никогдá и другы таквызи. *б)* ѡколѣ? = ѡсéлѣ, ѡтóлѣ, ѡнéлѣже, йсконй, ѡнынѣ, сначáла, йздѣтства и др. *в)* докóлѣ? — дотóлѣ, до сéлѣ, до нынѣ и другы.

При временны-тѣ нарѣчія са-спричитатъ и тѣзи, що показватъ: *начало* на дѣйствіе-то — оу̑жé, *продължаванье* — ѣщè, и *повтореніе* — пáки.

4. *Мѣсто* по въпросы-тѣ. *а)* гдѣ? — здѣ, тáмѡ, вездѣ, ѳндѣ, йндѣ, внѣ, внýтрь, горѣ, долѣ, далéче, нйзѣ, йндѣ, нигдѣ и др. *б)* ѡкýдѣ? — ѡсюдѣ, ѡтýдѣ, ѡонýдѣ, ѡнюдѣже, ѡвсюдѣ, свыíше, снйзѣ, йзвнѣ, йзвнýтрь, йздалéче, и др. *в)* кáмы? — тáмѡ, ѣмѡ, ѳвáмѡ, ѳнáмѡ, вóнъ, сѣмѡ, ѣмыже, никáмѡ и друг. так.

§. 112. Нарѣчія, които опредѣлявать точность на що-да-ѥ, сж: *а) Вопросителны:* вскýю? оу̑жéли? неоу̑жéли? *б) Утвьрдителны:* ѣй, войстинѣ, тóчно, дáже. *в) Предположителны:* ѣдá, ѣдáли. *г) Отрицателны:* нѣ, ни, ѡнюдъ. *д) Ограничителны:* тóкмѡ, тóлькѡ.

§. 113. Нарѣчія, що опредѣлявать качественнѫ мѣркѫ сж:

1. Що усилватъ утвьрденье-то: — *а)* Въ положителна стьпень: сѣлѡ, весмá, пáче, вельмй, довóлнѡ, нарóчнѡ. *б)* Въ сравнителна стьпень: лйшше,

Digitized by Google

вящше, выіше, мно́жае, и҃злиχа, несравне́ннѡ, сѹгѕбѡ, трегу́бѡ. *в)* Въ превъсходна стьпень: на́й, все́, найпа́че.

2. Що усилватъ отрицаніе-то: вовсѣ, совсѣмъ нима́лѡ, николи́кѡ, николи́же, не́же, не́жели.

3. Що ослабятъ и ограничаватъ утвърденіе-то и отрицаніе-то: е҃ле, е҃два́, не́гли, немно́гѡ, ѿча́сти, почти́.

§. 114. Има нѣкои нарѣчія, които управляватъ падежи, и затуй са-смѣсватъ въ грамматикы-тѣ съ предлозы-тѣ; таквызи сж: сквозѣ, ра́звѣ, ми́мѡ, внѣ, во́нъ, [верхѹ́, бли́зъ, па́че, пре́жде, кромѣ, дѣ́лѧ, дѣ́лма, по́длѣ, вмѣ́стѡ, вну́трь, вслѣ́дъ, вскра́й, о҃крестъ, посредѣ́, пра́мѡ, проти́вѹ, сѹпроти́вѹ сопроти́въ, междѹ́.

ГЛАВА VII.

ЗА ПРЕДЛОГА.

§. 115. *Предлозы-тѣ,* както и въ сегашнія ни езыкъ, употребяватъ-са предъ другы-тѣ думы, отдѣлно или сложно, въ разны значенія.

а) Отдѣлно поставяны предъ имена и мѣстоименія, предлозы-тѣ спомагатъ на падежи-тѣ за да показватъ по-ясно отношенія-та между предметы-тѣ.

б) Сложены съ глаголы, показватъ направленіе-то или и доизвършанье-то на дѣйствіе-то имъ (вижь по горѣ §. 75. 1. 2. 3. Забѣл. 1.).

Digitized by Google

§. 116. Отъ предлозы-тѣ нѣдны сѫ въ употребеніе само сложны а другы — и отдѣлны, и сложны.

а) Само сложны сѫ: вы- = (во, въ), па- = (по), пра-, про-, пре-, разъ-.

б) И отдѣлны, и сложны сѫ: оу̑, до, съ и со = (de) или (cum), отъ-ѿ, и̂зъ, къ и ко, възъ и возъ, безъ, при, чрезъ, ѿ, въ и во, на, подъ, надъ, предъ, по, за.

ГЛАВА VIII.

ЗА СЪЮЗА.

§. 117. *Съюзы-тѣ* служѫтъ въ рѣчь-та или за съединяванье или за раздѣлянье на отдѣлны думы и на цѣлы предложенія, напр. а̃же слы́шите и̂ ви́дите; а̃зъ чита́ю, ты́ же спи́ши, ты́ ли е̑сѝ гра̀дны́й, и̂лѝ и̂но́го ча́емъ?

§. 118. Съюзы-тѣ по значеніе-то си бываѫтъ:

1. *Съединителны:* и̂, не то́чїю — но и̂, не то́кмѡ — но и̂, при то́мъ, при се́мъ, дабы́, та́кожде и̂, кром'ѣ тогѡ̀ . . .

2. *Раздѣлителны:* и̂лѝ, ли, ли́бо, ни́, нижѐ.

3. *Противителны:* а̂, же, оу̑бѡ — же (μὲν δὲ), но, о̂дна́кѡ, о̂ба́че.

4. *Условны:* а̃ще — то, а̃ще бы — то бы.

5. *Послѣдователны:* е̑гда̀ — тогда̀, когда̀, внегда̀.

6. *Устѫпителны:* понѐ, а̃ще и̂ — о̂ба́че, хотя̀-но.

7. *Причинны:* бо, йбо, занѐ, зане́же, поне́же.

Digitized by Google

8. *Сравнителны:* ѩкѡ — тáкѡ, тáкожде — ѧ̃ки ѩкоже — тáкоже.

9. *Заключителны:* оу̑бо, прóчее, тѣ́мже.

Забѣл. Съюзнѫ силѫ имать и нѣкои мѣстоименія и нарѣчія: ѝже - ѩ̃же - ѣ̃же, тѝлѝкъ - є̀лѝкъ, такóвъ — ѩ̃кóвъ, ѝдѣ́же, ѿнюдѹ́же, є̀гдà, внегдà.

ГЛАВА IX.

ЗА МЕЖДОМЕТІЕ - ТО.

§. 119. *Междометія* сѫ нѣкои краткы просты звукове: а̃, ѡ̃, оу̑, сѐ, ѡ̑й, ѣ̃й, χа, — и нѣкои сложны оу̑à, а̀ѕ̀, χéй, ѧ̃χъ, ѳ̃χъ, оу̑вы̀, гóре и другы нѣк., употребяваны въ рѣчь-та за показванье на внезапны чувствованія, подбудены отъ силны душевны страсти, като отъ радость, скърбь и проч. Но съ токвози значеніе нѣкога са-употребяватъ и: имена сѫщест. — бѣдà! гóре! —; мѣстоименіе — что̀! —; повелител. наклоненіе — слы́ши! зрѝ! дáждь то бг̃ъ! —; нарѣчія — бла́го! бла́гоже! кóль! —; частицы, чрезъ които са-съставятъ съслагателно-то и желателно-то наклоненія: да! ѡ̃ да! да бы! ѡ̃ да бы!

Забѣл. 1. Въ старобългарскыя езыкъ са-срѣщатъ по-часто слѣдующи-тѣ междометія: оу̑вы̀ мнѣ̀ гдн̑и, гдн̑и, ѩ̃кѡ вúдѣχъ а̃ггела гдн̑а лицéмъ к' лицѹ̀. Суд. VI. 22. — оу̑à разорáй цéрковъ, и̑ тремú дéнми, созидáй ю̑. Марк. XV. 29. — гóре вáмъ насыщéннїи нынѣ̀ ... гóре, є̀гдà дóбрѣ рекѹ́ть вáмъ всѝ

Digitized by Google

человѣцы. Лук. VI. 25, 26. — горе мнѣ, ꙗкѡ ѝсчезаетъ дꙋша̀ моѧ̀ надъ оу҃вїе́нными. Іерем. IV. 31. — а҃ще бо нечестивъ бꙋ́дꙋ, лютѣ мнѣ. Іов. X. 15. — оу҃ лютѣ мнѣ, понеже бы́хъ а҃ки собира́ѧй сла́мꙋ на жа́твѣ. Мих. VII. 1. — ѡ́ лютѣ мнѣ! ѡ́ лютѣ мнѣ! ꙗкѡприложи́ гдь трꙋ́дъ к' болѣ́зни мое́й. Іерем. XLV. 3.

Въ Изборника 1073 год. и въ Іоанна Лѣствичника XII. в. срѣща-са междометіе-то оухъ; тъй нарѣдко са-види въ стары-тѣ актове и междометіе-то охъ. И едно-то и друго-то съотвѣтствувать на междометіе-то лютѣ мнѣ!

— слы́шите ны́нѣ гл҃ющїи. Іак. IV. 13. — прїидѝте ны́нѣ бога́тїи. Мат. V. 1. (age, esse, ἄγε). — Въ древность-та са-нахожда — и колѣ.

— се́ бо цр҃твїе бж҃їе вн҃ꙋ́трь васъ е́стъ. Лук. XVII. 21. и҃ рекꙋ́тъ, сѐ здѣ̀, и҃лѝ, сѐ о҃ндѣ̀. Мат. стр. 23.

— да бꙋ́дꙋтъ ми́лости вилѝкагѡ бга... ѡ́ да бы́сте ма́лѡ потерпѣ́ли безꙋ́мїю моемꙋ́. 2. Коринѳ. XI. 1. да бы́ ѝспра́вилисѧ пꙋтїе́ мои́. Псал. CXVIII. 6. ѡ҃ дабы́ ѡ҃сѣ́чени бы́ли развраща́ющїи васъ. Галат. V. 12.

Забѣл. 2. Въ неизмѣняваны-тѣ части древньо-то правописаніе не са-помѣсти, като що може и то лесно да са-въобрази отъ щото са-каза и за него въ изменяваны-тѣ части.

Digitized by Google

ПРИТУРКА

на

ПЪРВА-ТА ЧАСТЬ.

ЗА ПРОИЗВОДСТВО-ТО ИЛИ ОБРАЗОВАНЬЕ-ТО НА ДУМЫ-ТѢ.

§. 120. Образованье-то на думы-тѣ съдържава: — *а)* производство на думы-тѣ отъ тѣхны-тѣ корени, или на єдна дума отъ друга, — *б)* слаганье-то на думы-тѣ. По пьрво-то са-євятъ думы-тѣ *пьрвообразны* и *производны* (§. 11.), а по второ — *просты* и *сложны* (§. 12.).

а) Производство на думы-тѣ.

§. 121. Корени-тѣ на думы-тѣ въ старобългарскыя єзыкъ, както и въ сегашнія ни, раздѣлятъ-са на: 1. *знаменателны* или *глаголны*, изъ които са-образоватъ сичкы-тѣ знаменателны части на рѣчьта (отъ — **пи**, **жив**, **цѣл**, **оум**, **дж** происхождатъ — **пи́ти**, **жи́ти - жи́въ - живы́й**, **цѣ́лъ - цѣли́ти - цѣлѣ́ти**, **оу̑мъ - оу̑мєнъ - оу̑мный - оу̑мѣ́ти**, **нєджъ -нєджьнъ**) и 2. *слу̑жебны* или *мѣстоименны*, отъ които са-произвождатъ служебны-тѣ части парѣчьта, като: мѣстоименія, съюзы, предлозы и нѣкои отъ нарѣчія-та — (отъ **къ**, **ъ**, **дв** произвождатъ-са: **къто**, **ъто**, **ѭкъ**, **дъка**).

§. 122. Корени-тѣ на старобългарскыя єзыкъ, както и у насъ сега, *имать* отъ єдна до четыри буквы, и по туй тѣ са-раздѣлятъ на три разредбы:

Digitized by Google

а) на корени отъ єдна гласна, или отъ єдна съгласна съсъ гласна: и, оу, о, тъ, сь, вл, бы;

б) на корени отъ двѣ съгласны съ єдна гласна: вид, пид, нєс, тєк, лєг,

и *в)* на корени отъ три или четыри съгласны съ єдна гласна: дрѣм(ати), лов(зати), сквоз(ѣ), строп(ъ). По́тънко изброяванье на корени-тѣ нахожда-са въ грамати́ка-та на Добровскы и въ „Radices Linguae Slovenicae veteris dialecti.“ Миклошича.

§. 123. Образованье-то на глаголы-тѣ отъ кореня имъ става, както и въ новобългарскыя ни єзыкъ, като са-прилагатъ глаголны-тѣ формы при глаголныя корень или направо т. е. безъ помощь-та на гласна да(ти), нєс(ти), или посредственно, съ помощь-та на гласна пис(а)ти; сжщи-тѣ производственны буквы: а, ѧ, и, ѣ, иж-и8, ова, употребяватъ-са и при производство-то на глаголы отъ корени-тѣ на другы думы — и съсъ сжщи-тѣ отличителны означенія.

зокж (зък(ати)	оум оумѣти	*умѣѭ*
сѣж сѣ(ыати)	доух доухнжти	*духнѫ*
годж оу)год(ити)	соух сóхнѫти	*съхнѫ*
гокѣж гок(ѣти)	мил мúловати	*милвамъ*
гърмж гръм(ѣти)	рад рáдоватисѧ	*радвам-са*

§. 124. Образованье-то на сжществителны-тѣ имена отъ корени-тѣ имъ става, като са-притури при кореня имъ третьелично-то мѣстоимѣніе, което въ този случай за мжжкыя родъ, освень въ форма-та си -й — ювява-са и видъ на ъ и ь, въ жен. родъ — а и ы, въ сред.

Digitized by Google

родъ — ѥ и о: раѝ, зно̀и, до̀мъ, го̀сть, вода̀, ба̀нѫ =нѧ, мо̀ре, [сѐло̀.

А производство-то на сѫществителны не отъ кореня имъ, но отъ другы части нарѣчь-та, става и чрезъ притурка-та на разны производственны, или и спомагателны буквы и слогове, като: ар, тыр, тел, ен, ик, ил, ал, ств, ищ, ыи, ост, от, тв, и другы, които и въ сегашнія ни ѣзыкъ, поставены между кореня и третьелично-то мѣстоименіе, показватъ по тънко характера на изреквано-то понятіе: рыб(ар)ъ, пас(тыр)ъ, зрѝ(тел)ъ, грѣш(ен)ъ, грѣш(ник)ъ, свѣ(тил)о, свѣт(ил-ник)ъ, забр(ал)о, цар(ств)о, събор(ищ)е сват(кин)ѧ, о̃н(ост)ъ, добр(от)а жѐр(тв)а. Но тѣзи, тъй съставяны спомагателны окончанія, ако и назначаваны отъ нѣкои, че опредѣляватъ особито значеніе на понятіе-то, вынагы не са-сбѫждатъ въ свою-то опредѣленіе: нерѣдко ѣдны и тѣзи окончанія са-ѣвяватъ и въ думы, що означаватъ лице или вещь, и въ думы, що означаватъ отвлеченно понятіе, напр. рабыѝнѧ и сватыѝнѧ, пѫстыѝнѧ и книгѝнѧ, слу̀хъ и послу̀хъ, сыро̀та и простота̀, жребѐцъ и вѣнѐцъ, конѐцъ и близнѐцъ, къстокъ и о̃трокъ.

§. 125. Образованье-то на прилагателны-тѣ извърша-са, както и на сѫществителны-тѣ, т. е., като са-притури при корень-тъ третьелично-то мѣстоименіе, или и чрезъ внасянье-то на спомагателны буквы: но̀вый-но̀въ, вѐлїй, пра̀вый - пра̀въ - (правда сѫщест.) - правьдьнын, (грѣхъ) грѣшный.

Спомагателны или производственны буквы при старобългарскы-тѣ прилагателны са-виждатъ тѣзи единадесеть — н, к, м, и, л, р, к, т, ш, у, щ —, кои-

Digitized by Google

то сѫ и при новобългарскы-тѣ; сѣка отъ тѣхъ, както и у насъ, придаватъ различны тънкы отчьртанія въ значеніе-то на прилагателно-то: тъй напримѣръ: **страхли́вый (страх), страшный, страше́нъ; гни́лый (гни), лѣни́вый (лѣн), блѣда́вый (блѣд), рога́тый (рог), ко́нскїй (кон), сѫдѣ́бенъ - сѫдѣ́бный (сѫд), дне́шнїй (дьн), ще́дрый (щед), крѣ́пкїй (крѣп), ло́вчїй (лов), вѣ́щїй (вѣд).**

Образованье-то на прилагателны-тѣ изобщо ю много по-опредѣлено, нежели образованье-то на сѫществителны-тѣ: сичкы-тѣ тѣхны окончанія може да са-пріемнѫтъ или 1. *за мѣстоименны* — **но́въ - но́вый, крѣпъкъ, сладъкъ, дрѫзкъ,** или 2. за *падежны:* **Архиереовъ, (оударь раба Архиереова),** или 3. за *причастны* — **неключимъıи (неключимаго раба вѣкрьзѣте въ тьмѫ кромѣшнѭю), здрѣлъıи -лъ-(здрѣти), гнилъıи -лъ (гнити).**

Забѣлѣжка. Отъ образованье-то на сѫществителны-тѣ и повече на прилагателны-тѣ имена отъ кореня имъ и отъ притурка-та въ края имъ на древньето третьелично мѣстоименіе — **н, а, е,** — съ членно значеніе, види-са да води порѣкло-то си и въ новобългарскыя ни езыкъ членъ-тъ — *тъ* или *а* за мѫж. родъ, *та* за женскыя, *то* за среднія въ единст. число, и — *тѣ* за мѫж. и женс. родъ, *та* за средн. родъ въ множест. число. Каза-са въ §. 63. Забѣл. 2., че древньето опредѣлително мѣстоименіе — **тъ, та, то** — застѫпило мѣсто-то на третьелично-то мѣстоименіе — **н, а, е** — йоще въ сама-та древность: но и у насъ сега то сѫщо мѣстоименіе са-употребява за третьелично въ именителны-тѣ единственны падежи — *той, тя, то,*

Digitized by Google

— и въ множест. — *тѣ, тѣхъ, тѣмъ* и за три-тѣ рода. Отъ туй произлѣзва, че, както въ древность-та форма та — **и, ы, ѥ** — пріѥла употребеніѥ въ края на прилагателны-тѣ имена, като за членъ, за да бы тѣ са-различавали, кога означаватъ опредѣленѫ идеѫ (вижь §. 38. Забѣл. 1. и §. 168. *г.*), тъй и сега у насъ употребявано-то третьелично мѣстоименіѥ въ усѣчена-та си форма — *тъ, та, то, тѣ, та* — застѫпило членно-то мѣсто на древнье-то — **и, ы, ѥ**, не само слѣдъ прилагателны, но и слѣдъ сѫществителны имена, наприм. вмѣсто **новъıи, новыа, новоѥ** сега употребявамы *новый-тъ, нова-та, ново-то.* Но тукъ са-види, че туй замѣстянье са-оправдава напълно само за женск. и средній родъ, а колко-то за мѫжкыя — не напълно.

Въ мѫжкыя родъ замѣстянье-то на форма-та — *тъ* вмѣсто древня-та — **и** — не са-види напълно оправдавано, защото при произношеніѥ-то и въ края на сѫществителны-тѣ и повече на прилагателны-тѣ имена срѣща-са не малко затрудненіѥ *(плетъ-тъ, царь-тъ, репей-тъ, правый-тъ, синій-тъ).* Отъ друга страна нѫкъ, като гледамы, че, за улесненіѥ на туй затрудненіѥ, ѣзыкъ-тъ ѣстественно вкарва предъ — *тъ*-звука — *а* — (както са и пише отъ нѣкои наши учены: *плетъ-атъ, царь-атъ, репей-атъ, правый-атъ, синій-атъ)* и — че този звукъ самичькъ и безъ форма-та — *тъ* — твьрдѣ достатъчно изреква членнѫ-тѫ идеѫ доро съ голѣма гладкость и леснина въ изговаряньѥ-то *(плета, царя, репея, правыя, синия),* отъ туй са-дава намъ поводъ да помыслимъ: — **1.** че сѫща-та свойственна на ѣзыка ни членна форма за мѫжкыя родъ въ ѥдинственно-то число не са-по-

Digitized by Google

казва да ѥ — *тъ*, като насилственно употребявана само по аналогія на формы-тѣ — *та, то;* 2. че ѥзыкъ-тъ ни види-са да ѥ задьржалъ за този родъ древнѫ-тѫ формѫ — и (й), употребяванѫ сега частно въ нѣкои изрекванья *(новый завѣтъ, древній міръ* и друг.), а изобщо усилванѫ въ по-отворена-та и по пълногласна — *а* — или въ йотирована-та ѝ — ѧ = *я* (вижь §. 13, стран. 23, забѣл.); 3. че употребеніѥ-то на тъзи усилвана членна форма ѥзыкъ-тъ изысква — на — *а* — слѣно съ окончаніѥ-то — ъ — въ сѫществителны имена, на ѧ = *я* тоже слѣно въ края на сѫществителны съ окончаніѥ — й или ь, — а въ края на прилагателны съ форма — ый ій — само усилвана древня-та — и (й) — въ ѧ = я: *(стола, славея, царя, правыя, днешнія).*

При сичко туй, при общеупотребявана-та днесь въ писменность-та ни членна форма — *тъ* или *атъ*, явно са-види, че ный употребявамы двоѥнъ и троѥнъ член, наприм.: *новый-тъ, днешній-тъ*, тукъ сѫ два члена: древня-та форма — и (й) — и насилственно употребявана-та — *тъ;* сѫщо въ употребеніѥ-то — *плодъ-атъ, пастырь-атъ, славей-атъ* — пишѫтъ-са два члена: усилена-та древня форма — и (й) въ — *а* — и на сила употребявана-та — *тъ;* а въ употребеніѥ-то — *новый-атъ, синій-атъ* — стоѫтъ три члена: древня-та форма — и (й) —, усилена-та ѝ — *а* — и насилственно употребявана-та — *тъ*. Отъ туй таквози разно игранье на тъзи членна форма въ днешня-та ни писменность ражда-са за наши-тѣ учены въпросъ — „Коѥ отъ двѣ-тѣ прилича да ѥ по-свойственно за употребеніѥ въ пишимыя ни ѥзыкъ: двоѥнъ и троѥнъ

Digitized by Google

ли членъ съ затрудненіе въ изговарянье-то, или само единъ, който самичькъ достатъчно изреква членнѫ-тѫ идеѫ, доро и съ голѣма гладкость и безъ никакво затрудненіе въ изговарянье-то?“

Въ този-си мой трудъ азъ само съобщавамъ на наши-тѣ учены туй свою мнѣніе, безъ да го приспособѫ на дѣло, (освень въ косвенны-тѣ надежи) съ намѣреніе да бы сѣкый отъ тѣхъ го зелъ въ разсѫжданье и тъй да бы съгласно са-рѣшилъ предлаганый-тъ имъ въпросъ.

Сѫщо мыслѭ и за употребеніе-то на членна-та форма — *тѣ* — за мѫжк. и женскый родъ въ множест. число да е по-свойственно на езыка ни, нежели употребявана-та отъ *Пловдивска-та школа — ти, ты,* — съ разлика на родове-тѣ по старо-то правописаніе, което съвсѣмъ не съответѣствува на днешнье-то ни произношеніе въ окончанія-та (вижь §. 20, стран. 31, забѣл. 2., споредъ което приличало бы и за два-та рода по-добрѣ да са-употребява — *ты*). Че форма-та — *тѣ* по-прилича да е двойственна на езыка ни, подтвьрдьва-са отъ слѣдующи-тѣ: 1. дѣто тя обѣема и двѣ-тѣ обширно употребяваны въ езыка ни произношенія — *те* и *тя* — (вижь §. 135. забѣл. 2.): *орачи-тѣ, ризы-тѣ*, вм. *орачи-те, ризы-те* или *орачи-тя, ризы-тя;* 2. дѣто езык-тъ ни употребява третьелично-то мѣстоименіе (що е сѫщій-тъ членъ) въ множест. число — *тѣ, тѣхъ, тѣмъ* и за три-тѣ рода, а не — *ти, тихъ, тимъ*, нити — *ты, тыхъ, тымъ: тѣ додохѫ, тѣмъ казахъ, за тѣхъ говорѣхтъ;* 3. дѣто тъзи форма -тъ, та, то — и въ сама-та древность има въ окончанія-та си свойственно употребеніе-то на гласна-та ѣ, ако и неправилно (вижь §. 66, стран. 86, и §. 44, 2, стран. 69): тѣмъ, тѣхъ, тѣмь, тѣми.

Digitized by Google

§. 126. За образованье-то на сравнителны-тѣ стьпени са-каза въ (§. 46, 47, 48, 49, 50).

§. 127. Образованье-то на просто числителнытѣ пьрвоначалны десеть единичны става, както и у насъ сега: въ тѣхъ сѫщо при кореня са-придаватъ или мѣстоименны окончанія: **дъва два, четыре**, или са вставятъ и производственны-тѣ буквы: **н, м, т: цѣлнъ, сѣдмь, осмь, пать, дѣкать, дѣсать**. Производстенны-тѣ **м** и **т** Павскый остроумно признава за останѫлы въ славенскыя езыкъ бѣлѣзы отъ превъсходна стьпень на сродны-тѣ съ него езыци: латин. — timus, simus, грьц. — τατος — thamas санскрит.

Образованье-то на редовны-тѣ числит. извьршаса сѫщо, както и въ новобългарскыя ни езыкъ, чрезъ прилаганье-то на третьелично-то мѣстоименіе — **н, я, е: трѣтїй, патын седмын.**

Забѣл. Въ редовны-тѣ числителны са-нахождатъ на превъсходна стьпень бѣлѣзы: **м, т, освень** въ — **вторын** —, което въ производственна-та буква спазило бѣлѣгъ на сравн. стьпень — τερος — грьц. tharas — санскрит.

§. 128. Въ образованье-то на старобългарскытѣ пьрвообразны мѣстоименія служѫтъ сѫщи-тѣ корени, които сѫ и у насъ (**мъ, аз, к, ск, и, тъ, ѥк, с, ов, ин, сам**). Тъй и въ производны-тѣ мѣстоименія са-виждатъ, както въ старобългарскыя, тъй и въ сегашнія ни езыкъ сѫщи-тѣ производствены буквы; **н, як, ов, ликъ: си, якъıи, таковъıи, селикъ = толикъ.**

§. 129. Нарѣчія-та въ образованіе-то си или състоѫтъ изъ чисты корени (**оу-же, не-же, да-же ны-нѣ**),

Digitized by Google

или изъ падежи на сѫществителны, прилагателны, мѣстоименія и проч.: **горѣ** (предл. пад. отъ **гора**), **горько** (вин. пад. сред. р. отъ **горькъ**), **лютѣ** (предл. пад. отъ **лютъ**), **легъко**, **зълѣ**, **вьсегдѣ** = **вездѣ**, **вельми**, **мъногаш'дн**, **дважды**, **трижьдн**, **тоу** (отъ **тъ**).

Забѣл. 1. По производство-то си нарѣчія-та сѫевяватъ производны: — *а)* Отъ сѫщест. имена: **долѹ**, **низѹ**, **верхѹ**, **горѣ**, **оутрѣ**, **днесь** и друг. *б)* Отъ прилагателны: **правѡ**, **малѡ**, **многѡ**, **сѣлѡ**, **частѡ**, **долгѡ**, **кѫпнѡ**, **прѣснѡ**, **оудобѣе**, **оуне**, **вышє**, **лишше**, **римскн -кы**, **плотски -кы**, **божескн -кы** и друг. *в)* Отъ числителны имена: **единожды**, **дважды**, **двомкѡ**, **тромкѡ**, **двакраты**, **трикраты**, **патькратъ**, **стократъ**, **ѥдиною**, **второицею**, **седмерицею** **сторицею** и друг. *г)* Отъ мѣстоименія: **тоу**, **ѻндѣ**, **ѻнѹдѣ**, **йндѣ**, **сицє**, **толицѣ**, **колижды**, **всѣкѡ**, **всѣческы** и друг.

Забѣл. 2. Въ сегашнія ни ѩзыкъ има нарѣчія и отъ глаголы производны: *мълкомъ*, *клекомъ*, *тропомъ*, *тичеткомъ* и *тичешката*, *мълчешката*, и *тичещецъ*, *прѣпущецъ*, *бѣжащецъ* и другы.

б) Слаганье на думы-тѣ.

§. 130. Старобългарскый-тъ ѩзыкъ, както и сегашній-тъ ни, прави слаганье-то на думы-тѣ — *а)* чрезъ съединителны-тѣ гласны **о**, **є**: **иноплеменьникъ**, **столпотворѣнїе**, **законооучитель**, **богомолецъ** **морехѡдецъ**, **лъжесъвѣдѣтель**, — и *б)* безъ тѣзи съединителны гласны, което ѩ свойственно на ѩзыка въ древ. періодъ, а въ новыя — твърдѣ рѣдко опазено: **братъ-**

Digitized by Google

сєстръ, пѫтьшьствиє, вьсьминъ, братоүчадъ домо-влады́ка.

Забѣл. Въ слаганье-то на думы-тѣ, употребяванье-то на твърда-та **о** или на мека-та **є** завыси отъ твърдо-то или меко окончаніе на предиджща-та дума.

§. 131. Слаганье-то на думы-тѣ по отношеніе-то имъ єдна къмъ друга быва — *а) опредѣлително*, кога єдна-та часть отъ сложна-та дума са-относя къмто друга-та, като опредѣленіе: **длъго тръпѣниє, сладостра́стїє**, — и *б) допълнително*, кога єдна-та часть отъ сложна-та дума са-относя къмто друга-та, като допълненіе или като обстоятелственна дума: **зълодѣи, маломощъ, боголю́бецъ, многоцѣньнын, страстотѣ́рпецъ, үоүдотворьць, злосло́вити, нмноходити.**

ЧАСТЬ ВТОРА.

ЗА ПРАВОПИСАНІЕ-ТО.

§. 132. Тукъ са-излагатъ правила: — I. за употребеніе-то на буквы-тѣ, II. за съкратителны-тѣ знакове или титлы-тѣ и за надстрочны-тѣ знакове и III. за строчны-тѣ или препьвателны-тѣ знакове.

I. УПОТРЕБЕНІЕ НА БУКВЫ-ТѢ.

§. 133. Нѣколко правила отъ правописаніе-то вече са-изложихѫ въ введеніе-то (§. 3. 4. 5. 6. 7. 8.) и въ предварителны-тѣ познанія на словопроизводство-

Digitized by Google

то (§. 12. 13. 14. 15. 16.); за туй тукъ ще са-каже само за онѣзи буквы, за употребеніе-то на които не ю казано.

§. 134. Съ твърда-та гласна ѧ са-наченватъ не много старобългарскы думы: ѧ̂, ѧ̆ꙗ̀є, ѧ̆ꙗ̀є, ѧкы, ѧ̆зъ, ѧ̆мѡ. Въ среда-та и въ края на думы-тѣ послѣ ж, ц, ч, ш, щ тя са-замѣнувала въ древность-та съ мека-та ꙗ. Но нахожда-са по нѣкадѣ употребеніе-то на ѧ вм. ꙗ и наопако: ѧ̆мо и ꙗмо, ѧ̆зъ и ꙗзъ, оўжѧ и оужꙗ. Има ѭ удвоенѫ въ нѣкои чужды думы — Ѩвраа́мъ, Ѩсаа́къ, Ѩаро́нъ.

§. 135. Гласна-та — є - ѥ - ѥ — ю една и тъзи буква. Тя ю собственно мека гласна, защото са-поставя срѣщо твърда-та о. А дѣто са-показва съ твърдо произношеніе въ среда-та и въ края на думы-тѣ, съдружавана съ съгласна, то не происхожда отъ нея сама, но отъ съгласны-тѣ слѣдъ които слѣдува: за туй въ древность-та въ този случай са-пишала ѥ, което и до новыя періодъ са-опазило. Меко-то ѝ произношеніе, въ начало-то на думы и кога ю слѣдъ друга гласна, пишало-са въ древность-та йотировано -ѥ оуѵєннѥ, ѥсн. После ї-то за краткость, было отхвърлено, но звукъ-тъ му сѐ си осталу въ произношеніе-то. За туй твърдо и меко произношеніе на гласна-та -є, ѥ — слѣдъ време грамматици-тѣ измыслили и третье-то нейно начьртаванье ѥ, и тъй въ нов. періодъ като останѫли въ употребеніе тѣзи два почьрка — ѥ, є, на пьрвыя дали мѣсто въ начало-то на думы-тѣ, а на послѣднія въ среда-та и въ края имъ: ѣ́млєтє, вєлі́є. ѣ́смь. Постьпенно послѣ начели да пишѫтъ ѥ и въ

Digitized by Google

средни слогове на думы тѣ, кога трѣбало да различѫтъ падежи на множест. число отъ сходны съ тѣхъ єдинственны падежи, напр.: родител. множес. ѿрє́мъ отъ именит. єдинств. ѿрє́мъ; дател. множ. мытарє́мъ отъ творит. един. мытарє́мъ; именит., винит. и зват. множ. знáменїѧ отъ родит. єдинст. знáменїѧ, тъй и другы.

§. 136. Буква-та ѣ е съставена изъ ї и є, и са различава отъ дирня-та є съ туй само, дѣто тя никога не са-нахожда въ начало-то на думы, освень въ глагола ѣздити, въ производны-тѣ му — ѣждéнїе и въ древность-та по нѣкадѣ у глагола-ѣсти вм. ѥсти. Слѣдователно правилно-то употребеніе на буква-та ѣ трѣба да са-разглѣдва, относително къмъ буква-та є, кога ѥ съдружена съ съгласна въ среда-та и въ края на думытѣ. Въ този случай буква-та є произнося-са малко твърдичко и като че бы нѣмала въ нея намѣса гласна-та ї, а буква-та ѣ никога не изгубва своє-то меко и йотировано произношеніе; туй различіе между имъ происхожда не отъ тѣхъ самы, но отъ съгласны-тѣ слѣдъ които тѣ слѣдватъ. И тъй трѣба да са-обръща особито вниманіе, слѣдъ кои съгласны може да бѫде мека-та гласна ѣ, и слѣдъ кои тя не трѣба да ѥ, а са-поставя твърда-та є; ѣ са-нахожда: слѣдъ усненны-тѣ — в, б, п, м: вѣ́къ. бѣ́гъ, пѣ́на, мѣ́ра, — єзычны-тѣ — д, т, л, н, р: дѣ́лъ, тѣ́ло, лѣ́то, нѣмъ, рѣшúти, — зжбны-тѣ — з-ѕ, с, ц: зѣ́ницл, ѕѣлѡ́, сѣ́мѧ, цѣ́на: но зжбны-тѣ: ж, ш, щ, ч, и гърляны-тѣ: г, к, х не допущатъ ѣ слѣдъ себе-си, освень названіе-то на буква-та -х, писано хѣ́ръ.

Забѣл. 1. Въ русскыя єзыкъ понеже на края въ дател. и предлож. єдинственны падежи слѣдъ сѣка съ-

Digitized by Google

гласна са-пише ѣ; то отъ туй са-вкарали понѣкадѣ изъ св. книгы руссизмы, като напр: **ржѣ** (отъ **ржа**) вм. **ржи**; сѫщо са-нахожда въ Библія-та — **двѣ мелюцѣ** вм. **мелюци**.

Забѣл. 2. Въ новобългарскыя ни езыкъ са употребява единъ почеркъ на гласна-та -е, съ сѫщо-то меко и по-твърдичко произношеніе споредъ показаны-тѣ случаи, но по-добрѣ бы было за меко-то и произношеніе да са-употребява древня-та йотирована ѥ. — Колко-то за произношеніе-то на гласна-та ѣ сега у насъ, тя има двояко произношеніе — като ѥ и като а; като ѥ —, кога въ слѣдующія слѣдъ нея слогъ стои мека гласна или и твърда съчетана съ една отъ зѫбны-тѣ: ж, ц, ч, ш, щ: *вѣренъ, сѣкъ, прецѣждамъ, вѣчность, съгрѣшавамъ, посрѣщамъ*; като а — кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои твърда гласна: *вѣра, грыхъ, бѣлъ, бѣла, бѣло, млько*.

§. 137. Отъ гласны-тѣ — и, ї — първа-та са-предпочитала въ древность-та; тя са-употребявала комахай сѣкадѣ, и тамъ, дѣто въ нов. періодъ ѥ писано и, тамъ, дѣто ѥ ї или й: **ѥ вѣсте ли господнѥ мои, ако азъ на нашен земи славенъ съı племенемъ, на посорнцте мирѣноѥ тоуладхъ**. Супр. р. 46. А буква-та -ї съ двѣ точкы или безъ тѣхъ срѣща-са твърдѣ рѣдко, и то както са-види, само за тѣснота-та на помѣстянье-то: **ѥдинѣхъ, днї избѫди, снї, прнїмъшь**. Само въ грьц. думы съ йота, нѣкога пишяли, види-са, не по тѣснота-та на помѣстянье-то, но съзнателно, съ желаніе да задържѫтъ сходство-то на старобългарско-то писмо съ грьцко-то: **Їнсъ** (Ἰησοῦς).

Digitized by Google

Въ новыя періодъ и стои: — 1. въ начало-то на старобългарскы думы: **и̂**, **й**, **йже**, **йнъ**, **йстина**; 2) слѣдъ сѣка гласна, и тогази, ако има надъ себе-си краткыя знакъ (˘), произнося-са кратко, слѣно съ предня-та и̂ гласна: **велі̆й**, **мо́й**, **зно́й**. А ї стой: — 1. въ чужды думы: **Ї́ακωвъ**, **ї̆долъ**, **Їрмо́съ**, **Їере́й**, **крінйъ**; 2. старобълг. думы предъ гласна: **ї̆ю́**, **спасе́нїе** и друг.

Забѣл. отъ туй правило са-исключаватъ: — **ми́ръ** = **вселе́нная**, за различіе отъ **ми́ръ** = **тишина̀**, и сложны-тѣ съ предлога **при** думы: **прие́млю**, **приωбщи́ю**. Въ глагола **и̂тѝ**, кога-са слага съ предлозы-тѣ — **и̂зъ**, **во́зъ** и-та са-слива съ предидяща-та предложна-ъ въ **ы**: **и̂зы́ти**, **взы́ти**, само въ нов. періодъ.

§. 138. Между буквы-тѣ **-о** и **ѡ** сжщо първа-та была предпочитана въ употребеніе-то си въ древность-та, а дырня-та са-употребявала само въ собственны имена и междометія, — и то не вынжгы —: **Ѡанъ**, **Соломйнъ**, **Ѧрѡнъ**, **Ѳеѡдѡръ**, **Ѡснфъ**, **слы́шите ѡ боголюбцы, ѹ̆стно и благо послоўшаніе.** Суп. р. 40.

А въ новыя періодъ **о** стои повечето въ началото, въ среда-та, и въ края на старобълг. думы, съ разлика въ начало-то съ форма **о**: **о̆лово**; пжкъ **ѡ** стои: — 1. въ чужды думы, писаны по грьцкы съ нея: **Ї́ακωвъ**; 2. въ предлозы-тѣ: — **ѡ̂**, **ѡ̂къ**, **ѡ̄** и въ сложны-тѣ съ тѣхъ думы, освень думы-тѣ: **о̆крестъ**, **о̆би́чай**, **о̆де́жда**, **о̆бласть**, **о̆блакъ**, **о̆бразъ**; 4. не рѣдко въ начало-то на думы-тѣ: **ѡ̆гнь**, **ѡ̆цетъ**, **ѡ̆нъ** — но по-правилно ѥ да стои тамъ буква-

Digitized by Google

та — **о**; 4. въ междометіе-то и кога то е положено предъ звател. падежъ; **ѡ́ дабы ...**, **ѡ Гдѝ**; 5. въ множест. падежи за различіе отъ сходны-тѣ имъ единственни или на сѫща-та дума или на друга, еднакво писана: родител. множ. — **вѡ́инъ**, **о̃трѡкъ**, **сѡ́тъ** (отъ **сто̀**), а именит. един. — **во́инъ**, **о̃трокъ**, **со́тъ** (медъ); дател. множ. — **рабѡ́мъ**, **лѣ́тѡмъ**, а твор. единст. — **рабо́мъ**, **лѣ́томъ**; именит. вин. и зв. множ. жен. р. **-нѡ́вы**, а родит. един. **-но́вы**; имен. вин. и зв. множ. сред. р. **-мнѡ́га**, а родит. един. мжж. и сред. р. и имен. и зв. един. жен. р. **-мно́га**, **тъ́й** и имен. множ. — **глагѡ́ли**, а повелит. наклоненіе — **глаго́ли**; 6. въ родит. единств. падежъ на мѣстоименія и прилагателны имена, за различіе отъ винителныя имъ: — **оу̑зрѣ̀ є̑гѡ̀ о̀тє́цъ є̑гѡ̀, возлю́бнши кли́жнаго твоєго̀ ѿ всєгѡ̀ се́рдца твоєгѡ̀**; 7. въ нарѣчія-та — **ма́лѡ, ча́стѡ до́лгѡ** и друг. за различіе отъ прилагателны-тѣ имъ сред. родъ имена: **ма́ло, ча́сто, до́лго**; 8. въ грьцка-та дума — **ѻ̑н** (ὁ ὤν) = **сый**, що са-исписва въ Спасителева образъ.

§. 139. **Оу̑** и **ѕ** сѫ една и тъзи буква; тѣ са-различаватъ между-си по начьртаніе-то и по ορθографическо-то си употребеніе само въ новыя періодъ, а въ най-древнія сѣкадѣ лежи **оу̑**. Въ нов. періодъ **оу̑** лежи само въ начало-то на думы-тѣ, а **ѕ** — въ среда-та и въ края имъ: **оу̑кр҃ѕ́гъ, оу̑чѕ̀**.

§. 140. **Ю** йоще отъ сама-та древность доро и до сега стои въ начало-то, въ среда-та и въ края на думы-тѣ: **ю̃ность, прѣюдєнъ, люблю, любо́вь, вы́шню**; а само въ новыя пер. тя по вліяніе-то на рус-

Digitized by Google

сизма занела мѣсто-то и на древни-тѣ йотированы ѩ и ѭ: во́лею, зна́ю, зна́ющи вм. волеѭ, знаѭ, знаѭщи.

§. 141. Буквы-тѣ: ъ, ь, ы-ы никога не са-нахождатъ въ начало-то на думы-тѣ; отъ тѣхъ за — ы-ы саказа въ (§. 8—2.), а за — ъ и ь са-излага тукъ — 1. употребеніе-то имъ въ края на думы-тѣ, 2. употребеніе-то имъ въ среда-та на думы-тѣ.

1. При употребеніе-то на твърда-та ъ и мека-та ь, въ края на думы-тѣ слѣдъ окончателны-тѣ имъ съгласны за опредѣлянье на тѣхно-то твърдо или меко произношеніе, трѣба, споредъ коренно-то правило на старобългарско-то правописаніе, да са-нахожда ъ слѣдъ гжрляны-тѣ: г, к, х, а ь — слѣдъ зжбны-тѣ: ж, ц, ч, ш, щ. Но туй, приличало бы слѣдъ гжрляны-тѣ на сѣкадѣ да стои твърда-та — ы-ы, а не -и, а слѣдъ зжбны-тѣ на сѣкадѣ да стои мека-та -и и другы-тѣ мекы гласны: є, ю; ѧ, а не твърды-тѣ: ы, о, оу, а. Въ древнія періодъ ъ и ы слѣдъ гърляны-тѣ строго са-упазены, а ь и другы-тѣ мекы гласны слѣдъ речены-тѣ зжбны, виждатъ-са непостоюнны по сичкы-тѣ періоды на юзыка, най-много въ новыя (вижь по-горѣ §. 26, забѣл. 2, — §. 40, забѣл. 2, — §. 28, 29, 30 и 43.). Въ новыя періодъ колко-то твърда-та — ъ упазена ю слѣдъ г, к, х; но — ы слѣдъ тѣхъ по вліяніе-то на руссизма неправилно ю замѣнена съ — ї ил и: бла́гъ, вели́къ, ти́хъ; благі́й, вели́кій, ти́хій, бла́ги, вели́ки, ти́хи; тъй и напротивъ и слѣдъ ц ю замѣнна съ ы: кро́пцы, человѣ́цы.

Съ другы-тѣ съгласны съчетаваны ъ и ь, въ края на думы-тѣ, опазены сж въ употребеніе-то си по сич-

Digitized by Google

кы-тѣ періоды, по разно-то значеніе на думы-тѣ: ѩ́дъ (отрова), ѩ́дь (ѣденье); мѣ́дъ, мѣ́дь; плъть — пло́ть, ѡпло́ть *(плетъ)*; ѩ́ръ, ѩ́рь; кро́въ, кро́вь — кръвь; ле́нъ, лѣ́нь; пе́рстъ, пе́рсть и другы.

2. Употребеніе-то на тѣзи съгласны ъ и ь въ среда-та на думы-тѣ е исключително свойственно на езыка въ древнія му періодъ, освень дѣто само мека-та ь санахожда гвърдѣ рѣдко опазена отъ древность-та и въ новыя пер.: вѫ́льнаѧ, льсти́въ свидѣ́тельство, мьздѧ́, сѫ́дьбѣ, пѣ́сньми, за омекотяванье на предъ нея що сж съгласны.

§. 142. Йотированы-тѣ буквы, по сичкы-тѣ періоды, иматъ мѣсто слѣдъ гласны и само въ древность-та и слѣдъ омекотителны-тѣ — л, н, р: ѧрилиинъ, зиждителѧ, ко́жїе -ніе, болѣе, озълобленъıи, простиѫ -їю, во́лею -еѭ, ѿпа́даю -ѭ, творю́ -рѭ, молю́ -лѭ, мню́ -нѭ, грѣıанса, замлѫ -лѫ.

Въ начало-то на думы твърдѣ рѣдко са-нахождатъ йотированы буквы: ѥдинъ, ѥсмь, ѥго, ѥмлѫ, ѧзыкъ, ıтн, ѩ́кѡ, ѩ́ковы́й, (ѥ-)ѥлникъ.

§. 143. Въ новыя періодъ Руссы-тѣ, като прiѣли и древнѫ-тѫ носовѫ ѧ==ен, за представителна ѣа звука — ѧ==я, наченѫли да пишѫтъ този звукъ, и съ ѧ. и съ ѧ, съ разлика — дѣто пьрвѫ-та употребяватъ само въ начало-то на думы-тѣ, освень дума-та ѧ̂зы́къ (кога значи органа на говоренье-то), а вторѫ-та — въ средата и въ края на думы-тѣ: ѩ́кѡ, ѩ̂ви́тиса, ѧ̂зы́къ (съ значеніе народъ), грѧдѧ́цıаѧ.

Забѣл. 1. Носова-та ѧ, като прiѣла по вліяніе-то на руссизма звука на ѧ, съвсѣмъ си-изгубила и

Digitized by Google

у насъ носово-то произношеніе — *ен*, доро и въ онѣзи нейны мѣста, дѣто и сега ѫ глѣдамы въ новыя періодъ писана: **ѩмѧ**, **сѣмѧ**, **мѧсо**, **грѧдѣтъ**, **проклѧтъ**, **пѧтъ**, които, по древнье-то произношеніе, приличало бы да са-изговарятъ изъ носъ: **ѩмен**, **сѣмен**, **менсо**, **грендѣтъ**, **проклѣнтъ**, **пѣнть**. А въ сегашнія ни новобългарскый ѣзыкъ отъ туй носово произношеніе (опазено само въ думы-тѣ — *пен(т) десеть*, *девен(т) десеть*, като са ѣ опазилъ само основый-тъ звукъ — **є**, а носовый-тъ — **ѧ** ѣ изгубенъ, то буквата **є** занела мѣсто-то и на тъзи носова — **ѧ**; затуй неоспоримо прилича въ писменность-та си ный да пишемъ *е* на мѣсто-то *ѩ*, а не пакъ *ѣѫ* — **ѧ** или *я*, че да са-принуждавамы да са-руссимъ, за да *ѩ* давамы звукъ — **ѧ**, наприм.: трѣба да пишемъ *име*, *сѣме*, *месо*, *проклетъ*, *петь*, *деветь*, *десеть*, *чедо*, а не *имя сѣмя*, *мясо*, *проклять*, *пять*, *девять*, *десять*, *чядо* или *чадо*. Тъй сѫщо и на йотирована-та **ѧ** само основный-тъ звукъ, — **ѣ** — въ нѣкои думы опазенъ ѣ въ ѣзыка ни; затуй и тамъ трѣба да пишемъ *ѣ* а не *я*, като въ думы-тѣ: *ѣзыкъ*, *пріѣхъ*, *пріѣтель* отъ древни-тѣ — **ꙗзыкъ**, **прихъ**, **прꙗтель** (отъ **ꙗти**). А въ мѣстоименія-та — **мѧ**, **тѧ**, **сѧ** — у насъ сега основный-тъ звукъ **є** на юса **ѧ** усиленъ ѣ въ **ѧ**, а то инакъ трѣбаше да са-пише — *ме*, *те*, *се* — а не *мя*, *тя*, *ся*, — защото буква-та *я* ѣ скорописный или гражданскый почъркъ на йотирована-та **ѧ**, а не на мекыя юсъ **ѧ**. — Форма-та на тъзи носова **ѧ** не ѣ друго освень грьцка-та буква **ѵ** преобърнѫта, съ подписана-та подъ нея гласна **є**.

§. 144. При употребеніе-то на съгласны-тѣ, трѣба да са-пазе, да не бы тѣ са-смѣсвали въ произношеніе-

Digitized by Google

то, по сходство-то на звукове-тѣ си, напр. да не бы са-употребявало — лѫ́къ вм. лѫ́гъ, плóть вм. плóдъ, óпрóкъ вм. óбрóкъ, бóпъ вм. бóбъ; тъй йоще да не бы са-произносяло — фалá вм. χвалá, χерѫвíмъ вм. χерѫвíмъ, нóкти вм. нóгти, присовк вм. прѝзовѫ, счáстїе вм. цáстїе, χрéстъ вм. крéстъ.

§. 145. Съгласны-тѣ ѳ и ѯ са-употребяватъ въ писанье-то на чужды думы; дырня-та само за грьцкы, а пьрва-та за сичкы-тѣ чужды думы, дѣто са-чува въ тѣхъ латинско-то f; затуй пьрва-та е много по-употребителна отъ втора-та; ѳ са-употребява тамъ, дѣто въ латин. езыкъ стои (ph), а ѳ — дѣто стои (th).

Особиты свойства на старобългарскыя езыкъ въ правописаніе-то, само въ древность-та му.

§. 146. Гласна-та а стои удвоена у глаголы-тѣ въ минѫло-то имъ продължавано време (вижь въ спряженія-та на глаголы-тѣ).

§. 147. Кога двѣ гласны съвпадатъ въ ѥдна и тъзи дума, втора-та или са-измѣнува впълно на пьрва-та, или преминува въ друга съотвѣтственна ней по звука. Таквози оприличаванье на гласны-тѣ особито са-забѣлѣжва въ склоненіе-то на опредѣленны-тѣ прилагателны имена: новъıи, новаго = (нова + іего), новоѹомоѹ = (новоѹ + ѥмоѹ), новѣмъ = (новѣ + ѥмь); доблюоѹмоѹ = (доблю + ѥмоѹ), доблаго

= (добл + мѣго). Рѣдко са-случаватъ формы безъ туй оприличаванье: **сѫштоуѣмоу, съпѫштоуѣмоу, непобѣдимѣѣмь.**

§. 148. Тѫпы-тѣ гласны ъ и ь правятъ слогъ въ среда-та на думы-тѣ (вижь §. 15. стр. 17.), а при съчетаванье-то имъ съ л и р повечето слѣдватъ слѣдъ тѣхъ: **плъть, кръвь, испълнѣ, смрьть, дъщи, дьнь.** Сегашній-тъ ни језыкъ има свободѫ да гы търпи и предъ л, р, и послѣ: *плъть* и *пълть*, *кръвь* и *крьвь*, *смрьть* и *смрьть*, *прьвъ* и *пръвъ*. Освень туй тѣ иматъ йоще употребеніе: 1. ъ са-употребява въ косвенны-тѣ падежи на непредѣлно-то вр. на чричастіе-то предъ бѣлѣга ш: **обрѣтъшл, ѥдъшинхъ, вьлѣзъшоу, въшедъшл,** — и нѣкога у твърды-тѣ усѣчены прилагателны имена и у сѫществителны-тѣ мѫж. и сред. родъ въ окончаніе-то на творителныя єдин. пад. предъ м: **рлбъмь богъмь, лѣтъмъ, богатъмь, новъмь,** тъй и въ предложныя множ. нѣкога: **домъхь, сынъхъ**; 2. ь са-употребява: *а)* у прилагателны-тѣ между кореня и производственны-тѣ буквы, *б)* у сѫществителны имена мѫж. и сред. родъ въ творит. єдин. падежь, и у прилагателны мѫж. и сред. родъ въ творит. и предлож. єдинст. падежи на края въ окончаніе-то имъ: **благодатьнлм, къшьнии, сильнъи, земьнии, земьсклм, ѥлеоньстѣ, сынъмь, уловѣуьскимь, колѣнъмь, новъимь богатѣѣмь,** *в)* у глаголы-тѣ въ третье-то єдин. и множ. лице на настоящето: **пиѣть, пиѫть,** и *г)* влѣзва въ съчьтаніе съ зѫбны-тѣ придѫхливы: ж, ч, ш, щ и съ свистлива-та ц: **мѫжь, нашь, ниць, плачь, отьць,** които въ нов. періодъ са-порусены: **мѹ́жъ, на́шъ, ни́цъ, о́тє́цъ,** освень **пла́чь, би́чь, ме́чь** и другы нѣкои.

Digitized by Google

Забѣл. 1. Супрасльска-та ржкопись постоянно смѣсва ь и ъ въ реченны-тѣ *а)* и *б)* случаи: **съмрьтьнын, небєсьнын, съмрътънын, небєсънын, широкынимъ, моремь, на дрєвѣ крьстнѣмъ, срьдьцємь, срьдьцємъ, отьцємь, творьцємъ.**

Забѣл. 2. ъ и ь въ среда-та на думы-тѣ въ нов. періодъ, по вліяніе-то на руссизма, или сж съвсѣмъ изхвьрлены или сж замѣнены ъ съ о, ь съ є: **ѡбрѣ́тша, небє́сный, си́лный, дшй, пло́ть, кро́вь, бо́гомъ. лѣ́томъ дє́нь, си́ленъ, человѣ́ческїй.**

§. 149. Гласна-та ѣ постоянно са-съединява съ л, р, кога предъ тѣхъ стои друга съгласна: **млѣко срѣбро, клѣть, врѣмя,** и обыкновенно са-ювява въ грьцкы думы вмѣсто двугласна-та имъ αι: **июдѣи, ієлисѣи, халдѣискъ, матѳѣи** (Ἰουδαῖος, Ἐλισαῖος, χαλδαϊκὸς, Ματθαῖος).

§. 150. Въ чужды думы, вкараны въ ѥзы́ка, при измѣняванье-то на ѥдна гласна въ друга, пригледваса повечето неударяємо-то а измѣнявано въ о: **босиль** (Basilius) *босилякъ*, **Лозорь** (Lazarus), **долматика** (dalmatica), **сотана** (σατανᾶς), **оцетъ** (acetum), **погань** (paganus), **пород** (παράδισος).

§. 151. Послѣ придѫхливы-тѣ: ж, ш, щ, ч и свистлива-та ц, въ среда-та и въ края на думы-тѣ въ най-древнія пер. стоѫтъ повечто ѧ, ю, вмѣсто а, ѹ, които (дырни-тѣ) сега повечь са-видѫтъ въ новыя періодъ: **оужа, юноша, поущя, чясъ, лицѧ, жюкъ, шюмъ, лицю, лицю, чюдо,** а въ нов. періодъ — **оу́жа, ло́же-ло́жа, ю́ноша, пѹ́ща, пи́ща, ча́съ, лица́, жѹ́къ, шѹ́мъ** и др. Въ новыя періодъ са-на-

Digitized by Google

хожда само мѣстоименіе-то на́шѫ, ва́шѫ, въ множ. число винит. пад. мжж. родъ, и имен. и винит. пад. жен. родъ, което въ древность-та ѥ съ ѫ.

§. 152. Послѣ гжрляны-тѣ: г, к, х, звукъ-тъ ї въ древность-та насѣкадѣ са предстáвлява съ ы: гы-бѫти, хы̀щникъ, врагы, пророкы, дѫхы, а въ новыя пер. ы-то ѥ порусенно въ и: ги́бѫти, хи́щникъ, врагѝ и проч. — Тъй и послѣ свистлива-та ц вынжгы въ древность-та стои и, която въ нов. періодъ ѥ порусена наопако въ ы: жрьцы, рьцы — жрѣцы̀, рцы̀.

§. 153. Юсове-тѣ са-употребяватъ не безразлично но съзнателно, както въ корени-тѣ тъй и въ окончанія-та. Тѣ въ корени-тѣ стоѫтъ повечето тамъ, дѣто думы отъ другы сродны ѥзыци, съотвѣтственны съсъ старобългарскы-тѣ, имать гласнѫ съчетанѫ съ n или m: голѫбь, (columba), жголъ, (angulus), имѧ, сѣмѧ, (nomen, semen), пѧть (πέντε, fünf). Въ окончанія-та юсове-тѣ стоѫтъ като бѣлѣзы на извѣстны лица и падежи: напр. юсове-тѣ (ѫ, ѧ) вынжгы са-употребяватъ: — *а)* въ винит. и твор. єдин. падежи на сѫществителны и прилат. жен. родъ имена и мѣстоименія, съ окончанія а и ѧ: женѫ, женоѫ, владыкѫ, владыкоѫ, землѫ, землеѫ, ноѫ, ноѫ, боуѫ, боуеѫ, онѫ - онѫ, сеѫ; *б)* въ първо-то єдинст. лице и въ третье-то множ. (въ 1-то спряж.) на настояще-то, и въ 3-то множ. лице на продължавано-то време: ндѫ, ндѫть, пьѫ, пьѫть, ндѧхѫ. Юсове-тѣ (а, ѧ) са-употребяватъ: — *а)* въ родит. єдин. и въ имен. и вин. множ. падежи на сѫществ. и прилагателны жен. род. имена и мѣстоименія, съ окончаніе ѧ, и въ ви-

Digitized by Google

нит. множ. на прилагат. (нѣкога и на сжщест.) мжж. р. имена и мѣстоименія, съ меко окончаніе й или ь: земля родит. земля; сина родит. сина; синиа родит. синиа; сна, наша, родит. сеа, нашеа; имен. и вин. множ. земля, рабына, сина -ы, синаа, наша; винит. мн. мжж. родъ корабля, пастырны, татаа; *б)* въ окончаніе-то на парастяваны-тѣ сред. родъ сжщест. имена: имя, врема; *в)* въ 3-то множ. лице на наст. време (въ 2-то спр.), и въ 3-то множ. лице на непредѣл. време и въ двѣ-тѣ спряженія: любать, зрать, стоать, пиша, несоша, любиша, зрѣша; *г)* въ окончаніе-то на дѣйствителны-тѣ причастія — а слѣдъ съгласна, а ы — слѣдъ гласна, въ настояще-то и въ двѣ-тѣ спряж.: пижи, пишан, сѣын, любан, дьрщан, стоан.

Йотированы-тѣ юсове (ѫ, ѭ) вынжгы стоѭтъ послѣ гласна, ѭ нѣкога и предъ гласна, а ѫ и слѣдъ омекотителны-тѣ л, н, р; нейотированы-тѣ (ѫ, а) не ю възможно да стоѭтъ нито слѣдъ гласна нито предъ гласна. Въ такъвзи случай пьрвый-тъ (ѫ), кога испадне предъ гласна, разлага-са на ов, ъм: маѫ - маовєнъ, рнѫ - рнювєнъ, дѫти - дъмѫ, а вторыя (а) — разлага-са па ьи, ьм, єм: клати-кльнѫ, пати-пьнѫ, жати-жьмѫ-жьмєши, имя-имєнє, врѣма-врѣмєнє.

§. 154. Предлозы-тѣ: безъ, изъ, възъ, кога влѣзватъ въ образованье на сложны думы, отпущатъ ъ, заедно съ него и з, кога тъзи буква стои предъ придѫхлива буква или предъ свитлива с, ц или пакъ предъ з: нуностити, бесмьртнє, нцѣлити, възвати, вм. изъуностити, безъсмьртнє, изъцѣлити, възъзвати. Туй

Digitized by Google

нарѣдко са-вижда доро и кога-то предлозы-тѣ сѫ самостоятелны думы, управяны съ падежь: **ирькъѣє** вм. **изъ црькъѣє**. Въ този дырнія случай, ако слѣдъ предлога дума-та паченва съ ρ, вставя-са д между з и ρ и са-пише предлогъ-тъ слѣно съ управяна-та си дума: **бездранъ** (вм. **безъ ранъ**) **тѣѫъждє мжкъ съподобьєнъ.** Супр. ржк. 61. **мѣсть бога иже ка издржкѫ моєю изкакитъ.** Супр. ркп.

§. 155. За избѣгванье на зѣянье-то въ грьцкы думы, послѣ ѵ = ѹ вставя-са г: **лєѵгитъ, єѵга, парскєѵги,** и тъзи вставена г си оставала доро и тогази, когато ижица-та преминжла въ оѵ или в: **єоѵга, млоѵгинъ, євга, ієвга, лєвъгитъ, ивъгиниъ.**

§. 156. Правописаніе-то на глаголскы-тѣ паметници има нѣколко различія отъ кирилловскы-тѣ: отъ тѣхъ най-главны-тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Гласна-та є не ю йотирована въ изисканы-тѣ й мѣста, но са-употребява насѣкадѣ проста: сѫщо тъй и ѫ, като що ю йотирована а, устжпва свою-то мѣсто на проста-та а: **єжє, єдінъ, знаніє, єсмь, аѵѣ, аѵнти,** вмѣсто **ієжє, ієдинъ, знанніе, ієсмь, ѫѵѣ, ѫѵнти.**

2. Двѣ н ядна до друга въ думы-тѣ пишжтъ-са обыкновенно не **-нн**, но **-нї** или (коѣто ю твьрдѣ рѣдко **-їн**: **снї** или **сїн**. Туй сѫщо-то са-вижда и въ двѣ, ядна слѣдъ друга думы, отъ които ядна са-свьрша на н, а друга-та и тя са-наченва съ н: **нн їного.** А въ нѣкои ржкописи напр. въ Четвероюевангеліе-то на Григоровича ї ю по-употребителна отъ н, до като въ кирилловскы-тѣ паметници са-срѣща наопако: **юнѣї, мьнїї, прїлѣжъно, твої, къніжънїцї.**

Digitized by Google

3. и, като стои въ думы-тѣ предъ друга гласна, нерѣдко са-замѣнява съ мека-та ь, особито въ сѫществителны-тѣ: падєньє, лбьє, сьн. Изъ кирилловскы-тѣ паметници таквази замѣна нерѣдко са-срѣща въ Супр. ржк. тєчєньє, ржкоѫаньє.

4. Тѫпы-тѣ гласны ъ, ь размѣсено са-употребяватъ, и ъ ю предпочетенъ отъ ь: пьрвый-тъ са-нахожда и въ окончанія-та на третьи-тѣ лица на настояще-то вр., и въ твор. юдин. пад. на сѫществ. мѫж. и сред. родъ имена, и слѣдъ приджхливы-тѣ съгласны: ходитъ, сѫтъ, болитъ, нмѫтъ, каменнємъ, оуброуєсомъ, тъма, немоштъ, нмѫштъ. прїлѣжъно, вниждъ. Освень туй тѣзи двѣ тѫпы гласны замѣнуватъ-са нѣкога съ съотвѣственнытѣ си открыты, о, є: роптлаѫ, гладомъ, отєцъ, близиєцъ. Въ туй отношеніе Супрсл. ржк. ю сходна съ глаголица-та; тя постоянно употребява 3-то лице на настояще-то на ъ (трѣбоуєтъ, бъкаѫтъ, юстъ, сѫтъ), а творит. юдинст. пад. има ту на ъ, ту на ь (вижь §. 148. забѣл. 1. стр. 178.).

5. Жры ы са-пише комахай вынѫгы ъи, а не ы: тъи, мъи, вмѣсто ты, мы.

6. Ятъ ѣ са-употребява вмѣсто и: ѣко, вьсѣкъ, всѣ моѣ твоѣ сѫть. Но и туй не ю чуждо на Супрас. ржк.: цєсарѣ (родит. пад.) стр. 186.

7. Ю послѣ приджхливы-тѣ твьрдѣ ю обыкновенно вмѣсто кирилловска-та оу: шюица, отьцю, нєуюєтъ.

8. Носовы-тѣ а и ѫ, ы и ъ са-употребяватъ смѣсено прнѫти (кир. прнати). Въ Супр. ржк. вмѣсто тысаща срѣща-са тысѫшта.

Digitized by Google

9. Кирилловска-та ижица ѵ замѣнува-са ту съ ю, ту съ оѵ: кюриллъ, оѵпокрити.

II. ЗА СЪКРАТИТЕЛНЫ-ТѢ ЗНАКОВЕ ИЛИ ТИТЛЫ-ТѢ. И ЗА НАДСТРѢЧНЫ-ТѢ ЗНАКОВЕ.

§. 157. Въ старобългарскыя, ѥзыкъ, както на ржкописи, тъй и въ печатаны книги, не сичкы-тѣ думы са-пишяли цѣлы съсъ буквы, но въ нѣкои отъ тѣхъ са-пропущали нѣкои буквы, или ставало *словосъкратеніе*, напр. вм. пророкъ и ѵлокѣкъ пишали прькъ и ѵлкъ. Туй словосъкратеніе вьнѫгы са-назначало съ този знакъ ҃, който са-нарича титла.

Титлы-тѣ, както показва само-то названіе (отъ латин. titulus), употребявали-са за изрекванье на особито та́чанье и почетъ къмъ нѣкои думы; за туй само думы, що изрекватъ свето и свещенно, казано има въ ѥдинъ старъ алфаветъ, „подобаѥтъ писати ѥ҃ просто, ѩ҃ поѵнтати ѧзметомъ или покрытїемъ, ако вѣнцемъ славы, въ образъ бѫдѫщаго въздаѧнїа сватымъ.“ Поподырѣ тѣхно-то употребеніе много са-истънчило: и тъй съвѣтува-са мр҃цѣвъ сватыхъ и мрость ихъ трѣба да са-покрываатъ съ добро ҃, но мѫдрѣцѣвъ внѣшнихъ и мѫдрость мїрскыѫ, ѩже ѥсть вражда на бга, да са-пишатъ редомъ съ буквы.

§. 158. Титлы-тѣ бывать два вида:

1. *просты*, означаваны съ този знакъ ҃: оц҃ь, бг҃ъ, г҃ь.

Digitized by Google

2. *буквенны,* означаваны съ сѫщія знакъ, но съ подписана коя-да-ю отъ пропуснѫты-тѣ буквы. Буквенны-тѣ титлы носятъ названіе-то на подписаны-тѣ буквы, напр. *словотитла* (˜), *добротитла* (ᷣ) и проч. Ѧплъ, Вѩка, ꙗ̑ = (ѥсть), бы̑ = (бысть), рє̑ = рече̑. Нѣкога са-поставя отъ горѣ юдна отъ пропуснѫты-тѣ буквы безъ съкратителныя знакъ: Вѩка, побно.

За улесняванье въ четенье-то на старобългарскыя юзыкъ, предлагатъ-са тукъ по-употребителны-тѣ словосъкратителны знакове, както въ древни-тѣ паметници, тъй и въ новыя періодъ.

А. Ѧнглъ, ѧнглѣмь, ѧнгли; ѧнли, Ѧплъ.

Б. Бгъ, боу-бѣи бмь = бо́гъмь, бжіи, блгиъ = благословє́нъ, блгсловѝ блговѣстити.

В. Вѩка = владъ́ика.

Г. Гь и Гдь = Госпо́дь, Га = Го́спода, Гоу = Го́сподоу, Ги = Го́споди, Гмь = Го́сподемь, Гнь и Гднь = Госпо́день, гнѣа = Госпо́дня, гнѣи = Госпо́дни, Гнѣемь = Госпо́днѣемь. Гнѣиъ = господи́нъ, Гнѣна = госпо́дина. Глъ = глаго́лъ, гла = глаго́ла, глѣ = глаго́лѣ, глати гла = глаго́лѧ, глѧщє.

Д. Двдъ двдовъ двдвъ; два = дѣ́ва, двца = дѣ́вица; дхъ = доу́хъ, дша-дша = дꙋ́ша -ѧ.

Є. єва = є̑ванге́лна, єппъ-є̑пкпъ = є̑пи́скопъ; ієрслмъ = іероусали́мъ.

Digitized by Google

И. Ерслмъ -і҆ерли́мъ, изли изрли=и҆зра́илѧ, излвъ, илъ = и҆зра́иль; инсъ - ніс - іс=Іисоу́съ, іиці=Іисоу́съ Назарани́нъ Ца́рь Іоудейскій.

К. Крстнтель-кр҆тель=крьсти́тель.

М. Мти = ма́ти, мтре = ма́тере; мріи=Маріи, мць=мц҃а.

Н. Нбо=не́бо, нбса=небеса́, нбсноѥ-нб҃ноѥ.

О. Оць=о҆тьць, оцьмь, оте=о҆тьче.

П. Прокъ-прркъ-про́къ, пррхиця-прр҆чица.

С. Слнце=слъ́нце; сн҃ъ=съ́нъ, снове=съ́нове; спси=спаси́, спсеть, спсти, спени=спасе́ни; срдце=сре́дьце, срдць, срцъ=сре́дьць; ста=сва́та, стын, ститься-сватиться.

Х. Хс-Хсъ-Хрсъ-х҆рто́съ, хи=христо́са-ста хе=христе́.

Ц. црь=ца́рь, црк҃, црствіе ц҃рквїе=ца́рьствіе, црквь=церькъвь, црквн.

Ч. Члкъ=человѣ́къ, члци-человѣци, члчь=человѣ́чь.

Изобилность-та на словосъкратенія-та принадлежи на най-дырни-тѣ, а не най-древни-тѣ времена: ржкописъ колкото ѥ по-древня, по праведливо-то забѣлѣжванье на К. Калайдовича, толкозъ по-малко словосъкратенія има въ нея, и наопако.

Digitized by Google

Отъ употребяваны-тѣ въ дырни-тѣ времена словосъкратенія, нѣкои са-изложихъ между горны-тѣ. Ѥто йоще нѣкои отъ тѣхъ.

Б. бца и бца = богоро́дица, блгъ, блже́нъ, блгдть, бгоблгода́тный.

Г. гнь по-часто гднь=госпо́день.

Д. днь=де́нь, днсъ=днѣсь.

Є. є҃гглїе=є҃ва́нгелїе; К. крт҃ъ=кре́стъ.

М. мл҃ю = молю́, мл҃тва; мл҃сть-мл҃ть = ми́лость, мл҃срдъ-мл҃рдъ = милосе́рдъ; мл҃нць = младе́нець; мр҃твъ = ме́ртвъ; мр҃ъ = мѫ́дръ; мч҃нкъ =мѫ́ченикъ; Мр҃ Ѳ҃ = μήτηρ θεοῦ (Ма́терь Бо́жіа).

П. пр҃стъ = пресва́тъ, пр҃стыи́ = пресва́тыи́, пр҃то́лъ, пр҃нѡ, пр҃вънъ=пра́веденъ, прпбенъ=преподо́бенъ, прте́ча=предте́ча.

Р. р҃жтво́=рождество́.

С. сре=сре́да, ст҃ртъ=стра́сть, ст҃ртенъ=стра́стенъ, ст҃лъ=свѧти́тель, спсъ=спа́съ.

Т. тр҃тъ=трисва́тъ, Тр҃ца=тро́ица.

Оу. оу҃чтль=оу҃чи́тель, оу҃чниикъ=оу҃чени́къ.

Ч. чтъ=че́сть, чтныи́, чтъ=чи́стъ, чтота́=чистота́ ѡ҃чтити=ѡ҃чи́стити.

Забѣл. Тука принадлежатъ йоще думы: 1. които имать безъ титла надъ себе-си: по, пао, пре́же, люскыи́, ше, слѣ; 2. които са-съкратяватъ чрезъ тъзи

I

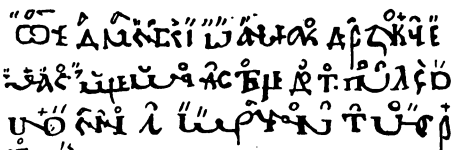

Отче Даманскине Іоане ѩкодерзновѣнне ѥмы ко ѩщему множество щедротъ поломисо мнѣ оканнном і ѡмраченом тмою грѣ ховною

Іоаннъ, ексархъ болгарскій К. Калайдовича рис 12.

II

Digitized by Google

буква д: бꙋ = бꙋдꙋ, ѿкꙋ = ѿкꙋдꙋ, вѣ҆хъ = вѣ҆дѣ҆хъ, прелѣ҆хъ = предѣ҆лѣ҆хъ, наро҆мъ; 3. които иматъ надъ себе-си ҆ съ двѣ чьртичкы, що означаватъ съкратеніе на и: ра҆ = ра҆ди, нар҆ = наро҆ди. Освень тѣхъ нахожда-са въ стары цьвковны книги ѻ҆нчикъ надъ м въ думы-тѣ: ми҆ = мо҆й, мл҆ити = моли҆ти и другы нѣкои.

§. 159. Освень титлы-тѣ срѣща-са йоще, въ древность-та, завьрзванье или сливанье на буквы-тѣ; то колкото было по-завьрзано, толкозь по-добро са-считало. Ето примѣръ въ приложена-та страница.

§. 160. Въ древны-тѣ паметници нахождатъ-са слѣдующи-тѣ надстрѣчны знакове: *тънко* (᾽) и *гжсто* (᾽) *придыханія*, *камора* (῾) *герчикъ* (᾽), *пагерчикъ* (᾽), *двѣ точкы* (··) и *двѣ наикось отвѣсены чьртичкы* (᾽᾽).

Надстрѣчны-тѣ знакове, колкото ѥ позволено да са-узнае по сличаванье-то на древни-тѣ паметници, употребявали-са за да показватъ:

а) пропущанье на ъ, ь и на другы гласны: в᾽сакъ = (вьсакъ), амнн᾽ = (амнинь), възалкахбоса = (къзалъкахбоса), мълвнши = (мълъвнши). Остр. Ев., — кто, ᾽то = (къто, ъто), створи (сътвори), положнк = (положивъ), отдавшоу = (отдавъшоу) (Жит. Кондрата), — мнръскаго = (мнръскалго), кто = (къто), бѣше = (бѣаше), отць = (отьць) (Супр. Ркп.) — всє = (вьсє), ѥст, кто, тмл, лз, свѣт, слышавшє (Іоан. Екз. Болг.).

а) отдѣлянье на дума и на слогъ, наченваны отъ гласна, кога предидѫща-та имъ дума или слогъ

Digitized by Google

са-свьрша на гласна: **Въспоите и радуитеся и поите** (Тлк. Псл); — **напиши ми дѣкиџ осми лѣтъ** (Жит. Θеклы); — **тєуаахѫ, прѣодолѣ воєводд**; къ тъ оубо **день събираѫштоуса нородоу и хоташте из града излѣсти въ незлапъ пристѫпникъ сватын Кононъ показа** са **нмъ** (Супр. ркп.); **лбиє, синлистѣи, пръклаго, кинжилаго, на оуспѣхъ, бѣахѫ мъ обаче рєщи ми нмать нѣкто** (Іоаннн Екз. Болг.).

в) Замѣнуванье на йотироване гласна съ проста нейтирована: **злнє глеть** (Остр. юв.), **мьнимъıѫ, єси, єа** (Тлк. Пслт.).

г) омекотено изговарянье на съгласны-тѣ: **л, н, р, г, к, х**, особито въ чужды думы: **огнь, агглъ, молѧше горѫштинмъ, нсакнн** (Супр. ркп.); — **лентнє, талантъ** (Остр. юв.): — **огнь** (Т. Пслт.); **Кондратъ** (Ж. Кон.).

д) произношеніе на **ѵ** между двѣ гласны за съгласна **в**, а между двѣ съгласны за гласна **н**: **лєѵнтъ, ѵпокрнти, єѵлнє** (Остр. юв.), **стѵхнн** (Екз. Бол.).

§. 161. Освень въ речены-тѣ опредѣлены мѣста за надстръчны-тѣ знакове, ный гы нахождамы и надъ **ъ, ь**: **жърѫ, дьнь, Господь**, (Супрас. Ркп.), **памать**, (само въ Тлк. Псл.); но причины-тѣ за тъй токвози тѣхно рѣдко употребеніе трудно бы са-изыскали. Писачи-тѣ, които сѫ съгласны за употребеніе-то на надстръчны-тѣ знакове въ гореказаныте случаи, не сѫ съгласны въ кой случай уречено да

Digitized by Google

са-употребява сѣкый отъ тѣхъ отдѣлно: тъй писачитѣ на Тълкуваныя Псалтырь и на Супрасльска-та ржкопись употребяватъ гѫсто придыханіе, за знакъ слово-и-слогоотдѣлителенъ, а писачь-тъ на Іоанна Екзарха Българскаго въ сѫщія този случай поставя двѣ чьртичкы найкось отвѣсены, повечето надъ йотированы гласны, до като сѫщо-то гѫсто придыханіе употребява надъ просты гласны: **твоихъ, бѣахѫ, скатымъ** по Супр. ркп., а по ЕкзархаЪлг. **разоумѣваѥ-ма, твоихъ, прѣкааго, бѣахѫ**; пропускѫ-тѫ на ъ и ь Супр. ркпсь отличава съ тънко придыханіе, ржкопись-та на Екзарха Българскаго — вынѫгы съ паѣрчикъ, а житіе-то на Кандрата — съ гѫсто придыханіе: **кто, рекше, ксе, отць, что** (Супр. ркп.), **кто, слышавше, — ксе, тваѓ, аз** (Екз. Болг.); — **кто, что, отдавшоу** (Жит. К.)

§. 162. Въ сѣка ѣдна ржкопись не са-нахождатъ сичкы-тѣ показаны надстръчны знакове; затуй не бы было излишно да са-забѣлѣже, въ кои ржкописи кои отъ надстръчны-тѣ знакове са-нахождатъ. Писачь-тъ на Остромирово-то Ѥвангеліе удоволствува-са съ тънко-то и гѫсто придыханіе и съ двоѣточіе-то надъ ѵ: съ пьрвы-тѣ двѣ той забѣлѣжва пропущаніе-то на ъ и ь и замѣнѫ-тѫ на йотирована-та гласна съ проста нейтирована, като оставя безъ никакъвъ бѣлѣгъ слово-и-слогоотдѣленіе-то; а съ дырнія знакъ дава да са-разребе за сѫщо-то изговарянье на ѫжица-та, ту като гласна, ту като съгласна: **всакъ, възлакахъ, мего, ѵссопъ леѵитъ.**

Писачь-тъ на Супрасльска-та ржкопись употребява само три знака: тънко и гѫсто придыханіе и

Digitized by Google

камора-тѫ; съ пьрвыя забѣлѣжва пропущанье-то на гласны-тѣ — **отцъ, кто, бѣше**, съ вторыя — отдѣлянье-то на дума-та и на слога: **показа са имъ, бѣахѫ**, а съ третія — омекотяванье-то на съгласны-тѣ: **л, н, р, г, к, х**, и отдѣлянье-то на слово-то и на слога, кога тѣ слѣдъ гласны са-наченватъ съ — **оу, ѡ, ю, ѩ**: **досадитель, измѣнѣаше, оубо, ѡ ѡсанна, оуню, твоѭ**.

Въ Тълкуваныя Псалтырь, въ жит: на Ѳекла и Кондрата нахождатъ-са само тънко и гѫсто придыханіе: **єси, танна**.

Въ Іоанна Екзарха Българскаго срѣщатъ-са гѫсто придыханіе (**мьнѣахѫ**), паєрчикъ, (**тма в'**), камора и двѣ найскось отвѣсены чърти: **неоустроєна, стухна**.

Въ слова-та на Григорія Богослова вижда-са тънко и гѫсто придыханіе (**противнѣа, нонѣ, гнѣвоу** и єрчикъ (**гнѣв'на, людєм', в'вѣкъ**).

Най послѣ са-забѣлѣжва йоще и туй — че писачи-тѣ вынѫгы спазвали строго правила-та за употребеніе-то на надстръчны-тѣ знакове, — особито, кога трѣбало да гы употребѫтъ, за знакове слого-и-слово отдѣлителны. **Горы ѩко воскъ растаѩшася отъ лица Гна**, а редомъ — **и видѣша вьси людіе славѫ єго** (Тлк. Псл.).

§. 163. Отъ древни-тѣ надстръчны знакове въ новыя періодъ са-удържаны: — *а)* паєрчикъ-тъ (**'**), употребяванъ вм. пропусняты єръ (**ъ**) въ края на

Digitized by Google

предлозы-тѣ (**из'**, **в'**, **к'**, **прѣд'**), *б)* гжсто-то придыханіе (᾽), поставяно само надъ ижица-та **ѵ** въ начало-то на думы (**ѵ̓ссо́пъ**), и *в)* тънко-то придыханіе (᾽), употребявано надъ сичкы-тѣ гласны, въ начало-то на собственно старобългарскы думы: **и᾽**, **оу᾽зрю᾽ ю᾽**. При тѣзи упазены знакове, види-са, споредъ грьцкыя текстъ, поювили-са въ новыя періодъ и ударенія-та, що гы нѣмало съвсѣмъ въ древни-тѣ рѫкописи. Таквызи ударенія, по грьцкыя образъ, пріѣты сѫ три; *остро (оксія᾽), тежко (варія᾽) и облеченно* или *камора* (῀). — Остро то удареніе нахожда-са надъ сѣкы ударяванъ слогъ въ думы-тѣ, доро и въ дырнія, кога той са-свьрша на съгласна буква; тежко-то стои исключително надъ дырнія слогъ, кога той са-свьрша на гласна, а камора-та са-нахожда — *а)* у сѫществит. и прилагателны имена и мѣстоименія въ нѣкои тѣхны множеств. падежи, сходны съ единств. падежи, кога пьрвы-тѣ не са-различавать отъ дырни-тѣ, ни въ изговарянье-то, нито въ писанье-то (вижь примѣры въ склоненія-та), *б)* надъ крайна-та гласна въ єдносложны думы (повечето въ среднія періодъ): **но᾽**, **ко᾽**, **сѝ**, **мы᾽**. А думы єдносложны, наченваны отъ гласна, има камора и тежко удареніе заедно: **а᾽**, **ю᾽**.

Подо́бно бо є᾽сть цр҃тві҃є нб҃сноє чл҃вѣкѹ домовѝтѹ, йже и᾽зы́де сѣ́мѫ оу᾽тру҃ нама́ти дѣ́латєли в' виногра́дъ сво́й. Мат. XX. — 1. — **Воспрїи́мъ є᾽сѝ бла҃га҃ твоа҃... и᾽ Ла́зарь та́кождє сла҃.** Лук. XI. — 25.).

Digitized by Google

III. ЗА СТРЪЧНЫ-ТѢ ИЛИ ПРЕПЬВАТЕЛНЫ-ТѢ. ЗНАКОВЕ.

§. 164. Въ древни-тѣ ржкописи употребяваны-тѣ стрѣчны знакове, като препьвателны сж: *точка* (.), *крьстецъ* (Ŧ), *четыри точкы*, поставены на́крьстъ (⁘) *двѣ точкы поставены* юдна надъ друга (:) и *двѣ точкы* съ промѣкнжта между имъ крива чьрта (⁖). Употребеніе-то на тѣзи препьвателны знакове толкозь ю замутано и случайно, щото трудно може са-опредѣли сжщо-то мѣсто на сѣкы отъ тѣхъ: точка-та, поставена обыкновенно посрѣдъ, а не низко до буква-та, раздѣляла и цѣлы предложенія и отдѣлны думы, крьстецъ-тъ — сжщо туй; употребеніе-то на точка-та само въ юдинъ случай было постоянно — то ю при буквы съ числително — значеніе, конто вынжгы имали при себе-си по юднж точкж и отъ двѣ-тѣ страны посрѣдъ:

Отиде плкы къ горѫ юдинъ Ŧ и ꙗко поздѣ бысть, сѣнидоша оученици его на море Ŧ ѩкълѣзъше въ корабль. ѣдиахѫ на онъ полъ моря. къ Капєръноумъ Ŧ Остр. юв. 16 стр. **ід. стадии.**

Двѣ точкы виждатъ-са нѣкога при недописана дума: **скаи**: — но за двѣ точкы съ промжкнжта между имъ крива чьрта, и за четыри точкы, поставены на́крьстъ, постоянно-то имъ мѣсто было на края на статья-та или на глава-та.

§. 165. Въ повыя періодъ на юзыка препьвателны-тѣ знакове по вида си сж юдны и тѣзи, що сж и въ най-новы-тѣ юзыци, и у насъ сега, освень въпросителныя знакъ, който, по примѣра на грьцкыя юзыкъ,

Digitized by Google

означава-са съ точка и запетая (;). При туй са-нахождатъ и слѣдующи-тѣ знакове:

1. *Вмѣстителенъ знакъ* [ ], който объема думы, що гы нѣма въ текста, а сж притурнжты послѣ за ясность: **во ѥ́же и҃ в' дла́шиѫ̀ ва́съ [страна́ѫ̀] благовѣ́сти́ти.**

2. *Отложителенъ знакъ* ( ), които заключава въ себе-си думы съ отстраненъ смысълъ, но гы има въ текста: **и҃ во дни́ тыі́м воста́въ Пе́тръ посредѣ́ оу҃ченн҃́къ рече́: (сѣ́ же и҃ме́нъ наро́да вкѵ́пѣ ѩ́кѡ сто́ и҃ два́десѧть) мѫ́жїе бра́тїе . . .**

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

ЗА СЛОВОСЪЧИНЕНІѢ-ТО.

§. 166. Въ тъзи часть, при съединяванье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та по свойства-та на старобългарскыя ѣзыкъ, разглѣдва-са: *А)* въ просто-то предложеніе какъ са-изреква отношеніе-то на отдѣлны-тѣ думы по зависимость-та на ѣдна отъ друга; *Б)* въ сложно-то предложеніе какъ са-изреква отношеніе-то на просты-тѣ предложенія по зависимость-та на ѣдно отъ друго; *В)* какво распорежданье иматъ отдѣлны-тѣ думы въ предложенія-та.

А) ПРОСТО ПРЕДЛОЖЕНІѢ.

I. ОБРАЗОВАНЬЕ НА ПРОСТО-ТО ПРЕДЛОЖЕНІѢ.

§. 167. И въ старобългарскыя ѣзыкъ, както и у насъ, просто-то предложеніе въ състава си има сжщи-тѣ главны членове — *подлежаще*, *връзкѫ* и *сказуемо* — и сжщи-тѣ второстьпенны — *допълненіе*.

Digitized by Google

опредѣлителнѫ думѫ и обстоятелственнѫ. Тѣзи членове на предложеніе-то изрекватъ-са съ сѫщитѣ части на рѣчь-та, но повечето съ разны формы отъ наши-тѣ (защото новобългарскый-тъ ни языкъ нѣма падежны формы, освень нѣколко твърдѣ малобройны, опазены отъ древность-та); **свѣтилникъ тѣлоу̀ ѥсть око. вѣрныи въ малѣ и въ мънозѣ вѣренъ ѥсть. твоѧ̀ сѫ́ть небеса̀, и̂ твоѧ́ ѥ̆сть земла̀; нѣдинъ ѿ васъ предаⷭ́тъ мѧ̀; ӑзъ ѥ̆смь нищь и̂ оўбо́гъ, ты̀ ѥ̀сѝ бг̃ъ мо́и; ӑзъ ѥ̆смь сы́й; всѣ́ми лѣ́ты сѫ́ть; ходя́й во свѣ́тѣ не по́ткнетсѧ; до́мове нечести́выхъ и̂счѣ́знѫтъ; въ дьни оны̀ изиде повелѣ́ніе Кесаря Ӓгоста напи́сати вьсь вьселе́нѫю.**

§. 168. Въ разгладване-то на части-тѣ на рѣчь-та и на тѣхны-тѣ формы за изрекванье на главны-тѣ и второстьпенны-тѣ членове въ предложеніе-то забѣлѣжватъ-са слѣдующи-тѣ въ старобългарскыя языкъ особенности:

а) Подлежаще-то са-изоставя, кога ie мѣстоименіе пьрво или второ лице: **ра́къ твоѝ ѥ̆смь; бжїи ѥ̀стѐ, и̂ сы́нове вы́шнѧгѡ всѝ**; освень кога ie нужда за указателность или за разность: **Ӓзъ ѥ̆смь Бг̃ъ, и нѣ́сть и̂но́гѡ; Ӓзъ рѫ́кою мое́ю оўтвердѝхъ не́бо; Вы́ же ӓкѡ челове́цы оўмира́ете; ча̀до, ты̀ всегда̀ со мно́ю ѥ̀сѝ.**

б) Врьзка-та рѣдко са-отпуща при сказуемо сѫществително и прилагателно; **бг̃ъ (ѥ̆сть) спа́съ мо́и; сьмрьть мѫжоу̀ (ѥсть) покои.** Супр. рк. 327. **иньтоже намъ христосъ (ѥсть) увстинѣнше.** т. 53. **ва оба (ѥста)**

Digitized by Google

слоуꙁѣ сотонинѣ. т. 55. сьмрьть грѣшьнꙑнъ зъла т. 372. заповѣдь Гдна (ѣсть) свѣтла.

в) Прилагателны — имена, числителны, мѣстоименія и причастія, употребяваны въ предложеніе-то за означаванье на по-горнье родово понятіе, подлежаще были или сказуемо или допълненіе, — стоѧтъ въ среденъ родъ множ. число и мои кьсн твои сѫть, и твои мои. невѣзможьнаѧ отъ уловѣка възможьна отъ Бг̃ сѫть. Остр. 47. 239. прeславнаѧ глаголашасѧ ѡ тебѣ; кто сїаѧйсовѣщѧ на Тꙋра; возрыдайте ѩзваѧннаѧ во Ієр̃лмѣ; како дрѣвнѣа прѣндж (множ. ч. виж. §. 83. стран. 118.), како новаа роцкїса. Глаг. Клц. 840.

Но и въ единст. число употребеніе-то на прилагателно въ сред. родъ не е чуждо въ езыка: Ꙗда имать хвалж рабоу томоу, ако сътвори повелѣноѥ (τὰ διαταχθέντα). Остр. 113. хотѣхъ большꙑми простьрѣти словесе, нъ довлѣетъ реченое (τὰ εἰρημένα) послоушашꙑштимъ. Глаг. Клц. 524. и възвѣщтено бысть Аурилиимоу отъ приставьшенꙑихъ воинъ кьсе то бꙑвъшеѥ. Супр. ркп. II. пишетъ бо са, отъдати кесарово кесарекин божиѥ богоу. т. 80. Й ѩзвѣстно бꙑсть сїѣ всѣмъ людемъ полѣзноѥ намъ ѩспросите.

Забѣл. Съ таквозь значеніе прилагателны у насъ сѫ въ употребеніе въ единс. число. *Богъ натрави сичко-то отъ нищо*; или въ множ, но тогази са-прилага при тѣхъ дума-та — *работы* или *нѣщя: кой може проумѣ Божьи-тѣ работы* или *нѣщя?*

г) Опредѣлены-тѣ прилагателны (съ пълны формы що сѫ) различаватъ-са отъ неопредѣлены-тѣ (усѣчены-тѣ) въ употребеніе-то си по туй — пьрвытѣ

Digitized by Google

представятъ грьцкы-тѣ членны прилагателны, а вторытѣ — безчленны-тѣ: ѥ̑мъ за рѫкѫ слѣпа́го (τῦ τυφλῦ) приведо́ша къ немѹ́ слѣ́па (τυφλόν). Марк. VIII. 23. Лежа́лше мъножьство болѫщихъ (τῶν ἀσθενούντων) слѣпъ (τυφλῶν), хромъ (χωλῶν), сѫ́хъ (ξηρῶν), Остр. 23. (Въ новыя пер. стоп — слѣпы́хъ, хромы́хъ, сѫхи́хъ). Ловрын (ὁ ἀγαθὸς) ѵ̀лкъ отъ добраго (ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ) съкровища износитъ добраа (τὰ ἀγαθὰ), и зълын (ὁπονηὸς) ѵ̀лкъ отъ зълаго (ἐκ τοῦ πονηροῦ) съкровища износитъ зълаа (τα πονηρὰ). тамъ 69.

Съ пална форма йоще стоятъ прилагателны-тѣ въ предложеніе-то, кога сѫ подлежаще вм. сѫществително: слѣпи́и прозира́ютъ, и̑ хромі́и хо́дятъ, прокажѐнніи ѿчища́ютсѧ, и̑ глѫси́и слы́шатъ, мѐртвіи востаю́тъ и̑ ни́щіи благовѣствѹ́тъ; а съ усѣчена —, кога сѫ сказуемо: сы́нове твои́ сы́ри; сѫдьбы́ твоѧ̑ бла́ги да бѫ́дѫтъ чресла́ ва́ша препоѧ̑сана. Кога сѫ опредѣлителны при сѫществителны имена, нахождатъса, кога съ пълна, кога съ усѣчена форма: нѣ́мю да бѫ́дѫтъ оу̑стны̑ лстѝвыѧ мала́ъ ква́съ всѐ смѣше́ніѥ ква́ситъ; се́рдце чи́сто созижди вомнѣ̀ бжѐ; помѧнѹ̀ слово сватоѐ твоѐ. Но сѐ съотвѣтствуватъ на членны грьцкы въ текста.

Забѣл. Само трудно може са-догаде, отъ що саржководили въ древность-та при употребеніе-то на притежателны-тѣ прилагателны, кога съ пълна, кога съ усѣчена форма: велика̀ ѥсть вѣра крьстиѧнъска. Супр. ркп. 79. рѣхъ тн оубо, ако христосовъ робъ ѥсмъ т. 79. нѣсмъ достоинн нарицати имене сватаго христосова. т. 82. мы же готови ѥсмъ зь христосово иско-

Digitized by Google

кѣдание не тъуымъ единомъ оумрѣти, нъ и тысѧщѧтами. т. 176. **прькни пастыри хвое благовѣтъстковѹѭтъ рождьство.** Глаг. Клц. 895. **прькни вьсѣмъ пастоуси христосовн оуѵенници благовѣствоваша христостосовою изъ мрътвынхъ порождение.** Супр. ркп. 340.

д. Относително-то мѣстоименіе — **йже-йѧже-ѣже** често са-нахожда намѣстникъ на грьцкыя членъ ὁ, ἡ, τὸ, за сичкы-тѣ му падежи, и впълно носи неговѫ-тѫ обязанность:

1. Предъ думы, управяны съ предлогъ (προθετόπτωτα) и предъ обстоятелственны нарѣчія, които заедно съ него мѣстоименіе опредѣлватъ нѣкоѭ думѫ и сѫ равны съ прилагателно, което не приляга да са-изрече: **иже о Іс҃ѣ назарѧнинѣ** (τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου). Остр. 4. **въстанѫ облнѹла иже из' мрътвынхъ вьскрѣсение** (τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάςασιν). Суп. р. 107. **иже бо нынѣ** (вм. **нынѣшьнѣѧ**) **маловрѣшенъмаѧ сьмр'ть съмъ праведнъмъ нарицаѥтъ са** (ὁ γὰρ νῦν ὀλιγόχρονος θάνατος). т. 46. **Ѣже ѡ̑ насъ йспо́лнивъ смотре́нїе, и̑ йѧже на земли̑** (вм. **наземленнаѧ**) **соедини́въ небе́снымъ; по ѣже во а̑дъ сошествїи** (вм. **по вода́скомъ сошест.**) (μετὰ τήν εἰς ᾅδην κάθοδον); **сле́зъ твои́хъ тече́нми пѫстыни... и̑ йже** (неправилность вм. **йѧже**) **йзъ глѫбины̀ воздыха́нми во сто̀ тр҃дѡ́въ оу҃плодоноси́лъ е҆сѝ. и̑...**

2. Предъ причастія съ усѣчена форма, дѣто въ грьцкыя езыкъ стои членъ: **пасха наша заколемъ бѫдетъ за ны Христосъ, да, иже ѹстноѭ его кръвныѭ кропнмъ, и оустъмъ акъ прагы назнаменаѭще, оубѣжатъ прокоуждаѭштаго оружия.** Суп. р. 244. **есть бо богъ на небесехъ, иже словомъ своимъ створи' вьсѣ-**

Digitized by Google

уьскыа и прѣмдростиѫ своюѫ отъ небытиа къ бытиѥ привед҃ы вьсѣуьскыа и сватыимъ своимъ доухомъ вьсѣмъ жизнь дороуа. т. 417. Но тѣзи неопредѣлены причастія, съдружены съ туй мѣстоименіе, като съ членъ, равны сѫ съ опредѣлены, или съ пална форма причастія (**воскресыи ѿзъ мертвыхъ Хр҃тосъ йстиныный Бг҃ъ нашъ**... ὁ ἀναϛὰς ἐκ νεκρῶν Χριϛὸς ὁ ἀληθινὸς θεὸς ἡμῶν); затуй излишно и неправилно ѥ, дѣто въ повыя періодъ туй мѣстоименіе са-употребява за членъ и предъ опредѣлены-тѣ причастія, у който пълна-та форма достатъчно изреква членѫ-тѫ идеѫ: **йже на водахъ всю зе҃млю повѣсивый** (ὁ ἐπὶ ὕδαϛι..); **йже ѿ ѻц҃а** (τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς) **рожде҃ннаго; и въ дх҃а ст҃аго, г҃да, животворѧщаго, йже ѿ ѻц҃а йсходѧщаго, йже со ѻц҃емъ и сномъ спокланѥма и сславима, глаголавшаго прр҃ки; се҃ а҃гнецъ бж҃ій, йже** (ὁ αἴρων) **грѣхы мі҃ра взе҃млѧй, сіѧ ѥ҃сть кровь моѧ, йже за вы҃ ѿливаемаѧ; сіѥ ѥ҃сть тѣло моѥ, ѥже за вы҃ ломи҃мое.** Но въ по-сетнѣшни-тѣ изданія **йже** по нѣкадѣ правилно ѥ отпуснѫто, както и въ Остр. ев. стои Іоан. I. 29. пакъ тамъ 260.

3. Предъ неопредѣлително наклоненіе: **неправьдьно ѥже ноудити насъ, да поклонимъ са слоужбѣ мира сего.** Супр. рк. 192. **мѣсть бо ины҃тоже тако богоу любо, мако ѥже обыштааго ради оуспѣха жити.** т. 280. Туй въ новыя періодъ са-ѥвява и като допълненіе, управяно и съ предлогъ: **ѡ҃ несмыслennаѧ и кѫснаѧ сердцемъ ѥже вѣровати** (τοῦ πιϛεύειν) **ѡ҃ всѣхъ; жалѧще си за ѥже оучити** (διὰ τὸ διδάσκειν) **имъ люди.** Дѣян. VI. 1 — 2.; **ѡчиститъ совѣсть нашѫ ѿ мертвыхъ**

Digitized by Google

дѣ́лъ во ѥ́же слу́жи́ти (εἰς τὸ λατρεύειν) **на́мъ Бг҃ꙋ жи́ꙋ и̑ и̑́стинꙋ.** Евр. IX. 14.; **по ѥ́же вечера́ти**; **ѡ҃ ѡу҃слы́шати**; **бг҃ъ ѥ́же спаса́ти** (ὁ θεὸς τοῦ σώζειν): **то́ взыщꙋ́, ѥ́же жи́ти ми въ домꙋ́ гдни**, а въ древность-та — **да живоу҃ в҃ домоу҃ гни.**

4. Предъ предложеніе, употребявано като допълненіе: **ѥ́же ра́дꙋйсѧ а҃нгломъ прїи́мшаѧ** (ἡ τὸ χαῖρε δὶ ἀγγέλου δεξαμένη).

II. ОТНОШЕНІЕ НА СКАЗУЕМО-ТО КЪМЪ ПОДЛЕЖАЩЕ-ТО ПО ЗАВИСИМОСТЬ-ТА МУ ОТЪ НЕГО.

§. 169. Отношеніе-то на сказуемо-то къмъ подлежаще-то състои въ съгласуванье-то на подлежаще-то съсъ сказуемо-то, както и у насъ, въ лице, число, родъ (и падежъ, кога сказуемо-то и връзка-та стоятъ отдѣлно): **блаже́ни сꙋ́ть рабы́ тїи**; **кѣ́ста о҃ба на́га**: **Уловѣка дѣвꙗ къзидоста къ црькъве помолитъ ся.**

Забѣл. 1. Въ новыя періодъ поправители-тѣ на свещенны-тѣ книги, при подлежаще прилагателно сред. родъ множ. число, повечь споредъ грьц текстъ, а не по старобългарскы-тѣ свойства, положили по нѣкадѣ сказуемо въ единст. число: **всѧ̀ є҆ли́ка а҃ще тво́ритъ ѡу҃спѣ́ѥть** (κατευοδωθήσεται), вм. **ѡу҃спѣ́ю́тъ**. Но въ древни-тѣ паметници таквози съгласуванье не са-нахожда: **вси ꙗлико имать оц҃ь моѧ сѫ́ть** (πάντα ἐμὰ εἰς).

§. 170. Ако подлежаще-то е име събирателно, или числително отъ **пѧ́ть** до **дѣ́сѧть**, тъй и **сто́**, **тысѧща**, **тмы́**, или изобщо — сѫществително чи-

Digitized by Google

слително; то сказуємо-то нарѣдко са-съгласува съ него въ единст. число: **сóнмъ людéй ѿбы́детъ тѧ̀**; **оу̑молча́ всѣ̀ мно́жество**; **паде́тъ ѿ странѣ твоéм ты́сѧща**, **и̑ тма́ ѿдесны́ю тебѣ̀**; а по-често въ множ.: **сóнмъ лѫка́выхъ ѿдержа́ша мѧ**; **по́лкъ людéй возврато́шасѧ на побѣ́гъ**; **ѿста́нокъ людéй и̑до́ша**; **повѣ́дахѫ** ко́ждо своймъ: **о̑смь дэ́шъ спасо́шасѧ**; **помо́ша ю́ сéдмь**.

§. 171. Кога сказуємо-то са-относя на нѣколко подлежаща отъ разны лица и родове, съгласува-са съ тѣхъ въ множ. число или въ двойст. (ако сж. двѣ), тъй щото пьрво-то лице са-предпочита отъ второ-то, а второ-то — отъ третье-то: **а̑зъ и̑ сы́нъ мой и̑ бра́тїѧ мой повинэ́мсѧ зако́нѫ**; **прїи́ди** (**а̑зъ и ты́**) **взы́демъ на го́рѫ гдню**; **ты́ и̑ сы́нове твои́ просла́вистесѧ**. Но двѣ подлежаща, неодушевены въ единст. число, имать сказуємо-то си или въ единст. или въ множест. число: **да ра́дꙋетсѧ дне́сь свѣ́тлѡ не́бо и̑ земла̀**; **на земли́ че́рвь и̑ тла̀ тли́тъ**; **не́бо и̑ земла̀ дне́сь проро́чески да весела́тсѧ**.

§. 172. За употребеніе-то на видове-тѣ, времена-та и наклоненія-та (освень неопредѣлително-то) въ глаголы-тѣ, като що сж сѫщи както и у насъ, нѣма да са-кажѫтъ особиты правила; само едно са-забѣлѣжва, че на преминѫлы-тѣ времена описателна-та форма има повечь мѣсто-то си въ приставны предложенія: **Тако възлюби бъ миръ, ꙗко и сынъ свои единоѫдыи далъ ѥсть. Дѣло сътворихъ, ѥже далъ ѥси мънѣ, да сътворѭ.** Остр. **да к'то ѥсть снї Аполлонъ хотѣлъ бѣхъ оувѣдѣти.** Супр. ркп. 20. **Помнѝ ꙗкѡ**

Digitized by Google

воспрїѧлъ ѥ̀сѝ блага҃ѧ твоѧ̀ въ животѣ̀ твоѥ́мъ. Лук. XI. 25.

§. 173. За значеніе-то на сложны-тѣ преминѫлы времена са-забѣлѣжва, че миняло-то време, сложно отъ настояще причастіе и отъ спомагателенъ глаголъ въ продължавано време, служи вмѣсто продължаваното време и въ негова помощь — **и бѣахѫ сѣдѧщѥ** (вм. **сѣдѣахѫ**) **Фарисеи и законооучителѥ.** Остр. 90. —, а преминѫло-то, сложно отъ спрягателно причастіе и спомагателенъ глаголъ, служи, както и у насъ, въ помощь на непредѣлно-то време, за изрекванье на разны по тънко различаваны неговы значенія, кога едно дѣйствіе са-представя въ съотвѣтствіе съ друго; Затуй то са-слага и съ настояще-то време (**ѥсмь**) на спомагателныя глаголъ, и съ непредѣлно-то му (**бѣхъ**), и съ продължавано-то му (**бѣахъ**). И тъй спрягателно-то причастіе са-употребява:

а) Съ настояще-то време (**ѥсмь**) на спомагателныя глаголъ, кога дѣйствіе-то са-представя, като свършено въ сѫща-та минута на говоренье-то, и че слѣдствіе-то му тогазъ йоще го има: **ꙗко отъ г҃а ѥси пришълъ оучитель.** Остр. 7. **И ѧщѥ ѥсмь унимъ кого обидѣлъ възкрѧщѧ оутворцеѫ.** т. 114. **Гдн бжѐ мо́й возвели́чился ѥ̀сѝ сѣлѡ̀, во и҃сповѣ́данїе и҆ въ велелѣ́потѣ ѡ҆блѣ́кался ѥ̀сѝ.**

б) Съ непредѣлно-то време (**бѣхъ** или **бѣхъ**) на спомагателныя глаголъ, кога дѣйствіе-то са-представя свьртено предъ друго преминѫло и свьршено вечь дѣйствіе: **мрьтъвъ бѣ и ожи҃въ, изгыбълъ бѣ и обрѣтѥса.** Остр. 119. **тьма бѣ҆ѧ҆сть, и не оу҆ бѣ҆ къ инымъ пришълъ**

Digitized by Google

іс. т. 16. **мы якоже измрьли бѣхомъ сьномъ, онъ же бьдѣ въ вьсѫ ношть.** Супр. р. **сни хотяи бъша, да большимъ уьстемъ досгонии бѫдѫтъ.** т. 53.

Забѣл. Преминѫло-то, по туй таквозь тънко различіе на значеніе-то си, въ пьрвыя случай іе равно съ грьц. παραχείμενος, а во вторыя — ὑπερσυντελιός.

в) Съ минѫло-то продължавано (**бѣахъ**) на спомагателныя гл., кога свьршено-то дѣйствіе са-представя, като намѣреніе, conatus rei faciendae: **мьнози же отъ иоудеи бѣахѫ пришьли къ мар'ѳѣ и маріи, да оутѣшать и о братѣ ею.** Остр. 138. **оученици бо его ошьли бѣахѫ къ градъ, да брашьно коупать.** т. 30. Въ новыя періодъ, както и у насъ, тъзи форма не са-различава, поради сливанье-то на двѣ-тѣ гласны въ ѣдна, само въ 2-то и 3-то ѣдинс. лица и въ 3-то множ. може са-разпозна по формы-тѣ — **ше, хѫ.**

Забѣл. Въ опредѣлено-то преминѫло време часто са-отпуща спомагателный-тъ глаголъ **ѣзмь**, и тъй то са-ѣевява, както и у насъ, въ видъ на историческо преминѫло: **праздьньствоуимъ оубо праздьньство се къ неже въста господь, въсталъ бо и вьселенѫѫ съвьставилъ.** Супр. р. 378. **синдѣ ангельскыи кладыкл къ їорданьскыа воды, и скатикъ водьноіе ѣстьство вьсѫ вьселенѫѫ исцѣлилъ.** т. 380. — *Киръ побѣдилъ Креза при рѣка Халисъ. — Хекторъ и Анкъс са-били бой кръвнишкы, но са-разшили пріятелскы.*

III. ОТНОШЕНІЕ НА ОПРЕДѢЛЕНІЕ-ТО КЪМЪ ОПРЕДѢЛЯВАНА-ТА ДУМА.

§. 174. Въ предложеніе-то, отношеніе-то на опредѣлителна-та дума къмъ опредѣлявана-та, по за-

Digitized by Google

висимость-та на една-та отъ друга-та, състои въ съгласуванье-то имъ, както и у насъ: опредѣленіята — прилагателны имена были, мѣстоименія и числителны прилагателны были, причастія были, — съгласуватъ-са въ родъ, число и падежъ съ опредѣлявана-та си дума, была подлежаще, сказуемо или допълненіе въ кой-да-ю отъ косвенны-тѣ падежи съ предлозы или безъ предлозы: **благі́й человѣ́къ ѿ блага́гѡ сокро́вища и҃зно́ситъ бла҃га҃, и҆ зло́й человѣ́къ, ѿ зла́гѡ сокро́вища и҃зно́ситъ зла҃а҃; а҃зъ е҆́смь Гдь, бг҃ъ тво́й; воззри́те на пти́цы небе́сныа҃. Въ лѣто осмонадесатоѥ цѣсарѣ (и) персьска Славорм гоненіе кыстѣ ѩ҆ црькъви хѵ҃ристосовы и ѩ҆ утѫшіа вьседрѫжителм бога. Въ то же крѣмь гоненіа обрѣтоша са въ персьстѣ земи въ нѣкоторѣи вьси, нарицаемѣи, Наса, дъва брата Бархисии и Іѡна именемъ нарицаема, мажа правьдника, испльнь сѫщта вѣры и храняшта заповѣди господьня̀ съ страхомъ.** Суп. р. 186.

§. 175. Относителны-тѣ прилагателны мѣстоименія — **и҃же, и҃же, е҆́же, и҃ко́въ -ва҆ -во҆, е҆ли́къ -ка -ко** ако и да са-съгласуватъ въ родъ и число съ думы-тѣ, къмъ копто са-относятъ, но въ падежъ не са-съгласуватъ сѣкога съ тѣхъ по зависимость-та си отъ слѣдующія слѣдъ тѣхъ глаголъ: **змі́й се́й, е҆го́же создала҃ е҆́сѝ; та́мѡ га́ди, и҃хже нѣ́сть числа҃; бы́сть но́щь, въ не́йже про́йдѫтъ; ѿ мое́мъ ча́дѣ́, е҆го́же** (неправилность) **роди́хъ во ѹ҆́захъ; въ домѣ̀ бо́жіи жи́ти, и҃же е҆́сть це́рковъ бг҃а жи́ва** (съгласува-са съ дирнье-то, що означава сѫщія предметъ); **всѣ҃, е҆ли́ка и҃мать о҆́цъ, моа҃ сѫ́тъ; словеса҃ и҃кѡва҆ не слы́шасте.**

Digitized by Google

Забѣл. Средній-тъ родъ **ѥ́же** въ древность-та санахожда относвано къмъ сѫществително мжж. и жен. родъ и въ три -тѣ числа, кога са-пріѣма съ значеніе като наше-то — *що, дѣто = (който, която, което, които)*: **како оубо робъ грѣхоу робы творитъ, ѥ́же сѫть правьдѣдѣ дѣлателѥ.** Супр. р. 42. **кыи сицъ законъ; оубонца поуштати, и ѥ́же оубиѥ́нъимъ жизнь длѣтъ, того погоубити** т. 296.

§. 176. Вмѣсто притежателны-тѣ **мо́й тво́й, сво́й** часто са-употребява съкратеный дат. над. — **ми, ти** на личны-тѣ мѣстопменія и — **си** на възвратно-то, при спчкы-тѣ косвенны падежи: таквозъ употребеніе съотвѣтствува напълно съ употребеніе-то на грьц. родител. падежь на сѫщи-тѣ мѣстопменія: **вижды ми ламитама оудареныя, ѩже.... вижды ми плѣштьма раны, да разметаѭ твоихъ грѣхъ брѣма** Суп. р. 355. **вѣроуѭ вьскрьсѣнию ти, господи.** т. 388. **цѣлу́йте Ѥ̀спине́та возлю́бленнаго ми; гдѣ́ ти сме́рте жа́ло? гдѣ́ ти а̑́де побѣ́да? ѥ̀гда̀ прїи́деши во ца́рствїи си.** У насъ освень — *ми, ти, си*, въ употребеніе ю и дател. множ. и на три-тѣ лица: *ни, ви, имъ*, вм. *нашь, вашь, тѣхенъ* (*нихенъ* по македонско нарѣчіе), и дател. единст. на 3-то лице: *му, и*, вм. *неговъ, неинъ*.

Забѣл. 1. Тѣзи дател. падежи на третьелично-то и на възвратно-то мѣстопменія нахождатъ-са приложены по нѣкадѣ при свои-тѣ-си притежателны: **сво́й ѥ̀мѕ гра́дъ; своѥ́н ѥмоу кьѥ́н; ѿ́тѝде во своѧ̀ си; не ѩ́цѣтъ свои́хъ си; сво́й ѥ̀мѕ ѧ̀зы́къ, ѥ́же хо́цѣтъ глаго́лѣтъ.** У насъ само на възвратно-то дател. — **си** са употребява, но при спчкы-тѣ притежателны: *мой-*

Digitized by Google

си, твой-си, неговъ-си, неинъ-си, нашь-си, вашь-си, тѣхенъ-си, свой-си.

Забѣл. 2. Както у насъ, тъй и въ старобългарскыя ѥзыкъ притежателно-то мѣстоим. свóй може да занимава мѣсто-то на притежателны и на три-тѣ лица и за динъ и за много стопапы, т. е. може да стои вмѣсто — мóй, твóй, ѥгю́къ, нáшъ, вáшь (и новобълг. *тѣхенъ, нихенъ*); **пойдѕ во свой грáдъ; возлю́биши йскреннáго своегò; дáстъ ю̀ мáтери своéй; благодарúмъ въ молúтвахъ свойхъ; обратите сѧ к' гоу̀ бо̀у̀ своемоу̀; ѿстáвилъ бг̀ъ всѣ̀ ѩзы́ки ходúти въ пѫтú своѣ̀:** до като въ Грьцкыя Латинскыя и въ другы ѥзыци придава-са на сѣко лице въ особенность друго мѣстоимениѥ. Свóй йоще не рѣдко съотвѣствува на Грьцко-то — ἴδιος, αὐτὸς — и на Латинско-то proprius ipse: **йстóчникъ твоеѣ̀ воды̀ да бѫ́детъ тебѣ̀ свóй** (ἔχω σοι ἰδία — fiat tibi proprius); **свóй** (ἴδιος, proprius) **ймъ пророкъ̀; по своéй** κατὰ (τὴν αὐτ῀, secundum ipsius), **ѥмѫ̀ вóли.** Евр. II. 4.

§. 177. Нарѣчиѥ-то ѥ въ древность-та са-употребява предъ сказуемо-то въ отрицателно-то предложениѥ, както и у насъ, и тогази, кога въ него са-нахожда и друга нѣкоя отрицателна дума, сложна съ частица-та ни, като: **никтò, ничтóже, никогдà, николúже** и друг. такв. на прим.: **немать ждати сѧ никогдаже.. нѣстѣ ли ули николиже... ни еднинъ отъ нихъ неизбы.. ни непогыбнетъ ниу'тоже, тѫ нощь нѣмша ниуьсоже.** Но нѣкога при мѣстоименіе-то **никъто** и при нарѣчіе-то **николиже** отрицаніе-то ѥ предъ глагола не са-срѣща: **никъто же оубо бѫди драхъ дьнысь за ништетѫ,... никъто же богатъ велнуди сѧ богатъстка**

Digitized by Google

ради, нищьсоже бо отъ имѣнии можетъ къпести къ праздьнъство се. С. р. 376.

Забѣл. 1. Исправители-тѣ на свещенны-тѣ книгы послѣ оставили двояко-то отрицаніе тамъ, дѣто го има и въ грьцкыя текстъ: **бы не вѣсте ничесѡже**, защото въ Грьц. текстъ стои — ὑμεῖς οὐκ οἴδατι οὐδὲν Іоан. XI. 49; но въ 2-ро Солун. II. 3. стои — **никто́же васъ прелсти́тъ**, защото въ Грьц. текстъ ие — μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ. Туй въ глаголица-та стои — **ни҃к'тоже васъ непрелститъ**.

Забѣл. 2. Нарѣчіе-то **пре́жде да́же** иска подирѣ-си отрицателнѫ-тѫ частицѫ **не**: **пре́жде да́же не сни́тися и҃ма**; **пре́жде да́же не пр҃и҃нтѝ нѣ́кимъ**.

§. 178. Между частици-тѣ **ни** и **ни** забѣлжваса тъзи разлика — първа-та ie право, чисто отрицанье, и въ древность-та повечето са-поставяла слѣно предъ глаголы, сѫщест. имена, прилагателны и предъ нарѣчія, а въ новыя пер. стои отдѣлно предъ глаголытѣ, освень нѣколко, като: **нѣ́смь**, **непра́вдѫю**, **непщю́**, **негодѫю́**, **нерадѭ**: а втора-та ie отрицаніе косвенно, раздѣлително, и, слѣдователно, непълно, защото иска напредѣ-си или подирѣ-си частицѫ-тѫ — **не: ни сме́рть, ни живо́тъ, ни а҃ггли, ни нача́ла, нижѐ си́лы, ни настоѧщаѧ, ни гряд҃ѫщаѧ, ни высота́, ни гл҃бина́, ни и҃на тва́рь ка́м возмо́жетъ** (по грьцко-то устройство, — а трѣбало бы — **не возмо́жетъ**) **на́съ разл҃ѹчи҃ти ѿ любве́ бж҃іа**.

Забѣл. 1. Споредъ Грьцкыя и Латинскыя ѥзыкъ косвенно-то отрицаніе — **ни**, поставенно въ ѥдна фраза съ право-то — **не**, дава утвьрдителенъ слысьлу: **и҃ко хр҃тосъ воскре́се, никто́же да не вѣ́рѹетъ** — ὅτι Χρι-

Digitized by Google

ϛὸς ἐγήγερται μήτις διαπιϛείτω; но у насъ трѣба въ тъзи фраза да са-повтори йоще веднъжъ частица-та **не**, за да бы и дала такъвзи смысьлъ: *че Христосъ въскрьснѫ никой не трѣба да не вѣрва*, т. е. *сѣкый трьба да вѣрва, че Христосъ въскрьснѫ.*

Забѣл. 3. Частица-та — **ни**, съединявана съ съюза — **же** (**нижѣ**), служи за съединяванье на думы и предложенія: **ни бо̀ а҃зъ ѿ человѣ́къ прїа́хъ е́, нижѣ̀ наꙋчи́хсѧ ѿ когѡ̀; добрѡ̀ не ꙗ́сти мѧ́съ, нижѣ̀ пи́ти вина̀.** Тя, нѣкога съединявана съ съюзы-тѣ: **ли, и҆лѝ, а҃ще ли же**, служи — или за изрекванье на отрицателенъ въпросъ: **ни ли́ ты боѝшисѧ бо́га**; — или въ отвѣтъ на въпросъ: **досто́итъ ли книсо́нъ ке́сареви дати, и҆лѝ нѣ̀**; — или за съединяванье на дирньe предложеніе съ предньд: **въ домѣ̀ о҆ц҃а̀ моегѡ̀ ѡ҆би́тели мно́ги сѫ́ть: а҃ще ли же нѣ̀, ре́клъ бы́хъ ва́мъ, и҆дѣ̀ ꙋ҆готовати мѣ́сто ва́мъ.**

§. 179. Между особенности-тѣ на опредѣлителна-та дума въ отношеніе къмъ опредѣлявана-та забѣлѣжватъса йоще слѣдующи-тѣ:

а) Въ старобългарскыя езыкъ, както и у насъ, са-забѣлѣжва особита наклонность къмъ изрекванье-то на опредѣленіе-то чрезъ прилагателно име: тъй той си-позволява опредѣлително-то въ родит. пад. сѫществително да го измѣнува въ прилагателно и *а)* тогази кога то заедно съ друго въ родит. пад. сѫществително, опредѣлявано чрезъ прилагателно, са-относя къмъ една и тъзи опредѣлявана дума: **тъгда блаженъıи Исакии радоꙋ̀ сѧ о ꙋ҆строенїи црькъвьнѣмъ и правъıа вѣры, и ть прослави бога о вьсѣхъ, хоудесѣхъ.** Супр. р. 149., и *б)* тогази, кога къмъ опредѣлител-

Digitized by Google

но = (съ родит. притежателенъ) са-относя причастіе за негово поясненіе, което въ такъвзи случай си-остава въ родит. падежъ, като че бы са-съгласувало по смысьлъ съ родит. притеж. падежь: **помощь наша ко нама господьне, сътворъшаго небо и земьж.** Супр. ркп. 59. **водоѫ омыкаѣши тѣло божіе, измыкъшаго вьса и оуѣштеніе дакъша.** т. 345. **даждъ ми тѣло їсово, омрачьшаго сльнце прѣжде мала врѣмене, и каменіе раз'дробьша** т. 342.

б) Вмѣсто прилагателно притежателно или вм. родит. притежателенъ часто са-употребява дателенъ, за да са-изрече принадлежность или происхожданье: **Тоу бѫдетъ плачь и скрѣжетъ зѫбомъ зѫбѡкъ** или **зѫбный**). Супр. р. 274. **И животь бѣ свѣтъ человѣкомъ.** Ост. 2.

в) Въ редовны числителны, съставены отъ нѣколко числа, пріема редовнѫ-тѫ прилагателнѫ формѫ не само дирнье-то число, както у насъ, но повечето и преднье-то: **четыредесатоѥ второѥ лѣто. Къ лѣто двадесатѣноѥ и четвртоѥ цѣсара Диѡклитіана.** Суп. р. 161.

г) Дѣйствително причастіе съ усѣчена форма споредъ грьц. текстъ, нахожда-са при сказуемо-то вмѣсто неопредѣлително наклон.: **мнѧ́хѫ, дѫ́хъ ви́дѧще: ѣ́зъ же гди, оу̑пова́ѧ бѫ́дѫ на тѧ̀; оумъ непрестаѥть хоукавыа ми помышленіа рода** — и споредъ еврейскыя, вмѣсто нарѣчіе, при глагола въ подлежаще-то, за посилно изрекванье: **ви́дѧ ви́дѣ́хъ; терпѧ̀ потерпѣ́хъ; благословла́ѧ благословлю́; велича́ѧ велича́ю; оумъножа оумъножѫ; въ въстава въстави и.** С. р. 97.

Digitized by Google

д) На спомагателныя глаголъ **быти** настояще-то причастіе **сы́й** или **сꙋ́щїй** нахожда-са нѣкога въ предложеніе-то при имена за да имъ придаде особитѫ значителность: **ко́гъ сы́й ми́ра; сꙋ́щꙋю бц҃ѣ.**

е) Нескланяемы-тѣ — **и́спо́лнь и́ свобо́дь**, тъй и нарѣчія отъ сравнит. стьпень часто са-съгласуватъ съ сѫществителны: **и́спо́лнь земл҃а̀ сла́вы твое́м҃ъ; пра́вьды испълнь десница твоа; свобо́дь бꙋ́дете; толи́кѡ лꙋ́чше бы́къ а҃гглъ, е҃ли́кѡ разли́чнѣе и҃́хъ насле́́дова и҃́ма; пꙋ́щше е҃́смь; мно́зѣ́хъ пти́цъ лꙋ́чше е҃́сте вы.**

IV. ОТНОШЕНІЕ НА ДОПЪЛНЕНІЕ-ТО КЪМЪ ДОПЪЛНЯВАНА-ТА ДУМА.

§. 180. Въ старобългарскыя ѣзыкъ отношеніе-то на допълненіе-то къмъ допълнявана-та дума въ предложеніе-то изрека-са чрезъ разны-тѣ формы на косвенны-тѣ падежи, или и съ помощь-та на разны предлозы, до като у насъ служатъ на туй само предлозы-тѣ, освень винител. падежь, който при сказуемо-то означава предметъ на дѣйствіе-то. За туй тукъ са-разгледва: — *а)* управянье-то на косвенны-тѣ падежи безъ предлозы; *б)* управянье-то имъ съ предлозы заедно; *в)* употребеніе-то на неопредѣлително-то наклоненіе, що са-пріема и то по зависимость-та си като допълненіе.

а) Управянье на падежи-тѣ безъ предлозы.

Родителный.

§. 181. Родителный-тъ падежь са употребява:

1. За да означава *стопана*, комуто принадлежи нѣкой предметъ: **сы́нъ Никола́м҃ъ; до́мъ дѣ́да; ско́тъ**

Digitized by Google

ближнагѡ; **горá Бóга**; той повечето са-превръща въ притежателно: **сы́нъ Николáевъ**; **дóмъ дѣдовъ**; **горá бжїѧ**.

2. Кога отъ двѣ, положены редомъ сѫщест. имена, едно-то е производно отъ глаголъ, тогази друго-то при него быва въ родит. пад., съ дѣйствително или страдателно значеніе: **дѣ̑ніѧ а̑пóстолѡвъ**: **прнѡсрѣ́тенїе Алексáндра велúкагѡ**; **дѣ́тель винограда**; **спасéнїе рóда человѣ́ческагѡ**.

Забѣл. На родител. падежъ значеніе-то кога не са-различава дѣйствително ли е или страдателно, то родителный-тъ са-превръща въ дателенъ, съдружаванъ съ предлога **къ**, или са-прилага при родителныя и дателенъ съ предлога **къ**: — вмѣсто **любóвь ѻ̑тцá**, **любóвь сы́на**, казва-са — **любóвь ко ѻ̑тцꙋ̀**, **любóвь къ сы́нꙋ**, или **любóвь ѻ̑тцá къ сы́нꙋ**, **любóвь сы́на ко ѻ̑тцꙋ̀** — и вмѣсто — **нéнависть врагѡ́въ нáшихъ**, — **нéнависть ко врагѡ́мъ нáшимъ**, **нéнависть врагѡ́въ къ нáмъ**.

3. Отъ двѣ положены редомъ сѫщест. имена, кога едно-то съ прилагателно заедно опредѣлява душевно или тѣлесно свойственно качество на друго-то, то съ прилагателно-то заедно стои въ родит. падежъ при друго-то, ако качество-то принадлежи на цѣлъ предметъ: **человѣ́къ дóбрагѡ сéрдцá**; **ѭноша хꙋ̑дáгѡ разсꙋ̑ждéнїѧ**, **мáлагѡ рóста**.

4. При събирателны сѫщест. имена и при онѣзи, които означаватъ — *часть* или *участіе, множество* и *помѣщность:* **чáсть рыбы**; **прнчáстникъ твоéѧ бжїѧ̀ гости**; **собрáнїе людéй**; **пóлкъ ѩ̑збрáнныхъ вó-**

Digitized by Google

нъ, стáдо овéцъ; чáша воды́; мѣ́ра вїна; чванецъ е̂лéа.

5. При прилагателны, що означаватъ — *мѣ́ркж, изобиліе* или *скждостъ* и при думы-тѣ: достóинъ, недостóинъ, нáгъ, нѝщъ, свобóденъ, пѣ́стъ, странѣ́нъ, чѝстъ и друг.: высóкъ трѝдесѧти лактéй; широ́къ четы́рехъ пѧ́дїй; ѝхже оу̑стá клѧ́твы и́ гóрести пѡ́лна сѣ́ть; тóщъ всѧ́кїѧ добродѣ́тели; достóинъ мзды́ своеѧ̀; недостóинъ сáна своегѡ̀; странѣ́нъ всѧ́кагѡ пóмысла благáгѡ. Но нѣкои отъ тѣ́хъ са-нахождатъ и съ дателенъ: дѣлá достѡ́йна покаѧ́нїю; чѣ́ждь брáтїи своéй; странѣ́нъ о̑тцꙋ̀.

6. При сравнителны прилагателны и нарѣчія, кога не имъ слѣдва частица-та — нéже или нéжели: нѣ́сть рáбъ бóлїй гдá своегѡ; вы́шшю небéсъ дѣцꙋ̀; бóлїй менѣ̀ или бóлїй нéжели а̑́зъ; сладчáе мéда; стóитъ вы́ше тебѣ̀.

7. При просто-числителны-тѣ имена отъ пѧ́ть до ты́сѧща, въ родит. пад. лежѫтъ изброяванны-тѣ предметы: пѧ́тъ хлѣ́бшвъ; двана́десѧть а̑пóстолшвъ; шéсть сѫ́тъ ты́сѧщъ вѡ́инъ. Но кога числителны-тѣ сѫ въ дат., творит. и предл. падежь, тогази изброяваны-тѣ при тѣхъ предметы съгласуватъ-са съ тѣхъ въ сѫщыя падежь: десѧты́мъ дѣ́вамъ; по шести́ днéхъ; седмїю̀ тятива́ми сы́рыми.

8. *За допълненіе*, що означава *часть* отъ цѣло: дáждь ми водꙑ́ пи́ти.

9. *За да означава точкж отъ опредѣ́лено временно разстоянїе*, на въпросъ — когдà? — сегѡ̀ днѣ̀ прїи́де; пéрвагѡ лѣ́та, мѣ́сѧца шестáгѡ, полѹ́нощи.

Digitized by Google

10. Кога предъ дѣйствителенъ глаголъ стои отрицателна-та частица — **не**, тогази допълненіе-то му, що означава предмета на дѣйствіе-то, употребява-са въ родит. а не въ винит. падежъ: **слáвы моегѡ йнóмѹ не дáмъ ктомѹ̀; грѣхà не ймамы; не оумꙑешн ногоу̀ моею̀ во вѣкъ. Аште ли к'то твьрда оума ненмать, да сѧ отължунтъ отъ насъ.** Супр. ркп. 46. Въ този случай нѣкога и само-то подлежаще бива въ родит. падежъ, кога при отрицаніе-та са-означава и лишаванье отъ подлежаще-то: **йхъ смéрти не бѹ́детъ ктомѹ̀, ни плáча, ни вóпля, ни вóздни ктомѹ̀ не бѹ́детъ; не бѹ́детъ волѝвъ при ꙗслѣхъ; нѣ́сть стрáха бжїѧ прéдъ óчима йхъ; нѣ́сть во оу̀стѣ́хъ йхъ йстины.**

Забѣл. Въ древность-та по-строго опазвали туй употребеніе слѣдъ отрицанія-та: **не, нѣсть, ни, нижє**, а не въ новыя періодъ, дѣто повечь ѥ опазвана близостъ до грьцко-то словосъчиненіе. Въ древность-та стои — **и невъзненавидитъ отьца своегѡ и матере и жены и чадъ и братїа и сестръ, ещє же и доушѧ своеѧ**; а въ новыя періодъ — **й не возненавѝдитъ óца своегò, й мáтерь, й женѹ̀, й чáдъ, й брáтїю, й сéстръ, ѣ́щé же, й дѹ́шѹ свою̀**; въ древн. **рєує безоумьнъ нѣсть бл . . . не остакѧ васъ сиръ.** Остр. **оуже не глѧ васъ рабъ. т**, а въ нов. пер. — **нѣ́сть бгъ, вáсъ сúры, вáсъ рабы.**

11. За допълненіе при глаголы, що означаватъ *душевно състояніе* между страхъ и надежда; като: *ожиданье, боязнь, исканье, лишаванье, срамъ, съжалѣніе, удостояванье* и *отвръщанье:* **повелѣ̀ ймъ**

Digitized by Google

ждáти ѡ҃бѣтовáнїа ѻ҃тча: бóйсѧ, сы́не, мои́хъ словéсъ; проси́ тѣ́лесе́ Іису́сова; и҆щи́те пре́жде цáрствїа бж҃їа и҆ прáвды є҃гѡ; лиши́сѧ вѣ́чныхъ блáгъ; стыжда́сѧ свои́хъ; поштади оудовъ своихъ. Варлаамие. Супр. р. 197. рабы́ свои́хъгоспо́дїй всѣ́кїа чéсти да сподобля́ютъ; словесе́ непрáведна ненави́дитъ; всѣ́кагѡ брáшна возгнѹша́сѧ дѹ́ша и҆́хъ.

12. При глаголы, които означаватъ *напълванье* и *изпразванье*, освень винителенъ, що означава предмета на дѣйствіе-то, стои и родит. падежъ, що означава *вещество*, съ което са-пълни или отъ което са-изпразня положеный-тъ въ винит. падежъ предметъ: мéда насы́ти и҆́хъ; напои́ша мѧ ѻ҃цта; и҆спо́лнитсѧ дѹ́ха.

13. За да означава *цѣло-то* въ отношеніе къмъ отдѣлявано-то отъ него, наричванъ *родителенъ раздѣлителенъ*, и быва нѣкога съ предлога — и҆́зъ или ѿ, а повече и безъ него: высю́кам древе́съ падо́ша; сѣ́цыа младе́нцевъ и҆́збы и҆́родъ: блаженыи Кондратъ заткоремѣн тоу братїи слоужаше, комоуждо ихъ потрѣбное принося. Супр. ркп. 73. овъ ихъ богоу глаголаше. т. 349. обѣшташа сѧ нѣкоторни отъ нихъ т. 54. ѥльма оубо сѣткористе ѥдиномоу отъ братна сѣа моа хоудыа, то мьнѣ сѣткористе т. 93.

14. При супинумъ въ древность-та допълненіе-то стои въ родит. падежъ вм. винителенъ, ако и съвсѣмъ да не са-исключава този послѣдній-тъ: приде бо сы́нъ чловѣ́чьскыи вѣ́зыскатъ и спастъ погы́бъшаго. Остр. 114. Придоша обрѣзатъ отроуматє. т. 279. Тоуне

Digitized by Google

приде хс пролитъ кръвє своєм за вьсѫ вьселєнѭю. Глаг. Клц. 233.

15. При сложны-тѣ глаголы съ предлозы-тѣ **ѿ, ѝзъ**, които нѣкога са-повтарятъ при родит. падежъ: **ѝзбы́ша ѻ̑стрїѧ мєча̀; ѿхождѫ̀ свѣ́та сєгѡ̀; да ѿлꙋчє́нъ со́имица бꙋ́дєтъ; ѝзбѣ́жє́ши ли сꙋ́да бо́жїѧ; ѝзнджтъ ѧнгли и отълѫчѫтъ зълы́ѧ отъ сре́дꙋ правьдны́хъ.** Ост.

16. Количественны-тѣ нарѣчія и междометія-та — **ѡ̑! ѡ̑ле!: мно́гѡ людє́й; ма́лѡ о̑вє́цъ; ѡ̑ прєсла́внагѡ чѣдесѐ! ѡ̑ле неразꙋ́мїѧ! ѡ̑ несъказа́ємаго и несъвѣдо́шаго таи̑наго.** Супр. рк. 254. Междометіе-то **ѡ̑** нахожда-са и съ дателенъ падежъ: **ѡ̑ дивьны́мъи прєсла́вьны́мъ дѣло́мъ.** Супр. р. 40.

Дателный.

§. 182. Въ дателенъ падежъ са-употребява:

1. Предметъ-тъ, къмъ който са-простира дѣ́йствіе-то на глагола, съ цѣль да му са-даде или да му са-стори нѣщо въ негова полза или во вреда. По туй глаголъ-тъ **-даю**, тъй и сходны-тѣ съ него по значеніе-то си: **помогꙋ̀, бранію, запрещáю, повинꙋ́юсѧ, повелѣ́ваю, противлѧ́юсѧ, оу̑подобля́ю, послѣ́дꙋю, рекнꙋ́ю, завиждꙋ̀, дивлю́сѧ, стꙋ́жаю**, изобщо сѣкы глаголъ, слѣдъ който може да са-постави въпросъ — **комꙋ̀?** или **чемꙋ̀?** — ако ѥ дѣйствителенъ, пріѣма при винит. падежъ допълненіе и дателенъ: **дадѐ ржѣ́ плодꙋ̀ ѝхъ, ѝ трꙋ́дꙋ ѝхъ прꙋгꙋ́мъ; принесѝте гдви слáвꙋ ѝ чє́стꙋ; помозѝ ми; не браните́ ѝмъ; повинꙋ́сѧ гдви; вы̀ проти́вистесѧ бо́-**

Digitized by Google

гови а̀ не человѣкомъ; запрети ѥ̀мꙋ; не ревнꙋй лꙋкавнꙋющымъ, нижѐ завиди творѧщымъ беззакиніе; не рꙋгайсѧ человѣкꙋ, сꙋщꙋ въ горести, оу̯подобисѧ имъ; дивѧсѧ бывшемꙋ; да не стꙋжаютъ ѥ̀мꙋ; навыкоша дѣлѡмъ ихъ; страхꙋ гдню навчѐ васъ; оумѣти книгамъ, престà всѧкомꙋ пꙋти неблагꙋ; сообщаетъ дѣлѡмъ ѥ̀гѡ; лꙋкавый не прикасаетсѧ ѥ̀мꙋ; инѡмꙋ колѣнꙋ причастисѧ; прилѣплѧйтсѧ благомꙋ; всемꙋ вѣрꙋ имѣетъ; ѥ̀мꙋже волитъ сынъ ѿкрыти; сꙋдите сирꙋ и оубогꙋ; кѣда законъ нашь сѫдить ѫлкоу. Ост. 53. и поносн невѣрьствню нхъ и жестосрьдню. т. 205.

Забѣл. Въ древность-та са-управяли съ дат. пад. и глаголы-тѣ: тьрпѣти, надѣяти са, хотѣти, одолѣти: тьрпить оубиницамъ и татемъ. XVI. в. всемох надѣѥтсѧ. XIII. в. — милостыни хощѫ, а не жрьтвѣ. врата ѧдова неодолѣѭть ѥи. Остр. ев.

2. Производны сѫществ. ѝ прилагател. имена отъ глаголы, що са-управятъ съ дат. пад., и йоще конто означаватъ — *далечность*, *сходство*, *несходство* и друг. такв.: повинень сꙋдꙋ; помощникъ мнѣ въ бѣдáхъ; Бгꙋ ѥ̀смы поспѣшницы; да воевóдѣ оугóденъ бꙋдетъ; потрéбенъ вамъ; послꙋшливъ ѿцꙋ; подóбенъ мнѣ; мúлостивъ вѣ имъ: страшенъ врагꙋмъ; недостóйны вѣчномꙋ животꙋ; противникъ добрꙋ; протúвенъ вóли мáтере своéѧ; мꙋдрымъ жс ѝ неразꙋмнымъ дóлженъ.

3. Подлежаще-то на неопредѣлително наклоненіе, що зависи отъ безличенъ глаголъ: не сїѧ ли подобáше

пострада́ти хр҃тѕ, и̑ вни́ти въ сла́ѕ свою̀; не возмо́жно е̑сть проро́ку погѷ́бнѫти.

4. Дател. пад. са-употребява и при сѫществителныя глаголъ — бы́ти, който тогази са-пріема съ значеніе — *имамъ*, по нашему: сы́ть ли ти ча́да, накажѝ и̑̀; а҃ще ми е̑сть съ тобо́ю оу҃мре́ти; дале́ко ти е̑сть пѫ́ть; не бѣаше числа оружію ихъ; и̑мже нѣ́сть ра́ѕума. Сѫщо тъй и кога са-подразумѣва сѫществителный-тъ глаголъ: и̑на оу҃бѡ нб҃нымъ сла́ва, и̑ и̑на земны́мъ: и̑на сла́ва лѵ́нѣ̀, а̑ и̑на сла́ва ѕвѣ́здамъ: и̑на оу҃бѡ чл҃вѣ́кѡмъ пло́ть, и̑на же скотѡ́мъ, и̑на же пти́цамъ, и̑на же рыбамъ.

Забѣл. 1. Въ древни-тѣ паметници йоще по-ясно са-види, до колко глаголъ-тъ — быти са-управялъ съ дат. пад.: позороу҃ бѣ а҃нгелѡмъ и̑ чл҃вкомъ. Гр. Богосл. Х-й-в. — бы́хомъ поношєнію сѹсѣ́домъ нашимъ подражаню и̑ пороу҃гани҆ю сѹщимъ окрт҃ъ насъ; ако чоудоу҃ бы́хъ мѫ́ногымъ. Псалт. XII. в.

Забѣл. 2. Твърдѣ часто дател. падежъ занимава мѣсто на родит. притежателенъ съ страдателно значеніе, кога първо-то сѫществително има власть надъ дирнье-то: Ца́рь царе́мъ, и̑ Гдь҃ господе́мъ; вра́чь дѵ́ша́мъ и̑ тѣ́лѡ; влады́ка животѡ̀; творца̀ нб҃ѐ и̑ земли̑ ви̑димымъ же всѣ́мъ и̑ невѝдимымъ; ко́рень всѣ́мъ слы́мъ.

5. Дателенъ быва и при парѣчія, употребяваны за междометія: го́рѣ вамъ! фарисе́и лицемѣ́ри; лю́тѣ тебѣ̀! бла́гоже дѵ́шѝ мое́и̑! и при Междометіе-то оу҃вы́; оу҃вы́ мнѣ̀!

Digitized by Google

Винителный.

§. 183. Винителный-тъ падежъ са-употребява:

1. Освень дѣто да означава *предмета на дѣйствіе-то*, при нѣкои глаголы, като: **нарица́ти, зва́ти, поставлѧ́ти, твори́ти, и҃менова́ти, и҃збира́ти, посыла́ти** и друг. такв. нахожда-са йоще по грьцкыя образъ и вторый винителенъ, който означава — *чинъ, достоинство, наименованіе*, що са-дава на означаваныя съ пьрвыя винит. предметъ; **поста́виши и҃хъ кнѧ́зи по все́й земли́**; **како оубо Дд҃ъ дх҃мь гда҃ его нарицаѥть** (κύριον αὐτὸν καλεῖ). **Вы зовете мя оу҃чителя и҃ Гдь** (въ нов. пер. **оу҃чи́теля и҃ гда҃**). **како ѹлкъ сын творитъ себе Бога. аще кто и҃споведть хр҃.** . . . Остр. 39. Но нахождатъ-са примѣры и въ твор. пад.: **не бо ѥстъ цѣлѣрем҃ того нарещи, довлѣѥтъ бо ємоу безаконнникомъ и҃ прѣстѫпникомъ зъвати и, за не̑** .. Супр. р. 157.

2. За да означава *опредѣлено временно разстояніе,* презъ което отъ начало до край са-продължава дѣйствіе-то: **трі̀ лѣ̀та дѣ́нь и҃ но́щь не престаѧ́хъ оу҃ча̀**; **четы́ри лѣ̀та пребы́ша тѣ̀: пребысть на нищьже бѣ мѣстѣ дъва дьни.** Остр.

Творителный.

§. 184 Въ творителенъ падежъ са-употребяватъ:

1. Допълненія, що означаватъ — *орѫдіе, средство, вещество, употребявано въ дѣйствіе-то*, и *тво-*

Digitized by Google

рителнѫ причинѫ на дѣйствіе-то: ѡконцемъ в' кошницѣ свѣшенъ быхъ по стѣнѣ; сѫзанъ верйгами желѣзными; зажгоша огнь древами; егда звanъ бѫдеши имъ на бракъ; бѣ любимъ отцемь; написахъ моею рѫкою; не хощѫ чернйломъ и тростїю писати тебѣ.

Забѣл. 1. творителна-та причина кога е лице, на което става дѣйствіе-то въ полза, то стои въ дат. пад.: познанъ бысть Іѡсифъ братїи своей; оувѣданъ бысть Гаѵлѫ совѣтъ йхъ; познался есѝ емѹ и бгъ совершенный.

Забѣл. 2. Быти съ значеніе — сотворенъ быти — пріема творителна-та причина или въ родит. съ предлогъ ѿ, или въ творит. падежь: кажддо бо ѿ тебе бывшихъ тварей благодарёнїе тебѣ приноситъ; йже всѫ быша.

3. Допълненія, що означаватъ — *отечество, родъ, названіе, художество* — на допълнявана-та дума: человѣкъ нѣкїй, родомъ Ѵталїанинъ, отечествомъ Римлянинъ, йменемъ Паѵелъ, хѫдожествомъ живописецъ.

3. Депълненія, що означаватъ — *мѣркѫ на изброяванье, годишни и денонощни временны части, временно и мѣстно пространство:* тремѝ лѣты ѡнъшїй брата своегѡ; двѣма стама пѣшзь не довлѣютъ имъ; лѣтомъ жаръ, зимою же мразъ; днемъ и нощїю хвалихъ тѧ; оутромъ, тремѝ деньми воздвигнеши церковь; пройде моремъ; ходите свѣтомъ.

Digitized by Google

4. Допълненія-та при прилагателны-тѣ — **до́лженъ и дови́ленъ**: **до́лженъ пѧтїю сѡ́тъ динарїй**: **дово́лны сѣ́щими.**

5. Допълненія при прилагат. имена, що означавать *душевно* или *тѣлесно качество*, което не принадлежи на цѣлъ предметъ, но само на негови часть: **добра́ сѣ́щи** ѕелѡ̀ **лице́мъ**; **скѹ́денъ ра́ѕомъ**; **во́зрастомъ ма́лъ**; **неповѝненъ рѫка́ма и́ чи́стъ се́рдцемъ**; **го́рдый мы̀слїю**; **бла́гъ взо́ромъ.**

6. Допълненія при глаголы, що азначаватъ — *власть*. нѣкога и при тѣзи, що означаватъ *отвръщанье*: **ѡ̀блада́ все́ю страно́ю**; **возгнѹша́ся дѹ́ша мо́а̀ все́ю непра́вдою.**

7. При глаголы-тѣ: **нарица́тиса̀, и́менова́тиса̀, зва́тиса̀** и проч., именованіе-то ако не ю въ именит. падежъ, то често стои въ творителенъ (повечето руссизмъ): **оу҃же нѣ́смь достоинъ нарещи са̀ сы́нъ твои́**; **сѣ́ждѹ цари́цею и́ двока́ нѣ́смь**. Апокал. XVIII. 7. **Ѩ҃же бо нꙑ́нѣ маловрѣменьна̀ съмр'ть** съ̀нъ **пра̀ведьнꙑ́мъ нарицаетъ са̀**. Супр. р. 46.

Забѣл. 1. Въ предложеніе-то, ако именованіе-то са-относя на допълненіе, чрезъ причастіе-то — **глаго́лемый, нарица́емый, зово́мый**, то именованіе сиостава пакъ въ именит. пад., ако и допълненіе-то да бы было въ косвенъ падежъ: **на мѣ́стѣ глаго́лемѣ́мъ Ли̏дострото́нъ**; **съ горы̀ нарица́емыа̀ Е̏лео́нъ**; **при рѣцѣ́ нарица́емѣ́ѝ Ѥ̀рда́нъ.**

Забѣл. 2. Често творителный - тъ стои вмѣсто другы падежъ, а именно: вм. дат.: **дѹ́ша сѫщи къ сытости, соты ржа́ютъ са̀** (въ нов. пер. **со́тамъ**). —

Digitized by Google

єщє є́дино́ю а́зъ потрасѣ́ не то́кмѡ землє́ю, но и̑ не́бомъ (вм. зе́млю и̑ не́бо).

Предложный.

§. 185. Предложный-тъ падежь, както и названіе-то му показва, въ новыя періодъ редомъ стои управянъ съ предлогъ; въ древность-та само са-нахожда самъ, да означава *спокойно мѣстно стоянье* или *временно обстоятелство*, за което са-нарича и *мѣстный:* **онъ же (Нисиї) бнємъ и прѣбывъ многы ѵасы къ тѣхъ рамахъ безъ гласа прѣда доуша и тако добрѣ и прѣподобнѣ ѥже христоса ради съповѣданиѥ съконча сватын Нисиї Оусоровѣ своєи ѥмоу кьси.** Супр. р. 34. **Ако сѫть съхранены кости наша семь мѣстѣ, приди оубо въ ношти и їзнеси ны ноздрѣкы.** т. 60. **нсдѣлѣ отрокъ томь ѵасѣ идеть к' ѥмоу полоуношн. Да не бѫдеть бѣгство ваше зимѣ.** Остр, 144. Въ новыя періодъ употребяваны-тѣ за нарѣчія: **горѣ́, до́лѣ, весне́, лѣ́тѣ, зимѣ́** и друг. сѐ предложны падежи сх.

Забѣл. Въ древность-та са-управяли йоще въ предложенъ падежь допълениа-та *а)* при сложны глаголы съ предлозы-тѣ — **при, на: прилѣпи са ѥдиномь отъ житель; прилежа ѥмь; можеть приложити тѣлесн своємь лакъть.** Остр. Ев. — **приближаємсе возѣ; ниже прнобщансе ѵждихъ грѣсѣхъ.** Даміан. Апост. — **пригвозди страсѣ твоємь плъть нашѫ.** Часосл. старопеч. — **ѩзыкъ мон прильпе гортанн моємъ.** Псалт. XV. в. — **примѣша́йсѧ ѣ́мь; чешѫ́хъ твои́хъ прилѣпнѫтъ.** Острожск. изд. — **не прикаса́йтеся хрїстѣ́хъ**

Digitized by Google

моúхъ. Венеціанск. Псалт. — **належáщѧ ѥ́мь народ҃ь**. Острожск. пзд. — **ꙗко нападлахѫ ѥмь хотѧще прикосноутиса ѥмь**. Ев. XII. в. **неналежи имѣнии своѥмь**. Іезек. XXIX. 4. *б)* При глагола **косúтисѧ** и при прилагателно-то **приклóненъ**: **жѣ́ртва же ѥ́гѡ̀, ѡ҃блацѣ́хъ косúетсѧ бо́рове неприклóини вѣ́ахъ ѥ́гѡ̀, и҆ ѥ́лїе не бы́сть прислóнно ѿраслѣ́хъ, ѥ́гѡ̀**. Въ новыя періодъ предложный-тъ падежь ѥ замѣненъ редомъ съ родителенъ, дателенъ или съ другы нѣкой падежь, управянъ съ предлогъ.

б) Управянье на падежи-тѣ съ предлозы.

§. 186. Управянье-то на косвенны-тѣ падежи заедно съ предлозы зависи не толкозь отъ значеніе-то на предлозы-тѣ, колкото отъ значеніе то на допълняваны-тѣ глаголы, които може да о҃значаватъ или *направленіе* по въпросы-тѣ — **кáмѡ? ѿкѹ́дѧ?** — или *спокойно стоянье* по въпроса — **гдѣ́?** И тъй ѥдны предлозы са-управятъ съ ѥдинъ падежь, другы — съ два, а нѣкои — и съ три.

§. 187. Съ ѥдинъ падежь са-управять: **оу҃, до, ѿ, йзъ, безъ, ко** или **къ, возъ** или **възъ, ѡ҃бъ. чрезъ, при**, а именно:

1. Съ родителенъ падежь тѣзи: **оу҃, до, ѿ, и҆́зъ безъ: оу҃ цáрѧ сѣдúтъ; прїи́доша до негѡ̀; ѿи́де ѿ горы́; и҆́зкáви нáсъ ѿ лѧ́кáвагѡ; и҆́звелѣ́ вóдѧ и҆́зъ кáмене; бе́зъ дѣ́лъ закóна.**

Забѣл. 1. **ѿ** (ἀπὸ) и **и҆́зъ** (ἐκ) часто стоятъ безъ разлика ѥдинъ вм. другы: **брáтїю ѿ** (вм. **и҆́зъ**)

Digitized by Google

чрѣслѣ авраамовыхъ изшедшю (ἐκ τῆς ὀσφύος); изъ (вм. ѡ) мертвыхъ (a mortuis).

Забѣл. 2. Съ родителенъ са-управятъ и много нарѣчія: мимо, внѣ, вонъ, верхѹ, близъ, ради, развѣ, кромѣ, дѣла, дла, дѣлма, подлѣ, вмѣсто, внѹтрь, вслѣдъ, вскрай, ѡкрестъ, посредѣ, прежде, паче, выше, и изобщо спчкы-тѣ сравнителны нарѣчія: мимо оуглà; внѣ града; вонъ црквы; верхѹ главы егѡ; близъ морѧ; насъ ради; развѣ тебѣ; кромѣ тѣла; мира дѣлѧ; дла кровє; егѡже дѣлма (дѣлѧ, дла, дѣлма иедно и туй сж); поелѣ олтарà; подолгъ рѣкы (низъ рѣка-та); вмѣсто отецъ твоихъ; внѹтрь двора; вслѣдъ мене; вскрай сонмица; ѡкрестъ жилищъ йхъ; посредѣ двою разбойникѹ; прежде вѣкъ; паче всѣхъ; выше небесъ, и друг. такв.

2. Съ дателенъ: къ или ко: приклонй ко мнѣ оухо твоє; вопль мой к'тебѣ да прїйдетъ.

Забѣл. Съ дателенъ са-управятъ и нарѣчія та: прямо противъ или противѹ, сопротивъ или сѹпротивѹ: прямо бгѹ; агнецъ прямо стригѹщемѹ егѡ безгласенъ; противѹ рожнѹ прати; сопротивъ стѹжающымъ ти.

3. Съ винителенъ: ѡкъ, возъ, чрезъ и нарѣчіе-то сквозѣ: ѡкъ ноць, ѡкъ онъ полъ Іордана; ѡкъ онѹ страну и ѡконѹ страну; благодать возъ благодать; лѹкавлѧ возъ благà; чрезъ вѣкѹ; чрезъ день; сквозѣ море; сквозѣ огнь й водѹ.

Digitized by Google

Забѣл. **възъ** или **возъ** въ нов. періодъ редомъ са-употребява слѣно, а отдѣлно ю замѣненъ съ — **за**: но въ древность-та часто стои и отдѣлно: **иже въздаѥть злоѥ възъ доброѥ** (въ нов. пер. — **злѣ̂м за блага̂м**).

4. Съ предложенъ: **при**: **при йсходищихъ во́дъ**; **при ногѣ́**.

§. 188. Съ два падежи са-управятъ: **въ** или **во**, **на**, **ѿ** **подъ**, **предъ**, **съ**, а именно:

1. **въ** или **во**, **на** и **ѿ** съ винит. и предложенъ: — *а)* **въ** или **во** съ винит. означава *движеніе въ вѫтрешность*, а съ предлож. — *спокойна стоянье въ вѫтрешность:* **посла̀ йхъ во ѥ́гѵ́петъ**; **слы́шавъ же Іа́кѡвъ сѣ́щѹю пшени́цѹ во ѥ́гѵ́птѣ**; *б)* **на** съ винит. означава *движеніе на повръхность*, а съ предложенъ — *стоянье на повръхность:* **прїи́де на мѣ́сто**; **пребы́ша на по́ли Ѳанаѡ́сѣ**; *в)* **ѿ** съ винител. означава *бързо къмъ предметъ движеніе*, а съ предложенъ — *предметъ*, за който са-говори въ рѣчь-та: **ѝ разбїе́тъ младе́нцы твоѧ̀ ѿ ка́мень**; **ѿ бо́зѣ жи́вѣ**; **по́мсъ о̀сме́нь ѿ чресле́хъ ѥ́гѡ̀** (значи около).

Въ са-нахожда съ винителенъ и съ другы значенія: **воспита̀ ѝ въ сы́на** *(за сынъ)*; **ѝ бѫ́дѧ ѝмъ во о̀тца̀** *(за* или *вмѣсто отецъ)*; **прїи́де въ го́сти**; **въ долготѫ́**, **въ широтѫ́**, **въ высотѫ́**; **въ похвалѫ́ ѝ че́сть ѥ́гѡ̀** *(достигателна причина)*; **тъ́й и — краси́нъ ѝ до́бръ въ снѣ́дь**; **го́рекъ во вкѹше́нїе**; **полѣ́зенъ въ цѣлбѫ́**; **ко́сенъ во гнѣ́вѣ**; — съ предложенъ: **вели́кїй во Іерарсе́хъ** *(между)*.

Digitized by Google

Забѣл. **Въ** — съ винителенъ значи и *време*, по въпроса — кога? **Въ врѣма ѻно; въ дни тыѩ въстáвъ Пѣтръ**; въ древность-та винителный стои безъ — **въ**: **и третиѩ оумь въставъ изъ мрътвыихъ имѣи сѧ своимъ оучѣникомъ**. Супр. р. 8.

2. Съ винител. и творит. — **надъ**, **подъ**, **предъ** (и нарѣчіе-то **между** само съ творит.): **восходѧща и низходѧща надъ сыѩна моѩ вниделеши**; **надъ всѣми бѡги**; **подъ кровъ моѩ вниделеши**; **подъ повелѩтелѩ и приставники**; **да вниделъ предъ тѧ молѩтва моѧ**; **предъидеши предъ лицемъ гднимъ**; **бѣ Пѣтръ спѧ между двѣма воѩнома**; **велѩка пропасть между нами и вами**.

3. Съ родител. и творителенъ — **съ**: **сниделъ съ небесѐ**; **работайте гдви со страхомъ**, **и радуйтесѧ ѣмѹ съ трепетомъ**; **съ ловитвы прїиде**; **со мною возопи**.

§. 189. Съ три падежи са-управятъ — **по**, **за**, а именно:

1. **По** — съ винител., дател. и предложенъ: **по всѧ днѩ**; **по дѣлѹмъ ѩхъ и по лѹкавствѹ начинанїѩ ѩхъ**; **по лѣтѣхъ мнозѣхъ**.

2. **За** — съ родит., винител. и творителенъ: **за оутра оуслыши гласъ мой**; **за молитвъ святыихъ**; **ѻко за ѻко, зѹбъ за зѹбъ**; **сей стоитъ за стѣною нашею**.

Забѣл. Въ древность-та вмѣсто дателенъ съ предлога **по**, що изреква причинѫ, употребява-са само творит. падежь, а побудителна причина са-изреква съ родит. пад. и съ предлога **за** (вм. **ради**): **Аште бы вѣ-**

Digitized by Google

дѣлъ князъ силѫ разпатаѧго, то оставилъ бы коумирѣскыѫ соущѣтьныѫ льсть, и томоу са поклонилъ, иже покыноувенимъ и повелѣнимъ отуѣмь на земьмь сѣшедъ. Супр. р. 55. вьси оубо оуѣенищи разбѣгоша са за страха нюденска т. 369.

в) Употребеніе на неопредѣлително-то наклоненіе.

§. 190. Употребеніе-то на неопредѣлителна-та форма, както и на причастія-та, у насъ исчезнѫло, по причина — дѣто сегашній-тъ ни ѥзыкъ, съ време споредъ околны-тѣ си обстоятелства, пріѥлъ въ развитіе-то си направленіе-то на аналетическы-тѣ днешни ѥзыци. За туй, за упознаванье на нейно-то употребеніе въ старобългарскыя ѥзыкъ, разглѣдва-са тука колко-то трѣба.

Въ старобългарскыя ѥзыкъ, нѣкои приставны допълнителны предложенія съкратяватъ-са нѣкога въ изрекванье-то си, и тогази сказуѥмо-то и му са-полага въ неопредѣлително наклоненіе, коѥто по зависимость-та си отъ допълнявана-та дума употребява-са въ тѣзи случаи:

1. Слѣдъ глаголы, що означаватъ: *възможность*, *желаніе*, *повелѣніе*, *побужденіе*, *запретяванье, смѣлость*, *опасность*, като: могѫ, желаю, хощѫ. велю, нѫждѫ, запрещаю, завѣшаю, смѣю, дерзаю, боюсѧ, стыждѫсѧ, срамлюсѧ и друг. такв.: не могохъ вамъ глаголати ѩкш дѫхѹвнымъ; аште хощеть пожрѣти богомъ, ... нъ и жити же съ вами нехощѫ. Супр. р. 184. отъ назарета можетъ ли ѹьто

Digitized by Google

добро бѣти; нѣнѣ искадѫ тебе каменнѣмь побити моудеи; вѣнемлѣте милостѣнѣ вашеѧ нетворити предъ ѵ҃ѧми. Остр.; желаю вид҃ѣти васъ; сподоби насъ видѣти славѫ твоѭ; повелѣ же и тръзѫбѣца железѣны подъстѣлати нѣма, и не дати никомоуже . . . Супр. р.; къ оутрѣи же въсхоте іс҃ изити; приндѣша ѥго сѣ҃сти; запретѣ ѥмѹ не хѹлити; а ѿженившѣмсѧ завѣщаю не азъ, но гдь, женѣ ѿ мѹжа не развѹчатисѧ; не навыкай дѣлати слаѣ; не смѣю глаголати; стыждѹсѧ просити; боюсѧ прїити. Съ таквызи значенія са-нахожда и слѣдъ имена прилагателны и сѫществителны: готовъ (ѣсть) сотворити волю ѿца своегѡ; достоинъ полѹчити; силенъ испълнити; довълѣнъ нѹчити; скоръ оуслышати; косенъ глаголати; ѩмать власть -силѹ творити, глаголати; врема плакати и врема радовативсѧ (вм. родителенъ пад. — врема плача и врема радости).

2. Въ новыя періодъ и слѣдъ глаголы, които означаватъ движеніе съ намѣреніе: прейде ѿтъдѹ оучити и проповѣдати; чесо ѩзыдосте видѣти; прїидошѣ послѹшати ѥгѡ, и ѩсцѣлитисѧ ѿ недѹгъ своихъ. А въ древность-та туй са-изреква съ достигателна-та форма — Супинумъ (вижь §. 73.).

3. Повечьто по грьцкыя образъ, слѣдъ глаголы, които означаватъ: *мысленье, сѣщанье, догажданье, разсѫжданье, ѹбѣжденіе, расказванье* и друг. такв.: придетъ годинѣ, да вьсякъ иже оубиетъ вы, мьнитъ са слоужбѫ приносити Богоу (δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ). Остр. 22. мьнѣлъ ли есн страхы оубоѩти са намъ. Супр. р. 55. не вѣровасте ли быти вьскрѣ-

Digitized by Google

шенію мрътвꙑмъ. т. 80. вѣрꙋю Їиса бꙑти сꙑна бжїа; проповѣдꙋа людемъ влкъ сего бꙑти животà и смéрти. Вмѣсто неопредѣлително наклон. часто стои (сжщо по грьц. образъ) причастіе въ винителенъ падежь, съгласувано съ допълненіе-то на предния глаголъ: кнждѫ бо та дѣвицѫ мждрѫ сѫштѫ и многѫ прѣмждрость имѭщѫ. Супр. р. 1. отъ селъ оꙋзрите нбо отьвьрсто, и ангелъ божнꙗ възходѧщꙗ и низъходѧщꙗ надъ сна члвкъуьскаго. Остр. глаголю же Христа Їисꙋса слꙋжи́телѧ бꙑвша ѡбрѣзанїа; мнѧша царѧ пришéдша; мнѣахѫ ахъ видѧщє. Допълнително-то предложеніе по-часто стои разрѣшено съ съюза — ако: вѣроꙋѭ, ако ты єси хсъ снъ бжнн. Остр. они же мнѣша, ако оусъпенни съноу глютъ. т. ѡ сéмъ развмѣютъ вси, ꙗкѡ мои оученицы єстѐ.

Забѣл. 1. Въ туй употребеніе, ако на неопредѣлително-то наклоненіе подлежеще-то ю юдно и туй съ подлежаще-то или съ допълнаніе-то на глагола, отъ който зависи, то не са-повтаря; ако ли ю разно, то быва въ дателенъ падежь.

Забѣл. 2. У насъ сега въ пьрвы-тѣ два случая неопредѣлително-то наклоненіе са-разрѣшава съ съюза — *да*, а въ третія — съ съюза — *че*.

4. Слѣдъ сжществит. глаголъ бꙑти, въ 3-то ну юдин. лице на настояще-то — єсть, на минѫл. продължавано — бѣше и на непредѣлно-то — бꙑ, бꙑсть, що са-пріематъ за безличенъ глаголъ: тацѣми

Digitized by Google

исправленьи къгодити јесть бо҃у. Обор. 1076. год. — оу҃ке бліже божію гнѣкоу непротивитисѧ. ц. лѣт. неѣ видѣти неба въ стрѣлахъ. т. — бысть оумрѣти нищемоу. Остр. ев.

5. Нѣкога, въ обстоятелственно предложеніе, поставя-са съюзъ — јегда или внегда (вмѣсто грьцкыя членъ съ предлогъ заедно) предъ неопредѣлитетно-то наклоненіе: внегда҃ ввззва́ти ми къ немѹ҆ (ἐν τῷ κεκραγέναι); но туй ѥ сжщи преводъ слово въ слово, защо-то въ древность-та стои въ изъявително наклоненіе съ съюза јегда: јегда приближатъ са на ма зълоѵ҃ьцыи; јегда възврати҃ гь плѣнъ сионь (въ нов. періодъ — внегда҃ приближа́тисѧ на мѧ́ зло́бѹющымъ; внегда҃ возврати́ти гдⷭ...).

Б. СЛОЖНО ПРЕДЛОЖЕНІЕ.

§. 191. Сложно-то предложеніе быва, както и въ новобългарскыя ни ѣзыкъ, два вида: — I. *слѣно* и II. *съставно:* непрндохъ призъватъ правьдьникъ, нъ грѣшьникъ на покаанніе *(слѣно)*. Остр. 65. Оу҃подобисѧ царствіе небесноѥ чловѣкоу҃ цароу҃, ниже къскотѣ състазати са о словесѣ съ рабы своими *(съставно)*. т. 75.

I. СЛѢНО ПРЕДЛОЖЕНІЕ.

§. 192. На слѣно-то предложеніе образованьето и съгласуванье-то на сказуѥмо-то му при нѣколколко подлежаща сходны сѧ съ новобългарскы-тѣ: ска-

Digitized by Google

зуємо-то при нѣколко подлежаща обыкновенно стои въ множ. число, но то быва и въ единственно, кога са-придава особита важность на едно подлежаще предъ другы-тѣ; сє оц҃ь твои и азъ скръбяща искахохъ текс. Остр. 257. злато твоє и сребро твоє да бждетъ съ тобоѭ. Супр. р. 163. єгда҃ прїйдетъ сн҃ъ чл҃вѣческїй и всѝ стїи а҃ггли съ нимъ, тогда҃ сѧдетъ на прѣстолѣ славы своєѧ.

При двѣ подлежаща отъ един. число, съединяваны не съ съюза и, но съ предлога съ, сказуємото са-полага въ двойствен. число: Сисинии єпископъ коупно съ Артємомъ презвутєромъ та съкрѹшиста напишта артємидока. Супр. р. 162. Въ новыя пер. и съ съюза и кога сѫ съединяваны, пакъ въ двойст. число стои сказуємо-то имъ: Вкзпѣ же Пє́тръ и Їѡа́ннъ восхождаста во сти́лищє.

II. СЪСТАВНО ПРЕДЛОЖЕНІЄ.

§. 193. На съставно-то придложеніе образованье-то отъ главно и приставно има отъ новобългарско-то тъзи разликѫ — дѣто приставно-то предложеніе влѣзва въ състава на главно-то или съ помощьта на съюзы или и безъ тѣхъ, съкратено въ причастіе или въ неопредѣлително наклоненіе, — до като у насъ, по нѣманье-то на причастія и на неопредѣлит. наклоненіе, то быва повечето сѐ разрѣшенно съ съюзы. Приставны-тѣ, както и у насъ, бываѫ: *допълнителны*, *обстоятелственны* и *опредѣлителны*; отъ които сѣко може да бѫде замѣнено съ друго по форма-та,

Digitized by Google

а не по значеніе-то: вѣсте, ꙗко по дъвою дьноу пасха бѫдеть. Ост. Ѣ́сте ли, что̀ сотвори́хъ вамъ. Конин, имъше Ісса, ведоша къ Каиафѣ Архиереови, идеже кънижьници и старьци съвьраша са. Ост. 179. И помалѫ Петръ глаголы Исоусовы, ѩже рече емоу, ꙗко прѣжде даже коуръ невъгласить, три кратъ отъврьжешиса мене. Остр. 181. Прѣжде шести дьни пасхы приде Исъ къ Виѳаниѭ, идеже бѣ Лазарь оумеръ. тамъ.

§. 194. Изобщо въ образованье-то на съставното предложеніе по начина на грамматическа-та подчиненность (subordinatione) предпочита-са форма-та на съкратено-то приставно, а не на пълно-то. Съкратены-тѣ обстоятелственны изрекватъ-са повечето съ причастіе усѣчено, а съкратены-тѣ опредѣлителны — повечето съ причастіе съ пълна форма: снемше съ дрѣва блаженаго Кондрата, въврьгоша и въ тьминѫ и оутвьрдиша. Суп. р. 83. ты же зъло въсплачеши, ꙗко невъсхотѣ оувѣдѣти истиннаго бога, давъшаго ти житн. т. 87.

А защото и за двѣ-тѣ тѣзи приставны предложенія по нѣкога са-употребява причастіе-то въ една и тъзи форма; то часто са-срѣща разлика въ падежи-тѣ на причастія-та, които, по видимому, обьясняватъ едныѫ и тъзи думѫ въ главно-то: Цесарьствоуѭштоу Диоклитианоу, заповѣдь посъла са по вьсеи вьселенѣи, ꙗкоже вьсѣмъ непокарштиимъ са заповѣдни его и нежьрѫштии богомъ мѫченн бъıкаѫште злоѭ съмрьтиѭ оумрѣти. Супр. р. 110. оузьрѣша Іса ходаща по морю, и близъ корабля бъıкшоу (гука първо-

то предложеніе ѥ допълнително, а второ-то — обстоятелственно (т. е. *видѣхѫ Іисуса, че ходи по море-то, защото близо бѣ до корабя*). Остр. **неоуѳонтє са отъ оуѳикыѭщихъ тѣло и по томь ненижщемъ лиха чєсо сътворити.** т. 235.

§. 195. При отношеніе-то на сѣко отъ реченытѣ три рода приставны предложенія къмъ главно-то му, нужно ѥ да са-кажѫтъ йоще нѣкои особенности на старобългарскыя ѥзыкъ. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Относително допълнително предложеніе.

а) Отношеніе-то на пълно-то допълнително предложеніе нѣкога са-означава съ **ѥже** = (*дѣто, щото* у насъ), вмѣсто съюза — **ако: дошьдъшємъ же нымъ на оутрыа къ Комани слышахѫ отъ многъ, ѥже творѣ'шє воєводи мѫкы крьстиѧномъ.** Супр. р. 14.

б) На въпросително-то допълнително предложеніе отношеніе-то са-означава съ съюза **ащє**, а не както у насъ съ — **ли: и къпрошємъ бъıкъ, аштє хоштєтъ пожрѣти богомъ, отвѣщта блаженъıи Ирінєи глаголѧ мъ и жити же съ ками нє хощѫ.** Супр. р. 184.

в) Допълнително-то предложеніе нѣкога са-съкратява, и тогази сказуємо-то му са-полага или по грьцкыя образъ въ неопредѣлителна форма, или въ причастіе въ винит. падежь (вижь §. 190. 3).

Digitized by Google

2. Относително обстоятелственно предложеніе.

а) Въ пълно-то условно предложеніе нѣкога са-отпуща съюзъ-тъ — аще, но въ главно-то са-спазва съотвѣтственный-тъ му съюзъ — то: **а иже отъвръжетъ са мене при человѣцѣхъ, то и азъ отъвръгѫ са него при отьци моихъ небестѣихъ и при сватыихъ ангелѣхъ.** Супр. р. 190.

б) Обстоятелственно, що изъяснява начинъ, има сказуемо-то си въ неопредѣлително наклоненіе съединявано съ главно-то чрезъ съюза — **якоже** = *(тъй щото)*: **Толикъ бо даръ дастъ са немоу (Якѡвоу), якоже немоу словомъ къ скоре прогонити неуистыа доухы.** Супр. р. 413.

в) Обстоятелственно, що изреква намѣреніе има сказуемо-то си, както и у насъ, въ изъявително наклон. съ съюза — да: **отулѣкъшааго са оного прикедѣте предъ ма, ад книждѫ, ѣто дрѣзость него приобрѣте немоу.** Супр. ркп. 74.

г) Причастіе-то на съкратенно-то обстоятелственно предложеніе, що изъяснява начинъ, и има подлежаще разно отъ подлежаще-то на главно-то, стои въ имен. падежъ, кога то са-относя за поясненіе на неопредѣлително наклоненіе, което е допълнително на главно-то: **се пакы слышавъ Кокоѵда разгнѣвавъ са зѣло и повелѣ него** (св. Конона) **съвлѣщити и съказавъше бити и.** С. р. 36. **и се глаголѭштоу немоу разгнѣвавъ са Анѳимлтъ повелѣ соль съ**

Digitized by Google

оцѣтомъ съмѣсивѣше поливатн рамы его и соукномъ въстнрати. т. 88.

д) Приставно обстоятелственно предложеніе, що изъеснява време, съкратява-са въ причастіе усѣчено, кога подлежаще-то му не е едно, ни съ подлежаще-то на главно-то, нито съ негово допълненіе. Сказуемо-то на таквози съкратявано предложеніе, положено въ усѣчено причастіе, вынѣгы стои въ дател. падежь, съгласувано съ свое-то подлежаще; а по независимость-та си отъ никадѣ нарича-са *дателенъ самостоятеленъ* = (съ грьц. γενεκὴ ἀπόλυτος и съ латин. ablativus absolutus): **Дошедъшоу же времени бракоу, имн са Кононоу архангелъ Михаилъ.** С. р. 18. **Пришедъшоу же народоу къ немоу, вьси дивлѣхѫ са видаштє дѫба облиственѣвъша.** т. 13. **Давшѫ тебѣ имъ, соберѫтъ; ѿверзшѫ тебѣ рѫкѫ... ѿвраща же тебѣ лице, возматѫтсѧ; Иисѫсѫ же рождшѫсѧ въ Вндлеемѣ, во дни... сє волсви ѿ востѫкъ пріндоша; тѣмъ же йсходящымъ, начатъ Иисѫсъ глаголати народомъ** (τούτων δὲ ἐκπορευομένων, ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς... illis autem abeuntibus, coepit Jesus dicere ad turbas).

е) Главно предложеніе, и слѣдъ съкратяванье-то на обстоятелственны предложенія, що изъесняватъ време, нахожда-са нѣкога съединявано съ тѣхъ съ съюза — **и**, който са-види за излишенъ: **пришедъшемъ же нмъ въ ненже вьси хотѣхѫ въкоусити и глаголаша немоу** (Василиску), **ждь**, ... С. р. 14. **Сразйвшимасѧ полкома, й по побѣдѣ Иропо́лкъ Ольга.** Несторъ. **Возшедъ же й прело́мь**

Digitized by Google

хлѣбъ и вкуши, доволно же бесѣдовавъ даже до зари, и такw изыиде.

Забѣл. При съкратяванье-то на приставны предложенія срѣща-са нѣкога причастіе на глаголы отъ свършенъ видъ като въ форма на настояще време: Аште видиши осла брата твоего падъша подъ бременемъ, не минеши, нъ въстава въстави и. С. р. 96.

3. Относително опредѣлително предложеніе.

Мѣстоименіе-то иже - аже - еже, което съединява опредѣлително-то предложеніе съ поеснявана-та дума на главно-то, повече-то отвлича тъзи думи при себе-си въ приставно-то предложеніе, и са-съгласува съ нея въ родъ, число и падежь (ἐφελκυσμὸς=attractio): приобращти жизнь себѣ, доблѣютъ ти, аже прна досажденна. С. р. 185. зѣло възнщтж сеж си рѧкож, еже ради ребро проводено бысть. т. 384. пребысть на нѣмьже бѣ мѣстѣ дъва дьни. Остр.

Забѣл. Кога въ главно-то поеснявана-та дума е указателно мѣстоименіе, то часто са-отпуща и по нѣкога относително-то мѣстоименіе пріема негова падежь (по грьц. образъ): оувѣдѣхъ, w нихже пострадахъ, еже не wставлати бга (вм. w сихъ, аже пострадахъ). Сл. Іоан. Злат. и въ ланитѫ оударенїе прїатъ w рѫкъ, йхже созда (вм. w рѫкъ сихъ, аже созда).

В) РАСПОЛОЖЕНІЕ НА ДУМЫ-ТѢ.

§. 196. При распорежданье-то на думы-тѣ въ рѣчь-та, старобългарскый-тъ езыкъ, както и другы-тѣ коренны езыци, има пълнж свободж и слѣдова реда на

Digitized by Google

представяны-тѣ понятія и мысли: И отъкедъ Павла скѣнє сѧдніштa, призъвавъ Ноулиниинъ, рєчє (Ауриліанъ) къ нєи владꙑчицє моєа доуша, Ноулиниинє, оумолєна бꙑвши отъ мєнє, нє прѣльщатн са боужєстиꙗ Павла брата своєго, вижѧ бо та дѣвицѧ мѧдрѧ сѧщѧ и м'ногѫ прємѧдрость имѧштѫ, да оутѣшивъши са послоушан мєнє, и бѧдєши владꙑчица моєи доуши, и образъ златы поставьꙗ тн но кьса градꙑ кьсєа кьсєа ємꙑа. С. р. 1.

§. 197. Тукъ на долу са-излагатъ йоще нѣкои особенности и нѣкои свойщины, които въ новыя пер. повечь са-измѣнены по грьцко-то словорасположеніе, а у насъ или напълно или малко са-опазены. Тѣ сѫ слѣдующи-тѣ:

1. Кога въ предложеніе-то сказуємо-то ю сѫществително, врьзка-та стои слѣдъ него: сни хлѣбъ тѣло єсть Христово: кьса нєбєсъмаа доухове сѫть бєспльтн. С. р. 173.

2. Притежателный-тъ родит. падежь повечето стои предъ опредѣлявана-та си дума: сєго ради оубо и мы дльжꙁни єсмъ трьпѣти зъкꙑихъ уловѣкъ прѣштєньа. С. р. 368. пропокѣднмъ спаса нашєго въскрѣшєньє. т. 365.

3. Опредѣленія-та, както и у насъ, не са-отдѣлятъ отъ опредѣляваны-тѣ си думы: собра всѧкꙋю пи҃цꙋ сєдмѝ сѣтъ; всѣмъ дадѣ сѫгѣбы рѝзы; уловѣкъ соухѫ рѫкѫ имꙑи, а въ новыя пер. — рѫкѫ имꙑй сѫ (споредъ грьц. — τὴν χεῖραν ἔχων ξηρὰν). сѣлѝ застра прїдо́ша на гро́бъ.

Digitized by Google

съ двѣ сѫществителны, то стоѭтъ между тѣхъ; ако ли при сѫществително-то има прилагателно, то тѣ стоѭтъ или между имъ или издирѣ имъ: Христосъ пострада насъ дѣлꙗ'ма. С. р. 369. не срамѩ сѧ пѫтьмѫнимн сонми строѫпы, иже сѥмъ приалъ нашихъ дѣлъ строѫпъ. т. 387. Оѫѣштан сѧ нами, Пноиніе, ако тебе любимъ, и многа ради достоиѫ ѥси живъ бытн, нрава добраго ради и кротости. т. 93.

9. Нарѣчіе-то кмѣстѡ часто са-разлага на съставны-тѣ си части (къ мѣсто), между които стои управяный-тъ съ него родителенъ пад.: Къ то врѣма цѣсарьствовавшоѫ Маѯнмнанноѫ прнде прѣмѣньникъ въ Аскланнова мѣсто нмъ воєвода, нменемь Агрнпа. С. р. 11. ѣдѧ въ рыбы мѣстѡ смїю подастъ ѥмꙋ?

Забѣл. Таквози разлаганье на сложны думы, често са-срѣща въ древность-та: не дѣка ли надесата ѥста уласа. Іоан. XI. 9. въ Жван. XII. в. не дѣѣмъ бо десатыа. Златоструй XI. в. четырьдесатъ ради и пати. Быт. XVIII. 28. въ Парем. XIII. в.

10. Спомагателный-тъ глаголъ быти, както и у насъ, повечето стои слѣдъ спрягателно-то причастіе и слѣдъ срадателно-то на минѫло-то време въ съставны-тѣ отъ тѣхъ причастія времена: по той съдружаванъ съ отрицаніе, вынѫгы стои предъ тѣзи причастія: дѧлъ ѥсѝ достоѭнїѥ; вндѣнъ быстѣ; пришѣлъ бѣ; нѣси сѣмалъ, не оу̑ бѣ пришѣлъ; не оу̑ бѣ всажднѣнъ.

11. За помѣстянье-то на 3-то единст. лице на спомагателныя глаголъ въ непредѣлно-то време — ѥ, което са-обърнѫло въ частица, що изреква съпрягателно-то наклоненіе, не сѫ съгласны между-си

Digitized by Google

ржкописи-тѣ отъ разны вѣкове, нито печатаны-тѣ книгы: Г҃и аще бы сьде былъ, не бы братъ мои оумьрлъ. Остр. — въ нов. періодъ. Гд҃и, а҃ще бы є҃сѝ бы́лъ здѣ́, не бы́ѝ о҃у҃мерлъ мо́й бра́тъ. — А҃ще бо неркы́и о҃нъ бы былъ непороуенъ, не бы второмоу пскало сѧ мѣсто. Даміан Апост. — въ нов. пер.: аще бо бы пе́рвый о҃нъ (зако́нъ) непоро́ченъ бы́лъ. — Да не бы́ѝ ѿше́лъ ѿнихъ. Острож. изд. — въ нов. пер.: да́бы́ѝ не ѿше́лъ ѿ ни́хъ. А҃ще бы вѣ́далъ до́мъ влка, в҃кю́ стра́жъ та́ть прїи́детъ, бдѣ́лъ, о҃у҃бѡ бы, и҆ не бы́ѝ да́лъ подкопа́ти хра́ма, своегѡ̀. Но, въ єдна отъ ржкописи-тѣ XIV. в., що санахожда въ Петърбугска-та Академія на наукы-тѣ, стои, не бы ѡставилъ подкопати клѣти своєи; въ друга пжъ: не далъ бы подкопати клѣти своєи.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ант. цена 1
№ 1965 г.

Digitized by Google

H. 1, 174,90

Stanford University Libraries
3 6105 005 918 508

PG
831
M64
1873

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

JUN 1985

Digitized by Google